BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XX
E
1
NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ORIGINES
JURIS CIVILIS;
ET
DE ROMANO IMPERIO
LIBER SINGULARIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

JANI VINCENTII GRAVINAE

ORIGINUM JURIS CIVILIS LIBRI TRES.

AD

CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

Editio altera unice emendata, & aucta.

TOMUS PRIMUS.

NEAPOLI, MDCCXIII.

Ex Typographia Felicis Moſca.

SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Digitized by Google

QUAE tria bona ſunt a divina providentia ſummis principibus ad optimum populorum regimen attributa ; quaeque ſaepe in ſingulos diſpertita quidem adſpiciuntur, in eumdem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno,

CLE-

Digitized by Google

Clemens Maxime, intuemur; ingentem rerum optime gerendarum poteſtatem, cognitionem, & voluntatem: quae ſicuti diſſociatae parum promovent, quia neque poteſtas absque cognitione invenire, neque cognitio absque voluntate capeſſere meliora valet; ita conjunctae nunc in Sanctitate Tua, orbem terrarum univerſum ad aeternorum operum ſpem, haud immerito, erexerunt. Vetus enim illa, & praeclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, praeclariſque factis ubique diffuſa, jam tanto crevit amplius, quanto mirabilis illa tuorum comitiorum eventus rebus humanis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo, vel ipſis veteribus Eccleſiae ſaeculis inaudito, cum & praeteritas tuas laudes obrueris, & paris gloriae ſpem ceteris mortalibus abſtuleris; noſtram interea excelſorum actuum cupiditatem adeo dilataſti, ut ei explendae, ſuperatis jam ceteris, tutemet ſis in poſterum ſuperandus; neque alium prae-

ter

Digitized by Google

ter te competitorem, atque aemulum laudum tuarum ſis habiturus. Mortales enim ita natura comparati ſumus, ut cum nobis ipſis facile condonemus; ab aliis tamen ſemper majora contendamus. Cum igitur tu notas antea, uſitatasque virtutes curſu ſuperioris temporis exegeris; & in creatione tua ſpeciem pietatis adhuc ignotam e coeleſtibus animi tui penetralibus emiſeris; quid mirum, ſi nova ſemper & inſueta, tuique propria, in poſterum expectemus? Quod vix, ac ne vix quidem aſſecuturos a quoquam homine confideremus, niſi mirabile facinus abs te profectum, divinam vim actionibus tuis perpetuo excitandis, atque regendis in tuo pectore conditam indicaret. Talis enim tua fuit Pontificatus recuſatio, ut nihil humani penitus in egregia illa moderatione animi deprehendatur. Neque enim cum ſenſu modeſtiae, metus hoſtium Chriſtiani nominis admiſcebatur: non tyrannorum atrocitas, non Eccleſiae vexatio, non pe-

ricu-

Digitized by Google

ricula, non caedes, nulla ſtrages, nulla ſeditio, commotio nulla honorum fugam incitabat. Et tamen ad culmen dignitatum omnium invitus atque reluctans, moerore ac triſtitia ſqualidus, lacrymans & gemebundus, e cubiculo ubi te condideras, velut ad crucem aliquam evocabaris: utpote de illorum numero, qui *ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἄρχειν οὐχ' ὡς ἐπ' ἀγαθόν τι ἰόντες, οὐδ ὡς εὐπαθήσοντες ἐν αὐτῷ ἀλλ' ὡς ἐπ' ἀναγκαῖον, καί οὐκ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίοσιν ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ὁμοίοις.* Dum enim ampliſſimi Patres ad te confertim ibant, ut paratum divinitus, delatumque ad te a collegis omnibus Pontificatum maximum reciperes; tu illum ad ſeniores conſtantiſſime remittebas, unanimesque preces, lacrymis abunde manantibus, refutabas. Cum igitur nemo, quin eſſes unice creandus, ambigeret, praeter unum te, a cujus modeſtia, cum illi magis contenderent, minus expugnabant; idemque diffiſus viribus copiam ſuffragiorum undique te ambientium averteres, ac ſolus

lus petitioni omnium repugnares ; certe non tam comitia illa fuere , quam lis , & judicium inter te , ac Sacrum Senatum inſtitutum , coeleſtique ſententia diremtum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quae voluntatem pervicere tuam , ac te attinuere dilabentem : ut divinam in Pontificia creatione praeſentiam , quam nobis adhuc religionis auctoritas perſuaſit , nunc in mirabili creatione tua , oculis prope , deprehenderimus. Qua enim humana ope negocia illa , quae , ſuapte natura , levi qualicumque aura vertuntur , tamdiu conſtitiſſent , niſi vis divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexiſſet ; eorumque ſuffragia , ne aliorſum deflecterent , totum illud glorioſiſſimum tibi , longum vero atque anxium ceteris mortalibus , triduum , admirabiliter ſuſtinuiſſet ? Quae tum populi totius trepidatio fuit ! Quae ſollicitudo bonorum ! Quales anguſtiae doctorum ac piorum hominum ! Quanta fluctuatio Eccleſiae univer-

Digitized by Google

ſae : quae dum retraheres manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic ſcopulos; hac ſerenitatem, illac tempeſtatem proſpectans; a te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, praeter quam a divino conſilio proceſſit, ut neglecta opportune de Seniorum etiam ſententia lege annaria, dignitate ſuprema aetatem antevenires. Cum enim ſuperiorum Pontificum piis legibus, & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem, ſtatim ab abſceſſu refluerent; florentem aetatem tuam Deus ad ſummam poteſtatem adduxit, ut imperii diuturnitate, optimae leges verterentur in mores, ac mala omnia tuarum continuatione virtutum, veluti longi temporis praeſcriptione, in poſterum tollerentur. Tu vero, non ut imperares, imperium accepiſti; ſed ut Eccleſiae temporibus, & legi divinae ſervires. Etenim ut egregie Plato: τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ σύμφερον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. Omnes nimirum homines Deus

Opt.

Opt. Max. propter communis genitoris culpam, perpetuo labore damnavit; ſed ſapientes hoc diſcrimine ſecrevit a ceteris, quod alios tantum ſua; ſapientes vero publicae utilitatis cauſa laborem ſuſcipere voluit. Hoc autem onus ideo tibi ſubeundum prae ceteris erat, quod unus inter mortales absque ullis edictis, quae irrita ſunt, niſi vim habeant adjunctam, & absque vi, quae numquam abeſt a communi triſtitia; ſed ipſo adſpectu jucundiſſimo vitae tuae, ac propriorum luce meritorum, labes eluere valeas Magiſtratuum & Procerum, unde corruptio manare ſolet ad ceteros. Ac ſola imago animi tui modo locata ſublimius, & majoribus exprimenda in dies operibus, praeſentis erit, & poſteri cenſura temporis. Quis enim aut ignavus, aut impurus, aut indoctus munus petere auſit ab eo Pontifice, cujus pueritiam in elegantioribus literis; adoleſcentiam in Sacris & civilibus legibus; juventutem in jure integerrime, ſanctiſſimeque dicundo; ac ſequen-

tem aetatem tribus Pontificibus dicatam in Eccleſia univerſa moderanda; totamque vitam in antiqua Sanctorum patrum diſciplina cognoſcenda, & undequaque imitanda ſciat eſſe traductam? Quis vero inani, & puerili doctrina imbutus, turgidaque recentiorum temporum facundia inflatus graviores, & ſublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem inſtituendum omnium temporum ſelectiora ſtudia confluxere? Quem ab ineunte aetate latinam eloquentiam addiſcentem Tulliani Saeculi lux, & candor excoluit; cui ad graecas literas cupide progredienti, cum omnium inventorum, atque artium ſuarum copiis Academia univerſa, cumque Demoſtenea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui jurisprudentiam ab Antonini aetate, Theologiam a Theodoſianis temporibus arripuit, omnesque doctrinas, atque artes e purioribus fontibus arceſſivit. Eo cultu, atque ſeveritate ſtudiorum tecum ad Supremum Ec-

cle-

cleſiae faſtigium reduce , non Principem literulas alentem videbimus, & argutiolas; ſed Heroicorum temporum eruditionem, & Sapientiam ſuſcitantem adſpiciemus; Romanique juris Majeſtatem jamdiu obumbratam foro reddentem, & ad veteris Eccleſiae pietatem, atque doctrinam noſtratium criticorum religione, atque judicio expenſam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam, Leonis X. beneficentia, revocatam, nova ſermonis contagio pene profligavit. Quam ſane morum, atque bonarum artium felicitatem prope adſpirare video, poſt quam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus, ut aut ſpes honorum eis deponenda ſit, aut vetuſta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hinc tu, Princeps humaniſſime, voti compos fies, & ſeveritatem, quae animum tuum a dominatu avertebat, effugies: moribus enim recta diſciplina, & literarum cultura compoſitis delictorum, & vitiorum ſemina tandem

ex-

extingues, ut ſeveritate tibi non ſit utendum, quoniam bonis dominaberis; poteriſque clementiſſime, atque ex animi tui ſententia imperare. Non enim clementia eſt parcere ſontibus, quorum vita tot eſt inſontibus noxia: ſed ea demum vera eſt clementia, numerum augere bonorum rectis inſtitutionibus, iiſque aditum ſepire criminibus, ut quam rariſſime oporteat eſſe ſeverum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit adhuc nemo: & vitia plerumque ſtudio virtutis non deponuntur, ſed fuga poenarum; coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablatis, quotidianam etiam vitae occupationem amitterent. Tu vero, qui virtutum omnium ſcientiam habes & uſum, exemplis tuis, & nova emendandi arte animos ad illas adeo condocefacies, ut ſenſim delectati melioribus, deterio-

rio-

Digitized by Google

riora ſint relicturi: ac nec opinantes a ſenſibus jucunde deceſſuri ad honeſtatem. Itaque virtutibus illatis, vitia ſine ſatellite, ac ſine voce praeconis exulabunt. Tua vero gravitas lenitudine temperata, oriſque majeſtas benignitate condita, ſuffuſaque ſuaviter moribus, & ſermonibus tuis decora, & verenda comitas, nonne faſtum deprimet, & ſuperbiam depellet procerum illorum, qui tenuiorum contemtu, & pectoris tumore, atque capitis elatione celſo, fulgentique de curru ſibi videntur praeferre faſces, & in privata fortuna publice imperare? Atque cum divinae omnes animi tui dotes in univerſarum gentium utilitatem redundent; ii etiam, qui jampridem patrocinio tuo perfruuntur, quo illo digni videantur, motu feruntur eodem; ut & ipſi pro virili aliquid publice prodeſſe cupiant. Quos inter, & ego, qui omnia tuae ſolius beneficentiae debeo, per quam etiam ab Innocentii XII. benignitate publicum juris docendi munus accepi;

ani-

animum induxi meum , ut privata quoque ſtudia in commune adducerem , abſolutis nuper tribus de originibus juris civilis libris , qui jam in lucem prodeunt ſub auſpicio Sanctitatis Tuae: cui non modo ex infinita poteſtate, ſub qua omnia ſubjiciuntur ; ſed privato etiam , & antiquo nexu labores mei ſunt omnes obnoxii . Etſi vero noſtra ſententiarum , & verborum inopia tanti , tamque Sapientiſſimi Pontificis luce ſit indigna ; materiae tamen gravitatem certe non adſpernabere : tradimus enim primordia juris civilis, quae ſi non proximum , at communem tamen habent cum Sacro jure fontem , nunc in aeternam Eccleſiae tranquillitatem e tuo pectore profluentem . Jus enim Romanorum id habet ſeorſum a populis aliis , totum ut ſit arte mira , & certa ratione deductum a naturali honeſtate , quae divina eſt illa in omnium cordibus inſculpta , inque animis inſcripta lex . Hinc jus civile pro jure gentium ſervatur ab omnibus illis

na-

Digitized by Google

nationibus, quae cum Imperio Romanorum, non tamen acceptam ab iisdem humanitatem depoſuerunt. Quin etiam, ſi originem illius e remotiori memoria repetamus, Moſen ipſum haud levi ex parte noſtri juris auctorem reperiemus. Multa enim Aegyptii ab Hebraeis, cum quibus verſabantur, in ſuos vertere mores: cujus rei argumentum eſt ſuum abominatio, jejunia, & περιτομὴ, Herodoto teſte, Aegyptiis etiam Sacerdotibus uſurpata: quae ſuo populo Moſes aſſerta, & ab alienis repetita retulit in ſcriptas ab ſe, atque a DEO dictatas leges. Athenas autem, unde Romani primaeva jura petierunt, vel Phoenices Hebraeis affines, ut multas Graeciae urbes condidere, vel Aegyptii. Erichtheus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus compoſuerunt, primique imperarunt, ex Aegypto advenerant, indeque in Graeciam attulere mores patrios, quibus multa haeſerant ex hebraicis inſtitutis. Quamobrem Cecrops,

Digitized by Google

propter graecos mores Aegyptiis inſitos, διφυῆς appellabatur. Hinc non mirum ſit tot Hebraici juris veſtigia in Romano inveniantur, ut utriusque populi leges, incerto auctore, inter ſe collatas habeamus. Quamobrem, emerſis Lotharii temporibus, poſt diuturnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae cum illis coaluerunt; ut Decretalium libri, exceptis iis, quae ſunt divini tantum juris, nihil fere aliud videantur, quam progreſſio, & germinatio juris civilis: quod Summi Pontifices Alexander, atque Innocentius Tertii, Gregorius IX. Innocentius IV. Bonifacius VIII. aliique plurimi ſua in juventute hauſerant e Bononienſi plerique Schola, quae tum celebratur, illudque de Summo Eccleſiae Solio mortalibus praebuerunt; aut reſpondentes Epiſcopis, & Praeſulibus Oracula Romana petentibus; aut controverſias, cauſasque definientes; aut conſtitutiones Eccleſiaſticas pro re nata condentes. Quo magis confido Te hoc li-

Digitized by Google

literarum genus complexurum benignius: &, qui animum habes non modo tuae ditionis opulentia, ſed ipſis etiam humanis neceſſitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus literarum inopiam e re familiari tua ſublevabas; eo majori munificentia cultum vetuſti juris excitaturum, quod haec ſtudia longe auctius Reipubl. remittunt, quod acceperunt, & pro caducis, & mortalibus bonis aeterna, & ſaluberrima retribuunt, conjunctam ſcilicet cum Romana eruditione juſtitiam, animumque Romanum. Quae dum ſcriptis committimus, numquam interea ſenſus declinamus ab immortalibus dictis factisque tuis, unde longe majorem boni, & aequi ſcientiam, & uſum colligemus, quam e mortuis monumentis vetuſtae virtutis, quae nunc longe clarior in tuis operibus reviviſcit. Quibus contemplandis admirandisque adeo, PATER BEATISSIME, rapior, ut ad integram abſolutamque felicitatem id unum a DEO Opt.

Maximo deprecer, ut per longam TE annorum ſeriem ſoſpite atque ſuperſtite, dimittar e vita.

Ad

Digitized by Google

Ad Cupidam Legum Juventutem.

M*Irari aliquando ſoleo, & mecum ipſe reputare cur extremis hiſce temporibus, quibus ceteroqui ſcientiae, vel recens exoriuntur, vel veteres exuſcitantur, vel adhuc incolumes ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis & nova quaedam reddatur vita doctrinis; una tamen Jurisprudentia, veluti damnata barbarie, ſenſim repudietur ab eruditis, & elegantiorum artium commercio paulatim excludatur? An rude aliquod artificium eſt jus civile, cui nonniſi pinguiora ingenia ſe tradiderint? An uſu, officioque ſuo juris ars eſt avara quaedam nundinatio verborum, & vocabulorum aucupium, evertendis aliorum fortunis, & patrimoniis, ex judicum libidine, transferendis, inſtitutum? An civilis doctrina, claris illa quidem*

dem

dem profecta initiis, & a ſublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperitorum, diuque ſordide contrectata ita ſquallet; ut ab eo temporis veſtigio, ad aetatem uſque noſtram, cultiora ingenia, ſuo foeditatis adſpectu, rejecerit? An hoc denique ſtudium quaeſtuoſum eſt magis, quam glorioſum & illuſtre: atque ideo docti homines, qui ſuam opulentiam in abſtinentia, & frugalitate collocant, cum hujusce artis praemiis minime ducantur, ipſam etiam artem putant eſſe contemnendam? Immo vero nihil prorſus horum objici jurisprudentiae poteſt. Quid enim ejus munere gravius, quo ſingulorum ſtatus, & bona proteguntur ab injuriis? Quid ſolidius praeceptis, regulisque ſuis, quas hauſtas ex honeſtate naturae, non confuſe congeſtas, proditasque temere; ſed ratione, atque via traditas a majoribus fuiſſe didicimus? Etenim, ſi quam habet philoſophia dignitatem, (habet autem hominum opinione maximam), ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majeſtate continuerunt. Quidquid enim a Graecis philoſophis de honeſto, & juſto; de finibus bonorum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica, quaeſtionibus infinite propoſitis, & ambitioſis magis, quam utilibus diſputationibus effundebatur; totum collectum fuit a Juriſconſultis noſtris, atque, nugis excuſſis, traductum in Urbem: ut quod apud Graecos exercitatio erat ingenii, longiorisque otii levamen, Romae, in corpus juris civilis converſum, publicae, ac privatae ſemen eſſet utilitatis. Itaque contemplatio Graecorum otioſa, & iners, a noſtris operoſa reddita eſt, atque frugifera. Cumque deinceps philoſophia in honorum, & opum vile mercimonium converteretur; poteſtas omnis illius, atque dignitas in Juriſconſultorum ſcholis, atque in Romano foro conſedit: manſerat enim grae-

Digitized by Google

cis tantum ſplendor, faſtusque verborum; pondus tamen rerum & ſententiarum utilitas commigraverat omnis in artem Juriſconſultorum, quorum auctoritate forum regebatur, ut hoc opere noſtro procedente patebit.

Caligo vero barbarorum interpretum cur huic detrahat doctrinae dignitatem, cum proximis ſaeculis ad vindicandum jus civile cultiores omnes artes, omne genus eloquentiae, retruſior omnis eruditio contra barbariem conjurarint: ut, pene dicam, non tantum contulerint conditores, quantum novi ejus vindices reddiderunt? Itaque, ſicut ager fit, intermiſſa cultura, feracior; ita jurisprudentia, quae barbarie inhorruerat, ſegetem protulit, ex nova eruditorum induſtria, laetiorem. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine, atque inaudita doctrina, jus civile noſtrum ſcientias omnes in certamen gloriae provocaverit. Quaenam eſt autem ars, quaenam facultas, cui tanta eruditio ſit implicata, quantam complectitur Jurisprudentia, ex qua nativa rerum ſingularum vocabula, & arcana latinitatis, & ſelectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetuſtatis eruitur, & ſcientia temporum, atque factorum, non communis illa quidem, & pervulgata, ſed ſanctior, atque ſelectior ita ut unius Jurisprudentiae ſtudium, graecam atque Romanam eruditionem trahat univerſam?

Cur igitur eruditi a Jurisprudentia, & Juris profeſſores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis profeſſoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim cauſam, quam numerum, & magnitudinem voluminum, & moleſtas rerum jam deſuetarum expoſitiones, diſputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut ſummum ſcriptoris ingenium arguatur; ii certe, qui haec non propenſe, neque inſtituto ſuo, ſed curſim atque alio intendentes arripiunt; longioris morae faſtidium

fer-

Digitized by Google

ferre non poſſunt. Cum igitur ejus lectionis difficultate, atque ſtudiorum triſtitia plurimi deterreantur; facile huic labori parcitur: ne vel eruditus a ſtudiis amoenioribus; vel juris profeſſor ab artis ſuae quaeſtu diutius abſtrahatur. Facilem enim gloriam laborioſae praeferimus, & praematurum lucrum plerumque anteponimus honeſtiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrahuntur; aut reſecantur obſcuriora; ibi tamen, vel ea ſaepe offendimus, quae nos morantur inutiliter; vel ea deſideramus, quae pateant latius: pleraque enim jejune traduntur, & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimirum e proprio trunco avulſae, atque in Epitomen redactae attingunt ſimul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordineque ſuo, ſine quo nihil mentibus adhaereſcit. Qui hoc igitur in genere libri ſunt breviores, vel doctrinam univerſam per ſumma capita percurrunt, quod eſt nimis exile; vel certam in partem adeo effunduntur, ut alieniſſimas quoque doctrinas eodem trahant, quod ſtomachum ſaepe faceſſit. Non igitur alia ratio ſupereſt, niſi ut aperiantur fontes uberiores, ex quibus non in ſingula tantum membra, ſed in univerſum Jurisprudentiae corpus eruditio neceſſaria influat, non quidem adeo parce, ut cognitio illius brevi exareſcat; neque tam abunde, ut mergat ingenium, & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod praeſtare animus fuit hiſce tribus Originum libris: ut fontes recludantur unde univerſa legum eruditio, & vetus Jurisprudentia manat. Curaque fuit rivos inde ita ducere, ut vel coërceantur redundantes; vel tenues juſta copia impellantur: quo juri civili nutriendo ſufficiant, & ſobrie ad uſum, & commodum legentium; non immoderate ad oſtentationem ingenii veteris juris notitia, & lectior eruditio ſuggeratur. Itaque in his conjectum eſt libris quidquid ab eru-

di-

Digitized by Google

ditis, & a juris profeſſoribus honeſte ignorari non poteſt: quo eruditi ſcientiam juris ex his colligant ſuis utilem ſtudiis; & jurisperiti, luce hac eruditionis accepta, in lectionem Digeſtorum, & Codicis, & Novellarum confidentius ingrediantur: ut nonniſi quibusdam in locis obſcurioribus, ſi quando in foro uſuvenerit, conſulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios: quorum tamen ſenſum, ſine rerum hic expoſitarum notitia, nemo, niſi divinando, adipiſcatur.

Igitur primo libro quaſi telam explicamus, quae univerſum juris civilis corpus, expreſſis potioribus membris, exponat, & cujusque juris portionis tempora certa, & intervalla patefaciat: quo ſummatim prodatur, unde ſit orta primum ſcientia juris, quemadmodum paulatim, vel novis legibus, vel prudentum interpretationibus, vel magiſtratuum edictis, vel principum ſanctionibus ad integritatem pervenerit: Tum quamdiu ſteterit, cur inclinaverit, quave ratione ad ſtatum denique redierit ſuum. Quibus exponendis, oblata facultate, auctores proferentur conſtituti, perturbati, & reparati juris, deque ſingulorum ſcriptis, doctrina, ingenio, & uſu judicia ferentur, quibus ſtudiorum curſus dirigatur: plurimum enim refert, unde quis primum lectionem auſpicetur, quibusve deinceps, & quo ordine libris utatur: nam quae lectio ad tempus maxime prodeſſet, ea immature, aut praepoſtere ſuſcepta nocebit. Si enim quocumque fors appulerit haereamus, libris ſaepe inutilibus florem noſtrae conteremus aetatis. Hinc in tanto ſtudioſorum numero, tam pauci ſapientes. Hoc igitur libro naſcentis, & progredientis juris civilis, tum ſingularum partium ejus celebriorumque ſcriptorum brevem narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetuſtiores juris civilis fontes aperientur, ſive leges XII.

 Tab.

Digitized by Google

Tab. quotquot e veterum reliquiis erui potuerunt, adſperſa in tempore, ad res illuminandas, Attici juris notitia. Hisque proditis originibus pervetuſtis, & quaſi jurisprudentiae cunabulis, tranſibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Conſulta: quibus jus civile privatorum (nam quae ad Reipublicae adminiſtrationem pertinebant, cum nullius jam ſint uſus, vix attigimus) leges, inquam, illas & S.C. perſequimur, quibus priſcum, & privatorum praecipue jus, aut deficiente ſententia XII.Tab. augetur, aut, tempore aliter poſcente, mutatur; aut, ubi obſcurum ſit, atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quae poſtremo libro concludentur.

Toto autem hujuſce operis curſu eruditionem, & notitiam vetuſtatis ita intermiſcebimus: ut quod ſcitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is poſtea per ſe poſſit obſcuros, atque perplexos Juriſconſultorum ſenſus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapſus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quae notata ſunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignoratione morum, legumque vetuſtarum, ac temporum, quorum notitia hiſce praebetur originibus: quas Tribonianus, cum ſuo tempore paterent omnibus, parum in poſterum proſpiciens, reliquis ſubtraxit aetatibus: atque illis abſciſſis, tamquam ademto capite, totoque juris corpore diſſoluto, conciſi cadaveris membra poſteris reliquit. Omiſſa enim primaeva lege, quod caput erat diſputationum, tantum ex legum conſequentiis per interpretes, aut principes, aut magiſtratus eductis, exorditur titulum, ſeriemque pertexit: quo ſit ut ad ipſum ſaepe veſtibulum ſubſiſtamus. Quis enim non haereat, aut labatur in conſequentibus, cum antecedentia prorſus ignoret? Cum autem proximis ſeculis juriſconſultorum eruditiſſimi, vel harum reliquiarum aliquas integris voluminibus compre-

ben-

Digitized by Google

benderint; vel, pro re nata, in ſuis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile conſilium viſum eſt tam varia, & laborioſa lectione levare ſtudioſos, easque omnes multis libris diſperſas, & diſſipatas, in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter, atque perſpicue, quantum facultas noſtra tulit, exponere: ut, ſi quod recepi praeſtitero, ſuum Jurisprudentiae caput reddatur integrum, & quae diſperſa, & infinita in aliorum libris eſſe videntur, ratione & diſtributione unico adſpectu pateſiant. Qui enim ante nos iſta collegerunt, doctiſſimi quidem illi & ingenioſi, tamen obſcurum potius indicem ex ipſis fragmentis contextum, quam dilucidam eorum ſententiam protulerunt: vel quod ſatis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis conſulto reliquerint; vel quod luce carebant ea, qua poſtea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum ſcripta ſane graviſſima plurimum huic operi contulerunt. Qui vero aut unam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, ii longis, ut diximus, & alienis aliquando diſputationibus ingenia fatigant, eorumque curſum, qui ad forenſem exercitationem vocantur, impediunt. Praeſtat autem rem cognoſcere univerſam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, ſcribenti quidem perdifficilem, tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facillimam: etenim animus curſu illo veluti ſecundo flumine vehitur. Nam criticorum ſcribendi conſuetudinem, cui alioqui ſua debetur laus, de induſtria effugimus: interciſa enim, & comminuta eorum oratio ſingulis momentis intercipit ſpiritum, & frequentius abrupta ſcriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo ſuccum quodammodo e veteribus expreſſimus, inque orationem noſtram confudimus; teſti-

monia vero & auctoritates in marginem conjecimus; ac ſi quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab. explicatione ſaepius) id ſeparatim in notas contulimus breviores, & a continenti oratione ſeduximus. Ubi vero critici perſonam ſuſcipere cogimur, cura eſt a novis emendationibus, quantum licet, nos continere, contentique ſaepe ſumus correctionibus aliorum, quarum ſi quas non probavimus, nonniſi caute mutamus, atque verecunde: tum quia nobis nihil ſuſpectum eſt magis, quam judicium noſtrum; tum etiam quia critices licentiam jamdiu eſſe compreſſam oportuit. Adeo enim emendando critici modum exceſſerunt; ut non ſit amplius id emendandi ſtudium, ſed reprehendendi libido, furorque rixandi. Quo magis admiror eruditiſſimi Graevii ſobrietatem, qui ſuis in notis criticum acumen philoſophiae modeſtia, & veritatis amore temperavit. Quid autem mali de nobis poſteri promeruerunt, ut contentionibus noſtris abducendi ſint a ſcientiis gravioribus, & praeſertim a ſtudio ſanioris eloquentiae, quae propemodum exaruit, quia diutius in interpretibus, quam in ipſis auctoribus occupamur. Tandem, ut omnes omnium emendationes merito ſuſpectas habeamus: non ne praeſtiterit in una qualicumque lectione quieſcere, quam diutius vaticinando multiplicare deliria, & poſteris laborem, atque faſtidium ex ea diſputationum ſterilitate procreare? Nec ſemper, meo judicio, vera lectio erit ea, quae melior: ſcriptores enim, varia diſtracti ſcriptionis cura, induſtriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique poteſt omnibus nervis: ideo ut in acie milites, etſi minus fortes, tamen, quia feſſis integri ſuccedunt, pugnant aliquantiſper alacrius; ita evenit, ut acutius aliquando comminiſcantur interpretes, quam ipſimet auctores invenerunt.

Ceterum etſi nullae hic inveniantur forenſes diſputatio-

tiones , & rerum quotidianarum controverſiae , quarum utinam, aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere majorem; tamen ut ii, qui ad palaeſtram vocantur, quo ſint ad luctam expeditiores, oleo prius unguntur; ita forenſem pugnam initurus, ingenio fiet ex hac lectione promtior. Etenim non auctoritatibus tantum, quae arma ſunt imperitorum, quaeque indicem pervolventibus praeſto ſunt in utramque partem; ſed ſcientia plurimum, & ratione valebit: praeſertim ſi ad forum veniat aliquanto cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime aſſequetur, ſi vulgaris inſtitutionis ſcopulos declinatus a puero, per breviorem, & leniorem incedat viam. Neque enim ab omnibus juris profeſſoribus perfecti Juriſconſulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujusmodi perraros admodum ſingulae tulerunt aetates: ſed plerumque ſatis fuerint ea, quae politum praeſtent, ornatumque cauſidicum: quo Jurisprudentia puris attrectetur manibus, & forum, quantum per conſuetudinem licuerit, expietur. Nihil enim tam foedum fuerit, nihil tam obſcaenum, nihil tam denique ſacrilegum, quam jus civile abſtruſioris eruditionis venam, germen utilioris philoſophiae, atque florem elegantiae, negligentia tamen humaniorum literarum redundare ſordibus, & ingeniis patere lutulentis. Has injurias recta ſtudiorum inſtitutio procul a Jurisprudentia flectet; itaque de his placet pauca diſſerere.

Tria omnino ſunt juris profeſſori neceſſaria, latinae linguae peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evolvit arcana jurisprudentiae, detegitque ſententias intimas Juriſconſultorum, quae germanis vocabulis, & abſtruſioribus, ac peculiaribus latine dicendi generibus obſignantur. Quamquam enim juriſconſultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate

jam

jam inclinata floruerunt; ſtudio tamen, ac religione verborum, qua maxime ſcientia legum adſervabatur, ita excellebant; ut auream prope latinitatis aetatem elegantia, & proprietate reddiderint. Verborum praeterea ſcientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus eſt uſus, nihilominus quam hiſtoria mores, ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obſcuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas decet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque initium, & dux recte dictorum, recteque factorum: ſine qua praepoſtera & perturbata erunt univerſa. Nam ut Lucretius ait:

- - - Si prava eſt regula prima,
Normaque ſi fallax rectis regionibus exit:
Et libella aliqua ſi ex parti claudicat hilum;
Omnia mendoſe fieri atque obſtipa neceſſum eſt,
Prava, cubantia, prona, ſupina, atque abſona tecta,
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.

Profeſſoribus vero juris civilis eo magis eſt neceſſaria, quod eorum conſilio, atque judicio ſalus aliorum, & fortunae reguntur. Advocatorum enim, & Judicum lapſus patrimonia ſecum, & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & hiſtoriarum lectio cum ad prudentiam eſt utilis, quae de cognitione praeteritorum, tamquam ex futurorum imagine ſuſcipitur; tum etiam ad intelligentiam locorum obſcuriorum juris, quae luce vetuſtatis, & diſcrimine temporum pateſiunt: multarum enim legum diſſidium, ſola temporum ratione recte animadverſa componitur.

Ha-

Digitized by Google

Haſce autem facultates cito aſſequetur adoleſcens, ſi e longa, & ſalebroſa via decedat ad faciliorem; ac primo retia vitaverit vulgaris grammaticae, quibus pueritia miſerrime implicatur, & pro ea ſumſerit Sanctianam Scioppii, Voſſiique breviorem, aut, ex his conflatam, novam methodum gallice ſcriptam, vel ejus epitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam, optimis auctoribus explicandis, Terentio praeſertim, Cicerone, Caeſare, Virgilio, Tibullo, paucisque aliis aetatis aureae ſcriptoribus, adhibitis facilioribus commentariis: longum enim eſſet, & laborioſum, prae inſtitutione forenſi, aut optimos ſcriptores explicare omnes, aut criticos conſulere graviores. Optimo enim cauſidico ſatis fuerit, ſi paucorum, & quidem elegantiorum imitatione, atque ſtudio facultatem comparaverit intelligendi optime, ac ſcribendi mediocriter: ut ſi ornate, atque eleganter nequeat, barbarum tamen effugiat, & inconditum dicendi genus.

Rationis regendae, atque emendandae mentis artem, quam Logicen appellant, omnium cum veterum, tum recentiorum optime, facillimeque traditam habemus in libello inſcripto Ars cogitandi: *Cujus lectione non modo e communibus naturae tenebris mens exolvetur; ſed etiam labyrinthum effugiet vulgarium Dialecticarum, e quibus longa, diuturnaque jactatione, aſſiduisque jurgiis, non aliud niſi fallere, fallique diſcimus. Ex ea quoque lectione lumina excipiuntur ad omnes fere ſcientias, quarum ſemina illic ſunt effuſa: ut quacumque flectere quis voluerit, rectam per ſe ſe inire valeat viam. Hinc etiam tollere poterit adoleſcens quidquid philoſophiae opus fuerit homini negocioſo, & publicis muneribus occupato, quem oportet quidem philoſophari, ſed paucis, ut ait Ennius. Cetera quae hoc in genere vulgo, argute ne dicam, an intemperanter, & abſurde diſputantur? jam hac aetatis noſtrae*

ſtrae luce , inque tanta inventorum novitate , non modo ignorantur utiliter , ſed etiam laudabiliter contemnuntur.

Rhetoricam non adjungimus , utpote magis ad morum, & publicarum rerum ſcientiam utilem , quam ad ſcribendi uſum , qui Tullio ipſo judice , naturae beneficio , & bonorum ſcriptorum imitatione maxime comparatur : qua de re ſunt haec ab Auguſtino ſcripta divinitus: (a) Cavendum eſt , *inquit* , ne fugiant ex animo quae dicenda ſunt , dum attenditur , ut arte dicatur. Et tamen in ſermonibus , atque dictionibus eloquentium impleta reperiuntur praecepta eloquentiae , de quibus , ut illi eloquerentur , vel cum loquerentur , non cogitarunt , ſive illa didiciſſent , ſive ne attigiſſent quidem . Implent quippe illa , quia eloquentes ſunt , non adhibent, ut ſint eloquentes. Quapropter , cum ex infantibus loquentes non fiant, niſi locutiones diſcendo loquentium ; cur eloquentes fieri non poſſunt , nulla eloquendi arte tradita , ſed elocutiones eloquentium legendo , & audiendo , & quantum aſſequi conceditur imitando ? Quid quod ita fieri ipſis quoque experimur exemplis? Nam ſine praeceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis , qui illa didicerunt.

Hiſtoriarum lectio partim anteire debet , partim comitari jus civile. Ne quis enim initio ſit ad juris prudentiam rudior , generatim ſaltem oportet animo anteacta tempora comprehendere , ut reliqua vita , ubi erit ocium, res geſtas cognoſcat particulatim : quo de rebus cum privatis , tum publicis ex praeteritorum exemplis recte conſulat , atque prudenter. Occaſiones vero legum , tempora , & cauſae , quae maxime ſententiam aperiunt earum, omnia eruuntur ex hiſtoriis. Ante quam igitur quis auſpi-

(a) De doctr. Chriſt. lib. 4. in princ.

Digitized by Google

ſpicetur ſtudium juris, ex univerſa ſaltem Juſtini brevique hiſtoria memoriam temporum hauriat antiquiorum, ut poſtea cum ſtudiis juris Livii lectionem conjungat, indeque per ſequentium aetatum ſcriptores continenti ſerie ductus ad noſtram tempora referatur, in iisque ſtudiis occupabit quidquid ei temporis a divino cultu, qui praeire debet rebus omnibus, & a forenſi munere, atque honeſtis animi laxamentis in vita ſuperfuerit, adjunctis uberioribus Chronologiae, atque Geographiae compendiis: in quibus uſui eſſe poterunt aucta nuper Cluveriana introductio, & Petavii rationarium temporum, ac Buſſuetii Epiſcopi Meldenſis de univerſa Hiſtoria diſſertatio; quae non modo brevem, atque perſpicuam continet memoriam temporum, notatis eventis illuſtrioribus; verum etiam vivis coloribus exprimit religionis noſtrae veritatem omnium ſaeculorum auctoritate comprobatam, ac ſimul pandit regnorum omnium ortus, & interitus, eorumque cauſas e moribus deductas populorum, qui nucleus eſt hiſtoriarum.

Juris vero ſtudia inchoanda ſunt a concinnis certe, ac lepidis Antonii Pereſii inſtitutionibus; cum quibus conferendae idemtidem germanae Juſtinianaeae, adhibitis Vinii commentariis, miro Judicio contextis, miroque delectu rerum; nec non ejusdem notis, quae ſunt commentariorum veluti faculae quaedam. Qui longiores, aut locupletiores deſiderant, Cujacium audiant hiſce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, *inquit*, Juris civilis libello inſtitutionum, neque comtior, neque facilior ullus eſt, quique interpretem deſideret minus: ut plane illorum videatur eſſe ocium ignobile, qui eum libellum longiſſimis onerant commentariis, quod poſitum eſt in una cognitione, in infinita

e di-

(a) In obſerv. lib. 12. cap. 18.

Digitized by Google

diſpertientes . *Et paulo inferius* : Nam quae ſcientia haec eſt , quae modum non habet ullum ? quae fines ſuos egreditur ? quae tota deerrat a praeceptis ſuis , & ſummo illo praeſertim, nec a Juſtiniano praetermiſſo, ut incipientibus jura tradantur levi ac ſimplici via: ne difficultate inſtitutionis tam numeroſae, atque perplexae ab hoc ſtudio deterreantur. *Itaque commentarios, qui Oenotoini nomine feruntur, qui ad forenſem ſane uſum plurimum conferunt, potius rejicerem ad extremum ſtudiorum, quam in ipſo, ut fit, initio adoleſcentibus anteponerem: quos obruit copia rerum aut praemature, aut praepoſtere ibi diſputatarum: & melius Juſtinianaeis adjungerem Theophili ſobrias, & eruditiſſimas inſtitutiones, nuper cum clariſſimorum auctorum notis editas a Dovjacio. Quin, & nos Inſtitutiones noſtras nondum editas ita contexuimus, ut vitatis interciſionibus illis importunis, quibus utitur Vinnius, & alii commentariorum Auctores, qui contextus verbae continenti ſuo divellunt: continuata oratione Juſtinianaeorum paragraphorum ordinem ſervemus, & obſcuriora illorum breviter in curſu orationis exponimus; commentariorum utilitatem, & paraphraſeos ſobrietatem cum Juventutis utilitate ſimul, atque voluptate praeſtantes. Poſt hos locus erit hiſce tribus Originum libris, ut altiores juris radices eruantur, & mox ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argumenta ſingulorum juris titulorum: quae cognoſci poterunt e Weſſembecii Paratitlis Digeſtorum, & e Pereſii Paratitlis Codicis. Interea celebriores leges in Manuductione juris civilis notatae deligentur, atque ad eas veterum & novorum uberiores, itemque ad forum utiliores, aut, ubi loci obſcuritas poſtulet, eruditiores interpretationes adhibebuntur, ut ſcientia ſimul, & uſus eodem tempore comparetur.*

Haec

Haec praefari voluimus, ut ad ſtudium juris animos praepararemus detrahentes inutilia, & adoleſcentibus jucundiora ſimul, & expeditiora praebentes. Non plus enim temporis vel a mediocribus ingeniis haec inſtitutio poſtulat, quam philoſophiae vulgari addiſcendae, non ſine lugenda temporis jactura, tribuitur.

Ceterum quia tres hi originum libri, ubi praelum ſubiere, tot contraxerunt typographicas maculas, ut raro ſenſus efferrent integros, & aliquando etiam ſcribenti contrarios; hac nova editione, quamvis inſtituta, & perducta etiam nobis abſentibus, qui viſcerum doloribus cogimur ſaepius mutare coelum, ut mutemus ſtomachum; tamen benevolentia, & fide doctiſſimorum amicorum, in impreſſionem hanc novam incumbentium, omnem exuere labem, & ad nativam lectionem, atque ad integritatem rediere ſuam, ſimulque non leve incrementum a nobis acceperunt, qui ſuis locis reliqua S. C. quae primas curas effugerant, cum ſingulorum interpretationibus interſeruimus, ut quantum in nobis eſt, in tot rerum tenebris opus daremus abſolutum. Quamobrem hac etiam editione libris hiſce tribus contexitur liber de Romano Imperio, *ut cum Originibus juris privati, ſimul prodeat in lucem Origo juris publici Romanorum, cujus ſcientia omnis, poſt mutatam Remp. Imperatorii juris cognitione, hoc libro expoliti continetur.*

TRes libri Originum juris civilis, quorum primum nunc iterum, poſteriores nunc primum edit Vir clariſſimus J. Vincentius Gravina in Romano Archigymnaſio Anteceſſor, quosque juſſu Patris Magiſtri Sac. Palatii Apoſtolici diligenter examinavi, nihil nec bonis moribus, neque fidei orthodoxae contrarium continent; imo cum in ipſis auctor, a juris naturalis, & gentium puriſſimis fontibus, eas civiles leges deducat, quibus hoc tempore utimur in republica Chriſtiana; cumque varia, nec paſſim obvia eruditione a Romanis, & Graecis, non e vulgo ſcriptoribus depromta, ſuum opus conſpergat, non neglectis neque ſolidioris philoſophiae principiis, ſine quibus etiam leges ipſae puerile quiddam, & fortuitum redolent; neque eloquentiae luminibus, & latinae linguae candore, quae in foro valde utilis, propter rei difficultatem negligebantur; digni profecto ſunt, ut in publicum bonum exeant in lucem, quo cupida legum Juventus, cui diriguntur, ceterique cauſidici diſcant, quantum dignitatis, atque

Digitized by Google

ſplendoris juris ſcientiae accedat ab humanioribus diſciplinis, & a placitis illorum philoſophorum, quorum ſapientia in ſophiſticam non abierit.

Romae ex aedibus D. Callixti V. Idus Novembris MDCCIV.

D. Jo. Baptiſta de Miro
Caſinenſis.

Gra-

Digitized by Google

Graviſſimo JCto.

J. VINCENTIO GRAVINAE,

S. P. D.

J. Burchardus Menckenius, J. D. Conſ. & Hiſtoriogr. Regius.

Ut primum limatiſſimas lucubrationes Tuas vel leviter inſpexi, ita Te amare, virtuteſque & doctrinam Tuam ſuſpicere coepi, ut omnino peroptarem, ne aut Tu, quae conſignata haberes alia, Eruditis invideres, aut Germani noſtri, ad quos libri trans Alpes excuſi rarius, & immenſo precio perferuntur, voluptate ea, quae ex ſcriptis Tuis capitur, exciderent & fruſtrarentur. Nam & ex Opuſculis Tuis, jam tum anno MDCXCVI Romae editis, Te primum,

velut

Digitized by Google

velut ex ungue leonem, cognovi, in quibus quid ingenioſius Specimine priſci Juris? quid elegantius Dialogo de lingua Latina? quid reliquis, quae de converſione doctrinarum, de contemtu item mortis, & de luctu minuendo, ut & pro legibus Arcadum diſſeruiſti, gravius atque copioſius? Nec ſine multa animi oblectatione legi poſſunt, quae patrio ſermone de Fabulis Veterum, eodem anno, commentatus es. Sed Te ipſum ſuperaſſe videbare, Vir Conſultiſſime, cum primum Originum Juris Civilis, quarum ſpem in Specimine illo feceras, Librum Neapoli quinquennio poſt in lucem ederes, quem quanto plauſu eruditi exceperint, vel Eruditorum Acta, *quae Lipſiae publicantur, teſtari abunde poſſunt. Cumque nonnulli dilectiſſimo Socero meo* GLEDITSCHIO *perſuaſiſſent, ut librum lectu digniſſimum, in gratiam potiſſimum Germanorum, noſtratibus typis recuderet; certatim fere Juriſconſulti noſtri, avideque eum exceperunt, exceptum commendarunt, commendatum privatis, publicisque ſcholis profeſſuerunt, atque explicarunt. Tantum vero abeſt, ut Tu, quemadmodum ſolent fere cives Tui, Germanam editionem noſtram nauſeaveris, ut reliquos etiam libros petenti Bibliopolae concedendos utique duxeris, eosque nitide deſcriptos abhinc fere biennio ad nos transmiſeris; quibus in rebus conciliandis non ignoras, quantum debeamus Viro Excellentiſſimo,* HENRICO *de* HUTSSEN, *nuper admodum ardua ſummi Moſcorum Imperantis in Aula Caeſarea negocia tractanti, qui & Te mihi paravit amicum, & ſcripta tua ad me quam diligentiſſime curavit. Memini, quae tum promiſſa Tibi dederim; nimirum me aſſidue curaturum, ut opus integrum tribus Libris diſtinctum poſt paucos menſes typis noſtris quam emendatiſſime prodiret. Enimvero prohibuere Sueci, qui optimos multorum conatus, fa-*

cta

ſta in Saxoniam irruptione, ſi non perverterunt, morati ſunt certe, quo minus ante hunc diem excudi liber potuerit, nec ipſe, etſi maxime optabam, curam impreſſionis potui in me ſuſcipere, cum regundae Academiae munus hoc integro ſemeſtri hiberno mihi incumberet, publicisque negociis meas curas unice depoſceret; quare etſi nec typorum nitorem, nec chartae puritatem deſiderari poſſe exiſtimaverim, valde tamen vereor, ne ſphalmata nonnulla, quamvis praecipuam curam adhibuerit Typographus, irrepſiſſe deprehendantur. Par autem fuerat, ut liber tam doctus, tam nitidus, tanto denique ſtudio, tot laboribus concinnatus, veſtitu atque ornatu exquiſitiſſimo inſtructus prodiret in lucem, ne ſolus Typographus minus precium ſtatuiſſe huic operi videatur, quod ita optimorum in Republica Literaria Virorum commendatione munitum eſt, ut inter praecipua hujus ſaeculi cimelia jure meritoque cenſeatur reponendum. Quanta ubique gravitas? quanta venuſtas? quam luculenta, quam diſtincta, quam pulchra omnia, & plane ad priſcam eloquentiam accommodata? Nihil eſt ex omni antiquitate tam reconditum, nihil in legibus ipſis tam intortum, ac perplexum, nihil denique injuria temporum corruptum vel amiſſum, quod non feliciſſime evolvas, emendes, reſtituas. Ingenioſe imprimis Florentini Codicis auctoritatem ex ipſa antiquitate, quae alios fugit, vindicas & tueris? Noſti, quantum Juris Interpretibus tribuendum. Quare a Cujacio Tuo non facile diſcedis, qui in omni jure regnat, & tantum non triumphat. Ubi vero a Duareno, Jacobo Gothofredo, aliisque diſcedis, adeo aperta omnia ſunt, & obvia, ut prorſus perſuaſum habeam, eos ipſos, in quos inſurgis, ſi adhuc vita ſupereſſent, in ſententiam Tuam manibus, pedibusque ituros. Leges vero XII Tabularum, quae princi-

ci-

Digitized by Google

cipium Juris Romani conſtituunt , ita in illuſtri ponis & plane abſolvis , ut poſt Paulli Manucii , Franciſci Balduini , Conradi Rittersbuſii , Tuosque , Vir doctiſſime, Commentarios , vix ſuperſit , quod accedere eis poſſit ulterius . Quin & vetuſtas Leges , & Senatus-Conſulta Libro III. nova plane ratione explicas ; & quemadmodum ad uſum fori pleniorem poſſint tranſferri , magna facundia oſtendis. Quid enim nitorem in dicendo Tuum & vim, quid nervos & copiam memorem ? quae auget omnia comitas ſumma , nulla cum oſtentatione conjuncta , ut cum omnia teneas , exiſtimari velis ignorare quamplurima . Et in eo mihi major ſemper viſus es plerisque hujus temporis Jurisconſultis , qui Romanas leges absque Romana eloquentia vel intelligi , vel explicari poſſe opinantur ; atque in omni lege tollunt , addunt , mutant , prout vel per ſomnium acceperint. At Tu , quae praelo parata habes, porro prome , Vir optime , Inſtitutiones praeſertim Juris, & Orationes , jam pridem promiſſas Eruditis , quorum plauſu & favore ut diutiſſime fruaris , etiam atque etiam precor. Vale. Dab. Lipſiae , pridie Idus Maji, MDCCVIII.

VIN-

Digitized by Google

VINCENTII GRAVINAE
ORIGINUM JURIS CIVILIS
LIB. I.
QUI EST
DE ORTU ET PRO-GRESSU JURIS,
AD
CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

Digitized by Google

DE ORTU
ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS.

QUoniam nihil eſt aliud jus civile, niſi naturalis ad Romanae Reip. inſtitutionem relata, Romaniſque moribus, & literis explicata ratio: ideo ut juris curſum oſtendamus, ponenda eſt ante oculos Romanae Reip. facies, imagoque illius brevi oratione adumbranda, ducto initio ab antiquiori Pop. Rom. diviſione, in patricios ſcilicet, & plebejos.

I. De Populo Romano, et ejus ordinibus.

Populi Romani ſumma, & praecipua diviſio ea eſt, quae a genere proficiſcitur, quaeque ipſum habet auctorem Romulum. Is enim delectis primoribus Civitatis, viris ingenuis, qui aetate, opibus, conſilio, auctoritate ceteris antecellerent; iis magiſtratus omnes, & divinarum humanarumque rerum, totiuſque Reipublicae curam attribuit: (a) eoſque a reliquo populo diſcretos patricios appellavit; quod eſſent ingenui, ac patrem ciere, ſive demonſtrare poſſent, atque eſſent, ut Plutarchus ait, εὐπατρίδαι: ceteros juſſit eſſe plebem, quam publici negotii minime participem abduxit ad agro-

(a) Livius *lib.* 1. Dionyſ. *lib.* 2. Plutarch. *in Romul.*

rum cultum, paſtum pecorum, opificia quaeſtuoſa. Ex patriciis publicum Conſilium conſtituit, quem Senatum a gravitate nuncupavit: eique adſcriptos ab auctoritate Patres, ab aetate Senatores. Itaque Senatorum natus eſt ordo, quem excepit equeſtris: Ex quibus alia deducta eſt Populi Romani diviſio, quae ab ordine ducitur; atque in Senatores, equeſtrem ordinem, & plebem populus omnis eſt deſcriptus.

II. De Equeſtri Ordine.

Equeſtris autem ordo ab ipſa quoque Romuli aetate repeti poteſt. Nam, ut Dionyſius, ac Livius tradunt, Romulus ad cuſtodiam ſui corporis, ex honeſtiſſimis familiis, trecentos ſibi delegit; qui primo quidem Celeres dicti ſunt, a Remi interfectore Celere, qui eis initio praefuit: *(a)* deinde Flexumines, poſtea Troſſuli, quod Troſſulum Tuſcorum oppidum, ſine peditum opera expugnarint: poſtremo Equites, quod equo publico a Cenſoribus *(b)* aſſignato, collataque ad id ex publico pecunia, mererent. Siquidem erant & alii, qui cum proprio equo mererent; huic tamen ordini non adſcribebantur: qui vero equo publico merebant, in Urbe Senatoribus; qui privato peditibus in bello opponebantur *(c)*. Is autem ordo a paucis initiis, mirum quantum, procedentibus temporibus, abundarit! Equitum inſigne fuit aureus annulus, & anguſtus clavus, ſive tunica clavis purpureis, iiſdemque anguſtis intertexta *(d)*. Eidemque ordini legibus theatralibus attributi ſunt quatuordecim gradus, in quibus ſedentes ludos ſpectarent *(e)*. Hujus ordinis homines a Cenſoribus vectigalia, & tributa, certa pecunia quaeſtoribus urbanis repraeſentata, conducebant, quos publicanos appellarunt *(f)*. Ut autem Senatores; ita & equites a Cenſoribus legebantur: & equites quidem cenſu ſeſtertium quadringentorum millium: unde Horatius *(g)*:

(a) Feſtus *verb. celeres*. Plinius *lib.* 33. *cap.* 2. Sigon. *de antiq jur. Civ. Rom. lib.* 2. *cap.* 3.
(b) Varro *de lingua latina*. Sigon. *loc. cit.*
(c) Sigon. *ibid.*
(d) Roſin. *lib.* 5 *cap.* 33. Sigon. *lib.* 3. *de Judic. cap.* 20.
(e) Hotom. *antiq. Rom. lib.* 2. *c.* 10.
(f) Cic. *pro Planc. & pro Dom.*
(g) *Epiſt.* 1. *ad Mecenat.* Sigon. *ibid.*

Si

Si quadringentis ſex ſeptem millia deſint Plebs eris. Senatores autem cenſu duplo majori, nempe octingentorum millium, ſive ſcutatorum aureorum viginti quatuor millium (*a*).

(a) Manut. *de Sen. Roman. de Orig. Senat.*

III. De Senatoribus.

Senatus conſtabat initio centum patribus, qui ob id C. literam centenarii notam calceis inſcribebant (*b*). Is vero numerus non fuit diuturnus. Nam bis a Romulo Senatum lectum ſcribit Dionyſius; primo ex Albanis centum; deinde ex Sabinis, quos ex foedere in civitatem acceperat alteros centum. Iterum Tarquinium (*c*) Priſcum alios adjeciſſe centum: ac praefinitum ab his numerum Tarquinii ſaevitia, & caedibus fuiſſe imminutum, poſt vero expletum a Bruto Conſule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum ſcribit, deinde alios centum a Priſco: Verum Brutum Conſulem, ut ordinis robur augeret adjeciſſe centum, indeque trecentum numero Senatum conſtitiſſe: his verbis (*d*): *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret; caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equeſtris gradus electis, ad trecentum ſummam explevit.* Atque a Romulo lecti Patres majorum gentium; ab aliis adjecti Regibus minorum gentium; adſcriptique a Bruto Coſ. Patres conſcripti dicebantur: quo nomine ſequens aetas totum complexa eſt Senatum. Hunc numerum auctum Syllanis temporibus fuiſſe, Sigonius (*e*) ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas; alteram Sylla & Rufo Coſſ. alteram Sylla Dictatore, Appianus refert. Ego vero, non tam auctum a Sylla Senatum arbitror, quam caedibus imminutum ex bello civili, poſt ab eo novis lectionibus reſtitutum. Quem autem numerum praefinierit non plane conſtat: certe Ciceronis tempore CCCC. exuperaſſe colligitur ex epiſtola quadam Ciceronis ad Atticum: ſcribit

(b) Hotom. *Antiquit. l. 2. c. 10.*

(c) Sigon. *lib. 2. c. 2. de antiqu. jur. Civ. Rom.*

(d) Liv. *lib. 1. c. 1.*

(e) *Cap. 2. lib. 2. de jur. civ. Rom.*

enim Curioni aſſenſiſſe Senatores XV. ex altera vero parte affuiſſe CCCC. Caeſar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpiſſimis mortalium Senatum aperiret; ↃM fere Senatorum legit; auctoque ſupra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Auguſtus, ut veterem Senatui ſplendorem redderet, rejectis indignis, numerum decuſque reſtituit priſtinum (a). Porro Senatus initio quidem nonniſi patriciis patuit; poſtea vel a Servio Tullio gratiam plebi, ob delatum ſibi regnum, referenti, vel a Poplicola & Bruto, qui poſt exactos Reges ex plebeis familiis imminutum Senatorium numerum expleviſſe dicuntur, Senatus eſt plebeis patefactus: ut ex equeſtri potiſſimum ordine, qui Senatorum ſeminarium appellabatur, Senatores legerentur, ſi cenſum haberent Senatorium: quem cenſum ampliatum ab Auguſto fuiſſe Suetonius auctor eſt. Iſque cenſus neceſſarius erat non modo ad adipiſcendum, ſed ad tuendum, & retinendum ordinem: nam ſi lapſis facultatibus minueretur cenſus, in equeſtrem ordinem Senator Cenſoris juſſu trânſibat, ſi cenſum haberet equeſtrem: ſi ne huic quidem cenſui ſua bona ſufficerent, ad plebejos deſcendebat: unde plures patriciorum familiae, abſumta re familiari, modo ad equites, modo ad plebejos juſſu devenere cenſorio. Nec omnis aetas aditum ad Senatum habebat: ſed cum in Senatum ii maxime legi conſueviſſent, qui magiſtratus urbanos geſſerant, quorum initium ducebatur a Quaeſtura, cujus legitima aetas erat annorum XXVII: hanc antiquitatis ſtudioſi ad Senatoriam dignitatem arbitrantur fuiſſe praefinitam aetatem. Nec tamen qui Magiſtratus geſſerant, continuo Senatores erant: niſi per Cenſorem lecti eſſent dum luſtrum conderetur: ac ſi cenſoria lectio defuiſſet; jus quidem habebant ſententiae in Senatu

(a) Sueton. *in Aug. cap.* 8.

Digitized by Google

tu dicendae; Senatores tamen minime dicebantur: neque cum in Senatum venerant ſententias rogabantur; ſed in eas, quas principes dixerant, non voce, ſed pedibus concedebant locum mutantes, & tranſeuntes ad eos, quorum ſententiam probarent, ideoque Pedarii vocabantur (a). Unde veteris edicti formula: *Senatores, quibuſque in Senatu ſententias dicere licet*. Mos erat ſane olim, ut praetextati Senatorum liberi, ſimul cum Patre curiam ingrederentur: ſed Senatuſconſulto fuit ſublatus; unique Papirio Praetextato datus aditus ad Curiam, praemio repraeſentatae in puerili aetate prudentiae, cum matrem, a qua de rebus in Senatu geſtis interrogabatur, mendacio eluſit: qua fide & praematura ſane gravitate meruit, ut nondum aſſumta virili toga, pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod praetextam adhuc gerens ediderat, praetextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis ſine lectione cenſoria poſt Atinium plebiſcitum tributam fuiſſe ſenatoriam dignitatem ſcimus: Siquidem haec Gellius refert ex Capitone (b): *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quanquam Senatores non eſſent ante Atinium plebiſcitum*. Atinium fuiſſe, Sigonius ſuſpicatur, Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici juſſit, a quo Cenſore in legendo Senatu fuerat ipſe praeteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores eſſent; metuens ne iterum a ſequentibus Cenſoribus praeteriretur. Antequam autem cenſus inſtitueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in Oratione Canuleji, colligit, Senatores fuiſſe creatos a populo, & aliquo etiam tempore poſt cenſuram inſtitutam: ſiquidem in ea oratione legitur patrum multos fuiſſe cooptatos, aut lectione Regum, aut juſſu Populi, cui teſtimonio aliud longe illuſtrius accedit ex Cicerone in ora-

(a) Hotom. *lib. 2. cap. 10. antiq. Rom.*

(b) *lib. 14. c. 8.*

Digitized by Google

oratione pro Sext. *Majores*, inquit, *noſtri cum regiam poteſtatem non tuliſſent, ita Magiſtratus annuos creaverunt, ut conſilium Senatus Reipublicae proponerent ſempiternum: deligerentur autem in id conſilium ab univerſo populo*. Hujus ordinis inſigne fuit tunica laticlavi, ſive clavis purpureis veluti floribus diſtincta; qui Senatoria in veſte lati erant, anguſti vero in equeſtris ordinis tunica (*a*).

(a) Roſin. *Antiq. Rom. lib. 5. cap. 33.*

IV. De Plebe rustica, et urbana.

Reliquus Populus nec Senatores, nec equites, verum plebs erat; eaque vel ruſtica, vel urbana. Ruſtica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim ſecundum militarem, rei ruſticae curam voluit eſſe praecipuam: unde priſcis temporibus non infimus tantum ordo, ſed & Senatores atque patricii, cum a belli adminiſtratione vacarent, ac res domi foriſque quieſcerent, rei ruſticae ſeſe dabant: ut Dictatores etiam, & Conſules ab aratro accerſerentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudo, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Conſularibus illis & triumphalibus viris eſt literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia ſtrenui, & honeſtiores & graviores erant in civili vita. Praedia vero vel propria quiſque colebat; vel de publico aſſignata (*b*).

(b) Sigon. *lib. 2. cap. 6. antiqu. jur. civ. Rom.*

V. De Plebe urbana et Tribunis Aerariis.

Pars alia, plebs urbana erat; eaque vel argentariae, ac mercaturae, foenorique vacabat, vel opificiis; vel urbano ſervitio, & curiae forique miniſterio. Unde, praeter artifices & argentarios & mercatores, erant & tribuni aerarii, qui Aſconio (*c*), & Varrone auctoribus, pecuniam in ſtipendium militum de aerario Quaeſtori Proconſulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquiſſima aetate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem (*d*) a Gellio adductum. Hujuſque ordinis magnum fuiſſe numerum oſtendit lex Aurelia, qua

(c) *Lib. 4. de ling. latin.*

(d) *lib 7.*

qua cum equitibus, & Tribunis aerariis communicata fuere judicia, quae antea penes ſolos Senatores erant (a).

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationeſque omnes publicas perſcribebant, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi ſane momenti dabatur viris honeſtis, quippe futuris cuſtodibus fidei publicae, publicaeque voluntatis conſervatoribus. Quam ob cauſam & apud Graecos hominibus honeſtiori loco nat's hujuſcemodi munus deferebatur. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene, Scribarum munus in majori apud Graecos honore, quam apud Romanos fuiſſe ſcribat. Apparebant autem magiſtratibus, eiſque leges & jura ſubjiciebant. Cum enim, qui magiſtratum inibant, praeſertim juvenes, munus plerumque ſuum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem uſus peritum fecerat cognoſcere; ita ut Scribae, qui leges ad manum habebant, eſſent quodammodo doctores magiſtratuum; quorum juriſdictio pro conſilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc, cum horum arrogantia nimis exultaret, reſedit tandem Catonis opera (b), qui deprehenſam illorum ignorantiam caſtigavit. Cumque numerus eorum minime eſſet exiguus, diſpertiti fuerunt in decurias: in quibus, qui Scriba fieri optabat, locum ſibi aliquando emere ſolebat (c). Et quoniam jus erat magiſtratibus Scribas legere (d), ideo qui a Quaeſtore legebantur, Quaeſtorii ſcribae; qui ab AEdili, AEdilitii; qui a Praetore, Praetorii vocabantur. (e) Extat & apud M. Varronem (f) de Scribis Pontificum mentio: itemque in veteri inſcriptione apud Onuphrium. *Agriae Triphoſae Veſtificae Livius Theona ab Epiſtolis Graec: Scriba a libris Pontificalibus conjugi Sanctiſſimae B. D. S. M.* Erant & Scribae navales, quos Feſtus ait omnium fuiſſe

gradu

(a) Hotom. *de Magiſ.* Sigon. *de antiq. jur. civ. Rom. lib. 1. c. 8.*

VI.
De Scribis, Apparitoribus, Accensis, Interpretibus, Praeconibus, Viatoribus, Lictoribus.

(b) Plutarch. *in Cat. maj.*

(c) Cic. *Cluent.* *Liv. lib.* 40.

(d) Adrian. Turn. *adverſ. lib.* 11. *cap.* 10.

(e) Sigon. *antiqu. jur. civ. Rom. lib.* 2. *c.* 9.

(f) *lib* 4. *de ling. latin.*

Digitized by Google

gradu minimos, propter pericula, quae ſubibant. Suum quoque locum tenebant apparitores magiſtratuum, & accenſi, ſic appellati, quod accirent, ſive exciperent mandata Conſulis, (a) & vocarent ad comitia centuriata, itemque ad tribunal Praetoris eos, quibus erat jus reddendum; vel moleſtis interpellationibus ſilentium imponerent. Erant & interpretes, a quibus exterorum ſermo aperiebatur: item & praecones, qui vel ad haſtam in auctionibus ſtabant, ut oblata precia ſignificarent; vel in comitiis magiſtratuum, ut populum cogerent ad ſuffragia, & deſignatos renunciarent; vel in judiciis & quaeſtionibus, ut judices, & reos, & accuſatores, & teſtes accirent; vel ſubjiciente ſcriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. Lictores etiam erant, qui ſummovendo populo, ſontibus caedendis, ac ſecuri feriendis, faciendiſque juſſibus praeſto erant Conſulibus, Praetoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac lictores a ligando dicti, quod ſontibus ad ſupplicium manus ligarent. His affines viatores, qui juſſu magiſtratuum accerſebant a via, vel aliquod nunciabant, atque hinc dicti viatores.

(a) Varro *de ling. lat.* Sigon. *lib. 1. cap. 15. de antiq. civ. Rom.*

VII. De Optimatibus, Popularibus, Nobilibus, Ignobilibus, Hominibus novis.

Porro cum cives Romani pars bonis & probis ſeſe darent; pars in ſeditiones & tumultus ruerent; quorum plerique ſtudioſi erant plebis: Hinc illi optimates dicti ſunt, hi populares: quoniam illi cum Senatu faciebant, hi cum ſeditioſis tribunis plebis; cum alioqui non ſemper vox popularis in odioſam ſignificationem detorqueretur. Atque haec eſt tertia populi Romani diviſio. Rurſus cum ii qui magiſtratus curules geſſerant, nempe Conſulatum, Praeturam, Cenſuram, Aedilitatem poſſent imaginem ſui pictam relinquere poſteris; contigit, ut Civium Romanorum alii majorum imagines haberent; alii tantum ſuas; alii nullas: hinc, qui majorum

jorum imagines haberent, nobiles; qui ſuas, homines novi; qui nullas, ignobiles dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magiſtratus & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti ſunt nobiles; poſtea etiam plebeji: quorum ſcilicet majores magiſtratus curules geſſerant: atque haec quarta eſt a dignitate ſumta diviſio.

VIII. De Censoribus.

Univerſus autem populus deſcribebatur, atque in ordines tribuebatur a Cenſoribus: quorum poteſtas decerpta fuit ex imperio conſulari, atque in peculiarem collata magiſtratum A. V. C. CCCX.(a) quoniam Conſules aſſiduis bellis, & gravioribus negotiis occupati, cenſui peragendo minime vacare poterant: unde, annos ſeptendecim cenſus, res civibus maxime ſalutaris, fuerat intermiſſus (b). Cenſum autem inſtituerat Servius Tullius, qui quantum quiſque haberet aeſtimari, civeſque Romanos per capita cenſeri juſſit; unde poſtea cenſores dicti, quod ad eorum cenſionem (c), ſive arbitrium deſcribebatur populus, & per eos facultates & bona ſingulorum aeſtimabantur, atque in cenſorias tabulas referebantur, ut pro ſubſtantiis tributa penderentur: hinc cenſus nomine bona, & fortunae comprehenduntur (d). Cenſores creabantur duo quinto quoque anno. Quo tempore quia civitas a Cenſoribus luſtrabatur, ideo luſtri vocabulo quinquennium ſignificatur. Olim quinquennium Magiſtratus durabat (e); poſtea per Mamercum Dictatorem annuus & ſemeſtris factus fuit. His non opes modo civium aeſtimandae, ſed & mores regendi committebantur. Ab his vitae ſingulorum aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: totaque Urbs animadverſione illorum emendabatur; ut qui cenſoribus placuiſſet ſtatum ſinguli retinerent. Senatorem enim, cujus turpem vitam deprehendiſſent, Senatu movebant: equitem, adem-

(a) Liv. *lib.* 4.

(b) Liv. *lib.* 11. *cap.* 43.

(c) Varr. *lib.* 4. *ling. latin.* Feſt. *lib.* 3.

(d) Liv. *lib.* 4. *cap.* 8.

(e) Liv. *lib.* 4. *c.* 24. & 9. *c.* 33.

Digitized by Google

to equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, ademto ſuffragio, tribu ſubmovebant, ac referebant in Ceritum tabulas, ut fierent aerarii, ſive ut civis conditionem non niſi pendendo tributo retinerent privati jure ſuffragii: quod Cerites primi fuerint e municipibus, quibus Romani jus Civitatis conceſſerint; ut tamen publicis negotiis, & honoribus abſtinerent, quod tradit Gellius. Ad hujuſmodi conditionem ignominioſi a Cenſoribus redigebantur. His animadverſionibus ſingulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, eluebant, judiciumque ſuum promulgabant, cum peractum cenſum recitarent. Siquidem is Senatu motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Cenſoribus fuiſſet in cenſus recitatione praeteritus. Qui autem in ea recitatione fuiſſet ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: Qui honos praeterquam conſularibus & cenſoriis habebatur nemini: unde cum alter Cenſorum virtute ac ſplendore ceteris Senatoribus anteiret, ab ipſo Collega in cenſus recitatione Princeps Senatus conſtituebatur. Porro a Cenſoribus loco motus poterat aliquando priſtinum gradum, vel per alios Cenſores, vel per judices recuperare; ſi Cenſoris animadverſio, non tam veris criminibus, quam turpi fama, ſaepe alieno livore conflata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Cenſoribus exuti dignitate fuiſſent, ad cenſoriam & ipſi dignitatem, repetitis honoribus, pervenirent *(a)*. Animadverſionis cenſoriae cauſa non ſolum turpitudo vitae, ſed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem, qui equum macilentum, & parum nitidum haberet; aut in eos, qui agrum incultum poſſiderent, ac ſordeſcere ſinerent, animadvertebant. Vectigalia item, & fundi publicanis per Cenſores in conſpectu populi Romani locabantur: item & publi-

(a) Cicer. *pro Cluent.* Valer. Max. *lib.2.c.9.*

publica aedificia corrupta, vel neglecta reficienda dabantur; veluti templa, viae, pontes, aquaeductus. Cenſoris etiam curae ſuberant precia ſacrificiorum, & anſeres; qui ob memoriam ſervati Capitolii de publico, juſſu Cenſorum, alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum poteſtate Cenſores carebant certis in cauſis: nempe nuptialibus: iiſque negocium datum erat, ne quem in Urbe coelibem eſſe paterentur. Cum quis in cenſura deceſſiſſet, non modo in locum mortui nemo ſufficiebatur; ſed & Collega magiſtratu abibat, ominis cauſa, cum anno, quo Roma capta fuit a Gallis, Cenſorem mori contigerit. Initio patriciorum tantum erat magiſtratus; anno tandem Urbis CDII. plebeis etiam patuit.

IX. DE TRIBUBUS RUSTICIS, ET URBANIS.

Igitur civium ordines per cenſores deſcripti & emendati tribuebantur in triginta & quinque partes, quas vel a conferendo tributo, tribus appellabant; vel quod initio populus trifariam eſſet diviſus a Romulo, cui tribuum inſtitutionem plerique ſcriptorum (a), Dionyſio ſubſcribentes, aſſignant. Tres autem tribus in tres conjectae fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramnenſium a Romulo dicta, in quam Graecanici homines, qui latinos agros incolebant, & Albani, quos Romulus ſecum duxerat, confluxerunt, & Palatium, ac Coelium tenuere montes. Altera Tatienſium a Tito Tatio Sabinorum Rege, quem ſimul cum ſuis poſt confectum bellum Romulus in urbem accepit: eamque tribum in capitolio & quirinali locavit. Poſtrema Lucerum fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Etruſco; alii a Lucero Ardeate, qui ſub Romulo domicilium & fortunas ſuas Romam tranſtulerat; alii a Luco, in quem, praeter Sabinos & Albanos, reliquus confluxit ex finitimis, & advenis collectus

(a) *lib.* 2. *in Rom.*

Digitized by Google

populus; qui loca plana inter palatium & capitolium, atque circum forum inſederunt: ex quibus deinceps tribus aliae ſunt derivatae. Verum aucta multitudine civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomoerioque incluſit Viminalem, & Exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem conſtituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen impoſuit: eaque nomina fuere ſuburana, palatina, exquilina, collina (*a*). His adjectae multitudinis ruſticae tribus quindecim: quae cum a locis, ut urbanae, nomen traxiſſent, poſtea pleraeque exuto priori nomine, ab illuſtrioribus familiis, quae in ſingulis locatae tribubus erant, alia ſibi nomina induerunt. Cumque ſub Servio Rege decem & novem eſſent tribus; ſequentibus temporibus, increbreſcente uſque multitudine, lectione cenſoria novae ſunt adjectae, ut ad trigintaquinque pervenerint: iſque numerus conſtitit, permanſitque etiam inter urbanas, & ruſticas priſca diſtinctio: ac ſordes in urbanas; in ruſticas flos urbis, & illuſtriores familiae conjectae fuerunt: proprerea quod apud Romanos, ſecundum militarem, praecipua, ex inſtituto Romuli, erat dignitas rei agrariae, (*b*) cui nobiliores, & ſplendidiores operam dabant, relictis opificiis & officinis penes ſervos, aut infimam plebem. Nunc tribuum nomina, eorumque nominum rationem ſubjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor deſcribemus, quibus quatuor urbis regionum nomina haeſerunt. Prima igitur ſuburana dicta eſt: nominiſque origo ſubura; quaſi ſub antiqua Urbe, ut Junius apud Varronem docet. (*c*) Suberat enim ei loco qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago ſuccuſano: traditque pro C. litera ſubſtitutam fuiſſe B. & pro S. ſubjectam R. ut in ple-

(a) Dionyſ. *lib.* 4.

(b) Plin. *lib.* 18. *c.* 3. Varr. *lib.* 2. *de re ruſtic.*

(c) *lib.* 4. *de ling. lat. pa.* 12. Turn. *ibid.*

pleriſque nominibus Romanorum poſt propagatam apud Romanos literam R. (*a*) Secunda Exquilina ab Exquiliis, quas alii ab excubiis Regis dictas putabant; alii quod excultae fuiſſent a Tullio Rege. Tertia Collina ab duobus collibus Viminali, ſic dicto, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove Viminio, cujus ibi erant arae, & Quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta Palatina a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut, Varrone teſte, putabat Naevius; vel Palatini ſive Aborigenes, qui ex agro Reatino profecti (qui ager Palantium appellabatur) eum Urbis locum tenuerunt. (*b*) Nunc progrediamur ad ruſticas, nempe primo ad quintam, quae dicta fuit Romilia, (*c*) quod eſſet ſub Roma: cui tribui Onuphrius aſſignat eam agri partem, quae in Tuſca prope Urbis moenia, ſecundum flumen, ad maris oſtia, trans Tyberim, excurrebat. (*d*) Sequitur ſexta Lemonia, a pago Lemonio, qui eſt in via latina. (*e*) Septima Pupinia, ex agro Pupinio in Latio cis Tiberim, ad mare pertinens. (*f*) Octava Galeria, cujus nominis certam originem nemo veterum prodidit; ſicut nec Nonae Polliae; ac Decimae Valtiniae. Ideoque Sigonius & Onuphrius ab ignotis nobis locis nomen traxiſſe putant. Quae ſequuntur eae ſunt, quas veteri exuto nomine, novum ab illuſtribus familiis traxiſſe diximus. Undecima igitur Claudia, ab Appio Claudio, qui eam in tribum ſe familiamque ſuam conjecerat. (*g*) Sicuti duodecima AEmilia, a celeberrima AEmilia gente: & decima tertia Cornelia, ab antiquiſſima gente Cornelia, & decimaquarta a Fabiis, Fabia. Decima quinta, ab Horatiis, Horatia. Decima ſexta, a Meneniis, Menenia. Decima ſeptima, a Papiriis, Papiria. Decima octava, a Sergiis, Sergia. Decimanona, a Veturiis, Veturia. His adjectae fuerunt anno V. C. CCLVIII. a Cluſtumina ſi-

ve

(a) *Vid.* Feſt. *in Sub. Trib. ibid.*

(b) Varr *ibid.* Turn. *ibid. p* 13

(c) Varr. *ibid.*

(d) *lib.* 2. *commen. Reip. Rom.*

(e) Cic. *Phil.* 9.

(f) Val. Max. *lib.* 4. *cap.* 4.

(g) Liv. *lib.* 2. Halicar. *lib.* 5.

Digitized by Google

ve Cruſtumina Tuſcorum Urbe, Cruſtumina tribus viceſima; & viceſima prima, a Vejis agroque Vegentium Vejentina. Et anno V. C. CCCLVI. viceſima ſecunda Stellatina, a campo Stellate non eo, qui eſt in Campania, ſed eo, qui ad primum lapidem abeſt a porta Capena, ſic a Tuſcis appellato. Viceſima tertia Tromentina, a Tuſcorum Campo Tromento. Viceſima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Viceſima quinta Arnienſis, a Tuſco flumine Arno, ut Sigonius & Onuphrius putant. Rurſus anno CCCXCV. addita eſt tribus viceſima ſexta Pomptina, ab Agro Pomptino: & viceſima ſeptima Popillia, quae ſcribitur etiam Poplilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scaliger ad Feſtum deducit a Popillia foemina; Onuphrius a loco. (*a*) Anno autem V. C. CDXXI. adjecta eſt viceſima octava tribus Maecia, a Caſtro Maecio: & viceſima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia Et anno CDXXXV. tribus triceſima Uſentina, a fluvio Ouſente: & triceſima prima Falerina, ab agro Falerno. Acceſſerunt anno ab V. C. CDLV. triceſima ſecunda Anienſis, ab amne Aniene: & triceſima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus triceſima quarta: & triceſima quinta Quirina a Curenſibus Sabinis, ut Feſtus ſuſpicatur. Quamvis autem praeter haec alia ſuperſint tribuum nomina in inſcriptionibus, & veterum libris; tamen non alias tribus forte deſignant, quam deſcriptas, quibus plura ſaepe indita fuere nomina.

(*a*) Liv. *lib.* 6.

X.
De Curiis.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus deſcripſiſſet, easdem tribus diviſit in Curias triginta; ut tribus una decem complectcretur Curias. (*b*) Harum autem ſingulis certum conſtituit numerum, certaque Sacra praeſcripſit, acceſ-

(*b*) Dionyſ. *lib.* 2.

aedeſque deſtinavit, in quas ſingulae Curiae ad communia Sacra peragenda, epulaſque publicas, ſumma cum hilaritate, celebranda convenirent: ut his epulis, eaque ſacrorum communione animorum concordia coaleſceret. Ad ſacra vero pecuniam attribuit ex aerario: quique tum Sacris, tum aedibus, & ſingulis Curiis praeerant, Curiones appellati. Singulae vero Curiae, vel a Sabinis mulieribus, vel a locis traxere nomen, vel, ut Varro tradidit, a Ducibus, & veteribus, unde populus deceſſerat, locis. Auctis tribubus, vetus tamen Curiarum numerus eſt retentus: ac propter multitudinem tantum attributa ſunt ampliora loca, ad quae populus e veteribus Curiis anguſtioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis; nempe Forienſi, Rapta, Vellenſi, Velitia. Cum autem Curiae ſimul cum tribubus auctae minime fuerint; evenit, ut & Curiae Ruſticae nullae eſſent: & qui erant ex municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum eſſent participes. Atque hac ratione populum deſcripſit Romulus.

XI.
De Classibus et Centuriis.

Alia eſt autem a Servio Tullio cenſus auctore orta diviſio in ſex claſſes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque in claſſibus, & centuriis conſtituendis non a locis, aut communibus Sacris, (*b*) ſed a cenſu rationem inivit. Unde in primam claſſem conjecit, qui centum millia aeris, aut majorem cenſum haberet: eaque claſſis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum, erant, totidem ſeniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem ſeniorum; totidem juniorum; & duas fabrum: eratque intra centum uſque ad quinque & ſeptuaginta millium cenſus. Tertia continebat, eodem aetatis diſcrimine, peditum centurias itidem

(b) Sig. *lib. 1. c. 4. de antiq. jur. Civ. Rom.* Dionyſ. Hotom. Roſin. *Antiq. lib. 6. cap. 8.*

dem viginti, eratque cenſus millium quinquaginta: quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque cenſus quinque, & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias aetatis etiam ratione diſtinctas; quindecim ſcilicet ſeniorum, juniorum totidem: eratque undecim millibus cenſa. In ſextam demum claſſem conjecti fuerunt egeni, & tenues nempe proletarii, qui tantum propaganda, & alenda prole Rempublicam juvabant, ideoque dicti proletarii, & capite cenſi; quod propter inopiam caput tantum, & nomen, non autem bona profiterentur in cenſu: ejuſque claſſis nulla eſt habita ratio, nullus deſcriptus, aut definitus numerus: eaque pro una centuria numerabatur: ita ut centuriae omnes numerum referrent CXCIII. Prima enim claſſis erat XCVIII. Centuriarum. ſecunda XXII. tertia XX. quarta XXII. quinta XXX. Ceterum initio populi diviſio per claſſes, & centurias minime communicabat cum altera diviſione facta per tribus: verum expletis triginta quinque tribubus, utraque partitio convenit, & claſſes, atque centuriae collatae ſunt in tribus: ita ut populus univerſus in tribus; tribus autem ſingulae in quinque claſſes; claſſis autem in ſuas quaeque centurias tribueretur.

XII.
De Turba Forensi.

Poſtremo habuit & plebs Romana *(a)* ſuam faecem, ſordiumque colluviem collectam ex egenis, quos diximus, & proletariis, ſine lare, ſine tecto, ſine ſede vagos, effuſos, egeſtate, vel pravitate, & deſperatione rerum omnium ad tumultus, & flagitia paratiſſimos, quos turbam forenſem Livius, quod in foro ad captandos legis Agrariae rumuſculos otioſa ſtaret; Cicero urbanam plebem; Horatius, quod non toga, ſed tunica tantum ob egeſtatem uterentur, tunicatum popellum appel-

(a) Sigon. *de antiq. jur. Civ. Rom. lib. 2. c. 13.*

appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos praedae cupidos, & ob ſummam miſeriam nullam deteriorem conditionem pertimeſcentes ſeditioſi quique, dum turbare, ac miſcere vellent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hoſtilem praedam. Produximus jam integrum Reipublicae Romanae corpus, membris etiam potioribus notatis: nunc vim & poteſtatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, conſiliisque publicis agitandis, condendisque legibus aperiamus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuiſse, ſed mutationibus crebris modo inclinaſse multa, modo convaluiſse, atque ad plebem modo, modo ad Senatum, & Conſules recidiſse. Verum nos ea potiſsimum oratione noſtra complectemur, quae maxime fuere diuturna; tempusque illud potiſsimum ſpectabimus, quo firmioribus ſtetit Romana Reſpublica viribus.

XIII. DE CONSULIBUS.

Regimen igitur ea triplex praeferebat; Regium in Conſulibus; Ariſtocraticum in Senatu; Populare in Tribunis & plebe. Quandoquidem Conſules ſpeciem praebebant Regiae poteſtatis, quae, nomine ſublato, maxime in Reipublicae Romanae regimen influebat. Ergo in Conſulum auctoritate, dum eſsent in urbe, urbanae res omnes, & Reſpublica tota recumbebat. Quippe Conſulibus, praeter Tribunos plebis, magiſtratus ſuberant omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant: eorum conſiliis oblata negotia expediebantur: eisque referentibus gravior deliberatio ad Senatum rejiciebatur: illis juſsa Senatus perficienda committebantur. (a) Quae vero cum populo communicanda fuiſsent, & per populum tranſigenda, Conſulum erat maturiori conſilio antea perpendere, atque examinare, concionesque ad tempus advocare;

(a) Polyb. *lib.* 6. Hotom. *antiq. lib.* 1. *cap. de Coſſ.*

dimiſſoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatusconſulta referre; quodque major pars ſciviſset imperare. Quamvis autem a Coſs. provocatio eſset ad populum, neque liceret iis injuſſu populi animadvertere in caput civis Romani: tamen poterant coërcere ſontes, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiſcerentur, rerum omnium ſummam pro arbitrio adminiſtrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pendebat, aliquid injiceretur morae, viſum eſt liberam adminiſtrandi poteſtatem deferre Conſulibus: ne in re trepida inopia conſilii ſe ſe implicarent. Licebat igitur iis caſtrenſem omnem diſciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectum habere, de publico aere per Quaeſtorem, quantum uſus ferret, impendere, in caſtris ſupplicium ſumere, ſociis quantum viſum fuiſset imperare. Conſules quoque ante praeturam conſtitutam jus in Urbe dixiſse colligitur, ex Livio, Dionyſio, Pomponio. *(a)* Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogebantur a Conſule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro conſularis aetas erat annorum quadraginta trium ex lege annaria. *(b)* Creabantur autem comitiis centuriatis: *(c)* & cum duodecim faſcibus & Lictoribus alternis menſibus incedebant; Sellam habebant curulem, induebanturque toga praetexta, quam capiebant ante Deos Penates primo magiſtratus die: *(d)* ſceptrumque, ſive ſcipionem manu gerebant eburneum: *(e)* & ex Urbe ad bellum paludati, votis publicis nuncupatis, proficiſcebantur. Magiſtratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annuum erat imperium. Atque haec ſunt regiae poteſtatis reliquiae, quae poſt exactos Reges in Coſs. coaluere.

(a) *Lib. 2. ff. de orig. juris.*

(b) Cicer. *pro Murae. & ep. lib.* 7.

(c) Manut. *ad epiſt. 1. Cic. lib. 4. verb. Hortenſii.*

(d) Dionyſ. *lib.* 3.

(e) Lipſius *in Not. Varior. ad Salluſt de Bello Catil. pag.* 83.

Opti-

XIV. DE SENATU, ET EJUS POTESTATE.

Optimatum vero regimen Senatus exprimebat auctoritas. Etenim ut Dionyſius refert, (*a*) vetuſtiſsima lege Reſpublica omnis in Senatus erat poteſtate; praeter magiſtratuum creationem, legationem, & belli paciſque arbitrium. (*b*) Quo tempore, Livius tradit, populi juſsa minime fuiſse firma, niſi patrum acceſsiſset auctoritas; quae poſt populi ſeceſsiones ſacratis legibus adeo fuit extenuata, ut cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, poſtea populi juſsu Senatus confirmaretur auctoritas. Quae autem Senatus, conſtituta Republica, populi juſsu ad curam ſuam revocaſſet, ea ex (*c*) Polybio promta breviter exponemus. AErarium & pecunia publica Senatus arbitrio diſpenſabatur. Quaeſtores enim, niſi Conſul imperaſset, minime poterant vel ad minimos ſumtus pecuniam publicam delibare injuſsu Senatus. Controverſias praeterea in Italia ſuſcitatas, ſi publica eſsent objurgatione, aut gravi decreto componendae, Senatus ad ſe trahebat. Hinc in veteri tabula aenea, in Liguria inventa, legimus, miſsos a Senatu arbitros finium regundorum inter Gennates, & Veturios eſse; reque cognita, Romam venire juſsos ſententiam ex S. C. dicturos. (*d*) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium adminiſtrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes atque ſubſidia indigentibus populis decernebat. Quomodo exterae legationes eſsent excipiendae, aut dimittendae; quidve poſtulatis reſpondendum, Senatus providebat; ut abſentibus Conſulibus, tota videretur a Senatu ſuſtentari Reſpublica. Conſulibus etiam frumentum, & veſtes, & pecunia ad militum ſtipendia ſufficiebantur; & numerus militum explebatur, & ſtatuebatur juſſu Senatus: cujus erat, confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut in-

(a) *lib.* 2.

(b) *Vid.* Zamon: *hoc eſt* Sigoniũ *de Senat. lib.* 2. *pag.* 171.

(c) *lib.* 6.

(d) *Apud* Zamo: *de Senat. Rom. lib.* 2. *pag.* 176.

Digitized by Google

ſringeret Tiberius Gracchus tulit, ne quem plus anno provinciam conſularem tenere Senatus pateretur. (a) Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatam Senatus poteſtatem a Gracchis apparebit: ſi illud animadvertemus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo ſua) a Cajo Graccho latum fuiſſe, ut provinciae quotannis quidem, ſed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. (b) Res ab Imperatoribus geſtas, Senatus, teſtimonio ſuo, extollere poterat, aut extenuare, vel, ſi viſum eſſet, pecuniam ad triumphum ex aerario promere: unde tum urbanae res, tum quodam modo militares Senatui ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res devolveretur ad populum. (c) In eo vero Senatus poteſtas excellebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbatis infinitam poteſtatem Coſſ. Reipublicae adminiſtrandae permittebat, graviſſimo illo, ac triſti Senatusconſulto, quod extremum & ultimum Caeſar appellat: (d) *Dent operam Conſules, ne quid Reſpublica detrimenti capiat*. Quae verba ſummum, & latiſſimum in Conſules imperium transferebant: ut ſuo jure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coërcere quoquo modo patres, atque populum: quarum rerum ſine hoc S. C. jus minime Conſulibus fuiſſe, injuſſu populi, (e) Salluſtius docet. Senatus voluntas Senatusconſultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

(a) Zamoſch. *lib. 2. de Senat.* pag. 185.

(b) Cic. *lib. 1. ep. 7. verb. lege Sempronia, ubi Manut.*

(c) Zamo. *de poteſt. Sen. lib. 2.* pag. 174.

(d) *lib. 1. de Bell. Civ.*

(e) *in bello Catilin.*

XV. De Senatusconſulto, et loco habendi Senatus.

Igitur veteres, qua erant religione, atque honeſtate, ut aberrantes animi, praeſentia numinis, ad ſaniorem ſententiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auſpiciiſque dicato, cogere conſueverunt. Romulus in templum Vulcani extra Urbem Senatum vocabat: Hoſtilius Rex Hoſtiliam Curiam Senatui habendo deſtinavit. Pulſis Regibus, modo in templa, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonae,

Digitized by Google

mae, Caſtoris, Concordiae, Virtutis, Fidei; modo in Curias, Hoſtiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa (*a*) per augures conſtituta) conſultandi cauſa Senatores conveniſſe in veterum libris obſervamus. Audiendis autem legationibus, ne ſtatus Urbis exteris pateret, locus extra muros erat conſtitutus in aede Bellonae, quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio eſſet: cui, niſi depoſito Imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, ſub dio conſultabant: quia religio erat Senatum ſub tectis habere. Nicoſtratus, cujus liber, quem de Senatu ſcripſerat, injuria temporum intercidit, referente Feſto (*b*), tria olim fuiſſe Senacula tradidit, unum ubi poſtea aedes Concordiae fuit; alterum ad portam Capenam, tertium in aede Bellonae. (*c*) Senacula autem erant in templis, aut curiis loca auſpiciis dicata, in quibus Senatores conſidebant.

(a) Agell. *lib.* 14. *c.* 7.

(b) *Verba*: Senacula.

(c) Feſtus.

XVI. De Tempore habendi Senatus.

Senatui autem habendo ſtata erant praefinitaque tempora, nempe Kalendis, Nonis, Idibus, exemtis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatum, (*d*) ne patres a ſuffragiis ferendis avocarentur. At menſe Februario toto, Senatus poſtulatis Provincialium, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia. (*e*) Et cum Senatores ſtatis temporibus conveniebant, legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac praeter conſtituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negocium explicandum, a majori magiſtratu Senatus indicebatur. Unde inter legitimum, & indictum Senatum eſt orta diſtinctio, quae legitur apud Capitolinum in Gordiano. (*f*)

(d) Cic. *lib.* 1. *Epiſt. ad Lentulum, & ad Quintum Fratrem.*

(e) Cic. *lib.* 2. *ad Quintum Fratrem.*

(f) Hotom. *de Antiq. lib.* 1. *de Senat. cap.* 5.

XVII. De Vocando Senatu.

Vocabatur autem Senatus a majori magiſtratu, qui eſſet in Urbe, nempe a Dictatore, quando

do in magno Reipublicae diſcrimine creabatur; vel ab eo Conſule, penes quem faſces eſſent illo menſe. Conſulibus autem abſentibus, a Prætore, qui ſecundum Conſulem potiorem obtinebat in Urbe locum; ita ut in Conſulis locum, eo abſente, ſuccederet: eademque ratione, dum rebus praeeſſent Decemviri, vel Tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicae conſtituendae cauſa creati, per hos haberi Senatum oportebat. (*a*) Quae Agellius ex Varrone retulit. Illud quaeſitum quoque ſcripſerat Varro, an majoribus magiſtratibus abſentibus, atque etiam Praetore, jus hoc devolveretur ad Praefectum Urbi, qui proximus a Praetore poteſtatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat. Et a Praefecto Urbis Tuberonem, & Capitonem (*b*) contra Mutium ſtetiſſe legimus: cum & Tribunis plebis ante Atinium plebiſcitum, quo Senatores facti ſunt, Senatum habendi jus fuiſſet.

(a) *Lib.* 14. *cap.* 7.

(b) Agell. *lib.* 14. *cap.* 8.

XVIII. De Jure referendi, Sententiasque rogandi.

Porro qui Senatum habebat, is jure ſuo referebat; ac ſi detrectaret, eas partes Tribunus plebis ſuſcipiebat, (*c*) cui & jus erat, aut addere quod viſum erat relationi Conſulis; aut eam perſequi, aut novam exordiri. Sententiam autem rogabantur ante comitia quidem princeps Senatus, poſt comitia vero Coſſ. deſignati, & eorum is, qui prior fuerat renunciatus: Secundum hos, ii qui Conſulibus rogantibus viderentur: modo ne gradus magiſtratuum negligerent, ac ne Praetorium Conſulari, Aedilitium Praetorio, Tribunitium Aedilitio praeferrent. Atque is eſt rogandi ordo conſtantior: ceterum hac in re in Senatu variatum fuiſſe, pluribus ex veterum teſtimoniis comprobat (*d*) Paulus Manutius: etſi Coſſ. deſignatorum, Conſularium, & Magiſtratuum, ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuiſſe non ambigitur.

(c) Cic. *orat. pro Sext. & in epiſt. ad Planc. lib.* 2. *ep.* 1. *ad Q. Frat. & epiſt.* 2. *lib.* 1. *ad Lent.*

(d) *De Senat. Rom. c. de ord. rog. sent.*

Digitized by Google

bigitur. Moris autem erat, ut quem ordinem (a) rogandi Conſul initio Magiſtratus inſtituiſſet, eum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Caeſare, ut cum conſueviſſet a Craſſo initium rogandi facere; poſt junctam affinitatem, honorem hunc tranſtulerit in Pompejum; quod Suetonius tradit; quem locum ſic accipio, ut e Conſularibus Craſſum, & Pompejum primos poſt Coſſ. deſignatos, rogatos cenſeam a Caeſare. Alioqui falſum eſſet, quod ex Agellio & Cicerone colligitur; nimirum Coſſ. deſignatos primo loco rogatos fuiſſe ſententiam. In quo Suetonii loco explicando, mire ſeſe verſat Princeps Romanae antiquitatis (b) Manutius.

(a) Sueton. *in Jul. Caeſ. c.* 21.

(b) *De ſen. Rom. c. eod. ut ſup.*

XIX. DE DICENDA SENTENTIA, ET S. C. PER DISCENSIONEM.

Poſt rogationem a Conſule, aut alia ex majoribus magiſtratibus factam, ſententiam dicebant ſtantes, ea libertate, ut non modo ſermones interponere poſſent alienos, ſed novos inſtituere, atque ad veſperam producere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque ſub occaſum Senatusconſultum condere, (c) qui moram negotiis vellent injicere, diem dicendo eximerent: quod ſaepe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adverſus meliores feciſſe feruntur, dicebantque ſententiam ſuo quisque loco. Sedendi autem is erat ordo, ut primi ſederent Conſules, Praetores, & proximi Praetoribus Cenſores, quibus Manutius ex auctoritate Meſſalae in libris, quos ſcripſerat de auſpiciis, ſecundum tribuit a Praetore locum. Poſt hos, qui minores magiſtratus gererent AEdiles curules, AEdiles plebis, Quaeſtores, atque infra hos forſan Tribuni plebis, quia vere magiſtratus non erat; quamvis nihil adhuc certi compercrim. Deinceps qui defuncti erant magiſtratibus pro dignitatis gradu, nempe Conſulares, Praetorii, AEdilitii, Quaeſtorii, cumque his etiam ij, qui magiſtratus minime geſſerant; ſed vel deſignatum, vel magi-

(c) Cic. *Phil.* 3.

Digitized by Google

ſtatu functum accuſaſſent, nocentemque probaſſent: qui accuſationis praemio, in deſignati locum, & dignitatem ſuccedebant. Si Senator plures res, diverſaque capita una ſententia complecteretur; tum ab eo poſtulabatur, ut divideret ſententiam, ac de ſingulis rebus ſeorſum referret. (*a*) Neque ei, qui diviſionem poſtulabat oratione longa erat utendum, aut conſurgendum: (*b*) ſatisque erat, ſi imperaſſet *divide*. Dictam autem ſententiam Conſulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores diſcederent, quo S. C. fieret: eaque in Senatu Conſulis erat auctoritas, ut liceret ei dictas ſententias vel pronunciare, vel ſi contra rem ſuam venirent, ſupprimere, ne in eas S. C. fieret. Hinc Caeſar libro primo de bello civili ſcribit. *Lentulus Conſul ſententiam Calidii pronunciaturum ſe omnino negavit*. Sententiam vero hac exordiri conſueſſe formula. *Quod verbo facta ſunt de literis*: hac autem concludere, *de ea ita cenſeo*, ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi Conſul ſententiam pronunciaſſet, ut probantium, vel rejicientium judicia cognoſceret, Senatum diſpertiebat his verbis: *Qui hoc ſentitis illuc tranſite: qui alia omnia in hanc partem*. Nam ominis cauſa refugiebant pronunciare *contrarium*: unde id per hanc formulam *in alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat ſententia, quam quisque comprobarat. Similem in ſuffragiis ferendis diſceſſionem in Lacedaemonum Republica primus inſtituit (*c*) Sthenelaidas Ephorus, cum antea ſententiam ſuam voce ſignificarent. In eam autem ſententiam S. C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorum diſceſſerat. Et ſi de re levioris momenti, aut minime dubia Conſul referret; ne tempus in exquirendis ſententiis duceretur, juſ-

ſu

(a) Paedian. *in Miloniana.*

(b) Plin. *ep. ad Ariſton. lib. 8.*

(c) Thucyd. *lib. 1.*

Digitized by Google

ſu Conſulis in eam, quam ille pronunciaſſet ſententiam, tacite diſcedebant : idque vocabatur S. C. per diſceſſionem. Quamvis enim ad omne S. C. diſceſſio fieret ; tamen ſi ſingularum ſententiarum recitatio diſceſſionem non praeceſſiſset, diſcriminis gratia, S. C. per diſceſſionem appellabatur : quod ſcilicet non ore, ſed pedibus tantum ſententia ferretur, iiſque judicium animi ſignificaretur. Ex quibus conficitur Tuberonem, qui omnia S. C. per diſceſſionem fieri dixerat, minime cum Varrone pugnare, qui alia S. C. per relationem, alia per diſceſſionem fieri animadverterat ; quod ſcilicet in aliquibus interveniebat diſceſſio, & recitatio : in aliis vero, recitatione omiſsa, ſola diſceſſio.

XX.
DE JUSTO SENATORUM NUMERO.

De numero Senatorum ad S. C. faciendum neceſſario, niſi augurari velimus, nihil ex veteribus libris compertum nobis eſt, quod certo auſimus confirmare. (*a*) Sane ſcribit Dio, Auguſtum, cum videret minus frequentes eſſe Senatores, ſtatuiſſe, ut S. C. fierent minori Senatorum numero, quam quadringentorum : cum antea rata non eſſent S. C. quibus minimum quadringenti Senatores non adfuiſſent. Verum Prudentius trecentos tantum judicat juſtum fuiſſe numerum.

Hic conſulta Patrum conſiſtere conſcriptorum,
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quam ſi
Tercentum ſenſiſſe Senes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum ſententiarum, quam ad numerum Senatorum pertinere videtur. Certum vero numerum fuiſſe ad S.C. neceſſarium inde colligitur, quod mos erat, ut quivis Senator, qui S.C. impedire vellet, dicere conſuli poſſet (*b*) *Numera Senatum.*

(a) *Lib. 54. in fin.*

(b) Hotom. *antiq. lib. de Senat.* 1. *cap.* 7.

XXI.
DE CONSCRIBENDO SENATUSCONSULTO.

Diſceſſione facta, S. C. ſcribebatur expreſſo nomine illius, in cujus ſententiam fiebat, expoſitaque ſummatim re, de qua fuerat conſultatum : ut ex his veterum Scriptorum ſuperſtitibus exem-

D plis.

Digitized by Google

(a) Hotom. *de Senat. lib.* 1. *cap.*8.

plis. (*a*) *Quod M. Marcellus Coſ. verba fecit de Provinciis: vel Marcus Pomponius conſuluit: vel: Quod verba facta ſunt de Philoſophis, & Rhetoribus.* Scribendo aderant non omnes qui probaſſent; ſed ii, qui majorem ſententiae recipiendae operam navaſſent. Formula enim quaedam S. C. quae extat in epiſtola Coelii ad Ciceronem, oſtendit ſcribendo paucos affuiſſe, cum plures conſenſiſſent. (*b*) Addebatur & T. litera, qua ſignificaretur idem & Tribunos plebis cenſuiſſe: ſive non eſſe interceſſum; ideoque S. C. firmum eſſe. Eorum, qui aderant nomina S. C. adſcribebantur, dicebanturque auctoritates perſcriptae: quia clarorum virorum nomina perſcripta magnam S. C. tribuerent auctoritatem.

(b) Hotom. *de Sen. lib.* 1. *cap.*9. Manut. *de Sen. Rom. cap. ult.*

XXII.
De adservando S. C.

Scriptum S. C. initio quidem deferebatur in aedem Cereris; poſtea vero in aerarium, ubi leges, & pretioſiſſima quaeque Urbis aſſervabantur: neque ante ratum erat, quam in aerario conderetur. (*c*) Qui mos aſſervandi S. C. fuit inſtitutus ab Horatio Valerioque Coſſ. qui S. C. in aedem Cereris deferri juſſerunt: ne deinceps, arbitrio Conſulum, ut antea, corrumperentur, aut ſubducerentur. Scribendis S. C. operam dabant ſcribae; niſi quid S. C. ineſſet, quod vulgari minime conveniret: id enim tum Senatoris manu ſcribebatur, excluſis etiam pedariis, quod tacitum S. C. fuit appellatum, ut tradit (*d*) Capitolinus.

(c) Sueton. *in August.*

(d) Hotom. *de Sen. lib.* 1. *c.* 9.

XXIII.
De impedimento S. C. sive de intercessione Tribuni.

Senatuſconſultis conficiendis impedimento erant interceſſiones eorum, qui vel eadem eſſent poteſtate, qua ii, qui S. C. facere vellent, vel majore: unde Conſul Conſuli, Praetor Praetori; ac denique Tribuni plebis, pro poteſtate ſibi ſacrata lege tributa, quamvis ex minoribus eſſent magiſtratibus, obſiſtere poterant omnibus, edita voce *Veto*: ita ut vel ab uno Tribunorum, quamvis cete-

ceteri conſentirent, S.C. impediretur; ac tum Senatûs voluntas perſcripta cum nominibus eorum, qui intervenirent, Senatus auctoritas, ad comprobandam Senatus voluntatem, dicebatur; reſque rejiciebatur ad populum, cujus erat, vel Tribunorum interceſſionem, vel Senatus auctoritatem comprobare. Quod ſi Senatus cum populo conveniret; tum leges ex S.C. condebantur; cujuſmodi non paucas licet invenire. *(a)* Nec tamen ſi qui temere intercederent; id eis erat impune: cum enim interceſſio in rem non eſſet publicam, aut remittere cogebantur eam, aut poenam aliquando ſubire. *(b)* Scribit enim Caeſar, in Senatu de Tribunis plebis graviſſime fuiſſe decretum. Ceterum cum ante Atinium plebiſcitum Tribunis plebis, qui a Cenſoribus lecti non eſſent, minime Curiam ingredi liceret; ſolebant Tribuni ante valvas Curiae, poſitis ſubſelliis, decreta patrum examinare, quod Valerius tradit. *(c)* In cujus explicatione loci, mire ſe torquet Paullus Manutius: cum, ſi retuliſſet mentem ad Atiniam legem, ante quam legem Tribunus plebis, ſine lectione cenſoria, Senator non erat, explicare ſe facile potuiſſet.

(a) Manut. *ib.*

(b) Cic. *ad At. lib.* 2 Caeſar *de bello civil. lib.* 1.

(c) *Lib.* 2.

XXIV. De Senatus decreto.

Si qua vero de re privata S.C. conſcriberetur, ſaepe Senatus decretum appellabatur: cum id, quo publica negotia comprehendebantur, numquam decretum, ſed S.C. diceretur. Sunt, qui putarint, caput aliquod S.C. appellari decretum, quam ſententiam *(d)* Aelio Gallo Feſtus aſſignat.

(d) Manut. *de Sen. c. ult.*

XXV. De dimittendo Senatu.

Factum S.C. recitabatur, ac poſtea dimittebatur Senatus his formulis *P.C. nemo vos tenet:* vel *Nihil vos moror P.C.* tandem impetrata concione S.C. populo exhibebatur, ut populi conſenſu Senatus voluntas comprobaretur. Siquidem vix ulla de re Senatus decernere poterat adverſus populi voluntatem. Et cum initio nulla de re li-

Digitized by Google

ceret ad populum ferri, niſi ex S. C. conſequentibus temporibus, per tribunicias ſeditiones, & diuturnas inter plebem, & Senatum conflictationes, res eo deducta eſt, ut S. C. non niſi adjuncta lege conſiſteret.

XXVI. De ratione ferendae legis.

Nunc, ut rerum ordo fert, ad rationem ferendae legis, agendique cum populo progrediamur. Hactenus enim, quantum ſuſcepti operis ratio fert, cum Conſulum, tum Senatus in adminiſtranda Republica, condendoque jure, poteſtatem propoſuimus: modo quae multitudini partes in rebus gerendis relictae fuerint, aperiamus.

XXVII. De Tribuno plebis.

Cum Conſulis in bello gerendo, regendaque Republica ſummum fuerit arbitrium; tamen niſi Senatus voluntas conatum Conſulis adjuvaret, conſularis auctoritas pene jacebat: quia Senatus voluntate frumentum, veſtes, & ſtipendia ad alendum exercitum ſufficiebantur: &, ut diximus, ejus in arbitrio poſitum erat decernere bellum, & anno jam exeunte, aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil conſtituere de rebus gravioribus poſſet, & interceſſione tribunicia S. C. vis infringeretur, ac res rejicerentur ad Populum: hinc licet intelligere ſummum rerum arbitrium in Populo conſtitiſſe, ac omne imperium, quamvis diſtractum in plures, refluere tamen ad Populum, tamquam ad caput ſedemque ſuam. In publicis enim rebus auctoritas erat Senatus; poteſtas tamen, & majeſtas erat penes Populum. Itaque Populi praecipuum erat non jubere modo, & confirmare; ſed abrogare leges, aut emendare, decretaque Senatus munire, vel tollere. Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, poenaeque, ac praemii diſpenſator; cum honores, & magiſtratus, juſſu Populi deferrentur, ejuſque judicio, aut multa

ta irrogaretur gravior; aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi poteſtatem praeferebat Tribunus plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communiſque voluntatis adminiſter, Dux, & tutela Civium, arx & praeſidium libertatis. Hic ſpecie quidem, & nomine vix magiſtratus erat, immo ne magiſtratus quidem proprie; cum & Sella curuli, & juriſdictione careret, & non ad jus reddendum, ſed ad arcendam injuriam fuerit inſtitutus; re tamen & auctoritate magiſtratus erat ſummus, quia intercedendo, & vetando, ac Senatus, Conſuliſque conatibus obſiſtendo, arbitrio ſuo, curſum conſiliorum interrumpebat; atque interponendo ſeſe reſcindebat acta Senatus, pluſque quodammodo hic vetando poterat, quam Conſul imperando. (*a*) Et quoniam Sacroſanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut, qui eum violaſſet, illius caput Jovi eſſet Sacrum, familiaque liberi liberaeque ad aedem Cereris venum irent; ideo tuto manus poterat in magiſtratus injicere, atque ipſum etiam Cenſorem, immo & Conſulem in vincula ducere. Metellum enim Conſulem a L. Flavio, & Cenſorem Appium a P. Sempronio Tribunis plebis in carcerem ductos ex Dione, (*b*) ac Livio (*c*) didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod juriſdictione careret; habebat tamen praehenſionem, & viatorem. Creati ſunt initio quinque, anno ab V. C. CCLX. poſtquam plebs oppreſſa aere alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebejos ſibi nexos in ſervitutem adigebant, ſeceſſiſſet trans Anienem in Sacrum montem: (*d*) unde & leges ibi de conſtituenda tribunicia poteſtate conditae, Sacratae leges ſunt nuncupatae. Feſtus vero ſacratas fuiſſe leges dictas ſcribit, quia ſancitum iis eſſet, ut qui Tribunos plebis violaret,

(a) Dionyſ. *lib.6.* Liv. *lib.3.*

(b) *Lib.37.*
(c) *Lib.9.*

(d) Liv. *lib.2. c.33.* Onuph. *in Urb.Rom.p.153*

Jovi

Jovi eſſet Sacer. Idemque cenſet Sacrum montem dictum, quod eum plebs, cum diſcederet, Jovi conſecraviſſet. *(a)* Tulit autem eo anno L. Junius Tribunus plebis primus creatus, & Caſſius, atque Cominius Conſules, ut plebi ſui eſſent magiſtratus Sacroſancti, quibus auxilii latio adverſus Conſules eſſet; neve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Adjectum eſt etiam in Aventino foedere, altera nempe ſeceſſione ob Appii Claudii libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum; uti Tribuni plebis magiſtratu, exacto anno, abeuntes, totidem alios in ſequentem annum deſignarent; ſi neglexiſſent, confeſtim vivi flammis injicerentur; ſi quae in deſignando inter eos eſſet orta diſsenſio, poteſtas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, vetuit Tribuno ad populum concionanti contradicere, aut eum interpellare. *(b)* Lata eſt & Duillia lex, ut qui plebem ſine Tribunis reliquiſſet, quive magiſtratum ſine provocatione creaſſet, tergo & capite puniretur. Auctus etiam eſt Tribunorum numerus, ut decem jam eſſent. Et quoniam non ad agendum, ſed ad reſiſtendum haec poteſtas fuit inſtituta; *(c)* ideo plus unius interceſſio pollebat, quam conſenſus ceterorum. Solennis autem interceſſionis formula erat vox illa celebris *veto*. *(d)* Et quo praeſens omni tempore omnibus eſſet tribuniciae poteſtatis auxilium, ejus domus ne noctu quidem claudebatur; neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abeſſe, niſi Latinis feriis, ut ad eum adverſus injurias perfugium ſemper, & unicuique pateret, tamquam ad portum periclitantium, & aram ſalutis, atque anchoram publicae ſecuritatis. Quo pacto Principes, quo ſe publico praeſidio, ac totius ferme populi auctoritate munirent, tribuniciam

(a) Hotom. *antiq. lib. de Magiſt. cap. de Tribun.* Idem *in legibus cap. Sacrata Junia*. Liv. *lib.* 3. Dionyſ. *lib.* 6. Gell. *l.* 13. *c.* 13. Diodor. *lib.* 12.

(b) Dionyſ. *lib.* 7. Liv. *lib.* 3.

(c) Plutarch. *in Caton. uticen.*

(d) Plut. *probl.* 8. Halicarnaſ. *lib.* 8. Gell. *lib.* 8. *cap.* 2. Macrob. *lib.* 4. Saturn. *c.* 3. *Vide quae diligenter.* Cujacius *ad l.* 2. *ff. de verb. ſignif. ſive lib.* 1. *Pauli ad edictum.*

Digitized by Google

niciam ſibi poteſtatem arripuerunt: itaque non armis ſolum, ſed vi, ac jure populari exorientis imperii radices perpetuo confirmarunt. Dictatore creato, cum omnes magiſtratus ceſſarent, hic tamen unus permanebat. Conciderat ſane ſub Sylla Tribunorum plebis poteſtas, tantum non intercedendi facultate ſublata; ſed eam demum reſtituit Cn. Pompejus. Ita vero magiſtratus hic popularis erat, ut a plebeis avelli nunquam potuerit, & transferri ad Patricios: nemoque niſi plebejus creari poterat: cum ad alios omnes promiſcue plebei, ac patricii vocarentur.

XXVIII. DE COMITIIS.

Nunc quomodo plebs, & populus duce, ac vindice Tribuno majeſtatem, ac poteſtatem ſuam ad leges condendas conferret, explicabimus. Senatores quidem in curiam, ut diximus, ac plebei evocabantur in campum, comitium, & forum. Cumque pars populi conveniret, conſilium; cum autem populus coiret univerſus, comitia dicebantur; ac centuriata comitia in campo Martio; curiata in Comitio, quod erat foro adjunctum, immo & ipſum pars aliqua fori, cujus initium a Palatii porta; tributa (*a*) vero habebantur vel in campo, vel in Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel in pratis, vicoque Flaminiis. Nihil enim referebat extra ne, an intra pomoerium cogerentur: cum alia comitia ſumma religione certis eſſent locis alligata. (*b*) Cum vero conſilia populi, & judicia conventuſque judicum celebrabantur comitiis centuriatis: ratio ſuffragiorum non ex ſingulis hominibus inibatur, ſed ex ſingulis centuriis; ut quod plures centuriae populi ſciviſſent, id ratum juſtumque eſſet: ſicuti & in curiatis, quod plures curiae; & in tributis, quod plures tribus comprobaſſent, id erat firmum. Comitiorum omnium curiata ſunt antiquiſſima; quippe quibus imperii fun-

(a) Marlian. *lib.3.c.17.& 2. epit.Topograph. Urbis.*

(b) Pollet. *hiſt. for.Rom.*

fundamenta jacta ſunt, & a priſcis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia centuriata, & centurias inſtituit, juſſae leges, creati magiſtratus, bellum & pax conſtituta, ſummaque Reipublicae adminiſtrata: ita ut ſequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obſoleverunt, ac tantum religionis cauſa perſtiterunt, quod iis major ineſſet ſacrorum & auſpiciorum auctoritas: tamen aliis in rebus, ad ſpeciem ſaltem, retenta fuerint: ut cum ſummum magiſtratibus imperium centuriatis obtigiſſet comitiis; tum demum pleno, atque optimo jure datum eſſet, ſi lex acceſſiſſet curiata: quae non quidem veris, ſed per triginta lictores, triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipublicae negotiis cum Populo diſceptaretur; quorum priora, nempe centuriata vera erant; poſteriora, nempe curiata in ſpeciem uſurpabantur. Quam vetuſti moris notitiam, optimis ſane conjecturis, elicuit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (a) quibus in eamdem ſententiam & Hotomannus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, magiſtratibus majoribus, qui centuriatis; minoribus, qui tributis comitiis creabantur; poteſtas accedebat plenior ex curiatis in ſpeciem uſurpatis, tanquam ex ſolemnitate majori, atque umbra quadam veteris majeſtatis. Tributis comitiis, non ſolum Urbani magiſtratus, minores ſcilicet, ſed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi, Augures, Foeciales, Septemviri epulonum, & quindecim viri Sacris faciundis; atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad ſuffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a ſuis Collegis cooptarentur. (b) Iiſdem comitiis ferebantur & plebiſcita, quae ad ſolam plebem pertinebant ante legem

(a) Cic. *de leg. agr.* 2. Hotom. *lib.* 3. *cap.* 11. *Antiq. Rom. de Comit.*

(b) Hot. *Ant. lib.* 2. *cap.* 12.

Digitized by Google

legem Hortenſiam, *(a)* qua, ſedatis diſcordiis, juris diſcrimen inter patricios, & plebejos fuit omnino ſublatum. Cum enim prius plebiſcitis, ſive rogationibus tribuniciis a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs ſola teneretur; Q. Hortenſius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patricii obligarentur, indeque inter leges, & plebiſcita diſcrimen evánuit. *(b)* Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus evocandi ad ſuffragium Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus ſuffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & poteſtas, atque majeſtas Populi Romani collata potiſſimum eſt in centuriata comitia, in quibus ferebantur eae rogationes, quae proprie dictae ſunt leges, quaeque plerumque vel ex S. C. vel Patribus auctoribus, a majori magiſtratu rogabantur. *(c)* Q. enim Publilius Philo Dictator tulerat, ut legum centuriatis comitiis ferundarum ante ſuffragia Populi, Patres auctores fierent. *(d)* Unde juſſa totius Populi, quae proprie leges dicebantur, his ſunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana, juris diviſio commode duci poteſt a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodiere S. C. E tributis comitiis, quae plebs cum ſuo Tribuno celebrabat, plebiſcita: ex univerſis tandem Populi ſuffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus praeeunte, leges extiterunt. Centuriatis autem comitiis majores magiſtratus, nempe quorum majora, ſeu rata magis erant auſpicia, creabantur, *(e)* ut Coſſ. Praet. Cenſ. inque iiſdem exercebantur judicia perduellionis: *(f)* quod crimen eat hoſtium patriae. Porro Comitia centuriata legum rogandarum cauſa ſolis *(g)* Coſſ. Dictatoribus, Praetoribus, Interregibus habere jus erat, praemiſſo edicto, ut Populo innoteſceret, ad quam diem in campum Martium convenire deberent: *(h)*

E ad

(a) *An Horatiam vide DD. ad l. 2 ff. de orig. jur.*

(b) Manut. *de legibus p.* 864. *poſt* Roſinum.

(c) Paul. Manut. *de leg. pag.* 860.

(d) Liv. *lib.* 8. *cap.* 12.

(e) Gell. *lib.* 13. *cap.* 14.

(f) Val. Max. *lib.* 6. *c.* 5. Liv. *lib.* 6. Cic. *pro Sext* Sigon. *lib.* 3. *de Judic. Rom. cap.* 5.

(g) Roſin. *eod. l. de com. c.* 10.

(h) Cic. *pro domo ſua.*

Digitized by Google

ad quam ab edicti die trinundinum intercedebat, ſive tres nundinae. Nundinae autem erant nono quoque die, quo Cives in re ruſtica occupati ab agris negociorum cauſa confluebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter ſe. Quoniam autem ipſo nundinarum die haberi comitia non licebat, protrahebantur in ſequentem. Nundinas enim Jovis fuiſſe ferias aliqui putarunt: unde Julius Caeſar ſcripſerat eo die cum populo agi nefas eſſe. (a) Eadem dierum ratio, & in plebiſcitis obſervabatur.

(a) Macrob. Saturn. *lib.* 1. *c.* 16.

XXIX. De legum ferendarum examine.

Interea laturus legem, ſive Tribunus plebis eſſet, ſive magiſtratus major, eam cum prudentibus, ac neceſſariis ſuis communicabat, ne civium offenſionem incurreret; neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat, lege Licinia, & Ebutia, ne quod ſibi, aut cognatis, affinibuſve ſuis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Coecilia, & Didia, ne per Saturam (quod cibi genus erat ex variis cibis paratum) ſive pluribus, variiſque de rebus, una rogatione lex ferretur; aut ne quid insereretur legi, de quo legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes leges translatitia formula: *Si quid jus non fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum*; & illa: (b) *Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum eſſet, ut ei qui eam legem rogaſſet impune eſſet*.

(b) *De his, & ſequentibus teſtimonia, vide apud* Manut. *de legibus.*

XXX. De publicatione legis concione, et sortitione, et suffragiis ferendis.

Scriptam legem laturus, ſi ab optimatibus ſtaret, eam ad Senatum referebat: ut ſi a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiae commendaret: ſi legislator popularis eſſet, & turbulentus, rogationem, neglecto Senatu, meditabatur. Antequam autem rogationis cauſa concio advocaretur,

tur, lex erat promulganda, ſive publice proponenda, ut ſingulis poteſtas cognoſcendi fieret, aut corrigendi, admonendique magiſtratus. Poſt ſi tributis comitiis ferri oporteret, populus a Tribuno in forum; ſi vero roganda eſſet comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magiſtratu convocabantur: ubi praeco, ſubjiciente Scriba, legem recitabat. Deinde, niſi pro poteſtate Tribunus plebis impediret, orationes ad ſuadendam, aut diſſuadendam legem habebantur a magiſtratibus, vel ab ipſo latore legis, vel a privatis, quibus concionandi poteſtas facta eſſet a magiſtratu aliquo. Nam injuſſu magiſtratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero ſuadebant, auctores legis dicebantur. Ubi eſſet peroratum praeſentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, poſtquam de Coelo ſervatum eſſet, auſpiciis captis, urna vel ſitella deferebatur, qua exciperentur nomina Tribuum, ſi tributa: centuriarum, ſi centuriata comitia eſſent; eaque urna leviter verſabatur, ut ſortes aequarentur, ne ulla exiliret, aut ſubſultaret. Aequatis ſortibus, ſortitio fiebat, & quem ſors dederat ordinem Tribus, vel centuriae tenebant. (a) Sane ſub Tullio Rege, qui ut centurias, ita & centuriata comitia inſtituit, primae ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriae in prima, & ſecunda claſſe deſcriptae: quae, quia reliquas numero exuperabant, ideo illis conſentientibus ceterae omittebantur. Sin diſſentirent, ciebatur tertia claſſis; deinceps quarta, donec ad inopum centurias, quod raro vel numquam contigit, perveniretur. Etenim ſaepe primarum centuriarum ſuffragiis negocium conficiebatur. Mutata vero ſequentibus temporibus ratio eſt. Etenim inſtitutum fuit, ut quae prima centuria, vel tribus ex urna educeretur, ea ſuffragium ante alias ferret,

(a) Dionyſ. *lib.* 4.

Digitized by Google

ret, & praerogativa diceretur. Cujus ſententiam centuriae, ac Tribus reliquae ſuis plerumque ſuffragiis complectebantur: quaeque tribus, vel centuriae poſt praerogativam ad ſuffragia evocarentur, eae jure vocatae dicebantur: ut binis eodem tempore comitiis quodammodo (id quod Aſconius obſervat) (a) cum Populo ageretur: prima erant praerogativarum; altera jure vocatarum ſententias praerogativarum ferme comprobantium. Et quoniam procedentibus temporibus, ut diximus, centuriae tribubus ſunt incluſae; ideo primo tribuum, poſt ejus tribus, quam ſors dediſſet, fiebat ſortitio centuriarum; ut pateret quae, quave de tribu eſſet praerogativa centuria. Unde quae prima e tribubus exiſſet, dicebatur praerogativa tribus; quaeque ex eadem tribu centuria exiſſet prima, praerogativa centuria vocabatur. Porro ejus, qui de praerogativa tribu rogaretur primus a magiſtratu, major erat exiſtimatio, & ſplendor: unde ille honoris gratia dicebatur Primus. Neque enim cuilibet honos hic habebatur; ſed gravioribus tantum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat conſtitutum, ut aliquot intra urbem armati vias cuſtodirent: poſt, ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem, cum intra urbem non liceret, extra urbem, ſublato vexillo, in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcendam, ut ſcriptores tradunt, hoſtium vim, ſi qua immineret; quam ad compeſcendos armatis, paratiſque militibus civiles motus, ſi qui ferendis ſuffragiis, aut diſſentione ſententiarum, aut partium ſtudio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per ſucceſſionem poſt latum ſuffragium accedebant. Atque ad uſurpationem vetuſtatis receptum fuit, ut Conſul, veluti Dux exercitus extra Pomoerium tabernaculum haberet. (b) Dum comi-

(a) 2. in Verr.

(b) Dionyſ. lib. 37.

comitia maxime ferverent, dirimebantur ſtatim, ſi tonitru exaudiretur, aut quis morbo herculeo, qui ex ea re comitialis fuit appellatus, corriperetur: ac prodebatur, ſive protrahebatur dies comitiorum, ſi adhibitus de more augur obnunciaret, ſive adverſa renunciaret auſpicia; ſi tribunus intercederet, ſi Conſul ſupplicatione decernenda, indicendiſque feriis comitialem diem eximeret. Comitiis autem coactis, ſortitione tribuum, & centuriarum facta, confuſus populus in ſuam cujuſque tribum, ordinis cauſa, remittebantur ab eo, qui legem ferebat, his ſolennibus verbis: *Diſcedite Quirites*. Atque ubi ſuam quiſque tribum repetiiſſet, ferebatur ſuffragium, olim quidem voce; poſt tabellariam vero legem duae ſingulis civibus tabellae diribebantur, ſive diſtribuebantur a diribitoribus, ſive diviſoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inſcripta erat hac nota *A*: ſive *Antiqua probo*; Altera legem probabat novam, inſcriptaque erat hac nota *V. R.* ſive: *uti rogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum diſtributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant, ipſi, aut de pontibus diribentibus praeſidebant. Extruebantur enim in Campo pontes multi, ſive anguſtae quaedam ſubſtructiones e tabulatis ſolo editae. In horum pontium capite imponebantur ciſtae plenae tabellis, quae ſuffragium laturis miniſtrabantur: in extremis vero pontibus aliae ciſtae, in quibus ferentes ſuffragium tabellas quiſque ſuas deponebant. Hinc natum, ut ſexagenarii de ponte a junioribus dejicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogebantur. Hinc depontani ſenes, hoc eſt e ponte dejecti. Totidem autem extruebantur pontes, quot eſſent in tributis comitiis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriae,

nempe

Digitized by Google

nempe CXCIII. Per eos igitur pontes tranſeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant: itaque ſuffragium ferebatur. (a) Igitur, ubi ſors praerogativam indicaſſet centuriam, vocabat eam praeco ad ſuffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal in Campo Martio cancellis ſeptum, quod ovile dicebatur: eoque ſuffragium laturi pergebant per pontes: in quorum capitibus diſpoſiti erant diribitores, qui tabellas ſingulis traderent. Ad ovilis autem oſtium ſtabant rogatores cum ciſtis, in quas populus conjiceret tabellas, utram quiſque vellet: quibus conjectis a ſingulis centuriis, tum ſuffragia numerabantur a cuſtodibus, qui ea punctis notaverant: ut ea tribus, aut centuriae ſententia renunciaretur, in quam plura ſuffragia convenirent; ea reticeretur, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis, niſi de perduellionis crimine ageretur. (b) Tum enim reorum cauſa, paria ſuffragia abſolutionis ſententiam praeferebant. Haec autem dinumeratio tabularum, & punctorum notatio, dicebatur quoque diremtio ſuffragiorum, & dirimere ſuffragia. Si lex ex diremtione ſuffragiorum a populo ſcita, vel accepta appareret; tum in aeneas incidebatur tabulas: deinde vel publice populo inſpicienda proponebatur, vel deferebatur ad aerarium adſervanda. Atque hac de poteſtate leges, & S. C. fluxerunt: iſtaque ſunt ratione condita, & conſtituta, priuſquam ad unius poteſtatem omnia deveniſſent.

(a) Roſin. *lib.* 8. *cap.* 2.

(b) Dionyſ. *lib.* 1.

XXXI. De Primis Romanorum Legibus, et Jure Papyriano.

Romanum igitur jus diverſis e fontibus manavit, ac variante Reipublicae forma, initia mutavit, & nomen. Etenim ſub dominatu regio plures ad regendam multitudinem leges conditae ſunt a Regibus, quae, quia collectae fuerunt a P., ſeu quis malit a Sex. Papyrio, Juris Papyriani nomen acce-

acceperunt. Sublatis Regibus conditum eſt a decemviris jus xii. Tab. ex jure Papyriano, & Athenienſi coactum, quod decemvirale jus appellamus: Uſu vero poſcente Plebs, vel Senatus, vel uterque plura in utilitatem Reipublicae, atque civium conſtituerunt, quae plebiſcita, & S. C., & generali nomine, leges nuncupantur. Ex formulis autem, ritibuſque ſolennibus judiciorum compoſitum eſt jus civile Flavianum, a Cn. Flavio ſcriba dictum: qui ſubtractum Pontificibus librum populo prodidit. Ex diſputationibus, interpretationibus, reſponſiſque Juriſconſultorum nata eſt juriſprudentia. Ex edictis magiſtratuum proceſſit jus honorarium. Ex Imperatorum conſtitutionibus, decretis, & reſcriptis, Principum placita extiterunt. Ac ſane jus Papyrianum fortuna potius, quam conſilio prodiit: quod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiiſque regnorum, ubi non tam virtus, quam cupiditas dominatur; quae parem aliquando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non ſit, ſi effera multitudo, moribus ingeniiſque diſcors, e fugitivis, exulibuſque collecta, qualis priſca gens Romanorum fuit, ſub unius Imperio, & legibus coaluerit. Quamvis enim ſuus ſingulorum amor ſibi aliena trahendo, voluntates dirimat, & quilibet ad alios ſubigendos natura feratur: tamen ſtudio quiſque ſui remittit ſaepe alteri, quod ſine periculo, atque propria pernicie auferre non poteſt. Hinc a mutuis injuriis abſtinent, quia par utrinque metus impendet. Unde malunt ſeſe homines continendo ſervare, quam rapiendo peſſum ire. Propterea omni licet virtute deſtituti, tamen ſaepenumero parcunt aliis, ut ſibi parcatur: communique conſilio ſocietatem ineunt, atque cuſtodiunt, ut coactis plurium viribus, injurias aemulorum validius propulſent. Unde,

quae

Digitized by Google

quae concitat animos cupiditas, eadem refraenat. Igitur ne coacta ſocietas diſſenſionibus turbaretur, Urbis initio regis juſſa pro legibus erant. Deinde certas firmaſque leges tulit Romulus comitiis curiatis, hoc eſt, ſuffragiis populi per triginta curias diſtributi; aliaeque ab regibus aliis leges deinceps latae fuerunt; quarum reliquias, ſi quas germanas eſſe conſtat, interjecimus legibus XII. Tab. in quas regias leges collatas fuiſſe a decemviris, teſtimonio veterum, accepimus (a); non quidem omnes (nam quae ad regium dominatum pertinebant ſimul cum regio nomine ceciderunt, & fortaſſe abrogatae fuere lege Terentia) ſed eas, quae aut ad religionem ſpectabant, aut ad jus privatorum: quae libro ſequenti ſe offerent inter leges decemvirales: idque doctiſſimorum virorum eſt judicium, Scaligeri praeſertim (b). Profectae vero leges regiae potiſſimum ſunt a Romulo, Numa, & Servio Tullio; quorum primus naturae jus extulit, & matrimonii, educationis liberorum, juraque parentum ſtabilivit. Alter jus gentium expreſſit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, praeter caeremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quae Numam praecipuum agnoſcit auctorem. Poſtremus juri civili conſtituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de foenore, de nexibus aere alieno (c).

(a) Dionyſ. *lib.* 2. *&* 10.

(b) Scaliger *ad Feſtum in verſ. nuptias*, *Cujac. obſ.* 2. *cap.* 40.

(c) Dionyſ. *lib.* 4. *&* 5.

XXXII. De Jure XII. Tab.

Cum vero C. Terentius Arſa Trib. pleb. ut Conſulum immoderatam in plebem poteſtatem deprimeret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges conſulari imperio perſcriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit: & poſt impetratam duplicandorum Tribunorum plebis poteſtatem intermiſſa; revixit tandem Romilio, Veturioque Coſſ. in plebem

bem Rom. quae militiam detrectabat impotentius dominantibus. Hinc anno ab V. C. CCC. Spurio Tarpejo, & A. Terminio Coſſ. res ad Senatum delata eſt, & ex ſententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiſcito confirmatum) ut tribus triremibus pro majeſtate Reip. Rom. magnifice inſtructis, legati per Italiam, & univerſam Graeciam petitum leges mitterentur: creatique Sp. Poſtumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius, qui utiliores Civitatum ſingularum, & Lacedaemoniorum, atque Athenienſium potiſſimum leges deſcripſerunt. Quae Romam allatae, redactae fuerunt ſimul cum legibus aliquot Regiis in duodecim tabulas a decem viris ad id delectis, cum ſummo imperio, ſilentibus aliis magiſtratibus: eaſque leges partim integras perſcripſerunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & conſuetudinem urbis inflexerunt, novaſque aliquot ipſi pro temporum opportunitate, ut ſuſpicari fas eſt, interſeruerunt. Quarum ſumma capita, quae e fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuemus, eaſque ad ſuas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo deſcripto revocabimus: nam in ſequenti libro, ubi eas ſigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum, docendi cauſa, ſequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem inſtituendi, agitandique judicii tradebat. Secunda continebat cauſas judicii prorogandi, teſtium excitandorum, & rationem perſequendorum furum. Tertia complectebatur rem uſurariam, & depoſiti actionem, & auctoritatem executionemque rei judicatae. Quarta definiebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora, quibus juſti liberi naſcerentur. Quinta ſtatuebat jura teſtamentorum, & ſucceſſiones ab inteſtato, & haereditatis diviſionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones,

ditiones, & uſucapiones, & poſſeſſionem; atque tignorum in alieno inductorum, itemque repudiorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illatis: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falſos teſtes, homicidas, veneficos, ſagas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava conſtituebat jura praediorum urbanorum, & ruſticorum, definito ambitu parietis, & ſpatio inter confines fundos, itemque ſpatio viae; tradebatque ſodalibus certorum collegiorum ferendae ſibi legis facultatem. Nona fons erat juris publici, vetabatque privilegia, & coetus nocturnos prohibebat, puniebatque ſeditioſos; & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea diſciviſſent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani, nonniſi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima comprehendebat jura Sacrorum, & ſepulcrorum, & caeremoniarum, & jusjurandum. Undecima de jure connubiorum agebat, & de ſacris deteſtandis, itemque de vi poſtremarum legum. Duodecima, quae ſimul cum undecima ſupplementum erat, de pignore aliquid attingebat, & de calumnioſo, falſoque judicio, itemque de ſervo noxae dando. Quae omnia ſigillatim explicabuntur libro ſequenti. Nunc haec indicaſſe ad continuandum narrationis ordinem ſatis fuerit.

XXXIII. De Actibus Legitimis, et Jure Flaviano.

(a) Cic. *ad Attic. lib.6. ep.1. pag. 536. cum not. varior.*

Ex harum autem legum ſenſu, & poteſtate deductus eſt uſus, ſive ratio judicii exercendi, & negociorum agitandorum, certis adhibitis formulis, & ſolennitatibus veterum Juriſconſultorum artificio conditis, (*a*) eductiſque de Sacrario Pontificum: quas legis actiones, & actus legitimos appellarunt: quae altera fuit poſt XII. Tab. portio juris

juris civilis, libro ſecundo a nobis ſigillatim explicanda, dictumque fuit Jus civile Flavianum, a Flavio ſcriba, qui librum earum populo vulgavit. Praeter legis actiones, qui ſunt actus in lege civili ſolenniores, & quaſi commercii forenſis inſtrumenta, editae ſunt a prudentibus, poſt editum jus civile Flavianum, aliae formulae ad nova contractuum genera, novaque negocia in diem emergentia, ex moribus adcommodatae, per Sex.Aelium compoſitae, a quo juris Aeliani nomen duxerunt. Atque haec juris civilis portio, nempe jus civile Flavianum, & Aelianum, itemque interpretationes prudentum proditae e re nata, quas fori diſputationem appellarunt, ſub priſcae juriſprudentiae nomine comprehenduntur. Verum ſeneſcente jam XII. Tab. jure, vel propter obſcuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, ſenſim dilabente; itemque novis in dies negociis oborientibus, quae novam legem veterum ſententia minime comprehenſam poſtulabant; auctoritate populi, vel Senatus, vel utriuſque variis temporibus novis legibus, Senatuſconſultis, & plebiſcitis, vel reddita fuit lux decemvirali juri, vel adjectum, immutatumve aliquid, quod ſi ſolius plebis conſenſu Tribuno rogante fieret, plebiſcitum appellabatur; ſi Senatus auctoritate, Senatuſconſultum; quod deinde populi ſuffragio confirmatum legis vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illae, quae ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit nomina earum hic breviter indicare: tum ut haec narratio ſuo filo deducatur; tum ut lector antequam cognoſcat ſingulas, procul adſpiciat univerſas.

XXXIV. De Posterioribus Legibus

Omnes igitur leges partim perſonas, partim negocia, partim judicia reſpiciunt. Exordiemur a perſonis, quae vel liberi ſunt, vel ſervi. Ad ſervo-

Digitized by Google

ſervorum ſtatum pertinet lex Caninia, & lex Aelia Sentia, quibus liberior manumittendi facultas coërcebatur. Illa enim certum ſervorum manumittendorum numerum praeſcribebat; haec manumiſſi, & manumiſſoris aetatem definiebat, certaſque manumiſſionis cauſas poſtulabat. Lex Julia principem manumittentem eximebat obligatione ſervandarum ſolennitatum. Petronia ex diſcrepantibus judicum ſententiis praeferebat illam, quae libertati ſtuderet. Junia Norbana medium gradum inter ſervitutem, & plenam libertatem conſtituebat: iſque libertatis gradus latina libertas appellabatur, cui cohaerens eſt S. C. Largianum, quo filii haeredes a Patre inſtituti praeferuntur ceteris in bonis Latini liberti decedentis. Viſellia plenam libertatem Latinis libertis ob honorem tribuebat militiae, praeter quos, illos, qui jure aureorum annulorum carerent, ab ingenuorum honoribus arcebat. Daſumianum S. C. iis, quibus libertas relicta erat a teſtatore, abſentibus etiam haeredibus, libertatem praeſtabat. S. C. Rubrianum iis, quos haeres a praetore evocatus manumittere negligeret, liberos eſſe jubebat. Articulejanum in cauſa relictae libertatis cognoſcere jubebat praeſidem provinciae, de qua erat teſtator, & ſervus: quamvis haeres ex altera eſſet provincia. Vitraſianum partes explebat infantis, ac liberum pronunciabat eum, cui teſtator libertatem reliquerat a pluribus haeredibus, inter quos eſſet infans, qui loquendi uſu careret. Ninnianum libertatem adimebat ei, qui, colludente domino, per judicis ſententiam liber pronunciatus fuiſſet. Erat & S. C. quo prohibebatur, poſt quinquennium quaeſtionem de ſtatu defuncti retractari. Claudianum ſervitutis poena mulieres ab alienorum ſervorum commerciis abſterrebat. Lex Vectii Ly-

bici

Digitized by Google

bici ſervos publicos, qui publicis ſcripturis operam dabant, a Republica manumiſſos, non amplius Latinos, ſed Romanos cives fieri permiſit. Et hae leges, atque S. C. fuerunt de conditione ſervorum: ſequentia liberorum ſtatum complectuntur. Ante omnes procedit lex Atilia, qua tutor ex lege a praetore datur iis, quibus nec ullus adgnatus adeſt, nec tutor datus a teſtatore. Lege vero Julia, & Titia in provinciis tutor eandem ob cauſam dandus erat a praeſidibus. Lex Claudia, cujus eſt incerta ſententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, ſub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelae gerendae ſuſtulit. Lex Laetoria adoleſcentes minores viginti quinque annis a dolis alienis tutos praeſtabat. Succedunt leges ad conjunctionem perſonarum pertinentes, nempe nuptiales: quarum praecipua erat lex Papia, quae pluribus capitibus, poenis, praemiiſque propoſitis, nuptiarum frequentiam excitabat, coelibatum, & viduitatem inhibebat, inopiam aerarii privatarum haereditatum viceſimis portionibus, & caducorum lucro levabat. Cui legi plura S. C. cohaeſerunt, quae in ejus expoſitione a nobis afferentur. Fuit & S. C. quo nuptiae inter pupillas, & tutores, curatoresque prohibebantur. Nuptias conſequitur partus, cujus agnoſcendi poſt divortium ratio S. C. Planciano tradebatur. Poſt perſonas occurrunt leges, quae ad negocia pertinent, quarum primas innuemus eas, quae in viventium negociis verſantur. Primum locum dabimus legi Atiniae, quae rei furtivae uſucapionem non aliter permiſit, quam poſt reditum ipſius ad priorem, & verum dominum; a quo ſi res denuo receſſiſſet, exuebat prioris furti vitium. Simileque conſtituerunt lex Plautia, & Julia in rebus vi poſſeſſis. Lex Scribonia ſuſtulit uſucapionem

pionem

Digitized by Google

pionem ſervitutum. Lex Claudia, & S. C. Macedonianum adoleſcentium foenerationes reſciderunt. Lex Julia vulgatum ceſsionis bonorum beneficium conceſſit debitoribus, qui ſolvendo non erant; ut propria corpora moleſtiae ſubtraherent, bona creditoribus cedendo. Vellejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio ſe obligantibus prodita exceptione ſubvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coërcuit. Prodeamus nunc ad negocia, quae a morte aliorum emergunt, quibus regendis hae ſunt leges conſtitutae. Offert ſe primo lex Cornelia, quae teſtamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hoſtes deceſſerunt, perinde confirmat, atque ſi diem ſuum in Urbe obiiſſent. Lex Furia certam ſummam definivit, ſupra quam non liceret legare, aut mortis cauſa donare, niſi certis perſonis. Lex Voconia legandi libertatem, & effuſam erga mulieres teſtatorum liberalitatem compeſcuit. Lex Falcidia vetuit, plus dodrante legando abſumi. S. C. Trebellianum actiones omnes, quae haeredi, & in haeredem competerent, juſſit cum reſtituenda haereditate tranſire. S. C. Pegaſianum conceſſit haeredi, haereditatem reſtituere rogato, quartae detractionem. S. C. Sabinianum proſpexit adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum: cui filio quartam bonorum partem relinquendam juſſit. Lex Velleja inſtituendorum poſthumorum rationem tradidit. Lex praeterea Glicia fuit eruta per Cujacium, ex qua inofficioſi teſtamenti querela manavit. S. C. Julianum conſulnit iis, quorum in fraudem haereditaria bona fuerunt alienata. S. C. Claudianum liberti haereditatem ei filio detulit, cui teſtamento fuit aſſignatus, relicto juris patronatu. S. C. Tertullianum, & Orphitianum filio, matrique mutuam ſucceſſio-

ceſſionem aperuerunt. E negociorum legibus ad ea, quae ad crimina, & judicia pertinent, procedamus. Judicialium legum ante alias digna memoratu eſt lex Cornelia de majeſtate, quae complectebatur leges omnes antiquiores, in eos lata, qui aliquid contra Rempublicam molirentur: novaque capita condidit, quibus ejus criminis atrocitas coërceretur. Fuit & lex Julia de coërcendis adulteriis, qua & ſtuprum, & foediora libidinum genera comprehenduntur. Reprimendae vero audaciorum hominum violentiae latae fuerunt lex Pompeja, Clodia, Pedia, itemque Julia, quae inſcribitur *de vi*. Fuit etiam & lex Julia, quae rapaces manus magiſtratuum a ſociorum, & provincialium bonis arcebat, injuſtaque juriſdictionis lucra prohibebat, quae dicta eſt repetundarum: cum qua conjungi poteſt Lex Glaucia eodem pertinens, ejuſdemque tituli Lex Cornelia. Quibus legibus privatae pecuniae ab avaris magiſtratibus repetebantur. At publicae, Sacraeque pecuniae repetebantur aliis legibus, nempe Lege Julia peculatus, & de ſacrilegio, & de reſiduis, qua tenebantur, qui vel non omnem pecuniam publicam in rationes retuliſſent, vel relatam non integram reddidiſſent. Hiſque legibus reprimitur avaritia. Sequuntur leges, quae compeſcebant ambitionem, quod praeſtitit Lex Petilia, Baebia, Maevia, Fabia, Tullia, Aufidia, Calfurnia, Licinia, Pompeja, & poſtremo Lex Julia de ambitu. Plura quoque de conſtituendis, regendiſque judiciis, Legibus Juliis continebantur. Multa porro crimina plectebantur Legibus Corneliis: quarum prima offertur illa de falſo, quae falſa teſtamenta ſubjicientes, atque corrumpentes, & ſcripturas, ſive privatas, ſive publicas vitiantes puniebat: itemque omnes, qui veritatem fraude celaſſent, aut

ima-

Digitized by Google

imagine veritatis falſum obtuliſſent. Cui ſimilis lex Cornelia nummaria, quae crimen coërcuit falſatae, vel attonſae monetae. Fuit & lex Cornelia, quae puniebat injurias, ſive verbis, ſive re, ſive ſcriptis illatas: & Lex etiam Cornelia de Sicariis, & Veneficiis, quae ſuppliciis afficiebat eos, qui ferro, vel veneno mortem alicui obtuliſſent. Quam legem plura comitabantur S. C. quorum nomina interciderunt. Ex quibus S. C. celebria ſunt illa, quae caſtrationem puerorum prohibebant. Eademque lege Cornelia de Sicariis horribile parricidii crimen continebatur. Quod crimen complexa eſt deinde Lex Pompeja, quae de parricidiis inſcribebatur. Denique lege Cornelia, quae de luſu erat, vetita fuit alea, qua hominum patrimonia ſortis arbitrio ſubjiciuntur. De furtis conſtituit Lex Hoſtilia, ut abſentis nomine agere liceret. Plagium, ſive liberi hominis, aut alieni ſervi ſuppreſſionem, punivit Lex Fabia: in quam factum fuit S. C. ut ſervorum fugitivorum venditio legis ſententia comprehenderetur. Fuit Lex Remmia de puniendis calumniatoribus. Et de tergiverſationibus, ſive iis, qui accuſationem deſtituunt, poenam ſtatuit S. C. Turpillianum, alio nomine lex Petronia nuncupatum. Eos vero, qui benemeritos vindicare neglexerint, ut ſunt haeredes, qui, teſtatore occiſo, ſupplicium ſumere de ſervis omiſerint, plectit S. C. Silanianum. A cujus criminis accuſatione quinquennio haeredes liberantur per S. C. Statilianum. S. C. autem Silaniani vis porrecta eſt etiam ad ſervos, qui teſtamento manumiſſi eodem ſub tecto manſiſſent. Eaque fuit ſententia S. C. Neroniani, vel Claudiani, quam ſententiam S. C. aliud Trajani temporibus conditum protraxit ad eos etiam ſervos, quos teſtator vivens manumiſiſſet. Superſunt duae,

quae

Digitized by Google

quae ſunt de damno ſarciendo leges: quarum altera, nempe Aquilia, cavit de damno ſarciendo ab homine, vel per hominem dato. Altera, nempe Rhodia, e Rhodiis petita legibus: inter cujus capita illud fuit praecipuum, quo contributio mercium ſervatarum inſtituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces, levandae navis cauſa, merſae fuerunt.

XXXV. De Jure Honorario, et de Praetore Urbano, et Peregrino.

Et haec quidem brevis legum, & S.C. ad jus Civile pertinentium ſumma eſt, quam in hoc expoſitionis curſu juvat habere praeceptam, quo lector ad libros ſequentes accedat paratior. Verum inertes eſſent leges, & otioſae, niſi hominis miniſterio verterentur ad uſum, atque ex Civium conſenſu gravem, prudentemque virum nanciſcerentur, cujus voce, atque auctoritate vires ſuas explicarent, quod munus eſt Magiſtratus. Is enim legum quodammodo vita eſt, & manus: quae vel languentes extollit, vel obſcuras evolvit, vel dilatat anguſtas. Eadem poteſtas ex totius populi arbitrio, vel optimatium, aut principis juſſu, certos ad homines ducta; atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod praeſtari a ſingulis, vel ab univerſis, uſu poſcente, ſine ſumma, & inexplicabili difficultate non poſſet. Ideo cunctus populus certos cives poteſtate armat univerſorum, ut ea utantur ad flectendas, regendaſque leges, & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abdito ſenſu, oblata negocia. Id praeſtitit apud Romanos magiſtratus ille, unde omnis juriſdictio cauſarum, & judiciorum ratio fluebat, nempe Praetura: cujus antea vis, atque poteſtas ipſo Conſulatu continebatur. Praetoris generale nomen erat ſummis omnibus magiſtratibus conveniens; praecipue vero Conſulatui: propterea quod Conſul judiciis, & exercitui praeeſſet. (a) Hinc legimus apud Livium (b) vetu-

(a) Varro *lib. 4. de ling. lat.*
(b) *lib. 7.*

vetuſtiſſimam fuiſſe legem. *Ut qui praetor maximus eſſet clavum pangeret*: ideſt Conſul, aut Dictator, apud quos erat ſummum imperium. (*a*) Propterea & Juſtinianus hujus initium verbi ante ipſum conſulatum ponit, docetque nomen fuiſſe proprium Imperii, veteribuſque Romanis Imperatores ſuos appellatos fuiſſe Praetores. Verum poſtquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Conſul de plebe fieret; Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent, praetexentes nimias Conſulis occupationes, & cauſantes negociorum urbanorum turbam, quae a Conſulibus longa expeditione, aſſiduaque militia diſtractis evolvi minime poterant; impetrarunt, ut aliqua conſularis poteſtatis portio, ea nempe, qua res forenſis continebatur, conferretur in peculiarem magiſtratum creandum e numero patrum, quem communi hujus nominis ſignificatione, ad ſingulare munus contracta, praetorem appellarunt, ann. ab V. C. CCCLXXXVI. (*b*) Hujus conſularia erant inſignia, pro conſulari poteſtate, quam exprimebant: cum praetor Conſulis collega minor & diceretur, & eſſet: (*c*) quoniam iiſdem, ut Meſſalla tradidit, cum Conſule auſpiciis creabatur, & abſente Conſule ipſius munus in urbe gerebat. Ideo ſex lictoribus utebatur, cum ſecuribus: quod intelligendum eſt de praetoribus provincialibus: nam qui erant in urbe, duobus tantum utebantur. (*d*) Utebatur etiam praetexta, ſella curuli, haſta, miniſtris, ſcribis, accenſis. (*e*) Hinc Cicero ſcribit: *Placuit nobis, ut ſtatim ad Cornutum praetorem urbis has literas deferrem: qui, quod conſules aberant conſulare munus ſuſtinebat, more majorum*. Sub Imperatoribus Praetor centumviralibus quoque judiciis praeſidebat. (*f*) Jus vero reddebat e ſella

curu-

(a) *Novell.* 25. *de praet. Lycaon.*

(b) Livius *lib.* 7. Hotom. *de Praetur.* Sigon. *de Judic. pag.* 449.

(c) Hotom. *de praet. Urb.* Gel. *lib.* 12. *cap.* 14. Plutarch. *Polib.*

(d) Cic. *de leg. agraria con. Rull.*

(e) *In epiſt. familiar. lib.* 12.

(f) Quintil. *lib.* 6. *c.* 3. Varro. *in vit. Pop. Rom. lib.* 2. *apud* Nonium.

Digitized by Google

curuli; ex ebore: dictaque fuit curulis, quia veteres, magiſtratu jam perfuncti, curru conſueverant in curiam vehi, honoris gratia, quo in curru ſella erat. (*a*) At confluentibus ad Urbem exteris increbreſcebant in diem peregrina negocia: quibus expediendis cum Praetor urbanus minime ſufficeret, creatus fuit ann. V.C. DX. vel DVIII. ut Sigon. in Chronol. Livian. Praetor alter peregrinus appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe juriſdictio praetoria, urbana altera, altera peregrina, quas praetores creati ſortiebantur. Majorem autem & poteſtate, & dignitate urbanam peregrina fuiſſe multis ex antiquitatis veſtigiis elucet. (*b*) Nihil vero ſtatuo de triplici diſcrimine inter has ab Hotomanno notato: nobis enim nondum liquet aliud, niſi quod inter peregrinos & Cives juriſdictionem exerceret. (*c*) Incertum eſt autem, an ſolus urbanus edictum in albo proponeret; an apud eum tantum legis actio fuiſſet: nec facile eſt ex uno, aut altero vetuſtatis loco, rem adeo obſcuram evolvere. Quin etiam ſi quid hac ſuper re definire vellemus, cogeremur ab Hotomanno diſſentire: ſiquidem Theophilus in inſtitutionibus ait: *Datum eſt jus legis ferendae praecipue praetori urbano, & peregrino, & aedilibus curulibus, idque jus honorarium dictum*. (*d*).

(a) Iſidor. *lib.* 20 *Ethim. cap.* 1. Briſſonius *antiq. lib.* 3. *cap.* 15.

(b) Appian. *de Bell. Civ. lib.* 2. Dio. *lib.* 42.

(c) Sigon. *de Judic. lib.* 1. *c.* 7 *p.* 450.

(d) Sigon. *de Judic. pag.* 450.

XXXVI. DE PRAETORIBUS PROVINCIALIBUS, ET QUAESITORIBUS.

Adjectis pluribus Imperio provinciis, conſtat alios, novorum negociorum cauſa, creatos fuiſſe praetores. Itaque poſtquam ad Romanum Imperium acceſſit Sicilia, & Sardinia, duo etiam praetores, qui eas regerent acceſſere; totidemque adjectis duabus Hiſpaniarum provinciis. Qui praetores annum provincias tenebant quiſque ſuas. Ac ſi eis ultra annum prorogaretur Imperium, propraetores appellabantur; quod commune fuit om-

Digitized by Google

nium praetorum provincialium nomen, poſtquam ab anno A. V. C. DCIV. juſſi ſunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum quaeſtionum generi ſinguli praeeſſe, antequam in ſuas quiſque provincias proficiſcerentur. (a) Eadem ratione Conſules, cum poſt exactum in urbe conſulatum in provincias mitterentur, proconſules appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Regem; poſtea penes Conſules agitabantur: ſed quia lege Valeria jus provocationis populo delatum fuit; itemque vetitum in caput Civis Romani animadvertere injuſſu populi; coepere ſingula crimina per populum mandari vel Conſulibus, vel Dictatoribus, vel Praetoribus lege, aut Senatuſconſulto uſque ad annum DCIV. ſed exundante in dies numero criminum, cum incommodum eſſet, vel ſingulas cauſas ab univerſo populo mandari magiſtratibus, vel ad tempus creari quaeſitores, qui de certis criminibus cognoſcerent; ſatius eſſe duxerunt quaeſtiones inſtituere perpetuas, cum annuo magiſtratu, qui eis praeeſſet: creatique hi a populo praetores dicebantur, & quaeſitores. Unde anno DCIV. inſtitutae ſunt quaeſtiones perpetuae, quae proprium praetorem, ſive quaeſitorem haberent. Quamobrem, praeter urbanum praetorem, & peregrinum, erant in urbe praetores provinciales, qui anno antequam in provincias proficiſcerentur, judiciis capitalibus, quaeſitorum nomine, praeerant. His acceſſerunt poſtea, ſimul cum novis criminibus, novae quaeſtiones perpetuae, & ſimul cum iis alii praetores, ſive quaeſitores rerum capitalium. Quaeſtionum autem nomine ſignificatur merum imperium, ſive jus gladii, & capitalis animadverſio. Iidemque praetores appellabantur quaeſtores parricidii; propterea quod parricidii vocabulo criminum omnis contineretur atrocitas. Ac

(a) Roſin. *lib. 7. cap. 43. Ant. Rom.*

Digitized by Google

XXXVII. De Publicis Quaestionibus.

Ac prima quaeſtio perpetua inſtituta eſt de pecuniis repetundis L. Piſone Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero teſtatur in Bruto. Hanc excepere quaeſtiones de peculatu, de majeſtate, de ambitu: quae illae quaeſtiones erant, quas ſortito exercebant, antequam irent in provincias praetores provinciales. His L. Sylla quatuor alias publicas quaeſtiones adjecit, & praetores, ſive quaeſitores etiam quatuor: nempe de ſicariis, de veneficiis, de falſo, & de parricidio, ſive homicidio. Cum autem eſſent decem juriſdictiones, raro ſingulis juriſdictionibus ſuus attribuebatur praetor: ſed ſaepe juſſu Senatus juriſdictiones geminabantur, ut ſingulis praetoribus binae juriſdictiones mandarentur. Unde habemus exempla praetorum urbanorum, qui quaeſtionem de veneficiis ſuſceperant, qualis, teſte Cicerone, Cajus fuit Verres. Et parricidii quaeſtio in Cajum Fannium Praetorem ſimul cum quaeſtione de Sicariis collata fuit, ejuſdem Tullii teſtimonio in Roſciana. Ceterum ſi juriſdictiones non geminaſſet Senatus, decem ex earum numero erant praetores. Itaque tollitur meo judicio diſſenſio inter Pomponium, & vetuſtiores ſcriptores a Lipſio notata. (*a*) Siquidem Pomponius decem praetores conſtituit; alii octo. Sub Caeſare vero decem praetores fuiſſe Dio (*b*) tradit, quorum unus urbanae, alius peregrinae juriſdictioni praeerant: ceteri vero octo quaeſtionibus publicis. Duos praeterea Caeſar praetores creavit, qui frumento praeeſſent, ob id Cereales appellatos. Auctus deinde fuit ſub Auguſto numerus, ut refert Suetonius, (*c*) praetoribus duobus, ut tradit Pomponius (*d*). Duos praeterea Claudius adjecit, qui jus de fideicommiſſis dicerent: quod quidem intelligitur uſque ad certam ſummam: nam majoris ſummae juriſdictio erat Conſulis, (*e*) ut Quintilianus indicat ex Val-

(a) *Antiq. Rom. cap.* 10.

(b) *lib.* 42. 43.

(c) *In* Auguſt. *cap.* 36.

(d) *l.* 2. *de orig. jur.* §. *capta* 32.

(e) *lib.* 3. *c.* 6.

Digitized by Google

Vallae interpretatione, contra quam fruſtra pugnat Budaeus. Etenim Vallae ſuffragatur Ulpianus, qui ſcribit: (*a*) *Fideicommiſſa non per formulam petuntur, ut legata; ſed cognitio Romae quidem eſt conſulum, aut praetoris, qui fideicommiſſarius vocatur; in provinciis vero praeſidum provinciarum*. Praetorum autem fideicommiſſariorum alterum ſuſtulit Titus (*b*), ejuſque loco Nerva ſubjecit alium, qui Fiſcum inter & privatos jus diceret, quem Fiſcalem appellavit. Denique Marcus Antoninus (*c*) Capitolino teſte, adjecit tutelarem, ut pupillis adeſſet, & tutores cogeret ſuſcipere tutelam, atque ſatiſdare rem pupilli ſalvam fore; quo tutorum fraudibus occurreretur. Praetorum autem munus in reddenda juriſdictione, jureque civili cuſtodiendo, explicando, leniendo, atque ad uſum flectendo verſabatur. Etenim non ſatis eſt optimas leges condere, niſi viva quaedam excitetur auctoritas, quae legem per ſe mutam reddat quodammodo vocalem, & aequitate duce, ad oblatos caſus prudenter eam deducat; quod Praetores edicto, atque auctoritate ſua praeſtabant.

(a) Ulpianus *tit.25.*

(b) Pompon. *l.2. §.32. de orig. juris.*

(c) *In* Marco.

XXXVIII. De Edicto perpetuo.

Quae praetor edicta ſtatim a magiſtratu inito proponebat: hoc eſt in albo ſcribebat, ut populo ſignificaret, quo jure cum civibus eo anno eſſet uſurus. Atque initio ſane licebat Praetori propoſitum edictum e re nata mutare, diverſumque ab eo jus conſtituere, ubi uſus poſceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem praetores, aut propriam cupiditatem explebant, aut alienam colligebant ambitioſe gratiam: dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. (*d*) Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut praetores ex edictis ſuis perpetuis, ſive fixis jus dicerent: neque eis toto magiſtratus anno recedere liceret ab eo jure, quo ſe uſuros initio

(d) Aſcon. *in* Cornelian.

Digitized by Google

tio magiſtratus civibus denunciaſſent. Quamobrem cogebatur praetor initio magiſtratus exprimere quidquid ad univerſam ſuam totius anni juriſdictionem pertineret: poſtea enim neque addere, neque detrahere, & immutare de ſemel propoſito edicto licebat. (a) Itaque edicta praetoris in certam juris reddendi normam tranſierunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoveris diſcrimen inter edictum perpetuum Cornelianorum temporum, & aliud edictum Adriani juſſu digeſtum. Scilicet Adriani aevo ex pluribus ſuperiorum praetorum edictis, annuis illis quidem, ſed propter auctoritatem, & aequitatem eorum translatitiis, atque in aſſiduam juriſdictionem verſis; proptereaque veterum Juriſconſultorum interpretatione ornatis, edictum unum compoſitum eſt, & in plura capita, mirabili arte, tributum, Adriani juſſu, per Salvium Julianum Juriſconſultum, quod perpetuum quoque fuit appellatum, (b) alio ſenſu, omni ſcilicet poſtero tempore duraturum: ex quo jus a futuris praetoribus redderetur; quod in urbanum poſtea diviſum eſt, & provinciale: cui forte inſerebatur, ſi quid potiſſimum ſingularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas provinciales ex foedere ſibi retinuiſſent. Urbanum tamen, pro urbis auctoritate, nomen edicti praetorii praecipuum tulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum*: ſignificat enim fixum, & immutabile; ac praeterea futuri temporis progreſſionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum parpetuum dicitur, quod toto magiſtratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas eſſet; ſequenti vero anno nonniſi novi praetoris auctoritate reviviſceret, more pontificiarum conſtitutionum, quas *Cancellariae* regulas vocant; quae quamvis maneant ſemper eaedem;

(a) Dio. 36.

(b) *l.2.Cod. de vet. jur. enucleand. l.1.Cod. de condict. indeb.* Eutrop. *lib.9.*

Digitized by Google

dem, tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amiſſam. Edictum autem Adriani perpetuum dicitur, quia ejus poteſtas ſine novi praetoris adprobatione, ſuopte robore, in omnem tendebat poſteritatem, ſinguliſque praetoribus proponebatur obſervandum. (a) Porro praetoris album Accurſius fuiſſe putat parietem dealbatum, edictique verbis inſcriptum; ne ſi appenſam tabulam confingamus, praetoris jus furibus objiciamus, atque raptoribus. Quamvis etiam hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album ſublatum*; figuram tamen elocutionis hanc liceret exiſtimare, idemque pollere, quod inductum, vel corruptum. Tollit enim album, ſive ſententiam edicti, quod album appellatur, quicunque album corrumpit. Sed me aliorſum trahunt verba Juriſconſulti, qui diſtinguit *album ſublatum* ab *albo corrupto*, his verbis: *Hoc edicto tenetur, & qui tollit quamvis non corruperit*. L. 3. ff. de juriſdict. omn. jud. Cujacius porro tradit, in albo proponere aliud non ſignificare, quam exponere in luce, clarum facere, in mundo ponere. (b) Praetor autem vel ipſe cognoſcebat ſi liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium: unde ipſius juriſdictio, vel in judicando, vel in judice dando, vel in poſſeſſionem immittendo verſabatur: ejuſque poteſtas, teſte Varrone, his exprimebatur verbis: *Do Dico Addico*. *Dicebant*, cum aliquem V. G. liberum pronunciarent: *Addicebant*, cum rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure ceſſione, vel adoptione: de quibus libro ſecundo. *Dabant* immittendo in poſſeſſionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (c) Cognoſcebant autem de civilibus tantum cauſis, cum eis alia quaeſtio non mandabatur. Ex hujus igitur magi-

(a) *l. 2. ff. de ſtat. hom.*

(b) *in notis inſtit. de actionibus §. penult.*

(c) Sigon. *de Jud. lib. 1. c. 7.* Gotthofred. *in manual. pag.* 170.

Digitized by Google

magiſtratus juriſdictione prodierunt edicta, quae, oblata facultate, ſingulas prope juris civilis partes, vel explendo, vel addendo, vel leniendo attigerunt. Quod jus honorarium fuit appellatum a magiſtratu, ex quo proceſſit; qui vir Honoratus nuncupabatur. Cujus juris natura diſſimilis eſt aliquando a jure civili. Jus enim civile directum eſt, ſeverum, praeciſum, atque totum e ſubtili ratione, verborumque nativa proprietate conceptum. Honorarium vero, utpote proditum e re nata, & e plurium eventorum cognitione, immo aliquando ex certarum commiſeratione perſonarum, & ex opportunitate temporum excitatum, remiſſius eſt, & humanius, pluſque trahit ex aequitate, ac ratione utilitatis communis, quam ex religione verborum, & ſuperſtitione vetuſtatis: nec tamen juri civili, & prioribus legibus adverſatur: ne ſuo exemplo populi venerationem ſolvat, cui ſe cives jurejurando obſtrinxerunt; ſed id aliquando, ſi cogatur varietate temporis, latenter facit, & verecunde: plerumque vero legibus ita obſequitur, ita obtemperat, ut mentem verbis reconditam conſequatur. Unde quo legis verba non perveniunt, eo magiſtratus poteſtate perducuntur, ſi fuerint anguſtiora; ſi vero ſeveriora ſint, per eundem magiſtratum, aequitatis lenocinio, mulcentur, & ad pleniorem populi utilitatem deflectuntur. Itaque jus honorarium lenimentum fuit, & benigna interpretatio Juris Civilis: quae ubi verba deſtituerent, occurrebat pleniori vocabulo, ſenſuque ſuaviori. Quod totum jus, quae lex annua, ut Ciceronis (a) verbis utar, ante Adrianum erat, & novi praetoris auctoritate ſuſcitabatur: poſtea, ut diximus, Adriani juſſu diſtinctum titulis, digeſtumque fuit a Salvio Juliano, (b) ut in corpus juris civilis referretur, praetoreſque jus dicerent,

(a) *In Verrem.*

(b) *Vide Cujacium in Juliane in princ.*

Digitized by Google

rent, non amplius ex annuis, ſed ex perpetuis, & immutabilibus edictis: qui libri dicti ſunt digeſtorum edictorum. Julianus autem non modo contexuit edicta vetera; ſed iis interpretationes adjunxit ſimul cum edictis novis, quae in noſtris legibus novae clauſulae vocantur: iſque edicti praetoriani ordinator appellatur a Juſtiniano (a), & edicti perpetui ſubtiliſſimus conditor. Ad quod edictum ſequentes Juriſconſulti veterum exemplo, plures commentarios attexuerunt, ut praeter ipſius Juliani ſcripta, teſtantur Pauli, & Ulpiani ad edictum libri. Tanta enim aequitate praetorum edicta commendabantur, ut cum antea ſtudioſi juris civilis omnem prope operam ponerent in legibus XII. Tab. Ciceronis tempore, ſtudia juris auſpicarentur ab edicto praetoris, ſuper quo Ser. Sulpicius duos conſcripſit libros. Ofilius autem ejus diſcipulus illud accurate compoſuit. Porro titulorum ordinem, quo edictorum ſeriem diſpoſuit Julianus, (b) revocavit aevo noſtro feliciter Jacobus Gotthofredus, qui edictorum fragmenta Gulielmi Ranchini diligentia jampridem collecta, in ſedes quodammodo reſtituit ſuas. Nunc ad aedilitium edictum transeamus: ne quid ad compendiariam antiquitatis cognitionem, & ad initia juris honorarii deſideretur.

(a) *L. 1. §. ſi pater ff. de ventr. in poſſeſſ. mit. l. penult. Cod. de condict. indeb. l. 2. §. ſi qui dicitur, C. de vet. jur enucleand.*

(b) *Vide* Gothofred. *Manua. pag.* 10.

XXXIX.
De Aedilibus.

Aediles dictos, Varro tradit, a ſacrarum, privatarumque rerum, atque aedium procuratione. (c) Eodem enim tempore, quo plebs in montem ſacrum ſecedens impetravit a Senatu anno A. V. C. CCLX. Tribunos, obtinuit duos Aediles e plebe creandos, qui Tribunis operam praeberent, & miniſtrarent, (d) eorumque juſſu cauſas leviores, liteſque privatas aliquot dijudicandas ſuſciperent, & cum aedium ſacrarum, tum locorum publicorum, tum annonae curam gererent, matronarum mores, civium

(c) *De ling. lat. lib. 4. pag.* 20.

(d) Dionyſ. *lib.* 6.

Digitized by Google

civium ſumtus, dictaque, factaque immodeſta obſervarent, & coërcerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Conſule creando quieviſſet, plebſque perviciſſet, ut alter conſulum e plebeis fieret, ob eamque cauſam in honorem Deorum Senatus ludos decreviſſet; aediles plebis munus ludorum recuſarunt: cui muneri ſeſe obtulerunt Patricii juvenes: (a) quibus ab univerſis gratiae actae, prodiitque S. C. ut duo aediles ex patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita in poſterum additi ſunt aediles duo, qui ab ſella curuli, qua utebantur, curules ſunt appellati. Cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, etiam his magiſtratus cum plebe fuit promiſcuus: ut non modo aediles plebis, ſed etiam curules ex plebe ſaepe crearentur. Primique creati ſunt aediles curules anno A. V. C. CCCLXXXVII. Cneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & L. Aemilio Mamerco Coſſ. Hi plura munera cum aedilibus plebis habuere communia, veluti annonae curationem, pluriumque rerum cognitionem; praecipue vero curam gerebant Sacrarum aedium, publicorumque locorum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eoſdemque proprio ſumtu magiſtratum ineuntes populo dabant: quorum plerumque magnificentia (ut eſt ambitio in primis honorum gradibus praeceps) privatas opes exſuperabat: unde profuſo patrimonio, contractoque magno aere alieno, ſpoliis provincialium deinceps jacturam reparare cogebantur. Horum laborum, & ſumtuum praemio, antiquiorem in Senatu dicendae ſententiae locum impetrabant, & togam praetextam, & ſellam curulem, item jus imaginis in poſteritatem tranſmittebant. Matura hujus magiſtratus aetas erat annorum 37. praeci-

(a) Liv. lib. 6. & 7.

Digitized by Google

puam autem juriſdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium obſervabant, & fraudes, aut praecavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, praetorum inſtar, his de rebus edictum proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur rationem, quam aediles tenere vellent anno ſui magiſtratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum ita loquitur de paraſito feſtive legem ferente in laniones, & piſcatores.

Euge edictiones aedilitias habet.

Quod edictum, non minus quam praetorium Juriſconſultorum commentariis exornari meruit, ut partem juris honorarii conſtituerit. De quibus enim edicebat Aedilis, edicere poterat, & praetor: & deficientibus aedilibus, judicium transferebatur ad Praetorem. (*a*) Ex edicto igitur aedilitio, actiones manabant contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio *redhibitoria* dicitur; altera *quantiminoris*. Priori venditio tota reſcindebatur, & rei vitioſae venditor cogebatur rem ſuam, reddito precio, ab emtore recipere. Poſteriori actione contractus reſcindebatur ex parte, repetita precii portione, quae deerat rei venditae; ſive reddito a venditore eo, quo minoris reperta fuit res, quam fuerat indicata, quae actio aeſtimatoria dicebatur. Duos praeterea aediles Caeſar addidit a mandata ſibi re frumentaria Cereales nuncupatos. (*b*) Nunc ad J. C. auctoritatem, & artem accedamus.

(a) Cujac. *obſer. lib. 8. cap. 38 ex* Dio. *lib. 53.*

(b) Dion. *lib. 43. ſub fin.* Pompon *lib. 2. de orig. jur.*

XL.
De Jurisprudentia.

Publica voluntas legibus concredita, non modo miniſtrum poſtulat, cujus voce civibus expromatur, quod munus eſt magiſtratuum: ſed, praeter legem, ipſa magiſtratuum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat ſapientiam: quae, pro re nata, ei ſubveniat, indicetque quorſum, & quouſque

que ſententia legis ratione ducta procurrat; unde deflectat, quo diffundatur; denique quando extendenda ſit, aut retrahenda: quod moralis philoſophiae praeceptis, & dialecticorum regulis expeditur. Praeterea leges aevo ſuo notis, atque perſpicuis verbis expreſsae, conformataeque ad ſui morem ſeculi, progredientibus temporibus, obſcurantur: quia longinquitas temporis, aut exuit hominibus mores priſcos, adductis novis, aut excutit e memoria, communique loquendi conſuetudine priſca vocabula, ſenſu illorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox offunditur publicae voluntati; niſi praeſto ſit aliquis morum, verborumque vetuſtorum gnarus, atque peritus, qui ſeptam priſcis vocabulis, & moribus legum ſententiam diligenter evolvat. Quamobrem philoſophia, rectaque ratiocinandi norma, quae abſtractas a rebus ſingulis leges aptat, adglutinatque negociis: & ex antiquitate, atque perſpecta proprietate vocabulorum, tamquam e germanis radicibus, juriſprudentia conſurgit: quae, cum ſit moderatrix, & interpres legum, boni & aequi ars a ſuis cultoribus appellatur. Hoc apud Graecos munus, praeſertim Athenis, fere praeſtabant oratores: qui dum cauſas agebant, leges obſcuras, aut incertas, ex uſu ſuo explicabant, eoque vim ingenii, & rerum peritiam conferebant: quo Judicum voluntatem, & populares adfectiones ad clientis, vel cauſae ſuae utilitatem traducerent: quorum interpretationibus privati commodi ſtudium, neceſſitaſque defenſionis, & ſuſpicio mercedis acceptae fidem adimebat. Verum Romae legum interpretandarum ars longe gravior fuit, & ſanctior: non enim, ut apud Graecos, conducebantur interpretes; ſed ii tantum accipiebantur, quibus eam auctoritatem ſumma ſcientiae, atque virtutis opinio tri-

tribuiſſet, quique hunc laborem nulla lucri cupiditate, ſed civium juvandorum ſtudio ſuſcepiſſent. Principio enim, ut diximus alibi, legum interpretationes tamquam oracula e collegio Pontificum proferebantur; poſterioribus vero temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris anteiret, quique ſpectata virtute apud cives eſſet, is ſeſe publico ad reſpondendum dabat. Tantique apud Romanos id aeſtimabatur, ut nobiliores, & ſapientiores hunc laborem non refugerent: immo & ad ea quoque deſcendebant, quae apud Graecos, nonniſi per pragmaticos, & legulejos ſubſervientes oratoribus expediebantur. Itaque tanto in honore prae ceteris gentibus jus civile apud Romanos erat, ut haec ſcientia eximia, & peculiaris Romanorum fuerit: cujus inventores ipſi, & habebantur, & erant. Unde Juriſconſultis aeque, atque ſummis exercituum ducibus, maximiſque Oratoribus, potiores gradus in Republica patebant. Clariſſimus enim quiſque, atque ingenioſiſſimus, vel ſimul cum oratoria facultate juriſprudentiam conjungebat; vel, ſi a clamoribus fori ſeſe ſtudio quietis in juventute, aut in ſenectute, taedio negociorum, avocaret, ad jus civile profitendum, tamquam in portum ſe recipiebat. Eo etenim ſtudio duo, quae maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & exiſtimatio prudentiae continebantur. (a) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum praeſtantioribus artibus excolebatur: cum jus aliarum gentium rude prorſus eſſet, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negociis magiſtratus; eandem in privatis prope afferebant Juriſconſulti: qui ſingulis civium contractibus, teſtamentis, & litibus, ſuis conſiliis praeſto erant, vel cavendo; vel ſtipulationes, & teſtamenta dictando; vel diſſenſiones, atque diſcordias arbitrio ſuo componen-

(a) Cic. *de orat. lib.* 2.

ponendo. Quam ob cauſam, aut domi ſedentes excipiebant conſultores, aut ambulantes tranſverſo foro conſilii ſui copiam faciebant; aut amicis in judicio diſceptantibus operam dabant. Pluribus autem ſcriptorum generibus Juriſconſultorum doctrina proferebatur. Nam initio Juriſprudentia in Pontificum Sacrario latens ſancta erat, & ſecreta diſciplina, quae nullis adhuc mandata ſcriptis arcano tradebatur. Promta ſane erant, & pervulgata civibus jura, utpote brevi oratione concluſa, & publicis proſcripta tabulis: uſus tamen legum, & ſententia illarum abſtruſior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quae non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quaeque juriſprudentia nuncupatur, erat in ipſorum interpretum poteſtate.

XLI.
DE DISPUTATIONE FORI.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, prudentes viri convenientes, & inter ſe diſputantes occultam legum vim contentionibus vexatam, & e profundo ſuae obſcuritatis excuſſam exprimebant, tradebantque populo ſenſum a majori parte comprobatum. (*a*) Quae diſputatio fori appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis abſque ſcripto, eaque prudentum auctoritas ad juris interpretationem inſtituta, peperit jus illud, quod ſine ſcriptis venire dicitur. Quamvis poſtea ſententiae a fori diſputatione procedentes mandarentur ſcriptis. Hinc Ulpianus, Venulejus, Triphoninus, aliique Juriſconſulti libros diſputationum inſcripſerunt: quibus complectebantur jus a prudentibus illatum, atque, ut Gellii verbis utar, tacito, & illiterato hominum conſenſu, moribuſque receptum: (*b*) quo continebatur uſus, atque tritura fori, & auctoritas Juriſconſultorum: (*c*) quae aut communi Juriſcivilis appellatione, aut peculiari juriſprudentiae.

(a) Pomp. *l.* 2. *ſ.* 2. *de orig. jur.* *ubi* Cujacius. *Exemplum habemus* Juſtiniani C. *de vet. jur. enucl.*

(b) Cujac. *ad l.* 2. *ſ.* 2. *ff. de orig. jur.*

(c) Cic. *in Top.* & 2. *de Invent.* Revard. *de auctor. pruden. cap.* 14.

dentiae nomine appellabantur. Hinc reſponſa; quae privatim antea dabantur conſulentibus, vel ab ipſis ſcripta Juriſconſultis, vel ex ore ipſorum excepta, *(a)* Judicique relata. Quibus reſponſis Judices plurimum tribuebant, non quidem ut poſtea, juſſu publico, legeve ulla: ſed tacito populi conſenſu, & quadam auctoritate, atque commendatione ſapientiae, longo, rectoque reſpondendi uſu civibus comprobatae.

(a) *Leg.* 2. § 47. *verſ. & ut obiter ff. de orig. jur.* Briſſonius *de form. lib.* 3. *in fine.*

XLII. De Respondendi Jure.

Initio enim jus civile profeſſurus propriarum virium confidentia populo praebebat ſe. *(b)* Primus Auguſtus publicam Juriſconſultis tribuit auctoritatem, juſſitque, ut reſpondendi facultas non amplius e privato conſilio, *(c)* ſed ex Principis beneficio prodiret. Quod & noſtris temporibus tenet.

(b) Cujac. *ad l.* 2. § 47. *verſ & ut obiter ff. de orig. jur.*

(c) *Leg* 2. *ff. de orig. jur.* § 47. *l.* 2. *C. de advoc. diverſ. jud. & l.* 7. *de profeſſ. & med. C. lib.* 10. *& l.* 1. *C. Theodoſ. de reſ. prud.*

XLIII. De Auctoritate Prudentum.

Tantum autem inde Juriſconſultorum auctoritas valuit, ut imperaret etiam ſententiis Judicum: quibus minime recedere licuit ab opinione illa, quam aut nemo Juriſconſultus palam oppugnaſſet, ſi unum tantum haberet auctorem; aut omnes unanimes adprobaſſent: ita enim accipio, quod ſcribit Juſtinianus in Inſtitutionibus: *(d)* nam in contrariis Juriſconſultorum reſponſis, cur non licuerit Judicibus vertere ſeſe utro vellent? qua de re in *Codice Theodoſiano lib.* 1. *tit.* 4. traditur regula, & diſcrimen ſententiarum veterum Juriſconſultorum, quos Principis adprobavit auctoritas. Dabantur etiam reſponſa & per epiſtolam, quando per epiſtolam petebantur. Cujuſmodi exempla invenimus in Digeſtis. Ceterum, quia tanta erat Juriſconſultorum in Judiciis auctoritas Principum imperio fundata; conſueverunt reſponſa obſignata tradi Judicibus: ne ſi res patuiſſet, eventus cauſae ante ſententiam Judicis palam fieret. *(e)* Coepit autem juris interpretatio mandari ſcriptis poſt illata in Ita-

(d) Tit. *de jur. nat. gent. & civ.*

(e) Revard *de auctor. pruden. cap.* 14.

Digitized by Google

Italiam ſtudia Graecorum. (*a*) Id tamen inconditè fiebat, ut illis temporibus, & ſine arte. Quamobrem ſingula negocia, ſingularum perſonarum nominibus, ut propoſita eſſent, atque agitata, deſcribebantur: neque ad certum genus cauſarum, & infinitam quaeſtionem abſtrahebantur: nec generibus, definitionibuſque conſtitutis, res poſtea tribuebantur in partes, ut jus civile certa, conſtantique ratione tradi poſſet; (*b*) quod ſuo tempore & deſiderabat Craſſus, & ſe praeſtiturum ſperabat. (*c*) Princeps autem Tiberius Coruncanus, fertur, ſeſe publice ad reſpondendum dediſſe, diſcipuloſque habuiſſe, qui & doctrinam illius addiſcerent, & reſponſa magiſtri exciperent. (*d*) A Coruncano autem ad Servium Sulpicium jus civile ſcriptis quidem, ſed ſine arte ulla committebatur. Servius Sulpicius primus dialecticis regulis diſpoſuit jurisprudentiam, adhibuitque artem; qua & genera componi coeperunt, & diſtingui partes, & definitiones concipi, colligique regulae: ut per hanc artem univerſa etiam philoſophia, quae ad mores pertinebat, in jus civile manarit, & ſimul cum ea philoſophorum rixandi cupido, in tranquillam antea ſcientiam penetrarit. Cum aliter ſentirent Juriſconſulti, qui a Stoicis eſſent; aliter qui a Peripateticis, vel Epicureis: quodque ſua quiſque a familia imbiberat, in Juriſprudentiam refunderet. Ex interpretationibus igitur Juriſconſultorum in morem tranſeuntibus, & legum aſperitatem verecunde, ac furtim lenientibus, ortae ſunt regulae Juris, aequitatis ratione temperatae: quae deinde influxerunt in edicta magiſtratuum, atque decreta Principum: itaque duritiem perdomuerunt vetuſti, ac directi juris. (*e*) Hujuſmodi ſunt uſus codicillorum, actio doli, & actiones illae fere omnes, quas utiles appellamus: quia non ex directo, &

(a) Cic. *de orat.*

(b) Cic. *de orat. lib.* 1.

(c) Pompon. *de orig. jur. l.* 2. *§. Jur. civil. ſcient.* 35.

(d) Cic. *de orat. & in Brut.*

(e) *Inſtit. de Codicil.* Cic. *de off. lib.* 3.

I ſcripto

ſcripto jure; ſed ex utili, & aequa Juriſperitorum interpretatione proceſſerunt: & exhaeredatio poſthumi, ac differentia exhaeredationis filiorum, ab exhaeredatione filiarum, & nepotum; (*a*) & Aquilianae ſtipulationes, auctore Aquilio Juriſconſulto; & variae ſucceſſionum differentiae. (*b*) Item regula Catoniana, & ſubſtitutio pupillaris; (*c*) & prohibitio donationis inter virum, & uxorem; & ut ſoli magiſtratus mandent juriſdictionem, (*d*) utpote ſibi jure ſuo competentem, (*e*) non alieno beneficio; & ne pupilli ſine tutore auctore obligentur. (*f*) Quibus addendae ſunt omnes regulae juris, & bonae-fidei judicia ſub ea formula, *ut inter bonos bene agier oportet*, & actio rei uxoriae, &, ex receptiori ſententia, inofficioſi teſtamenti querela. Denique quidquid a Juriſconſultis morum, & conſuetudinis, & recepti juris nomine fertur, omne ipſorum auctoritate prodiit, ac verſum eſt in uſum. Multa enim ex certis, ac privatis caſibus in populum traducta ſunt univerſum, exceptaque a Juriſconſultis, civili ratione munita fuerunt; poſteaque rerum judicatarum conſtantia firmius haeſerunt. (*g*) Cumque his aggregandae ſunt formulae ſolennes, & cautiones, & actiones legis, quae omnia jam oſtendimus deberi Juriſconſultis.

(a) ſ.1. *Inſtit. de exhaered. liber. leg. ult. C. de liber. praeter.*
(b) §. *eſt autem Inſt. quib. mod. tollitur oblig.*
(c) *l. maximum vitium Cod. de lib. praeter.*
(d) l. 2. *ff. de vulg. & pupill.*
(e) *l. 1 ff. de donat. inter vir. & uxor.*
(f) *l. more ff. de juriſd. om. Jud.*
(g) Cujac. *ad l. 2. ff. de orig. jur. ſ. his legibus 5.*

XLIV. De Juriſconſultorum Philoſophia.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit adtributa philoſophia Graecorum; plura dogmata verſantur in jure civili, quae philoſophorum ſcholam, ac Stoicam praecipue redolent. Haec enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (*h*) ut aliae ſectae philoſophorum, avocabat. Jubebat enim Chryſippus, niſi prohiberetur, πολιτεύεσθαι τὸν σοφὸν, & Tacitus: (*i*) *aſſumta etiam Stoicorum arrogantia, ſectaque; quae turbidos, & ne-*

(h) Laërt. *in* Zenon.
(i) Tacit. *lib. 14. cap. 58. annal.* Plutarch. περὶ στωικῶν ἐναντιωμάτων.

& negociorum appetentes facit. Unde Marcianus, & ipſe Stoicus eorum ſapientiam extollit. Hinc multa juriſconſulti traxerunt e conſuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum originem, atque proprietatem veſtigabant, (*a*) brevibuſque atque conciſis numeris concludebant ſaepe ſententias. (*b*) Multa etiam ſunt in jure noſtro tum dicendi genera, tum regulae, atque principia juris e Stoicorum ducta principiis. Ut enim Stoici virtutis; ita & juriſconſulti ſeſe juſtitiae Sacerdotes appellabant: (*c*) ut illi ſapientiam, ita & hi juriſprudentiam rerum divinarum, & humanarum ſcientiam definierunt. (*d*) Legis definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis. (*e*) Ab eorum doctrina commendatio eſt illa ſumma humanitatis, & mutuae benevolentiae ſtudium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio, (*f*) dicebant communem eſſe hominum inter homines, & naturalem commendationem: (*g*) noſque Seneca docet, cognatos eſſe natura. Eadem ratione juriſconſulti cognationem quandam inter nos natura conſtitutam eſſe tradebant; ideoque negabant fas eſſe homini hominem inſidiari. (*h*) Et Papinianus ait, beneficio affici hominem, hominis intereſſe. (*i*) Hominem porro in fructu eſſe juriſconſulti negarunt: (*k*) quanam ratione ducti, niſi quod natura omnes rerum fructus, hominis cauſa, comparaverit? quod eſt a Stoicis, qui cetera hominum cauſa nata eſſe dicebant. (*l*) De uſuris eandem, atque Stoicorum natio juriſconſulti ſententiam tulerunt: illi enim uſuras vocarunt humanae cupiditatis extra naturam quaeſita nomina: (*m*) juriſconſulti autem dixerunt, uſuras natura non provenire, ſed percipi jure. (*n*) Intervalla naturae ſeptenis annis juriſconſulti ſimiliter, atque Stoici diſtinguebant. Hi enim ſeptimo quoque anno aliquid novi exiſte-

(a) Senec. *epiſt.* 88. Cic. *de fin.* 3.
(b) Laërt. *in* Zeno. Arrian. *lib.* 1. *cap.* 20. Senec. 1. *de benef. cap.* 3.
(c) Diog. Laërt. *in procem. & in* Zenon. Ulp. *l.* 1. *ff. de juſt. & jur.*
(d) Senec. *epiſt.* 89.
(e) *l.* 2. *ff. de legibus.*
(f) *l.* 3. *de finib.*
(g) *Epiſt.* 95.
(h) *l.* 3. *ff. de juſt. & jur.*
(i) *l.* 7. *ff. de Serv. export.*
(k) *l. vetus* 68. *ff. de uſufr. & quem quis ut fruat.*
(l) Cic. *lib.* 3. *de finib.*
(m) Senec. *lib.* 7. *de benef. c.* 10.
(n) Senec. *lib.* 7. *de benef. c.* 1. Cenſorin. *de die natal. c.* 14. Artemidor. *lib.* 2. ὀνειρ. *cap.* 75. Varr. 5. *de lingu. lat.* Macrob. *lib.* 1. *in ſomn.* Scip. *c.* 6. Iſid. *lib.* 11. *orig. cap.* 2.

Digitized by Google

re in humana natura obſervabant : puer enim ſeptennis dentes mutat ; in alterum ſeptennium pube veſtitur ; tertio ſeptennio barbam induit ; quod elegantiſſimis elegis antea Solon expreſſerat. Unde ſeptimo anno pueritia ; *(a)* quartodecimo vero pubertas definitur , exemplo Stoicorum , a compluribus juris auctoribus , quorum opinio praevaluit. De foetu etiam , qui eſt in utero matris, juriſconſulti noſtri proxime , atque Stoici exiſtimarunt : non enim animal, ſed portionem ventris materni plerique illum duxerunt: inter quos Ulpianus ait : *(b) Partus enim antequam edatur, mulieris portio eſt, vel viſcerum.* Quam ſententiam Stoicis tributam ſcimus.

(a) Ulp. *l.* 1. §. 2. *ff. de admin. & peric. tutel. l. ſi infanti Cod. de jur. delib.*

(b) *l.* 1. §. 1. *ff. de vent. inſpicien.* Papinian. *l.* 9. *ff. ad leg. falcid.*

XLV.
De Juriſconſultorum Sectis.

Quo autem in Juriſconſultis una cum doctrina etiam Philoſophorum ingenium agnoſcas ; ecce tibi poſt intextam juriſprudentiae philoſophiam, ex diſputationibus , & jurgiis opinionum , & ſcholarum nata varietas. Sciſſa eſt enim juriſprudentia in duas familias ; quarum altera Caſſianorum erat , altera Proculianorum. Origo diſſidii ab Attejo Capitone , & Antiſtio Labeone ; quorum alter fuit ab Ofilio , alter a Trebatio inſtitutus : utrique tamen oriundi a Tuberonis diſciplina. Attejus Capito , quae a majoribus tradita fuerant conſtantius tenebat , & verbis , atque inſtitutis haerebat firmius ; Labeo vero mentis quodam ardore ſublatus , indulgebat ingenio , innixuſque propriae ſapientiae , ſibique amplius permittens , provehebatur in altum , & novitate ducebatur. Itaque plura intulit , vel ignota , vel intentata veteribus. Ingenium Praeceptorum ſui cujuſque diſcipuli expreſſere : atque Attejo quidem ſucceſſit Maſurius Sabinus, unde ex quorundam ſententia Sabiniani ; Sabino Caſſius, unde Caſſiani : Labeoni vero ſucceſſit Proculus , & Nerva Pater , & Pegaſus : unde

Digitized by Google

de Proculiani, & Pegaſiani. Atque in illos Atejus religionem vetuſtatis; in hos Labeo libertatem tranſmiſit novitatis. Manſit autem hoc diſſidium ortum ſub Tiberio ad Antonini tempora; hoſque utraque ſecta praecipuos habuit auctores: quorum ſeriem hoc ordine ſub oculos ponendam duximus a Gottofredo juniore ſumtam.

Sabiniani Caſſiani	Proculiani Pegaſiani.
Sub Auguſto	
Attejus Capito Ofilii diſcipulus	Antiſtius Labeo Trebatii diſcipulus.
Sub Tiberio	
Maſſurius Sabinus	Nerva Pater.
Sub Cajo Claudio Nerone	
Cajus Caſſius Longinus, a quo Caſſiani	Proculus, unde Proculiani.
Sub Veſpaſianis	
Coelius Sabinus a quo Sabiniani	Nerva filius, & Pegaſus, a quo Pegaſiani.
Sub Trajano, Adriano Antonino Pio	
Priſcus Javolenus Alburnius Valens Tuſcianus Salv. Julianus	Celſus Pater Celſus filius Priſcus Neratius.

Quorum contentiones, & diſſidia, inclinante jam juriſprudentia, & remittente ingeniorum ardore, deflagrarunt. Hujus

jus diſcordiae plura veſtigia ſuperſunt in libris juris; multaſque retinemus reliquias confliƈtantium inter ſe ſcriptorum: quas Tribonianus cavere non ſatis potuit; quamvis Juſtinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promiſſis miſere torquet eorum ingenia, qui fide illius difficultates ex repugnantia ſententiarum injeƈtas propriae malunt ignorantiae, quam alienae negligentiae aſſignare. Quod ſaepenumero Cujacius monet. Itaque plurimum refert ſcire, quam quiſque ſeƈtam juriſconſultus ampleƈtatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabiniani aequitatem: Proculiani ſummum jus potiſſimum ſpeƈtent; variantes hae opiniones in re univerſa ſuſceptae, varias etiam, atque diverſas certis in juris articulis peperere ſententias. Nec parum auxit haec diſſidia Stoicum philoſophandi genus: cui ſeſe Proculiani magis obſtrinxerant. Quamobrem illi multas juris controverſias ejus ſcholae ſeveritate definiebant: *(a)* cum Julianus, qui ex altera familia erat, ſubtilitates illas juris, atque nimiam ſcrupuloſitatem intrepide contemſerit. Conſuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in dialeƈticis: quarum Labeo peritiſſimus habebatur; *(b)* plurimumque laborabat in regulis conjunƈtionum, & diſtinƈtionum pertexendis, ordinandiſque verborum nexibus. *(c)* Igitur illi doƈtrina imbuti Stoicorum, ex eorundem ſententia ſaepe pronunciabant. Quamobrem in ea quaeſtione artifex ne ſit ſpeciei dominus, an qui materiae dominium habet: Proculiani pro artifice ſtabant: quia ex doƈtrina Stoicorum acceperant, res non tam materiae, quam formae, atque adeo ipſius conditori eſſe adjudicandas; cum id, quod ſunt res a forma ducant, ſine qua materia prorſus eſt iners. *(d)* Pubertatem a decimo quarto aetatis anno, Proculiani auſpica-

(a) *L. ita* 51. §. 1. *ff. ad l. Aquil. l. ſi tibi pecuniam. ff. de reb. cre. l. ſi ita* 13. *ff. de liber. & poſth.*

(b) Gell. *lib.* 13. *cap.* 10.

(c) *L. conjunƈt.* 29. *l. ſaepe.* 53. §. 1. *ff. de verb. ſignif. l. haec verba ille*, 124. *ff. eod.* Diog. Laërt. *in* Zenon.

(d) Senec. *epiſt.* 88.

ſpicabantur, perinde atque Stoici, qui eam potiſſimum aptam nuptiis aetatem aeſtimabant. (*a*) Licebat per Stoicos angorem animi effugere voluntaria morte, quod & Seneca ſaepenumero praedicat; & Zeno ipſe proprio ſanxit exemplo: licuit etiam & per Proculianos: ſiquidem Neratius, qui ea ex familia erat, lugeri vetat eum, qui ſceleris conſcientia mortem ſibi conſcivit; non qui taedio vitae. (*b*) Idque Adrianus, & Antoninus Pius adprobarunt. (*c*) Proportionem Stoici arithmeticam ſequebantur: cum omnia peccata putarent aequalia, aequales virtutes, neque de ſapientibus alterum alteri ſapientia praeſtare arbitrarentur (ut enim nec vero quid verius; neque falſo quid falſius: ita nullus error, aut crimen alio erat eorum ſententia majus) candem proportionem amplexos eſſe Proculianos oſtendit lex viceſimatertia C. de legatis. Nec mirum, quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, crimina omnia exaequabat. (*d*) Nam teſte Ulpiano, Trebatius putabat cum, qui aurem tangeret alicujus, totum attigiſſe corpus; & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus, quod abſtulit furem eſſe; verum etiam totius: quod Stoicam doctrinam ſapit. Quid de Caſtratorum a Spadonibus differentia? (*e*) Caſtratos Proculiani morboſos exiſtimarunt, auctoritate Stoicorum, & Cynicorum, quos Lucianus ait rejeciſſe Caſtratos inter imperfectos. (*f*) Ideo, ſi emtor ignoraſſet Caſtratum hominem ab ſe emtum, Labeo Proculianorum princeps redhibendum cenſuit, quaſi morbo affectum. (*g*) Sed jam ad ſingulos, & celebriores Juriſconſultos veniamus: ac prius certa juriſprudentiae genera percurramus.

XLVI. De variis aetatibus Ju-

Quatuor igitur ſunt genera juriſprudentiae a variis ducta temporibus: quorum primum antiqua juriſ-

(a) Plutarch. *lib.* 5. *de plac. cap.* 24. Tertul. *de anim. c.*38.

(b) *L. liberorum* 11. §. 3. *ff. de his qui notant. infam.*

(c) *L.* 3. §. 4. *& 5. ff. de bonis eorum, qui ante ſent. l.* 6. §. 7. *ff. de injuſt. rupto, & irr.*

(d) *l. vulgar. in princ.* 21. *ff. de furt.*

(e) Gell. *lib* 4. *c.* 2. *l.* 6. *ff. de lib. & poſth.*

(f) Lucian. *in Eunuch.*

(g) Gell. *lib.* 4. *cap.* 1.

Digitized by Google

risprudentiae, et de Juriſconsultis antiquae Juriſprudentiae.

juriſprudentia nuncupatur, quae ſtatim poſt latas leges duodecim Tab. prodiit: aſpera quidem illa tenebricoſa, & triſtis non tam in aequitate, quam in verborum ſuperſtitione fundata; eaque Ciceronis aetatem fere attigit, manſitque annos circiter CCCL. Quae hanc excepit, viguitque annos fere ſeptuaginta novem, media dicitur; ſuperiori longe humanior: quippe quae magis utilitate communi, quam poteſtate verborum negocia moderaretur: ductaque interpretum, ac magiſtratuum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huic ſucceſſit juriſprudentia nova ab Auguſti Imperio, anno ſcilicet ab V. C. DCCXXIX. ad Juſtinianum uſque protracta. Editis deinde a Juſtiniano Novellis, proceſſit juriſprudentia, quae dicitur noviſſima, quaeque pervenit ad annum Chriſti DCCLI. a quo tempore juriſprudentia, barbarorum colluvie merſa, uſque ad Lotharium latuit Italiae.

XLVII. De Tiberio Coruncano.

Sed jam praecipuos juriſprudentiae auctores producamus. Ut autem praeteream Appium Claudium Decemvirum conditorem legum XII. Tab. & ejus ſive pronepotem, ſive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Coecum, Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus eſt Sophus, & Publium Cornelium Naſicam, patrem illius, qui a publico Populi Romani amore, appellatus eſt Corculum; quorum ſane memoria maximis rebus geſtis, & veterum hiſtoricorum monumentis ſatis eſt pervagata. (a) Exordium ducam a Coruncano e Tuſculo, qui princeps publicam juris civilis profeſſionem eſt ingreſſus: quique auditores habuit, & ſententias plures, atque reſponſa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici; primuſque de plebe Pontifex max. eſt creatus. Conſul fuit cum Pub. Valerio Laevino anno ab V. C. CCCCLXXII. & cenſuram geſſit cum Ca-

(a) Cic. *orat. pro* Planc. *c.* 8. Liv. *lib.* 18. Cic. *pro Dom.* & *de leg. lib.* 2.

jo

jo Claudio, anno ab V. C. CCCCLXXXV. & circa annum DVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulſinienſibus triumphavit, tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teſte Cicerone (a), de humanis, & divinis omnibus referretur.

(a) *Lib.* 3. *de orat.*

XLVIII. De Sext. et P. Aeliis.

Conſecuti ſunt hunc Sex. & Pub. Aelii Fratres ambo Coſſ. ex pauperrima Aeliorum gente: (b) de qua ſexdecim una domuncula claudebantur. (c) Porro Sex. Aelium Ennius a prudentia Catum appellavit. *Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus*. Conſul fuit cum T. Q. Flaminio, anno ab V. C. DLII. Publius autem Aelius Conſul fuit cum Cn. Cornelio Lentulo, anno V. C. DXLIX.

(b) Valer. *lib.* 4. *cap.* 4 Plutarch. *in vit. Aemil.*

(c) Cic. *de orat. lib.* 6. *l.* 2. *ff. de orig. jur.* §. *deinde.*

XLIX. De Lucio Atilio.

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiae civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e graeca lingua petitum: ut exiſtimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigiſſe.

L. De Marco Catone.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis, teſtimonio hiſtoricorum, & juris etiam civilis ſcientia, Marcus Cato e municipio Tuſculano. His cum hortatu L. Valerii Flacci Romam veniſſet, aetatiſque ſuae anno decimo ſeptimo in militiam profectus eſſet; brevi mira felicitate, atque incredibili favore populi ad ſummos honores pervenit; (d) Cenſorque creatus, tantam gravitatem, atque ſeveritatem adhibuit, ut inde *Cenſorius* fuerit appellatus: notandiſque ſumma libertate pluribus ex nobilitate in multorum offenſionem venerit: a quibus quoties in judicium capitis vocatus eſſet, quod crebro evenit, toties non abſolutus modo, verum etiam laudatus diſceſſit. Hic ex ſua prole inſignes alios dedit Juriſconſultos, quales etiam fuere (e) M. Cato Praetor, & Marcus Cato Salonianus.

(d) Liv. *lib.* 39. *c.* 40.

(e) Gell. *lib.* 13. *cap.* 19.

LI. De Bruto.

Non minoris exiſtimationis in jure civili fuit

(a) Liv. *lib.* 5. *dec.* 4.
(b) *l.* 2. §. *poſt hos ff. de orig. jur.* Cic. *de orat. lib.* 2.

(*a*) M. Junius Brutus, qui praeturam geſſit, & de jure tres (Scaevolae teſtimonio) edidit libros: (*b*) quamvis alii ſeptem numerent. Hunc Pomponius tradit ſimul cum P. Mutio Scaevola, & Manilio jus civile fundaſſe ab V. C. DCXX.

LII.
De P. Mutio Scaevola Pontifice.

Publius Mutius Scaevola Pontifex Max. fuit & Tribunus plebis: in qua poteſtate Lucium Tubulum, rogatione lata, in exilium abire coëgit: quod cum Praetor eſſet, & quaeſtionem de Sicariis exerceret, pecuniam accepiſſet. Praetor etiam, & Conſul demum creatus eſt cum L. Calfurnio Piſone Frugi, Senatum, vexante Tiberio Graccho, qui populari gratia Remp. evertebat. Unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scaevola negarat ad vim deſcenſurum; Naſica, ſublata manu, ducem ſe obtulit eorum, qui Remp. ſalvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scaevola, qui ſocius eſſe recuſarat, in judicio tamen laudatorem ſeſe, ac vindicem praeſtitit. Naſicam enim accuſatum, non defendit modo, ſed etiam ornavit, adprobavitque ab eo geſta; ut laudem fortitudinis, quam amiſerat re gerenda, ea poſtea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius in Aſia, Pub. Licinium Craſſum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. ſucceſſorem I. C. & Q. Mutium Scaev. filium, Juriſconſultorum omnium principem, reliquit: totque familia haec deinceps J. C. peperit, ut in ea jurisprudentia domicilium contuliſſe, ac Scaevolarum vetuſtum eſſe, atque avitum patrimonium videretur.

LIII.
De Manlio Torquato.

Manlius, ſive Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adſcribit, Conſul fuit cum L. Marcio, anno ab V. C. DCI. tantae innocentiae, ac ſeveritatis; ut cum Decius Syllanus filius a ſe in adoptionem datus per legatos Provinciae Mace-

doniae

doniae peculatus poſtularetur; ipſe haereditaria ſeveritate, publicam animadverſionem domeſtico ſupplicio antevertere voluerit. Nam ſuſcepta privatim cognitione, antequam publice ea de re conſuleretur, Senatu jubente, auditis biduum accuſatoribus, & teſtibus, tertio die adverſus filium ſententiam tulit: qua juvenem, utpote a majoribus ſuis degenerem, Republica, & domo ſua indignum pronunciavit; ablataque omni ſpe reditus, e conſpectu ſuo juſſit abire. Hac injuria filius exanimatus, voluntaria morte ſe infamiae ſubtraxit. Quae calamitas minime tamen Patris ferociam fregit: nam exequiis filii non ſolum corpore, ſed animo etiam abeſſe voluit; ſiquidem cum funus duceretur, ipſe domi ſedens, mente ſoluta, & libera conſultoribus audiendis, civiumque negociis componendis, jucunde vacabat. (a)

(a) Val. Max. *lib.5.c.8.n.3.*

LIV. DE CAJO MARTIO FIGULO.

Cajus Martius Figulus, Caji Martii filius illius, qui cum Naſica conſulatum geſſerat, anno A. V. C. DXCI. etiam in Juriſconſultos a pluribus refertur. Is cum petitione conſulatus repulſam tuliſſet, & a civibus de more conſuleretur; injuriam indignatus *conſulere*, inquit, *ſcitis*; *Conſulem facere neſcitis*. (b)

(b) Val. Max.

LV. DE CAJO LIVIO DRUSO.

Cajus Livius Druſus tanta ſcientia juris, tantaque caritate fuit, ut confecta jam aetate, luminibus etiam amiſſis, aſſidue tamen conſultoribus vacaret. (c)

(c) Val. Max.

LVI. DE MEDIA JURISPRUDENTIA, EJUSQUE JURISCONSULTIS, ET DE P. RUTILIO RUFO.

Atque hi antiquam juriſprudentiam condiderunt. Mediae autem juriſprudentiae a Ciceronis aevo profectae, hi celebriores feruntur auctores. Primo loco producam Publium Rutilium Rufum, cujus extrema aetas in pueritiam Ciceronis incidit. Is graecis literis cumprimis eruditus P. Mutii Scaevolae, ac Panaetii Stoici auditor fuit: ejuſque diſciplinae alumnum, non mentis, & oratio-

Digitized by Google

nis tantum; ſed operum quoque ſeveritate, tota vita ſe praeſtitit. Siquidem neque injuria umquam, nec gratia victus, utramque adverſam pariter, ac ſecundam contemſit fortunam: & Civitatem, quam exul, & repetundarum injuſte damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quaſi opus non eſſet reddi ſibi Civitatem, quam, ſalva innocentia, retentaque animo romana virtute, numquam amiſerat. Hinc in eo judicio, dum pro ſe diceret, neque ſummos Oratores L. Craſſum, & M. Antonium ſibi adeſſe voluit; neque ſupplices manus ad cujuſquam genua circumtulit: ſed majori ſibi gloriae duxit innocentem damnari, quam ſuperborum opem implorantem abſolvi. Ac ſicuti nullae hunc inimicitiae, ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cujuſdam amici parum juſtae rogationi reſiſteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, ſi nihil abs te impetro, opus eſt?* Rutilius retulit; *Immo quid mihi tua, ſi propter te ſum aliquid inhoneſti facturus?* Itaque rectiſſime hunc togatum, & Conſularem Socratem appellaveris. Diſciplinae militari exquiſitam etiam artem inſeruit, evocatis e ludo Caji Aemili Scauri magiſtris gladiatorum: uſque ad rationem expenſo, militiam virtute jam florentem, etiam ſcientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Conſul cum Cajo Manilio, anno A. V. C. DCXXXXVIII. & Aſiae Proconſul, teſte Pomponio. Deceſſit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot, judicio Ciceronis, exiles; inter quas unam de modo aedificiorum, quam Senatui Auguſtus recitavit, edictoque promulgavit, ut proprium ea de re conſilium, veterum auctoritate, comprobaret. Scripſit idem Rutilius hiſtorias, & de vita ſua libros. (a)

(a) *De hoc* Tul. *in* Brut. *& de orat. lib.* 1.

LVII. De Q. Aelio Tuberone.

Quintus Aelius Tubero Panaetii etiam auditor

tor a Stoicorum doctrina morum, & orationis triſtitiam ſuſcepit cum dialectica ſubtilitate. Avita decora, & honores, honorum ipſe contemtu, longe ſuperavit. Nam paupertatem generis ab ſuis majoribus faſcibus, & triumphis ornatam, ipſe, praelata honoribus continentia, magis nobilitavit per acceptam repulſam. Epulum enim P. Africani nomine populo Rom. cum daret Fab. Maximus, ipſe rogatus, ut triclinium ſterneret, lectulos ligneos Punicanos pellibus texit haedinis, & fictilia veterum, pro argenteis vaſis expoſuit. Quam obſoletam jam frugalitatem populus, mirari malebat, quam experiri, pluſque apud eum valuit tenuis illius apparatus indignatio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi, ejuſque avunculi Africani merita: quibus hic in comitiis praetoriis, juſtum ſuffragiorum numerum minime tulit. Doctrina juris praeſtitit omnes quotquot ante ſe floruerant. Scripſit hiſtorias, & librum de officio Judicis ad Cajum Oppium. Hunc vero Conſulem fuiſſe a nullo veterum, praeter Pomponium, accepimus. Lucullum ob opulentiam, & aedificiorum magnificentiam, quibus in Campania non terras tantum, ſed & maria occupaverat, homo priſca ſeveritate Xerſem Togatum appellare ſolebat. (a)

(a) *De hoc* Gel. *lib.*1.*c.*22.Cic. *in* Brut. *& in orat. pro Muraen.*

LVIII. DE SEX. POMPEJO, ET CAELIO ANTIPATRE.

In Juriſconſultos etiam refertur Sextus Pompejus, Cn. Pompeji patruus: quem Cic. in Bruto ait praeſtantiſſimum ingenium contuliſſe ad ſummam juris civilis, & ad perfectam Geometriae, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item Caelius Antipater, quem hiſtoriae majorem ſonum addidiſſe, Cicero tradit: (*b*) cum ipſe primus fuerit rerum exornator; (*c*) alii vero ante illum narratores tantum.

(b) *Lib.* 2. *de Orat.*

(c) Cic. *in Brut. & in l.* 1. *c.*6.*de leg.*

LIX. DE Q. MUTIO SCAEVOLA AUGURE, ET SCAE-

Quintus Mutius Scaevola Augur, injuria praeteritus a Pomponio, multis a Cicerone laudibus, & crebro attollitur. In hujus enim diſciplinam Ci-

Digitized by Google

VOLA PONTIFICE.

Cicero adoleſcens fuerat a Patre traditus, ab eoque, pluſquam Oratoribus mos eſſet, jus civile addidicit, reſponſis ejus, atque diſputationibus, aſſidua conſuetudine, audiendis. Oratoris munus pro ſe tantum Scaevola exercuit, in eo praeſertim judicio, in quo repetundarum ab Albutio poſtulatus, accuſatore fracto, atque repreſſo, non ſine laude, fuit abſolutus. Lucilii mordacitatem, a quo pluribus verſibus laceſſebatur, magnifice contemſit: longeque majori gloria ſprevit Syllae minas: quibus adduci numquam potuit, ut ſententiam ferret adverſus C. Marium, cum a Senatu hoſtis patriae, cogente Sylla, judicabatur. A reſpondendi munere, providendiſque publicis, privatiſque negociis, neque valetudine, neque ingraveſcente avocabatur aetate. Atque ad ſummam ſenectutem, & morbum adductus, cum viribus deficeretur, voce tamen, atque praeſentia in Saturnini tumultu civibus praeſto fuit. Uxorem habuit filiam Laelii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum eſt cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Craſſo Oratori Max. Tantae vero modeſtiae fuit, ut ex aliena ſcientia nil ſibi quidquam adſereret. Ideo cum de jure praediatorio conſuleretur, ſuos conſultores amandabat ad Furium, & Caſcellium praediatores: quamquam id ad Juriſconſulti ſcientiam, cujus erat peritiſſimus, etiam pertineret. Praetor in Aſiam eſt profectus. Conſul fuit cum L. Caecilio Metello Dalmatico, anno Ab V. C. DCXXXVI. cum quo & ipſe de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio Augure alio dignitatis vocabulo diſtinguitur (a) Q. Mutius Scaevola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis geſſit, & Conſul fuit cum L. Craſſo, (b) cum quo & alios obivit honores, praeter cenſuram, qua Scaevola, vel forte caruit, vel voluntate. In Conſulatu legem

(a) *De confuſione perſonarum apud Pompon. in variis Scaevolis*, *vide* Coccaejum §. 40. & 41 *l. 2. ff. orig. jur.*

(b) Cic. *in* Brut.

gem tulit, ne non civis pro cive haberetur. Aſiam Proconſul novem rexit menſes, tanta innocentia, & integritate; ut dehinc quaſi virtus omnis unius viri eſſet imitatio, quiſquis recte adminiſtraſſet, Scaevola diceretur, illiuſque adminiſtratio ex S. C. pro exemplo, atque forma ceteris magiſtratibus in provinciam proficiſcentibus proponeretur. Itaque multa multi rectores provinciarum ex edicto Mutiano in ſuum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in offenſionem venit publicanorum: (*a*) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coërcebatur. Quanto ſuperavit omnes doctrina juris, tanto ceteros Juriſconſultos praeſtitit eloquentia; ut eloquentium Juriſconſultiſſimus, & Juriſconſultorum eloquentiſſimus, a Cicerone adpelletur. (*b*) Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro ſubtili ratione juris pugnavit contra L. Craſſum, pro aequitate adverſus juris ſeveritatem, ſummo plauſu, dimicantem. Quaeſtio erat illa: an ſubſtitutus poſthumo, ſi is ante moreretur, quam ad ſuam tutelam veniſſet, eo non nato, ſuccederet. Scaevola ſeſe verbis continebat, neque ferebat, ut ſub uno duo caſus involverentur, & nondum natus pro mortuo haberetur: Craſſus indiciis, atque veſtigiis verborum ad reconditam voluntatem eruendam ducebatur, contendebatque ſubſtitutum, mortuo filio, vocatum, eadem voluntate vocari, eo non nato: quae ſententia obtinuit, ceſſitque ſeveritas aequitati. Ex hujus familiaritate, tamquam ex communi Juriſprudentiae ſchola inſignes ejus aetatis Juriſconſulti prodiere: nempe Gallus Aquilius, Lucilius Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juventius. Libros reliquit decem & octo, quibus Pomponius jus civile conſtitutum eſſe ſcripſit. Forte quod artem aliquam,

& or-

(a) Cic. *pro* Planc. *c.* 13.

(b) Cic. *lib.* 1. *de Orat.*

Digitized by Google

& ordinem ad eam doctrinam primus adjunxerit. Cum Syllanis partibus faveret, fraudeque obſeſſi Patres in Senatu trucidarentur: ipſe fugiens, araſque Veſtae complexus, eas ſanguine ſuo reſperſit: vulneratus Caji Fimbriae juſſu, a quo, cum non omnem adhuc ſpiritum vir graviſſimus exhalaſſet, ludibrio habebatur: diem enim illi dixit apud Populum, ob id nempe crimen, quod parcius, neque totum corpore ſuo telum excepiſſet. Quae haud inopinanti mors eſt oblata: cum enim ſuas partes extra urbem ſequi poſſet, ille, ut conſilium ſuum in componendis diſcordiis populo praeberet; neve ad moenia patriae armatus obverſaretur; mortem praeoptavit, de quo Lucanus.

Te quoque neglectum violatae Scaevola dextrae
Ante ipſum penetrale Deae, ſemperque calentes
Mactavere focos: parum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit jugulo, flammiſque pepercit.

LX.
De C. Aquilio Gallo.

Cajus Aquilius Gallus aequiſſimus, una & ſolertiſſimus cautionum artifex, atque malitiarum, ut cum Cicerone loquar, (a) everticulum, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium; qui fragmenta aliqua ſuis libris e ſcriptis Aquilianis inſeruit: quae Aquilii ſcripta, ne quidem ad Pomponii aetatem, integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide ſuperſunt in Digeſtis aliquot ſummi viri monumenta, tum celeberrimarum formularum, qualis eſt Aquiliana acceptilatio, & ratio inſtituendorum poſthumorum, itemque formula doli mali; tum utiliſſimae legis de damno farciendo. Hanc prudentiam, & aequitatem ſcriptis docuit, & exemplo: cum Octaciliae Laterenſis impudicae mulieris fraudem in judicum conſilio reſecuit. Etenim Octacilia, qua Cajus Viſellius Varro obſcaene utebatur, eo aegrotante, cum ex

(a) *lib. 3. de nat. Deor. c. 74. & lib. 3. de offic. & in* Brut. *& pro* Caecin.

ex illius teſtamento per leges capere non poſſet; quantum ipſa optabat; pellexit hominem ad voluntariam debiti confeſſionem: qua Varro accepta tulit Octaciliae trecentum millia nummorum, quae, redintegrata Varronis valetudine, Octacilia, cui ab illius haeredibus petenda erant, ab ipſo Varrone in judicium vocato impudentiſſime petiit: Hic vero Aquilius, cui fraus extra judicium oboluerat, judicem agens, etſi detegi dolus in judicio non poſſet; quo tamen exitum praecluderet fraudibus, principibus Civitatis viris adhibitis, conſcientiam veritatis, ſcripturae, ac teſtibus antepoſuit; abſolutoque Varrone Octaciliam, cum ſuis turpiſſimis captionibus, e ſuo conſpectu abire juſſit. Haec ejus aequitas cum ſolertia, & ſumma ſcientia juris conſpirans, regnum quodammodo illi tradidit judiciorum: ut quamvis conſulatum non geſſerit, conſularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, Aquiliam. Domum habuit in Viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem. *(a)* Praetor fuit cum Cicerone.

(a) Plin. *lib.* 17. *cap.* 1.

LXI. De L. Lucilio Balbo.

L. Lucilius Balbus Stoicae doctrinae principatum, aetate ſua, tenuit; ut nemo huic ex Graecis anteponeretur. Quapropter ſuum opus ei Antiochus philoſophus miſit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defenſor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili diſcipulum, qui plures Lucilii ſententias libris complexus eſt ſuis: cum Lucilii ſcripta non permanſerint. Eundem Balbum Cic. in Bruto doctum, eruditumque, atque conſiderata tarditate hominem vocat. Henelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

LXII. De Cn. Aufidio.

Cn. Aufidius omiſſus a Pomponio Ciceronis aetate in juriſperitorum numero fuit. Huic cae-

Digitized by Google

citas neque ſcientiarum lumen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir praetorius fuit, & graviſſimas in Senatu ſententias dicebat, & graecam ſcripſit hiſtoriam, & ſuum officium amicis diligentiſſime praeſtitit.

LXIII. De C. Juventio.

Cajus Juventius, cui ab aliquibus Titi praenomen imponitur, is eſſe putatur, quem Cic. ſcribit peritum fuiſſe juris, & non tam acri eloquentia, quam verſuta, ac magis ad irretiendum animos, (*a*) quam ad confutandum idonea. Hic inter Mutii diſcipulos, & Serv. Sulpicii praeceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii ſcripta promebantur.

(a) Cic. *in Brut.*

LXIV. De Sex. Papyrio.

Ejuſdem auctoritatis, ac fortis fuit Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor fuit, & Servii praeceptor, ejusdemque libris poſteris traditus.

Sed jam ad Servium Sulpicium, integrioris doctrinae fontem, veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatos enim ſcientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque conſilio. (*b*) Ciceroni fuit communione ſtudiorum, & voluntate in Republica adminiſtranda conjunctiſſimus: quem ſibi Sulpitius eloquentia praeſtantem, ſuperare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit objurgatio Q. Mutii Scaevolae, qui a Sulpicio de cujusdam amici negocio interrogatus, cum ſemel atque iterum reſpondiſſet, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet; (*c*) indignatus parumper, turpe dixit eſſe patricio, & nobili, & cauſas oranti jus, in quo verſaretur ignorare. Itaque Servius pudore affectus, ad jus civile ſe contulit; adeoque brevi profecit, ut omnibus ante ſe Jurisconſultis antecelleret; ac ſuperavit facilitate Gallum, conſilii celeritate Lucilium: id, quod erat in utroque praeſtantius, ad ſe pertrahens. Hoc etiam omnes Juriscon-

(b) Cic. *in Brut.*

(c) Pomp. *l.* 2. *de orig. jur.* §. 43

riſconſultos vicit, quod juriſprudentiae uſu potius, & moribus enutritae, quam arte, ipſe addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res diſſipatas coëgit in propria genera; generibusque ſuas ſubtexuit partes: inque ſuum ordinem ſcientiam eam deſcripſit univerſam: ut mens antea errabunda, recta pergeret via; uſque definiendi, diſtinguendique fallacias, captionesque declinaret. Proprietatis verborum ad eruendam ex Juriſconſultorum inſtituto primaevam eorum ſignificationem erat ſtudioſiſſimus, ac ſi quid eum effugeret Marcum Varronem conſulebat. (a) In quaeſturae, atque praeturae petitione L. Muraenam vicit, ab eodem in Conſulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accuſavit, defendente Cicerone, qui ne reus accuſatoris dignitate obrueretur, jucundiſſima cavillatione juriſprudentiam prae militari peritia extenuavit. Antepoſitus deinde Sulpicius fuit in eodem honore Marco Catoni recuſanti ſua in petitione prendere, aut compellare quemquam: collegamque habuit in conſulatu M. Marcellum: (b) cujus a Magio Chilone interemti funus ipſe curavit Athenis. Victore Caeſare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo ſtuduerat, ſibi metuens in Graeciam conceſſit: pluresque ad ſolatium animi regiones oberravit. Tandem a Caeſare Romam reverſo, ſumma clementia, non modo reſtitutus, ſed & Graeciae praefectus fuit. Mortuo Caeſare, S. C. conditum eſt in Servii ſententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicae operam navaſſet, ac Antonium urbem direpturum ſtrenue repuliſſet, ante tempus praefinitum legibus, magiſtratum petere liceret. Tandem legatus miſſus ad Antonium Mutinam obſidentem, ut eum juſſu Senatus ab ea obſidione dehortaretur, atque ad ſaniora conſilia revocaret; ingraveſcente valetu-

(a) Gell. *lib.* 2. *cap.* 10.

(b) Dio. *l.* 40.

 dine

(a) Philipp. 9.

dine in itinere occubuit, Hircio, & Panſa (*a*) Coſſ. cui Senatus ex Ciceronis ſententia ſumtus ampliſſimos decrevit in funus, & ſepulchrum, ſtatuamque in roſtris equeſtrem ex aere. Uxorem habuit Poſthumiam, quam rumor fuit a Cajo Caeſare adulterio pollutam. Scripta reliquit ſane permulta, & egregia: quae Cicero pluris faciebat, quam ſuperiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octoginta librorum ejus, Pomponius prodidit.

LXVI. De Cajo Trebatio Teſta.

(b) *Ex lib.* 7. *epiſt.* Cic. *ad fam. & lib.* 4. *ep.* 1.

(c) *Inſtit. de codic. in princ.*

Cajus Trebatius Teſta inſignem & ipſe locum inter ſui temporis Juriſconſultos tenuit: Ciceroni fuit familiariſſimus, per quem Trebatio aditus patuit ad Caeſaris amicitiam in Gallia: ubi (*b*) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Caeſare, ut ei Tribuni militum ſtipendia, ſine muneris labore, detulerit. Caeſar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompei partibus traduceret ad ſuas; nullo tamen ſucceſſu. Rerum potitus Caeſar Trebatium ſe admonentem, ut Senatui adſurgeret, minaci vultu increpuit. Trebatii rogatu, Cicero Topicorum libros, forenſibus exemplis refertos, conſcripſit, eidemque miſit. Apud Auguſtum eo in honore habebatur, ut de graviſſimis quibuscumque negociis conſuleretur. Itaque Trebatio auctore, ac ſuaſore codicillorum uſum adprobavit. (*c*) Unde non mirum, ſi tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros compoſuit de jure civili haud paucos, & de Religione novem: qui fortaſſe propter dicendi genus inconditum, rarius verſabantur in manibus: non enim admodum eloquentiae ſtuduerat. Ingenio vero magis, quam Judicio valuit, utpote in definiendo praeceps: ut ſe oſtendit in quaeſtione illa; poſſet ne de furto, ante aditam haereditatem commiſſo, haeres agere? in

Digitized by Google

In qua cum neminem id ſenſiſſe reſponderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. AElium auctores produxit.

LXVII. De Offilio.

Trebatii fuit aequalis Offilius Servii auditor: cui Offilio Auguſti familiaritas nullum honorem attulit: nam ſupra equeſtrem gradum non aſcendit. Complexus eſt libris ſuis fundamenta juris civilis: nam princeps praetoris edictum diligenter concinnavit, & de juriſdictione ſcripſit, ac de viceſimis haereditatum. Juris partiti, & actionum libros edidit, & ad Atticum epiſtolas aliquot, forſan de quaeſtionibus juris. (*a*)

(a) *leg.* 55. *ff.* r. *ff. de legat.* 3. *l.* 3. *ff. de penu legat. l. quod nos* 234. *in fin ff. de verb. ſign.*

LXVIII. De A. Cascellio.

Vixit eodem tempore A. Caſcellius: qui ut ſcientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio; (*b*) utrumque tamen eloquentia praeſtitit. Vitam ad Auguſti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque ſub novo Romanorum ſervitio veterem libertatem: cujus duo ſe habere praeſidia contra tyrannorum potentiam exiſtimabat, ſenectutem ſcilicet, & orbitatem. Sunt enim filii obſides Principi paternae voluntatis. Quapropter conſulatus honorem oblatum ab Auguſto recuſavit: ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis aſſereret: aut, injuſtis honoribus gerendis, illi ſocium ad opprimendam Rempublicam ſe praeberet. Ac ne proſcriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret; noluit formulas componere, quibus Triumvirum largitiones exprimerentur. Ejus in ſcribendo ſtudium antiquitatis Quintiliano commendatur. De ſcriptis tamen ſuis, ne ad Pomponii quidem aetatem ſuperfuit: praeter librum benedictorum: quae interpretari licet, reſponſa ex tempore, cum conſultorum plauſu prolata. (*c*) Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos geſſit ſupra quaeſturam. (*d*) De his autem tribus proximis Juriscon-

ſul-

(b) *De hoc* Gell. *lib.* 1. *cap.* 16. Ammian. Marcell. *hiſt. lib.* 30. Valer. Max. *lib.* 6. *cap.* 1.

(c) Macrob. *lib.* 2. Satur. *ca.* 6. Ficher. *lib* 2. *parerg. cap.* 3.

(d) *De libro benedictorũ.* Menag. *in amoenit. jur. civ.*

ſultis hoc judicium aetas ea tulit : nempe Trebatium peritiorem fuiſſe Caſcellio ; Caſcellium Trebatio eloquentiorem ; utroque vero doctiorem Offilium .

LXIX.
De Q. AElio Tuberone.

Q. AElius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab ſe Caeſari accuſatum, jamque omnium opinione , atque ipſius etiam Caeſaris tacita cogitatione damnatum , eloquentia ſua Cicero eripuit. Ex infelici hujus accuſationis exitu , ſe ad jurisprudentiam adjunxit ſub Offilio praeceptore , pluresque libros de jure publico , & privato doctiſſime ſcripſit : ſed antiquis uſus dicendi generibus, minus gratiae libris ſuis a poſteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX.
De Alfeno Varo.

Alfenus Varus Cremonenſis omnium, vel hoc uno praeſtantiſſimus , quod ſuam totam duxit a doctrina dignitatem. *(a)* Cum enim ſutor eſſet, arte abjecta , mira magnitudine animi Romam conceſſit , inque Servii ſeſe diſciplinam tradidit ; ex qua per inſignes virtutes , ac juris ſcientiam evaſit ad conſulatum , ac mortuus honore, ſumtuque publico fuit elatus . Libros reliquit Collectaneorum, & Digeſtorum, quos Julius Paulus in compendium contulit , quorumque fragmenta legimus in Digeſtis noſtris . Conſul fuiſſe creditur ab aliquibus cum P. Vinutio , triennio poſt Chriſtum natum.

(a) Horat. *lib.* 1. Saty. 2. *ubi* Acron. Gell. *lib.* 6. *cap.* 5.

LXXI.
De Cajo.

Inter hos Servii auditores adſcriptum reperimus a Pomponio Cajum , de quo infra . Sed Cujacius id ex eo Pomponii loco cenſet expungendum , tum quia Cajus ille ſub Antonino vixit ; tum quod Pomponius ibi decem praefinit : quibus, ſi aggregetur Cajus , non decem , ſed undecim evenient.

LXXII.
De Aufidio Tucca, et Namusa.

Aufidii duo Tucca , & Namuſa magnam in libris noſtris praeferunt auctoritatem. *(b)* Namuſa vero

(b) *l.* 5. *ſ.* 7. *ff. commod. l.* 2. *ſ.* 6 *ff. aqu. & aq. pluv. arc.*

vero plures juriſconſultorum libros digeſſit in centum quadraginta.

LXXIII. De Sectarum Auctoribus, et primum de Antistio Labeone.

Ad hos usque, uno quodam alveo, jurisprudentia fluxit: poſt autem diſceſſit in rivos. Diducta eſt enim ſuper pluribus juris articulis in oppoſitas ſententias a duobus, contrariarum ſcholarum auctoribus, Antiſtio Labeone, & C. Attejo Capitone. Antiſtius Labeo, nobiliſſima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Caeſaris caede ſocium habuit, ac mox in morte comitem. (a) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fuſum, ducesque Brutum, & Caſſium voluntaria morte interemtos accepiſſet, audiſſetque ſuum ipſius nomen inter morientis Bruti ſuſpiria ſonuiſſe; turpe ſibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato ſupereſſe. Itaque a ſervo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogaverat, eſt interfectus: cum civibus jurisprudentia, & fortitudine in tuenda patria libertate, atque amicis in conſervanda fide plurimum profuiſſet. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum jurisprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit; ſed amorem etiam ipſum libertatis: cujus amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, tranſierat. Ob hanc enim cauſam Labeo contumax habebatur, quod Auguſto veteri libertate reſiſteret, neque adduci poſſet, ut ſervile illius aetatis ingenium ſuſciperet. Hinc Horatius, ut aſſentaretur Auguſto, temporibusque ſerviret, Labeonem in Satyris appellat (b) inſanum. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non eſt ipſe legere M. Lepidum; quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excuſationem attulit; (c) niſi quod cuique homini ſuum ſit judicium. Et cum contra increparetur, ac tamquam puer illude-

(a) App. *lib.* 4. *de Bell. civil.*

(b) *Lib.* 1. *ſaty.* 3. Gell. *lib.* 13. *c.* 12.

(c) Suet. *in* Aug. *c.* 54.

Digitized by Google

deretur ab Auguſto, nihil ſe mali promeritum reſpondit, ſi legeret in Senatum, quem Auguſtus Pontificem eſſe pateretur: nondum enim auſus fuerat Auguſtus Lepido, ceteris ornamentis exuto, Pontificatum eripere. Quo reſponſo Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Auguſtus frangeret, Attejum Capitonem ſtudiorum illius aemulum, atque laudis obtrectatorem, in Conſulatus petitione praetulit Labeoni. *(a)* Etſi non deſint qui ſcribant Labeonem Conſulem ſuffectum, honorem accipere ab Octavio recuſaſſe. *(b)* Quamobrem intra praeturam ſe continuit, ac laude virtutis conſulatum anteivit. Cum philoſophiam, ceteraſque ingenuas artes, ac praecipue dialecticam, & grammaticam impenſe didiciſſet, accepit a Trebatio juriſprudentiam: in qua meruit cum Servio Sulpicio conferri a Petronio Arbitro. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiſcandis: quarum cognitione latentiores legum ſenſus eruebat. Ac ſcientia, miroque acumine ſublatus ingenii, longe ſibi plus indulſit, quam ſuperiores juriſconſulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile ſuffudit; tentavitque plura nondum auſa prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinae peculiaris juriſprudentiae ſchola extiterit: quae ab eo, veluti a capite, longa ſucceſſione Proculo, Nervae filio, & Pegaſo, & Caelio tradita, Proculianos peperit, & Pegaſianos. Studia ſua ita diſpertiebat; ut ſex menſes in ſolitudinem ſe conſcribendis libris conjiceret; ſex vero alios publice ſe conſulentibus praeberet. Cum praeter humanum, divini juris etiam eſſet peritiſſimus; duos Deorum ordines diſtinxit, malorum alterum, qui aerumnis hominum; alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placentur: quod a Stoica, & Platonica doctrina re-

(a) Dio *lib.* 39. Tacit. *ann. lib.* 3. *cap.* 75.

(b) Pomp. *l.* 2. *ff. de orig. jur.*

retulerat. (a) Tantae fuit auctoritatis in Vrbe, ut cum acerrime certaretur de recipiendo codicillorum uſu; illius exemplum omnes alios ad ſe traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, poſtquam iis uſum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina; in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri poſt ejus mortem apparuerunt, appellati ſunt poſteriores: quibus multa, & abſtruſa de vocabulorum originibus, & eorum ſignificatione continebantur.

(a) Aug. lib. 2. *de Civit. Dei* c. 77 *lib. 8. cap.* 13.

LXXIV.
DE ATTEJO CAPITONE.

Ejus Aemulus, ac diſcors moribus, & doctrina fuit Attejus Capito; ſiquidem Labeo ingenii aeſtu, praeter veterum traditiones, vehebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione praeceptorum antiquitati obſtringebatur. Verum Labeo cum doctrinam ſperneret veterum, priſcam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur ſervitutem, ita ut literas potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidus aſſentandi artifex ab Auguſto conſulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam aemulo ſuo Labeoni haud exiguam pepererit. Auguſto mortuo adulationem vertit ad Tiberium: quo in adulando tectior, eo callidiſſimo Principi gratior. Admiſcebat enim ſuis aſſentationibus imitationem quandam priſtinae libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. (b) Cum enim Tiberius in reos majeſtatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti uſum fuderat: ipſe, quaſi non Principis blanditor, ſed vindex priſcae libertatis: *non eſſe*, inquit, *Patribus auctoritatem eripiendam; neque jus illi eſſe remittendi eas injurias, quas Reſpublica, laeſo principe, accepiſſet.* Ac non modo in

(b) Tacit. *ann. lib 3. in fin. cap.* 75.

rebus gravibus, verum etiam in levioribus quibusque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellet verbum ab edicto ſuo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod ſibi parum latinum videretur; Attejus minime opus eſſe reſpondit; novo enim verbo uſuros cives, poſtquam Principi excidiſſet. *(a)* Qua reſponſione ſtomachatus Pomponius Grammaticus, ad Caeſarem converſus: *immo*, inquit, *hominibus quidem Civitatem dare Caeſar potes; verbis non potes*. Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Caeſar, mortuo Maecenate, delegavit: *(b)* eumdemque triennio, quam Tiberis inundarat coërcendo flumini praefecit ſimul cum L. Arruntio. Quo in munere graviſſimus fuit municipiis, & Coloniis: quorum querelis auditis, abjecit conſilium avertendorum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant: quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Conſulatum geſſit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum ſcribant in eo conſulatu, ſed pro Attejo Tacitus pugnat. Obiit ſub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coſſ. Libros plures edidit collectaneorum: quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Auguſti, Tiberiique inſeruit. *(c)* Multa quoque de jure Pontificio ſcripſit, & de publiciis judiciis commentarium, aliaque plura *(d)* Gellio, Feſto, Macrobio, Nonio, Frontino memorata.

LXXV. De Nerva Patre, et Filio.

Nerva pater ſcholam ſuſcepit Labeonis, eamque ingenio, & diſputationibus dilatavit. Conſul fuiſſe fertur ſub Tiberio: *(e)* cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo ſecum Capreas fuerit deductus: ubi flagitioſae libidinis ſpectator proximus erat, & invitus, oppreſſaeque libertatis aſſiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem

(a) Dio *lib.* 57.

(b) Tacit. *lib.* 1. *ann. cap.* 76. *in fin. & c.* 79.

(c) Gell. *l.* 2. *c.* 24. *l.* 4. *c.* 14.

(d Gell. *l.* 10. *cap* 6. Feſtus *in verb. mundus.*

(e Tacit. *l.* 4. *annal.* 58.

quem orationis auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. (a) Cumque angore animi, atque triſti deſperatione haud obſcure ſignificaret grave aliquid in ſe ipſum conſulere; Tiberius, quamvis cauſae noſcendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abſterrere a morte, quam obſtinaverat. Maluit enim ille honeſtum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat ſine periculo: vitam ſibi ademit, quae vel ignominioſe traducenda erat, ſi Tyranno carus eſſe cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, ſi placere ſtuduiſſet bonis. Itaque abſtinentia cibi ſemetipſum abſumſit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno aetatis decimo ſeptimo ſeſe publice conſulentibus obtulerit. Quo in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio, videbatur aliquanto argutior. (b) Libros edidit de uſucapionibus, & alios reſponſorum, quorum Papinianus, & Vlpianus haud raro meminerunt. (c) Ex hoc prognatum ferunt Nervam Imperatorem.

(a) Tacit. *annal. l.6.c.26.*

(b) Paul. *l. penul. ff. in quibus cauſis pign. vel hipoth.*

(c) *l. 47 ff. de acquir. poſſ. l. 2. ff. de his qui notant. infam. l. 3. ff. de uſuf. & alibi.*

LXXVI.
DE PROCULO.

Nervae patris diſciplinam excepit Licinius Proculus: de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etſi levi conjectura, eum eſſe putarunt, qui ſub Othone praetorio praefuit. (d) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem eſt aſſecutus; ita ut extincto Labeonis nomine, ſchola illius, quae per Nervam ad Proculum pervenerat, Proculianorum appellaretur.

(d) Tacit. *l. t. hiſt. cap. 46.*

LXXVII.
DE PEGASO.

Suam hic ſectam tradidit Pegaſo: quem Juvenalis obſcuro loco natum innuit, propriaque virtute ſummos honores adeptum. (e) Nam ſub

(e) Satyr. 4.

Digitized by Google

Veſpaſiano praefectus urbi fuit , deinde Conſul cum Puſione. Quo in magiſtratu ſe auctore conditum eſt S. C. de retinenda per haeredem quarta ex ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis, exemplo Falcidiae : quod Pegaſianum eſt appellatum.

LXXVIII. De Celso Patre.

Ab hoc Proculiana diſciplina tranſiit in Juventium Celſum patrem , indeque ad filium. Pater initae conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum fruſtra negaret , aſtu, & ſimulatione poenam effugit. (a) Promiſit enim clam inquiſiturum ſe , criminiſque conſcios delaturum, ſi ſibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipſe aliud ex alio nectens, rem ad Domitiani mortem extraxit, ſeque ac ſocios periculo exemit. Apud Trajanum in magna aeſtimatione fuit. Praetor creatus Licinium nepotem , (b) qui ambitus, & repetundarum reis facultatem teſtium Romam evocandorum fieri volebat , adeo acriter objurgavit; ut accenſis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

(a) Dio l. 67.

(b) Plin. lib. 6. epiſt. 5.

LXXIX. De Celso Filio.

Hunc excepit Celſus filius , qui adoleſcentis nomine in libris juris a Patre diſtinguitur. Conſul ſuffectus primo , deinde ordinarius fuit ſub Adriano : (c) qui ejus conſilio eſt uſus inter juriſconſultos ceteros, quos, adprobante Senatu, ſibi adjungere conſueverat. In Romano marmore invenimus Celſum, qui Promagiſter Scrinii libellorum ſub Antonino fuit. Praeter libros triginta novem digeſtorum, reliquit etiam aliquos de uſucapionibus : quibus in libris crebra mentio eſt Patris.

(c) Spart. in Ael. Adrian.

LXXX. De Neratio Prisco.

Neratius Priſcus Labeonis Scholam per Celſum patrem poſtremus accepit. Eum Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videre-

re-

retur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid ſibi contigiſſet. (a) Quam Neratio ſpem abſtulit Adrianus, forſan favore Plotinae: ut ſat noſter habuerit ab Adriano in conſilium adhiberi. Conſul fuit, ut creditur, ſub M. Aurelio.

(a) Spart. *in* AEL. Adrian.

LXXXI.
DE MASURIO SABINO.

Poſtquam totam jam Scholam Labeonis percurrimus, remeabimus ad Attejum Capitonem: cui ſucceſſit Maſurius Sabinus obſcuro loco, tenuibusque facultatibus, quem diu aluit auditorum pietas, & liberalitas. Ad equeſtrem ordinem, ſua tantum virtute, nullis meritis majorum, quinquagenarius aſcendit. Is cum parum lucri colligeret e ſtudiis, novum tamen honorem Jurisprudentiae peperit. Primus enim ab Auguſto, deinde ab Tiberio publicam accepit auctoritatem reſpondendi de jure: cum antea non e Principum auctoritate arceſſeretur munus reſpondendi; ſed e privatorum arbitrio, ac populari opinione ſuſciperetur. Ab eo igitur tempore quo neceſſe fuit, hoc a Principe impetrari, reſponſa judicibus offerenda ſcriptis mandari, obſignarique conſueverunt. Quod inſtitutum ex Principis auctoritate reſpondendi, gratia deinde, atque ambitione corruptum, neglexit Adrianus: qui non petendum id munus reſpondit, ſed praeſtandum. Hoc eſt non ex Principis conceſſione, ſed ex propriis doctrinae meritis expromendum. Auctoritatem enim reſpondendi princeps, uti uſu venit, tribuere poteſt vel indocto; reſpondere vero recte nemini, niſi docto licuerit. Ex hujus nomine totam Jurisprudentiam Perſius notavit eo verſu.

Excepto ſi quid Maſuri rubrica notavit.

Is Coccejum Nervam alterius factionis principem habuit aemulum.

C. Caſſius Longinus materna e ſtirpe jurisprudentiam

LXXXII. DE C. CASSIO LONGINO.

(a) *De hoc* Sueton. *in* Calig. *c.* 55. Dio *l.* 59. *in fin.* Tacit. *l.* 26. *ann. c.* 7. & 9. Sueton. *in Neron. c.* 35. & Tacit. *lib.* 5. 3. & 14. *annal.* & *lib.* 12.

dentiam; at a vindice libertatis gente conſtantiam ſimul, & judicandi ſeveritatem retulit. (*a*) Natus eſt enim Tuberonis filia Serv. Sulpicii nepte: Majores vero paterni generis habuit inclitum illum Caeſaris interfectorem Cajum Caſſium, & L. Caſſium praetorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta ſeveritas excubabat, ut reorum ſcopulus diceretur. Hos Caſſius noſter adeo expreſſit integros, ut Juriſprudentiam generis materni, & paterni virtutem, praeclaris maximisque rebus gerundis, dicendisque graviſſimis ſententiis, haud impari laude, reddiderit. Conſul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Caeſaris. Sequenti anno de redigendis in fiſcum Sejani bonis, toto aſſentiente Senatu, vehementiſſime diſſeruit. Similitudine nominis in capitis diſcrimen fuit adductus, eum Caligula ad necem depoſcente; quod reſponſum a Fortuna Antiate acceperat, ut caveret a Caſſio: id autem pertinebat ad Chaeream Caſſium, cujus manu occubuit. Syriae praefecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judaeorum ſtolam ſummis ſumtibus, & magnificentia elaboratam, quae prius a Romanis adſervabatur, & Judaeis poſcentibus ad Sacrificiorum uſum promebatur, quamque Tiberius in Judaeorum poteſtatem retulerat: Caſſius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit cuſtodiam. Quae cauſa Judaeis fuit legationis mittendae ad Claudium. Quamvis doctrinae magis, quam bellis vacaret; priſcae tamen diſciplinae ſtudioſiſſimus fuit. Meherdatem deducere juſſus, metuens ne cunctando langueſcerent barbarorum animi; neve perfidia mutarentur ji, a quibus Meherdates in Regem poſtulabatur; praelii committendi, urgendaeque rei auctor erat. Sed id conſilium fraude neglectum ab Rege Arabum

Digitized by Google

bum Abbaro. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, poſtea infeliciter, imparibusque copiis pugnans in hoſtium poteſtatem eſt redactus (*a*). Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum, auctoritate ſua, compeſcuit: auctorque fuit dividendorum dierum in Sacros, & negocioſos; ne annus totus ſupplicationibus traduceretur, ſi pro Romanorum felicitate, Diis agerentur gratiae, quantae deberentur. Compeſcendae Puteolanae ſeditioni a Senatu datus invitis, propter nimiam ſeveritatem ipſemet poſtulavit, ut negocium alteri mandaretur. Pedanio Secundo praefecto urbis ſervili manu obtruncato, multitudo ſervorum, quorum tueri dominum intererat, poenas dare cogebatur: Sed quia hinc plebs pro aliquorum innocentia; illinc Senatus pro dominorum ſecuritate certabat; Caſſius in medium progreſſus demonſtravit facinus tale, ac tam difficile ſine omnium, aut dolo, aut culpa explicari nequiſſe: cunctisque perſuaſit ſingulorum ſervorum conſcientiam fuiſſe criminoſam. Neronis crudelitate in exilium eſt actus: quod majorum imaginibus interpoſuiſſet illam Caj Caſſii, qui in Caeſarem conjuraverat, cum ea inſcriptione: *Duci partium*. Verum obiit tandem in urbe a Veſpaſiano revocatus. Ingenii certamen exercuit cum Proculo: Caſſius enim tanta aeſtimatione ferebatur inter diſcipulos Capitonis, ſive inter Sabinianos; ut ſchola illa tota deinceps Caſſianorum appellaretur.

(a) Tacit. 12. *ann.*

LXXXIII. DE CAJO ITERUM.

Fuit & Cajus alius ex equeſtri ordine ſub Antonino: (*b*) cui ab aliquibus adſcribitur quidquid Caj nomine in libris juris occurrit. Hunc Menagius (*c*) in diſſertatione ſua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem praenomine diſtinguit a Cajo Caſſio Longino: ad quem pertinere ait verba iſta Cujacii: (*d*) *Fuit hic auctor grammaticis familiaris,* propter

(b) Pancirol. *de clar. interpr. lib.* 1 *cap* 28.
(c) *In Amoenitat. jur. civil.*
(d) *Lib.* 11. *obſ. cap.* 38.

Digitized by Google

propter bonarum literarum , & Homeri potiſſimum tractandi , quae in eo fuit , peritiam ſummam. Scripſit autem recentior ille quisquis fuerit inſtitutiones : unde ſuas magnam partem depromſit Juſtinianus, ut merito illum *Cajum noſtrum* appellet(*a*),non quod eum inter aetatis ſuae viventes Jurisconſultos miniſtrum haberet. De hoc doctiſſime Alcander in ſuis ad Cajum commentariis. (*b*)

(a) Cujac. *in prooem. inſtitut.*

(b) *l. 8. & 9. ff. ad S.C Orphit.*

LXXXIV. De Coelio Sabino.

Coelius Sabinus e Caſſii Longini diſciplina profectus , magnae fuit apud Veſpaſianum auctoritatis . (*c*) Honoris cauſa in duos menſes, nempe Quintilem , ac Sextilem , conſulatum acceperat ab Othone : quam dignitatem ſub Vitellio quoque retinuit. Librum ſcripſiſſe fertur *ad edictum Aedilium Curulium* , unde multae ſententiae illius in rebus venalibus obtinuerunt. (*d*) Ab hoc Sabinianorum appellatio proceſſit : quamvis eam Pancirolus deducat a Maſurio Sabino.

(c) Tacit. *l. 2. hiſt.*

(d) Gell. *lib. 7. cap. 4.*

LXXXV. De Prisco Javoleno.

Coelii ſchola migravit ad Priſcum Javolenum, cui mentis levitas auctoritatem in jurisprudentia nõn imminuit. Habebatur enim parum ſanus, quod Paſſenio Poëtae recitanti elegos ad verba haec : *Priſce jubes ?* improviſo reſponderit : *Priſcus Javolenus non jubeo:* (*e*) unde repente riſus obortus. Non tamen de jure acute minus, recteque reſpondit : neque ſuis conſiliis in legibus condendis minus profuit (*f*) Antonino Pio, ſub quo vixit, ac Syriae praefuit , teſte Juliano. (*g*) Scripſit libros ex Caſſio quindecim , & libros decem ex poſterioribus Labeonis , & epiſtolas ad Plautium , qui magnus & ipſe fuit Jurisconſultus. Auditores habuit Javolenus plures , inter quos Tuſcianum , & Valentem , & omnium praeſtantiſſimum Julianum: in quo ſectarum diſſidia quieverunt : quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur. (*h*)

(e) Plin. *l. 6. epiſt. 15.*

(f) Capitolin. *in* Antonin. Pio.

(g) *l. an apud ſe. ff. de manumiſſ. vind.*

(h) *Comm jur. civil. lib. 5. cap. 25. l. 1. §. 1. quo baer. 14. ad leg. falcid.*

Is non minus animi , quam corporis prole fuit inſi-

Digitized by Google

inſignis. Avus etenim fuiſſe ab Eutropio; proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris: qui & ipſe juriſprudentiae laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor ipſum Imperatorem Julianum edicti perpetui compoſitorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem errorem Victor etiam Grotio *in ſparſis floribus* offudit. (*a*) Cognomen Salvius habuit Severi, patria Mediolanenſis, illuſtri genere. Magnam vero ſapientiae laudem adquiſivit ſub Adriano: cui familiariſſimus fuit, cujusque juſſu ex veteribus, noviſque abs ſe commiſſis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digeſſit edictum perpetuum; ſcripſitque libros, quos digeſtorum appellavit: nempe, ut Cujacius interpretatur, *edictorum digeſtorum*. (*b*) Praetor fuit, & ſub Antonino Pio Conſul cum Torquato: ac (ſi tacentibus faſtis conſularibus fas eſt credere Spartiano) Conſul factus eſt iterum ſub Marco Philoſopho cum Piſone. Quibus in magiſtratibus, exemplo Javoleni praeceptoris ſui, proprios ſervos vindicta liberabat, eamdemque ſententiam aliis praetoribus ſuadebat. (*c*) Hujus eſt praeclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorificentiſſime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi usque imperium extendant: eumque arbitrantur eumdem eſſe, qui cum Paterno etiam Juriſconſulto particeps conjurationis fuit; quique ſimul cum Paterno, juſſu Principis, vitam amiſit. (*d*) Paternus autem, qui Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit militarium quatuor: quorum in digeſtis aliquot monumenta ſuperſunt.

LXXXVI. De Salvio Juliano, et Tarrunteno.

(a) *Ad l.* 2. *de orig. jur.*

(b) *Ad* Julian. *in princ.*

(c) *l. apud ſe ff. de man. vind.*

(d) Lamprid. *in Commodo*. Dio *in Commod. lib.* 72.

LXXXVII. De Domitio Labeone.

Floruit ſub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditis injecit, ſui ne, (*e*) an ſuperioris La-

(e) *l.* 27. *ff. qui teſt. fac. poſſ.*

Digitized by Google

Labeonis libri ſignificentur in Digeſtis.

LXXXVIII. De T. Ariſtone.

(a) *Lib.* 1, *epiſt.* 22.

Titus Ariſto non modo fons publici, privatique juris, verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a (*a*) Plinio fuiſſe traditur: conceptamque animo ſapientiam laudabilibus factis explicaſſe; ut nihil aut nos ad Plinii teſtimonium; aut Plinius ipſe ad majorem hominis laudem poſſit adjungere.

LXXXIX. De Arriano.

Arrianus initio Senator, deinde ſeceſſit in ocium literarium; atque ad hunc miſsae creduntur epiſtolae a Plinio ad Arrianum ſcriptae. Librum edidit de interdictis, & de re militari.

XC. De Sexto Caecilio Africano.

Sextus Caecilius Africanus, Juliani diſcipulus, tantum praeceptori ſuo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tamquam Apollo ex tripode, oracula fudiſſe. Omnia enim fere de Juliani ſententia ſumma fide pronunciat per verba: *ait*, *exiſtimavit*, *negavit*, *putavit*, *inquit*, *reſpondit*, *placet*, *notat*. Adeo ſapientiae gloriam doctori ſuo non invidebat vir alioqui divini, humanique juris peritiſsimus. Siquidem Caecilius ille fuiſſe creditur, quem Gellius (*b*) adverſus Favorinum philoſophum decemvirale jus propugnantem inducit; vixitque ſub Adriano, aut Antonino Pio. Extat de eo peculiaris Menagii diſſertatio. Ego nihil certi ſtatuo: & quoad aliud mihi illuceſcat Cujacium ſequor. (*c*)

(b) *Lib.* 20. *c.* 1.

(c) *In princip. comment. ad African.*

XCI. De Sexto Pomponio.

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquiſsima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legis* 2. *ff. de origine juris*: in qua non raro ſcriptoris diligentia ne dicam, an hiſtoriarum cognitio deſideratur? ut non mirum, ſi ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui jurisprudentiae inter Juriſconſultos non deſcripſerit; facile crediderim, aut ejus legis auctorem non eſſe Pomponium, aut ante Papinianum vixiſſe, Adriani puta aetate: quam-

vis

Digitized by Google

vis a Lampridio ſcriptore non diligentiſsimo ſub Alexandro ponatur, ſi locus eſt integer: nam ſi Salmasii lectionem, & reſtitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio deſcriptum. Expungitur etiam inde a Caſaubono, auctoritate veterum codicum, ex regia Bibliotheca.

XCII. De Junio Mauriciano, et AElio Marciano.

Junius Mauricianus ſub Antonino Pio vixit, & AElius Marcianus, qui Baeticam Proconſul adminiſtravit. (a) Praeter alios libros ſcripſit inſtitutiones, unde multa Juſtinianus tranſtulit in ſuas.

(a) *l. ſi aug. 57. ff. de leg. 2.*

XCIII. De Ulpio Marcello, Meciano, Saturnino.

Eadem aetate floruit Ulpius Marcellus, qui a conſiliis fuit Antonino Pio, ut exiſtimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Voluſius Mecianus auctor. (b) Voluſiani S. C. qui ſummis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui praetor fuit, (c) quique cum ſeorſum ſaepe ſentiret ab aliis, cauſam praebuit noſtratibus interpretibus, ut homines ſui ingenii Saturninos appellent. (d)

(b) *l. antepenult. ff. ad l. Jul. de vi priv. l. divi 17. ff. de jur. patro.*
(c) *l. 1. ff. de Senator.*
(d) *DD. in l. 1. de Senat.* Bald. *in l. 1. rub. 3. C. de Sacroſ. Eccleſ.*

XCIV. De Tertulliano.

Vixit autem ſub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sacer Scriptor; quamvis Cujacium (e) auctorem habeam, qui propter multa jurisprudentiae ſemina in Sacri ſcriptoris libris collucentia, eumdem eſſe cenſet; nihil ego tamen certi affirmare auſim; diſſentiente praeſertim, non levibus ex cauſis, Hugone Grotio. (f) De hoc latius agit Menagius in *amoenitatibus juris civilis.*

(e) *Obſ. 7. c. 2.*
(f) *In epiſt. ad* Tit. *cap. 3.*

XCV. De Papyrio Justo, & aliis.

Ad eamdem aetatem refertur Papyrius Juſtus, & Meſsius Ruſticus, & Calliſtratus, & Tryphoninus, qui e Juliani ſchola profectus creditur, quique ſub Caracalla Syriae praefuit; & Arius Menander, qui tot Severi Principis erat negociis implicatus, ut excuſationem a tutela meruerit. (g)

(g) *l. verum 2. §. ex facto. ff. de minor.*

XCVI. De Fabio Sabino.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paullo, Pomponio ſcripti ſunt libri, qui ad Sabinum nuncupantur, ab AElioga-

Digitized by Google

balo capite damnatus, vitam ſervavit per Centurionem: qui cum ſurdus eſſet, & aliter mandata excepiſſet, eum urbe pellendum cenſuit.

XCVII. DE FABIO SABINO F.

(a) Lamprid. *in* Alex.

Hujus filius Fabius Sabinus J. C. quem Alexander in conſilium adhibuit; ea conſtantia, & vitae integritate fuit, ut aetatis ſuae Cato diceretur: (*a*) eo fortaſſe admirabilior, quod priſcam illius virtutem in corruptiſsima aetate retinuit. Sed his jam percurſis, ad celebriores ejusdem temporis Juriſconſultos, a nobis e turba, honoris gratia, ſevocatos, veniamus.

XCVIII. DE CERBIDIO SCAEVOLA.

De Scaevola vide Fabrot. in Cujac. parat. ff. expilat. haered.

(b) *Vide* Cujac. *in recitat. ſolenn. in reſponſ.* Cerbid. Scaevol.

(c) *l. ſcire oportet §. aliud ff. de excuſat. tutor. l.* 3. Cod. Theod. *de teſtam.*

(d) Cujac. *ad* Papinian. *in princ.*

Eos aetate praeceſsit Cerbidius Scaevola; cui laudem ſummam non propria tantum, ſed & diſcipulorum dignitas peperit: quorum in numero fuiſſe traditur Severus, poſtea Imperator, & Papinianus, & Paullus, a quo ideo *Scaevola noſter* appellatur: (*b*) ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum, Coryphaeus a Modeſtino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio, prudentiſsimus. (*c*) Ejus conſilio in legibus, decretisque condendis M. Antoninus philoſophus plurimum juvabatur. Nihil hujus reſponſis gravius; nihil priſcae ſanctitati ſimilius; nihil denique propius ad cauſae veritatem: cum ex ipſius facti receſsibus, quo ingenio penetrabat, reſponſorum ſuorum vim, & rationem extulerit: unde ſolenne illud apud Scaevolam, *ſecundum ea, quae proponerentur*. Peritis enim, illuceſcente facto, jus confeſtim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus ſcripta ſunt*. Ejus ſchola Senatum quodammodo juriſconſultorum aperuit, fuditque clariores juriſprudentiae proceres. (*d*) Atque inter ceteros Paullum, Triphoninum, &, qui antiquitatem univerſam doctrina, & gloria ſuperavit; poſteritatem vero ejusdem ſpe gradus exuit, Papinianum: cujus vix umquam nomen a Principibus absque laude profer-

tur,

Digitized by Google

tur, quemque juriſconſulti ejus aequales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint ſtudiorum ſocium, tamen verebantur ut Magiſtrum. Nec enim prorſus erravit Lampridius, qui eos Papiniani diſcipulos facit: nam ſi non aetate, voluntate tamen fuerunt, & cultu.

XCIX. De Papiniano.

Papiniani clarior fuit vita, quam felicior: exitum enim habuit, qualem ſub Tyranno fortiſſimi quique nanciſcuntur. (a) Hoſtilii Papiniani, atque Eugeniae Gracilis filius fuit. Aetate, ac gloria procedens munus ſubiit procuratoris Fiſci. Praefecto praetorio adſedit. Septimio Severo, non ſolum affinitate per ſecundam uxorem, ſed ſocietate quoque ſtudiorum, ac vitae gratus adeo fuit, ut ab illo ſtatim poſt ſuſceptum imperium praetorio praefectus fuerit: qui ſummus erat, ſecundum Principem gradus: ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit. Quam ei fidem Papinianus capite ſuo perſolvit. Etenim, diffidentibus inter ſe mutuis odiis, Geta, & Caracalla; ille nullam curam praetermiſit, quo animos eorum componeret. Qua caritate offenſus Caracalla: quia hoſtis loco habebatur ab eo, quicumque fratri non eſſet infeſtus; Papinianum, vel Getae necem prohibentem; vel parricidium excuſare detrectantem; vel nolentem Imperatori orationem componere ad facinus apud populum diluendum, ſuis militibus occidendum tradidit. Feruntur autem hae voces ſummae conſtantiae indices a morituro Papiniano editae: nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile*, inquit, *parricidium excuſari poſſe, quam fieri*. Atque inſtante Imperatore, ut populo perſuaderet Getam propter ſua ſcelera merito interemtum, reſpondit: *Aliud eſt parricidium accuſare innocentem occiſum*. Atque ſupplicio proximus vates etiam fuit poſterioris facinoris a Ma-

(a) Spartian. *in Caracall.* Dio *lib.* 77. & 78.

cri-

erino ſuſcepti : qui, cum praefectus praetorio eſſet, Antoninum Papiniani occiſorem imperio ſpoliavit, & vita. Stultiſſimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui ſibi eſſet ſucceſſurus, ſi proculcatam in ſe praefecturam relinqueret inultam; Cum autem audiſſet Caracalla Papinianum bipenni fuiſſe obtruncatum, carnificem increpuit, quod ſuum juſſum gladio non fuiſſet executus. Tradit Soccinus urnam argenteam aetate ſua Romae repertam a ruſtico cum hac inſcriptione : *AEmilii Papiniani J. C. & Praefecti Praetorio requieſcunt hic oſſa, cui infelix Pater, & Mater ſacrum fecerunt mortuo anno ſuae aetatis triceſimo ſexto*. Extat & alia inſcriptio : *AEmilio Papiniano Praefecto Praet. J. C. qui vixit annos triginta ſex M. quatuor, D. decem Papinianus Hoſtilius, Eugenia Gracilis turbato ordine in ſenio heu parentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero eſt, quod latro comprehenſus reſpondiſſe fertur Papiniano eum interroganti, cur latrocinium feciſſet? nam ad haec latro retulit : *& tu cur Praefectus es?* (*a*) Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas, ut numquam ab Imperatoribus, niſi honorificentiſſime appelletur; inque, variantibus J.C. ſententiis, ea praeferretur, a qua ſteterat Papinianus: cum quo ſemper ipſa veritas habitare cenſebatur. Et cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipſe ad nullius umquam auctoritatem excurrit: ut quot reſponſa, totidem reddidiſſe oracula videatur. Hinc illa de ſummo J. C. crebra, & plena honoris elogia: nimirum, *Aſylum juris, & legalis doctrinae Theſaurus.* (*b*) Hinc tertio anno auditores juris ſeſe libris Papiniani tradebant, & Papinianiſtae dicebantur; eoque anno ineunte Papiniano feſtum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noſter; aliud Papinianus praecipit. Eumdemque locum

(a) Dio *l.* 78.

(b) Cujac. *in* Papin. *in princ.*

cum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paullus in Divino. Maximum ſane jurisprudentiae incrementum, & vir priſcis Reipublicae temporibus dignus, qui Romanam juſtitiam ſcriptis docuit, & ſui ipſius capitis pernicie. Quod ingenium ſuis omnibus in reſponſis, totoque genere orationis elucet. Ineſt enim in eo praeter elegantiam, & candorem latinitatis omnibus Jurisconſultis familiarem, gravitas talis; ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Catonianam nos conſtantiam Principis jurisconſultorum, in ſcenam ad popularem admirationem adduximus, Vernacularum Tragoediarum quarta, quae inſcribitur *Papinianus*.

C. De Domitio Ulpiano.

Hunc ſequitur Domitius Ulpianus Syrus, qui praetoribus primo; deinde ipſi Papiniano praefecto praetorio adſedit. (a) Verum per Heliogabalum ob inviſam propudioſae libidini probitatem a publicis muneribus jam ejectus, poſtea redditus Reipublicae fuit, & Magiſter ſcrinii aſſumtus ab Alexandro Severo: cujus imperium regebatur, Ulpiani conſilio, quem repugnante primum, deinde laudante Mammaea matre pro tutore adhibuit, (b) cumque dilexit prae ceteris Jurisconſultis, quos advocare in conſilium conſueverat, quosque veluti Pythiam conſulebat, antequam grave aliquid aggrederetur. (c) Horum ſapientiae tribuenda eſt moderatio illa Severi ſuper fiſci negociis, conditarumque ab eo conſtitutionum lenitas, atque aequitas. Cum neminem ad ſe ſolum Alexander admitteret, tum ne cui nimiam apud populum potentiam pareret favore ſuo, tum ne invidiam ſereret inter amicos; unum tamen excepit Ulpianum, quem, ſemotis arbitris, ad ſe introduci permiſit. Nam praeter prudentiam, erudito ejus colloquio maxime capiebatur. Praefectus praetorio crea-

(a) *l.* 1. *ff. de cenſ.* Lamprid. *in* Sever. *c.* 26.

(b) Lamprid. *in* Alex.

(c) Lamprid. *in* Alex. Sever.

Digitized by Google

creatus ab eodem Principe Ulpianus adeo adverſas habuit militum voluntates, ut ab iis etiam ad necem peteretur: a qua illum ſaepe Imperator, & aliquando, objecta etiam ſumma purpura, eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, neſcias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obſtiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam ſuam apud Principem direxit adverſus Chriſtianos: a quibus benevolum Imperatoris animum, ſeminibus etiam noſtrae religionis, imitatione Mammaeae matris, imbutum, a Chriſto detorſit: mitiſſimumque Principem, collectis omnibus Imperatorum conſtitutionibus in Chriſtianos conditis, in eos, exemplo ſuperiorum Principum, incitabat. Scribendi genere uſus eſt leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo deſideretur. Mira eſt ejus proprietas verborum: quorum adeo erat religioſus, curioſusque inveſtigator; ut Theodorus Cynulcus apud Athenaeum ſuperſtitionem hominis, & inutilem ſubtilitatem faſtidierit. Unde ſpinarum collector appellabatur. Moleſtiam enim familiaribus objiciebat crebris quaeſtiunculis de ſingulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujusque cibi appellatione percunctaretur, extaret ne alicubi verbum, an non extaret κειτούκειτος fuit appellatus: quamvis Caſauboni ſententia hic alius ſit ab Ulpiano Juriſconſulto. (a) Vicit tandem auctoritatem hominis, & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interiit.

(a) Animadv. *in Ath. cap. 7.*

CI. De Julio Paullo.

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paullum Patavinum. (*b*) Is cum ſeſe cauſis defendendis exercuiſſet, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuiſſet aſſeſſor, ſcrinii memoriae magiſter creatus fuit, & poſtremo praefectus praetorio: (*c*) ita ut Ulpia-

(b) *l. quaeſit. ſſ. cum vir. ff. de legat. 3. l. leſta. ff. de reb. cred.*

(c) AEl. Spart. *in Nigro.*

pianum diſciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit; ſtyli tamen gravitate ſuperarit, & numero librorum, quo vicit ceteros: cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano diſſimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remiſſior eſt, & pronior ad aequitatem; Paullus vero ſeverior, & religioſior juris.

CII. De Herennio Modestino.

Herennius Modeſtinus Ulpianum habuit magiſtrum, a quo ſtudioſus ſuus appellatur. Eumdemque Ulpianum ſaepe conſuluit, etiam abſens, cum Dalmatiam pro Conſule adminiſtraret. (a) Graecarum fuit, ac latinarum literarum cum primis doctus, pollensque in utraque ſcribendi facultate, librumque de excuſationibus graece conſcripſit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo non contemnendae auctoritatis J. C. appellatur. Maximinus vero junior eum ſibi juris peritum, & magiſtrum adhibuit, ut refert Capitolinus. (b)

(a) *l. 52. ſ. ſi quis. ff. de furt.*

(b) *In Maximin. junior.*

CIII. De Aliis Generatim.

Atque hunc poſtremam jurisprudentiae vocem appellare licebit: quo ſublato hujus doctrinae oracula conticuere, ac ſuperſtitibus rivis, juris exaruere fontes. Hermogenianus enim, qui ſub Conſtantino claruiſſe fertur, de quo Menagius quaerit in amoenitatibus juris civilis, (c) aliique obſcurioris nominis, nihil prodidere novi: ſed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, remiſſoque priſco illo, & graviſſimo inſtituto reſpondendi, tantum docendo juri civili ſcholas aperuerunt. Fuerunt ſane plurimi, aut Modeſtini, aut Ulpiani aequales, iidemque Papiniani diſcipuli; ſed minus celebres: quorum cognitio repeti poteſt ex eorum libris, qui peculiares tractationes de Jurisconſultorum hiſtoria conſcripſerunt. Nos etenim, omiſſis iis, quae tantum curioſitatem explere poſſint, ea ſuggerenda duximus, quae initia juris illuſtrare, atque utilitatem, opemque praebere

(c) *cap. 11.*

Digitized by Google

poſſint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Juriſconſultorum hiſtoriam perſequemur, poſtquam expedierimus Juſtinianeam juris civilis collectionem : ad quam ut accedamus, aperienda ſunt fundamenta ejus poteſtatis, qua uſi Principes juſſa ſua partem fecerunt juris civilis. Quae ut a ſuis naturalibus initiis deducamus, plura evolvenda ſunt de Principum Imperio, ejuſque vires expendendae, progreſſioque veſtiganda : ut noſſe poſſimus, quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit ea poteſtas & quouſque pervenerit. Quoniam vero nihil certi exploratique comprehendere poſſumus, niſi quod hauriamus de fonte naturae; ideo tantiſper a matre veritatis philoſophia facem illam arripiam, qua per tenebricoſum iter, & opinionibus obſeſſum libere percurram ad ea primordia, unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc ſcriptis ſuis imperii fundamenta jecerunt e Juriſconſultis recentioribus, non tam abſtruſas naturae notiones, quam auctoritates, & opiniones pro certis firmiſque principiis tradiderunt : & quae conſequentia eſſe debuiſſent, pro antecedentibus acceperunt: ut non aliam firmitatem ea, quae proponunt, habeant, niſi ſtudioſorum fidem, atque conſenſum: ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV. De Romano Imperatore.

Humanae naturae vitium, dum innaſcitur anima corpori, e parentum culpa ſuſceptum, ad omnem effunditur poſteritatem. Eodem vitio elata cupiditas noſtras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit excluditque rationem: qua depreſſa cupiditas impotenter dominatur, ſuumque jus viribus metitur : ut eouſque imperium extendat, quo ad vires cujuſque perveniunt. Cum enim cupiditate, non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis, quae illi dominium rerum

Digitized by Google

rum addicunt, qui vim ad capiundum, & retinendum idoneam habet a natura tributam. Unde, ſecluſa ratione, quae rerum inaequalitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturae, quae conſtituit juris aequalitatem, eamque, dirimit, atque diſtinguit potentia ſingulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujusque ſint propria, quae ſuae cuique vires attraxerunt. At quoniam aequalitas, dum omnes omnia ſibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas caedes; hinc metus inteſtinae diſcordiae, atque pericula externae potentiae, revocarunt velut ab exilio rationem; quae veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad ſecuritatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura ſua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicae potentiae ad univerſorum tranquillitatem intentae ſummiſerunt, foederaque percuſſerunt, inieruntque pacta, quorum in fidem, atque tutelam, inſtituta ſocietate vitae, ſe ſuaque omnia tradiderunt, eique ſocietati regendae praefecerunt Imperium, ſive vim ſummam undique contractam, animis omnium atque corporibus dominantem. Itaque ſervitute ſecuritatem emerunt, & parere legibus duriter, quam propriis cupiditatibus obſequi cum periculo maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur, naturali ſcilicet, & civili. Prior ſtatum corruptum hominum liberum, & ſolitarium comitatur. Poſterior vero eorumdem ſocietatem, vitaeque communionem conſequitur, quam Civitatem appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili ſubjectis, Civitas coaleſcit. Cum vero iſtae diſſiliunt, ſeque homo refert ad naturalis potentiae ſtatum, diſcordia erumpit, civitasque diſſolvitur.

Digitized by Google

Quia ſublato ſtatu inaequalitatis rerum ; atque pacis ; homines redeunt ad juris aequalitatem, cujus obtinendae cauſa bellum inter eos exoritur. Civilis autem facultas, quae naſcitur a multitudine, minime tamen poteſt ſeorſum a perſona publica reſidere, neque in ſingulos diſſipari: hac enim ratione jus quisque repeteret ſuum : ſed in perſonam aliquam transfundenda eſt, quae multitudinem ipſam referat, qualis eſt coetus plurium, vel paucorum, vel communis ab uno adminiſtrata voluntas, ex qua exiſtit Princeps, in quem pro cujuſque civitatis legibus, vel poteſtas univerſa multitudinis, vel portio transfertur illius. An autem poteſtas omnis popularis, an tantum portio tranſierit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quae poteſtas aliunde acceſſit, quam ex populi voluntate, non e civili facultate, ſocietatisque jure manavit; ſed a facultate naturali, & militari vi a Principe explicata : per quam vim exolvebat ſeſe jure illo, cui tuendo fuerat aſſumtus, quoque alios in civili ſtatu continebat. Quamvis autem Princeps injuſte fines civilis facultatis exceſſerit, fidemque poſtpoſuerit publici foederis, privataque uteretur naturae facultate, quam in commune depoſuiſſe oportebat ; juſtum tamen erat cives obtemperare Principi : cum alia ratio tranquillitatis publicae nulla pateret. Nam ſi Principis vim majori vi coërcere voluiſſent, hortarique ſingulos ad repetendam e Principis manu ſuam cujusque facultatem, res rediſſet ad corruptum naturae ſtatum, omnium peſſimum : nempe ad internecionem, atque diſcordiam, quo revolvimur, quoties obſiſtimus facultati publice traditae: cui diſſolvendae, ſine rerum perturbatione, minime ſufficimus. Sed jam ipſius Imperii Romani ortum, atque ſtatum contemplemur,

Digitized by Google

mur, & explicemus. Libertatem inditam ferociae animorum, quam, pulſis Regibus, repetierant Romani, non negligentia, neque voluntate; ſed nimio potius ejus retinendae, ac dilatandae ſtudio amiſerunt. Etenim plebei metuentes potentiam patriciorum, quos inſidiari publicae libertati ſuſpicabantur, variis contentionibus, majorum omnium magiſtratuum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis conſilio, & auctoritate anteirent; numero tamen, & viribus vincebantur: attritaque potentia Senatus, victoque conſilio meliorum publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero coeca, & praeceps majora ſemper impetrando, adeo inſoleſcebat, ut cum plus in dies libidini ſuae permitteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem diſſoluta priſca illa temperie civitatis, majorum inſtituta ſenſim dilabebantur, & plebs inconſulta in poteſtatem decidit callidiorum, & potentiorum, qui ejus cupiditati aſtu, audaciaque ſua velificabantur. Et quoniam ſtudia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diverſitate dividebantur; multitudo diſceſſit in factiones: quarum ſingulae ſuos ſibi Duces, & Principes conſtituentes, in certamen venerunt; & victrix factio ſemetipſam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis, in poteſtatem deduxit illius, cujus conſilio, atque imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam poſtea militari metu continuit. Itaque plebs contrariae factionis opprimendae ſtudio ab eo fuit oppreſſa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac ſimul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicae vivebat in animis: neque militia, neque populus parere poterat uni, niſi falſa liber-

tatis

tatis opinione duceretur. Unde manſit ſub Principe mendax imago libertatis in exteriori Senatus majeſtate, ac priſcis, ſplendidisque magiſtratuum nominibus impreſſa. Trifariam autem res Romana ſub Imperatore diſpertiebatur: in Senatum, militiam, & plebem. His praeerat Princeps, qui tum ſecurus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis, poteſtatem aequabiliter dirimeret, atque libraret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, juſtaque rerum poteſtas magiſtratibus continebatur; Princeps, ut offenſionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, praecipiebat ſibi magiſtratus majores: quo auſpicato agere, & more majorum, juſſaque ſua populo, auctoritate legitima, comprobaret. Unde imperia Principum, non certae perſonae juſſa; ſed plurium magiſtratuum auctoritates reputabantur.

Erat itaque Romanus Imperator plurium, atque ſummorum complexio magiſtratuum, cumulusque variarum poteſtatum in militiae Principem, in cujus unius perſona veteris Reipublicae vis, atque majeſtas per cumulatas magiſtratuum poteſtates exprimebatur. Etenim, per ſpeciem conſtituendae Reipublicae bellis quaſſatae, ac diſſolutae civilibus, Triumviri Octavius, Antonius, Lepidus potiti ſunt rerum: atque initio Triumviratum ad quinquennium ſuſceperunt, nullo invidioſo nomine novae dignitatis aſſumto. Deinde in aliud quinquennium imperium ſibi prorogarunt. Tandem, oppreſſo Lepido, Antonioque devicto, ſumma Reipublicae ad Octavium devenit. Is autem, ut invidiae pericula vitaret, ſibi ad decennium ſuſcipiebat imperium, denis annis tota vita prorogatum: ne aut abſtuliſſe libertatem populo videretur, aut iedem ſpem umquam adimeret recipiendae priſtinae pote-

poteſtatis; quam non abjeciſſe, ſed ad tempus depoſuiſſe in unius manu ſibi videbantur. Et quamvis Dictatorem egiſſet Octavius; numquam tamen formidabile jam Dictatoris nomen admiſit: ut appellatione ſublata, odium removeret, contentus Imperatoris nomine longe mitiori; quo re bene geſta Duces a militibus non ſolum in libera Republica; ſed etiam ſub Principibus, ob honorificentiam appellabantur: unde ad victoriarum numerum legimus ſemel, bis, ter, quater, quinquies Imperatores appellatos. Quo effecit, ut militaris potius honoris, ac felicitatis nomen, quam poteſtatis praeferre videretur. Praeterea, ut Octavius, jam nationum omnium, ſubacta patria, victor ſecerneretur a ceteris mortalibus; quia Romuli nomen reſpuerat, ne Regiae memoriae ſubiret invidiam, Auguſtus appellari maluit, conſecrato jam religione vocabulo, rebusque ſacris, ac divinis uſitato: ut ſe Deorum quodammodo numine muniret. Caeſaris autem nomine ſuſcepto, haereditatem, ac ſucceſſionem praetulit illius: quod poſtea nomen ad alios una cum Imperio tranſivit. Tribus igitur iſtis appellationibus Imperatoris nempe, Auguſti, & Caeſaris, rei militaris arbitrium, ſplendor dignitatis, & ſucceſſio ſignificabatur.

CVI. De Pontificatu Maximo Imperatoris.

Sequuntur aliae appellationes ea jura continentes, quibus retenta ſpecie veteris Reipublicae, populi, ac Senatus poteſtatem, & Sacrorum arbitrium Princeps ad ſe trahebat. Igitur cum ſuperſtitionis vim, atque potentiam in ſubigendis animis intelligeret; ſuſcepto Pontificatu Maximo, poteſtatem arripuit Sacrorum: ut omnis a Principe religio proficiſceretur, ejusdemque Imperium a Diis arceſſeretur. Ideo & in collegio Augurum eſſe voluit: quippe norat quantopere aruſpicum reſponſa multitudinis animos permoverent. Extat Veſpaſiani nummus hac inſcriptione. *IMP*:

Digitized by Google

IMP: CAES.VESP: AVG: P.M. AVGVR TRIB: POT.

CVII. De Tribunicia Poteſtate.

Praeter poteſtatem Divinam, ſepſit etiam ſe Princeps auctoritate plebis, adſcita ſibi poteſtate tribunitia; non vero tribuni munere, quo fungi non poterat, niſi plebejus: Princeps autem ſemper inter patricios cenſebatur: ideo relicta perſona tribunorum, quae cohaerere patricio non poterat, retinuit poteſtatem: per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, ſed & ſe praeſtitit Sacroſanctum. Ut quisquis eum attigiſſet, publicam violaret majeſtatem: ideoque indicta cauſa poſſet occidi: quo facto ignarae plebis captavit gratiam: quaſi ſuſcepto munere plebejo, ſuam Princeps plebi dignitatem impertiiſſet. Eam poteſtatem Auguſtus perpetuam accepit, adſcito ad quinquennium ſemel, atque iterum ſibi collega. *(a)* Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, poſt exitum renovandam.

(a) Sueton. *in* Aug. *cap.* 27. *Faſti conſulares.*

CVIII. De Censura Imperatoris.

Inter magiſtratus Romanos maxime praecellebat cenſura: quippe quae moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. *(b)* Hanc Julius Caeſar ſibi delatam, praefecturam morum appellare maluit, ſive ut vetuſtum nominis odium effugeret, ſive quia Cenſoris nomen Pompejus detrectaverat. Eamdem morum praefecturam ſibi adjunxit Auguſtus: ut ſicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita ſublata formidine cenſorii nominis, cenſuram exerceret. Quamobrem ſexto conſulatu praefecturam morum accepit, *(c)* egitque cenſum ter, ſine honore cenſurae. *(d)* Antiquum Cenſoris munus non eſt veritus palam aſſumere *(e)* Claudius, & Domitianus, qui Cenſor appellatur in Faſtis Capitolinis. *(f)* Extol-

(b) Cic. *lib.* 9. *ep.* 15. Dio *lib.* 43. Sueton. *in* Jul. *cap.* 76.

(c) *Faſti conſulares.*

(d) Sueton. *in* Aug. *cap.* 27.

(e) Sueton. *in* Claud. *cap.* 16.

(f) Sueton. *in* Domit. *cap.* 14.

Digitized by Google

Extollebant vero maxime potentiam ſuam Imperatores frequentia Conſulatuum, quos vel cum aliquo ex familia Caeſarum, vel cum praeclarae nobilitatis, aut ſummae auctoritatis viro gerebant. Conſulatus enim etiam, devicta Republica, quamvis fractis ejus magiſtratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum faſtigium. Unde Principes, qui gloriae avidiores erant, honoremque tantum ſubjectis ſuis invidebant, conſulatum gerebant ſoli, & aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inſcriptio teſtatur. (*a*) CIX. DE CONSULATIBUS IMPERATORIS,

(a) *apud* Gruterum.

A. VITELLIVS L. F. IMPERATOR COS: PERP.

Proconſulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, ſemel arreptum, numquam dimiſerunt Imperatores. Quamquam enim in provincias Proconſules mittebantur, & Propraetores, & Praeſides; Princeps tamen Proconſulare imperium obtinebat in provincias univerſas, quod illi adminiſtrabant in ſingulis earum. Eaque imago erat poteſtatis illius militaris, quae conſulibus ad bellum proficiſcentibus lege curiata tribuebatur; (*b*) quam longe pleniorem impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio circum oras maritimas Romanae, omnes provinciae olim ſuberant. Imperatores igitur ſtatim extra pomoerium exeuntes proconſulare imperium explicabant: quo velut in perpetuo conſulatu provinciarum omnium adminiſtratio, & rei militaris arbitrium, & vitae necisque poteſtas comprehendebatur. CX. DE PROCONSULARI IMPERIO.

(b) Cic. *in* Rullum.

Quoniam vero libera Republica Senatum habere, ad eumque referre, ſive illum conſulere CXI. DE REFERENDI JURE.

P non

non licebat, niſi magiſtratibus majoribus, jus hoc, tamquam uni ex illis magiſtratibus, conceſſum etiam fuit Imperatoribus. Atque initio quidem admodum parce: Auguſto enim tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod relationem facere dicebatur. Extenſum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere liceret: nempe uti binae, ternae, vel quaternae, atque etiam quinae, relationes fieri poſſent: quod jus dicebatur ſecundae, tertiae, quartae, quintae relationis. (a)

(a) Dio *lib.* 53. Vopiſ. *in Probo*, *in* Aurelian. Capitolin. *in* Pertinac. & *in* Marc. Ant.

CXII. De Senatoria Imperatoris Dignitate.

Cum hisce muneribus dignitatem ſenatoriam iis adjunctam Princeps induebat: (b) & quamvis eſſet e plebe, inter patricios recipiebatur.

(b) *l.* 8. Cod. *de Dignit.* Capit. *in* Macrin.

CXIII. De Patris Patriae Appellatione.

Summorum munerum iſtorum invidiam Principes gratioſo apud plebem Patris Patriae nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppreſſam Catilinae conjurationem delatus, deinde tranſiit ad Auguſtum, & poſteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, aliquorum opinione (c) jus etiam nanciſcebantur in populum, quale parentes habent in liberos. Haec autem non omnia ſimul Principi, ſed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur, quod uno die haſce dignitates acceperint: cum Adrianus Patris Patriae nomen ſemel atque iterum oblatum diſtulerit, & Tiberius prorſus recuſarit: quod nominis dignitas ab eo majora poſceret, quam ſe confideret praeſtiturum.

(c) Dio *lib* 53.

CXIV. De Lege Regia.

Haec autem ex pluribus magiſtratibus collecta poteſtas Principi tradita Senatus, populique decreto, ut mea fert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum eſſe arbitror illud Capitolinum, quod legis Regiae nomine producitur. Ea enim, ni fallor, erat recenſio, & enumeratio ſingularum facultatum, ex ſuſceptis magiſtratibus in Principem immigrantium: quae publico populi monu-

Digitized by Google

monumento conſecrabantur. Quod Auguſto primum tributum, translatitium deinde fuiſſe arbitror: atque ad ſequentes Principes deſcendiſſe. Ideo legimus in hac tabula, Veſpaſiano eadem tributa fuiſſe, quae D.Auguſto Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falſi damnaverim fragmentum hoc, quod non ſatis prudenter aliqui fecerunt: cum dictione, ſcriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris ſui: ut duo noſtrorum temporum clariſſima Romanae antiquitatis lumina obſervarunt, Blanchinus, & Fabrettus, quorum teſtimonium ad hujus libri extremum adjiciemus: Neque hoc decreto exutum perpetuo fuiſſe poteſtate ſua populum, atque Senatum exiſtimaverim; ut aſſentandi ſtudio Vlpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium temporum, atque rerum geſtarum teſtimonia: quibus populo, atque Senatui jus magiſtratuum, & comitiorum aſſeritur. Ipſe namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps muniebatur, docet nulla fixa, certaque, ac perpetua lege; ſed ſuſcipiendorum auctoritate magiſtratuum Principi ſummam poteſtatem eſſe patefactam, eamque futuri teſtimonii gratia in monumentum hoc, quod legis Regiae nomen ab adulatoribus tulit, cum ſuis gradibus fuiſſe deſcriptam. Cur enim nominatim, ac ſeorſum ſingula munera Imperatori deferebantur, ſi vis earum ipſa Imperatoris perſona ex legis poteſtate continebatur? Quorſum in populo, vel in Senatu comitia diu permanſiſſent, ſi, extincta prorſus imagine veteris Reipublicae, Principis voce omnia populi ſuffragia, & Patrum conſulta comprehendebantur? Si, inquam, e Principis tantum voluntate leges exibant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ei ſuadendam, & ad Senatusconſultum a Senatoribus, poſt orationem a Principe ha-

P 2

habitam, exprimendum? At, inquiunt, Princeps fertur eſſe ſolutus legibus. Quaſi vero, qui ſolutus eſt ipſe legibus, jure ſuo retexere poſſit veteres, & imperare novas: aut per univerſarum legum veniam, continuo populus infinitam poteſtatem conceſſerit. Quid ſi anguſtius accipiendum eſt, quod dicitur *Principem eſſe ſolutum legibus* ex integerrimorum interpretum ſententia? Quod enim Vlpianus (*a*) ait, abſciſſum eſt ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quae ob earum praeſtantiam *leges* absque adjectione alia dicebantur. Ex quo colligitur ex legibus tantum conjugalibus, non autem ex aliis legibus, Vlpiani ſententia, Principem eſſe ſolutum. Sed fac id ſignificare latius; fines certe legum civilium non egredietur; neque Principem naturalis juſtitiae vinculis exolvet: nec parum ei tribuetur, ſi ſolennitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia ſolutus eſt legibus, eas poſſit voluntati ſuae ſubjicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendae fuit aſſumtus. Atque ita ex Dionyſio Halicarnaſſaeo explicatur a Cujacio (*b*) *lex imperii*, quae in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes minime jurabant in leges; (*c*) ideo cum novam perſonam induerent, eamque legibus non obligarent, ſoluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exolvebantur; ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur: (*d*) *Majus imperio eſt ſummittere legibus Principatum.* Hinc ea, quae inter Principem, & privatum gererentur, niſi legibus congruerent, irrita ducebantur. Vnde nihil in Principem ex imperfecto teſtamento tranſibat: (*e*) legum enim venia Principum perſonam haud egrediebatur; neque porrigebatur ad

(a) *In l. Princeps ff. de legibus.*

(b) Cuja. *enarr. in l.* 3. Cod. *de teſtam. & quemad.*

(c) Plin. *in Paneg.* Cujac. *in lib.* 6. C. *enarr. ad l.* 3. C. *de teſtam. & quemad.*

(d) *l. digna vox.* Cod. *de leg.*

(e) *l. ex. imperf.* 23. *ff. de legat.* 3.

ad privatum, ex cujus teſtamento Princeps inſtitueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem, neglectis ſolennitatibus juris, quia libertas Principis alteri prodeſſe non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcumque illo veteri fragmento in Principem tranſierit ſupra ſuſceptorum magiſtratuum poteſtatem; jura tamen populi extincta fuiſſe nuſquam apparet, ut ambitioſe magis Juriſconſultus, (a) quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat regium nomen adeo exoſum populo Romano, a populo potius, quam ab Aulicorum recentioris aetatis Juriſconſultorum aſſentatione huic legi fuiſſe tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite poteſtatem principes ad communem uſum adducebant: ut eodem tempore oſtendamus, quid conſtitutiones Principum fuerint, & pragmaticae ſanctiones, quid reſcripta, quidve decreta, quae nomina crebro in libris juris occurrunt.

(a) *l.* 1. *ff. de conſtit. Princip.*

CXV. DE ORATIONIBUS PRINCIPUM

Igitur Principes poteſtatem ſuam praecipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut ſuam ſententiam in ſuſcepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod numquam a ſententia Principis diſcrepabat: hinc promiſcue Senatusconſulta, & Orationes Principis accipiuntur, ut notat Briſſonius. (b) Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere usque ad Vitellium fuere, per ſeſe recitabant: (c) rudiores vero per quaeſtores.

(b) *Antiquit. l.* 1. *cap.* 16.

(c) Aurel. *Victor. in Vitell.*

CXVI. DE QUAESTORIBUS.

Quaeſtores dicti a quaerenda, vel conquirenda pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit Quaeſtorum aerarii, ad quos aerarii cuſtodia pertinebat: dictique ſunt quaeſtores urbani, origine antiquiſſima: quam vel ab ipſo Romu-

mulo, & Numa; vel certe a Tullo Hoſtilio deducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt Quaeſtores, quos candidatos appellabant, quod is primus eſſet aditus ad honores, indeque ad praeturam aſcenderetur. Hique loco Principis, cujus in intima conſilia vocabantur, in Senatu aderant, *(a)* Si Princeps, vel refugeret laborem, *(b)* vel adeſſe nequiret. *(c)* Jidemque libellos, epiſtolas, & orationes Principis in Senatu legebant, & reſcripta dictabant.

(a) *l.1.ff. de offic. quaeſt.*
(b) *l. ult. C. de diverſ. reſcript.*
(c) Briſſ. *antiquit. lib.1. c.17.*

CXVII. De Magistro Officiorum

Huic aderat comes Magiſter officiorum, cui concredita erat morum diſciplina, qua palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, niſi philoſopho, vel Juriſconſulto. *(d)*

(d) Gruther. *de offic. Dom. Aug. c.20. lib.2.*

CXVIII. De Majori, et Minori Laterculo.

Curam autem Quaeſtor gerebat minoris laterculi, ſive codicis, in quo minora officia deſcribebantur, nempe tribunatus, & praefecturae omnes, quas Quaeſtor, auctoritate Principis, diſtribuebat. *(e)* Majus laterculum codex erat, *(f)* qui majora officia, majoreſque dignitates continebat. Nero autem non modo quaeſtoribus, verum etiam conſulibus orationes ſuas recitandas mandabat: *(g)* cujusmodi orationes libelli quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in aes inciſum, qualis eſt illa Claudii oratio de ſupplendo Senatu ex nationibus exteris, pagina 502. inſcriptionum. Eaedem orationes ad S.C. condendum directae, condito S.C. vim legis habebant: ut inde, tamquam ex mente S.C. ubi eſſet obſcurum, explicaretur: quod faciunt frequenter Juriſperiti. Ex hoc genere illa eſt Auguſti oratio, qua ſuaſit legem Papiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum ſcripſit ſingularem. *(h)* Item alia ejuſdem de feriis, & quibus de rebus Praetor adiri poſſit diebus feriatis, vel non: *(i)* & illa de tranſactione alimento-

(e) *l.1. C. de offic. quaeſt.*
(f) *l.2. C. eodem.* Tac. *l.16. ann.*
(g) Gruther. *de offic. dom.* Aug. *l.2. c.18.*
(h) *l. oratione. ff. de rit. nupt.*
(i) *l.1. ff. de feriis.*

torum, ne aliter, quam Praetoris auctoritate (a) rata eſſet. Itemque illa Severi de praediis ruſticis, & ſuburbanis minime diſtrahendis a tutòribus, aut curatoribus, niſi ex praecepto parentum in teſtamento, (b) vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem. (c) His orationibus Princeps viam poteſtati ſuae adeo patefecit, ut ejus voluntas prope tranſierit in legem, ejusque juſſus ita expoſitus neceſſitatem attulerit parendi, tamquam ex S.C. Quae Principis juſſa ſunt conſtitutiones appellata, eaque ad haec tria ſumma genera referuntur: (d) Edicta nempe, decreta, reſcripta: quae alii ſubtilius diſtinguunt in pragmaticas juſſiones, edicta, mandata, decreta, epiſtolas, reſcripta, interpretationes, interlocutiones, beneficia, &, quae generali etiam conſtitutionum nomine veniunt, orationes.

(a) *l. cum ii ff. de tranſact.*

(b) *l. 1. ff. de reb. eorum.*

(c) Briſſon. *antiq. l. 1. c. 16.*

(d) *Enarrator ad* Cujacium *ff. de Conſtit. Princip. in paratli.*

CXIX. De Pragmaticis Juſſionibus.

Pragmaticae juſſiones erant imperia Principis, quae petente aliquo collegio, vel ſocietate, vel urbe, vel provincia, de conſilii ſententia manabant: (e) quae ſi quid juberent juſſiones dicebantur, ſi quid vetarent, ſanctiones.

(e) *l. 2.* Baſilic. *to. 5. c. 27.*

CXX. De Edictis Principum.

Edictum erat Principis voluntas nullo rogante, vel impellente; ſed ſponte ſua publicae, vel certae rei gratia promulgata. (f) Si quid enim conſilii ſui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant, more majorum (g) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quae lex vocabatur edictalis, qua omnes populi, & provinciae tenebantur.

(f) Theophil. *tit. inſtit de jur. nat. gent. & civ.*

(g) *Saepe* Cic. *in* Philip.

CXXI. De Mandatis Principum.

Mandata Principum ſunt monita, & praecepta, quae Rectoribus provinciarum, aliisque magiſtratibus Reipublicae, vel provinciae recte admini-

niſtrandae, civilique diſciplinae regendae palam, vel arcano literis dabantur: (*a*) Quae ſi publice darentur, commonitoria; ſi clam, ſecreta vocabantur. (*b*) Mandatorum vero nullae vires erant ſine ſcripto, niſi de mandatis privatorum ageretur: quae ſine ſcripto etiam valuiſſe docet Cujacius. (*c*)

(a) *l.1.* Cod. *de mand. Princ.*
(b) *l.1 l.2.* Cod. *de mand. Princ.*
(c) *obſerv. 27. c. 39.*

CXXII. De Decretis Principum.

Decreta Principum erant ſententiae, quas Imperator in cauſarum cognitionibus cum ſuo conſilio, & ſibi adſidentibus juriſperitis proferebat. Horum ſex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi ſententias contulit: quae pronunciatae ſunt Paullo, Papiniano, Meſſio, & Triphonino adſidentibus: (*d*) diſſentiente plerumque Paullo.

(d) Cujac. *obſ. 2. c. 26.*

CXXIII. De Epistolis Principum.

Epiſtolae Principum ſi quid continerent, quod in publicam rem, civilemque diſciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa eſt Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. (*e*)

(e) *l. ſolent. ſſ. non vero. ff. de offic. proconſ.*

CXXIV. De Rescriptis Principum, et Libellis.

Reſcripta ſunt reſponſa Principum ad ea, de quibus, vel a praeſentibus quibusque ſupplici libello rogabantur, vel per literas conſulebantur ab abſentibus magiſtratibus: quibus reſponſis Princeps oſtendebat quid ſibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta eſt librorum Codicis Juſtinianaei. Ex iisdem exempla, & regulae ducebantur ad ſimilia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat aditus, niſi per libellos deſideria ſingulorum, & negocia continentes. Majeſtas enim Principis, graviſſimaeque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo ſub Tiberio, & Auguſto; (*f*) ſed etiam ſub ipſo Julio Caeſare conſuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Caeſar inter ſpectacula occupabatur. Qui mos eo viſus eſt commodior, quod ſpacium Principibus daret ad cogitan-

(f) Tacit. *l. 4. ann.* Sueton. *in Aug. c. 84.*

tandum : (a) ne plus minusve loquerentur ex tempore. Porro ex ſententia, & reſponſis Juriſconſultorum, ſaepe Principes ad oblatos libellos de negociis forenſibus reſpondebant : (b) unde illud Alexandri Severi, *ſecundum reſponſum Domitii Vlpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut conſtitutionibus inveniretur, eam diſſolvebat, dubiamque legem, & conſtitutionem declarabat, aut Imperator ipſe, aut ex illius auctoritate Juriſconſultus. (c) Vnde pro legibus accipiuntur Principum interpretationes, ac definitiones.

(a) Tacit. *l.* 1. *annal.*

(b) *l.*4. Cod. *de contrab.& com. mit.ſtip.*

(c) *l.*11 *ff.de legib. l. ult.* Cod. *eodem.*

Sed haec latius patebunt ex libro de Romano imperio, quem his adjungemus, ut ſit velut originum quartus: ex quo, velut e capite, fluat jus omne Romanorum publicum, quod poſt Reip. converſionem, & deſuetudinem legum a nobis omiſſarum in jus imperatorium ceſſit.

CXXV. DE PRAEFECTIS PRAETORIO.

Paucis hiſce ſatis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum poteſtatem in legibus interpretandis, condendiſque : nunc Praefecti praetorio vim, imperiumque prodemus. Qui magiſtratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus inſtitutus, adeo anteivit ceteros, ut proximus eſſet a Principe gradus, & apex omnium magiſtratuum : complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, juſſuque ſuo Principem referebat, ſummum imperium exercendo, edictaque generalia proponendo, quae ἐπαρχικὰ dicuntur a nomine ipſius magiſtratus, qui graece appellatur ἔπαρχος. Is quamvis dignitate Conſuli cederet, poteſtate tamen longe praecellebat. (d) Siquidem Conſul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere : Praefectus vero praetorio genus omne animadverſionis habebat, cunctiſque praeerat generibus judiciorum. Etenim ad exem-

(d) *Vide* Cujac. *in parat. ff. & C. de offic. praefect. praet.*

Q

exemplum Tribuni Celerum, qui priſco Regum aevo cuſtodes erant regii corporis, eumque Tribunum habebant ducem; itemque ad ſimilitudinem magiſtri equitum, qui vicariam Dictatoris poteſtatem gerebat; Auguſtus ex Maecenatis conſilio, ut maximam auctoritatem magiſtratuum, non ex populi voluntate, ſed e propria facultate traheret: hanc extulit Praefecti praetorio poteſtatem, quam contulit in ducem cohortium praetorianarum ex equeſtri ordine, quas Princeps ad ſui corporis cuſtodiam adhibebat: *(a)* & praetoriae dicebantur, quod in praetorio, ſive aula Principum verſarentur. *(b)* Duos igitur creavit, qui ſummo imperio praetorianis militibus praeeſſent, quos praefectos praetorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam poteſtas ejusdem tutius concrederetur. Quamobrem Praefectus praetorio publicae diſciplinae fuit emendator. Ideo ſecundus dicebatur a Principe, & imperium ſecundum, itemque imperium ſine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud diſſimilibus. *(c)* Cui ſane praevalidae poteſtati exprimendae gladius ei ſolenniter tradebatur: ut omnium vitae necisque poteſtas ei tradita intelligeretur. *(d)* Nota eſt vox illa Trajani, cum Praefectum ſuum cingulo donaret: *Accipe*, inquit, *hunc enſem: & ſiquidem recte, & pro Republica imperavero pro me, ſin ſecus in me utere.* *(e)* Unde ſimul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes cariſſimos, & amantiſſimos ſalutabant; propriam in illis poteſtatem, ad documentum populorum honorantes. *(f)* Eorum igitur erat poſt Principem ſumma Imperii adminiſtratio, ab iisque mandata, juſſaque Principis ceteris magiſtratibus, ſive urbanis, ſive provincialibus diſtribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & removere; delicta pro-

vin-

(a) Suet. Plin.

(b) Faber. *ſemeſt. c.1. lib.1.* Dio *lib.55.*

(c) Eunap. *lib. de vit. phil.* Aurel. Vict. *in* Veſpaſ. Socrat. *ſecundo hiſt. c.12.*

(d) Plin. *in panegyr.*

(e) Surius *tom. quart. in vit. S.* Laurent.

(f) Novel. 6. & 7. Theodoſ. & Valent. *inſcr.* 430. Caſſiodor. 3. *var.* 20.

Digitized by Google

vincialium Judicum punire; (*a*) atque in Senatores Conſtantinopoli ex Conſtantini lege juriſdictionem exercere; (*b*) cauſas a praeſidibus, & rectoribus provinciarum ad ſeſe per appellationem adductas ſupremo loco cognoſcere. Nam progredientibus temporibus poteſtas haec eo adſcendit, ut a Praefecti praetorio ſententia non licuerit appellare. (*c*) Minus decorum enim viſum fuit tantae poteſtatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii ſui majeſtatem depoſuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permiſit, ut cum ille magiſtratu abiret, per libellum poſtulari poſſet a Principe intra biennium ſententiae retractatio. (*d*) At ex Juſtiniani Novella 119. cap. 5. libellus pro retractatione offertur ipſi Praefecto praetorio intra decem dies a prolata ſententia: dandis a victore fidejuſſoribus pro reſtitutione, ſi ſententia revocetur. Sin decem dies, abſque ſupplicatione praeterierint, ſine fidejuſſoribus executio procedet: ſupereritque parti alteri. Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (*e*) Cum ad hoc munus olim nemo, niſi ex equeſtri ordine (*f*) vocari poſſet, ita ut haec poteſtas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conferebat ei, quem Praefectura ſpoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam ſuſcepit Titus Veſpaſiani filius: qui ut eam acciperet ante ad equeſtrem ordinem tranſiiſſe dicitur: (*g*) deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipſe ordinis: poſtremo nonniſi e Senatu aſſumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. (*h*) Ante Conſtantinum uni tantum, aut alteri ea poteſtas ferme tribuebatur exercenda in comitatu, ſive in Aula Principis. Conſtantinus eam, utpote ipſis Principibus formidabilem, ut extenuaret, diſtinxit in quatuor Praefectos: (*i*) Vnum Orientis; alterum Illy-

(a) Cujac. *paratit.* Cod. *de off. praefecti praet. orient.*
(b) *l.* 2. *ſ.* 2. Cod. *de his qui veniam aetat.*

(c) *l.* 1. *§. his eu. nab. ff. de off. praef. praet. l.* 19. *C. de appell.*

(d) *l. unic.* C. *de ſent. praef. praet. ubi* Cujac.

(e) *Auth. quae ſupplicatio C. de precibus Imp. offer.*
(f) Dio *lib.* 55. *hiſtor.*

(g) Plin. *in praefat. hiſt. ad* Tit. *ipſum.*
(h) Lamprid. *in* Alex.

(i) Guth. *de off. Dom. Aug. pag.* 337. Roſ. *lib.* 2.

Illyrici; tertium Italiae; quartum Galliarum; quibus Juſtinianus adjecit quintum, nempe Africae.

CXXVI. De Assessoribus.

Adſidebant autem Praefecto praetorio, ſicut & aliis magiſtratibus, juriſperiti, quorum ex conſilio ille judicabat: quod munus tanto erat in precio, ut & ipſi Principes magiſtratibus adſederint aliquando. (*a*) Adſeſſoreſque hi conſiliarii erant, negociorumque participes, comiteſque magiſtratuum: quibus ſalaria conſtituit Alexander Severus. (*b*)

(a) Sueton. *in* Tib. *& in* Claud. *cap.* 12.

(b) Cujac. *paralit. C. de annonis, & capitat. adminiſtr. &c.*

CXXVII. De Magistris Scriniorum.

Inter alia munera, quae Juriſconſultis mandari ſolerent, praecipua erant munera Magiſtri ſcriniorum, ſive capſarum; in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (*c*) Quorum quatuor erant genera, nempe ſcrinia memoriae; ſcrinia epiſtolarum; ſcrinia libellorum; ſcrinia diſpoſitionum. (*d*) Scriniis memoriae, qui praeerat magiſter memoriae dicebatur, iſque dictabat Principi adnotationes, ſive reſcripta ſubnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. (*e*) Scrinia epiſtolarum, ſive reſcriptorum, continebant reſponſa Principum ad epiſtolas magiſtratuum ordinum, aut Senatorum quaeſtionem aliquam juris proponentium. Quas epiſtolas Principis nomine ſcribebat magiſter epiſtolarum, qui & orationes Principum componebat; iſque ſub ſe habebat ſcribas ab epiſtolis cum Graecis, tum Latinis. Praeterea legationes Civitatum, aliorumque poſtulata, & preces audiebat, ut referret ad Principem. Scrinia libellorum complectebantur libellos ſupplices Principi oblatos, quos magiſter libellorum eidem recitandos accipiebat, ut quod ille juſſiſſet, poſtea reſcriberet, dicebaturque libellos agere. (*f*) Qui ſuberant magiſtro libellorum in hoc munere libellantes appellabantur. Scrinia diſpoſitionum comprehendebant diſpoſitiones Principum, ſive conſti-

(c) *l. omnium.* 19. *& l. ult.* Cod *de teſt. l.* 3. Cod. *de agent. in reb.*

(d) Guther. *de offic. Dom. Aug. c.* 3. 4. 5. 6. 7. *li.* 3

(e) *l.* 5. Cod. *ad l. Corn. de Sicariis l. ult.* Cod. *de diverſ. reſcript.*

(f) *l. reſcriptum in princ. ff. de diſtract. pignor. l. praecipimus. §. noſtr.* Cod. *de appell. l. ult.* Cod. *ubi Senator.* Guth. *de offic. Dom. Aug. lib.* 1. *c.* 26.

ſtitutiones, pragmaticas ſanctiones, edicta, promotiones ad honores, mandata, conſuetudines, privilegia, beneficia ex liberalitate Principis, & quidquid denique ex illius voluntate, nulla juris neceſſitate cogente, manaret. Quibus qui praeerat magiſter diſpoſitionum, ſive potius comes diſpoſitionum vocabatur. Negat enim Cujacius (*a*) inveniri magiſtri nomen in diſpoſitionibus, diſſentiente Guthero. (*b*) Qui vero ſimilia negocia pro his quatuor magiſtris, aut abſentibus, aut valetudine impeditis ſuſciperent ac tractarent apud Principem, proximi Sacrorum Scriniorum dicebantur: propterea quod haec munera prope attingerent, proximumque a magiſtris ſcriniorum locum tenerent. (*c*)

CXXVIII. De Fisci Advocatis.

Erant & Fiſci Advocati, qui etiam ex Juriſconſultorum ordine ſumebantur, veſtituque inſigniori diſtinguebantur a ceteris: iisque defenſio, & rerum fiſcalium cura mandabatur.

CXXIX. De Digestione Juris Civilis sub Justiniano.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinae ſtatus ſub Principibus usque ad Juſtinianum, & quae munera profeſſoribus patuiſſent illius. Verum faciem jurisprudentia ſub Juſtiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Praetorum, & Juriſconſultorum libri omnes verſarentur in manibus; Juſtiniani tempore, ne juventus tanta librorum ſtrue, ac lectionis varietate opprimeretur; abſciſſa, rejectaque ſunt obſoleta jura; totumque jus civile compoſitum, ſelectis ex Juriſconſultorum libris, quae tum eſſent in uſu, quo in poſterum jus brevius eſſet, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex ſequentibus palam fiet.

CXXX. De Justiniano.

Juſtinianus propter contraria ſcriptorum ſtudia, & imperium cum Theodora muliere Scenica, quam uxorem duxerat, communicatum, Princeps fuit ancipitis famae. Vtrobique tamen cum in errori-

(a) *ad l.* 1. *C. de prox. ſacr. ſcrin.*

(b) *De offic. Dom. Aug. lib.* 3. *c.* 7.

(c) *Tit. Cod. de prox ſacr. ſcrin.*

roribus, tum in virtutibus maximi nominis. In extollenda pariter veritate Religionis, & in promovendis erroribus, ad extremum vitae ſuſceptis, acerrimus. Ad reparandas item, & ſimul ad evertendas precio leges, paratiſſimus: ut intelligas praeclara illius facinora non e virtutis ſtudio, ſed e popularis gloriae cupiditate proceſſiſſe, quam ſaepe ſuperabat alia cupiditas, nempe avaritia; eaque ſimulatas virtutes retegebat. Evectus ad imperium fuit a Juſtino Thrace avunculo, quatuor quam mortem oppeteret menſibus, anno DXXVII. cum triennio ante ab eodem Caeſar fuiſſet appellatus. Imperio ſuſcepto, curas vertit ad bellum adverſus Perſas, Vandalos, Gothos, oblatis ſibi ducibus maxime ſtrenuis, Beliſario ſcilicet, atque Narſete: quorum virtute cuncta ſibi proſpere ceſſerunt. Siquidem Perſas coërcuit, Vandalos ex Africa ejecit; Hunnos Thraciam vaſtantes extrema clade affecit, ſubegit Gothos; Italiamque a Totila varia, & improba laceratam dominatione, recepit.

CXXXI. De Codice Justinianaeo.

Principem ſi non optimum, at certe vigilantiſſimum tot bellorum curae a pacis artibus minime avocabant. Siquidem dum imperium ab hoſtibus liberaret; leges etiam ab obſcuritate ſtuduit eripere, ipſo initio Imperii ſui, ſcilicet anno ſecundo, a Chriſto nato DXXVIII. atque ad eas componendas, inque faciliorem, & breviorem ordinem digerendas, miro ardore, ſe contulit. Prima cura fuit ſuperiorum Imperatorum colligere conſtitutiones, quas antea vagas, atque confuſas, privato ſtudio, nullaque auctoritate publica, in peculiarem Codicem conjecerat Gregorius anno Chriſti CCLXXII. initio ducto ab Adriano usque ad Valerianum, & Gallienum. Unde Gregorianus Codex fuit appellatus. Hunc excepit Hermogenianus Codex, cujus auctor Hermogenianus, qui ſequentium

tium Imperatorum, uſque ad Conſtantinum conſtitutiones collegit. Poſtremus procedit Codex Theodoſianus: in quem Theodoſii junioris juſſu conſtitutiones Imperatorum, uſque ad Imperium ipſius Theodoſii congeſtae fuerunt. Cui magnam auctoritatem tribuerat Alaricus Gothorum Rex, & poſtea tribuit Carolus Magnus. (a) Nunc autem qualiſcumque temporis injuria ſupereſt, non tam ad jubendum, quam ad Juſtinianaeum Codicem explicandum habet auctoritatem. (b) Ex his Codicibus, aliiſque conſtitutionibus poſtea exortis, Juſtinianus Codicem confecit ſuum, edidítque anno Imperii ſui tertio, quae prima Codicis editio, praeceſſit omnes alios juris libros, quos nobis reliquit.

(a) *In ejus capitular. Prod. Juſtinian. pag.* 337

(b) *l.* 1. Cod. *de* Juſt. *Cod. confirm.*

CXXXII.
De Digestis.

Cum autem veterum Juriſconſultorum volumina eum ad numerum, & molem adſcendiſſent, ut adoleſcentium ſtudium, & induſtriam exuperarent, jamque duo millia librorum juventuti pervolvenda traderentur, & trecenties decem millia verſuum, (c) ſive ſententiarum, ut Gothofredus junior exponit; quorum lectio propter ſummam dictorum auctoritatem, negligenda non erat; Juſtinianus, ut juventuti hoc onus allevaret; ſtudiaque a rebus aliquando ſupervacuis, & obſoletis, in iis libris occurrentibus, ad ſola neceſſaria traduceret; anno Imperii ſui quarto, Triboniano, qui doctrina, & gratia Imperatori erat eximius, mandavit, ut ſimul cum aliis inſignioribus juriſperitis, quos ipſemet in Codice recenſet, ex veterum Juriſconſultorum libris caperet ea tantum, quae uſum haberent; & ex variorum ſententiis, atque particulis pertexeret ſeriem, ex variis quidem deductam auctoribus; at ordine tamen, atque ſenſu cohaerentem ſibi, maximeque convenientem, quaſi una mens eſſet, unaque vox, idemque ſonus. Huic autem labori Juſtinianus decennium praefinivit:

(c) *l.* 2. *§. omnia igitur* 1 *l.* 3. *§.* 1 *C. de vet. jur. enucl.*

Tri-

Digitized by Google

Tribonianus vero ſibi potius ex celeritate gloriam, quam poſteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehenſarum pandectas; & propter ordinem perductum ad exemplum edictorum a Juliano Jurisconſulto digeſtorum, digeſta nuncupavit. In quae, plerisque operibus vetuſtiorum Jurisconſultorum excluſis, ea contulit, quae proximiora erant aetati, moribusque ſuis: ſatis poſteritati conſultum autumans, ſi veteris, ac mediae jurisprudentiae notitiam colligere poſſet e ſeminibus inter opera ſparſis Jurisconſultorum recentium, qui omnes ſub Imperatoribus floruerunt. Vnde ſubductis primaevae jurisprudentiae capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem offudit; ut vix veterum Hiſtoricorum, Poëtarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum induſtria, & acumine diluatur.

CXXXIII. De Institutionibus.

Antequam autem Digeſta Juſtinianus emitteret, libros inſtitutionum quatuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caj, & Vlpiani, Marcianique inſtitutionibus; ut juventus ab his, veluti a ſimplicioribus elementis jurisprudentiam auſpicaretur. Quibus libris vix aliquid ſuperfuit elegantius, aut ſelectius; ſi quis e contextu veterum, mixturam diſcuſſerit recentioris aetatis. Has autem inſtitutiones Juſtinianus edidit, & confirmavit anno Imperii ſui ſeptimo, uno menſe ante editionem, atque confirmationem Digeſtorum: quibus una cum inſtitutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digeſta fuerunt ante inſtitutiones abſoluta, ſed confirmata, & edita poſterius.

CXXXIV. De 50. Decisionibus.

Verum quia de quinquaginta juris controverſiis

Digitized by Google

ſiis variae veterum Juriſconſultorum, diſcrepanteſque ſententiae prodierant; ne ſuper his mentes Judicum, incerto jure, jactarentur, eas diſſenſiones compoſuit Juſtinianus quinquaginta conſtitutionibus ſingularum controverſiarum definitiones continentibus, quas Codici ſuo inſertas, per titulos diſtribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam ſolam publica auctoritate munivit, abrogata priori. (*a*) Quam poſteriorem editionem, ut a priori diſtingueret, Codicem repetitae praelectionis appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita deſcribitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

(a) Cod. *de vet. jur. enucl. l.* 1. *&* 2.

A. D. DXXVIII. Juſtiniano A. II. Coſſ.
DXXIX. Decio V. C. Coſ.
DXXX. Lampadio, & Oreſte Coſſ.
Codicem fieri mandavit Juſtinianus.
Idib. Feb.
Codex editus idib. April.
Deciſionum 50. initium ab hoc anno.
Digeſta componi mandat Decembri menſe.
DXXXI. Poſt Coſ. Lamp. Or. I.
DXXXII. Poſt Coſ. Lamp. Or. II.
DXXXIII. Juſtiniano III. Coſ.
Inſtitutiones eduntur menſe Novembri.
Digeſta eduntur menſe Decembri
DXXXIV. Juſtiniano, & Paullo Coſſ.
Codex repetitae praelectionis editur menſe Novembri, abrogato priori.

Secundas autem editiones, veteres vocabant repetitas praelectiones: quo nomine Ulpianus retractatos ſuos libros ad Sabinum appellavit: praelectiones vero dicebantur lectiones, quibus praeceptores praeibant diſcipulis. (*b*) Tributus eſt autem Codex in libros duodecim, imitatione XII. Tab.

(b) Cujac. *paratit. C. de vet. jur. enucl.*

R Poſt

CXXXV.
De Novellis Constitutionibus, sive Authenticis.

Poſt editum Codicem reliquo Imperii tempore varias conſtitutiones edidit novum jus afferentes, quas vel ob id, vel quod poſt abſolutum corpus juris proceſſerant, Novellas appellarunt. Eaeque ſparſae prius, utpote oblata occaſione conditae, in unum volumen coierunt anno Chriſti DLXVI. & Imperii Juſtinianaei XXXIX. qui vitae ſuae fuit extremus: quarum quae apud nos juris habent auctoritatem, ſunt nonaginta octo expoſitae ab Accurſio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptae: cum Julianus vetus Juriſconſultus, qui eas poſt Juſtiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque; Haloander vero centum ſexaginta quinque: quibus acceſſerunt tres repertae a Cujacio. *(a)* Hae novellae primo graece prodierunt, deinde verſae fuerunt latine ab Anonymo, & evulgatae imperante Juſtino ſecundo. Hujus enim verſionis mentio eſt apud Gregorium Pontificem. *(b)* Prodierunt & aliae verſiones, nempe Haloandri, Agilaei, & Scringeri: quibus, ut elegantia major acceſſerit, legis tamen defuit auctoritas: quae tributa tantum fuit Anonymo illi, qui, praeceptum Juſtiniani *(c)* ſecutus, eas vertit κατὰ πόδας, hoc eſt verbum verbo, eodem ordine ſervato, reddidit; *(d)* proptereaque vocatum hoc volumen fuit Authenticum: quia id unum cum ſua verſione legis auctoritatem haberet; vel quod eſſet integrum: cum verſio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Graeco textu hanc Anonymi verſionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, abſonam, & confragoſam, quae Graecae linguae verbis reſpondet, non loquendi generibus. Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. *(e)*

(a) *In comm. ad novell.* 166. Duc. *de auct. Jur. civil. lib.* 1. *cap.* 4. *nu.* 15.
(b) *Canon. de perſon.* 11. *qu.* 1. *& c.* 2. *de teſtibus. Vid.* Anton. *Contium in novel. praef.*
(c) *l.* 1. *&* 2. Cod. *de vet. jur. enucl.*
(d) Alciat. *parerg. lib.* 2. *c.* 46.
(e) *Lib. obſer.* 4. *cap.* 38. *&* 8. *cap. ult.*

CXXXVI.
De Novellis Juliani.

Hanc autem verſionem, adſperſa etiam aliqua ele-

elegantia, in epitomen coëgit Julianus anteceſſor, ſive publicus legum interpres Conſtantinopolitanus, qui ſub Juſtino ſecundo, Tiberio ſecundo, & Mauricio floruit. Verum, quia verſio non eſſet κατὰ πόδας, publicaque auctoritate careret, grave nomen Authenticorum priori illi, ac locupletiori ceſſit: iſta vero verſio nomen retinuit auctoris ſui, appellanturque Juliani novellae. Porro Anonymi verſio illa diu in barbariae tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus, perturbata pervenit, plurimiſque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irnerius, Juriſconſultorum Lotharii tempore maximus, aut quiſquis fuerit alius Graecae linguae minime peritiſſimus, lacunas illas explevit. Burguntio vero, ſive interpres alius, neglecto prorſus veteri novellarum numero, ex antiqua ſerie jam perturbata anno Chriſti MCXL. novam pertexuit in novem collationes tributam: in quas, ſuppreſſo priori ordine, ſuperſtites novellas digeſſit. Dictae ſunt autem collationes, quaſi collatae ad alias, atque oppoſitae ad declarandas, vel abrogandas ſuperiores leges Codicis: & propterea extremo Codici adjectae. Quod volumen in uſu poſitum, ſpretis aliis editionibus, authenticum fuit appellatum: publicam enim ab Imperatoribus auctoritatem accepit. Aliae vero Juſtiniani Novellae, quae opera eruditorum poſtea emerſerunt; item novellae Leonis, aut aliorum Imperatorum, non corpus juris auxerunt; ſed tantum eruditionem, & recepti juris intelligentiam.

CXXXVII. DE TRIBONIANO, ET SOCIIS.

Commodum nunc de compoſitore juris Triboniano differemus: ne in variis judiciis, quae de hoc apud auctores inveniuntur, ſtudioſus aut haereat, aut labatur. Hic ſi talis fuiſſet, qualis traditur a Suida; minime dignus erat, cui Juſtinianus tantae fi-

dei opus concrederet, qualis emendatio fuit, atque digeſtio juris civilis. Nam praeter avaritiam, & mercimonium quodammodo legum, nullum eſt crimen, cujus a Suida non poſtuletur. Homini enim in tanta dignitate conſtituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honeſtatem. Eum praeterea facit aſſentatorem improbum, & fallaciarum artificem callidiſſimum, cujus aſtu ſcribit Juſtinianum ſibi perſuaſiſſe numquam interiturum; ſed ſimul cum corpore, atque animo in Coelum advolaturum. Teſtimonium ſane non tam Triboniano pudendum, quam ipſi Suidae: qui auctoritate redarguitur Procopii ſe longe majoris fidei. Etenim Procopius, etſi ab hac foeda Tribonianum aſſentatione non excuſat in arcana hiſtoria; in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuiſſe miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, ſed honeſti, atque ad leges figendas refigendasque, non tam precio, quam inconſtantia rerum humanarum adductum fuiſſe. Ego ſane illum, perinde ac vulgo ſolent homines, neque viciorum crediderim, neque virtutum ſummam attigiſſe: etſi non ſemper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione precio, aut potentiae fidem addixiſſe. Neque tamen conceſſerim Hottomanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupiſſe. Quam multa enim eorum, quae nova protulit Juſtinianus, utpote commodiora temporibus; expeditiora ſunt veteribus legibus, atque ſimpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcumque in libris juris, vel in hiſtoria, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adſcribunt: quaſi ſcriptores omnes, omnesque Jurisconſulti, ab

omni

Digitized by Google

omni errore, praeter humanam conditionem fuerint immunes, totam vero humanitatis labem exhauſerit Tribonianus? Erravit nimirum ille: quid ni? immo & ſaepiuſcule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus neſcio quisnam accuſatorum melius tam brevi tempore ſe felicius explicaſſet. Erravit ille, fateor: ſed neque omnia, neque unus. At fuit poſteris noxius, propter intercepta veterum Juriſconſultorum ſcripta. Quaſi tot alia Graecae, ac Latinae ſapientiae volumina ſuperſint; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli praeter quam ſorti debeamus. Immo ſi jus temporibus illis barbaris petendum fuiſſet è toto illo commentariorum pelago, ſocordia hominum potius in tenebris jacuiſſet. Quis ſcit igitur an Jurisprudentiae veſtigium ullum retineremus; niſi has nobis Tribonianus particulas excerpſiſſet? Unius Maximi Cujacii teſtimonio contra omnes hoſtes, Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes* (ait ille) (a) *conſtitutiones Juſtiniani ſunt eruditiſſimae: utpote conditae a maximo Juriſconſulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, ſtudioſiſſimus juris: ſine quo periiſſent omnes libri veterum Juriſconſultorum, quorum ille copia ſolus abundabat aetate Juſtiniani*. Et in Ep. praefixa Paratitlis Cod. ait: *Qui earum vim tenet* (nempe Conſtitutionum Imperialium) *hunc ego facile ſim habiturus pro doctiſſimo J. C. ac pene pari Triboniano ipſi. Quo ego tandem cognito pondere earum Conſtitutionum, quas ſuo Imperatori eum perſuaſiſſe certo certius eſt, mihi gaudeo, quod cognoverim eam aetatem non tuliſſe excellentiorem in jure civili, quod utique & ſine illius ope, curaque intercidiſſet*. Nempe tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit: nam cum ſaepe alibi; tum praeſertim in obſervationibus, illius incuriam repre-

(a) *In C. comm. de legat.*

prehendit: unde lib. obſ. 5. c.33. *Tribonianus* (ait) *ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam ſe imprudenter profitetur, quod uno in loco mutabat, non mutabat in alio.* Unde non inficior multa in Triboniani collectione vitia irrepſiſſe; neque prorſus fidem habuerim Juſtiniano, aut potius Triboniano ipſi audacter praedicanti, nullam jam eſſe in tanta ſcribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam ſuperfluitatem: cum ejus aſſertio ipſa Digeſtorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim ſaepe diſcordiam animadvertimus; ut qui fateri nolit, cogatur ſeſe diu, & fruſtra torquere: aliaque vitia qui negaverit, nae ille palam oſtendet oſcitantiam in legendo ſuam. Ea tamen taſia non ſunt, ut homini de poſteritate optime merito, tam praeclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem ſicuti Cujacii aequitatem admiramur; ita inſolentia ſtomachamur illorum, qui numquam tantopere ſibi plaudunt, quam ſi quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quae certe, & magna eſt, & eſſe debet; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere voluimus, ut aequi ſint rerum aeſtimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium, quam reprehendendi vitia aemulentur. Sed jam de Triboniano reliqua perſequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniani filius, ab Juſtiniano Magiſter officiorum, Aſſeſſor, & Quaeſtor creatus, atque etiam ad Conſulatum evectus. Apud ſeditioſos, quorum factio Veneti, Praſſinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu, ipſe, ac Joannes Praefecti utrique praetorio ad necem depoſcerentur. Quorum furorem ut compeſceret Juſtinianus, utroſque magiſtratu movit: poſtea vero Tribonianum reſtituit, deferbeſcente jam ira factionum

ctionum, invidiaque reſtincta. Hinc illius apud Juſtinianum auctoritas quanta fuerit elucecit. Cum autem quaeſtura, & conſulatu perfunctus fuiſſet; ideo *Ex-quaeſtor* appellatur, & *Ex-Conſul*. Socios in componendo corpore juris habuit viros doctiſſimos, (*a*) & illuſtres ejus aetatis Theophilum, Dorotheum, Conſtantinos, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Proſdocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

(a) *l.* 2. Cod. *de vet. jur. anucl.*

CXXXVIII. De Basilicorum libris.

Hoc ordine, hiſce auctoribus conſtitutum fuit jus civile Juſtinianaeum; ſed infelici ſucceſſu. Nomen enim in Graecia Imperatorum aliorum ambitione; in Italia vero uſum, injuria barbarorum, amiſit. Erant ſane jam ante Juſtinianum, ex toto terrarum Orbe, tres ampliſſimae Civitates delectae, ubi juriſprudentiae ſcholae patebant, Berytus (*b*) nempe Phaeniciae Metropolis, Conſtantinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum ſcholis aliis: quodque miremur in tanta noſtrorum temporum copia docentium, & ſterilitate doctrinae: binos tantum quaeque Civitas habebat praeceptores. (*c*) Cum igitur Juſtinianeum jus tribus hiſce celeberrimis in gymnaſiis conſederit: recedente paulatim uſu linguae latinae, (*d*) Pandectae in Graecam linguam translatae fuerunt per Thalelaeum, qui ob ſcientiae praeſtantiam dictus fuit legum ocellus *νομικῆς ὀφθαλμός*. Converſus fuit & Codex: inſtitutiones vero translatae per Theophilum, alium, ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit, ex quibus, & ex poſterioribus Imperatorum conſtitutionibus poſt Juſtinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad annum Chriſti DCCCLXVII. nempe usque ad Baſilium Macedonem Imperatorem: qui ut Juſtiniani nomine depreſſo, ſuum attolleret, excluſa prorſus latina, & Juſti-

(b) *l.* 1. Cod *de Metrop. Beryti.*

(c) C. *de ſtud. liberal. Urb.* Rom. *& Conſtant.*

(d) Suar. *in notit. Baſilic.* Cujac. *obſerv. c.* 31. *lib.* 17. *& cap.* 10. *lib.* 6. *& cap.* 33. *lib.* 13.

Digitized by Google

Juſtinianaea juris editione, novum corpus e graecis digeſtorum, codicis, & novellarum verſionibus, idemque brevius, atque contractius extulit; perduxitque usque ad quadraginta libros abſolutum poſita libris ſexaginta a Leone filio: qui eos libros βασιλικῶν, nempe imperatoriarum legum appellavit. Eosdemque in aliam formam Conſtantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim, & hiſtoricos univerſos in unum corpus trium locorum communium collegerat; ideoque noluit diligentiam ſuam deeſſe jurisprudentiae, quae ſociam habet hiſtoriam, & adjutricem. Suppreſſis autem Juſtiniani libris, Baſilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Graeci permanſit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interiitque illius uſus cum Conſtantino Palaeologo, qui per Turcas fuit Imperio ſpoliatus. Interea vero dum Baſilicorum vigebat auctoritas, omnis in iis Graecorum Jurisconſultorum cura verſabatur, nempe Balſamonis, Stephani, Nicaei, Thalelaei, Euſtachii, atque aliorum, quorum reliquias conſervamus: qui vel paratitlis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum, & legum uberiorum, iisque pro ſua ſerie diſtinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium; vel ſententiis dilatandis; vel ſimilibus, ac diſſimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iisdem ad marginem attexendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomae partim ipſorum Imperatorum juſſu, partim privato labore, conſilioque prodierunt: quas paucis indicabimus: ne cum varios titulos praeſerant, ſtudioſis errorem objiciant. *(a)* Ac primo diſtinguendus eſt Codex ipſe Baſilicus, ſive Prochiron magnum a parvis, quod πρόχειρον νομικὸν, ſive promtuarium juris, & ἐκλογὴ τῶν νόμων, hoc eſt legum ſelectio appellatur; utpote compoſitus

(a) Prodrom. Juſtin. *p.* 3. §. 5. *ſect.* 2. & 3. *cum auctoribus ibi adductis.*

ſitus ex uſitatioribus Juſtinianaeorum librorum legibus : quem codicem diximus auctorem habuiſſe Baſilium ; incrementum accepiſſe a Leone , formam vero emendatiorem , atque novam a Conſtantino. Idemque dictus fuit *τὸ πλάτος τῶν νόμων* & *τὸ πλατύ*. Poſt hunc iidem Imperatores inſtitutionum inſtar edidere *πρόχειρον μικρὸν* , ſive promtuarium parvum ex magno contractum : quod etiam ecloga , & Synopſis conjunctim , ſive ſelectio compendiaria dicitur : item & *ἐκλογὴ καὶ ἐπιδιόρθωσιν* , ſive ſelectio correcta : quae primo ipſum Baſilium ; deinde Conſtantinum , & Alexandrum auctores agnoſcit ſuos . Tertium Procheirum appellatur index *νομικῶν κατὰ τὸ στοιχεῖον* , ſive jus per elementa literarum , aut jus alphabeticum . Eſt enim ſelectio major per alphabeti ſeriem digeſta, quae continet majorum Baſilicorum leges & titulos ad literarum ordinem relatos . Qui Codex repertus Tarenti fuit a Joanne Sambuco viro Pannonio : ea enim Civitas diutius Graeco Imperio paruit , retinuitque graecos mores , & inſtituta. Quartum Procheiron , Tarenti quoque repertum dicitur *μικρὸν κατὰ στοιχεῖον* , ſive Alphabeticum parvum , quod diſtinguitur a Procheiro Alphabetico magno , de quo ſupra diximus . Quintum Procheiron opus eſt Michaëlis Attaliatae judicis, & proconſulis , editum tempore Michaëlis Ducae titulis XCV. anno MLXXVII. quod *πραγματικὴν*, vel *πόνημα* , ſive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michaël Pſellus , qui compendiarium jus verſibus clauſit. Septimum Procheiron eſt Conſtantini Harmenopuli , contractum ex Baſilicorum Codice , nuncupatum Ἑξάβιβλον. Ex quibus , atque ex Graecorum Juriſconſultorum ſuperſtitibus notis , & interpretatiunculis , Cujacius multos juris civilis locos reſtituit , explicavit &

illuſtravit : ita ut illius eruditio Graecorum luminibus adſperſa germanam Romanorum jurisprudentiam, caligine temporum intermortuam, ſuſcitarit.

CXXXIX. De Fato Jurisprudentiae Justinianaeae in Italia.

Atque is in Graecia, & in Oriente Juſtinianaei juris progreſſus fuit & exitus. In Italiam vero, & in Occidentem, multis poſt ſeculis, floruit: latebatque interea in Ravennae ditione, atque in Illyricis finibus: ubi quod Graeco Imperatori parerent, jus ex Juſtinianaeis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas ſtatim ab expulſis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipſa Ravenna exceſſit: poſtquam ab Imperio Romano per Aiſtulphum Longobardorum Regem fuit avulſa, circa annum DCCLII. Itaque Italia majeſtate ſimul, & legibus exuta ſuis, jugum Imperii, legumque ſubiit barbararum, dominaque rerum humanarum ſenſu priſtinae libertatis, veteriſque magnitudinis per longum, ac vile ſervitium privata, pro Romani ſplendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immaneſque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex priſca omnium ſeculorum ſapientia conflatum diu rexerat; poſtea usque ad Lotharii tempora occuparunt Viſigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundiorum pudendae leges, ſive potius Barbarici ingenii libidines: quae continentur in Codice inſcripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Rotari Rege, qui primus eas collegerat, *edictum*: ex quo jus Longobardicae dominationis tempore reddebatur: Cum ex Romano jure non aliud ſuperfuerit, quam id, quod moribus adhaeſerat Italorum, quodque ipſum civile commercium, uſitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem

Digitized by Google

autem juris ſuperabant ad uſum etiam judiciorum tantum fragmenta quaedam ; non e Juſtinianaeis decerpta codicibus , quorum lucem , praeter Ravennam , ut diximus , Italia publice numquam adſpexerat ; verum e Codice Theodoſiano , cui Anianus Alarici Gothorum Regis , qui Codicem illum confirmaverat , juſſu ſuas breves interpretationes adjunxit : & e Gregoriano , Hermogeniano , ac regulis Ulpiani , Cajque inſtitutionibus , Paullique ſententiis. Tantaque in Italiam , ac tam diuturna barbaries inundavit , ut jus Romanorum , etſi magno ſtudio , deletis Longobardis , a Carolo Magno quaeſitum : tamen exemplariorum inopia , longaque oblivione populorum , usque ad ſeculum duodecimum , nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur , ut fatum omne Juſtinianaeorum librorum oculis legentium ſubiiciamus, vixere illi quidem in Graecia a Juſtiniano usque ad Leonem , nempe ab anno Chriſti DXXXVI. ad CMX. per annos ſcilicet CCCLXXIV. In Italia vero (ſi Ravennam excipias) reſiſtente ab initio barbarie Gothorum , numquam floruerunt; vixque tandem emerſerunt anno MCXXX.

CXXXX.
De Instauratione Juris Justinianaei sub Lothario.

Eo tempore , injuſtis perturbatisque comitiis, lacerarat Eccleſiam falſus Pontifex Petrus Leonis , Anacletus Secundus nuncupatus ab ſua factione: Cujus Dux erat Rogerius Apuliae , ac Siciliae comes , Regis nomine a falſo Pontifice donatus. Adverſus Anacletum creatus rite , ac ſolenniter fuerat Innocentius Secundus, cui favebat Imperator Lotharius Saxo , ſumma virtute , atque prudentia Princeps. (*a*) Quo bellum gerente adverſus Rogerium , Amalphi , Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia , Melphiam cum Amalphi confundentes) inopitato reperti fuerunt Digeſtorum libri : quos Piſani , qui claſſe

(a) Sigon. *de Regn. Ital. l. 4.*

S 2 Lotha-

Lotharium contra Rogerium adjuverant, praemio bene navatae operae ſibi exorarunt. Piſis vero, poſt longam obſidionem a Caponio militiae Duce ſtrenuo expugnatis, tranſlati ſuere Florentiam: (a) ubi pro Auguſta Mediceae domus magnificentia, in Muſaeo magni Ducis conſervantur. Hinc promiſcua Piſanarum, & Florentinarum apud ſcriptores Pandectarum appellatio. Iisdem temporibus repertus Ravennae fuit conſtitutionum Imperialium volumen, quod Codex appellatur: indeque ceteros libros juris, immo & Digeſtorum aliud exemplar in lucem aliqui rediiſſe putant: nec mirum, cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit, & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellae vero conſtitutiones etiam antea per Italiam vagabantur: utque mea fert opinio, multi juris civilis libri, poſtquam inceſſit homines cupido recipiendi Romani juris, agniti potius fuere, quam reperti: nam & aliquot ante Lotharium annis, jus civile Juſtiniani commemoravit Ivo Carnotenſis, (b) & libros Pandectarum: cum antea ſi occurrerent, forſan ſocordia, & oblivione praetermitterentur.

(a) Polit. l. 10. ep. 4.

(b) Epiſt. 134. & 99.

CXLI. De Pandectis Florentinis.

Legum autem Romanarum oraculis poſt diuturnum ſilentium ſuſcitatis, Italia jam pridem oblita ſui, reſpexit tandem ipſa ſeſe, inque ſuis legibus vetuſtam Imperii majeſtatem recognovit: recepitque per eas in toto ſubjecto ſibi olim terrarum Orbe, ſi non Imperium, at ſaltem nominis auctoritatem, quaeque vires dominationis amiſerat, ratione in poſterum imperavit. Noſtris enim legibus omnes populi ſubmiſere faſces; quique ab Imperio deſciverant Romanorum eorumdem ſapientiae perpetuo paruerunt. Porro Codicem hunc Florentiam tranſlatum (c) Politianus cenſuit ipſius Triboniani aetate prodiiſſe: ita ut omnium exempla-

(c) lib. 10. ep. 4.

plariorum auctoritatem ipſius judicio vincat; a quo diſſenſit Alciatus, (a) propter mendas, quae hoc etiam in Codice inſunt. Antiquiſſimum tamen fuiſſe non ambigitur; (b) & ad ejus fidem in re ancipiti omnes interpretes noſtri recurrerunt; omniaque alia exempla ex hoc uno fluxiſſe creduntur.

(a) *Diſpunct.* 3. *cap.* 12.
(b) Bart. *l. ſi cre, dit.* §. *ult. ff. de diſtract. pign.* Alex. *in l. ſi filii famil.* §. *ſi vir. ff. ſolut. matrim.*

CXLII.
DE INSTAURATIONE STUDIORUM JURIS.

Itaque, recepto Romanorum jure univerſo, & poſt longum exilium in patriam reſtituto; ſtudia Italorum ad interpretationem, atque uſum illius continuo exarſere; ob eamque cauſam publica Imperatoris auctoritas expetebatur, qua ſublatis Longobardorum legibus, deletiſque veſtigiis priſtinae ſervitutis, Italia per uſum Romani juris majeſtatem priſtinam recuperaret. Hoc juriſprudentiae officium praeſtitit idem Lotharius, quo imperante revixerat. Is enim publico edicto in omnes Imperii regiones emiſſo juſſit, ut Romanorum jus in ſcholas publicas, inque omnia tribunalia reciperetur: ex eoque in poſterum cauſae judicarentur, deletis barbaris legibus, profligatiſque cruentis moribus, Italico nomine prorſus indignis. Itaque hoc edicto Romano juri faſces reddidit ab hoſtibus ereptos; eique publicam auctoritatem, lucemque reſtituit.

CXLIII.
DE BONONIENSI SCHOLA, ET DE IRNERIO.

Primam autem, atque celebriorem ſcholam juris civilis Imperator aperuit Bononiae; ubi ſedes bonarum artium, & publicum cujuſque doctrinae docendae munus, vel a Theodoſio minore, (c) ut Bononienſes contendunt; vel, ut alii putant, ab ipſo Lothario fuerat conſtitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit, atque ſuaſor Juriſconſultorum ea tempeſtate maximus Irnerius, vel, ut alii ſcribunt, Vernerius; qui Mediolanenſis ne, an Germanus fuerit, ambigitur. Is non ſuis modo, ſed & Mathildis precibus eximia tum auctoritate mulieris id impetravit, teſte Aba-

(c) Panſir. *de clar. leg. interpr. lib.* 2. *cap.* 31. *in fin.*

bate Uſpergenſi: *(a)* quem etſi erroris arguat Sigonius, *(b)* quod eo tempore Mathildis jam e vivis exceſſerat; tamen alia potuit eſſe Mathildis e tribus, quas ejusdem nominis circiter ea tempora floruiſſe Baronius *(c)* e veteribus monumentis comprobavit. Patebant adhuc iis temporibus Conſtantinopoli cum ceterarum artium ſcholae; tum juris praecipue civilis, quod ſuppreſſis latinis Juſtiniani, e graecis Baſilicorum codicibus promebatur. *(d)* Inde Irnerius cum graecam linguam addidiciſſet, juris quoque ſcientiam ſecum in Italiam advexiſſe creditur: *(e)* cum neque ex ſe edere in tantis doctrinarum tenebris; neque aliunde arripere tantum jurisprudentiae lumen potuerit, quantum ille in componendo, & redintegrando, illuſtrandoque diſſoluto illo, & caliginoſo legum corpore profudit; ut merito lucerna juris appellaretur. Qui enim ante ipſum, etiam in Bononienſi ſchola, interpretationem fuerat aggreſſus Pepo, probatu dignum extulit nihil. Quamobrem uni Irnerio Juſtinianaeum jus integritatem ſuam, & jurisprudentia vitam acceptam refert. Is enim e variis codicibus, ut credere eſt, undique coactis, & ſimul collatis, atque pluribus ex fragmentis judicio, & acumine ſuo commiſſis, ſparſa juris membra collegit: quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones, aetatesque omnes, additis obſcuriorum locorum interpretationibus, implorataque Imperatoris auctoritate transmiſit. Studioſorum autem laborem levavit laudabili ſane opera, redactis nempe in epitomen ſalebroſis, atque garrulis Juſtiniani Novellis: quarum ſummas perſpicuas ſimul, atque breves per Codicis titulos diſpertivit, attexuitque legibus iis, quae novellis, aut abrogabantur, aut detractione, vel adjectione mutabantur: quas Authenticas vulgus appellat.

Unde

(a) *In Chronico*

(b) *lib.* 11. *de Reg. Ital. in fin.*

(c) *Ann.* 1074.

(d) Abbas Uſperg. *fol.* 291. Decian. *in Apolog. adverſ. Alciat.*

(e) Giron. *l.* 5. *obſ. jur. canon.*

Digitized by Google

Unde per Irnerium una ſerie, eademque lectione, Codicis & Novellarum ſenſum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis reſpondentes, aut non ad ſuos titulos relatas, obſervarunt. Quorum errorum feriem pertexuit Jacobus Viſſembachius: eamque adſuit diſſertationi ſuae de mutuo. Sunt qui ſero novellas Irnerio innotuiſſe tradant: adduntque illum, dum cauſas oraret novellarum auctoritate confutatum, negaſſe germanum eas eſſe Imperatoris partum, ſed nebulonis alicujus commentum, quod vim ſibi legis adrogaret. Ipſe vero Irnerius, cum Ravennae artes liberales doceret, Bononiam vocatus, jus civile ſuſcepit explicandum publice: ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut ſuſpicantur Bononienſes Cives in epiſtola ad Nehuſium ſcripta: quam mecum inter alia ſelectiora, & rariora opuſcula, quorum bibliothecam ſuam habet refertiſſimam, humaniſſime communicavit *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus ſuis attulit juriſprudentiae, per diſcipulos ad omnem tranſmiſit poſteritatem.

CXLIV. De Variis Irnerianae Scholae Sectis.

Ejus e ſchola celebriores interpretes profluxerunt, uſque ad Accurſium: a quo plenior juris coepit explicatio, uſque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, ſed etiam in ipſas Accurſii, & veterum explicationes longe verecundiores textui circumdatas, quas graeco vocabulo Gloſſas vocamus: quod per eas, veluti per linguas legum ſententiae alioquin obſcurae pandantur. Bartoli profuſa commentandi libido poſteriores inceſſit interpretes uſque ad Alciatum: qui novis luminibus ex graeca, & Romana anti-

antiquitate, abſtruſaque linguae latinae notitia, & ope artis criticae ſecum reviviſcentis, priſcam & germanam jurisprudentiae faciem diſcluſit: barbariae vero ſquallorem prorſus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in aevum Alciati coeptum abſolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegantia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus ſit, cui, etſi tempore, atque auſu non primo, tota jurisprudentiae reſtitutio, propter praeſtantiam ejus ſupra ceteros interpretes, adſcribatur. Hinc a nobis ſincera omnis, & erudita interpretatio Cujaciana jurisprudentia nuncupatur: exemplo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philoſophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur diſtinctionis, & memoriae gratia, in quatuor gradus noſtratem jurisprudentiam tribuemus. Primam facimus Irnerianam: ſecundam ponimus Accurſianam: tertiam conſtituimus Bartolinam: poſtremam, quam, uti germanam vetuſtatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Irnerio autem, usque ad Alciatum, a quo jurisprudentia Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiae fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, ſinuoſisque ſubtilitatibus, ex Arabicae philoſophiae ſcholis, a Bartolo maxime, ad ſtudium juris traductis implicabatur: opeque deſtituta cognata ſibi latinitatis, & eruditionis, aptoque miniſterio privata, evolvere ſeſe neſciebat: unde rigebat illa tamquam hyeme cohorruiſſet. Quare, cum verus Romanae Reipublicae, jurisque Romani ſenſus ſub Alciato primum, & ſub Cujacio maxime refloruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver jurisprudentiae appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convolaturi, obibimus prius Irnerianae, Accurſianae, atque Bartolinae

linae juriſprudentiae ſeriem, celebriores cujusque auctores indicantes: deinde ad Cujacianae juriſprudentiae interpretes progrediemur.

CXLV. DE MARTINO.

Prodeat autem ante omnes ex Irnerii ſchola Martinus Cremonenſis, ex Bononienſi Goſiorum, nobilique familia: (*a*) quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure quaeſtiones moviſſet, atque eſſet in opinando liberior, ſeque nimium audiret; adverſarium habuit, ex eadem Irnerii ſchola, Bulgarum. Ita ut ipſorum contentiones inter utriusque diſcipulos opinionum, & animorum diſſidia parerent. Itaque ſtudioſorum turba, Proculianorum, & Sabinianorum inſtar, in duas factiones diſceſſerunt. Quarum altera Bulgarum ſequebatur, altera Martinum; a quo ex Goſia familia dicti ſunt Goſiani: quos contraria factio auctoritate, ac numero ſuperavit: etſi Martinus Frederico AEnobarbo haud liberaliter aſſentatus harum ſententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: (*b*) nec mirum Martino tam ſecundum fuiſſe Fredericum; cum, ut Imperatoris gratiam ſibi Martinus pareret, (*c*) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit ſententia ſua rerum omnium dominium, & proprietatem Imperatori adjudicare. Quo meruit, ut ipſius agnati a Caeſare inter Principes referrentur. (*d*) Hac autem pudenda ſane ambitione, arbitror Martinum apud aequales, & poſteros invidia flagrantem, adeo paucis opiniones probaſſe ſuas; ut ejus diſcipuli ab Accurſio, per deridiculum Goſiani appellentur; & Jaſon pronunciare non dubitaverit, nihil veri a Martino afferri ſolere. (*e*) Anceps fama eſt illum ab Azone clavibus auditorii percuſſum exanimem concidiſſe, fremente Azone, quod eſſet a Martino in diſputatatione ſuperatus. Floruit

(a) Cynus *l.* 1. *§.taceat. in fin. C. de rei uxor. action.*

(b) Odof. *l.rem non novam in fin. Cod. de judic.* Iſern.*conſt. ſi dubit.* Roland. a Val. *conſ.*46. *num.*14. *lib.*3.

(c) Gloſ. & Odofr. *l.bene a Zenon. C. de quadrien. praeſcript.*

(d) Cyn. *l.*1. *§. taceat. C.de rei uxor. action.*

(e) Alciat. *parerg. lib.*9. *cap. ult.*

ruit Martinus ſeculo duodecimo anno aetatis ſuae LXXVIII.

CXLVI.
De Bulgaro.

Offert ſe huic ex adverſo Bulgarus aequalis ejus, & aemulus, quem plerique faciunt Bononienſem. Is apud populos, non ſolum doctrina, ſed & gratia valuit: atque ob pronunciationis leporem, os aureum appellabatur. Laudi huic ſucceſſus reſpondit. Cum enim is Bononiae doceret ſimul, & judicaret in appellationum cauſis ſupra libras viginti quinque, juſſu Frederici AEnobarbi, qui eum una cum ceteris ad jura Imperii definienda vocaverat; ſententiae ab ipſo latae, ſive in explicando, ſive in reddendo jure, tanto plauſu, atque conſenſu populorum attollebantur, ut per omnem Italiam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore Bulgari conſuetudines: eo quod interpretationes ipſius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem ſuarum ſententiarum apud populos, ipſe damnoſo ſibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, praeter morem, ſancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore, ſuperſtitibus liberis, mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat, redire: Martinus contra mulieris patrimonium ajebat eſſe dotem, proptereaque in ipſius mulieris poſteritate permanſuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari ſocero conſultus reſpondit, ſe quidem, cum in contraria ſententia eſſet, dotem non fuiſſe redditurum; Bulgarum vero, cum aliter ſentiret, ſua ſe doctrina implicuiſſe, propriaque ſententia damnaſſe, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinae ſuae fidem patrimonio anteponens, oblata ſponte dote, ſui aemuli judicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole ſuſcipienda ſecundam; tanto adverſam in retinenda, amiſ-

Digitized by Google

amiſſis omnibus liberis, quos ſuſtulerat: unde animo aeger pronunciavit vulgatum illud:

Ordine mutato ſuccedis, Bulgare, nato.

CXLVII. DE HUGOLINO.

Eadem aetate ſcholam Bononiae juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravennate, clarus ob adjectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Frederico miſſos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos diſpertiiſſent; Hugolinus eos ſeorſum collectos authenticorum collationibus attexuit: eoſdemque ita compoſitos, decimam collationem appellavit. (*a*) Deceſſitque anno MCLXVIII.

(a) Odofred. *in auth. caſſa. C. de Sacroſ. Eccleſ.* Alvarot. *in prooem. tend. colu. 4. quaeſt. 3.*

CXLVIII. DE ROGERIO, ET OTHONE, ET PLACENTINO.

Claruit etiam eo tempore Rogerius, qui epitomen, ſummam appellatam, ſcribendam ſuſcepit, non ultra viginti chartarum, ut cum ſcriptoribus illis loquar, ſpatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum ſummarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repullulantem, ſcientiam juris retulit ſecum Placentinus Gallus a Martino inſtitutus, qui Agathopoli, nunc Montepeſſulanum, in Gallia Narbonenſi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, aemulatione Rogerii, quem hac laude ſuperavit.

CXLIX. DE PYLEO.

Nec memoratu indignus eſt Pyleus ex pago Mutinenſi, qui exorſam a Placentino poſtremorum Codicis librorum abſolvit epitomen. Is Bononiae jus expoſuit, poſteaque Mutinam precibus, precioque a Mutinenſibus abductus fuit, ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in judicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e praetereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut ſibi caveret, cujus moniti teſtes nulli aderant: machinarios in jus duxit. Quos ubi Praetor interrogaſſet, ac tacentes vidiſſet, admiratus, ad Pyleum converſus eſt, ſilen-

tiique cauſam rogavit: tum Pyleus, quia muti ſunt, inquit. Ad haec accuſator mendacium exprobrans, exclamavit: immo audivi eos vociferantes, ac tranſeuntibus, dicentes, *cavete.* Tum Pyleus: *Ergo abſolvantur*, inquit, *praemonens enim, de damno non tenetur.* (*a*) Itaque impetravit, ut eis a Praetore noxa remitteretur. Uxoris teſtamentum, quo haeredem inſtituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non ſine multis oppoſitoribus. Librum ſcripſit de ordine judiciorum, & aliqua in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod ſingulis Saturni diebus in utramque partem diſputationes haberentur, ortum eſt ſabbatinarum quaeſtionum nomen ab ipſo conſcriptarum. Ex qua exercitatione proceſſere Brocardica, ſive enunciata illa, quae uſum habent ancipitem, & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehenſa.

(*a*) Bald. *in praxi de utriusque jur. reg. de cavill.*

CL. De Alberico, et Joanne.

Inter Bulgari diſcipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus, magiſtro ſimilis: quippe temulentus, & helluo, egregieque impudens: cum non veritus ſit, propter turpe lucrum, fidem ſuae abrogare doctrinae. Etenim de reſtitutione dotis poſt mortem, ſuperſtitibus liberis, idem quod Bulgarus magiſter & ſenſerat, & docuerat: verum cum idem ſibi, ac Bulgaro contigiſſet, dotem rogatus a ſocero, redditurum negavit, propriiſque ſcriptis redargutus, reſpondit mutaſſe ſententiam. Longe vero ceteris Bulgari auditoribus celebritate nominis praeſtitit Joannes Boſſianus Cremonenſis, qui novellarum libros in epitomen redegit, arboremque actionum primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

CLI. De Azone, ejusque Schola.

Splendorem huic addidit ejus diſcipulus Azo Bononienſis, a Baldo haud praecipitis judicii viro, fons legum appellatus: cujus epitome, quam ſummam vocant, tanto fuit in precio, ut merito alias

ante

ante ſe omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani, & Cremonae nulli patuiſſe aditum ad juriſconſulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiae regionibus auditores excibat. Ita ut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus cum Longobardi, & Etruſci ſecum acerrime diſſiderent, ab eo tumultu res ad caedem prope devenit: ut & Urbs univerſa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores ſuos, qui deliquerant, animadverſionem & jurisdictionem in cauſis civilibus: verum, retenta hac poſtrema, priorem amiſerant, propter condonandi facilitatem: quam poſtea animadverſionem recuperatam rurſus amiſerunt, nec eam in poſterum receperunt. Henrico Caeſari, qui medius inter eum, & Lotharium Juriſconſultum Azonis aemulum equo per Urbem incedebat, interroganti, cujus nam eſſet merum imperium? Lotharius Caeſaris ſolius eſſe reſpondit: Azo vero intrepide, non Caeſaris tantum, ſed & Praeſidum Provinciarum. Gratior tamen Principi fuit improbitas, & aſſentatio Lotharii, qui equo a Caeſare donatus cauſam praebuit Azoni, ut cum eodem de argumento diſſereret, inque ſua ſententia permaneret, ambiguo illo luderet: quod ſcilicet ipſe aequum dixiſſet, equum vero abduxiſſet Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profeciſſet; contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo ante litem conteſtatam delegante, delegati jurisdictionem extingui; neque ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret: amico ſuggerente, citavit caput *relatum de officio delegati*: at adverſarius confeſtim oppoſuit proxime ſequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, jurisdictionem excitari a ſola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione, Azo perculſus

ſus amicos reſpexit, & pudibundus dixit;

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnaſii cuſtodiam famulo eſt uſus, Tarentino Gallopreſſus nomine, qui coloris nigredine, ſtaturaeque brevitate, & oris corporiſque deformitate, juvenili petulantiae jucundum ludibrium fuit, preciumque ſcurrilitatis ab adoleſcentibus duo millia florenorum, ut vocant, ſervitii ſui tempore collegit. Mortuus eſt Azo anno MCC. tanto moerore omnium, ut univerſa lugere Academia videretur: ac, veluti prolatis funeris cauſa rebus, non niſi poſt anniverſarium Divorum omnium feſtum interpretatio juris eſt inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quiſquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (*a*) evulgatam, de ignominioſa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorſus abrogat honorificum Azoni monumentum extructum; &, cum vetuſtate collaberetur, publico juſſu reſtitutum anno MCCCCXVI. Ejus autem ſumma talis eſt, tantique acuminis, & ſoliditatis; ut, quamvis Barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce, ſine damno, ac fraude noſtra carere non poſſimus.

(a) *l. 9. parerg. cap. ult.*

CLII.
De Lothario Cremonensi.

Ipſius aemulus Lotharius Cremonenſis non tam ſtudiis, quam armis claruit. Ope Caeſarea, vir talis, Piſanus Archiepiſcopus creatur. Nec erubeſcebat contra Eccleſiam ſententiam ferre: docebat enim Sacros viros, nempe Eccleſiaſticos, poſſe foro ſuo cedere: cumque factis etiam iniquis Eccleſiam Romanam laederet, juraque judicatus Calaritani uſurparet, (*b*) ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

(b) *Cap. ſi diligent. de foro compet. & de praeſcript.*

CLIII.
De Balduino Bononiensi.

Jacobus Balduini, Bononienſis, auditor & ipſe Azonis, & Decurio creatus a Civitate ſua, peſſime de utroque meruit, indignusque prorſus fuit juſti-

Digitized by Google

juſtitiae Sacerdotio: nam, & magiſtrum inſimulavit falſae doctrinae per calumniam, quam in illius caput magiſter reflexit, & cauſam ſuſcepit adverſus patriam. Cumque ſceleris in patriam argueretur, reſpondit eo ſe facto germanum Bononiae civem praeſtitiſſe: hominem effrontem, & inclita virtutibus patria prorſus indignum! A Genuenſibus Praetor creatus, cum patricium laqueo damnaſſet contra ejus Reipublicae leges, cauſam praebuit Genuenſibus edicendi, ne ullus in poſterum legum doctor ad jus dicendum vocaretur.

CLIV. De Rofredo Beneventano.

Rofredus quoque Beneventanus Azonem habuit magiſtrum, idemque Bononiae libros Juris explicavit, pluraque ſcripta reliquit, inter quae diſputatas ſaturni diebus queſtiones, quas ſabbatinas, ut diximus, appellarunt; formulaſque compoſuit, quibus rei convenirentur in foro: quorum magnus erat uſus, antequam aliae locupletiores prodirent. Hunc judicem adhibuit in cauſis Fredericus II. Imperator.

CLV. De Accursio, et ejus Schola.

Quae autem ſumma laus eſt Azonis, ab ejus diſciplina Profectus eſt Franciſcus Accurſius Florentinus: cujus labor, & induſtria ſuperiorum omnium ab Irnerio juriſconſultorum laudem perſtrinxit, & obruit, cunctaque ſcripta merſit aliorum. Is enim ea animi alacritate ad juriſprudentiam acceſſit: ut aetate provecta juveniles ſpiritus gerens, juvenilia ſtudia minime refugerit. Fertur enim prope quadragenarium ad juriſprudentiam ſe contuliſſe; conductiſque ſuperiorum interpretum expoſitionibus, Irnerii, ſcilicet, Bulgari, Martini, Placentini, Pylei, Joannis, & aliorum in ſolitudinem ſeſe abduxiſſe: ubi illorum, & ſuis interpretationibus, particulas omnes juris civilis obiit, ut inde, tamquam ex tripode, forenſium cauſarum definitiones, & judiciorum oracula peterentur,

tur,

tur. Ideoque Accurſius a Cyno Advocatorum Idolum appellatur. Nemo enim ante ipſum exortus erat, qui ſcientiam juris brevius, uberiusque ſuppeditaſſet. Sententia enim legum tum in univerſum, tum particulatim expoſita; ſimilia loca ex univerſo juris corpore colligit, & contraria mire componit, adductis aliorum, ac modo adprobatis, modo rejectis opinionibus, quaeſtionibusque plurimis, utiliſſimisque ad locum excitatis, ac definitis. In ſenſibus autem veſtigandis adeo fuit acutus, & ſolers; perſpicuus autem in verbis, & ſobrius: felixque in abditis ſententiis eruendis; ut, niſi temporum barbaries antiquitatis ei lucem, & ſermonis elegantiam ademiſſet; nullam fortaſſe laboris partem reliquiſſet eruditis recentioribus. Quo magis mihi ſtomachum faceſſit eorum inſolentia ne dicam, an immanitas? qui, cum ejus lectione legum ſenſus levi labore adipiſcantur; ubi tamen aliquid nubeculae ab eo relinquitur eorum eruditione diluendum, feroces victoria, ſtatim perſtrepunt, & cachinnos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de poſteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere; ſibi vero laudi ducere naſcendi ſortem. Quae autem inhumanitas eſt; ei qui facem praetulit in tantis tenebris juris civilis, qua ſine face vel eruditiſſimi novorum Jurisconſultorum oberraſſent; vitia illa nolle condonare, in quae decidit, non propter juris civilis inſcitiam; ſed ob imperitiam hiſtoriarum, & latinae proprietatis ſibi ab aetate illa denegatae: cum tamen, iis etiam praeſidiis ſpoliatus, ingenii acie non raro collineet: ut non tam ejus errores exagitare, quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modeſtiam, & probitatem commendo: qui cum in Accurſii nomen inci-

incidit, non modo parcit a conſuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potiſſimum eſt intemperans; verum etiam hominem honorifice appellat, optimum ſcilicet Accurſium. Cujus auctoritatem non modo prae Bartolo tanti fecit, ut ſomnia duxerit, & deliria quidquid ei Bartolus contradicit; verum etiam Accurſium, teſte (a) Mornacio, Latinis, & Graecis omnibus interpretibus antepoſuit. Nec mirum: quid enim Graecorum exilitas, eorumque lineolae, ad Accurſii abundantiam, acumen, curioſitatem, & diligentiam. Ob quam in ſuo ipſe nomine ludens, haud abſurde dixit ſe (b) Accurſium appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune accurrat. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo judicium his ab eo expreſſum verbis: *Neque δικαιομάστιγας (c) hujuſmodi Jurisprudentibus comparaverim: & Accurſium longe magis corona donaverim, a quo quidquid aberrat Bartolus, vanae fictiones, & aegri ſomnia videntur.* In ſententiarum diſcrepantia Bulgari cauſam contra Martinum amplectitur: ut Azonis diſcipulum poſſis agnoſcere. Cum Bononiae ſumma celebritate docuiſſet, filios reliquit Franciſcum, & Cervotum, non bonorum modo haeredes; ſed etiam doctrinae: qui & in docendi munere patri ſucceſſerunt: &, quod mirere magis, fama eſt etiam reliquiſſe filiam, quae jus civile publice docuerit. (d) Ipſe vero Accurſius anno MCCXXIX. aetatis vero ſuae LXXVIII. ſupremum obiit diem.

(a) *Ad l. 2. §. hoc autem C. de vet. jur. enucleand.*

(b) *In l. facta. §. Si in danda. ff. ad Trebell.*

(c) *Obſervat. l. 12. c. 16.*

(d) Alberic. *in l. qui filium in f. ff. ubi pupill. educar. deb.* Tiraquell. *l. connub. gloſſ. 1. p. 2.*

CLVI.
De Jacobo Ardizono, et Odofredo.

Edidit & Azonis ſchola Jacobum Ardizonum Veronenſem, qui praeclarum doctrinae ſuae monumentum reliquit feudorum ſummam: quam diu latentem, e ſua tandem bibliotheca extulit Daniel Scaramcus Juriſconſultus Aſtenſis anno MDXVIII. Emiſit eadem Azonis ſchola Odofredum Bononienſem

V

nienſem, vel ut alii credunt Beneventanum, ad ambiguas quasque cauſas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum, dum Bononiae doceret: cujus in interpretando facilitatem, atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectas, & Codicem commentariis noſcere licebit. Vita exceſſit anno MCCLXV. Ceteros obſcurioris nominis commemorare non eſt ex noſtro, aut legentium uſu: ſatisque habebimus adoleſcentibus oſtendere clariores usque ad Bartolum, a quo aliam juriſconſultorum ſeriem exordiemur.

CLVII. De Dino.

Atque mihi excitanda eſt in primis Dini ex Florentino pago memoria: cujus tanta in diſputando ſublimitas fuit; ut Dini diſputatio in proverbium abierit: tantaque auctoritate claruit, ut ad ſextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus, una cum Ricardo Petronio Senenſi: qui honos Dino magno ſtetit. Cum enim Ricardum ſocium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidiſſet, ſe vero praeteritum; etſi aliis proemiis cumulatus, tamen angore animi vitam amiſit. Etſi non deſint, qui occulto veneno ſublatum tradant. Obiit Bononiae, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII. De Bartolomæo a Capua.

Sub idem tempus non doctrina modo civili, quam Neapoli in Gymnaſio inſtituto a Frederico II. Caeſare, ſumma gloria, docuit; ſed ampliſſimis etiam honoribus floruit Bartolomaeus a Capua Neapolitanus patriae, ac poſteritatis ſuae nobiliſſimae perenne decus. Cujus patrocinio Robertus adverſus (a) Carolum Regni ſucceſſionem ſibi afferentem cauſam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartolomaeus felicem vitae honorumque curſum abſolvit.

(a) *Afſl. r. 1. de ſucceſſ. Feudor. num. 88.*

CLIX. De Petro de Bella Pertica, et Jacobo de Arena, et Oldrado.

Nec mihi reticendi ſunt Petrus de Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus, aliis Aurelianenſis

ſis: qui haud minus octies infortiatum, quod vocant, Toloſae, & aliquo etiam tempore Bononiae explicavit: atque haud imperite ſcripſit in plures juris locos anno MCCC. Et Jacobus de Arena Bononiae, vel Toloſae, vel, ut alii putant, Patavii profeſſus, anno MCCC. cujus opiniones ex legum mente petitas *(a)* Bartolus arbitrabatur. Et Oldradus de Ponte ex Laude Pompeja, ob diſputandi acumen, Pater legum nuncupatus: cujus reſponſa non pauca imperant adhuc in foro: etſi dum viveret, adeo callide verſaretur in cauſis, ut haud raro praevaricator haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice objurgatus. Etenim Oldradus Romae docuit, ubi & in collegium lectus Advocatorum, ut vocant, Conſiſtorialium a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicae negocia explicanda frequenter vocabatur. Prae ceteris vero illuſtre patrocinium coram Roberto Apuliae Rege Thomae defuncti Principis filio natu maximo praeſtitit: cui Sancti Severini Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honeſtior reputatus, gravi Pontificis reprehenſione perculſus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

(a) Bart. *in tractat. banditor. n. 11.*

CLX.
DE JACOBO DE BELVISO, ET BUTRIGARIO.

Neque omiſerim Jacobum de Belviſo Aquenſem, qui Bononiae docuit eadem aetate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros octies explicavit. Quicum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononienſem, qui gloriae ſuae, quam doctiſſime ſcribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus diſcipulum. Docuit Jacobus Bononiae anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quae communes nummos ad numeri, non materiae rationem dividendos praecipit: ubi anum cum caniſtro ficuum praetereuntem vidiſſet, pactusque

ab ea eſſet dimidium; ſingulas ſcindere ficus velle ſimulavit, ut e ſingulis dimidium ſibi auferret. Cum vero anus clamaret, ſe numerum ficuum vendidiſſe, non medietatem ſingularum: Jacobus ad auditores, qui ſecum erant converſus: En, inquit, quam belle anus haec explicatae dudum legis uſum oſtendit!

CLXI. De Cino Pistoriensi.

Sed jam ad Cinum veniamus Piſtorienſem, cui pluribus e ſapientiae generibus gloria parta eſt. De ſummo enim Juriſconſulto, & elegantiſſimo ſimul Poeta, certant inter ſe juriſprudentia, & Poëſis, utri earum ſit adjudicandus. Verſibus ejus, quos etruſce ſcripſit, nihil venuſtius: interpretationibus vero illius in jure civili nihil ſanius, nihil preſſius. Floruit etiam gloria diſcipulorum: quorum habuit in juriſprudentia Bartolum; in humanioribus autem literis ſocios Petrarcham, & Bocacium, & Cavalcantium, quibuſcum conjunctiſſime vixit. Quorum quoque conjunctionem pictor, dum egregium factum deſcriberet Utini in Divi Nicolai Sacello, expreſſit in tabula: in qua Cinum, Petrarcham, & Bocacium, & Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Cinus Judicis Aſſeſſorem refert; Petrarcha ſcribam; Bocacius ruſticum; Guidus vero Cavalcantius Hebraeum, quibus imaginibus hiſtoria proditur illius temporis haud illepida: cujus non eſt hic referendae locus. Morum quoque Cinus honeſtate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, niſi arrogantius in jus Pontificium invectus fuiſſet. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modeſtum, eſſe provectum. Adoleſcens adhuc aſſeſſoris munus apud Ludovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiae primum, deinde Peruſii docuit: ubi Bartolus in ejus ſeſe diſciplinam tradidit. Demum anno MCCCXXXVI. Cinus exceſſit e vita.

Eodem

Digitized by Google

CLXII. De Alberico de Rosata.

Eodem ſeculo floruit Albericus de Roſata Bergomenſis, quo genere obſcurior, eo doctrina illuſtrior: qua meruit ut a Joanne Novarienſi Epiſcopo, & Luchino Vicecomite Mediolanenſium Principe, ad Benedictum XII. Pontificem legatus mitteretur: cum Patriae, atque etiam Romae cauſarum patrocinio diu vacaſſet. Denique, ubi ſe abduxiſſet a negociis, praeter interpretationes vocabulorum, etiam utriusque juris commentarios edidit: quo opere ſtudioſorum laborem plurimum levavit, ante quam eruditiores, & ſinceriores noſtrorum temporum explicationes ab eruditioribus Juriſconſultis prodirent. Fertur idem in Dantis Aligerii Poëma fuiſſe commentatum: ut conſuetam Juriſconſultorum ſui temporis doctrinam ſuperaſſe appareat. Demum anno MCCCLIV. migravit a vita.

CLXIII. De Aliis turmatim.

Praetereo nunc ejusdem claſſis Juriſconſultos alios, nempe Rolandrum Placiolum, Andream Ciaffi, & Franciſcum Tigrini Piſanos; Ricardum de Malumbris Cremonenſem, Bartolomaeum Butrigarium Bononienſem, ejusque Cives Lambertinum, & Franciſcum Ramponi; Nicolaum Mattarellum Mutinenſem, Gulielmum a Cuneo, & Beltrandum de Monte Faventino, Joannem Fabrum Burdegalenſem, Rainerium Forolivienſem; Taddaeum Pepulum Bononienſem; Signorinum Homodeum Mediolanenſem, & alios usque ad Bartolum Cini diſcipulum, novaeque claſſis Juriſconſultorum Principem.

CLXIV. De Bartolo.

Hic, ſi tam ſublimi e loco ſimilitudinem ducere licet, Servium Sulpicium imitatus, prae ceteris ante ſe interpretibus, dialecticorum regulis, & philoſophorum acumine jurisprudentiam inſtruxit: haud pari tamen judicio, contrarioque ſucceſſu. Nam Servius dialectica ſobrie, atque frugaliter

Digitized by Google

galiter uſus, ex ea tantum ordinem, partitionem, atque perſpicuitatem, rationemque definiendi, & ex notis ignota colligendi traduxit ad juriſprudentiam, quam & eloquentia, ſive lepore purae, atque concinnae dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & ſyrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidiſſet, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a ſcholarum barbarie petebatur; non modo ſpinas dialecticorum non abjecit; ſed eas conſulto ſparſit in juriſprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quae jampridem Europae ſcholas veterum ſcientiarum, atque artium elegantia exutas, foede pervagabatur. His copiis Bartolus eſt uſus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet diſtinctionibus; ut non dividat rem, ſed frangat atque comminuat: cujus deinde fruſtula, nimia ingenii jactatione, veluti vento diſſipantur: ut non mirum, ſi ſcripta illius nubila, & confragoſa negocium legentibus adeo faceſſunt, ut aliquibus videatur theutonice locutus. (*a*) Quae vicia non hominis fuere, ſed aetatis: quae relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum faecem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum: quam inconcinna mens, & oratio: cum, teſte Cicerone, peripatetica ſchola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unice verſaretur? Aetatis igitur illius ſcientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores ſibi aliquando, aliiſque tendebat ambages. Unde ſcholam juriſprudentiae inſtituit acutam illam quidem, & forenſibus cavillationibus percommodam; flexuoſam tamen, & ob inanem ſaepe ſubtilitatem anxiam ſane, & importunam. Unde Bartolinae ſcholae interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate diſcrepantia longe

(a) Alex. *l. miles ff. decem in fin. ff. de re judic.*

longe inter ſe non raro comparant, atque committunt: Contra vero ſaepe ob leve quodlibet diſcrimen ſimillima quaeque diſtrahunt, & a rebus aliquando alieniſſimis vaticinando, & ariolando argumenta ducunt, inque ſententiis ferendis haud ſemper ſolent auctoritatum, atque teſtimoniorum habere delectum. Hinc non raro ſtomachum Cujacio movent, ut ſaepe in illos excandeſcat, pluribus quidem in locis, praecipue in librum quintum reſponſorum Papiniani: (a) *Vim*, inquit, *hujus reſponſi, & poteſtatem non bene percipiunt interpretes. Inani ſermone imprudentia utuntur. Sunt verboſi, & prolixi, more ſuo, ut ſolent in re futili eſſe multi; in difficili muti; in anguſtia diffuſi.* Sed haec mihi tanti non ſunt: ut ſi errores damnem; Bartoli tamen, & ſuorum doctrinam, ingeniumque longe magis non admirer, quam caeci quidam illorum laudatores: qui, ut probent ſimplicioribus Bartoli ſe triviſſe libros, quos numquam ſumſere in manus, pro illorum erroribus fama tantum, & inconſulta credulitate ducti, ratione prorſus nulla, ſed ore tantum, ac fronte dimicant, quaſi pro aris, & focis. Nec minus tamen eruditioribus interpretibus indignor: qui cum a Bartolo, ſcholaque illius multa didicerint; ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt, deſiſtere neſciunt a conviciis: inter quos praeter Budaeum, Duarenum, alioſque plures, Goveanus praecipue non erubeſcit Bartolum peſſimum juris interpretem appellare, miraturque illum ab iis laudari, quos ipſe Goveanus laudat. (b) Quis vero tulerit illos, qui cum prorſus jurisprudentiam ignoraverint, ac tantum eruditioni vacaverint, & humanioribus literis; hoc ſeſe tamen veteris jurisprudentiae vindices profitentur: quod ſciant & ipſi quoque Bartolo, ejusque diſcipulis maledicere.

Qua-

(a) *l. filio ff. de injuſt. rupto.*

(b) *pag.* 161.

Quales, praeter ceteros, ſunt Laurentius Valla, & Ludovicus Vives, qui barbariem quidem Bartoli omnium expoſitam oculis animadverterunt; doctrinae vero illius, neque receſſus introſpicere, neque pondus expendere voluerunt: ignari prorſus quanta Bartolus cum ſuis commoda jurisprudentiae attulerint, tot ſolutis quaeſtionibus quotidie in foro emergentibus: quibus dirimendis veterum ſcripta minime ſuffìcerent, niſi ea Bartolus, & Bartolini Jurisconſulti ratiocinando, ſimiliaque colligendo ad quotidianum uſum, & etiam ad non expreſſa produxiſſent: ita ut reddiderint quodammodo amiſſa jam, excluſaque e corpore juris veterum reſponſa conſultorum. Qua opera, & judices difficultatibus liberarunt, & reos a judicum fraudibus eripuerunt. Praeſtat enim parere mortuo, quam viventi: ac tutius judices obtemperant auctoritati ſapientum, quae affectionibus eſt expers: quam propriis animi ſenſibus, qui ſtudio perſonarum, & cauſarum, vel odio, aut gratia non raro in fraudem inducuntur. (a) Quam his interpretibus laudem Alciatus, pro ſua ingenuitate, quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum ſuis omni errore abſolverim, ut vulgus pragmaticorum ſolet; neque maximi ingenii, ſummique beneficii laudem eis detraxerim; neque imitabor eruditos illos, qui cum ipſi raro meliora praeſtent; aliorum benefacta, ob quodlibet peccatum obliviſcuntur. Natus eſt Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur, nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciſcum Bonaccurſium: falſo enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expo-

(a) *l. apud Labeonem. ff. de verb. ſign.*

expoſitis infantibus inſtituendis. Hic error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impegit. Annum nondum XIII. egreſſus ad jus civile ſe ſub Cino praeceptore, poſteaque ſub Jacobo Butrigario, & Reinero contulit, ſuique magnam expectationem acutis diſputationibus in ſcholis excitavit. Cum Tuderti aſſediſſet, deinde Piſis, ubi capitalibus cauſis praefuit, fertur in villam ſecedere coactus, propter invidiam, quam ſubierat, ob reum praecipiti ſententia damnatum: Proptereaque a judicando ſeſe, ad docendum tranſtuliſſe Piſas primum; deinde Peruſium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laboriſque aſſiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac veſpere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo: ſingulis annis dimidiam Pandectarum partem emetiebatur. A Peruſinis publici negocii cauſa legatus ad Carolum Romanorum Imperatorem, non minus communem rem, quam privatam optime geſſit. Speciem enim tantam doctrinae Imperatori praebuit, & virtutis; ut inter illius aſſeſſores, ſive Conſiliarios lectus, ab eo, praeter inſignia gentilitia ſibi, ſuaeque familiae impetrata, Leonis nempe aurei, cum duplici cauda in campo crocei coloris; obtinuerit etiam, ut ſibi, ſuiſque liberis liceret veniam aetatis ſcholae ſuae auditoribus concedere, ac ſpurios reddere legitimos, & natalibus reſtituere. Cum Franciſco Tigrini, qui eum aetate anteibat non raro diſputavit, atque aliquando tam acerrime inter ſe conflixerunt: ut controverſiae dirimendae gratia Piſas miſerint inſpectum Pandectarum codicem, quo vera lectio inde referretur legis *Si creditor*, *D. de diſtractione pignorum*: Cum Bartolus *nullam eſſe venditionem*: Al-

ter vero *nullam eſſe conventionem* legendum contenderet. Quam controverſiam inter Bartolum, & Baldum exortam eſſe aliqui perperam tradiderunt. Non tamen ſimultates adeo graves ob ingenii gloriam inter Bartolum, & Tigrinum interceſſerunt; ut amicitiam prorſus diſtraxerint. Non enim deſunt, qui retulerint Bartolum acerrimo quamvis ingenio; tamen propter labilem fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata ſua comprobaſſe. Plura etiam ejuſdem Tigrini, & egregie ſcripta Bartolus, ordine mutato, ſuppreſſoque auctoris nomine, in ſuos contuliſſe commentarios, traditur. Laudem ſcriptis ſuis eo eſt majorem aſſecutus, quod rem in univerſum explicatam, poſtea trahit ad uſum, lectoreſque de ſchola traducit ad forum: ita ut ſcientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero diſcendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii aequabilitatem, ac mentis ad ſtudia firmitatem conſervaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quae ſua ferebat aetas. Nam praeter jurisprudentiam, Hebraicis etiam literis, & Geometriae operam dedit: de qua lucem ad jus civile illuſtrandum elicuit, in opuſculo de fluminibus, quam Tiberiadem appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honeſtis artibus lucrum quaerebat, haud ſibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore ſuſcepit duos, filias quatuor. Demum anno MCCCLV. abſceſſit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud poſteros gloria, quod pluſium ſeculorum labores aevo tam brevi concluſit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata poſteritas. Haud ſcio enim an plus antiquitas tribuerit Papiniano, quam noſtrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat; praecipue

cipue apud Hiſpanos: apud quos ea ſententia vincit, a qua Bartolus ſtetit. Immo ubi deeſt lex, illius vice Bartolus conſulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo, frementibus eruditis, nempe *Speculum*, *& Lucerna juris*; *virtus juris*; *Dux univerſorum*; *robur veritatis*; *Auriga optimus*; *Apollo Pythius*; *Apollinis oraculum*; *ac modo Pater*, *modo Magiſter*, *modo lumen humani juris appellatur*.

CLXV. De Baldo, et Fratribus.

Hujus gloriae non parum acceſſit ex Baldo diſcipulo: quo abſente Bartolus videbatur ſibi carere auditoribus, ideoque ſine Baldo Bartoli ſchola conglaciabat. Etenim tantum ille huic uni diſcipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero ſaepe aliquid objiciente; (a) Bartolus ad reſpondendum tempus petere non erubeſceret. Hinc diſcipulus tandem evaſit aemulus, & etiam in certamine, ac quinque horarum diſputatione victor. Quae tamen aemulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique, occaſione data magiſtrum, ut ſolet Baldus? Diſcordia tamen ingenia dum viverent, poſt mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim eſt commune in omni foro judicium, ut ibi conſediſſe veritas exiſtimetur, quo concors utriusque ſententia convenerit. (b) Hujus tamen petulantiae graviſſimas poenas Baldus dedit. Ex frequentibus enim rixis cum praeceptore, orta eſt fabula, & commentum illud putidum, quod forenſes nebulones imbiberunt, de Baldo publice flagellis caeſo, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Peruſii erant, codices in lege *Si Creditor*, *D. de diſtractione pignorum*: ut adulteratae lectionis teſtimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, ſed cum Franciſco Tigrini; ut optimis ra-

(a) Caſtrenſ. *in l. ſi inſtitu. 27. §. de Teſtamento ult. ff. de inoff. teſtam.*

(b) Tiraq. *de retract. convent. § 4. gloſſ. 6. nu. 12.*

(a) *In vita Bartoli.*

tionibus oſtendit Lancellottus (*a*) ſelectioris notae Juriſconſultus. Natus eſt Baldus Peruſii ex Franciſco Ubaldo medico, egregiae prolis parente feliciſſimo: ſiquidem, praeter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Juriſconſultos ſcriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldus decimum ſeptimum admirationi fuit omnibus, ſubtili explicatione legis *centum Capuae, D. de eo quod certo loco.* Docuit primo in Patria, ubi Petrum Belfortem Cardinalem in jure civili erudiendum, atque ad maxima negocia inſtituendum accepit. Deinde Ticinum ad idem munus ampliſſimis ſtipendiis arceſſitus: ubi cum ſe auditoribus nominis ejus celebritate ſuſpenſis oſtendit: quia ſtatura puſillus erat, continuo exclamatum eſt: *minuit praeſentia famam*: Ipſe vero minime deterritus, confeſtim excepit: *Augebit cetera virtus.* Cum ibi Philippus Caſſolus, qui ſatis glorioſe *Doctorum Doctor* appellabatur, more veterum Sophiſtarum, prodiiſſet in medium, quaeſtionibusque omnibus de ultimis voluntatibus ex tempore ſe reſponſurum obtuliſſet; Baldus, ut hominis petulantiam reprimeret, rogavit ubi cautum eſſet in jure, ut ſubſtitutio vulgaris in legato facta non comprehendat, niſi caſum quo noluerit, vel potuerit. Haerenti Philippo Baldus ei oſtendit legem *Pater Severinam, D. de conditionibus, & demonſtrationibus.* Ad quem locum hanc narrationem Caſtrenſis attexuit. Ingenio autem Baldus tam promto fuit, ut vel legem, quae de muſcis, & veſpis loqueretur petentibus obtulerit. Interrogatus ab Epiſcopo Ticinenſi, cur leges tam facile, ac toties mutarentur: ille retulit, legiſlatores, medicorum inſtar, pro temporibus remedia parare: id enim eſſe juſtum, quod temporibus conveniret; & propterea, quae in pace vetantur,

tur, in bello licere. Ticinenſium ſtatuta ſolus publico juſſu condidit: omniumque conſenſu cautum eſt, ut nemo ſine Baldo auſpice doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haud minus, quam doctrinae cupidus. Quas adeo magnas tum e ſchola, tum etiam e foro collegit: ut ex ſolis ſubſtitutionum litibus quindecim millia contraxerit aureorum, ſive ſcutorum, *(a)* ut vocant, praeter ea, quae ex criminum cauſis, & ex contractibus adjecit. Mentis ejus magis acumen laudatur, quam conſtantia: ſaepe enim ingenii aeſtu a veritate, atque etiam ſemetipſo abreptus, ſibi repugnat: ut Baldo ſubtilitas; Bartolo vero ſententiarum veritas, & judicii firmitas tribuatur. Etenim illius ingenium rapidum; hujus frugale: Ille argutior; hic ſanior. Ille ad diſputandum, hic ad judicandum utilior. Forenſis enim exercitatio Baldum quo magis exacuit; ita longius aliquando avexit a vero. Ita ut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero ſolius juſtitiae cultum admireris. Unde Baldus opulentiſſimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriae ſtudiis poſterorum plurimum contulit: vix enim ullus eſt divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus: neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis, Jus & carnes bovillas ſaepe objiceret. Mortem tamen obiit viro graviſſimo indignam. Dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, abblandiretur, imprudens labii morſu venenum hauſit: quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Maiis anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Epiſcopo, & Franciſco filiis, utriusque Juriſconſultis, ſuperſtitibus.

(a) Cuman. *ex* Alex. *in rubric. ff. de vulgar. & pupill.*

Proxi-

CLXVI.
De Paullo Castrensi.

Proximum Baldo locum damus Paullo Caſtrenſi e Faliscis, quem aliqui anteponunt ipſi Baldo, cui Paullus diſcipulus fuit, & amanuenſis: quippe pauperrimus, & genere tam obſcuro; ut ne familiae quidem nomen praetulerit, humilique ſervitio victum, & doctrinam ſibi paraverit. Nam ſimul cum Baldi liberis aſſidebat in ſchola, domumque reverſus magiſtri verba, ne ſibi exciderent, ſtatim ſcriptis mandabat. *(a)* Auxit vero illi, ut ſape aliis, ſcientiam egeſtas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus eſt omne tempus in ipſarum lectione legum ponere: cujus aſſiduitate ſtudii, ad priſcae, ac germanae ſapientiae integritatem aſſueſecit ingenium. Hinc ſcripta illius, prae aliis, veterem diſciplinae candorem, ac veritatem arripuerunt: quem nobis fructum ingens voluminum in diem increbreſcentium, ac mentis libertatem irretientium ſtrues intercipit. Avenione de prorogatione jurisdictionis Paullus adeo diſputavit egregie; ut ea fama excitatus Cardinalis Zabarella Florentinus Archiepiſcopus, vicariam Paullo aſſeſſori ſuo poteſtatem exercendam tradiderit Florentiae: ubi cum jus doceret, Senatum compoſuit, & ſtatuta. Inde Senas primo, deinde Bononiam ad idem ſe munus, ac poſtremo Patavium contulit, ibidemque annis confectus mortem oppetiit anno MCCCCXX. omnium aeſtimatione ipſius Bartoli loco dignus.

(a) *Caſtren. l. 1. §. aditio in fin. ff. de edendo. & in l. 2. §. ult.*

CLXVII.
De Alexandro Tartagno.

Is Alexandro Tartagno Imolenſi doctrinam juris tradidit. *(b)* Paullum enim audiſſe Alexander dicitur, praeter Joannem Imolenſem, & Joannem ab Anania, Ludovicum Romanum, & Caſparem, Arengherium in Bononienſi ſchola doctorem. Doctrinae illius fama undique percurrens, urbes plurimas ad cupiditatem hominis excivit. Igitur Ferrariae primum, deinde Patavii docuit, ubi Barto-
lomaeum

(b) Hieron. *Praevidell. de peſte par. ult. cap. 21.*

Digitized by Google

lomaeum Coepollam, acerrimum doctrinae, ac dignitatis competitorem conſtantiſſime toleravit. Illinc Ticinum, ac poſtremo Bononiam ad jus civile docendum conceſſit: ubi aemulum expertus eſt Andream Barbatium, minorem quidem doctrina; memoria vero, quae maxime ad plauſum popularem valet, longe praeſtantiorem. Cui tamen facultati Alexander ſuccurrebat aſſidua ſcriptione, quam adeo neceſſariam ſtudioſis exiſtimabat; ut interrogatus, quomodo adoleſcens proficere poſſet, reſponderit; ſi vapularet, quotiescumque ſine calamo adminiſtro libros evolvere deprehenderetur. Scientiae magis, quam lucri fuit appetens, ideoque in ore ſemper habebat iſtud, *legibus vacavi ut ſcirem, non ut eas venderem*. Vir praeterea gravis erat, & cavillationum oſor, ingenioque recto, ac ſimplici: ut merito veritatis pater appellaretur: & quamvis modeſtia eſſet inſignis, ea tamen haud potuit abs ſe deflectere imminentem ſemper doctrinae maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophiſtam eum vocarent, & ingenio verſatili: quod leges pretio figeret, atque refigeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres & quinquaginta: quorum triginta docendo tranſegit.

CLXVIII. De Jasone Mayno.

Haeredem is doctrinae reliquit Jaſonem Maynum auditorem ſuum, quo non ullus felicius, e turpiſſimis moribus, & natalibus ad ſplendorem, & dignitatem, per ſtudia literarum emerſit. Suſceptus eſt enim e concubina, dum pater ejus Andreonus Maynus Mediolanenſis Piſauri exularet. Jaſon autem ad literas addiſcendas miſſus, quod injuſtis eſſet natalibus, ideoque negligentius, atque adſperius tractaretur, perdite ac diſſolute vivendo alea, & luxuria peſſum ſe, ſuaque omnia dedit: ut paſſus fuerit etiam venum ire legum libros, in pretioſis

ciofis membranis deſcriptos. Cumque ob ſummam inopiam ſorderet omnibus, inſperato ad meliorem frugem venit: ut non jurisprudentiae modo, ſed & humanioribus literis vacaverit, delibata etiam poëtice: dignusque fuerit, qui a Ludovico Sfortia legatus ad Alexandrum VI. Pontificem, una cum aliis mitteretur: inter quos ipſe orandi munus obivit. Quas etiam partes egit in Maximiliani nuptiis: unde Palatina, & equeſtri dignitate, Caeſarisque patriciatu decoratus in Patriam ſe recepit. Ubi cum Ludovicus Sfortia Mediolanenſium Dux crearetur, aliam orationem ſummo plauſu recitavit: eaque meruit, ut in Senatores, patriciosque referretur. Juris autem profeſſionem ad tantam exiſtimationem dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum precio mille aureorum, ſive ducatorum, ut vocant, conduceretur: unusque meruerit ſummum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur, auditorem habere. Quibus Ticini gymnaſium ingredientibus, Jaſon praeibat juſſu ipſius Regis: qui eo in loco praeceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jaſon ampliſſima diſputatione docuit, equeſtrem dignitatem ob militarem virtutem a Principe acceptam tranſire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Caſtello fuit ab Rege donatus. Quod ſibi a Praefecto Regiae Domus poſtea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate umquam recipere potuit: nuncius enim ab eo ad res repetendas cum literis miſſus, calcibus humi proſtratus fuit, ſparſis ad terram, & conculcatis literis. Cum Franciſco Curtio graves inimicitias Jaſon ſuſcepit: ſed cum Philippo Decio longe graviores: cum quo ſaepe ventum eſt ad manus: ut & lapidibus invicem ſe petierint. Ejus interpretandi ratio perſpicuitate,

atque

atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet. Auxere Jaſonis commentarios etiam Bartholomaei Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno ſtudio, & mercede conquiſitos ſibi veritus non eſt Jaſon adſcribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. aetatis vero ſuae octogeſimo quarto, cum jam, ut fertur, ſenio deſipuiſſet. Atque is mihi ſit pro inſtituto opere, Bartolinae jurisprudentiae poſtremus: tum quod omnes recenſere peculiaris eſſet operis ab aliis egregie praeſtiti; tum quod Alciati judicio, hiſce auctoribus forenſis doctrina, & hoc jurisprudentiae genus abſolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

In jure primas comparatus ceteris
Partes habebit Bartolus.
Deciſiones ob frequentes, actio
Baldum forenſis ſuſtinet.
Non negligenda maxime eſt tyronibus
Caſtrenſis explanatio.
Opinionum tutius Symplegadas
Superabis Alexandro Duce.
Ordinis Jaſon, atque lucis nomine
Videndus eſt properantibus.
His ſi quis alios addidit interpretes,
Onerat quam honorat magis.

CLXIX. De Saliceto, Fulgosio, Cumano, Castilioneo, Corpolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello.

Ac mihi, ſi ex tanta ingenioſorum interpretum turba, quam ſilentio praeterimus, alterius ordinis deſcribendi negocium daretur; fidenter legerim Bartholomaeum Salicetum Bononienſem factionibus, & exilio clarum; Raphaëlem Fulgoſium Placentinum, cujus ingenium in Conſtantienſi Concilio eluxit, ejusque ſocium, & aequalem Raphaëlem alterum Cumanum, ſeu Comenſem, atque utriusque iſtorum praeceptorem Chriſtophorum Caſtilioneum Mediolanenſem Baldi auditorem,

& antagoniſtam: per quem ſubtilior juriſprudentia reſilire & ſincerior juris ratio imperare auctoritati coepit. Cujus ingenioſa ſane ſcripta, & judicii ſelectioris, diviſiſſe inter ſe Raphaëles duo, ac ſuppreſſo magiſtri nomine ſibi adſcripſiſſe feruntur. Adderem his Bartholomaeum Coepollam legum captatorem vaferrimum, & Bartholomaeum Soccinum Senenſem ſummi acuminis juriſconſultum, & latinis, graecisque florentem literis: quicum & Marianum, ex eadem familia, conjunxerim; & denique Ruinum, Riminaldos, Curtios, Decios, & quem tum ob antiquitatem, tum ob doctrinae, ac generis nobilitatem, piaculum eſſet praeterire, Nicolaum Spinellum Neapolitanum, qui ſua in patria, & Patavii, ſumma celebritate, docuit, anno MCCCL. ubi & Fulgoſium habuit auditorem. Ille vero ad ſumma Neapolitani Regni negocia per Joannem Reginam adhibitus, ab eademque ad Urbanum II. legatus, ingentibus perſunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. ſuperſtitibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanenſi Epiſcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit inſtitutum. Atque hi omnes ab Irnerio usque ad Alciatum explicandi ratione uſi ſunt utili quidem illa, & peracuta; ſed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque ſermonis abſtruſior; haerent ipſi miſere, ac ſaepe labuntur: etſi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem conſequantur. Stylo praeterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro; a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: immo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpre-

terpretum contemtu, atque faſtidio ſe profitentur eruditos.

CLXX. De Alciato, et Sanctiori Jurisprudentia, sive de Cujaciana Schola.

Verum ſub idem tempus, quo in Italiam, indeque in Europam univerſam ſtudia bonarum artium, & priſca elegantia divinitus remeabant; dum, praecinente Valla, Politianus, Parrhaſius, Bembus, Eraſmus, aliique complures vetuſta ſecula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes priſtinum nitorem recipiunt; jurisprudentia quoque Alciati manu ex humo ſublata, oculos ad primordia ſua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a priſcis repetiit auctoribus. Cumque Alciati diſcipuli ex Gallia, & Italia univerſa conſpirarent; eorum praeſidio jurisprudentia ſe in primaeva eruditione, atque elegantia collocavit. Quaeque in Irnerii, Accurſii, & Bartoli ſcholis vires excreverat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & induſtria literarum elegantiorum exuit barbariem, & nativam explicuit venuſtatem: tum praeſertim, cum ad nos expugnata Conſtantinopoli, Baſilicorum libri, Graecique pervenere legum interpretes: apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manſerat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluſerat, in Graecis jurisprudentiae ſcholis, usque ad recens Conſtantinopolis excidium vixit, uſu atque aſſiduitate Juris civilis. Quam deinde antiquitatem Graecorum eruditiſſimi, a vi hoſtium ad nos confugientes, in maternum Italiae ſinum retulerunt, ſimul cum libris Baſilicorum illinc abductis, atque deinde in Galliam translatis: ubi poſtquam eos Cujacius diu triviſſet, vimque illorum expreſſiſſet, publicam tandem reſpexere lucem. Suſtulerant ſane ante Alciatum animos Caſtilioneus, ejusque diſcipuli Cumanus, atque Fulgoſius: qui explicando jure, non

raro a vulgarium interpretum via deflectebant. Verum occupatis auctoritate animis, eorum opiniones, etſi antiquitati proximiores, tamen propter ſuſpicionem novitatis, continuo rejiciebantur, antequam eſſent expenſae: donec Alciatus, ſtudio vetuſtatis, teſtimoniiſque ſincerioribus, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis; auditores ſuos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus eſt Alciatus Mediolani, patre opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jaſonem, Bononiae vero Carolum Ruinum audiſſet, graecas, & latinas literas juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctoribus vero novum jurisprudentiae nitorem admirantibus, dispunctionum libros edidit, & paradoxorum. Docuit primo Ticini, deinde ab oblatratoribus, ob quos ſtomachabatur, in fugam actus, conceſſit in Galliam: atque initio Avenione, poſtea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequentia, eaque felicitate, ut a munificentiſſimo Regum Franciſco Primo annuam MCC. ſcutatorum, quae vocant, mercedem acceperit, & a Regis filio natu maximo, numisma CCCC. ſcutatorum poteſtate: quod urbis Cives ei Principi obtulerant in futurae dominationis obſequium. Sed eadem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim Franciſcus Maria Mediolanenſium Dux hominis ſibi ſubjecti virtutem optans habere praeſentem, interminata publicatione bonorum, niſi pareret, pari quo in Gallia fruebatur ſtipendio conſtituto, Alciatum ad Ticinenſe gymnaſium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum literarum ſtudiis bis ejectus, primo eadem mercede Bononiae; poſtea Ferrariae, ſtipendio ampliori, docuit, aureorum ſcilicet ſcutatorum ex praeſenti aeſtimatione MCCCL.

Per

Per id tempus, cum Paulus III. Pontifex Urbes Eccleſiae peragraret, captus Alciati doctrina, hominem ad Eccleſiaſticos honores capeſſendos hortabatur. Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens, in ſolo ſe Protonotariatu continuit. Adeo autem ſummi Principes erga illum certabant honoribus; ut reverſus Ticinum Mediolani a Caeſare Senatoriam, & Palatinam dignitatem; a Philippo vero Rege Ticinum adeunte aurei torquis honorem retulerit. In cauſarum reſponſis veterum gravitatem tenuit ſimul, & modum: longeque parcius auditorum objectionibus reſpondebat. Pomeridianas horas non raro in Poëtarum, & hiſtoriarum lectione; ſaepe vero in alea, praeſertim aeſtate, collocabat. Gula tandem, & cibo abundantiori mortem ſibi arceſſivit immaturam, anno MDL. aetatis vero ſuae LVIII. Cui defuncto, praeter ſcripta celeberrima, non parum adjecit gloriae Franciſci gentilis ſui ab ipſo in jure civili, & in elegantioribus artibus inſtituti, virtus, & virtuti tributa Cardinalatus dignitas: poſtquam docendi munus ab Andrea ſibi traditum, laudabiliter exercuiſſet, & e ſua diſciplina emiſiſſet Cardinalem Borromaeum, a quo Romam fuit evocatus.

Praeter Alciatum cultioris juriſprudentiae diluculum, ejusdem doctrinae ſplendorem in Galliam attulit AEmilius Ferretius Etruſcus Ravenna oriundus, ex pervetuſta familia: cujus nulla fere vitae pars honoribus praemiisque vacavit. Poſtquam enim Piſis Philippum Decium, & Camillum Petruccium Senenſem audivit, Cardinali Salviato Florentino primum, poſtea vero Leoni X. fuit a ſecretis. Quo munere ſponte abdicato, ad bellum profectus, dum e Lautreci exercitu infelici clade profligato rediret, ab Hiſpanis capitur, ac ſexcen- CLXXI. De AEmilio Ferretto.

tis

tis aureis redemtus a fratre, Valentiam ad jus civile docendum conceſſit: unde a Franciſco I. accitus, & inter Pariſienſes Senatores lectus plures, atque honorificas obiit Regis juſſu legationes, ad Venetos nempe, ad Florentinos, & ad Caeſarem. Quibus egregie geſtis, in Galliam redux, Avenione jus civile docuit, usque ad annum MDLII. qui ſuae fuit aetatis ſexageſimus tertius, & extremus. Tantaque populorum gratia, & amore docuit; ut cum ſucceſſor ejus Cravetta defuncti famam orationis initio carperet, ſtrepitu atque tumultu, non modo ſchola, ſed etiam Urbe fuerit expulſus.

CLXXII. De Goveano. Ex hujus conſultiſſimi ſimul, & eloquentiſſimi hominis diſciplina ortus eſt nobis Antonius Goveanus: qui Ferretum in fine libri *de jure accreſcendi* parentem ſuum alterum appellat. Natus eſt Goveanus in Luſitania, educatus in Gallia, omnibusque bonis artibus excultus: ut unus Ariſtotelis patrocinium viriliter ſuſceperit adverſus Petrum Ramum, publice bellum indicentem ſcholae Peripateticae, noſtris his temporibus jam delabentis; allato in forum Graeco ejus philoſophi exemplari. Ingenium habuit varium & velox, ut rerum ab eo tum in philoſophia, tum in humanioribus literis, tum in Jure civili agitatarum finem ante initium animadverteres. Neque ullum fuit involucrum, unde non ſe celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi ſpatio, quo juri civili vacavit, acuta, & ſolida protulit multa: dum paucis annis in pluribus Galliae gymnaſiis, Cadurci nempe, Valentiae, Toloſae, Gratianopoli magna celebritate doceret. A quo cum ille ſe munere contuliſſet in aulam apud Allobrogum Ducem, cujus in conſilium lectus fuerat, & magiſter libellorum creatus, Tauriuis deceſſiſſe fertur, nondum ſexagenarius. Ad cujus

Digitized by Google

cujus laudem id eſſet ſatis, quod tam exiguis, paucisque libellis meruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cujacio conferretur. Qua in contentione Faber diligentiam, copiam, laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii praeſtantiam attribuit. Verum quod omnium ante ſe interpretum laudem, & ſpem poſterorum exuperat, Cujacius ipſe principem inter Juriſconſultos locum ſibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hisce ſane honorificentiſſimis verbis, utque mea fert opinio, in ipſum Cujacium tantummodo congruentibus: (a) *Antonius*, inquit, *Goveanus, cui ex omnibus quotquot ſunt, aut fuerunt Juſtinianaei juris interpretibus ſi quaeramus quis unus excellat, palma deferenda eſt*. Sed vereor candide ne, an odio aliorum hunc adeo extollat Cujacius; an potius ambitione quadam, ut nimirum intelligamus interpretes omnes ſub jugum abs ſe miſſos, qui Goveanum, omnium, ſuo judicio, victorem communi ceterorum judicio vicit. Quamvis enim ingenio praecelluerit Goveanus, tamen ſcriptorum paucitate nemo latiorem locum Cujacio reliquit, in quo exultaret. Hinc non mirum ſi eum ſibi Cujacius praeferat, qui ſecum rarius concurrit. Nobis certe, ut prae ceteris acutus, & in explicando perbrevis, & expeditus Goveanus; Ita & in reprehenſione veterum, quibus vel invitus multum ipſe debet, ingratus videtur, & immoderatior.

(a) *ti. 6. in frag. Ulp. ver. nec intereſt.*

CLXXIII. DE BUDAEO.

Proprio vero marte in jure civili Budaeus profecit, emendator magis librorum juris, quam interpres: nec tam legum, quam eruditionis earum doctor. Non alium enim ſe praeſtat in ſuis ad Pandectas annotationibus: ubi neſcio cur homo graviſſimus adeo ſibi indulgeat, & blandiatur in Accurſianis interpretibus reprehendendis, a quibus

bus ſcientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus eſt Budaeus Lutetiae illuſtri loco. Is prima adoleſcentia in venationibus, ocioque traducta, reliquum vitae adeo ſtudiis literarum occupavit, ut neque labori, neque ſumtui pepercerit; ſaepoque morbum incurrerit, & vitae periculum. Ab Laſcare, qui tum erat in Gallia, ſelectiorem graecae linguae notitiam accepit, ea progreſſus celeritate, ut exemplo Apollonii; qui Cicerone graece orante graecam eloquentiam ad Romanos tranſlatam lugebat; etiam Laſcares eam ſibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguae ſacrarium eruditiſſimis commentariis Budaeus poſteritati reſeravit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditiſſimis de aſſe libris: quorum cauſa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo: qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie. Quae diſſenſio, utpote hominum humaniſſimorum, per Laſcarem interpretem facile in concordiam, immo & in mutuam benevolentiam eſt redacta. Gallis regibus in graviſſimis legationibus laudabilem operam praeſtitit: ſed poſt reditum, cum in exoptatam ſolitudinem, ſtudiorumque ſuorum portum ſe recepiſſet; Franciſci I. benevolentia fuit in aulam revocatus, atque ab eodem Regiae Bibliothecae praefectus, & magiſter libellorum creatus, ingenti, ac nova ſignificatione honoris. Miſit enim ei domum libellorum faſciculum: quo ejus muneris poſſeſſio tradita intelligeretur. Tandem cum eſſet in comitatu Regio, ad oram maritimam, aeſtuoſi aëris inclementia, non ſine omnium lacrymis, vitam reliquit, uxore ſuperſtite, atque undecim liberis; virilis quidem ſexus ſeptem; & muliebris quatuor, ſeptuageſimo aetatis anno; a Chriſto vero nato MDXL. Sed aliquantiſper in Hiſpaniam conce-

Digitized by Google

concedamus, paullo poſt in Galliam redituri.

CLXXIV. DE ANTONIO AUGUSTINO.

Hiſpania vetus Romanae fortunae ſocia, ſicuti civium virtute, ac fide militiam Romanorum diu munivit; ita & recentioribus temporibus eorumdem fulſit leges per Antonium Auguſtinum: qui ſuis emendationum libris a civili, & pontificio jure labes abſterſit, commentariiſque rerum antiquarum Romae veteris imaginem poſteris aperuit.

Natus eſt Auguſtinus illuſtribus majoribus Caeſareae Auguſtae Celtiberorum, humanaſque literas Compluti didicit, & juris civilis primordia Salmanticae. Uberiorem vero juris doctrinam accepit Bononiae a ſummo Juriſconſulto Joanne Paullo Pariſio Conſentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus, Pandectas Piſanas luſtraturus, Romam ſe contulit: ubi primo, Hiſpanorum nomine, lectus in Collegium Duodecemvirum litibus judicandis, quos Rotae auditores vocant; poſteaque Bononiam legatus, ut Regiis Philippi Regis Hiſpaniarum, & Mariae Anglae nuptiis intereſſet; indeque Romam reverſus, & Allifanus Epiſcopus creatus; rurſus, juſſu Pontificis, proſpero ſucceſſu, ad Ferdinandum Caeſarem legationem ſuſcepit. Inde Siculienſi cenſura, juſſu Regio, perfunctus, Alliſanam Eccleſiam cum Ilerdenſi mutavit. Conferens vero ſe ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & diſputando praetermiſit, quo dilapſam Eccleſiae diſciplinam ad veterem ſeveritatem revocaret. Tandem ad Tarraconenſem translatus Eccleſiam, ingenti fama, imparique meritis praemio, migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis literis ac Sacra Republica optime merito, purpura defuit.

CLXXV. DE BITURICENSI SCHOLA.

Sed jam regrediamur in Galliam, ac Bituricenſium Academiam, veteris Berythi aemulam, reviſamus: ubi Alciatus perpetuum antiquae juriſpru-

Z

Digitized by Google

prudentiae domicilium locavit. Eo enim viri doctiſſimi ex univerſis regionibus ad jus civile docendum confluxerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur eſſe tranſlatum. Nam praeter eos, quos recenſebimus, docuerunt eo in gymnaſio Contius, Boërius, Ruſſardus, Raguellus, Balduinus, Aegidius, Hortenſius, Emundus Merillius, Pinſonius, Broëus, & Joannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius *(a)* nullam adhuc ſcholam dixerit ſimilem inveniri Bituricenſi Academiae, in eaque omnes jus docere caſte, pure, cordate, ſine fuco, ſine fallaciis.

(a) *Ad Margarit. Valeſ.*

CLXXVI. De Enguinario Barone.

Poſt Alciatum praeclaram illius inſtitutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppoſitionibus potius aliorum, quam propriis ſcriptis, alioqui eruditis, memoriae commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer; ſed & Duarenus in controverſiis de jurisdictione, & imperio acerbiſſime dimicavit: quorum poſtea irae deferbuerunt: itaut, Barone mortuo anno MDL. Duarenus laudes illius tumulo inſcripſerit.

CLXXVII. De Duareno.

Natus vero Duarenus ex illuſtri familia, Alciato praeceptori operam dedit Avarici Biturigum; ubi in docendi munere Baroni ſucceſſit, ibique auditores habuit Budaei liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & ſcriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. *(b)* Memoria, dicitur, fuiſſe parum firma: itaut aliquando cogeretur orationes recitare de ſcripto. Cujacio adhuc juveni vehementer obtrectabat: itaut inter utriusque diſcipulos partium ſtudio concitatos tumultus orirentur: qui nonniſi Cujacii diſceſſu quieverunt. Obiit Duarenus anno MDLIX. aetatis vero ſuae L. Vir ingenio fuit, & dictione facili: nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab

(b) *Epiſt. Bud. apud Duaren.*

Ac-

Accurſianis , & Bartolinis interpretibus , quos in foro triverat , quosque nova inſtituta docendi ratione ubique mordet , haud pauca tamen ſumſit, quae , adſperſa ſermonis elegantia , in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abſtruſioribus & prolixioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctiſſimo confictum , teſtimonium producam ex praefatione ſecundae partis operum ejus , a gentili ſuo conſcripta. Is ait : Duarenum ſaepe in ore habuiſſe illud Lucretii :

Floriferis ut apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta.

Moriens Duarenus haud imparem doctrinae , atque ſimultatum ſuarum haeredem reliquit Hugonem Donellum diſcipulum , quem eleganti oratione in praeceptorum collegium cooptavit. Is magiſtri rationem in docendo jure complexus eſt, & indictum olim Cujacio bellum redintegravit. Verum cum in Calvinianorum partes , abjecta veteri , veraque religione , tranſiſſet ; mutato cultu divino , coactus eſt etiam ſolum vertere. Variaque fortuna jactatus , & in Germaniam profectus, docuit Heidelbergae : unde ad idem munus Leodium conceſſit : indeque , quod Britannorum factioni res novas molientium ſtuderet, patefactis inſidiis, coactus eſt in Franconiam confugere : ubi ceſſit e vita anno MDXCI. aetatis ſuae LXIV. Commentarios juris civilis reliquit uberrimos , & acutiſſimos : quibus juriſprudentiam in commodiorem ordinem redigere ſtuduit. Cui operi utinam extremam manum addere potuiſſet ; neque tamen minus quales nunc ſunt juventuti conferunt , propter ſoliditatem rerum , & rectam ſeriem. Puer vero adeo literas averſabatur, ut ad eas non ante ſe flexerit , quam illum pater pudore , ac metu afficeret: CLXXVIII. DE HUGONE DONELLO.

qui arceſſito ad ſe, coram puero, paſtore ſuario; pacta mercede, filium ei ſe traditurum ſimulavit: quo Donellus intelligeret, qualis vita ſibi, niſi ſtuderet literis proponeretur. Fallacia haec puerilis animum illius vertit, ac tantum ingenium poſteritati, & literis dedit.

CLXXIX. De Francisco Hottomanno. Protulit & Gallia Franciſcum Hottomannum ex illuſtri, & veteri familia, quae ſub Ludovico VI. a Germania, occaſione militiae, migravit in Galliam: ubi claris affinitatibus & continuatis honoribus floruit. Franciſci tamen hujus ingenio fuit longe ſplendidior. Is enim Juriſconſultus fuit, & orator eximius. Jus civile didicit in Aurelianenſi ſchola: indeque Lutetiam Pariſiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forenſium jurgiorum ſtomacho, ad ſua vetuſti juris, & bonarum artium ſtudia, invito parente, ſeceſſit. Qui tamen parens hanc nato culpam condonaſſet; niſi paullo poſt ab avita, veraque religione ad Calvini doctrinam ſeceſſiſſet, ſeque Lugdunum, libertatis cauſa, contuliſſet, relictis patriis laribus, abjectaque proxima ſpe honorum, & opulenti conjugii. Quo facinore pater exulceratus alimentorum etiam ſpem filio praecidit. Qua nunciata re, Franciſcus minime exanimatus, illa Epicuri voce continuo exclamavit: *Habeamus aquam; habeamus polentam: Jovi ipſi de felicitate controverſiam faciemus*. Itaque ſuis e ſtudiis non ſolum laudem, ſed & vitae ſubſidium ducere decrevit. Unde primo Lauſannam, poſtea vero Argentoratum vocatus a Germaniae primoribus, qui honores ei certatim offerebant: ea facundia docuit, ut nobiliſſimos quosque ad ſe audiendum e remotiſſimis regionibus contraheret. A quo docendi munere ſuperſedit tantiſper, quoad in Navarrena Regia, inque variis legationibus honorifice ſuſceptis, regiis Galliarum admini-

ſtra-

Digitized by Google

ſtratoribus paruit. Ab his vero, ut potuit celerius, homo quietis, quam honorum cupidior, expeditus, retulit ſe ad ſtudiorum tranquillitatem. Deinde, rogatu Epiſcopi Valentini, Valentiam concedens, eo dilapſa jam bonarum artium ſtudia, voce atque inſtitutione ſua retraxit. Inde ſemel, atque iterum ad Bituricenſem academiam explicaturus jus civile ſimul cum auditorum turba ſibi maxime benevola reductus; ac poſtea civilium bellorum naufragiis rejectus, redeundi propoſitum in poſterum omnino dimiſit, illud ſaepe praedicans: *Fruſtra Neptunum accuſat, iterum qui naufragium facit*. Etenim everſus bonis omnibus, & amiſſa illuſtri bibliotheca, ex inſigni illa Calviniſtarum clade vix vitam ſalvam retulit. Igitur patria profugus, etſi a pluribus Germaniae Principibus ad ſuas cujusque academias repoſceretur; tamen Baſileam Rauracorum, cum omni ſe familia, contulit: ubi eum annum quintum, & ſexageſimum agentem aqua intercus extinxit, anno MDXC. relictis filiis duobus, Joanne, & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit univerſae antiquitatis tum Sacrae, tum prophanae oppido peritiſſimus; & non minus ingenio, quam oratione felix, & candidus; cui ad veram virtutem nihil defuiſſet, niſi bonitatem, quam a natura traxerat, mutanda religione pervertiſſet. Non modo in Accurſianis, & Bartoliuis interpretibus reprehendendis; ſed in ipſo Triboniano, quem & Antitriboniano peculiari libello concidit, perpetuo exagitando; collectam tota vita opinionem verecundiae, atque modeſtiae prorſus amiſit. Ordinem praeterea librorum juris antiquitate munitum in ſermonibus, atque ſcriptis carpebat, praequam decet Jurisconſultum; aliamque ordinis rationem comminiſcebatur. Itaque in illum videntur mihi a Cujacio haec oblique jacta (a): *cohaerent*, inquit, *di-*

(a) *In paratili. Digeſt. tit. mandati.*

digeſtaque ſunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quam Juliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille veſtigia ſecutus eſt. Et qui aliam deſiderant, vel comminiſcuntur artem: nae quam illi ſunt imperitiſſimi! Nam neque quid ars ſit ſciunt; neque artem digeſtorum, aut principia certa juris ulla perceperunt umquam, ſuaves tandem ad ridendi materiam. Haec de aliquibus, ac de iſto fortaſſe potiſſimum Cujacius: quem unum Hottomannus, miſſo Balduino, aliiſque antiquioribus aemulis, dignum habuit, cum quo manus confereret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, ſuppreſſo nomine, ſed illius expreſſa ſententia: ut in locis aliquot obſervationum obſervationibus (*a*) Cujacii oppoſitis, & in libris amicabilium reſponſionum. Animadverti etiam Hottomannum obſervationum 12. cap. 30. & illuſtrium quaeſtionum 34. non obſcure adverſari Cujacio, illiusque obſervationi decimaeſextae libri primi. Sed ea non tam contentio fuit, quam ira, quae brevi deflagravit. Cujacium enim abs ſe oppugnatum tanti tamen fecit Hottomannus: ut filium admonuerit, ne pſalmos Davidis, & Cujacii paratitla ſibi umquam excidere pateretur. Quo magis Hottomanni candorem admiror, & judicium: cum ne ſui ipſius quidem amore a vero ſenſu fuerit abreptus. Quam animi aequitatem haud minus candide (*b*) Cujacius ei rependit: Hottomannum enim appellat *virum ingenii probi, & recti*: haud parvi momenti laude a tam parco laudatore.

(a) *Lib. 19. cap. 31. Vid. vitam Hottoman. ſcript. a* Boſchio.

(b) Cujac. *ad tit. Ulp. 22. verbis quib. ſcieris poteriſque.*

CLXXX. De Jacobo Cujacio.

Sed jam de ipſo Cujacio dicendum: qui ſi antea natus eſſet, omnium interpretum vice fuiſſet. Neque enim aliquid ignorare per illum, neque ſine illo diſcere quidquam licet. Docet nimirum unus omnia, & ſemper ſua. Quae ratio nos movit,

ut

ut eruditam Juriſprudentiam, quamvis ad ortum ab Alciato revocatam, tamen Cujacianam appellemus. Adeo enim Cujacius eruendo, & illuminando veteri juri aliorum induſtriam, & judicium ſuperavit; ut quidquid eſt optimum ei ſit adſcribendum; ipſeque appellandus redivivae Juriſprudentiae pater. Natus Cujacius Toloſae, puer adhuc propriis viribus, nullo docente, commixus eſt ad graecam, & latinam eruditionem, atque Arnoldum Ferrerium in Patria jus civile docentem audivit: a nemine vero melius, quam a ſua ipſius minerva edoctus. Quem tamen mortuum omnis poſteritas magiſtrum agnoſcet, proh nefas, viventem ſui repudiavere cives, & Cujacio in honorum contentione praetulere Forcatulum, homini ſimiam! Atque initio quidem ignorantia magiſtratuum; poſtea vero communis admiratio, quae invidiam aequalium illi peperit, procul diſtulit ab eo doctrinae praemia, quae poſt variam jactationem fuit aſſecutus. Patria ſiquidem repulſa ſtomachatus, & Michaëlis Hoſpitalis juſſu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abſceſſerat, locum; ad Biturigas migravit, hoc miſſo libello repudii ad cives ſuos poſt ſero reſipiſcentes, eumque fruſtra repetentes.

S. P. Q. Toloſano Jacobus Cujacius S. P. D.

Fruſtra abſentem requiritis, quem praeſentem neglexiſtis.

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus ſcholae poſſeſſoribus ob novitatem, & doctrinae praeſtantiam inviſus, ipſo quodammodo in portu navem fregit. Illi enim viribus in unum collatis, factionisque ſuae diſcipulis novum in praeceptorem concitatis, inſidiarum, & juvenilis petulantiae metu Cujacium recedere, ac retro flectere curſum coëgerunt, non ſine magna Michaëlis Hoſpitalis indignatione: qui, hac improbitate audita, Donellum ea

de

Digitized by Google

de re acerbiſſimis literis objurgavit, compreſſoque tumultu, Cujacium ad Biturigas honorificentiſſime remiſit: ubi eo majori gloria docuit; quo magis ab adverſariorum odio exacuebatur; ut dicere ſoleret ſe quidquid in jure civili profeciſſet, acceptum ferre obtrectatori ſuo Duareno. Docuit etiam Toloſae, credo, antequam repulſam acciperet, Dujonae Cadurcorum, Valentiae Canacum ad Rhodanum, & Auguſtae Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore praemiis; ibique, atque etiam in Galliis inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. neſcio qua Italiae infelicitate, recuſavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum ſaltem Juriſconſultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis conſecrata, pertrahere debuiſſet. Porro Cujacii fama in remotiſſimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam ſedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque haec omnium ejus laudum inſtar erit, quod & Joſephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuiſſe Cujacium, numquam abs ſe ſine peculiari laude commemoratum. Etenim, praeter alia loca, invenimus in Scaligerianis Cujacium a Joſepho margaritam Juriſconſultorum vocari: quem ſibi tantum ſcripſiſſe tradit, & doctis: ipſum vero Scaligerum, relicta patria, exceptum a Cujacio Valentiae, qui eum (ut verba ipſa referam) *ex illa navi nauſeantem bonorum ſtudiorum guſtu refecit*. Quam ob cauſam ei ab Deo bona omnia precatur *optimo, & incomparabili viro, a quo fuiſſet bona ſpe ſuſtentatus*. Idem Scaliger ſcribit *quidquid Alciatus inchoaſſet, abſolviſſe Cujacium, & Juriſprudentiam per ſuam ipſius vim explicaſſe*. Eumdem refert

refert ſuper tapeto pronum, libriſque circumfuſum legere conſueviſſe. Poſt ſubjicit Cujacium *Theoriam Juris Romani veteris calluiſſe optime*: uſus vero forenſis non tantum fuiſſe ignarum, ſed cupidum quoque dediſcendi ſi quid imbibiſſet: ne a Romano jure diſtraheretur. Ejusdem autem probitatem hoc argumento comprobat, quod haud exiguam auri ſummam in alendis diſcipulis amiſit, dum a Patria pecuniam expectarent. Eodem Scaligero teſte, Cujacius ad jus omnia referebat: & cum ab imperito aliquo Grammaticus appellaretur, ſubridens excipiebat: *Dolet huic ſcilicet ſe non eſſe talem*. In legibus tamen XII. Tabularum, Scaliger tradit, abs ſe multa Cujacium didiciſſe his verbis. *Nullus eſt qui de legibus XII. Tabul. quidquam docere me poſſit*, *ne* Cujacius *quidem*: *qui non inficiabitur*, *me illi multa indicaſſe*, *quae hactenus eum latuerant*. Sibique multae laudi ducit, quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modeſtiſſimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam ſeptenis, aut octenis horis commentaretur; & ubi difficilem locum inveniret, haud pudebat, virum ſolius veritatis cupidum, tempus ad meditandum ſumere. Veterem eruditionem tanti faciebat, ut ea ſe diceret in jure civili tamquam hamo piſcari. Cum animum laxaret, & intervalla ſtudiorum frequentibus conviviis una cum diſcipulis occuparet, nullam interea juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, crederetur que de tradenda Henrico per inſidias Biturigum urbe occulta conſilia inire, ſeditione populari pene fuit oppreſſus, vir alioqui Religionis Romanae tenaciſſimus, impatiensque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quaeſtionem ad Eccleſiae judicium remitteret, his verbis:

bis : *Nihil hoc ad edictum Praetoris*. Praeterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut militarium tumultuum, & frequentium ſeditionum taedio, vitae naturalem abruperit curſum, quem pro corporis firmitate, atque integra valetudine longius produxiſſet : niſi defeciſſet angore animi ſuſcepto e luctuoſa eorum temporum in Gallia literarum, & bonarum artium facie: quae nobis Cujacium abſtulit octavo, & ſexageſimo aetatis ſuae anno, a Chriſto autem nato MDXC. quarto Kalendas octobris, relicta ex ſecunda uxore filia Suſanna : cui mandavit, ut Bibliothecam in haereditate repertam ſparſim venderet, quo libris in plurium diſſipatis manus, nullus eſſet, qui abs ſe adnotata colligeret, atque vulgaret: ne ex rebus propere ſcriptis, maleque a collectore intellectis, ſtudioſi in errorem inducerentur. Ante vero uxorem duxerat Magdalenam Roriam, ex qua ſuſceperat Jacobum filium jam puberem, & ad Reipublicae literariae ſpem a genitore ſumma cura educatum. Cum talis fuerit Cujacius, auditoribus tamen ſcriptis profuit potius, quam voce: quae non admodum ſonora erat, nec ſatis explicita. In dictando praeterea varius fuit, & anceps, & perturbatus, oratione modo citata, modo remiſſa; nec raro interrupta: ut pronunciantem auditores neque ſtylo, neque auribus commode conſequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret nimia intentione animus, a pronunciationis legibus abſtrahebatur. Quamobrem cogebantur diſcipuli, eo dictante, ſaepe ſtylum vertere, atque interdum convenire ſimul, ut ſcriptis collatis ſententias colligerent integras. Romanarum legum ſanctimoniam non modo ſuis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus praeſtitit. Praeter Duarenum, Donellum,

Hot-

Digitized by Google

Hottomannum, obtrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianenſem: quem noſter lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis tranſpoſitis nomen illius vertit in haec verba.

Sero in Orbe natus.

Denique, ut ſors eſt noſtra, qui vix Cujacio praeceptore digni ſumus, infenſos habuit minus doctos omnes: quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos faecem hanc literatorum decem jam annos totos ope divina toleramus. Neque enim ille ſilebat, neque abſtinebat ab injuriis iis, quarum nomine ab Hottomanno reprehenditur, qualia ſunt *ſcutica dignus*, *ſtultus*, *mendax*, *coecus*, *caliginoſus*, *os durum*, *& ſimilia*, quibus ſuos Cujacius hoſtes inceſſebat, non propter conſtantiam hominis noſtra minorem: ſed forte quia illi, non calumniis, ut iſti, & conviciis de trivio arreptis occentabant: ſed ingenio potiſſimum certabant, & literis, ut non prorſus docto adverſario eſſent indigni: diſſimiles certe ſannionibus noſtris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui ſcelerum ſtupore haud intelligunt, *Injuriam unde exorta eſt ad eum pleruumque reverti*. Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundius, etſi non provocatus: quale eſt ſuum illud de Connano judicium: *Connanus*, inquit, *doctiſſimus quidem vir*, *ſed non juris. Corrumpit judicium*, *& tempus perdit*, *qui illud in illius commentariis ponit*. Nimis profecto aſpere, nimis praeciſe. Mortui Cujacii funus honore nullo caruit. Corpus enim nobilium diſcipulorum humeris fuit elatum, hominiſque virtus funebri oratione a Claudio Mareſcallo Senatore, ac Regio Conſiliario collaudata. Poſteritas vero

Aa 2 de

Digitized by Google

de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanae loquentur leges: de quibus tam bene promeruit, quam qui jurisprudentiam ab ſe lateritiam acceptam, auream reddidit: ut de eo Jacobus Gothofredus, vir judicio acerrimus, pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiſelius ſcripſit hanc merito laudem:

Ὁ φθαλμὸς νομικῶν βιβλίων καὶ κορυφαῖος.

Non alia vero laus praeſtantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpres Romani juris a ſummis conditoribus primus, & ultimus*: qua ſane inſcriptione nulla veracior.

CLXXXI. De Barnaba Briſſonio.

Vixit eodem aevo Barnabas Briſſonius, qui cauſas diu, ſummaque gloria patrocinatus, famaque doctrinae ad Henrici III. notitiam adductus, a cauſis privatis, ad fiſci patrocinium ab Rege fuit vocatus; deinde Regii conſilii adſeſſor, & Pariſienſis Praeſes denique creatus: ſuſcepitque, juſſu Regis, multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex nullum in Orbe Chriſtiano Principem eſſe, cui Briſſonius alter adeſſet. Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditae jurisprudentiae ſtudio a forenſi labore; neque hoc ab illa diſtraheretur. In forenſibus enim vacationibus ad ſeveriora ſtudia juris antiqui, tamquam ad laborum levamen confugiebat; quodque aliis curarum ſumma fuiſſet, id erat homini laborioſiſſimo diverticulum. Quo interea tempore, omnes Jurisprudentiae receſſus penetrans, Romanum forum propriis obrutum ruinis pandebat, ſimulque mores veteres ad memoriam hominum revocabat, collectis, explicatisque, non vocabulis modo priſci juris, ſed formulis etiam verborum ſolennibus per varios auctorum locos latentibus: quibus diſtinguendis, non minus quam exponendis opus fuit acumine, ſolertiaque incredibili. Adeo enim intertextae ſunt

ſcriptis

Digitized by Google

ſcriptis veterum, & confuſae, ut vix lynceus internoſceret, atque diſcerneret. Illis autem expromtis, veteres mores patent, & ratio cum publica, tum privata Romanorum: quae, velut cortice, formularum continetur involucris: quibus prophana, & Sacra; publica, & privata negocia expediebantur. Utinam vero ſola literarum gloria contentus fuiſſet, nec ſe ambitione in popularem flammam calamitoſis illis Galliae temporibus conjeciſſet! Pariſinis enim tumultuantibus adverſus Regem, cum ipſe collegarum exemplo, abſceſſu ſuo, vim declinare potuiſſet; populari tamen aurae confiſus, manere decrevit in urbe: ſperabat enim ſeditionem illam praeſentia, & auctoritate ſua repreſſum iri. A qua ſententia nullis amicorum admonitionibus deduci potuit. Quamobrem lapſus in manus inimicorum, inque teterrimum carcerem conjectus, vitae miſerabilem nactus eſt exitum: traditusque carnifici, extremas contumelias ab inſolentiſſimis, & efferatis hoſtibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorreſcebat, clariſſimique Praeſulis dignitatem adeo reverebatur; ut membris expaveſceret, brachiaque illius, dum necem tentarent, inſolito torpore corriperentur. Tandem, urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi ſubactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe ſuſpenſo, gulam laqueo fregit, abſtulitque poſteris utilitatem eruditiſſimi operis, cui abſolvendo Briſſonius haudquaquam potuit exiguum vitae ſpacium a belluis illis immanibus exorare.

Atque horum ſane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera, Reſpublica Romana convaluit. Praeſtiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda eſt induſtria Balduini, & Revardi, Petri Fabri, & Viglii, & Vultei, CLXXXII. De Aliis Acervatim.

& Pacii, & Coraſii, aliorumque hiſce ſimilium, qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod noſtrates pragmatici de univerſo eruditorum juriſconſultorum genere inſulſe admodum, ne dicam ſtulte, pronunciarunt. Omnium enim fructuum origo eſt, qui radices educat.

CLXXXIII. De Marano, Gothofredis, Veſembegio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Tolosano.

Ex eruditorum vero turba ſunt mihi ſevocandi, ac nominatim appellandi aliquot, qui proximum a Cujacio, ac majorum gentium Juriſconſultis locum occupant: utpote cum non modo ſplendida, & jucunda, ſed ſolida maxime, atque utilia tum in forum, tum in ſcholas adduxerint, ex Cujacianis praecipue libris, tamquam e Jurisprudentiae latifundio: unde quo magis effoditur, majora ſummittuntur. Hi vero ſunt in primis Maranus Cujacii diſcipulus lucidiſſimus auctor, Gothofredus ſenior, qui perpetuis notis ex eruditorum poenu depromtis, jus civile ambiit; cujus doctrinae varietatem potius laudaverim, quam acumen; Veſembegius, praeter forenſem profeſſionem, eruditus; Antonius Perez in Inſtitutionibus aptus, & commodus, & in Codice uber, ac facilis; Guido Pancirolus Italicae gloriae in hac meritoria noſtratium Jurisprudentia vindex; Mornacius frugaliſſimus interpres; Arnaldus Vinnius vir lectiſſimus, cujus commentariis inſtitutionum omnium ante ſe opera vincitur, cujuſque in notis earundem brevitas mire cum perſpicuitate conſpirat; Grotius etiam occurrit, fax Jurisgentium, nec minor naturalis, quam civilis honeſtatis interpres, atque praeceptor; Gothofredus junior abſtruſa eruditione, ſelectaque ſcientia juris, judiciique integritate ſecundus certe a Cujacio Juriſconſultus; & Gregorius Toloſanus ſcriptor expeditiſſimus. Tandem in Antonio Fabro conſiſtam interpretum audaciſſimo, & pragmaticorum hoſte vehementiſſimo: qui aliis quidem in operibus acumen ma-

Digitized by Google

magis, quam veritatem praeſtitit: in Codice vero ſuo uſum rerum, & iugenii ſui jam maturi reddidit nobis utilitatem: ut meliora ſint illius, quae minus acuta.

CLXXXIV. DE QUATUOR SCHOLIS POST RENOVATAM JURISPRUDENTIAM JUDICIUM.

Nunc quatuor harum diſcrimina, & inſtituta Scholarum ex rebus adhuc expoſitis ad ſtudioſorum utilitatem breviter notabimus, atque diſtinguemus. Et ſane Irneriana Schola, renatis recenter legibus, tanta religione parebat; ut non modo in adminiſtratione rerum civilium; ſed etiam in docendi ratione, atque ordine Juſtiniani praecepto ſubjiceretur. Et quia Juſtinianus omnia commentaria, omneſque interpretationes a finibus juris civilis edicto ſuo ejecerat, retentis tantummodo paratitlis, quae alii brevia titulorum argumenta interpretantur, (a) alii breves unius tituli ex alio repletiones; permiſſiſque interpretationibus κατὰ πόδας, ſive quae veſtigiis inſiſtunt; Ideo Irneriani Jurisconſulti nihil ſibi amplius in jure interpretando permiſerunt, praeter breves titulorum aut legum ſummas, & verborum expoſitiones, quibus obſcuriorem legum ſenſum recludebant. Unde Azo, qui aliorum ſummas, & ſuas uno eodemque opere collegit, viſus eſt excurriſſe liberius. Ejus libertatem imitata eſt Accurſiana Schola, duce Accurſio, Azonis diſcipulo, qui veterum Irnerianorum notas, & ſuas legibus adplicando ſingulis, ſuperiorum interpretationum modum exceſſit. Verum hi mediam inter Bartolinos, & Irnerianos viam inierunt, ut uberiores quidem Irnerianis eſſent, modeſtiores vero Bartolinis. Bartolus enim cum ſua familia, quia e Schola ſaepe diſcurrunt in forum, & alas utrobique tendunt, adeo nonnumquam in altum evehuntur, & in quaeſtionum pelagus abducuntur; ut ipſius aliquando litoris conſpectum amittant unde ſolverunt. Quamobrem Bartolini Jurisconſulti a veterum definitionum explicatio-

(a) *Vid. Got. Jun. in C. Theod. in princ. & Menag. amoen. jur. c. 15.*

tione, ad nova ipſi ſe definienda vertebant; condendoque magis, quam interpretando juri civili vacabant. Ut non tam interpretes, quam (fas mihi ſit laude iſta hoc loco uti) compares quodammodo veterum juris auctorum evaſerint. Itaque tantum in bono, & aequo; juſto, & injuſto tradendo, ac definiendo valuerunt; quantum in hiſtoria, veteribusque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod noſtrum de Bartolina Schola judicium ne videatur ab Italici, nativique ſoli amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & ſummi ordinis juriſconſultum Hugonem Grotium: quicum hac mihi de re convenire ſummopere gaudeo. Haec autem ille in prolegomenis: (a) *Secunda claſſis* (nempe Accurſiani, & Bartolini, quos ille confundit) *Hiſtoriae veteris incurioſa omnes Regum, populorumque controverſias definire voluit ex legibus Romanis, aſſumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum ſuorum infelicitas, impedimento ſaepe fuit, quo minus leges illas intelligerent: ſolertes alioqui ad indagandam aequi bonique naturam. Quo factum, ut ſaepe optimi ſint condendi juris auctores, etiam tum, cum conditi juris mali ſunt interpretes.* Cujaciana tandem Schola merito exiſtimabitur tranquilla, & ſerena Juriſprudentiae dies: cujus luce, diſflatis barbariae nubibus, patuit ſincerus Romani juris adſpectus. Hujus autem Scholae primores, miniſtri tantum ſunt Juriſprudentiae veteris: nova enim, & forenſia negocia vix attingunt. Quamobrem hoc a ſuperioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractatum, prudentes tamen, & utiliter ad nova negocia perducunt; Hi vero cum interpretis munus obeant optime; aliud, aut contemnant, aut raptim attrectant, ut hanc illis laudem ultro remiſerint.

(a) *De jur. bell. & pac.*

Quapropter ſua ſtudia recte inſtituturus primos-

Digitized by Google

mordia, & elementa juris e Cujaciana Schola petat: ut nihil initio imbibat niſi ſincerum, & incorruptum, ac vere Romanum: quae cum in ſanguinem verterit, tum poterit certis, & obſcurioribus in locis ad intelligendi facilitatem Accurſium adhibere. Quo in labore, cum ſe probe exercuerit, expenderitque vires ſuas, Bartolinis utatur interpretibus: ut ad patrocinia cauſarum, ſcientia munitus accedat, & uſu. Ex hoc enim ſtudio ei facile ad ſubortas quaeſtiones, & quotidiana negocia rationes, & auctoritates, exemplaque abunde offerentur. Quibus ubi deſtituatur, commodam opem poſcet *a tractatibus*, *conſiliis*, *deciſionibus*, *reſolutionibus*, & ſimilibus forenſium diſquiſitionum acervis: quibus legum ſtudioſus maxime juvabitur, ſi eos non pro magiſtris, ſed pro nomenclatoribus, & indicibus memoriae adminiculo adhibuerit: recentioribusque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque praeconibus. Is enim e forenſibus conſarcinatoribus in hac nundinali Juriſprudentia praeſtat ceteris, qui plus attulerit alieni: Conſulendique ſunt recentiores, non ad judicium, cujus ipſimet magnopere indigent; ſed ad laborum levamen: ut ſcilicet per flexuoſam, & ſalebroſam hanc viam, novorum ductu, celerius conſequamur antiquos. Eo enim nunc exceſſit in jure civili copia, molesque ſcriptorum, ut is eſſe coeperit utilior, qui magis legendi neceſſitatem imminuerit. Quam ob cauſam & nos primordia juris antiqui diſtracta in tot ſelectiorum juriſconſultorum volumina, quorum jam numerum ſtudioſi reformidant, tribus contraximus libellis, & faciliorem digeſſimus ordinem: ut ad temporis compendium, ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Supereſt, ut quod promiſimus Raphaëlis Fabretti, & Franciſci Blanchini de lege Regia judicium hic adſcribamus.

CLXXXV. CONCLUSIO DE INTERPRETUM USU.

J: VINCENTIUS GRAVINA

RAPHAËLI FABRETTO.

S.

CUm juris civilis origines, quas jampridem nobis explicandas eſse ſuſceptas non ignoras, nunc prope abſolverimus; nefas viſum eſt de lege regia definire quidquam, antequam te conſuleremus Romanae antiquitatis oraculum: quamobrem in aedes me Carpinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi latet quam variae ſint eruditarum ſententiae de fragmento illo Capitolino: germanum ne ſit, an potius confictum; quod ab aliquo, nec prorſus temere, contenditur. Quid tu ea de re cenſeas cognoſcere plurimum intereſt noſtra. Cum te namque uno mihi tuto videbor opinari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo ſcribamus tuo: quippe qui non ſis veritus in nova, & eleganti tua inſcriptionum collectione oblatratores noſtros praeclaro, & graviſſimo de me teſtimonio ultro laceſsere; quaſi te pudeat virum priſca probitate, in bonorum cenſum ab illis maledicentia ſua non eſse deſcriptum. Nos vero (vide quem hominem beneficio tuo demerueris!) quamvis illi noxiam tibi remiſerint; ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege ſolvendus, moleſtia noſtra eorum vicem te ulciſcemur; & rogando, atque conſulendo curabimus, ne nos impune defenderis. Amici tui periculum in hujus legis judicio vides, minuere videbor majeſtatem, ſi temere fragmentum rejecero; arguar vero lege Cornelia de falſis, ſi falſam tabulam aſseruero. Omnes igitur opes meae ſunt in eruditione, atque humani-

tate

Digitized by Google

tate tua, quas, ſi umquam alias, in hoc maxime diſcrimine mihi velim adſuturas. Noſti enim quam vigiles, & gratuitos habeam delatores, ſi quid offendero; cum adhuc tam male meus mihi candor ceſſerit, & innocentia. Vale. Ex aedibus Carpinianis.

XII. Kal. April. MDCXCIX.

RAPHAEL FABRETTUS

J: VINCENTIO GRAVINAE

S. P. D.

EGo quidem receptis a primariis literatorum monumentis bellum indicere non ſoleo: & propterea legem illam Regiam (quam vocas) apud Gruterum pag. CCXLII. numquam in dubium revocavi, quin eſset bona fide conſcripta, atque ex formula vetuſtatem ſimul, ac dignitatem Romani Senatus ſapienter rogata. Dubium vero quod apud aliquos innatum eſſe memoras, Franciſcus Blanchinus noſter (ingenium viri bene noſti) examinandum ex Tabulae inſpectione ſuſcepit, & ſinceram eſſe ſerio pronunciavit, cui meus calculus libenter accedit. Praeterea quatenus unius, alteriusque diſſenſus ad rem in controverſiam adducendam ſufficeret, legem hic Barbarius *de Off. Praet. locum habere putarem, ex qua communis tot majorum gentium literatorum error (ita vocare liceat) jus facere diceretur. Aude igitur meo periculo, poſtquam meum judicium de hac re ſequi placet. Ego enim in te tuendo, atque obſervando periculum quodcumque ſubire paratus ſum, ubi illud imminere certo ſcirem; nedum ob*

 hanc,

Digitized by Google

hanc, quam puto inanem diſceptationem, juvante nobis tum ſtylo, qui puram putam genuinamque vetuſtatem redolet, tum magnificentia inſcriptionis in materia, quae omnem fictionis ſuſpicionem excludit. Vale. Ex noſtro Muſeo.

X. Kal. April. MDCXCIX.

Digitized by Google

J. VINCENTII GRAVINAE

ORIGINUM JURIS CIVILIS

LIB. II.

QUI EST

DE

JURE NATURALI, GENTIUM, ET XII. TABULARUM;

AD

CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

Digitized by Google

SI veteribus in monumentis, tuo juſſu erutis, atque meliori auſpicio reſtituendis, animi tui magnificentiam, CLEMENS OPTIME, ſumma cum admiratione contemplantur omnes; multo magis frontem contrahent eruditiores, dum intra ſe volvent utilitatem, quae in omne genus hominum inſtauratione

ſtu-

Digitized by Google

ſtudiorum a te laudabiliter ſuſcepta manaverit: Etenim quanto aeternitas mortalitati, anima corpori, divina humanis antecellunt; tanto anteire ceteris operibus tuis oportet ea, quae quotidie conferuntur in incrementum Religionis, & literarum; quae utpote immortales, neque incendiis, aut direptionibus, aut naturae, temporisque injuriis periturae immortalitatem propriam Principis beneficentiae circumfundentes, & patronum, vindicemque ſuum gloriae perennitate remunerantes, memoriam, & exempla illius transmittunt ad imitationem poſteritatis; ut virtus, quae unius interitu occideret, in omne aevum, inque gentes univerſas literarum ope multiplicetur. Cumque tantopere gaudeas priſcis Romanorum ſignis, atque marmoribus inventis, quae antiquam animorum, & Imperii magnitudinem produnt; miremur ſi majori munificentia tibi excipiendas cenſueris veteres Leges, quae illorum ſapientiam ad nos referunt, atque juſtitiam, civilesque virtutes exemplo ſuo profuturas univerſis, ac perpetuo respublicas, & regna ſumma cum populorum felicitate conſervaturas! Hanc nos vetuſtiſſimam Romanorum prudentiam, & aequitatem in XII. tabul.legibus adhuc viventem, hoc ſecundo libro ſtatuimus ante oculos ſtudioſorum; quo ſane opere, velut imaginem animi tui adumbraſſe videbimur. Et quia libro primo, quatuor circiter abhinc annis edito, Romani juris originem, & progreſſum exterioribus ab initiis, nempe a monumentis hiſtoriarum; & memoriis temporum deduximus: nunc hujus initio, fontes recludemus uberiores, & non Romani ſolum, ſed univerſi gentium juris originem inteſtinis ex cauſis protrahemus, ex ipſa ſcilicet honeſtate naturae. Quam honeſtatem, non opinione, ſed veritate conſtare oſtendemus, ut qui ab illa deſciverint, & illicita imperaverint, quidvis potius populis tuliſſe putemus quam Leges: quas, ut Cicero ait,

ne-

Digitized by Google

neque ingeniis hominum excogitatas; neque ſcitum ali quod eſſe populorum, apparebit; ſed alterum quoddam, quod univerſum mundum regeret imperandi, prohibendique ſapientiam. Quamobrem principem illam, & ultimam Legem, e ſapientiſſimorum ſententia definit mentem omnia ratione cogentis, & imperantis Dei. Quibus comprobatis, palam erroris coarguentur Phyſici illi, qui legem inter ea, quae neque vera, neque falſa conſtituuntur, a natura reiecerunt. Quod, te ſavente, aggredimur, CLEMENS JUSTISSIME, cujus e vita merito poſteritas exemplum ducet Legum divinarum.

Cum igitur acres, ac diuturnae de naturali lege contentiones inter Philoſophos jam diu excitatae fuerint, & etiam in dies in hac aetatis noſtrae illuſtri concertatione ingeniorum excitentur, & ferveant; aliis ipſam appetitionem pro lege naturae ponentibus; aliis eam rationi ſubjugantibus: certe nihil in hac opinionum, & animorum fluctuatione chriſtiano homine felicius eſt, atque tranquillius in orbe terrarum, qui divino numine hos evolat laqueos, ipſaque voce veritatis ex infinita errantium turba detrahitur. Iis vero nihil profecto miſerius, nihil perturbatius, qui vel falſa, vel nulla religione imbuti, aut in fallaci philoſophiae genere verſati, partim a corrupta divinitatis notione juſti, atque injuſti regulam petunt, caducas affectiones Deo adplicantes, ejusque juſtitiam ex humana lege definientes; partim ſua ſibi vitia pro naturae legibus habent, fas nefasque propriis cupiditatibus aeſtimantes, ac bonum, & aequum humanis libidinibus expendentes. Quos, abjecta duce animorum ratione, quae ſingulorum cupiditates, juſti, atque injuſti notione moderatur, aſſiduis oportet jactari moleſtiis, cum, excluſa curatione, morborum radicem uti propriae naturae portionem amplexentur. Atque hi cum numinis au

Cc ctor-

Digitized by Google

ctoritate minime impellantur, ſcientia pertrahendi ſunt ad primaevi juris cognitionem, & naturalibus rationibus eo perducendi: ut quae ratio eos verterit ad juſtitiam, eadem expeditius deferat ad religionem: ſi ſemel imbiberint, nihil eſſe aliud jus naturale, quam adumbrata quaedam in hominibus divinae lineamenta legis, etſi non perfectam, at inchoatam tamen, affectamque ab ipſomet animorum exordio religionem. Quo longius ab eorum opinione recedimus, qui ex inſtitutione Chriſtianorum ſtudium pellunt, excluduntque moralis philoſophiae, veluti ſupervacuum, & profanum, ac minime dignum, quod in hac praeceptorum divinitate ſe offerat. Quaſi aliquid religioni detrahatur, ſi philoſophia etiam eamdem ad cauſam advocetur. Ut enim ea ſapientiae decreta, quae noſtros excedunt ſenſus, ab auctoritate ſolius religionis arceſſamus: morum tamen regulas, quarum cognitio etiam humanae facultati patet, cur ſegregemus a conſideratione naturae, quae, ſemotis erroribus conſuetudinis, ipſa per ſe tendit ad honeſtatem? Attollitur enim religione honeſtas altius; at minime aufertur a conſpectu naturae: quae, philoſophorum adjuta ſtudiis, expedit nobis iter: ita ut propius adſpiremus ad chriſtianam virtutem, ſi naturalibus etiam rationibus enitamur. Ac ſicuti homines longe de re communi generoſius, quam de alterius dominatione decertant; quia intelligunt incluſam eſſe in patriae ſalute libertatem; ita multo alacrius contra vitia pro virtute pugnaverint, ſi a philoſophia didicerint, nihil aliud eſſe virtutes, niſi productionem, uſumque propriae rationis, atque humanae incrementa naturae. Praeterea ſponte ſuſcepta libentius, quam imparata geruntur: cum libertatis ex illis, ex his vero ſervitutis, oriatur opinio. Pro libero autem agit quiſquis rationi paret: & pro ſervo quiſquis obtemperat auctoritati. Percellit enim tamquam

vox

Digitized by Google

vox Imperantis; animosque ſiſtit auctoritas ; at ratio ingreſſa mentes, & interius leniter illabens, flectit paullatim ſenſus, vertitque jucunde voluntates : ut quo plures in comitatu ſuo rationes adduxerit auctoritas ; eo longius ab illius dominatu videatur abeſſe violentia. Tandem quid importunius, obſecro, quam euntes ultro malle machinis tollere, ac raptim abſtrahere tenentes viam? quos alioqui propter chriſtianae pietatis cum naturali honeſtate convenientiam ſatis religio incitaverit, ſublato ſigno, quo fuerit intendendum. Neque me quiſquam veterum Patrum vocibus abſterruerit: quorum ceteroqui auctoritatem, ac numen maxime, pro eo ac debeo, vereor, veneror que. Nam etſi aliquando videantur illi contra ſtudia philoſophorum exardeſcere ; non tamen doctrinam adoriuntur univerſam, ſed illius mores aetatis ; in qua philoſophi vel falſa cum vera religione commutata, propter veterem tamen conſuetudinem adeo primis illis repetebantur, atque revocabantur ſtudiis, ut aliquando auferrentur longius ; vel ſemotis a rerum gubernatione, atque cura numinibus, morum regimen, artemque vitae non ab auctoritate divina ; ſed ab humana tantum ratione, atque a philoſophia ducebant. Ceterum qui divinis praeceptis naturales rationes intexuiſſet, ac moralem philoſophorum doctrinam, expunctis erroribus, in Chriſtianorum ſcholas advocaſſet, tantum abeſt ut reprehenderent ; ut etiam exemplo ipſi ſuo excitarent, atque praeirent. Quid enim refertius philoſophorum ſenſibus, quam veterum ſcripta, & monumenta Patrum? Quid morali Graecorum philoſophia prae illis abundantius? Quis eis impenſius religionis noſtrae cum naturali honeſtate conſenſum dedicat, atque declarat? Hinc non modo chriſtiana inſtitutio philoſophiae praeceptis mirifice auget : verum etiam inſita illa noſtrae doctrinae ſeveritas, quam initio animi reformidant, adju-

Digitized by Google

I.
DE BONI, MALIQUE, NATURA, SIVE DE JUSTITIA ET INJUSTITIA NATURALI.

QUoniam vero confuſa quaedam aliquando, nec ſatis diſtincta Legis naturalis notio, tum e juriſconſultorum, tum e philoſophorum profertur ſcholis, quae non homines modo, ſed & bruta etiam amplectitur, ac pluribus ex partibus obnititur humanae rationi, quae vitanda, & expetenda non fuga, & appetitione naturali, ſed boni, & mali definitione diſcernit; Hinc multi legem naturalem a ſola humana ratione, tamquam ab radice ſua efferunt, rectumque animi judicium, inconſultis naturae affectionibus, adeo anteponunt, ut ſenſus, honeſtati contrarios, vitium exiſtiment naturae univerſae, quodammodo aegrotantis, atque ab inſtitutione ſua turpiter deflectentis. Contra vero alii abſurdum autumant, partem anteferre toti, legemque communem rerum creatarum contrahere ad certae, ac peculiaris naturae ſenſum; & ad rationem humanam res ita expendere univerſas, ut quod homunculis conveniat, aut repugnet, id infinitatis totius perfectio, aut vitium habeatur. Unde nullam ponunt boni, malive naturam, eique inhaerens jus naturale, omnino convellunt, ne honeſtatis lege, per naturam conſtituta, ſuis ipſamet legibus, natura damnetur: quod eveniret, ſi virtus una, & vitium eadem natura conſiſterent: nam lex virtutis a natura veniens damnaret vitium ab eadem natura profectum. Et ſane quis mente ſua, non aliena utens, definitionem illam, qua jus naturale dicitur id, quod natura omnia animalia docuit, eo ſenſu, quo vulgo accipitur, compoſuerit cum praeceptis honeſtatis, quae nos abſtrahunt ab iis corporis voluptatibus, ad quas natura ipſa etiam invehimur? Aut qua ratione definitio altera; quae jus naturale docet eſſe dictata

re-

rectae rationis, quadraverit in ferinas affectiones, quibus humana etiam natura corripitur, ab omni prorſus ratione deerrantes? Quae affectiones inter ſe oppoſitae ab oppoſitis certe principiis oriuntur, & leges hae diffidentes a naturis fluxere diverſis: ut non mirum, ſi homo duplici natura, mentis, & corporis conditus, duplicibus implicetur legibus e ſua cujusque natura, tamquam proprio de fonte manantibus: quae ſibi occurrentes, atque inter ſe pugnantes hominem diſtrahunt, atque divellunt: eumque modo a ſenſu corporis ad mentis rationem; ac modo a ratione mentis ad ſenſum corporis perpetuo ſurſum, ac deorſum volvunt.

II. De Duplici Naturae lege. Nimirum praeter legem univerſam, cujus participat etiam corpus, & mens, quatenus cum corpore conjungitur, ineſt in rationali natura lex ſibi propria, & peculiaris, alteri quae corpori etiam adhaereſcit, ſaepe repugnans. Quarum alteram promiſcuam legem appellamus, alteram vero legem ſolius mentis. Lex promiſcua tam longe lateque diſcurrit, ut ambitus hujus immenſitatem, omnia continentem, resque ſingulas eodem ambitu comprehenſas, involvat, atque circumeat, ipſumque etiam hauriat hominem, qui communi hac lege irretitur, praeter legem peculiarem naturae illius, quae in cogitando verſatur: ut merito legem hanc etiam corpus involentem, legem vocemus naturae communem, aut legem promiſcuam; legem vero ſolius mentis nuncupemus legem naturae peculiaris, aut legem rationalem, quae (poſt illatam humanae naturae univerſae, primorum Parentum inobedientia, labem) ab lege promiſcua, utpote communiori, atque potentiori adeo premitur, ut numquam non ſuperaretur, niſi virtutum auctor Deus animos noſtros, numine ſuo, attolleret, ac ſuſtineret. Sed ne more ſcholaſtico-

Digitized by Google

ſticorum voces, notionibus vacuas, anteponamus; ſubjiciendum eſt oculis aliquod natura notum, quod nos legis promiſcuae nomine comprehendimus. Qua voce nihil ſignificamus aliud, niſi motionem illam ubique pervadentem, omniaque cientem, & agitantem, reſque varias aſſiduo producentem ſimul, & interimentem, ex interituque unius alteram ſuſcitantem: ſine qua otioſa, & inertia, conſtipataque forent univerſa.

III. De Lege Rerum Univerſarum, ſive de Lege promiſcua.

Hanc Deus Opt. Max. indidit etiam, infuditque corporibus pro vita, & veluti anima rerum ratione carentium, quae ſicuti a motu ortum ſuum auſpicantur, ita eodem variante vertuntur. Unde ut ordinem Deus, & vitam rebus certam, interitumque tribueret, motum ipſum certis ordinavit legibus: quarum ſeriem, in rerum univerſitatem explicatam, & in ſpecies ſingulas diſtributam, legem dicimus naturae communem: quia ex harum legum nexu ita res creatae pendent, ut nihil praeter hunc ordinem, neque intereat, neque maneat, neque oriatur: Hoc enim ordine, vel in re minima, perturbato corruerent omnia. Igitur eventus omnes rerum cum univerſarum, tum ſingularum, ita hoc ab ordine prodeunt, itaque ad eumdem remeant; ut certarum rerum corruptio in integritatem cedat univerſitatis hujuſce rerum. Conſecutio eſt enim illius ordinis, ubique imperantis, ubique vigentis; a quo non maxima modo, ſed & minima quaelibet eventa devolvuntur. Hinc etſi res vitientur ſingulae, natura tamen univerſa vitium ſibi contrahit nullum, etenim ipſae affectiones noxiae rerum ſingularum emittuntur a lege illa ſumma, per quam e diſſolutis rebus aliae recreantur, eaque ratione communis omnium natura reparatur. Unde ſi alicubi terra hiſcens, urbes hauſerit, & oppida; vitium quidem illis regionibus adfertur; nihil vero naturae communi

ni detrahitur, quae ſuis progrediens legibus, dum terras eas diſcludit, e ruentibus illis molibus, vel expleverit inane aliquid; vel montem alicubi, aut inſulam excitaverit. Fera ſi mortifere vulneretur, tale vitium ex vulnere concipit, ut vitam profundat: verum idem vulnus, quod illius abſtulit vitam, vitam producit eorum, qui fera veſcuntur: ut intelligamus naturam lege ſua interitum cuiquam adferre numquam, quin tribuat alteri lucem: ut unius vitio in alterius utilitatem converſo, cum varietate rerum creatarum univerſitatem perpetuo tueatur. Unde a communi natura procul abſunt vitia, ſingulisque tantum inſident rebus ratione cujuſque ſpeciei, quae diſſolvitur; non vero aliarum, quae diſſolutione illa gignuntur, aut conſervantur.

IV. De Lege Peculiari Humanae Naturae, sive de Lege Rationis.

Num autem quia ſingulae res inanimes vitia ſuſcipiunt, ideo cum vitio ſimul culpam etiam contrahunt? At quam, obſecro, adſcripſerimus culpam rebus, ratione carentibus, quae motibus, actibuſque ſuis naturae univerſae perpetuo parent; eique reddunt, quod acceperunt, neque vim in ſe habent ullam, qua renitantur, & a communi rerum lege proprio niſu deflectant? Longe tamen aliud contingit in homine, qui motus habet voluntarios, & in quem duo confluxere naturae, a quibus duo item in eum convenere leges. Oportet enim naturam cogitationis alia prorſus lege gaudere, quam natura corporis: cum enim nulla in parte corpus, & cogitatio conveniat, communem ubique nequeunt habere legem. Hinc homo qua corpore conſtat, fertur lege naturae promiſcua; qua vero mente conſiſtit, ducitur lege ſola rationis, quae hominis eſt natura praeſtantior. Unde cum lege corporis deflectitur a lege rationis, culpam certe concipit, quia contra propriam peccat, & potiorem ſui naturam, cujus

lex

Digitized by Google

lex praecellere debet legi corporis; perinde atque naturae corporeae praeſtat natura mentis. Quamobrem in hac univerſitate rerum ſolus homo eſt culpae capax; quia ſolus homo peculiarem accepit naturam ſeorſum a rebus corporeis aliis, ac ſolus legem ſubiit praecipuam, naturae mentis congruentem, ſejunctamque ab lege communi rerum aliarum: unde ſecum ſolus ipſe dimicat, cum duabus diſcrepantibus inter ſe legibus, horſum illorſum pellatur, ſolus denique culpam incurrit, quando lege corporis abducitur a lege mentis: quae, utpote hominis propria, debet ei unice imperare, perinde atque lex corporis naturae corporum dominatur univerſae. De qua lege tantum eſt homini ad ſe derivandum, quantum cum ſui potiore natura, nempe cum cogitatione concordet. Qualia ſunt nutritio, liberorum ſuſceptio, educatio, juſta, & rationi congruens perfunctio ſenſuum: tantiſper quoad cogitationis natura praeſtantior in corpore vigeat. Quo reſpexiſſe videntur Juriſconſulti, cum haec naturae officia communia nobis cum ceteris animalibus, e naturali lege repetierunt. Non enim, arbitror, ea pro naturali lege hominis habuerunt; niſi quatenus cum ratione conjunguntur; nam quatenus a communi rerum ceterarum natura proficiſcuntur, leges quidem ſunt naturae univerſae, non leges hominum naturae peculiaris. Atque ita dictorum repugnantia, ſuperius indicata, removebitur: & jus quod natura omnia animalia docuit, cum lege conveniet rationis: quae munera corporis nobis communia cum animantibus obeunda praecipit, tantiſper dum animi, corporiſque conjunctio conſervetur. Unde quae officia corporis humani, ratione ſoluta, non cum propria lege humanae naturae, ſed cum lege naturae promiſcua conveniunt; ea ſi ad rationis uſum convertentur, partes erunt juris illius; quod in homi-

Dd nem

nem concorditer a corporis, mentiſque lege conſtruxit: quodque procedit ex conjunctione mentis, & corporis; quae ſi ſecum ita conſpirent, ut mens imperet, corpus obſequatur, ad praeſcriptum naturalis juris opus exigent commune ſuum. Hinc vivere ſecundum naturam, ipſam Stoici dixerunt eſſe virtutem traditam nobis a lege rationis, quae peculiaris hominum, & rerum univerſa natura conciliantur. Expoſitis autem iis, quae in animos noſtros veniunt ab lege promiſcua; nunc explicanda ſunt ea, quae ab ſola rationis lege proficiſcuntur: ita enim intellexerimus, unaque diſtinxerimus, quae mentem corpori conjunctam, quaeve mentem puram ſeorſum a corpore conſequantur. Quod numquam aſſequemur, niſi per cognitionem finis bonorum, & malorum, quo vel ad cupiditatem, vel ad fugam commovemur; eas nobis leges attribuentes, quae ducunt ad finem, quo natura tendimus: ea vero extra naturam humanam arcentes, quibus ab eo communi fine diſtrahimur.

V.
De Naturali Bonorum Extremo.

Illum autem communem appellamus finem, quo appetitiones hominum, cupiditateſque feruntur omnes: utpote ad bonorum extremum, atque ſummum expetendorum, unde quaecumque diſconveniunt, noxia nobis evadunt; cuique aſſequendo natae ſunt in homine leges rationis, atque ab rationis legibus ortae virtutes. Quamobrem quae affectiones ab extremo illo nos bonorum avertunt, vitia ducimus, & nuncupamus, ideoque a nobis aliena cenſemus, ita ut virtutum, vitiorumque ratio ab eo bonorum exſtremo ſit ineunda. Porro quae ab animi, corporiſque conjunctione procedunt affectiones, & ſenſuum functiones, unum tamquam commune bonum circumeunt, perreptantque voluptatem, cujus adſpectu cientur, inimicamque voluptatis fugiunt, averſanturque moleſtiam: nec tamen ea,

ea, quibus ſenſuum voluptates procreantur, ponimus inter virtutes: quia jucundum illud e corpore manans in animum, haudquaquam eſt proprium & ſummum humanae naturae bonum: quale illud eſt in ſola ratione ſeorſum a corpore locatum, cui ſubjiciendum eſt bonum ex corpore, animoque participans, quae voluptas appellatur. Ut enim cuncta hominis debent rationi parere, ita & miſtum corporis, animique bonum oportet obtemperare incorrupto, puroque bono rationis a corpore ſecretae, qualis eſt animi tranquillitas. Quam ideo extremum in hac vita bonorum conſtituimus, quia illius tantum cauſa, mens vires omnes exercet, atque facultates experitur ſuas; illudque nacta continuo a curis omnibus conquieſcit. Quidquid enim ſeorſum a religione, cujus finis longe dominantior eſt aliis, naturaliter agunt homines, propoſitam habet voluptatem, ſi corpore ſimul, & animo ſit obeundum; Si vero ſola ratione, tranquillitatem: cujus fons uberrimus eſt cognitio rerum, atque ſcientia, quae utpote ſenſibus exſors, atque ad ſolam cogitationem pertinens proprium eſt patrimonium rationis. Sola ſcientia enim adducimur ad cognitionem illius boni, quod nobis offertur a virtutibus, aufertur a vitiis.

VI. DE VIRTUTUM ORIGINE EX LEGE NATURAE.

Hominem namque ſummus opifex ita concinnavit, ut ſicuti palatus dulcedine, oculus pulchritudine capitur, ita & animus laetetur utendis, obeundiſque virtutibus, utpote noſtrae cognatis, convenientibuſque naturae, ſecumque adducentibus perennem, incorruptamque voluptatem. Quam illecebram rebus omnibus ad vitam, atque ad honeſtatem neceſſariis providentia divina perfudit. Nec vitia umquam haererent animis, niſi mens virtutum ſpecie falleretur, aut extenuatis ejus viribus, corporis traheretur ſenſibus, qui hauriunt etiam e vi-

tiis voluptatem : quam refundentes in mentem, in oblivionem boni praeſtantioris, violenter eam adducunt. Voluptates enim a virtutibus ortae juvant hominis naturam ; laedunt vero venientes a vitiis: quoniam componunt, ac temperant virtutes animum, pariuntque, ſedatis affectionibus, omni expertem aegritudine tranquillitatem. At vitia diſtrahendo, ac violenter exagitando excitant e media corporis voluptate perturbationem. Virtus enim non egreditur naturae fines ; vitia vero exundantia exterius, ad animum attrahunt morbos, nempe rerum extra ſe poſitarum cupiditates, quae progrediuntur in immenſum. Atqui natura certam nobis praefinivit menſuram voluptatum : cui ſi quid inſuper acceſſerit, non delectatio, ſed pondus animo accedet. Modus autem voluptatis nobis a natura definitus vulgaribus expletur, atque parabilibus, quibus cupiditas naturalis, & motus corporis facile ſedatur : jiſdemque ſatiaretur, ſibique ipſi placaretur etiam animus, niſi opinione majoris boni, ſtultaque admiratione rerum ſuperfluarum, procul a naturalis neceſſitatis finibus, in coecum rerum inanium pelagus auferretur.

VII. De Morbis Naturae Rationalis, ſive de Vitiis.

Hinc incenſus homo divitiarum, atque deliciarum amore, aſſiduo ſenſu laborat egeſtatis : quia praeſentia nihil reputat, ſed abſentia, quae ſunt infinita : ut ea qui appetierit ; pauperie quoque infinita prematur : ambitione vero flagrans ut imperet aliis, adimit ſibi nativam libertatem, tum quia cogitur parere omnibus, quorum ſuffragia captat, antequam imperii potiatur ; tum quia potitus cogitur eos aſſidue formidare, quibus eſt ipſe formidini : ut vulgaris animus, proſpera mutatione fortunae, non finem, ſed novitatem inveniat miſeriarum. Quibus nemo ſe ultro committeret, ſi civilem ingrediens vitam, ante animadverteret modum, & fines,

quos

Digitized by Google

quos ultra citraque neſcit conſiſtere voluptas corporis, animique tranquillitas. Eos autem fines pandit ſola ſcientia, quae, utpote ſocia rationis, mater eſt etiam virtutum: quia ſola ſcientia oſtendit humanam naturam certis capacem eſſe, finitiſque voluptatibus, quas ubi cupiditate tranſilierimus, in infinitatem delabimur deſideriorum: ut quo ulterius appetendo pergimus; eo longius aberremus ab ea meta, ubi natura voluptatem corporis, & animi tranquillitatem hominibus condidit. Qua de cognitione oritur temperantia, quae appetitiones extinguit inanes; & juſtitia, quae nos abſtinet ab alienis; & fortitudo, quae perſuaſione veri boni vanos adimit metus; ac denique prudentia caput virtutum aliarum, qua retrahimur ad naturae fines, ibique perpetuo continemur. Unde virtutes per ſcientiam adipiſcentes, & perturbationes immoderatarum effugientes cupiditatum, ſola emendatione mentis ad verticem felicitatis evadimus, quo vulgus, aut volvendo aſſidue ſaxum per ambitionem, & honorem, aut fugitivas aquas captando per opulentiam, & avaritiam; aut paſcendis jecore ſuo vulturibus per amores, & libidines tota vita miſere, ac fruſtra contendit.

VIII. DE VITA BEATA SAPIENTIS.

Quid autem eo beatius homine, qui contra calumnias, benefactorum conſcientia munitur; qui animi ſecuritate adverſa contemnit; qui frugalitate dimicat adverſus fortunam; cujus vires numquam pervenerint quo naturae benignitas locavit neceſſaria vitae, quibus purgati pectoris tranquillitas continetur? Quid laetius illo, qui cognitione praeteritorum futuris occurrit, praeſentia moderatur; quique redactis in poteſtatem ſuam cupidinibus pervolat ubique liber ab imperiis potentiorum; quorum in ſervitutem noſtra nos cupiditas tradit: quae ut honoribus, opibus, & deliciis potiatur, nos mancipat

Digitized by Google

cipat arbitris, atque largitoribus illorum? Cum igitur omnibus expenſis nihil deprehendamus noſtrae magis convenire naturae, quam virtutes: certe nuſquam verius jus naturale hominis, quam in ipſa honeſtate poſuerimus, quae ſoboles eſt rationis: quaeque ſuis praeceptis non ſolum praeſtantiorem hominis naturam, nempe animum tuetur; ſed etiam corpus, cui honeſta vivendi norma plurimum confert. Eademque honeſtas philoſophorum fuit voluntaria, & ingenua religio: qua veluti anſa non paucos eorum Apoſtoli ad Chriſtianam adduxere legem, ad quam antea mores, & mentes philoſophia compoſuerat. Qui enim propter caducam felicitatem virtutes colunt naturales, longe procliviores profecto fuerint ad divinas, unde perennis fluit, & numquam interitura felicitas.

IX. De Juribus Humanae Rationis.

Igitur quisque noſtrum jure naturae propriae rationi ſubjicitur: jure naturae paremus virtutibus, tamquam creatis a ratione magiſtratibus, ut jus dicerent actionibus noſtris, atque affectionibus, & ſenſibus praeeſſent humanis. Enimvero e ſenſuum variis perceptionibus, varias homo ſuſcipit affectiones, varios appetitus, varias voluntates, adeo ſaepe inter ſe diſcordes, ut in populo illo affectionum crebrae ſeditiones oriantur, videanturque uno tempore intra eumdem hominem plures animi oberrare; niſi motus inter ſe diſſidentes revocentur ad rationem, cujus conſtans eſt, firmumque conſilium, cum eadem ſemper boni ſpecie teneatur. Unde ſola ratio peculiarem ſervat cujusque naturam; ſola ratio ſemper hominem praeſtat eumdem. Senſus vero non ſolum hominem diſtrahunt in plures, verum ipſam etiam evertunt humanitatem. An enim eum ducamus hominem, qui ſenſibus perfungendis extra ſe ſemper occupatus omnino ſui vivit ignarus? An manere hominem cenſeamus eumdem,

Digitized by Google

dem, qui ſemet ſingulis momentis amittit perenni mutatione mentis, aſſiduaque renovatione voluntatis? Unde qui a virtutibus deſciverit, earumque juriſdictioni ſubtraxerit affectiones, & imperium ſui ab ratione tranſtulerit ad ſenſus, perduellis eſt, atque hoſtis humanae naturae, cui legitimum rectorem, juſtosque magiſtratus ademit; cujusque compoſitum tranquillumque ſtatum in tumultuoſum vertit, atque turbolentum. Sicuti autem ratio redigit in concordiam affectiones; ita etiam & plures homines inter ſe diſcrepantes placat, atque componit, inducitque caritatem coeleſte ſimul, ac civile vinculum.

X. De Origine Societatis Humanae.

Atque initio quidem animos per mutuum amorem communicat ipſa natura commiſſione corporum, quae per conjugium diverſorum evadit conjunctio animorum, atque naturale initium humanae ſocietatis. Commiſſis enim quodammodo ſimul cum corpore mentibus, membrorum, & ſenſuum ſimilitudo, generationis ope, transmittitur ad prolem, quae imbibit educatione mores parentum. Unde quia ratio eadem ex unius viri mente ad mulierem, & ad ſobolem imitatione permanat; ea communicatione familiaris conflatur, atque domeſtica ſocietas, in qua, naturalis occupationis jure, patrisfamilias naturale, ac familiare fundatur Imperium. Vir enim, utpote corpore, ac ratione potentior, occupat foeminam, jure utriusque naturae, mentis nimirum, & corporis: multoque juſtius occupat foetum, qui ſua ipſius portio eſt, & maternorum ab ſe occupatorum viſcerum: ut ipſa natura filios tradat in patris poteſtatem; falſoque docuerit Obeſius eos in matris naturali jure, non in patris naſci poteſtate: utpote cum concipiendo prima eos occuparit. Illud enim homo acutus minime cogitavit, foeminam ipſam jam fuiſſe jure naturae ante occupatam prae-

ſeorſum in agris ab ſe occupatis habitabant; regionibus inter ſe, lociſque disjunctae, ac diſſipatae; quales Theſeus invenit Athenienſes, quos ille primus ex agris coëgit in civitatem. Sed quoniam non omnes rebus omnibus regiones abundant; ſaepeque quod regio una dat, altera negat; opus fuit mortalibus permutare bona ſua: ut quod uni ſupererat, alteri viciſsim, cui deerat, adderetur; qua communicatione mutua commodorum, egeſtas omnium explebatur, & regionum exaequabatur diſparitas.

XII. DE PERMUTATIONE CONTRACTUUM OMNIUM ELEMENTO.

Hinc omnium contractuum antiquiſſima permutatio, quae in venditionis nomen apud veteres tranſibat, ſi qua gens unica merce, quae ibi communior eſſet, alibi rarior, merces alias ab exteris repararet, quod fortaſſe meditabantur Sabiniani, & Caſſiani, cum docuerunt venditionem etiam eſſe ſine nummis. (*a*) Alioquin falſo venditio a Juriſconſultis referretur ad jus gentium, quorum vetuſtiores, utpote rudes, nondum norant nummorum uſum: quapropter neceſſe habuerunt mercem aliquam in commune aliarum precium vertere; ut non mirum ſi vendere, ac permutare promiſcue acceptum apud Homerum, alioſque veterum inveniamus. Hinc illud Odiſ. (*b*) quo Sabiniani adverſus Proculianos contendebant, **τὴν ποτὲ Λαέρτης πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν**. *Quam* (ancillam) *Laertes emerat poſseſſionibus ſuis*. Qua ſane animadverſione noſtra, facile vetus haec, atque vehemens Sabinianorum, & Proculianorum diſſenſio dirimetur. Neque enim permutationem quamlibet pro venditione habuerim, neque contenderim numquam venditionem ſine precio conſtitiſſe; ſed potius exiſtimarim, aut initio commerciorum communem aliquam alicujus populi mercem, pro precio rerum aliarum eſſe conſtitutam; aut ubi uſus poſceret inter

(a) *L. 1. ff. de contrahen. emt. L. 1. C. de rer. permut. l. precii C. de reſcind. vendit.*

(b) *Lib. 1. circa finem.*

ter certos homines ita ſaepe conveniſſe, ut pro mutua utilitate modo una, modo alia ſpecies in aliarum precium cederet: inter quos cum unus diſtrahendae rei ſuae; alius ejuſdem comparandae animum haberet; ille venditoris loco erat, iſte vero emtoris: itaque ſine nummis facile venditio a permutatione diſtinguebatur, quam, arbitror, mentem fuiſſe Sabinianorum: contra quos tamen, Imperatorum auctoritate, Proculianorum ſententia vicit. Hinc Romani, qui re pecuaria erant abundantiores, precii loco, pecudes tradebant venditoribus; ideoque patrimonium peculii nomine continetur: poſtea rudi aere appenſo uti coeperunt: donec a Graecis nummos percutere, atque in publico ſigno precii auctoritatem, & notam, communemque rerum aeſtimationem ponere didicerunt. Pecuniarum enim nota ſignificat pondus earum, ut contrahentes ponderandi onere liberentur per impreſſam in nummo publicam fidem. Argentum vero, & aurum, propterea quod eſſent ad uſum expeditiora, inventa fuerunt pro communi materia permutationis. Eſt enim nummus commune permutationis elementum, communiſque terminus, ad quem omnis permutatio trahitur. Nam ubi res cum rebus aliis permutata devenit ad pecuniam, ibi omnis continuo commutatio conſiſtit. Nec modo antiquiſſima, ſed & mater, & ſemen permutatio eſt contractuum fere univerſorum. Nam praeter permutationem rei cum re, quae peculiari permutationis nomine venit, in aliis itidem contractibus fere omnibus ſive nominatis, ſive innominatis, permutatio continetur. Etenim in reliquis innominatis, vel opera cum opera, vel opera cum re, vel res cum opera permutatur: qualia ſunt pacta illa *facio, ut facias*: *facio, ut des*: *do, ut facias*. In contractibus autem nominatis; vel per-

Digitized by Google

permutatur pecunia cum re, unde venditio; vel pecunia cum pecunia, unde graeco vocabulo collybus; vulgo cambium, vel quantitas cum ejuſdem generis quantitate, unde mutuum; vel uſus rei cum pecunia, & mercede, unde locatio; vel uſus rei cum gratia utentis, unde commodatum; vel ipſa res, aut cum gratia tantum, aut cum praecedentibus meritis accipientis, unde donatio, ſive gratuita, ſive remuneratoria: ut contractus fere omnes facile ad unam permutationem revocentur: quia commercia inter homines peperit, vel inopia rerum, quarum erat apud alios copia; vel egeſtas operis alieni: unde rerum, & operum diverſorum commutatione communibus neceſſitatibus fuit occurrendum. Frequentia vero commerciorum, atque permutationum, ſenſim inter homines benevolentiam peperit, qua conciliati coeperunt propriam quiſque cum aliena diligentia, operaque commune ad lucrum, damnumve, mercium communicatione conjungere, unde ſocietates negociorum: quibus exercendis, ubi alterius fidei periculum feciſſent, res aut ſocio, aut amico facile credebant in inſidiarum, rapinarumque periculo, unde depoſitum: aut eidem, ſi mors immineret, ita donabant, ut danti, ſi mortem effugeret, redderentur, unde donationes cauſa mortis: atque ad eorum exemplum teſtamenta; quae ſi ſolvantur ſolennitatibus juris civilis, & ad ſimplicitatem juris gentium redigantur, non alio diſtant a donationibus cauſa mortis; niſi quod hic inſit ſpes aliqua vitae; ibi vero tantum conſideratio mortis intervenit; cum tamen iidem effectus utrinque procedant: ut & id etiam habeant commune, quod teſtamenta quoque recidant in permutationem; nam ſicuti donando, ita teſtando rem cum ſuperſtitis gratia, ejuſdemque manes erga noſtros pietate commutamus. Vix enim

Digitized by Google

ullam inter homines beneficentiam undique gratuitam invenerimus.

XIII. DE JURE PACIS.

Igitur, progredientibus commerciis, plurimiſque familiis in eadem jura coëuntibus, communemque commodorum, & incommodorum ſibi ducentibus regulam, quae ſibi pariter mala defenderet, bona contribueret; unam omnes eamdemque illa ex inſtitutione conflatam ſuſcepere mentem: quae ſicuti certas ante familias regebat ſeparatim; ita plures earum deinceps conjunctim adminiſtravit. Unde recte a Platone lex appellatur diſtributio mentis. Eaque mens ratio eſt communis commodi, & norma univerſae utilitatis, publicaeque tutela ſalutis, commerciorum altrix, praeſes atque cuſtos humanarum ſocietatum, quam juſtitiam appellamus. Cujus cognatam humanae naturae notitiam in ſublimioribus ingeniis ex ſe promicantem, in humilioribus exuſcitarunt quotidiana exempla utilitatum, quas capiebant qui ad ejus praecepta vitam inſtituerant. Quos mutua inter ſe pace gaudere, atque animorum conjunctione cavere inſidias, injuriaſque feliciter propulſare videbant. Quae notities quocumque incideret, oblata ſpe paris utilitatis, atque quietis, ad eamdem vivendi rationem animos accendebat. Ita ut ſenſim juſtitia ex animis, vel ſua ſponte, vel aliorum imitatione coorta in univerſum genus manarit humanum. Unde quidquid non certis tantum familiis, certiſve ſocietatibus, ſed gentibus conveniret univerſis, jus gentium fuit appellatum: quo nimirum gentibus omnibus commodum, utilitaſque procuditur. Cujus exordia juris ſibi adferebant Athenienſes, quos primos ferunt hanc ex animis notitiam exculpiſſe, jusque gentium finitimis traditum dimiſiſſe ad mortales ceteros una cum rei agrariae legibus; ut corporis, animique opes una omnibus regio procrearit. Hinc Lucretius:

Pri-

Digitized by Google

Primae frugiferos foetus mortalibus aegris
Dididerunt quondam praeclaro nomine Athenae,
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt.

Verum Aegyptii hanc ſibi contra vindicant laudem, & quovis pignore contendunt Oſirim ſuum cum uxore Iſide terras peragrantem, agrorum cultum, & commune jus mortalibus aperuiſſe.

XIV. DE JURE BELLI.

At ſi qua gens communionem juris, & foedus humanae ſocietatis laceraret, ac frangeret; quieteque viventibus inſidiaretur; tum ea tamquam hoſtis humanitatis juſto bello a ſinitimis petebatur. Nam ſicuti domina humanae naturae mens affectiones jure ſuo coërcet ab ſe diſcordes; ita & gentium ratio, cui noſtrum omnium regimen mens humana mandavit, merito armis coërcuerit eos, qui ferinis moribus, aut nondum exutis, aut improbe repetitis communem hominum ſollicitant pacem, naturalemque ſtatum humanae rationis evertunt. Atque ut horum furor non modo ad belli gerendi tempus; verum etiam impoſterum, ac ſi fieri queat, perpetuo comprimatur; invenit ratio ſervitutem, qua victi a victoribus multentur: ut victores captorum vitae propter propriam utilitatem facilius parcerent; victi vero ſi mortem effugerent, amiſſionem libertatis a bellis pertimeſcerent: itaque a mutuis injuriis temperarent; communisque pax non mortis tantum, ſed etiam ignominioſae vitae formidine muniretur. Unde quamvis rationis lex, quae mater eſt juris gentium, nihil magis abhorreat, quam violentiam, nihilque majori ſtudio promoveat, quam libertatem; tamen Juriſconſulti bella & ſervitutes ad jus gentium retulerunt; quia ſine hoc ſatellitio, nequit ratio contra feritatem ſtatum aliter tueri ſuum; nec licet ſine brevi temporis violentia pacem retinere diuturnam; aut perpetuam libertatem ſine paucorum ſervitute conſervare. Qua de ratione

tione omnia belli, paciſque jura profluxerunt. Et quoniam omne bellum jure gentium temporarium eſt, perpetuaeque pacis cauſa movetur; ab eodem jure deſcendit ſanctitas, immunitasque Legatorum, quos nefas eſt verbo, aut re violare: cùm ſint interpretes humanae ſocietatis, & inſtrumenta pariundae pacis, ad quam per eorum perſonam reditus patet: ut qui ſuis injuriis ea inſtrumenta diſſolverit, hoſtem ſe praebeat humanitatis; cum homines a naturali ſtatu rationis, qui pace coaleſcit, ad feritatem, quae bellis exultat, quantum in ſe eſt, perpetuo traducat. Eadem de cauſa etiam in bello, ipſoque ardore pugnae, cum ratio muta videtur, & exanimis: ne tamen omnis ad pacem via praecludatur, foedera inter homines data utrimque, acceptaque fide ſervantur: certaeque leges uti ſponſores, ac vades futurae pacis, militum regunt iras, & micantibus gladiis praeſunt: adeo ut nihil videatur inhumanius voce illius, qui leges inter arma ſilere pronunciavit. Etenim ut ex ante probatis patet, in hominis animo ferinum, & rationabile ſecum aſſidue certant: ferinum vero natura oportet rationabili parere. Unde jus eſt homini ferinum, ſi rebellaverit, undecumque pellere ſive ab animo ſuo, ſive uxoris, ſive liberorum, ſive totius familiae, ſive univerſae ſocietatis; ubi plures familiae in ejusdem juris communionem convenerunt.

XV. De Civili Poteſtate.

Hinc poenae inventae, & multae, quae militia domeſtica ſunt, & arma pacis ad ſubigendam, ac perdomandam ſui populi feritatem comparata. Cumque ille ſit ſtatus naturalis hominis, qui ex rationis inſtituitur norma; ſtatus autem ferinus, utpote rationi contrarius, naturae adverſetur humanae; certe nihil tam eſt hominis, quam producere quoad quisque poteſt rationabilem vitam, & non a ſua

ſua tantum, ſed ab aliena etiam ſocietate avellere feritatem, a qua mala, & pericula in populos imminent humaniores. Quamobrem recte inſtituta ſocietas juſtam ſemper habet belli cauſam adverſus ferinos alterius mores: ut ſicuti feritatem populi ſui capitalibus animadverſionibus, quae ſunt bella domeſtica perdomat; ita juſtis praeliis, quae armatae ſunt animadverſiones, & armata judicia vindicet immanitatem finitimorum; (a) tum ut populo ſuo pacem pariat firmiorem, quod docet & Iſocrates; tum ut ſtrenuam navet operam rationi, cujus recte inſtitutas ſocietates, & ad muniendam eam, & ad propagandam oportet eſſe miniſtras: cum ab ipſa ratione, quae naturae dominatur humanae, dominium acceperint barbarorum: qui ſapientibus eodem jure ſubjiciuntur, quo ſubeſt feritas rationi, cui veluti medico aegrotum, ſalubre fuerit parere feritatem.

(a) Grot. *de jure belli lib.* 3. *c.* 15. *n.* 1. *&* *n.* 11. *&* 12.

XVI.
DE JUSTITIA ROMANORUM.

Hinc Romanorum unice, atque undequaque juſtiſſimum fuit imperium, quippe fundatum in vertice rationis humanae: hoc eſt in Atticis legibus ex uberiori Graecae ſapientiae fonte manantibus: & propaganda humanitate in univerſum terrarum orbem utiliſſime dilatatum. Humanitatis enim hoſtes tantum Romani ducebant ſuos: unde, praeter provocantes, non alios bello urgebant, quam foedifragos, quibus victis, ut ait Salluſtius, nihil eripiebant praeter injuriae licentiam; (b) nec ſervitute premebant, niſi qui rationis legibus repugnarent; & civili vitae immanem vivendi ritum anteponerent. Graecos vero, cultoſque alios populos propriis vivere ſinebant legibus, nec ſervitium, ſed armorum ab iis, & conſiliorum ſocietatem ſibi poſcebant: ut imperio proferendo, viribus, & opibus eorum ad univerſalem juris gentium communionem, extenſionemque rationabilis vitae, atque ad huma-

(b) Grot. *lib.* 3 *cap.* 15. *n.* 11. *&* 12.

humani generis emendationem uterentur. Ut qui pudori ducunt imperio paruiſſe Romanorum, aſſerant ſibi ultro barbariem, atque opinionem ab ſe deprecentur humanitatis.

XVII. De Jure Sapientis in ceteros.

Quamobrem ſapientes, qui ſuam, & aliorum norunt pacare feritatem, a qua rationem prae ceteris illi habent expeditam, ſuo ſibi conſilio regendos ſuſceperunt eos, qui animum quodammodo in poteſtate non tenent, quique magis alienarum opum, quam propriae tranquillitatis deſiderio capiuntur; & a cupiditatibus, & voluptatibus, quibus indulgent, ſuo, & aliorum detrimento in maxima pericula conjiciuntur. Quoniam igitur uſu compertum fuit, & ratione praeviſum, homines, ſi quisque ſibi quod cupiebat, auferrent, mutuis caedibus interituros: propterea ſapientia, ſive adulta ratio ſua cuique rerum portione tributa, eos contraxit in civitatem, adegitque ad mutuam commodorum, & incommodorum participationem, exemplo privatarum ſocietatum: nihil eſt enim aliud civitas, quam publica multorum ad communem utilitatem, ac vitae bonorumque tutamen inſtituta ſocietas: quae perpetuis publicarum pactionum vinculis, nempe legibus continetur. Quibus firmandis, atque conſtituendis ſuam quisque voluntatem contribuunt, propriasquè in medium conferunt pro communi ſecuritate vires. Atque his e voluntatibus, & viribus in unum confluentibus, publica voluntas conflatur, ſummaque poteſtas: quarum altera dicta lex eſt, ſive communis ratio, vel civilis ſapientia, & publica philoſophia: altera imperium, ſive vis, & poteſtas univerſorum: eaque non ſapientibus, ſua quibus ratio lex eſt, & imperium, ſed iis ſunt poſita coërcendis, ad quorum animos componendos ratio non valet: ut quae perturbatio propria ratione non reprimitur, poteſtate, & ratione publica, & alia

& alia majori perturbatione, mortis nimirum, poenarumque metu, compeſcatur. Etenim ad importunos morbos medicinam adhibemus ſaepe triſtiorem, & ubi vulnus fomentis non levatur, ferrum tandem, & ignem admovemus.

XVIII. De Origine Imperii, et Jurisdictionis.

Hinc ex placida, & inermi, armata prodiit, & imperioſa ſapientia: cujus vi libertas noſtra minime praeciditur; quoniam ea poteſtas extitit e conſuſis omnium viribus: & lex univerſorum complexa voluntates, rationem ſingulorum, & poteſtatem in ſe conditas perpetuo conſervat. Unde qui lege involvitur non aliena vi, ſed ſua voluntate, ſuaque imperii portione gubernatur. Quocirca omnium intereſt vigere leges, utpote radices publicae ſalutis, qua unusquisque intelligit contineri ſuam. Ubi enim homines convenerunt in civitatem, portio fit ſuae quisque reipublicae, cujus commodum privatorum criminibus reſciſſum, eorumdem eſt poena ſarciendum: ut exemplo alieni ſupplicii a publica ſalute, qua ſingulos tuetur, novorum criminum pericula propulſentur. Ideo conditis legibus, & imperio conſtituto, rei adminiſtrandae ratio quaerenda fuit: unde publica poteſtas, vel in multitudine conſtitit, vel ad optimates aſcendit, vel conſedit in principe, vel tributis communi conſenſu partibus per ſingulos ordines permeavit. Quae poteſtas ad communem utilitatem publica voluntate inſtituta, ſi publicae ſalutis detrimento, & ſingulorum injuria, vel ad unius, vel ad paucorum utilitatem detorqueatur, ipſo jure ad primaevum revolvitur ſtatum. Abeſt enim a tyrannide conſenſus univerſorum, ſine quo nullum ratum eſt, & juſtum imperium. Unde quod commodo civium fieri poſſit, licebit ſane rempublicam a praedone repetere: ne cunctorum opes, & ſalus, paucorum aut unius cupiditatibus, vel libidinibus devoveatur. Etenim

Digitized by Google

nim res eſt ſacroſancta libertas, & divini juris: quippe humanae a Deo implicata naturae: ut eam tentare ſcelus ſit, impium circumvenire, occupare nefarium. Et contra, publicae utilitatis cauſa, jus eſt principibus, atque potentioribus legum vim armis, & auctoritate reſtituere, ſi juſtam libertatem effuſiori licentia multitudo corruperit.

XIX. De Converſione Rerum.

Etenim utcumque ab initio reipublicae ſtatus optime fundetur; propter humani tamen animi volubilitatem, procedentibus temporibus, vertitur; ut aut pereundum ei ſit, aut forte, vel conſilio alieno ad integritatem priſtinam revertendum. Civilia etenim exemta non ſunt a conditione rerum naturalium, quae ſecum una res creatas alias perpetua viciſſitudine volvunt: ita ut in earum converſione, velut in tabula volvendarum aetatum, motuum etiam civilium rationem intueamur: cum illa vi divina, quae ubique penetrat, totum & partes verſentur in orbem, ac motu obeunte circumferantur: ex quo alia intereunt, alia naſcuntur, integra ſemper manente natura: cui nihil perit ſuarum diſſolutione partium, neque novi quidquam novarum ortu rerum accedit: quia res, vel a primordiis ab initio in natura conditis, vel e ruderibus rerum antea diſſolutarum oriuntur. Unde motus circumfluens, & rerum immenſitatem, orbesque minores, divina certaque lege verſans, poſtquam circuitione ſua ſpecies extulerit, & excitarit innumeras, orbesque ſuos abſolverit: remeans tandem eodem ſimiles reducit vultus, omnemque quodammodo replicat rerum ſeriem, atque convertit. Hinc novae intercidunt formae, ac veterum imagines reviviſcunt: fluunt enim, & refluunt omnia, quoad finis appetat rebus initio a Deo optimo max. conſtitutus. Qui autem civilia cum naturalibus compoſuerit, ſentiet omnia iiſdem ire gradibus: etenim ho-

Digitized by Google

hominum animi rebus implicantur externis: & humanae affectiones, quibus civilia negocia involvuntur, numquam conquieſcunt: ſed modo adverſis contractae, modo inflatae ſecundis, & jactatae frequenter incertis, res ſibi ſubjectas pari ſecum agitatione, ac motu perpetuo verſant.

XX. De Motibus Civilibus.

Animus nimirum humanus cupiditate, ac fuga tamquam calcaribus, & frenis impellitur, & coërcetur. Cupiditatem ſpes comitatur, fugam antevenit metus; ut unde animus metu non reflectitur, eo ſpe, atque cupiditate vehatur, ſi quid ibi ſit appetendorum. Porro cupiditas imminet ante partis, quoad certo jure caremus, aut recentem egeſtatis memoriam conſervamus: at cum ea nobis confirmavimus, aut egeſtatis memoriam depoſuimus: confeſtim noſtra negligimus, & appetere incipimus aliena. Hinc jacentes in malis, eorum depulſionem in bonis ponimus; ubi e malis emerſerimus, continuo majoris boni deſiderio torquemur. Quo motu civilia, & humana omnia circumferuntur. Qui enim legibus, & hominibus parent, dum externarum injuriarum, aut recentium ſeditionum recordantur, nihil ducunt quiete, ac ſecuritate illa beatius: & qui recens eſt a privato princeps, ſat habet opibus, & honoribus anteire ceteris. Hinc homines vel peſtibus, diluviis, incendiisque ſuperſtites, vel diſſipati fuga, vel ſeditione, ac fame jactati, ſi a fortiori, & prudentiori cogantur in civitatem, tranquillo ſtatu fruuntur, & aequabili jure; quoniam cupiditas rerum novarum a recenti memoria malorum excluditur. At proles principis illius, neſcia periculorum, erigit animum altius, incipitque ſpectare potentiam, opulentiamque majorem, converſaque ad injurias, & rapinas amittit populi voluntatem, violentiaque ſua multitudinem adeo exulcerat, ut primores civitatis metu occaſionem

Digitized by Google

publici odii, adnitentibus ceteris, gubernacula civitatis arripiant. Et dum populus favet iis, quorum opera libertatem repetiit, imperium a tyrannide devolvitur ad optimates. Quorum filii faſtidio quodam rerum ſecundarum, longaque dominatione tumeſcentes, omniaque ſibi attrahentes, contemnunt populum, & dum inopes a divitibus, imbecilles a validioribus, ac ſimplices ab aſtutioribus premuntur, fit regimen paucorum, quod fuerat optimatum. Unde multitudo praeſentibus injuriis exaſperata, & memoria dominationis illius, qui ante optimates regebat, exterrita, regimen ſibi prae ſe ſumit, communique omnium conſilio res moderatur. Defluente vero memoria malorum, & ſublatis e vita prudentioribus illis, & ſenioribus, poſteri periculorum ignari, ſpreta juris aequalitate, inter ſe de potentia, honoribusque contendunt, ſuffragia multitudinis largitionibus, donisque captantes, atque ab avita modeſtia, & ſobrietate ad compotationes, epulasque traducentes plebem, quae gulae, laſciviaeque dedita ſuffragium, gratiamque ſuam a meritis transfert ad opes. At cum potentiores illi ſatiandae plebi ſua patrimonia exhauſerint: poſtremo cum univerſa factione ſua convertuntur ad praedam: unde factionibus, & ſeditionibus reſpublica laceratur: ut alicui ex principibus factionum ſit occumbendum: ex quibus qui ſuperaverit, remotis impedimentis, occupat omnia. Itaque reſpublica, quae ab uno venerat ad plures, a pluribus denique refertur ad unum, quas viciſſitudines initio libri tertii diſtinctius explicabimus, idque evenit propter ſatietatem praeſentium, & abſentium cupiditatem: ac propter oblivionem malorum veterum, atque ignorationem imminentium periculorum. Hinc ſenſim ſtatus quilibet civitatis inclinat; ac ſemper in deterius ruit: unde Horatius:

Aetas

Aetas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

Quamvis enim arceatur vis externa, tamen ut ferrum rubigine, lignum blattis, & tineis exeditur: ita reſpublicae inteſtinis malorum ſeminibus, & cognatis vitiis denique ſubruuntur. Fundatae ſunt enim in moribus hominum, qui vitium ab origine ſua contraxerunt: ut non mirum ſi opus quodlibet humanum concipiat morbum auctoris ſui: quod agnoviſſe videntur Perſarum primores apud Herodotum, (a) cum de abolenda monarchia conſultarent; ajunt enim ἐγγίνεται μὲν γὰρ οἱ (ἀνθρώπῳ) ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ.

(a) *Lib.* 3. *pag.* 220.

XXI. De Variarum Regionum Legibus, et earum Origine.

Suprema vero poteſtas, ſive in optimatibus, ſive in principe, ſive pro ſua cujusque portione conſiſtat in omnibus, explicatur per magiſtratus, & judices, adhibitis in conſilium Juriſconſultis, qui ſunt legum voces, & juris cuſtodes, atque juſtitiae ſacerdotes. Hanc autem univerſam rationem publicae tranquillitatis prudentiſſimi legumlatores, ut populorum natura ferebat, formarunt, atque flexerunt, & ad ſuos cujusque regionis, & temporis mores derivarunt. Hinc quamvis unam omnibus honeſtatis informationem natura dediſſet; vultu tamen, ac ſpecie minime apud omnes exprimitur eadem, ac diverſae populorum, & diſcrepantes ſunt inter ſe leges; quoniam non iisdem ex fontibus ſuam omnes ducunt utilitatem: cumque unum ſit opus univerſorum, ſingularum tamen urbium regimen pro temporum, & morum varietate diſtinguitur. Sane Judaeis, quem ſibi populum Deus olim habuit eximium, lex divinis promta fuit oraculis, eorumque regimen ipſius divinitatis voce conſtitutum: unde recte Joſephus Judaeorum rempublicam

cam Θεοκρατίαν, ſive divinum regimen appellavit. Aliarum gentium, & Romanorum leges, ad quas deſcendemus, ex humano profluxere conſilio. Omnium autem principem leges dediſſe ferunt (*a*) Cererem in majorum Deorum numerum, quos Cabiros vocabant, ab AEgyptiis relatam; quorum ſimulacra Deorum nemini, niſi ſacerdotibus, adeunda, Cambyſes poſt longam ejus ſuperſtitionis deriſionem incendit (*b*). Ea ſacra Eriſtheus AEgyptius, Athenas, ubi magna erat rei frumentariae penuria, comparato frumento tranſtulit; (*c*) eoque beneficio meruit, ut regnum ei deferretur, ac in Eleuſi ſacrum Cereri ſolenne inſtitueretur. Sunt qui legum inſtitutionem tribuant Onomacrito, de quo haec ab Ariſtotele traduntur (*d*) Πειρῶνται δὲ καὶ τινες καὶ συνάγειν ὡς Ὀνομακρίτου μὲν γενομένου πρώτου δεινοῦ περὶ νομοθεσίαν. Alii primas leges ducunt a Rhadamanto (*e*) Lyciae rege, hoc nomen adepto, quod apud Rhodum ab Ilienſibus fuerit inſtitutus: isque ob inſigne ſtudium juſtitiae, quo in vita tenebatur, fingitur apud inferos mortuorum culpas aeſtimare. Perſis Zoroaſtrum leges tradidiſſe complures exiſtimarunt, ac eum eſſe cenſuerunt antiquiſſimum. Cum autem de illius aetate ſummopere contenderetur, ac a Xanto Lydio ſexcentum annos (*f*) a Zoroaſtro ad Xerſem, ab Hermodoro Platonico annorum quinque millia fluxiſſe a Zoroaſtro ad excidium Trojae crederetur; duo ab aliquibus poſiti fuere Zoroaſtri, cum teſtimonia ſcriptorum frequentiora ſint de illo Aſtronomiae peritiſſimo, quem Perſae recentiores Hyſtaspis Darii regis patris aequalem faciunt: a quo Hyſtaspe Magorum doctrinam enatam eſſe Darius filius in patris monumento inſcribendum curavit. Ceterum Apulejus Zoroaſtrum conſtituit ſub imperio Cambyſis, cujus inter captivos Pythagoras, ut idem Apulejus tradit,

(a) Plin. *hiſt. lib.7. cap.56.*

(b) Herodot. *lib.3.*

(c) Diod. Sicul. *lib.1.*

(d) *Polit. lib.2.*

(e) Plin. *lib.7. cap.56.*

(f) Diog. Laërt. *proem.*

dit, doctores habuit Perſarum Magos, ac praecipue Zoroaſtrum. AEgyptii ab utroque Mercurio leges acceperunt; ab eo ſcilicet, de quo (a) Cicero tradit *AEgyptios non leges modo, ſed & literas accepiſſe*, quem Theut appellabant, quemque poſteriores rerum AEgyptiarum ſcriptores antiquiſſimum faciunt, (b) & ab eo quem Moeri regi ſucceſſiſſe Marshamus ex ſyncello colligit. Atque ille cum prioris Mercurii artes coluit, & confirmavit, librisque quadraginta duobus humana, divinaque omnia comprehendit; tum vel priores reſtituit leges, vel condidit novas. (c) Atque huic vulgo adſignatur commentitius, ac male ſartus ille Pimander. Porro ante paſtorum colluviem, quae ſe in AEgyptum profudit, jus in tribus majoribus regionis illius urbibus reddebatur, Thebis ſcilicet, Memphi, & Heliopoli, quam a paſtorum dominatione liberatam, Amoſis, qui regum AEgyptiorum primus Heliopoli praefuit, legibus munivit, & tribunal conſtituit ex triginta judicibus, quorum denos civitatum ſingulae dabant; de quibus unus ceteris, & auctoritate in conſiliis, & gratia apud regem, & dignitatis inſignibus praecellebat: etenim e collo catena ſuſpenſam aurea gerebat veritatis imaginem gemmis ornatam, (d) cunctisque judicibus in conſilio leges omnes octo deſcriptae libris proponebantur. Horum leges, & inſtituta Pythagoras tranſtulit ad Crotoniatas. Hinc e magna Graecia, ubi divinae ille locavit, ac humanae fundamenta ſapientiae, facta ſunt civilis doctrinae, juriſque divortia, legesque ab ejus diſcipulis ad finitimos populos traductae fuerunt a Pythagorica ſchola: quorum celeberrimi ſunt duo Charondas, (quem plerique Thuriis leges tuliſſe volunt,) & Zaleucus, qui Locrorum regimen conſtituit: & ambo ſanxerunt, ut qui leges proponerent novas, capite

ple-

(a) *De nat. Deorum lib.* 3.

(b) Marsham. *ſaecul.* 1.

(c) Clemens Alex. Strom. *lib.* 6.

(d) Diod. Sicul. *lib.* 1. *p.* 48.

Digitized by Google

plecterentur, niſi legibus ſuis univerſorum civium utilitati conſulerent, ac Zaleuco non mortuo tantum, ſed & vivo, atque videnti cives mactarunt victimas, & oraculi juſſu divinos honores habuerunt; ſicuti Scythae Zamolxi eorum legislatori, Pythagorae ſervo, qui dominum in AEgypti peregrinatione ſequutus, quos inde abripuit ritus, & inſtituta tranſtulit ad ſuos. Tarentinis Architas leges condidit, Parmenides, & Zeno Eleatis. His conſimiles legislatores prodierunt Eudoxus, a quo Gnidii, Andromadus Rheginus, a quo Chalcidenſes, qui ſunt in Thracia. Verum legumlatorum omnium celeberrimi, & prudentiſſimi fuere Phoronaeus Inachi filius, Graecorum regum antiquiſſimus, a quo exuti feritate, & in urbem coacti, & legibus fuerunt inſtituti, atque educati: Minos, Lycurgus, & cum Dracone Solon. Minos, (Gnoſſium intelligo, non eum, qui Apolloniae regnavit, ut ex Platone Strabo, & Valerius Max. colligunt,) nono quoque anno Jovis antrum ſubire ſolebat, unde prodiens decreta, & leges in eo receſſu conditas Jovis nomine proponebat: unde Homero ἐννέωρος Διὸς μεγάλου ὀαριστὴς dicitur, & Platoni in Minoi: φοιτῶν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Διός. Lycurgus in Cretam profectus Minois inſtituta cognovit, & eorum multa in ſuas tranſtulit leges, quas Lacedaemoniis promulgavit, ac ne ſuum ei numen deeſſet, eas Apollini adſignavit. Quas leges utpote non tam ad urbanitatem, quam ad militum ferociam inſtitutas, Plato, & Ariſtoteles agreſtes cenſuerunt, & aſperas. Athenae vero, qua ex urbe omnis fluxit humanitas, & morum, atque ſermonis elegantia, poſt ejectos reges, diuturnis jactatae ſeditionibus, nec dum firmis radicibus in populari ſtatu conſtitutae, ac praeter paucas, quas tulerant reges nondum certis legibus illigatae acceperunt eas a

Digitized by Google

Dracone, qui auctoritate magis, quam legibus, ſuis civibus imperavit. Siquidem jus ab eo conditum propter nimiam ſeveritatem, ad feritatem deflectebat, ac minime congruebat humanae imbecillitati naturae, quam ille voluiſſe videtur extinguere, cum vel minima crimina maximis exaequaret. Quas leges ipſa ſeveritas relaxavit. Cum etenim vel leviter errantibus poenam capitis minarentur, levibus autem erroribus vel ſapientiſſimi ſint obnoxii; nemo tuebatur id, quod omnibus erat acque formidandum: ideo per ſe concidit, quod neque populi, neque ullius magiſtratus auctoritate fulciebatur. Quippe malum Draco non tam ex magnitudine facinoris, quam ex vitiato peccantium animo aeſtimabat, ac ex omni vitio quodlibet maleficium, oblata facultate, putabat erupturum, quae fuit ratio Stoicorum. Quaerenti autem cuidam, cur omnibus delictis capitale ſupplicium ſtatuiſſet, reſpondit: ſe delictorum vel minimum morte dignum judicare; ad maxima vero nullam poenam invenire morte majorem — *τὰ μὲν μικρὰ ἀδικήματα θανάτου ἄξια νομίζειν· τοῖς δὲ μεγάλοις οὐκ ἔχειν μείζονα ζημίαν*. Hinc & ocium poena obſtrinxit exemplo forſan AEgyptiorum, a quibus Solonem hanc tranſtuliſſe leges in ſuas, Herodotus tradit: nempe ut ſinguli ſuum vivendi genus apud magiſtratus profiterentur; cum legem Pollux *de otioſis* Draconi tribuat, qui ante Solonem leges tulit, ac a Solone ocii tertio damnatum infamiae puniri ſcribat. Certe Solon Areopago negocium dedit, ut viderent quod quisque vivendi genus inſtituiſſet, & in eos, quos ocioſos offendiſſent, animadverterent. Theophraſtus vero *τὸν τῆς ἀργίας νόμον legem de otioſis* Piſiſtrato adſignat. Ceterum propter earum ſeveritatem, Draconis leges natae dicebantur a ſanguine. Quas tandem, novis conditis legibus, abrogavit Solon,

ſon, poſtquam ab Athenienſibus Archon non forte, ſed ſponte fuit conſtitutus. Isque, cum rempublicam (a) accepiſſet inteſtino morbo laborantem, & adhuc veterum ſeditionum reliquiis periclitantem, relictis magiſtratibus penes divites, in quibus antea conſtiterant, cenſum civium egit, ordines deſcripſit, & pro tributa ſibi a populo poteſtate magiſtratus, conciones, judicia, curias; numero, tempore, munereque diſtinxit: juraque cum privata, tum publica ſuis legibus definivit, & Senatum Areopageticum graviſſimum illum, & pervetuſtum conſtituit ex iis, qui annuum magiſtratum geſſerant, atque novem Archontibus, qui antea ſummi judices erant, nihil reliquit, praeter examen reorum. (b) Senatum praeterea decretis ante comitia populi faciendis conſtituit e quatuor tribuum centenis, ut plebem ob remiſſum aes alienum ferocientem compimeret. Utque Ariſtotelis teſtimonio concludam, *Solonem*, ait ille, *Senatum, & magiſtratuum electionem priſtinam minime ſuſtuliſſe; ſed omnibus judicandi poteſtate tributa, populi tenuiſſe voluntatem*. Itaque miſtum regimen inſtituit, quod deinde converſum eſt ad popularem ſtatum. Solon autem ſuas a Draconis legibus non re ſolum, ſed vocabulo quoque diſcrevit: appellatae namque ſunt Draconis leges θεσμοί, ſive ſanctiones (c) vel, ut ab aliis exponitur, inſtituta; Solonis vero νόμοι, ſive leges. Eamdem rempublicam poſtea Piſiſtratidarum tyrannide diſſolutam, iis expulſis, & novis additis legibus, compoſuit Cliſthenes, & ſecundum hunc leges aliae conditae ſunt Ariſtophane, Diocle, aliiſque rogantibus; aliae a Demetrio Phaleraeo, cum rerum potiretur Athenis. Primis autem legum Atticarum auctoribus adjicit Suidas Aeſchylum & Thaletem. Ex Athenienſium autem legibus magnam partem manavit jus Romano-

rum,

(a) Plutarch. *in* Solon.

(b) Suid. *verbo* ἄρχων.

(c) Aelian. *var. hiſt. lib.* 8. *cap.* 10.

rum, in quo verſamur; quamvis non translatitio, ſed ſuo proprio, ac peculiari jure Urbs fuerit uſa ſub regibus, a quibus de ſacris, & de publico, privatoque jure latae ſunt leges: nempe a Romulo, Numa & Servio Tullio. Quorum primus naturae jus extulit, ac educationis liberorum, matrimonii & parentum jura ſtabilivit; alter jus gentium expreſſit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de ſepultura leges aliquot promulgavit, praeter ritus, & caerimonias, & ſacrorum religionem, quae fere omnis ab ejus inſtitutione profluxit; poſtremus majorem operam ad jus civile contulit; & de contractibus, ac delictis quinquaginta rogavit leges: (a) item, & de foenore, de nexis, & de aere alieno. Quae omnia in unum volumen contulit Sext. Papyr. unde jus Papyrianum, de quo librum conſcripſiſſe Granium Flaccum, auctor eſt Paullus jurisconſultus. (b) Quod jus exactis regibus exolevit. Immo lege Terentia fuiſſe abrogatum Hotomannus (c) ex Pomponio ſcribit. Joſephus vero Scaliger putat leges regias minime fuiſſe ſublatas, ſed conjectas in tres priores XII. Tab. quam conjecturam, auctoritate tuetur Livii. (d) *Foedera*, inquit, & *leges* (*erant aereae XII. Tabulae & quaedam regiae leges*,) *conquiri*, *quae comparerent juſſerunt*. Hinc Caroli Sigonii judicium probo, qui L. Bruto trib. ceterum ferente, cenſet eas tantum ſublatas, quae ad regiam dominationem ſtabiliendam pertinebant.

(a) Dion. Halicarn. *lib*.4.

(b) *l*.144. *ff*. *de verb. ſignif*.

(c) *obſ*. *l*.1.*c*.1.

(d) *Lib*.6.

XXII. Fragmenta aliquot legum regiarum, ſive juris Papyriani.

Sane regias inter leges ab eruditis multa Romanae diſciplinae capita collocantur, quae potius ad mores pertinent, e regum exemplo ductos, eorumque auctoritate inſtitutos, quam ad leges: veluti rerum agendarum initium ex auſpiciis captum, diſcretio ſenatus a plebe, rejectio inanium fabularum, quae de Diis vulgo ferebantur, & ſimilia per

Digitized by Google

Balduinum in legum formam redacta, quae merito praetermittenda cenſemus. Nam ex illis, quae ad jurisprudentiam ſcitu neceſſaria fuerint, loco ſuo diſpoſuimus; quae vero ex integro ſunt conficta, relatu indigna reputamus, non minus enim meo judicio profuerit excuſſiſſe falſa, quam extuliſſe vera. Quarum igitur legum regiarum, praeter eas, quas in XII. Tab. contulimus, certiora veſtigia ſuperſunt, haec ſunt, quae modo ſubjiciemus. Primum locum dabimus legi, quae injurias filiorum erga parentes vindicat, quaeque jubet, ut puer, qui parentem, aut nurus quae ſocerum verberaſſet, ſacer ſit, ſive devoveatur Diis parentum, ut iis tamquam hoſtia mactari poſſit: cujus legis haec ſunt verba ex emendatione Scaligeri: (a)

(a) *apud* Feſtum *in verbo ploraſſit.*

Sei parentem puer verberit, aſt oloë ploraſſit, puer diveis parentum ſacer eſto.

Sei nurus ſacra diveis parentum eſto.

Sei) veteres ſcribebant pro *ſi* graeca diphthongo, ut ſit *i* pingvius.

Verberit) pro *verberet*, ut *edim*, *edis*, *edit* pro *edam*, *edas*, *edat* antique.

Oloë) una *l olli*, *illi*, de quibus antiquis dicendi generibus paſſim libro praeſenti.

Haec autem lex adſcribitur vel Romulo a pluribus, vel Tatio, vel Servio. Sequens adſcribitur Numae, quae vetat hominem fulmine ictum attolli humo, jubetque, ut defoſſa terra ibidem, ubi cecidit ſine rogo, ſine ullo funere condatur: quo ſpectat Plinius. (b) Neque ulli ea membra colligere licebat praeterquam Aruſpicibus: ut indicat Seneca, (c) cum neminem, ne regem quidem tutum a fulminibus dicat, atque ideo ſcribat: *Ecquis regum erit tutus, cujus non membra Aruſpices colligant?* Legem autem, quae apud Feſtum (d) invenitur ita reſtituit Scaliger:

(b) *Lib.* 2. *c.* 34.

(c) *Lib.* 1. *de clement.*

(d) *in verbo* occiſum.

Sei

Sei hominem fulmin Jobis occiſit, em ſupra genua tollito: homo ſei fulmine occiſus eſit, ei juſta nulla fieri oporteto.

Fulmin) pro *fulmen*. Sed ego malim cum Lipſio *fulminis*, qui apud veteres rectus erat caſus: olim enim in tertia declinatione eadem erat primi, & ſecundi caſus terminatio in is. Em autem olim pro *eum*, ut fuſius infra.

Jobis) pro *Jovis* ſumta ob affinem ſonum B pro *V*. Alia lex adſcribitur Numae de homicidiis, quae recenſetur inter leges XII. Tabul.

Alia lex fuit de mulieribus, quae miſcentur alienis viris, quas antiqui pellices appellabant, quasque conjugalibus aliorum cubilibus arcebat Numa jubens, ut quae hoc in ſe probrum admiſiſſet, crinibus demiſſis, quod luctus erat, atque moeſtitiae ſignum, caederet Junoni agnum foeminam: etenim *agnus* utrumque olim genus complectebatur. Uſus autem fuit Numa in ea lege tropica locutione, fortaſſe ut actus inhoneſtus, honeſta verborum figura tegeretur; cumque vetare voluerit, foeminam viri alieni concubitum appetere, ſcripſit, *ne aram Junonis tangeret*: ut optime meo judicio Raevardus (*a*) interpretatur, per aram enim Junonis maritalem lectum ſignificari propius vero apparet. Haec igitur legis verba traduntur a Feſto: (*b*)

(a) *de auct. pruden. c.* 1.

(b) *verbo* pellices.

Pellex aram Junonis ne tangito: ſi tanget Junoni crinibus demiſſis agnum foeminam caedito.

quem ſenſum a Raevardo erutum tribuere huic legi videtur ipſe Feſtus, cum ait: *Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat*; cui generi mulierum etiam poena conſtituta eſt a Numa hac lege; (*c*) nec aliter videtur hanc

(c) Gell. *l.* 4. *c.* 3. *l.* 144. *ff. V.S.*

hanc legem accepiſſe Cujacius. (*a*) Habemus & Numae legem militarem de ſpoliis, quae ipſemet belli dux hoſtium duci a ſe caeſo detraxerit, quae *opima ſpolia* veteres appellabant, cujusmodi pauca admodum ex veteri memoria proferuntur. Quam appellationem Varro tribuebat etiam ſpoliis hoſtium duci detractis a manipulari milite, ut Feſtus teſtatur. Statuit autem lex templum, quo inferri debebant opima ſpolia, & ſacrificia, quae Diis offerri ob eam cauſam oportebat; & praemium, quod victor ex ea caede merebatur. Itaque prima ſpolia deſtinat Jovi Feretrio, imperatque hoſtias majores, nempe bovem, qui Jovi Deorum maximo a veteribus immolabatur; & victori ducenta aeris attribuit. Secunda ſpolia Marti deſtinat cum ſolitaurilibus, quo verbo ſimul ſignificantur tauri, arietes, verres, cum integro corpore, hoc eſt cum tota lana, non tonſi, non caſtrati: etenim ut ex Martiale colligit Joſep. Scaliger ad Feſt. in verbo *ſolitaurilia*, verres, aries, taurus, cum admovebantur arae mola mactati, priusquam corio exuerentur, caſtrabantur. *Sollum* vero Oſca lingua ſignificabat *ſolidum totum*. (*b*) Quoniam autem majora erant taurus; minora aries, aut verres; Lex utraque ſive majora, ſive minora quis voluerit, immolari permittit. Tertia ſpolia deſtinat Jano Quirino, ſimul cum agno mare, victorique praemium conſtituit centum aeris, quae ſententia comprehenditur hisce antiquae legis verbis, ab eruditis aliis, & poſtremo a Scaligero reſtitutis: (*c*)

Quo jus auſpicio claſſe procincta opeima ſpolia capiuntur Jovei Feretrio bovem caedito, quei cepit aeris ducenta darier oporteto.

Secunda ſpolia in Martis aram in campo ſolitaurilia utra voluerit caedito. Tertia ſpolia

(a) *l.* 144. *ff. reg.*

(b) Feſtus *in verbo ſolitaurilia*, *ubi* Scalig. & Jul. *ejus pater de cauſis linguae Lat. lib.* 4. *c.* 89.

(c) *in Feſt. verb.* opima.

lia Jano Quirino agnum marem caedito. centum quei ceperit ex aere dato.

Sequitur ejuſdem regis lex ad ſacrificia pertinens. Et quoniam is voluit, ut crebro, & abunde Diis ſacrificaretur & ſolennia convivia celebrarentur in eorum honorem; removet a ſacris id, quod gravi ſumtu comparabatur, cujusque rara eſſe poterat oblatio, veluti piſces ſine ſquamis, qui maritimis in regionibus rariores multo ſunt ſquamoſis, quibus capiundis mare latiſſime patet. Ideo vetuit piſces ſine ſquama Diis polluceri, quod Varro explicat *porrigi*, ſive pro libaminibus Divis offerri. Verbum enim erat proprium mercatorum, quando mercium primitias Diis offerebant. Unde *polluctum* dicebatur convivium in Deorum honorem paratum: quod quia extruebatur magnifice; hinc *polluctum*, *pollucte*, *pollucibiliter*, & *pollucibile* verba erant magnificentiae, & largitatis. (a) Piſces autem ſquamoſos omnes offerri per legem licuit praeter ſcarum, ob raritatem, de qua Horatius (*b*) eſt teſtis.

Nec Scarus, aut poterit peregrina juvare lagois.
& alibi: Epod. od. 2. verſ. 50.
Non me lucrina moverint conchilia
Magiſve rhombus, aut ſcari,
Si quos eois intonata fluctibus
Hyems ad hoc vertat mare.

Atque is legis ſenſus patet ex Caſſio Hemina, cujus verba extant apud Plinium (*c*) ſimul cum lege ipſa ita per Scaligerum reſtituta. (*d*)

Piſceis quei ſquamoſei non ſunt, nei polluceto, ſquamoſos omneis praeter Scarum polluceto.

Parſimoniae quoque ſtudio, lege ſua, Numa vetuit in funeribus vino rogum reſpergi.

(a) Voſſ. *etymo. verbo* pollucio.

(b) *Serm.2. Sat.2.v.22.*

(c) *Lib.32.c.2.*

(d) *ad Feſtum in verb.* pollucere.

Vino

Vino rogum ne reſpergito: de qua inferius. Idem Numa, qui diſciplina ſacrorum, & Deorum cultu munivit rempublicam, agros etiam religione circumdedit; & metu Deorum Terminalium, firmiori nempe ſepe cinxit, quorum in cuſtodia fines agrorum eſſe cenſebantur: ideo juſſit, ut qui terminum exaraſſet, ſive tranſtuliſſet, quo fines agrorum conturbarentur, facer eſſet Diis Terminalibus, ſive ea conditione eſſet, ut impune ſimul cum ſuis bobus poſſet occidi, tamquam victima Diis caedenda Terminalibus: cujus legis haec verba retulit Feſtus. (*a*)

(a) *Verbo* termino, *ubi Scal.*

Quei terminom exaraſſit, ipſus, & boveis ſacrei ſunto.

Refertur etiam ad leges regias illa, de qua meminit Marcellus: (*b*) ne mulier, quae praegnans mortua eſſet, humaretur, antequam ejus excinderetur partus.

(b) *l. 2. ff. de mortuo inferendo.*

XXIII. De legibus XII. Tabul.

Verum quia inſtituta vetera, & quae de regio jure ſupererant, regendis, tractandiſque negociis recens in dies emergentibus, minime ſufficiebant; adeo ut res civiles potius arbitrii aequitate, quam certis ubique juris praeceptis definirentur; opus fuit augendi juris, novarumque legum conſilium inire. Nam creſcente in dies numero civium, exundante negociorum copia, & vi, atque injuria, pro natura multitudinis, aeſtuante; prudentiores nova morborum ſemina, novis opprimenda remediis cenſuerunt. Propterea, ut libro primo retulimus, miſſi tres legati fuerunt petitum leges, quas partim ex Athenienſibus, & Lacedaemoniis, partim ex Magnae Graeciae urbibus civili Pythagoreorum philoſophia inſtitutis, atque fundatis retulerunt. Ea tum enim Italiae pars pro naturali feracitate ingeniorum, & ob illorum temporum

Digitized by Google

porum culturam ceteris praeſtabat nationibus: Quo jure adducto, condendis inde Romanis legibus creati fuere cum ſumma poteſtate, abſque provocatione, decem hi conſulares viri, quorum in nominibus diſcrepant ſcriptores, quoſque nos ex Dionyſio, cui magis fidimus, referemus. Fuerunt autem Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, T. Romilius, C. Julius, T. Veturius, & P. Horatius. Quibus cum acceſſiſſent iidem illi tres, qui Legati fuerant, P. Poſthumius, Sex. Sulpitius A. Manlius, & decem virorum numerum compleſſent, evenit, ut Pomponius ſcriberet Decemviros fuiſſe in Graeciam miſſos: non ut numerum legatorum denarium, ſed ut dignitatem decemviralem tribus hiſce poſtea tributam ſignificaret. Qui cum inter Decemviros fuiſſent, Decemviri vulgo a poſteris appellabantur: quaſi diceret legatos fuiſſe eos, qui poſtea fuere Decemviri. Quod alii minime animadvertentes, cum Pomponium vereantur, accuſationem vertunt in Tribonianum, cui & legem hanc totam Pomponii aetate certe digniſſimam adſignant, propter aliquos, in quos offendunt locos: quaſi nemo falli queat, aut fallere, niſi Tribonianus; qui morbus eſt familiaris omnium in jure criticorum, minime alioqui reputantium adeo incunabula rerum plena eſſe caliginis, ut tertio quoque verbo, cum eo deventum fuerit, inter ſe pugnent hiſtoriae. Decemviri autem illi, quamvis Romanae, ac civilis prudentiae ſatis compotes; quia tamen e graecis literis, & inſtitutis leges erant eruendae, adhibuerunt in conſilium Hermodorum Epheſium in Italia tum temporis exulantem, qui Romanis ejus legationis auctor fuerat: quemque plurimum ei negocio contribuiſſe, atque aliquas etiam leges Romanorum condidiſſe accepimus a Strabone. (*a*) Quo pertinet omen il-

(a) *lib.*14. Plin. *lib.*4. *cap.*5.

Hh lud

lud Heracliti, qui ad Hermodorum ſcribens, ſpeciem ſibi ait oblatam in ſomnis orbis terrarum univerſi venerabundi, & ad illius leges, Perſarum more compoſitis ad oſculum labiis procumbentis.

Ὄναρ ἐδόκουν, τοὺς ἐμοὺς νόμους τῇ σκηνῇ ἅπασαν, τὴν οἰκουμένην ἀναθήματα προσιέναι, καὶ κατὰ τὸ ἔθος τῶν Περσῶν ἐθελούσας τὸ σῶμα στρωννύειν αὐτοῖς.

His autem tabulis publice propoſitis, facta unicuique objiciendi, & corrigendi poteſtate, poſteaque omnium conſenſu probatis, ut corpus integrum Romani juris abſolveretur, duas Decemviri adjecerunt, factoque S. Cto, captis auſpiciis, accitis Pontificibus, & Auguribus, Comitiis centuriatis, leges univerſi ſciverunt. Quod jus ad omnium notitiam, & utilitatem aeneis inciſum tabulis fuit, & in foro, juſſu populi, collocatum. Mos hic incidendarum legum deſcendit a Corybantibus, qui columnis inſculpere leges docuerunt, ut refert Theopompus. Solon (a) in ligneis incidit tabulis, quas ἄξονας, καὶ κύρβεις appellarunt: cum ante tabularum uſum ediſcerent populi leges, & frequenti cantu eas memoriae mandarent. Quamvis autem Pomponius XII. tabulas eboreas (quae lectio eſt Florentini codicis) ſive, ut fortaſſe legendum eſt, roboreas fuiſſe ſcripſerit; tamen id de iis accipiendum eſt tabulis, quae populo emendandae, non de iis, quae in perpetuum obſervandae propoſitae fuerunt, quae erant aereae; niſi vel Triboniano culpam tribuamus, vel Pomponium adverſus omnium veterum auctoritatem locutum exiſtimemus. Id autem jus cum propter miram verborum proprietatem, atque brevitatem ſane concinnum; tum propter ſummam aequitatem, atque prudentiam, rerumque pondus, & majeſtatem univerſam continere ſapientiam, atque omnium

(a) *Vide* Petit. *ad LL. Attic. in princip.*

nium Philoſophorum doctrinam gravitate ſuperare putabatur. Hae leges ordine vario locantur a recentioribus. Alii enim Otthomannum ſecuti, explicationem earum tribus ſummis capitibus concluſerunt. Ac primo de jure ſacro, deinde de jure publico, poſtremo de jure privato tractarunt. Alii, quos inter egregie Jacobus Gothofredus, antiquitatis veſtigia proſequentes conjectura ſua priſtinum nobis XII. tabul. ordinem reddere ſtuduerunt. Neutram nos harum diviſionem repudiabimus; ſed utraſque ad diverſum ſcribendi conſilium conferemus. Quo enim jus omne hoc priſcum breviter, ac perſpicue ſimul expediamus; ex ordine materiarum, arte, ac ratione progredientes, ad eas revocabimus ſingulas leges, dum illas explicamus, atque Hotthomanni ordinem ſervabimus: ad extremum vero Gothofredi tabulas ex ordine ab eo ad vetus exemplar ex conjectura reſtitutum ſubjiciemus. Germana enim, & vera legum harum fragmenta producere in animum induximus: neglectis iis, quae potius ex interpretum ingenio, quam ex veterum fide monumentorum extiterunt. Ideo earum, quae mutilae ſuperſunt, ſententias adferemus: nec tamen omittemus exponere verba illa vetera, quae ad nos pervenerunt; quaeque Gothofredus, & eruditi interpretes alii diſtinxerunt a commentitiis, quae adjecta fuerant: ut e veris una, & ſuppoſititiis integer ſenſus earum colligeretur. Nam quas e Ciceronis libris de legibus in XII. tabul. retulerunt, non veras arbitramur, ſed a Cicerone confictas exemplo legum Platonicarum: quamvis multas legum decemviralium ſententias propter aequitatem, quam continebant, ex intima philoſophia ductam Cic. ſuis legibus comprehenderit.

Scripſere autem ad has leges e veteribus Ju-

Digitized by Google

XXIV.
De Scriptoribus ad has leges Priscis, et variis hujus Juris Appellationibus

riſconſultis Sex. Aelius, *(a)* & M. Porcius Cato J.C. & Servius Sulpicius, quem XII. tabul. interpretem prodit Feſtus, & Antiſtius Labeo, de cujus commentariis mentio eſt apud Gellium, *(b)* & denique Cajus, cujus fragmenta e commentariis ad leges XII. tabularum in lectione Digeſtorum occurrunt. *(c)* Pluribus autem Appellationibus harum legum praeſtantia ſignificatur. Eas enim Cicero *(d)* XII. ſimpliciter vocat, & Horatius *Tabulas peccare vetantes*: *(e)* & auctor ad Herennium *leges*: & alibi Horatius *(f) leges ſanctas*: & Arnob. *ſcita decemviralia*: & Prudentius (g) *bis ſex tabulas*: & Gellius *(h) legem decemviralem*: & J.Ctis noſtris, atque Imperatoribus *(i)* dicuntur *jus vetus*, *jus priſcum*, & Feſto *Decemviri*, Ciceroni *majores*. Item J. Ctis *(k) veteres*, *& lex antiqua*, *jus antiquum*, *jus civile*, *jus antiquiſſimum*. Quas appellationes collegimus, ne notae ignorentur, quibus a veteribus jus XII. tabularum indicatur; quibuſque & nos ubi occurret in curſu noſtrae tractationis forſan utemur. Leges autem univerſas ad duo praecipue capita revocabimus: ad privatum ſcilicet jus, & ad publicum, ſub quo & ſacrum continetur. Et ab Hotthomanni ordine tantiſper deflectentes, primo privatum, deinde publicum evolvemus. Ac veterem, & ſolennem juris conditorum diviſionem amplectentes, primo juris privati, deinde juris publici ſeriem deducemus.

(a) *l.2.§.38.ff. de orig. juris.*
(b) *Lib.1. cap. 22. lib.7. cap.15*
(c) *Veluti L. ſi calvitur cum ſeq. ff. de V S.*
(d) *lib. 2. de legib.*
(e) *2. epiſt.1.*
(f) *2. Satyr.2.*
(g) *lib. 2. adverſ.* Simach.
(h) *lib.20. c.1.*
(i) *l.1. ff. de petit. hered. l. unic. C. Theodoſ. de uſu rei judic.*
(k) *l.53. ff. V.S. l.2. ff. de orig. jur. l.29. §.7. ff. de lib. & poſth. §.9. Inſtit. de haered. quae ab inteſt. deferuntur. novel. 22. cap.9.*

XXV.
De Jure Patrio.

A jure autem patrio exordiamur: quod ſummi quodammodo eſt imperii ſimulacrum. Parenti ſane in liberos poteſtatem tribuit ipſa natura. Etenim neceſſitudinis vinculo, & communione ſanguinis filius cum patre, tamquam eventus cum ſuis initiis nectitur. Primordia enim filiorum in parentibus inſunt: quorum filii ſunt veluti ramus, quia parentum ſanguine concipiuntur, ejuſdemque alun-

aluntur opibus, & cura educantur. Aetas enim prima, ut AEſchilus dicebat, alienae mentis indiget, ut educetur. Quamobrem poteſtas patria, uti rationabilis naturae dictatum, in mores omnium cultiorum gentium permanavit, conſtituitque inter homines veluti quoddam naturale regnum, quod apud Perſas, & apud majores noſtros tranſierat in tyrannidem. Refert enim Ariſtoteles *(a)* Perſas uſos fuiſſe liberis tamquam ſervis. Taliſque liberorum erga patrem amor erat, & obſequium, ut gloriarentur neminem fuiſſe repertum, qui patrem ſponte occidiſſet: ac ſi qui forte tale facinus admiſiſſet, ſpurium, aut ſuppoſititium fuiſſe compertum. *(b)* Athenienſibus, etſi non quidlibet permitteretur in filios, tamen licebat eos abdicare, ſive abalienare a ſe, ac familia ſua, cauſa cognita, & crimine apud judices probato. *(c)* Moribus quoque receptum apud eos fuit vendere filios: quod temperavit Solon prohibens filiam, aut ſororem, niſi in ſtupro deprehenſam venundari. *(d)* Arbitrium etiam patris erat exponere infantem filium, quod colligimus ab exemplis comicorum eum morem reſpicientibus. *(e)* Et cum alendae prolis copiam non haberent, eam vendere fas erat etiam ex veteri Thebanorum lege ad alios populos poſt fortaſſe producta. *(f)* Veteres etiam Gallos refert Caeſar in uxores, liberoſque, vitae neciſque poteſtatem habuiſſe. *(g)* Non diſſimilis poteſtas fuit in filios Romanorum; apud quos, cum antea moribus exorientis Romae, barbaris illis quidem, & atrocibus coaluiſſet, deinde migravit in leges Romuli: proptereaque minime pugnat Ulpianus, qui eam adſcribit moribus, cum Papiniano, *(b)* atque aliis, qui eamdem a legibus deducunt regiis: qua in diſſenſione componenda tantopere laboratur. Non eſt novum enim, ut mores addu-

(a) *lib. ethic.* 8. *cap.* 10.
(b) Herodot. *lib.* 1. *pag.* 65. Stoboeus *ſerm.* 42. Briſſon. *de regn. Perſic. lib.* 2. *pag* 198.
(c) Demoſth. *in* Bootum. Lucian. *in abdicato*. Petit. *ad leg. Attic. lib.* 1. *tit.* 4. *p.* 158.
(d) Plutarch. *in* Solon. *pag.* 91. Petit. *ibid. pag.* 159.
(e) Terent. *in* Heauton. *act.* 4. *ſc.* 1. & Ariſtoph. *in ramis* Petit. *ibid pag.* 144.
(f) AElianus *lib* 2. *hiſt.* Grot. *de jure bell. lib.* 2 *cap.* 5.
(g) *de bello Gallic. lib.* 6. *pag.* 257. *in edit. cum notis varior.*
(h) *apud auct. collat. legum Moſaic.*

adducantur in leges, quo aeternam accipiant firmitatem. Haec autem regia lex de poteſtate parentum, translata fuit a Decemviris in quartam tabulam, (*a*) ut Dionyſius refert, qui omnem hanc poteſtatem in iſta diſpertit, nempe *ut liceat parentibus loris caedere filios, carcere coërcere, in agros ad opera ruſtica vinctos amandare, venundare, denique interficere*. Eos vero abdicare, ac negare filios, Romanis minime licebat: (*b*) ſed tantum jubere, ut e conſpectu patris abirent, ac diſcedentes a domo paterna, jus in paterna bona minime amittebant; niſi exhaeredarentur. His armata juribus patria poteſtas, merito propria Romanorum, & civilis modo juris portio habebatur; cum vix apud alios hnnc auctoritatis apicem attigiſſet: apud Romanos enim familiaris quodammodo erat magiſtratus in patre conſtitutus, cum jure gladii; propter quam auctoritatem a jure civili acceptam, patria poteſtas a J.Ctis propria dicitur civium Romanorum; nec enim eam obtinebat quis, niſi civitatem Romanam impetraret; quam ſi amitteret, poteſtatem patriam haud quaquam retinebat: quales erant ii, quibus aqua, & igni interdicebatur. Hinc jus patris a Livio (*c*) *paterna majeſtas* appellatur. Patri enim licebat in filios idem, quod in ſervos: qui hoc meliori conditione, quam filii erant, quod ſervus una tantum, filius vero nonniſi terna manumiſſione libertatem nanciſceretur. Liberatus vero filius hoc preſtabat liberatis ſervis, quod hi libertini manebant, filius vero naturalem praeferebat ingenuitatem: quae tanti erat, ut vendendo filio numquam perimeretur, ſed tegeretur potius: ita ut manumiſſus filius eam, quam in ſe conditam habebat, veluti abruptis vinculis explicaret. Hinc ait Conſtantinus *non poſſe parentes eripere filiis libertatem*. (*d*) Quo igitur aliquando filius

(a) Dionyſ. *lib.2.pag.97.*

(b) *l.9. Cod.de patria poteſt.*

(c) *lib. quarto.*

(d) *l.10.C.de patr. poteſt.*

filius e poteſtate patris exiret, lex juſſit, uti terna venditione liber eſſet: nec manumiſſus tertio ab emtore in poteſtatem patris denuo recideret; ut reciderat ſemel & iterum antea manumiſſus. Ne vero filio ſpes libertatis tamdiu protraheretur, ternaeque venditiones, & manumiſſiones ei eſſent expectandae, rationem veteres excogitarunt, qua & legis in ſpeciem conſervaretur auctoritas, & morae illae libertatis praeciderentur. *(a)* Itaque per ſimulatas venditiones ter filius a patre tradebatur emtori, uti ternas poſt venditiones liberaretur: hiſque tribus venditionibus ad veritatis imaginem adhibitis, filius tertia denique manumiſſione, aſſequebatur irrevocabilem libertatem. Hic autem actus dicebatur emancipatio; emtor vero, pater fiduciarius appellabatur: quia filium ea fiducia naturali a patre accipiebat, ut manumitteret. Filia vero, & nepotes unica venditione, ac manumiſſione ad libertatem perveniebant. *(b)* Legem vero fertur tuliſſe Numa, *(c)* ne liceret patri vendere filium, cui uxorem ducere permiſiſſet. Abſurdum enim, arbitror, putavit fore, ut mulier nupta, ſe inopinante, atque invita ſervitutem ſubiret, in quam ſuus conjux per venditionem a patre traderetur, curavitque ne per hanc viam conjugia diſtraherentur, *(d)* ſive ut eleganter ait J. Ctus *bene concordantia matrimonia, jure Patriae poteſtatis turbentur.* Verum hanc paterni juris atrocitatem Romani remittere coeperunt poſt quam cognitio humaniorum ſtudiorum, cultiorumque nationum uſus rubiginem priſtinam e moribus eorum excuſſit. Raro enim, ac parce admodum deinceps hac ſuprema poteſtate in filios utebantur: ut ad terrorem potius liberorum, quam ad liberam ejus exercitionem ſuperfuiſſe videatur: cum Brutus ad Atticum ſcribat: *Dominum ne parentem quidem* ma-

(a) *Inſtit. quib. mod. jus patr. poteſt. ſol. §. praeterea.* Cajus *lib. 1. tit. 6. Inſtit. in § item per emancip.* Ulp. *in fragm. tit. 10. in princ.*

(b) Ulpian. *in fragm. tit. 10. in princ.*

(c) Dionyſ. *lib. 1.* Plutarch. *in Numa.*

(d) *l. 1. §. ult. ff. de lib. exhib.*

majores noſtri voluerunt eſſe. Ac Paulli J. Cti aetate, ne opinione quidem hominum jus vitae, neciſque in filios permanebat, cum ſcribat, (*a*) *licet filios exhaeredare, quos & occidere licebat*. Unde Adrianus in inſulam deportavit eum, qui filium novercae adulterum interfecerat, (*b*) atque adjecit J. Ctus *patriam poteſtatem in pietate debere, non atrocitate conſiſtere*. Unde recentioribus temporibus licebat ſane patri filium caſtigare; ſed ſi majori animadverſione indigeret, illum tradere magiſtratui cogebatur afficiendum ea poena, qua ipſemet pater cenſuiſſet. (*c*) Ceterum Ciceronis etiam aevo ferociebat in filios patria poteſtas: narrat enim Salluſtius, & Valerius Fulvium Senatoris filium retractum ex itinere, juſſu patris occiſum, quod adverſus patriam inter Catilinarios conjuraſſet; (*d*) nec deſunt apud Senecam, & alios alia recentioris aetatis exempla. (*e*) Exercebant enim parentes in filios domeſtica judicia, conſultis plerumque neceſſariis, vel principibus, vel Senatoribus, aut magiſtratibus: ut ante Adrianum, vel ut alii exiſtimant Diocletianum, temperatum quidem jus necandi filios fuerit; funditus vero minime ſublatum, ſed meo judicio jam ceſſaverat ante Diocletianum; cum ante illum etiam venditio filiorum interdicta fuiſſet: ut ex ſuae conſtitutionis verbis intelligitur. (*f*) Verum quia parentes ob inopiam filios exponebant, & commovendae miſericordiae praetereuntibus miſere objiciebant; poteſtatem parentibus egenis filios vendendi fecit Conſtantinus, ut emtoris dominio ſubeſſent, donec reddito precio, aliove mancipio, vel a patre, vel ab alio quovis liberaretur. (*g*) Sed jam leges ipſas XII. tabularum, quibus patria poteſtas comprehenditur, producamus, quales Jacobus reſtituit Gothofredus.

(a) *l.* 11. *ff. de lib. & poſth.*

(b) *l. Divus* 5. *ff. ad l.* Pomp. *de parricid.*

(c) *l.* 3. *Cod. de patr. poteſt.*

(d) Salluſt. *in* Catil. *cap.* 39. Valer. Max. *lib.* 5. *cap.* 8 *n.* 5.

(e) Senec. *de Clem. lib.* 1. *cap.* 15. & 14. Dio *lib.* 37. Sueton. *in* Claud.

(f) *l.* 1. *C. de patrib. qui fil. diſtrax.*

(g) *l.* 2. *Cod. de patr. qui fil. diſtrax. & C. de infantib. expoſit. ubi* Cujac.

Endo

Endo liberis juſtis, jus vitae, necis, venumdandique poteſtas patri.

Si pater filium ter venumduit, filius a patre liber eſto.

Endo) veteres dicebant pro *in*, & Duit pro *dederit*. *Juſti* autem filii ſunt legitimi, ſive ſuſcepti ex juſtis nuptiis: *juſtum* enim dicitur quidquid a lege habet auctoritatem.

Poteſtas haec minime per mortem patris extinguitur; ſed eo decedente aliquatenus producitur, vel ex teſtamento patris ipſius, vel imperio legis ad tuendum filium ſuperſtitem, qui ſe per aetatem defendere nequeat. Eaque patriae poteſtatis imago, quae poſt parentis mortem ſupereſt, tutela nuncupatur. Quae legibus plurium gentium, ac praecipue Athenienſium inſtituta, migravit etiam in Romanas, ante conditas XII. tabulas. Etenim Ancus Marcius Lucium Tarquinium filiis tutorem dedit. Haec deinde poteſtas redacta in eam XII. tabularum legem fuit, qua teſtandi facultas permittebatur. At ſi nullum patris teſtamentum extitiſſet, vel in eo tutelae mentio nulla fuiſſet, lex patris vicem ſubibat, & tutelam ad eos agnatos deferebat, qui legitimam ad ſucceſſionem vocarentur. AEquum enim Decemviri cenſuerunt, ut ad quos lucrum ſucceſſionis pervenire poterat, ad eosdem onus tutelae dirigeretur; ideoque ſucceſſionem cum tutela conjunxerunt: maxime quia major bonorum cuſtodia ſperaretur ab iis, ad quos poſſent aliquando eadem bona tranſire. Quae cogitatio tanti apud Solonem non fuit, ut objicere vitam pupilli voluerit inſidiis eorum, qui eo mortuo ad illius bona vocabantur: forte quia non eadem, quae apud Romanos, erat apud Athenienſes morum honeſtas: ideo removit conſanguineos, & agnatos a cura pupillorum,

XXVI. DE JURE TUTORUM.

Digitized by Google

rum, ob eam ipſam rationem, quia legitimi eſſent ſucceſſores. Hinc Archontibus negocium dabatur inveniendi cui pupillum regendum darent. (*a*) Eodemque conſilio, & Charondas paternis conſanguineis ſucceſſionem tradidit, & bonorum adminiſtrationem; maternis vero pueri educationem, ut omne periculum, ſublata ſpe ſucceſſionis, a vita pupillorum amoveretur, (*b*) & bona cautius adminiſtrarentur ab iis, ad quos poſſent aliquando deferri. Plato vero utroſque conjunxit proximos ſcilicet ex parte patris duos; & ex parte matris totidem; ut invicem ſeſe obſervarent, atque ita alteri ab alteris pupillum tutum praeſtarent: quibus adjecit unum ex defuncti amicis, qui tamquam arbiter praeeſſet omnibus. Atque ita ſecuritatem pupilli cum tutorum ſucceſſione copulavit; Romanorum, quos ignorabat, & Charondae ſimul prudentiam amplexus. (*c*) Quamvis autem Alcibiades tutores habuerit propinquos, nempe Periclem, & Ariphontem, (*d*) neſcimus tamen an ex lege dati fuerint; neque vero arbitror agnatos omnes a tutela remotos, ſed eos tantum, qui proximiores eſſent ad ſucceſſionem: ut neceſſe non ſit aſſentiri Balduino, qui hoc ab exemplo legem hanc Romanorum ad Atticas revocavit. (*e*) Et quoniam familiarum conſervandarum cauſa leges XII. tabul. ſecluſis cognatis, ſive conjunctis ex materno latere ad haereditatem vocabant agnatos, ſive conjunctos ex latere paterno; (*f*) ideo agnatis primo loco tutela defertur, deinde gentilibus, ad quos olim poſt agnatos, ut infra demonſtrabimus, legitima haereditas devolvebatur: (*g*) qui autem gentiles fuerint res poſcit ut explicemus. Initio condendae Urbis tantum patricii gentiles habebant, cum ii tantum potuiſſent oſtendere genus ſuum, utpote certo e patre deſcendentes, plebei vero minime, utpote patre incerto, e fugitivis, exu-

libus

(a) Pollux. *l.* 8. *Petit. ad leg. Attic. l. 6. tit. 7.*

(b) Diodor. Sicul. *Biblioth. l.* 12. Balduin *c.* 38 *ad leg. XII. tabul.*

(c) *lib.* 11. *de legib.*

(d) Plutarch. *in Alcibiad.*

(e) Balduin. *ad leg. XII. Tab. cap.* 38.

(f) *Inſtit. Tit. de S. C. to Tertul. in princ. & de legit. agn. ſucceſ. §. ceterum l. pronunciatio.* 195. *ff. V. S.*

(g) Ulp. *apud Collat. leg. Moſaic. tit. ult.*

Digitized by Google

libus terraeque filiis raptim, ac temere collecti; Unde tantum eorum filii gentiles habere coeperunt parentum nomina capientes; hinc apud Ciceronem *gentiles a Scaevola definiuntur ii, qui eodem inter ſe nomine ſunt, quorum nemo ſervitutem ſervivit, nec capite diminutus ſit*. Hinc apud Livium Decii haec adverſus patricios, *Semper iſta audita ſunt eadem vos ſolos gentem habere*. (a) Gens igitur, ſive genus nomine ſignificabatur; praenomine vero notabatur homo ille, qui ea de gente oriretur; veluti in hac appellatione *Lucius Cornelius Scipio. Cornelius* nomen eſt gentis, ex qua plures familiae fluxerunt, nempe *Scipio*, *Lentulus*, *Dolabella*, qui quia gentiles erant, & ab una gente Cornelia proficiſcentes; Cornelium omnes nomen gentilitium praeferebant. *Lucius* autem nomen erat proprium hominis, hinc agnatorum jus, & gentilitium. Agnatorum jure potiebantur ii, qui eadem de familia proficiſcerentur, veluti Scipiones omnes; jure vero gentilitio gaudebant omnes *Corneliae* gentis familiae, nempe *Scipiones*, *Lentuli*, *Dolabellae*. Unde tutela legitima *Lentulorum* primo ad Lentulos alios veniebat; poſtea vero, deficientibus Lentulis, ad alios ex gente Cornelia, puta vel ad Dolabellas, vel Scipiones, vel alios ex aliis familiis, qui eſſent pupillo proximiores. Sunt igitur gentiles cognomines, ejuſdem nempe nominis tantum, non familiae: propterea Marcus Tullius in libris de legibus gentilem ſe fert Tullii regis: idemque quos Plato vocat ὁμωνύμυς gentiles interpretatur. (b) De libertorum vero tutela, quamvis nihil XII. Tabul. verbis caveatur; tamen fida earum interpretatio detulit eam ad patronos, qui & ad liberti vocantur legitimam haereditatem. Tutela igitur poteſtas eſt, quae ad pupilli bona, & praecipue ad perſonam dirigitur, cui proxima eſt pote-

(a) *Vide* Sigon. *de antiq. jur. civium Rom. lib.*1 *c.*7. *Haec Scaevolae verba ex Topic. Cic. ita legit* Gothofredus *lib. de XII. Tab. p.* 205. Gentiles ſunt, qui ab ingenuis oriſſi ſunt, quorum majorum nemo ſervitutem ſervivit, qui capite non ſunt minuti.

(b) *Vide* Cujac. *l. ſaepe* 53. *ff. V. S. ſive ad l.* 59. Paulli *ad edict.*

ſtas alia tenuior, quae ad bona tantum extenditur. Unde non tutela, ſed curatio dicitur, & patrimonio praeficitur, non moribus qualis eſt cura minorum XXV. annis, quae de Praetoris edicto proceſſit. Eſt etiam cura alia furioſorum, & prodigorum, quae de XII. Tabul. legibus proficiſcitur ad exemplum inſtituta juris Attici, ex quo licebat filio patrem ſenio deſipientem in judicium vocare, ut non modo ab re familiari amoveretur, verum etiam, deſipere convictus, in vincula duceretur. Quod judicium ſumma cum gloria declinavit Sophocles, cum allato ad judices Oedipo Colonaeo, quem recens abſolverat, oſtendit non ſe, qui confecta aetate adeo cogitando valeret, ſed filios, qui eum accuſaverant mentis errore jactari. (*a*) Prodigi quoque luxurioſe viventes nempe aſoti, Atticis legibus judicio ſubjiciebantur, eoque nomine damnabantur infamia, ut foro, & concionibus averterentur. (*b*) At Romae ante XII. Tabul. utrumque genus hominum furioſi ſcilicet, & prodigi, traditi agnatorum, & gentilium cuſtodiae, bonorum adminiſtratione privabantur (*c*) non tam lege, quam moribus, qui deinde in decemvirales leges conceſſerunt. Hinc in libris juris modo moribus, modo XII. Tabul. legibus hoc adſcribitur: (*d*) quia vero tam furioſus, quam prodigus ob inopiam conſilii rem ſuam deterunt atque diſſunditant; ſub uno eodemque XII. Tabul. capite ob concinnam earum brevitatem utramque interdictionem comprehenſam cum Jacobo Gothofredo exiſtimamus. (*e*) De furioſis autem lex XII. Tabul. nominatim cavit, quia furor, ut ait Cicero, eſt mentis ad omnia coecitas, ac major quam inſania, quae inſania minor eſt furore, quia tueri poteſt officiorum mediocritatem, atque communem, & uſitatum vitae cultum; major vero quam ſtultitia: unde Terentius,

(a) Cic. *de ſenectute.*

(b) Athenae. Dipnoſoph. *lib.*4. Aeſchin. *in Timarch.*

(c) Cic. *lib.*3. *Tuſcul. quaeſt.* & *lib.* 2. *de invent.* & *ad* Herenn. *Inſt. de Curat.* §. *furioſ.*

(d) *l.* 1. *ff. de curat. furioſ.* Cujac. *lib.* 3. *ſent. Paul. tit.* 4

(e) *in notis ad hoc caput XII. tab.* §. *furioſ. aut prodigus.*

Hic

Hic homines prorſus ex ſtultis inſanos facit.
Itaque furioſi, cujus mentis uſus eſt interceptus, contractus nullus jure civili probatur, etſi nondum ſubierit agnatorum, & gentilium tutelam; quo enim omne geſtum a tempore furoris irritetur, furorem probaſſe ſufficiet. (*a*) Furor autem omnium oculis aeſtimatur. Quamobrem qui eo corripitur, adminiſtrationem amittit ipſo jure, & poteſt ſub ipſius filii, ſi filium habeat ſobrium, curationi ſubjici. (*b*) Prodigus contra recte contrahit, antequam ſententia magiſtratus a ſuorum bonorum commercio arceatur. Mentis enim prodigus habet uſum; ſed eo peccat, quod animi rationem appetitioni ſubmittit. Ideo adminiſtrationem non ipſo jure, ſed interdictione magiſtratus amittit. Hinc Julianus ait (*c*) *eos, quibus per Praetorem bonis interdictum eſt*. Praetor autem auctoritatem ex legis poteſtate ſumtam, hac formula exercebat: (*d*)

Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua diſperdis, liberoſque tuos ad egeſtatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.

Qua formula interdicti, agnatorum, aut gentilium curae tradebantur, unde proverbium in homines ſtultos

Ad agnatos, & gentiles. (*e*)

Ut autem ad tutelas redeamus: iidem Decemviri, qui pupilli vitam, & bona tutoribus concredideruut, opem quoque tulerunt pupillis adverſus perfidiam illorum, prodita e legibus actione tutelae, qua etiam duplum repetitur ejus, quod tutores e rebus pupilli ſubtraxerint. (*f*) Quod judicium turpe a Cicerone vocatur: quia, fraude detecta, minuitur tutorum exiſtimatio. (*g*) Apud Athenienſes etiam frequentia erant judicia contra tutorum fraudes,

(a) *gloſ.* & DD. *in l. is cui. ff. d. V. Obl.*

(b) *l. his qui in ea. ff. de tutel.*

(c) *l.* Julianus. *ff. de curat. fur.*

(d) Paul. *lib. 3. ſent. tit. 4. ubi* Cujac. *qui ita formulam hanc reſtituit.*

(e) Varro *lib. 1. de re ruſt. cap. 2.* Horat. *ſermon. lib. 2. ſat. 3.*

(f) Gothofr. *tab. 7.*

(g) *lib. 1. de Oratore, & pro Caecin. & pro Roſc. Comoed.*

Digitized by Google

(a) Demoſth. *orat. contra* Aphob. *contra* Onetorem. *contra* Nauſimach. & Pſeudomartyr.
(b) *l.1. in princ. ff. de ſuſpect. tutor. vel curat* & *Inſt. eod.* §. 2. Cic. *de offic.* 3.
(c) *Inſtit. ibid.* §. 2.
(d) Scholiaſt. Ariſtoph. *in Veſp.*
(e) Marcil. *ad leg. XII. tab. cap.* 31.

des, (*a*) quas, elapſo quinquennio, vindicare amplius non licebat. Nec tantum diſtractio bonorum revocabatur; ſed & dolus tutoris fraudulenter tutelam gerentis ex legibus decemviralibus coërcebatur (*b*) per accuſationem ſuſpecti tutoris: qui toto ejus judicii tempore adeo arcebatur a re pupilli, ut adminiſtratione illius interdicta, neque utiliter cum eo contraheretur. (*c*) Quod itidem venit ab Athenienſibus, qui ſuſpectum tutorem etiam judicio ſubjiciebant: & patrimonium illius pupillo tamquam jure quodam tacitae hypothecae obligabant: (*d*) ut elicitur ex Demoſthene contra Onetorem. (*e*) Haec autem capita ex verbis apud varios auctores diſſipatis inter ceteros egregie concinnavit, & quantum conjectura dedit, candide reſtituit Jacobus Gothofredus, eaque hic noſtro more ſubjungimus.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cui impubes ſuus haeres eſcit: agnatus proximior tutelam nancitor.

Si furioſus, aut prodigus exiſtat, aſt ei cuſtos nec eſcit, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaeve ejus poteſtas eſto.

Si tutor dolo malo gerat vituperato: quandoque finita tutela eſcit, duplione luito.

Eſcit) veteres dicebant pro *erit*. Lucretius. enim ait-

Inter ſummam minimamque quid eſcit?

Et alio loco XII. tabul. vitium eſcit. Scaliger ad Feſtum in *Nec*, vult *eſit*, etſi non improbet *eſcit*. Priſci autem pro *ſum* dicebant *eſum* retenta in ceteris *E*: ut tradit Varro. (*f*) Hinc adhuc litera *E* reſidet in aliquibus hujus verbi perſonis, atque temporibus.

(f) *lib.* 8. *de ling. lat.*

Nan-

Nancitor) *nancior* vetuſtum eſt ex *nancio*, ut ex oratione Gracchi pro ſe; unde Priſcianus haec verba promſit. *Si nanciam populi deſiderium comprobabo reipublicae commoda* & in foedere latino apud Feſtum:

Pecuniam quis nancitor habeto. Et ſi quid pignoris nancitor ſibi habeto. Ex quo verbo linquitur *nactus ſum. Nancior* enim, & *nacio* ſine *N* ſcribi tradit Priſcianus ex Probo, Capro, Pollione: de quo verbo factum eſt poſtea *nanciſcor*, ut a *paco paciſcor*.

Nec) His XII. tabularum verbis Feſtus probat *nec* pro *non* apud veteres poni, quod eſt frequens apud Plautum. Hinc illa *nec recte loqui*, pro maledicere, & *nefrendes porci*: qui fabas comedere non valent, & *nequeo* pro *non queo*: & *funera ne funera portarentur* apud Catullum. Unde Cicero. (*a*) *Senatori, qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto.* (a) *lib. 3. de legibus.*

Agnatorum gentiliumque) Conjunctio hic vim diſpergendi habet, Paullo teſte: qui ex hoc probat conjunctiones in jure ſaepe poteſtatem habere disjungendi: ſicuti & disjuncta pro conjunctis accipiuntur. Non enim gentiles cum agnatis una vocantur, ſed poſt agnatos. Horum autem capitum ſenſus clarioribus verbis expediamus: *Si paterfamilias inteſtato decedat, cui ſuus haeres extabit impubes, agnatus proximus tutor hujus ſui haeredis eſto.*

Si quis furioſus, aut prodigus eſſe incipiet, neque is curatorem habeat, agnatorum, iisque deficientibus gentilium curae tam ipſe, quam ejus bona committuntor.

Si tutor tutelam dolo malo gerat ſuſpectum tum facere cuivis liceto: ſi quid de rebus pupilli ſura-

furatus fuerit ; cum finita fuerit tutela duplum praeſtato.

XXVII. De Jure Patronatus.

Patriae poteſtati, atque tutelae, quae quaſi productio eſt patriae poteſtatis proxima eſt auctoritas patronorum. Patroni autem dicuntur quaſi patres, ut a matre matrona. Non enim de libertorum, verum de civium patronis agimus inſtitutis a Romulo, qui ſumma reipublicae patribus, nempe patriciis tradita, concredidit etiam eis plebem, ut eam tuerentur ab injuriis potentiorum, adverſus quos patrum auxilio jus plebei ſuum obtinerent; (*a*) ipſi vero ſuos patronos officiis, & muneribus colerent, unde dicti *clientes*, quaſi colientes, ſive *colentes*, quod patronos colerent, vel a *κλέω celebro, honoro*, quod patronos honorarent. Quamobrem patronorum erat clientem in judicio defendere, de jure ſuo admonere, tueri abſentem nihilominus, quam praeſentem, eique ubicumque opus foret adeſſe; clientum vero patronos, quos ſibi quiſque cooptaſſent, pecunia juvare, vel ad elocandam filiam, vel ad captivum filium redimendum, vel ad aes alienum luendum, vel ad multam ſolvendam: eidemque omnia officia exhibere. Quae mutua obligatio tanta neceſſitudine, ac fide adſtringebatur, ut M. Cato locum patrono dederit ſecundum patrem. (*b*) Unde nefas erat patrono adverſus clientem, clienti adverſus patronum dicere teſtimonium: ac ſi alter ab altero ſuſceptis inimicitiis, aut inſtitutis adverſus alterum accuſationibus diſtraheretur, proditor habebatur, (*c*) execratuſque diris, Diiſque inferis devotus cujusvis arbitrio dimittebatur occidendus, quod jus redactum fuit in leges XII. tabularum, quarum caput adfert Servius in illud Virgilii (*d*)

. . . *& fraus innexa clienti.*

eoque continetur, ut qui clientem fraudaſſet, vel ut

(a) Gell. *lib.* 5. *c.* 13. Plutarch. *in Rom.* Dionyſ. *lib.* 2. *antiq.*

(b) Gell. *loc. citato.*

(c) Dionyſ. *lib.* 2. & Raevard. *ad leg. XII. tab. cap.* 4.

(d) *lib.* 6. *AEneid. verſ.* 609.

Digitized by Google

ut veteres loquebantur *fraudem frauſus eſſet*, (*a*) ſive praevaricando, ut interpretantur aliqui; ſive alio modo decipiendo, is ſacer eſſet, ſive Orco victima deſponderetur: ut liceret cuilibet eum infero Jovi mactare (*b*) ex his verbis legis:

Patronus ſi clienti fraudem faxit, ſacer eſto.

Sed jam ad poteſtatem virorum in uxores, & ad conjunctiones perſonarum, quas adhuc ſeparatim conſideravimus, ſive ad matrimonia progrediamur, de quibus legem Decemviri condiderunt, qua patribus cum plebeis connubia interdicebantur: ne plebei cum patribus per matrimonia umquam convenirent. Quod fuit conſilium, ut puto, Appii Claudii, (*c*) cujus in caput vertit acerbitas legis. Appius enim accenſus plebeia virgine, cum omni ſpe connubii careret, fraudibus ante pudicitiam puellae tentavit; poſtea vi, & injuriis, quibus parens illius Virginius exulceratus, puellam ferro transfixit, ut vita illam ſimul, & ignominia eximeret. De privata vero contumelia orta repente indignatio publica, intolerabile jam Decemvirorum convellit imperium. (*d*) Alia etiam ratione vetita erant connubia inter patricios, & plebeios, nimirum ne auſpicia turbarentur; etenim nuptiae ſine auſpiciis minime celebrabantur: auſpicia vero nulla patres communia cum plebeis habebant. Quod ſane inter eos diſcrimen in crebras, & periculoſas diſcordias erumpebat, donec inſtante finitimorum bello, & tribunis plebis dilectum impedientibus, unus ex eis turbulentiſſimus Canulejus, ſeditioſis concionibus, pervicit, ut ea lex abrogaretur, & ex plebiſcito promiſcuus conjugiorum uſus inter patres, plebejosque permitteretur. (*e*) Erat & lex, qua uſucapio inſtituebatur uxorum: (*f*) nam ſi ea vir an-

XXVIII. DE JURE CONJUGUM, ET CONNUBIORUM.

(a) Plaut. *in aſin.* Liv. *lib.* 23.

(b) Feſt. *in verb.* ſacer, *ubi* Scalig. & Macrob. *lib.* 3. *cap.* 3. Livius *lib.* 3. Dionyſ. Horat. *ibi* inteſtabilis, & ſacer eſto.

(c) Dionyſ. *lib.* 10. *in fine.*

(d) Livius, Dionyſ. *lib.* 11.

(e) Livius *lib.* 4. *cap.* 6.

(f) Gell. *lib.* 3. *cap.* 2.

num integrum pro uxore uteretur, in viri manum, ac poteſtatem veniebat: niſi trinoctium intra id tempus ab eo mulier abſuiſſet: etenim tum interrumpebatur uſucapio: quae interruptio veteribus uſurpatio dicebatur. (*a*) Haec autem proprie dicebatur uxor, quae non tranſibat in mariti familiam, nec jure XII. tabul. ad illius haereditatem vocabatur: unde longe differebat a matrefamilias, ſive conjuge illa, quae non uſu, ſed ſolennitatibus nuptialibus in poteſtatem, & familiam viri tranſierat, ideoque ad ſucceſſionem etiam illius, tamquam agnata veniebat, de qua in S. Cto Tertulliano. Has excipiunt aliae leges, ex regiis fere legibus in XII. tabul. a Decemviris adductae, ut plerique credunt, repugnante Cujacio, (*b*) quibus atrocior maritorum in mulieres poteſtas conſtituitur, qualis eſt illa, quae uxoris probrum, ſive adulterium permittit marito vindicandum, ſive convocatis propinquis, & cognatis ad poenam ex eorum ſententia more majorum imponendam, ſi vir mulieris flagitium aliquo argumento comperiſſet, ſive ſine conſilio, tantum ex arbitrio mariti, cui ad caedem uſque uxoris licebat excurrere, ſi cum ipſo adultero eam deprehendiſſet, juſtoque dolori ſuo, atque irae, in re calida indulſiſſet; de quo ad legem Juliam de adulteriis latius. Quo autem caſtitas facilius ſervaretur, vini uſus foeminis interdicebatur. Fax enim libidinis vinum, neque ad eam quidquam temulentia pronius: utpote quae corpus agitet, & lucem rationis, qua petulantia coërcetur, obumbret. (*c*) Quamobrem longe ante Romulum foeminis vini uſus interdicebatur. Ferunt enim Faunam, Fauni ſororem, eamdem & conjugem, quod vinum praeter morem regium bibiſſet, a viro dum caederetur, inter virgas vitam liquiſſe. Criminis autem hujus apud veteres maritus vindex idem conſtituebatur, & ju-

(a) Sigon. *de jure civ. Roman. lib.* 1 *cap.* 9. Petrus Faber. Hotthoman. Raevard. *ad leg. XII. tabul. cap.* 21.

(b) *Obſer. lib.* 18. *cap.* 38.

(c) Dionyſ. *lib* 2. Cic. 4. *de rep apud Nonium.*

& judex. Etenim Egnatii Mecennii uxor, quod vinum bibiſſet, occiſa fuit a marito impune: haud aegre id patiente Romulo. (*a*) Et matrona quaedam, quod e loculis cellae vinariae claves abſtuliſſet, fame necata fuit a ſuis. Ac ne quo pacto foeminae vini potum celarent, Cato ſeverus earum adverſarius, cenſuit mulieres propinquis oſculum ferre, ut fraudem odore proderent. Quamobrem vini potus inter juſtas repudii cauſas numerabatur.

(a) Plin. *lib.* 14. *cap.* 13. *ubi plura id genus exempla.*

XXIX.
DE DIVORTIIS.

Porro legibus XII. tabul. fuit & de divortiis cautum, non de forma repudii, quam concepere prudentes e ſententia legis, contra id quod aliqui tradiderunt. (*b*) Divortendi vero facultas non e Romuli ſolum legibus; (*c*) verum etiam ex Attico jure naſcitur: ut jus divortiorum Decemviri duplici de fonte deduxerint. Apud Athenienſes autem uxori pariter, atque viro libera erat nuptiarum diſſolutio, dummodo Archontem adirent, tum ut ei diſſidii rationem probarent; tum, credo, ut ſi levioribus cauſis diſtraherentur animi, auctoritate, atque conſilio magiſtratus, in gratiam redirent. Memorabile autem eſt illud Alcibiadis, qui uxorem apud Archontem de divortio ſuo agentem, virique injurias, & maritalis thori contemtum conquerentem, e medio foro raptam tranſtulit domum, eamque conjugalibus delenimentis placatam, a ſententia dimovit. (*d*) Vir autem ἀποπέμπειν dicebatur, quia domum olim deductam, poſtea exigebat: uxor vero ἀπολείπειν, quia deſerebat virum, & unde diſceſſerat remigrabat: hinc ἀποπομπή, & ἀπόλειψις. Apud Romanos vero dirimendarum nuptiarum facultatem initio ſolius viri fuiſſe haud prorſus temere quis exiſtimaverit, qui mos etiam erat Hebraeorum. (*e*) Mulieres enim apud Romanos uti mancipium habebantur, & longe majorem, quam

(b) Goth. *ad tab.* 6. *in fin. in not.*

(c) Plutarch. *in Romulo* Dionyſ. *lib.* 2.

(d) Plutarch. *in Alcibiad.*

(e) *Deuter. cap.* 24.

viri pudicitiam, & fidem praeſtare cogebantur. *(a)* Verum ut virorum initio tota fuerit libertas in divortiis, jus tamen civile deinde mutavit. Nec enim aut vir uxorem dimittere, aut uxor maritum deſerere poterat, niſi certis ex cauſis, quas partim ex XII. tab. partim ex moribus collectas, partim recenter conſtitutas enumerat, atque definit Theodoſius, & Valentinianus. *(b)* Aliquando vero, & ſine cauſa matrimonia diſſolvebantur, ſi conjuges ambo conſentirent: ac tum dicebatur matrimonium dirimi *bona gratia*. *(c)* Quod ſuſtulit Juſtinianus, *(d)* qui ambobus etiam diſcedere volentibus cauſas adjungendas conſtituit: quas ſive ex veteri, ſive ex novo Juſtiniani jure venientes, exponit Cujacius luculenter. *(e)* Quamvis autem antiquiores dimittendae uxoris poteſtatem haberent; tamen lege pudoris & nuptialium ſacrorum religione, atque auſpiciorum auctoritate, diu ejus facultatis uſu abſtinuerunt, initiumque factum a Sp. Carvilio Ruga, qui ſterilitatis cauſa uxorem repudiavit. *(f)* Deinceps tanta morum diſſolutio nata eſt, ut quotannis prope uxores mutarent virum, atque annos frequentius a maritorum, quam a Conſulum ſerie numerarent. Sed jam reliquias legum nuptialium e doctorum virorum conjectura promamus.

(a) Cato *apud* Gell. *lib.* 10. *cap.* 23.

(b) *l. conſenſu C. de repud. l.* 43. *ff. ad l. Jul. de adult.* Cicero *philippic.* 2.

(c) *l. ſi conſtante C. de repud.*

(d) Novel. 117. *cap.* 10.

(e) *ad novel.* 22. *&* 117.

(f) Plutarch. *in Romul. in fin.* Valer. *lib* 2 *cap.* 1. Gell. *lib.* 4. *cap.* 3. Dionyſ. *lib.* 2.

Patribus cum plebeis connubi jus nec eſto.

Mulieris, quae annum matrimonii ergo apud virum remanſit, ni trinoctium ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

Si mulieri repudium mittere volet cauſam dicito harumce unam.

Usurpandi) hoc eſt uſucapionis interrumpendae.

Abeſcit) hoc eſt aberit.

Uſus eſto) hoc eſt uſu capta eſto, ſive uxor eſto.

A nu-

A nuptiis ad partum, ſervato naturae ordine, progrediamur. Refert enim plurimum cognoſcere liquido, quonam ex concubitu ſit partus conceptus, ne adultera proles, legibus reſiſtentibus, patrimonium occupet alienum. Ideo leges tempus praefinierunt, unde dijudicaretur, an partus marito mortuo natus, ex eo conceptus fuerit; an ex concubitu alieno, cujus turpitudinem mulier ſoluti jam conjugii auctoritate velaverit? Legitimum igitur pariendi tempus Decemviri non ultra decem lunarium menſium ſpatium extenderunt: forte quia jus verſatur in iis, quae plerumque contingunt, ἐπὶ πλεῖστον, ut Theophraſtus loquitur, (*a*) non in iis, quae ἐκ παραλόγου, ideſt inopinato eveniunt. Sed ubi hominum exiſtimatio vertitur, inſolitos etiam caſus oportebat reſpexiſſe Decemviros: quos credo fefellit vulgaris eo quoque tempore medicorum opinio ubique pervagata, cujus multi auctorem faciunt Hippocratem, qui mihi potius in contrariam videtur opinionem abire: nam in libro περὶ ὀκταμήνου conjungit (*b*) partum undecim, cum partu decem menſium; atque oſtendit, oportere ſaepe mulierem undecimum menſem attingere, ut ad ultimum circuitum perveniat: & ejusdem Hippocratis Gellius haec verba producit, γίνεται δὲ ἐν τούτοις, καὶ πλείω, καὶ ἐλάσσω, καὶ ὅλον κατὰ μέρος· καὶ ὑπὲρ μὲν ἢ καὶ πλείω πλειόνων, καὶ ἐλάσσω ἐλασσόνων. (*c*) Hinc orta eſt & alia definitio ad pariendi tempus collata: cum enim decem menſium ſpatio partus maturitas conſtituatur; lugendi conjugis tempus fuit eodem fere ſpatio concluſum: ut ante decimum exactum menſem nubere alteri non licuerit. (*d*) Unde Ovidius in faſtis.

Quod ſatis eſt utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis;

Poſt

XXX. De Partu XI. Menſium.

(a) *l. 3. ff. de legibus.*

(b) *n. 5. & 6.*

(c) Gell. *lib. 3. cap. 16.*

(d) Hotthom. *ad leg. XII. tab. pag. 422. l. 2. C. de ſecund. nupt.*

Poſt totidem menſes in funere conjugis uxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Hinc vulgaris illa de poſtumis inſtituendis apud veteres formula: *Qui poſt mortem meam in decem menſibus proximis natus erit.* Verum experiendo compertum eſt breve admodum leges conſtituiſſe tempus ad naturae licentiam: quae ab opinione noſtra ſaepe, ab Ordine vero ſuo numquam aberrans, ultra cognitionis noſtrae fines non raro vagatur. Quamobrem Ariſtoteles, & Diocles philoſophus, & M. Varro ad undecimum uſque menſem pariendi tempus produxerunt: & Adrianus conſultis philoſophis foeminam pudicam, quae XI. menſe pepererat ab ignominia eripuit, ac legitimum talem partum eſſe decrevit. (a) Cui ſententiae comprobandae noſtris temporibus perutilem diſſertationem, ſolidioris philoſophiaę luce perfuſam, & poſtea Romani fori auctoritate munitam, conſcripſit interpres naturae ſolertiſſimus Joannes Maria Lanciſius. Lucius autem Papyrius Praetor tempus hoc longius traxit: bonorum enim poſſeſſionem dedit ei, quem decimo tertio męnſe mater ediderat, Plinio teſte. (b) Quo loco, quem corruptiſſimum, putat Cujacius (c) in veteribus codicibus refert legi *pro XIII. X. menſibus*: quo ſenſu nihil Plinius diverſum attuliſſet a vulgari opinione: cum tamen oſtendat ibi velle ſe aliquid praeter communem naſcendi formam literis tradere. Frigeſcet igitur Plinii locus, niſi ex vulgaribus codicibus XIII. menſes legamus fuiſſe a Praetore toleratos; quam ejus indulgentiam erga mulierem, & prolem non prorſus temere ſuſpectam habuit Balduinus. Decretum autem illud Adriani, haud ſcio an in morem; & in diſciplinam ceſſerit Juriſconſultorum: qui quaeſtionem hanc e ſola XII. tabularum auctoritate definierunt: unde Paul-

(a) Gell. *lib.* 3. *c.* 6.

(b) *lib.* 7. *cap.* 5.

(c) *Novel.* 39.

Paullus (*a*) *Septimo menſe natus matri prodeſt. Ratio enim Pythagoraei numeri hoc videtur admittere, ut aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior videatur*, a quibus diſceſſit Juſtinianus. (*b*) Niſi decretum Adriani de undecimo menſe non exacto, ſed incoepto accipiamus, atque ita nullam diſcrepantiam inter Adrianum, & Juriſconſultos, & jus deinde receptum inveniremus: neque novi quidquam Gellius protuliſſet: Siquidem non negaverint hi ſub initium undecimi menſis partum eſſe legitimum, ut notat Cujacius eodem Paulli loco.

(a) *ſent. lib.* 4. *tit.* 9.

(b) *Novel.* 39. *cap.* 2. Alciat. *paradox. lib.* 3. *cap.* 3.

Si quis ei in X. menſibus proximis poſtumus natus eſcit juſtus eſto.

Juſtus) hoc eſt legitimus, ut *juſtae nuptiae*, *liberi juſti*, & alia complura.

XXXI. DE PARTU MONSTROSO.

Aliquando, partus non ſunt integri, ſed monſtroſi. Atque hi, vetuſtiſſima Romuli lege a Decemviris in XII. tabulas relata, ſi deformitate ſint inſignes, necandi ſtatim ſunt a parentibus. (*c*) Cujus etiam legis Cicero meminit lib. 3. de leg. ubi pro *legatus* legerim *necatus*. Hinc illud Ennii apud Nonium in *auſcultare*: *mihi auſculta nate, pueros necari jube*, atque illud Tibulli: (*d*)

(c) Dion. *l.* 2.

Prodigia indomitis merſa ſub aequoribus.

(d) *l.* 2. *eleg.* 2.

An autem partus monſtroſus eſſet, id Romulus non parentibus proprio in ſuos amore corruptis, ſed quinque viris e vicinia judicandum tradidit. Non continuo enim partus monſtroſus reputatur, quod aliquid ab humana figura diſcrepet, veluti ſi officia humanorum membrorum ampliaverit, (*e*) uti ſunt ſedigiti, qui ſenos digitos habent in manu. Monſtrum vero eſt, quod contra formam humani generis, converſo more, procreatur. Quod monſtrum fuit appellatum, quia monſtret mala futura, ſitque triſte omen: ut *oſtentum* ab *oſtendo*,

(e) *L. non ſunt ff. de ſtatu hominum.*

Digitized by Google

(a) *Noniat.* *do, portentum a portendo:* (a) niſi,ut Stilo putat apud Feſtum, venerit a *monendo*, quaſi *moneſtrum*: unde poſtea monſtrum *E* litera excluſa. Hoc autem diſcrimen Cornelius Fronto inter monſtrum, & oſtentum ponit, quod oſtentum praeter conſuetudinem, at monſtrum praeter naturam oboriatur. (*b*) Talis autem partus matri ad lucrum nihil prodeſt, cum pro filio non habeatur: velut in S. C. Tertulliano ubi de lucro contenditur, (*c*) at prodeſt ad excludendam poenam legis Papiae ſatis odioſae, ubi de poena declinanda certatur: erat enim hac lege turpe, atque damnoſum non habere liberos: ideo humanitatis cauſa nomen filii latius accipitur pro foetu quolibet. (*d*) Androgynos etiam Romani veteres abominabantur: ex humanitate tamen Juriſconſultorum conſervabantur: recentiores vero eos, quos veteres prodigia reputabant, mutatis moribus, in deliciis habuerunt. Sed legem ipſam, ut reſtitui conjectura potuit, ſubjiciamus.

(b) *Vide* Voſſ. *etymolog.*

(c) Paul. 4. *ſent.* §. *mulier. ubi* Cujac. *tit.* 9.

(d) Ulp. *leg. quaeret. V. S.*

Pater inſignem ad deformitatem puerum cito necato.

Inſignem) inſignis dicitur aliquo ſigno turpiter notatus: veluti membro mutilo, aut alia figura quam humana. Plautus (*e*)

Tum ne uxor mihi inſignitos pueros pariat poſtea,
Aut varum, aut valgum, aut compernem, aut paetu,

& Lucret. *Inſignis varis cruribus*.

(e) *milit. aſt.* 3. *ſcaen. prima.*

XXXII. De Rebus Litigiosis.

Quas hactenus explicavimus leges, ad ſtatum pertinent perſonarum; deinceps occurrunt eae, quibus civilia negocia diriguntur, quas ordine ſuo expediemus, incipientes a rebus litigioſis, hoc eſt in judicium deductis: quarum nomine venit non tantum res mobilis, & immobilis, verum etiam nomen debitoris, & ambiguum chirographum. (*f*) Res igitur litigioſi vitio affectas, vetuit lex XII. Tabul. Nu-

(f) L. 3. C. *de litig.* Cujac. *parat. ibid.*

Numinibus tradi, ſive in ſacrum dicari; ne hac fraude ſpes ejus recuperandae domino deſineret, callidusve adverſarius in invidiam ſacrorum auctoritatem adducens, religionem detorqueret in damnum aliorum. Res enim ſemel conſecrata, numquam a Pontificibus reſecrabatur, ſive religione ſolvebatur. Ideo quia ſemel religione obligatam perpetuo dominus amittebat, juſſere Decemviri, ut qui rem litigioſam in ſacrum dedicaſſet, ejus rei nomine duplum adverſario redderet: ut hoc veluti ſolatium amiſſae rei dominus haberet. Et quamvis lege non pateret duplum illud adverſario ne, an fiſco cederet; benignius tamen viſum eſt, & humanius adverſario deferre pro ſolatio, quod potentiori adverſario traditus fuerit. *(a)* Hanc autem legem ita Gothofredus ex conjectura contexuit.

(a) *l. ult. ff. de litig.*

Si qui rem de qua ſtlis ſiet in ſacrum dedicaſſit duplione decidito.

Stlis) dicebant veteres pro lis: ſtlocum pro *loco*: deinde linguae cultus, & urbanitas literarum aſperitatem eliſit. Vide Feſtum verbo *ſtlata*.

XXXIII. DE SERVITUTIBUS PRAEDIORUM.

Sed de his ſatis. Pergamus nunc ad ſervitutes, quarum aliae praediorum ruſticorum ſunt, aliae urbanorum: de quibus fuiſſe primo loco in XII. tab. cautum, ſignificat ordo a Cajo in inſtitutionibus, & in Digeſtis a Juſtiniano inſtitutus: quos ab ordine priſco quam minimum recedere voluiſſe crediderim. E veteribus autem fragmentis lex eruitur, quae ſpatium inter vicinas aedes duorum pedum cum ſemiſſe praeſcribebat aedificantibus: ut non modo tranſitus circumeuntibus panderetur, ſed incendium etiam a proximis aedibus, eo intervallo averteretur; *(b)* unde lex ita reſtituitur.

(b) Briſ. *lib.* 1. *antiq. c.* 1. *&* 3. Cujac. *obſer. lib.* 1. *cap.* 4.

Ambitus parietis ſextertius pes eſto.

Ambitus) quaſi circuitus, eſt enim *ambi-*

re, propríe *circumire*, *Am* enim veteribus ſignificabat *circum* a graeco ἀμφω, unde *ambitus bonorum*, propterea quod ita eorum petitione ſupplicando circumirent. (*a*) *Sextertius* valet duos aſſes cum ſemiſſe: unde duo pedes, & ſemis dicitur pes ſextertius in lege XII. tabul. ut Voluſius Martianus de aſſe ſcribit. (*b*) Ruſticorum autem praediorum ſervitutes contrahentium arbitrium, & voluntas moderatur: quo vero pacta non pervenerunt; eo leges extenduntur. Atque ex legibus XII. tabul. tantum definitam habemus, atque praeſcriptam viae latitudinem, quam octo pedum in porrectum, hoc eſt in directum, ſive qua recta tenditur eſſe voluerunt, (*c*) ſexdecim in amfractum, ſive in flexu, propter commodum ducendi vihiculi, quod in anguſtiori ſpatio verti non poteſt, niſi viæ nomen laxius, & praeter XII. tabul. ſenſum accipiamus cum Aelio Gallo; (*d*) ut non modo ſpatium ducendi vehiculi, ſed & ſemita, & iter eodem viae vocabulo veniat, ampliori tamen ſignificatione. Qui autem lege ſervitutis alteri debet viam, curare oportet, ut ea perpetuo munita ſit ad vehiculi commoditatem, (*e*) quod ſi neglexerit, tum ex legibus XII. tabularum jus domino tribuitur vehiculi ducendi per fundum ſervientem quacumque velit. Quae facultas quamvis ex legibus XII. tabul. ſit infinita; tamen interpretatione prudentum ita temperatur, ut ſi via commode pateat alia ex parte ſine detrimento fundi ſervientis; tum parcendum ſit vineis, villis, & ſatis: eaque via ſemel electa, impoſterum teneatur. Sed etiam latius extenditur ſenſus legis, quo non tantum de fundo ſerviente, ſed de fundis omnibus viae continentibus accipiatur: ut ſi domini viam non muniant, cuivis liceat per agros eorum, qua commodum eſt, ſive cum vehicu-

(a) Feſtus *in verbo ambitus.* Varro *lib. 4. de ling. lat. l. Imperatores, ff. de ſervitut. urban. praedior.*

(b) Hotthom. *in leg. XII. tab. ad hanc leg.* Briſ. *loc. cit.* & Cujac. *ead. obſervat.*

(c) *l. 8. de ſervit. ruſt. praed.*

(d) *l. pariet. 157. ff. V. S.*

(e) Cic. *orat. pro Caecin.*

hiculo, ſive cum jumento tranſire. En verba legis, ut a novis redduntur interpretibus:

Via in porrectum VIII. pedum, in amfracto XVI. pedum eſto.

Si via per amſagetes immunita eſcit, qua volet jumentum ducito.

Amfracto) Varro: (a) *Amfractum eſt ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu, & frangendo, Ab eo leges jubent in directo pedum octo eſſe, in amfracto ſexdecim, id eſt in flexu.*

(a) *lib. 6. de ling. lat.*

Amſagetes) dicuntur agri ſibi eadem in via occurrentes, ſive quorum affinis ſeges viam attingit: unde Feſtus, *Amſagetes dicuntur, quorum affinis ſeges viam attingit.* Senſus autem legis eſt: *Si via ab his, qui vicina praedia poſſident, munita non ſit, jumentum agere quiſquis velit jus eſto.*

XXXIV.
De aqua pluvia arcenda.

Cavit etiam lex XII. tabul. ne quis opere manufacto aquam pluviam excipiens, curſum illius dirigat in alienum praedium, quod inde deterius reddatur: unde orta eſt aquae pluviae arcendae actio, quam Weſſembecius perperam refert ad Praetoris edictum, cum initium duxerit a XII. tabul. cujus haec verba profert ex Labeone Pomponius, (b) *ſi aqua pluvia nocet.* Non vindicat autem haec actio damnum ortum ab aqua profluente per ductum naturalem, ſed per manufactum: (c) unde non ſua ſponte, vel natura loci, ſed opera hominis ducitur. Sive quis igitur aquam ab naturali curſu alieno damno deflexerit, ſive comprimendo, citatiorem eam reddiderit, aut nova immittenda uberiorem; etiamſi damnum adhuc non ſit acceptum; (d) tamen quia imminet, coërceretur hac actione, qua vel opere reſtituto avertitur aqua; vel tanti dominus, quanti reſtitui opus

(b) *L. Labeo. 21. ff. de ſtatu liber.*

(c) Cic. *in topic. l. 1. ff. de aqua, & aqu. pluv. arcend.*

(d) *l. vicinus 24. eod. ſ. 2.*

Digitized by Google

opus interſit, condemnatur: cogiturque damnum poſt conteſtatam litem allatum ſarcire: & de eo, quod poſt ſententiam afferri poterit, damni infecti cavere. (*a*) Similem quoque actionem proditam legibus XII. tabul. Ulpianus refert, (*b*) qua ſi rivus aquaeductus per publicum locum privato nocebit, ei de damno cavetur. Quod accipitur de opere privato, quo aqua per publicum locum ducitur, ſive de aquaeductu privato: nam nihil de publico XII. tabularum leges conſtituere, cum illius uſum Romani non norint ante annum CDXLII. A. V. C. uti Frontinus initio de aquaeductibus refert. Regionum autem varietas, variam utilitatis rationem inducens, leges parit ſaepe contrarias. Quamobrem in Africae regionibus aeſtuoſis, ubi aquae inopia laboratur, actio datur adverſus eum, qui aquam pluviam coërcet, nec ſinit eam ad fundum alterius tendere. (*c*) Hujus autem legis ex XII. tab. apud Pomponium verba ſuperſunt admodum pauca: ſententia vero colligitur integra ex Cic. topicis, aliiſque locis juris civilis.

(a) Cujac. *parat. ff. de aqua, & aqua pluv. arcend.*

(b) *l. 5. ff. ne quid in loc. pub.*

(c) Aggenus *l. 2.*

Si aqua pluvia manu nocet. Praetor arcendae aquae arbitros tres addicito: noxaeque domino cavetor.

Nocet) ſenſum habet, quem grammatici vocant potentialem: ideſt ſi nocere poterit. Pomponius. (*d*)

(d) L. *Labeo 21. ff. de ſtatu liber.* Paul. *l. 5. ff. ne quid in loco pub. fiat.*

XXXV. De Arboribus Caedendis.

Non ſolum aquis; verum & arborum ramis, praeter modum diffluentibus, ac latiorem umbram projicientibus vicino agro nocemus: intercipitur enim ſolis aeſtus, quo terra maxime fovetur, & ſemen ad ortum excitatur. Ideo XII. tabulae prodiderunt actionem adverſus dominum arboris latius effuſae, quo ramos ejus pedes quindecim altius a terra coërceat, (*e*) eorumque luxuriem vicino

(e) *l. 1. §. 8. ff. de arbor. caedend.* Paul. *lib. ſent. 5. tit. 6. §. arbor quae.*

Digitized by Google

cino agro impendentem compeſcat, quod ſublucare, ut mox explicabimus, dicebatur. At ſi dominus ramos circumcidere noluerit, lex, domino invito, poteſtatem circumcidendi permittit ei, cujus fundo nocetur. Quam ſententiam legis Praetor ſuo quoque comprehendit edicto, quo lex eadem porrecta fuit ad arbores impendentes in aedes, de quibus nihil XII. tabul. legibus cavebatur; (a) juſſit enim Praetor, ut niſi dominus arborum ab aedium domino monitus paruerit, vel circumcidendo arborem, vel radicitus, ut aedium incolumitas exigit, evellendo, quod collucare dicebatur; tum aedium domino liceat exciſa ab ſtirpe arbore damnum pellere. Item Pomponius ait in eodem titulo agi poſſe leg. XII. tabul. de tollenda arbore, ſi ex alterius fundo in vicinum agrum vento inclinata fuerit. Sed jam legis reliquias ſubjiciamus.

(a) *toto tit. ff. de arbor. caed.*

Si arbor in vicinum fundum impendet XV. pedes altius ſublucator.

hoc eſt *ſi arbor e vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedes altius circumcidantur*.

Sublucare) eſt compeſcere luxuriem ramorum: quaſi ſubtus lucem mittere. Collucare quid ſit dubitari poteſt. Vel enim ſignificat ſuperiores ramos lumini officientes ſuccidere, vel ipſam ex ſtirpe arborem excindere; quod verius puto. (*b*)

(b) Cujac. *ad* Paul. *ſent. lib. 5. tit. 6. §. arbor.*

XXXVI. DE GLANDE LEGENDA.

Si glans ex alicujus fundo proximum in agrum deciderit, facultatem fecerunt leges XII. tab. domino arboris colligendi glandem ſuam ex alieno ſolo. Quae lex tranſlata fuit in Praetoris edictum. (*c*) Non ſola vero glans querna, vel iligna his verbis domino colligenda permittitur, ſed fructus quilibet: fructus enim omnes glandis appellatione

(c) *l. 1. ff. de glande legenda.*

Digitized by Google

(a) *l.236.ſ.1. ff.V.S.*

ne veniunt; (*a*) ut apud graecos **ἀκρόδρυα** extremitates arborum appellantur **ἀρχαῖοι**, ſive priſci, ut Scoliaſtes Ariſtophanis tradit in equitibus, **πᾶν δένδρον δρῦν ἐκάλουν**, *omnem arborum quercum appellabant*. Hinc veteri latinorum lingua, quae propius accedit ad morem graecorum, fructus omnes glandis appellatione continebantur. Ex quo, aliiſque civilis juris exemplis intelligitur quanti referat callere latinae linguae originem, & proprietatem: ut non mirum, ſi ea magis apud juriſconſultos, quam apud oratores omnibus temporibus floruiſſet: juriſconſultos enim adigebat muneris neceſſitas; oratores vero artis ornamentum, quod ſimul cum auribus multitudinis mutabatur: lex autem haec fuit.

Si glans in emem caduca ſiet, domino legere jus eſto.

(b) Feſtus *verbo* emem.

emem) enim pro *eumdem* dicebant veteres. (*b*)

XXXVII. De Interstitio Sepis.

(c) *l.4.§.pen. cum l.ſeq. ff. fin. regund. l.7.ſ. ult. ff. de aq. rerum dom.* Varro *de lingu. lat. lib.4.*

(d) *l. quinque pedum, C. fin. reg.*

(e) *l. ult. ff. fin. regund.*

Inter confines autem fundos liberum eſſe tranſitum oportuit, qua ſine agrorum incommodo ire, agere, aratrum circumvertere (*c*) liceret: quod confinium appellatur, ſi via publica non interveniat. Confinio autem quinque pedum ſpatium Decemviri ſtatuerunt: cujus praefinitionem ſpatii, quam praeſcriptionem etiam appellatam invenimus, (*d*) ſumſerunt e Solonis legibus, qui ſingula notarat, atque diſtinxerat intervalla ſepium, maceriarum, & arborum. Quem locum quia Cajus retulerat in commentarios ad leges XII. tabul. (*e*) multi crediderunt integram Solonis ſententiam omnibus ex partibus fuiſſe XII. tabul. legibus comprehenſam: cum ex monumentis, quae ſuperſunt, praefinitionem ſolam quinque pedum colligamus: & a Cajo habeamus exemplum tantum Solonis De-

Digitized by Google

Decemviros fuiſſe ſecutos. Statuerat autem Solon, ne qui ſepem foderet, (a) excederet praeſcriptos fundi terminos : ac voluit, ut parietem ſi extrueret, pedem ille relinqueret ſpatii ; ſi domum pedes duos ; ſi ſepulchrum, aut ſcrobem foderet, quantum profunditatis habuerit, tantum ſpatii relinqueret ; ſi puteum ſex pedum latitudinem. Oleam vero, aut ficum, ut ne in alieno radices agerent, novem pedes e vicini fundo diſtare voluit ; ceteras arbores quinque : quod ſpatium eſt XII. tabul. legibus praefinitum, & ab omni uſucapione prorſus exemtum. Scio diſplicuiſſe Salmaſio (*b*) veterem verſionem verborum Solonis, quae τὴν αἱμασιὰν reddit *ſepem* : cum illo interpretetur maceriem : utraque tamen interpretatio veterum auctoritate defenditur. Illa Suidam habet auctorem, & Orionem, & Theocriti Scholiaſtem ; haec Herodotum, & Demoſthenem, & Heſychium, & alios quos collegit Menagius, (*c*) qui Salmaſii opinionem propugnat adverſus Heraldum Salmaſio infeſtum. Verum ne alicui veterum, praecipue vero Euſtachio Homeri graviſſimo interpreti, vocabuli hujus ignorantiam adſcribamus, qui vetuſtiori aevo tradit ſepes agrorum ſpinis, & ramis fuiſſe contextas ; αἱμασιὰν acceperim uti genus lignea ſimul, & lapidea ſepta complectens. Sed ut ad propoſitum redeamus, duplex erat agrorum controverſia, finalis nempe ſpatii, & locorum finale ſpatium quinque pedum praeſcriptione, ſive praefinitione conſtabat ex lege XII. tabularum omni uſucapione liberum, ut in controverſiam numquam veniret. Locorum vero ſpatium id erat, quod quinque pedes excedebat. Quod enim ſupra quinque pedes extendebatur, id adducebatur in controverſiam apud judicem, ſive arbitrum finium regundorum ; eaque con-

(a) Plutarch. *in* Solone *pag.* 91. Cujac. *ad l. ult. ff. fin. regund.*

(b) *obſerv. ad jus Rom.*

(c) *Amoenit. jur. civ. cap.* 33.

(a) *Vide* Frontinum, & Cujac. *obſer.* 10. *cap.* 2.

controverſia locorum appellabatur. *(a)* Quam diſtinctionem inveneris in celeberrima lege, breviſſima ſimul, & obſcuriſſima *quinque pedum* C. Juſt. & Theod. fin. regund. Cujus explicationem ab omnibus interpretibus quidem laborioſe, ab eruditioribus tamen, Alciato duce, felicius tentatam; petere utilius licebit a Jacobo Gothofredo. Nolo enim hic ego, vel eamdem cantilenam canere, vel ut nova proferam ineptire: cum & Petrus Abailardus, qui ſenſum undecumque germanum ſe prolaturum gloriabatur, hac tamen ſuper lege obmutuerit. *(b)* Itaque ſuper confinium, ſive ſuper quinque pedes viciuis fundis ad iter, ac tranſitum interjectos, nulla ex XII. tab. uſucapio cadebat, quod hiſce fortaſſe legis verbis comprehendebatur.

(b) *Vide gloſ. in l. quinque pedum*, C. *fin. regun.* & *ibi* Dionyſ. Goth. & Alciatus.

Intra quinque pedes uſus auctoritas nec eſto.

Uſus auctoritas) hoc eſt jus uſucapionis, quam loquendi rationem pandemus infra, cum de uſucapione tractabimus: nunc de regendis finibus videamus.

XXXVIII. Finium Regundorum.

Si quando contentio inter vicinos fundos oriretur de finibus, aut obſcuratis, aut turbatis, vel de ſpatio locorum, & modo agrorum, quod tertium in limitibus controverſiarum genus Frontinus appellat, *(c)* ibi leges XII. tabul. juſſerunt, ut tres arbitri darentur regendis, hoc eſt dirigendis finibus, *(d)* apponendiſque terminis, & agris definiendis, ut colligitur ex his Cic. verbis: *(e) Nec ex Mamilia lege ſinguli: ſed ex XII. tab. tres arbitri fines regemus.* Ita locum hunc, eruditis omnibus adprobantibus, reſtituit Cujacius. *(f)* Acceſſit enim deinde lex Mamilia, quae aut ex XII. tab. quinque, aut ſex pedes inter confines fun-

(c) Cujac. *obſ. lib.* 10. *cap.* 2.
(d) Boëtius *in topic. Cic.*
(e) *lib.* 2. *de legibus.*
(f) *obſer.* 5. *cap.* 21.

fundos conſtituens ſingulis arbitris, contenta fuit in finium controverſiis. Quam legem tulit C. Mamilius Trib. plebis; is, qui belli Jugurthini tempore rogationem ad populum tulit (a) in eos, quos Jugurta pecunia corrupiſſet. Iſque propter legem de limitibus latam, *Limitanei* cognomen tulit: quod Manucius in nummo etiam argenteo obſervavit, in quo erat C. Mamilii Limetan. ut perperam Jacobus Gothofredus *Maniliam* legat. Lex autem ita ex veteribus reliquiis concinnatur.

(a) *Salluſt. in bello Jurgur.*

Si jurgant affines, finibus regundis Praetor arbitros tres addicito.

Jurgant) jurgium, & *lis* hoc diſcrepant: quod *jurgium* contentio eſt juris inter benevolos, & propinquos exorta, unde *jurgatio*, quaſi *juris actio* apud Feſtum, & *jurgare* ab jure deducit Varro. (b) Lis vero eſt animorum concertatio vehementior ex ira, & odio inter inimicos exardeſcens: ut non immerito Cic. cum alibi ſaepe, tum in libris de republica apud *Nonium* in verbo *jurgium* non rerum tantum; ſed & verborum dilectum in legibus XII. tabularum admiretur. Itaque nulla nobis lis eſſe poteſt cum eo, quem in poteſtate habemus.

(b) *lib. 6. de ling. lat.*

Affines) ſive vicini, qui praedia vicina poſſideant: affines enim dicuntur tam qui ſanguine, quam qui praediis conjunguntur, ut tradit Feſtus, & gloſ. verbo *ἀγχίπεμων*.

XXXIX. DE USUCAPIONIBUS.

Nunc ad uſucapionem tranſeamus, quam ſuis legibus in rebus mobilibus etiam amplexus eſt Plato: (c) ut a jure Attico fluxiſſe ſuſpicemur, quo ille fortaſſe reſpexit: etſi hujus juris ex atticis, aut aliarum gentium legibus monumentum ſuperſit nullum: ut merito jus hoc proprium ci-

(c) *lib. XII. de legibus.*

Digitized by Google

vium Romanorum reputemus, a quibus peculiari ratione cultum fuit, atque conſtitutum: unde nulla hujus juris communio peregrinis, quibus nihil ex civium Romanorum bonis uſucapere licebat: ut patet ex lege XII. tab. quam ad nos Cicero tranſmiſit, (a) quamque inferius producemus. Igitur jure civili dominium ſola capione, ſive tantum capiendo nanciſcimur: capimus autem rem, vel manu, ſive ab alio traditam; vel uſu, nempe poſſeſſam ab initio bona fide. Unde duplex oritur adquirendi dominii ratio ex jure civili, mancipium, & uſucapio. Mancipium dicitur quaſi manu capio per traditionem; uſucapio vero quaſi capio per uſum, ſive per poſſeſſionem. Quae uſucapio introducta fuit, ne dominia in incerto diu manerent, & ſimul ut rerum domini verentes juris civilis poteſtatem, quae dominium ab iis tacite ad diverſos poſſeſſores transferebat, cautius res cuſtodirent, atque tuerentur ſuas: ac denique ut certo tempore litium facultas perimeretur. Quamobrem Decemviri ſtatuerunt, ut mobiles quidem res anno; fundus vero biennio uſucaperetur: hoc eſt redigeretur in dominium illius, qui rem illam anno, aut fundum biennio bona fide poſſederit. Fundi autem nomine quaelibet res immobilis, & etiam aedes comprehenduntur: non quia manifeſta vocabuli proprietas eas etiam complectatur; ſed quia vis, & ratio legis etiam ad aedes extenditur: ut colligitur ex his Ciceronis verbis: (b) *At utimur eodem jure uſucapionis in aedibus, quae in lege non appellantur*, & alibi: (c) *Aſt in lege aedes non appellantur: & ſunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus eſt uſus? Valet aequitas, quae paribus in cauſis paria jura deſiderat*. Fundi igitur appellatio ad rem omnem porrigitur, quae ſolo tenetur. (d) Et quia tempore inſti-

(a) *lib. 1. de offic.*

(b) *orat. pro* Caecin.

(c) *in topic.*

(d) *l. quaeſtio. ff. V. S.*

inſtitutae uſucapionis Romanorum ditio nondum exceſſerat Italiam: res Italicae ſub uſucapionem ceciderunt, eaeque res mancipi dicebantur, quia proprietatem privati etiam nanciſcebantur illarum; rerum vero provincialium, quia tributa pendebant populo Romano, ſolus populus proprietatem adquirebat; privati tantum poſſeſſionem: unde nec mancipi nuncupabantur, & tantum rerum mancipi, ſive Italicarum erat uſucapio; non vero rerum, nec mancipi, ſive provincialium. Sed quoniam Juſtinianus hanc differentiam ſuſtulit, (a) coactus quoque fuit aliis etiam in articulis a veteri jure diſcedere. Cum enim uſucapionem extendiſſet etiam ad praedia provincialia, quae ſita procul erant; viſum fuit inhumanum retinere intervalla temporum eadem in diverſitate regionum. Unde propter locorum longinquitatem, tempora quoque produxit uſucapionis, & annuum ſpatium, quod erat uſucapiendis mobilibus conſtitutum, ad triennium protraxit; tempora vero ad uſucapionem immobilium juſſit eſſe decem annos inter praeſentes; viginti vero inter abſentes. Sed quid ad hunc Ulpiani locum reſpondebimus? ubi ſcribit: (b) *Uſucapione dominia adipiſcimur, tam mancipi rerum, quam non mancipi*. Ergo & ante Juſtinianum uſucapionis jus ad res etiam provinciales excurrebat. Hanc difficultatem neque Balduinus, neque alii ante Cujacium animadverterunt; qui ut eam ſolveret, locum hunc accepit de rebus mobilibus tantum, ac ſemoventibus: quae docet etiam ante Juſtinianum uſucapioni patuiſſe. (c) Sed neque peregrinis, ut diximus, jus uſuſcapiendi dabatur, neque permittebatur cuiquam rei furtivae uſucapio: quippe quae initium capere non poteſt, niſi a bona fide. Quamobrem ex legibus XII. tabul. adverſus hoſtem, ſive pe-

(a) *Inſtit. de uſucap. & C. de uſucap. transform.*

(b) *Inſtit. cap. 19.*

(c) *Parat. & enarr. ad C. de uſucap. transfer.*

Digitized by Google

regrinum aeterna eſt auctoritas, hoc eſt ſalvum ſemper, & integrum eſt rei dominium, ita aut numquam peregrinus poſſit rem uſucapere civis Romani, quia cum peregrinis non eſt communio juris civilis: item rei quoque furtivae aeterna eſt auctoritas, nempe nemo fur dominium rei furtivae adquirit, propter malam fidem, ut ex ſubjectis duarum legum fragmentis apparebit.

Uſus auctoritas fundi biennium: ceterarum rerum annuus uſus eſto.

Furtivae rei aeterna auctoritas eſto: adverſus hoſtem aeterna auctoritas eſto.

Uſus) ſignificat poſſeſſionem.

Auctoritas) ſignificat dominium, ut ſit dominium ex poſſeſſione quaeſitum. Hinc Harmenopolus *κυρίοτης διὰ χρήσεως*; unde genitivum hic eſſe arbitror *uſus* contra ceterorum ſententiam: hoc ſenſu ut dominium rerum immobilium biennio; mobilium, ſeque moventium anno ex continua poſſeſſione adquiratur.

Hoſtem) ſcilicet peregrinum, quo vocabulo veteres Romani ſatis humaniter etiam perduellem appellarunt; poſtea vero amiſit ſignificationem *peregrini* vox haec, & eam perduellis retinuit, quam ab origine non habuerat; unde Ennius de Scipione Africano:

Hic eſt ille ſitus cui nemo civi neque hoſtis
Quivit pro factis reddere operae pretium.

& Plautus: *ſi ſtatus condictus cum hoſte intercedit dies*, & Cicero de offic. 1. itaque ſenſus eſt nullo tempore peregrinus rem civium Romanorum uſucapit.

Ac

Ac ſuperiora quidem inter viventes vertuntur: nunc ad ea veniamus, quae a morte proficiſcuntur aliena; nempe ad jura teſtamentorum. Cujus vocabuli originem, qui a teſtatione mentis trahunt, ii Servi Sulpicii (a) auctoritatem, cui alioqui nemo ſanus non tribuerit plurimum, manifeſtae veritati anteponunt. Is enim hanc primum nominis rationem protulit. Unde non inurbane Valla, Gellio auctore, jocatur: quaſi & fragmentum fractionem mentis, & lomentum, lotionem mentis, & calceamentum, calceationem mentis dicere poſſimus. Revera igitur non eſt ex pluribus compoſitum vocabulum; ſed potius natum a verbo *teſtor*, tamquam *teſtamen*, unde *teſtamentum*: ut a *munio munimen*, poſtea *munimentum*, & a *doceo documen documentum*. Quamobrem recte Cujacius (b) arbitratur juriſconſultos morem Stoicorum ſecutos eam commentos non raro fuiſſe originem, quae rei naturae conveniret: ratione ſcita potius & concinna, quam vera. Sed jam a nomine ad rem ipſam veniamus. Teſtamentorum jus quamvis apud omnes fere gentes celebretur, quia tamen certis ritibus, ac ſolennibus formulis, e quibus ultimae voluntatis auctoritas pendebat, a Romanis munitum fuit, atque fundatum; propterea dicitur eſſe profectum a jure civili, ac primo ex moribus: qualia fuere teſtamenta, quae dicuntur in procinctu, quae a tempore Coriolani Plutarchus ducit. (c) Eorumdem poſtea facultas, ac ratio inſtituta fuit ex legibus XII. tab. quae latiſſimam patrifamilias poteſtatem ſuper re ſua teſtandi permiſerunt, longeque pleniorem, quam tribuerat ſuis legibus Solon, quem etiam in hac teſtamentaria re Decemviri condendis legibus imitabantur. (d) Ante Solonem enim non licebat Athenienſibus res proprias morientis auferre ſucceſſoribus legitimis: At Solon, qui teſtandi facultatem pri-

XXXX. DE TESTAMENTIS.

(a) Gell. *lib.* 6. *cap.* 12.

(b) *lib.* 11. *obſerv. cap.* 37.

(c) *in Coriolano.*

(d) Plutarch. *in* Solon. *vide* Petit. *ad leg. Attic.* Demoſth. *pro Coron.*

primus detulit, non tamen omnem, ſed eam tantum voluntatem decedentis probavit, quae a teſtatore ſine liberis decedente incolumi, ac prorſus tum a morbo, tum a medicamentis, tum a vinculis, tum a muliebribus blanditiis libero prodiret. Plena vero poteſtas teſtamentis ex legibus XII. tab. acceſſit: nam exceptis iis, qui poenae nomine redduntur inteſtabiles, & qui adminiſtratione rei ſuae lege privantur; (a) liberum fuit, excluſis etiam liberis, haereditatem, & bona ſua teſtamento relinquere. (b) Huic tam amplae teſtandi facultati modum poſuerunt aliquem latae deinceps leges, nempe Voconia, Furia, AElia, quae ſequenti libro erunt explicandae. Quamobrem legem ipſam jam adferamus.

(a) *l. is cui lege ff. de teſt. & qui teſt. fac.*
(b) *Inſtit. de leg. Falcid. in princ.*

Paterfamilias uti legaſſit ſuper pecuniae, tutelaeve ſuae rei ita jus eſto.

Legaſſit) legare apud Decemviros non modo ſingulas res teſtamento relictas, ſed & omne teſtamentarium negocium complectebatur, & ipſam haeredis inſtitutionem. Etenim *legare* ſignificat *ſtatuere*, *decernere*. Unde Livius libro primo *Regnum vetuſtae Sylviae gentis legat*; (c) *legaſſit* autem eſt ab antiqua ſcribendi ratione pro *legarit* poſito *s.* pro *r*, ut *eſit* pro *erit*.

(c) *l. verbis. 120. ff. V. S.*

Super pecuniae) ita legitur in Pandectis Florentinis, (d) poſito ſecundo pro ſexto caſu, more Graecorum, ut obſervavit Cujacius, (e) qui antiquam hanc lectionem primus variis in locis juris reſtituit; aliaque more Graecorum uſurpata notavit, Antonius etiam Auguſtinus, & Briſſonius. Porro *pecuniae* ſignificatio hic ad omnia extenditur; non tantum ſcilicet ad pecuniam numeratam, ſed ad mobilia etiam, & immobilia, & ad jura omnia. (f)

(d) *l. ſaepe. 53. ff. V. S.*
(e) *ſuper l. 28. & 29. ff. d. V. S.*
(f) *l. pecuniae verbum, & pecuniae nomine ff. V. S.*

Oc-

XXXXI.
DE SUCCESSIONIBUS AB INTESTATO.

Occurrunt nunc ſucceſſiones ab inteſtato, quibus locum in XII. tabulis fuiſſe poſt leges de teſtamento ex Ulpiano colligitur. (a) Inteſtatus autem dicitur non is tantum, qui ſine teſtamento moritur, ſed & is, cujus teſtamentum deſtituitur: immo inteſtatus non a mortis, ſed a deſtituti teſtamenti tempore perhibetur: unde proximorum nomine veniunt non ii proximi, qui teſtatore decedente fuerunt, ſed qui tempore deſtituti teſtamenti reperiuntur. (b) Igitur ad inteſtati haereditatem lex XII. tab. primo vocabat ſuos, deinde agnatos, poſtremo gentiles. Sui dicuntur filii, aut nepotes, qui ab ipſa quodammodo natura inſtituuntur haeredes, atque vivente adhuc patre, rerum paternarum domini naſcuntur: eoque mortuo tales non fiunt, ſed fuiſſe deteguntur. (c) Pateſit enim dominium eorum, quod patria poteſtate obumbrabatur. Unde primum filiis locum in ſucceſſione omnium gentium jura tribuerunt: eoſque Juriſconſulti haeredes etiam neceſſarios appellarunt: quia cum naſcantur haeredes, nequeunt ſe tales negare ſi velint. Ideo beneficio Praetoris opus eis fuit, ut poſſent haereditate paterna, quam ſibi damnoſam ſuſpicarentur, abſtinere. Non ſolum autem filii, aut nepotes jam nati ſuorum nomine comprehenduntur; ſed etiam poſtumi, qui, niſi pater deceſſiſſet, in ipſius poteſtate nati eſſent. (d) Filiorum etiam nomine veniunt filiae: ac naturalis ratio ſuaſit Decemviris, ut ſine ſexus diſcretione par jus in ſucceſſione ſuorum, & agnatorum maſculis, ac foeminis ex agnatione tribuerent: (e) quamvis id ſequentibus temporibus mutaverit, variis editis legibus, libro ſequenti explicandis, quae foeminis facultatem ſuccedendi minuerunt. At agnatorum nomine conſanguinei primo veniunt, etſi peculiari quoque nomine notentur, quales ſunt frater, & ſoror ex eodem patre,

(a) *l.* 1 *ff. ſi tab. teſt. nul. ex tab.*

(b) *l. poſt conſanguineos. §. 6. ff. de ſuis, & legit. & §. proximus. Inſtit. de legit. agnat. ſucceſſ.*

(c) *§. 2. Inſtit. de haered. qualit. & d. ff.*

(d) *l.* 4. *C. de ſuis, & legit. & §. 2. Inſtit. de haered. quae ab inteſt. defer.*

(e) *Inſtit. de legit. agnat. ſuc. §. 3. l. penult. & ult. C. de legit. haered.* Paul 4. *ſent.* 8. *§.* 3.

ſtre, qui cum proprie conſanguinei appellentur, lege XII. tabul. generali agnatorum nomine comprehenduntur. Conſanguinei autem proxime poſt ſuos vocantur (*a*) deinde ceteri; etſi decimo gradu ſint agnati, ex ordine, atque gradus praerogativa. Ac tanti fecerunt agnationem Decemviri, ut eos, qui agnati non eſſent, a legitima haereditate ſubmoverint: unde neque mater, & filius invicem ſuccedebant: quia quamvis a matre, ac patre oriatur agnatio, mater tamen agnatione non continetur. Neque vero matri ſuus haeres filius agnoſcebatur, quia mulieres filios in poteſtate non habent: ideoque neque ex eo capite filius matri ſuccedere poterat. (*b*) Quam juris aſperitatem poſtea lenivit S. C. Tertullianum, de quo libro ſequenti. Poſt agnatos, gentiles vocabantur, ſive qui eadem de gente eſſent, non ex eadem familia. Quorum jus poſtea ceſſavit: unde nihil hic explicandum ſupereſt praeter id, quod ſupra de tutelis expoſuimus. Ceterum ex lege XII. tabul. haereditas inter paris gradus agnatos in capita dividebatur. (*c*) Quod ex abdito ſenſu legum potius, quam ab ipſis verbis deductum exiſtimaverim, cum nihil expreſſe cautum inveniatur. Verum ſi cum patruo concurrant filii mortui fratris: ii non ſuo proprio jure veniunt, ſed patris defuncti, cujus locum ingrediuntur: ideo non ſinguli aequalem cum patruo partem; ſed ſimul omnes eam portionem haereditatis auferent, quam pater eorum, ſi viveret, habuiſſet, cujus mortui jus filii repraeſentant: quae ſucceſſio dicitur in ſtirpes; quia non per ſingula capita aequaliter, ſed ratione gradus, quem praeferunt, haereditas avi inter filium, & nepotes ex mortuo filio dividitur. Illud vero ad antiquitatis cognitionem ſcitu dignum arbitror, quod Gellius ex Labeone retulit: (*d*) *virginem Veſtalem neque haeredem eſſe cuiquam inteſtato,*

(a) *l. 2. ff. de ſuis, & legit. §. 1. inſtit. de legit. agnat. ſucceſſ.*

(b) *Inſtit. de S.C. Tertul.*

(c) *l. 2. §. 2. ff. de ſuis, & legit.* Ulp. *Inſtit. tit.* 26. §. 4.

(d) *lib. 1. cap.* 12.

ſtato, neque inteſtatae quemquam: ſed bona ejus in publicum redigi. Jam vero ipſa legis verba proferamus.

Aſt ſi inteſtato moritur, cui ſuus haeres nec eſcit, agnatus proximus familiam habeto. Si agnatus nec eſcit gentilis familiam nancitor.

Ad hujus legis interpretationem ſatis meminiſſe fuerit *eſcit* ſignificare *erit*:

Familiam) accipi pro *haereditate*, & *nancitor* exponendum eſſe nanciſcitor.

Sequitur lex de libertis inteſtato morientibus, (*a*) qui ſi ſuum haeredem non habeant, haeredem ex legibus XII. tab. habebunt patronum, vel patroni liberos in capita haereditate diviſa, & gradibus remotioribus excluſis: (*b*) itaque ſi filius patroni ſupererit, nepotes ex filio mortuo removentur. Cum autem lege XII. tabul. libertus teſtamento poſſet excludere patronum; Praetor legis aſperitatem correxit, edictoque ſuo patronum vocavit ad dimidium bonorum, ſi libertus teſtamento facto nullum ſibi ex naturalibus liberis ſucceſſorem reliquiſſet; aut ſi ab inteſtato decedens uxorem, quae in manum convenerat, vel adoptivum filium habuiſſet: nam aeque pro dimidia parte ad bonorum poſſeſſionem patronus veniebat. (*c*) Legis autem verba haec propemodum fuere.

(a) Ulp. *Inſtit. tit.* 29. & Juſtin. *Inſtit. de ſucceſ. libert. in princ.*

(b) *L.* 23. §. 1. *ff. de bon. libert.*

(c) Ulp. *ibid.*

Si libertus inteſtato moritur, cui ſuus haeres nec extabit, aſt patronus, patronique liberi eſcint, ex ea familia in eam familiam proximo pecunia adducitor.

Adducitor) hoc eſt addicitor, vel additor.

XXXXII.
DE DIVISIONE HAEREDITATIS.

Mortuo teſtatore, pluribusque relictis haeredibus, contrahitur ſtatim inter eos tacita ſocietas,

Digitized by Google

& naſcitur communio juris : adeo ut in ſingulos, & in univerſos, defuncti jura omnia tranſeant, rerumque dominium, & actiones, atque obligationes ejusdem. Ut autem ſucceſſio ad exitum perducatur, neceſſaria fuit jurium & bonorum inter haeredes diviſio, quae vel a jure ipſo, vel a magiſtratus arbitrio procedit. (*a*) Dividuntur ipſo jure actiones, & obligationes, ut ſinguli haeredes per legem XII. tabul. obligationibus haereditariis, & creditoribus defuncti pro haereditaria portione teneantur: & ſimul actiones pro eadem portione adverſus haereditarios debitores naneiſcantur ex leg. XII. tabul. ex quibus, quia tantum haeredes creditoribus haereditariis ſubjiciuntur; ideo prudentes ducti verbis, & ſententia legis legatarios his oneribus exemerunt: uti tamen legata nonniſi aere alieno deducto praeſtentur. (*b*) Alia diviſio ceterarum rerum, & bonorum inducitur per arbitrum familiae erciſcundae, ſive haereditatis dividendae. (*c*) Nam leges XII. tabul. praecidendis diſcordiarum radicibus, quae communione prodeunt, inſtituerunt; ut ſi haeredes in ea manere nolint, arbitrum peterent a magiſtratu, qui ſuas portiones ex teſtamento ſingulis attribuat: unde actio prodiit familiae erciſcundae. Cujus legis capita in duas ab Hothomanno diſtracta leges; in unam Gothofredus junior coëgit, meo judicio, rectiſſime, propter brevitatis ſtudium, quod ubique Decemviros tenuit. Sunt autem haec:

(a) *l.25.§.8.& §.13. ff. fam. erciſc. l.1. C. de except. l.1. C. ſi certum petatur.*

(b) *l. creditores 7. & ult. C. de haeredit. action. & l.10. C. jur. delib.*

(c) *l.1. ff. fam. erciſc. & l.2. C. eodem.*

Nomina inter haerèdes pro portionibus haereditariis ercta cita ſunto. Ceterarum familiae rerum ercto non cito ſi volent: erctum citum faciunto. Praetor ad erctum ciendum arbitros tris dato: ſive

Defuncto creditore, vel debitore, ejus haeredes pro portionibus haereditariis convenire, & conveni-

ri

ri tantùm poſſunt : ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum, ſi volent, haeredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Praetor tres arbitros dato.

Erĉta cita) magna eſt de harum vocum origine, ac ſignificatione diſſenſio. Feſtus enim verbo *erĉtum*, putat *erĉtum* a *coërcendo* dictum ; *citum* a *ciendo*. *Ciere* autem Donatus ad VIII. AEneid. explicat *dividere*, unde *citum diviſum* ex illo Virgilii.

\- - - *citae Metium in diverſa quadrigae Diſtulerant.*

Inde Jacobus Gothofredus *erĉtum*, ſive *coërcitum* accipit pro *indiviſo*. Mihi olim placuit erciſcere deducere ab ἑρκίζειν, ſive ἑρκίον, quod eſt quaſi ſeptum, ut ſignificet *ſeptum dividere*. Sed cum veteres habuerint *horĉtum*, quod eſt *bonum*, ſuſpicor *o* in *e*, ut ſaepe mutata, natum eſſe *herĉtum*; *citum* autem a *cio*, quod eſt divido, a veteri χίω, unde χίζω divido. Inde compoſita eſt vox *erciſcere*, quaſi *erĉtum*, ſive *bona dividere*.

Fuiſſe creditur & in XII. tabul. legem de ſtatuliberis: cujus cum nullae ad nos reliquiae pervenerint, ſatis fuerit ſententiam illius ex Hotthomanno depromere, qui eam ex variis juris auctoribus collegit. Continebat autem ea lex, ut quando teſtator ſervum aliquem, cum is certam haeredi pecuniam dabit, liberum eſſe juſſiſſet, ſi eum haeres abalienaret ; tamen ſi emtori eam pecuniam ſervus daret, liber eſſet. (a) Quamobrem legem eam Gothofredus ita concipit. XLIII. DE STATULIBERIS.

Statuliber emtori dando liber eſto.

Nunc a teſtamentis ad contractus tranſeamus, & primo ad eos, qui mancipatione, ac nexu ineantur. Quae verba ſatis patebunt, ſi in memoriam re- XLIV. DE MANCIPATIONIBUS.

(a) *L. ſtatul.* 28. *ff. de ſtatu lib.* Ulp. *Inſtit. tit.* 2. *de Statul.*

redeamus eorum, quae attulimus de uſucapionibus agentes. Uberiorem vero notitiam in actibus ſolennibus inferius explicandis adferemus. Ad id autem, quod habemus in manu, ſatis fuerit noſſe mancipationis nomine venire venditionem earum rerum, quarum in dominio noſtro proprietatem habemus, quae res mancipi nuncupantur, ut mobilia ſunt, & praedia italica: non autem provincialia praedia, quae tantum poſſeſſiones appellantur; quod poſſeſſio tantum eorum apud privatos, dominium vero maneat apud Pop. Rom. (*a*) Nexus vero erat legitima dominii ex jure civili transferendi ratio, ſine qua nihil in dominium tranſire poterat alicujus. Emtor enim, qui ſine nexu, hoc eſt non adhibito libripende & quinque teſtibus, rem acceperat, percipiebat quidem rei venditae utilitatem ex conſenſu venditoris; minime tamen rei dominium adquirebat. Ideo venditor ille, quia dominium ex jure Quiritium retineret, Quiritarius dominus; emtor vero bonitarius appellabatur, quod venditorum bonorum utilitatem potius, quam dominium aſſequeretur. Unde mancipatio, quae venditio eſt nexu contracta, inter nexus genera refertur: cum alii quoque contractus & etiam teſtamenta ubi eaedem ſolennitates adhibebantur, nexus quoque nomine veniant. Res vero, quae mancipi non eſſent, ſub nexum non cadebant, ideo dominium eorum transferebatur per ceſſionem in jure; de qua in actibus legitimis. Nunc Decemvirorum ſenſus in venditionibus rerum mancipi, ceteriſque contractibus formam juris civilis habentibus, ſive in mancipationibus, & nexibus omnibus inquiramus. Igitur Decemviri, ut fraudem omnem a contractibus averterent, quaecumque contractus verbis comprehenderentur praeſtanda juſſerunt, (*b*) ſive ut lex ait *quae lingua eſſent nuncupata*; idque cum in venditio-

(a) Boët. *in topic. Cic.* 3.

(b) Feſtus *verbo nuncupata*. Varro 5. *de Ling. Lat. c.* 7. Cic. *de orat.* 1. & *pro* Caecin. & 3. *de offic.*

tionibus, tum in contractibus aliis, qui omnes clauduntur verbis illis: *ſi nexum faciet mancipiumque.* Quam in contractibus fidem poſtea JCti non minori ſtudio exegerunt jubentes, ut non modo quod expreſſum, ſed & quod ſuppreſſum eſſet, praeſtaretur: (*a*) fallit enim emtorem venditor non modo, ſi plus de re vendita promittat, quam re vera ineſt; verum etiam ſi reticeat vitium in ea latens: utroque modo enim res pluris, quam eſt digna, aeſtimatur. Utinam hoc inſideret caſuiſtis noſtris! Prudentum vero auctoritatem, qua vitiorum reticentia damnabatur; munivit etiam Aedilis edicto ſuo, quo contrahentium fallaciis occurrit, ut late in titulo Digeſtorum *de aedilitio edicto.* Nec ſciens modo, ſed etiam ignorans venditor vitium rei, quod reticuit, praeſtabit actione ex emto, quanto minoris erat venditurus ſi vitium indicaſſet; ſi reticuerit, ſciens, damna praeſtabit omnia, quae ex venditione illa emtor traxerit. (*b*) Non tamen venditor tenebitur, ſi rem vitio carentem verbis extulerit; commendationem enim rei ſuae ſuggerit ipſa natura. Si vero patefacto vitio, venditor inficietur, dupli poenam ex XII. tab. lege ſubibit. (*c*) En legis verba:

(a) Cic. *de officiis* 3.

(b) L. *Julianus ff. de act. emt.*

(c) Cic. *de offic.* 3.

Quom nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupaſſit, ita jus eſto; ſi inficias ierit, duplione damnator.

Nexum) *nexus* nomine veniunt contractus omnes, in quibus, more veteri, de quo inferius, libripens, & quinque teſtes adhibebantur, ut quod ex jure gentium procedebat, juris civilis formam indueret, actionemque pareret inter cives Romanos.

Mancipiumque) mancipium facere, eſt abalienare rem mancipi, & dominium in alios transferre per nexum, ſive ſolennia Juris civilis.

Nun-

Digitized by Google

Nuncupaſſit) nuncupare ſignificat nominare: (*a*) hinc ſcriptae pecuniae, ut ille refert, in legibus, nuncupatae dicebantur. (*b*) Superiori lege conſulitur emtori, ne in fraudem inducatur. Sequitur alia, qua Decemviri proſpexerunt venditori, ne rei dominium ante acceptum precium amitteret. Ideo rem, etſi traditam, tamen dominium mutare noluerunt, niſi emtor, aut precium reddidiſſet, aut alio modo ſatisfeciſſet, puta fidejuſſore, aut pignore dato, quibus pro precio caveretur. Quod ex legibus XII. tab. deſcendere, praeter Juſtinianum, (*c*) colligitur ex Varrone. (*d*) Si autem obtulerit precium emtor, nec venditor acceperit, aut fidem de precio emtori habuerit, videtur precium quaſi perſolutum, ideoque dominium tranſibit in emtorem. Sed jam legis quae ſuperſunt verba ſubjiciamus.

(a) Varro. 5. *de ling. lat. cap. 7.*
(b) Feſtus *in verbo nuncupata.*
(c) *§. rei venditae. Inſtit. de rer. diviſ.*
(d) *Lib. 2. de re ruſtic. l. quod vendidi. ff. de cōtrahend. emt. & l 5. § ſed, & ſi ff. de trib. act.*

Res vendita transque data emtori non adquiritor donicum ſatisfactum eſcit.

Transque data) hoc eſt tradita, a *trans* enim, & *dare* fit *transdere*, inde eliſo *s* fit tradere.

Donicum) antique pro *donec*.

XLV. De Collegiis, et Sodalibus.

Occurrit nunc ex eo, quem ſequimur ordine, lex de collegiis, vel ſodalibus: quae vulgo inſtitui minime poterant. Non enim omnibus leges permittebant certum, ac ſeorſum a ceteris civibus corpus una conveniendo componere, ne de coëuntibus conſiliis privatorum, publicum aliquando malum erumperet. Quamobrem certa erant, ac praefinita collegia, & coetus privatorum, quibus lex coëundi ſimul veniam dederat. Ac Decemvirorum aetate, ſub quibus lex de ſodalibus prodiit, non alios Gothofredus fuiſſe ſententia legis comprehenſos arbitratur, & ſodalitii jus habuiſſe, quam fratres Arvales: quorum collegium Romae fuit antiquiſſi-

Digitized by Google

quiſſimum ab aetate nempe Romuli: qui Accae Larentiae nutrici pro filio eſſe voluit, poſtquam ex duodecim, quos habebat illa, unum amiſiſſet: ſeque ſimul cum undecim fratribus ſacerdotem appellavit Arvalem. (*a*) Quod ſacerdotium frugum a Diis petendarum, ac finium diſcernendorum, litiumque iſtiusmodi judicandarum cauſa fuit inſtitutum, (*b*) ut ex veteri gloſſa Cujacius retulit. (*c*) Plura deinde ſimilia Romae, ſicut & noſtris temporibus, inſtituta fuere collegia vel ſacerdotum, vel artificum, prout, legibus adprobantibus, publica poſcebat utilitas. Quibus conveniendi, ſibique jus certum condendi facultatem tribuit lex XII. tabul. ducta a lege Solonis Cajo relata. (*d*) Quam aliter Cujacius (*e*) ex libris Baſilicorum; aliter quoque Salmaſius: aliter Heraldus; aliter tandem Petitus legerunt. Verum ne tam fuſe, ac varie diſputata retractemus, ſuum cuique judicium relinquimus, illud vero praeterire minime poſſum, quod Salmaſius non tam fortaſſe docendi, quam contradicendi ſtudio ſcripſit: illicita nempe fuiſſe veteribus Athenienſibus collegia praedonum, propter infamem vitae illius rationem, communi judicio reprobatam: unde verba illa in lege Solonis ἐπὶ λείαν vertit in καπηλείαν, & pro collegio praedonum, ſubſtituit collegium circumforaneorum, & propolarum, qui a praedonibus emunt, ut carius vendant. Qua in re de induſtria videtur oblitus illius Tucydidis, (*f*) ſcribentis vetuſta aetate praeſtantiſſimum quemque virum, & ipſos heroas in mare praedatum exiſſe, tantum ut a ſuis civibus abſtinerent. Quod fuit honorificum vitae genus; tamquam privatae imago militiae, ut non mirum, ſi mos hic non omnino, neque omnibus ex partibus tempore Solonis evanuerat. Adeſt & Homerus, (*g*) apud quem ſine offenſione Telemachus a Neſtore interrogatur,

an

(a) Plin. *lib.* 18. *cap.* 1. & Gell. *lib.* 6. *cap.* 7.

(b) Varro *l.* 4. *de ling. lat.*

(c) *obſ. l.* 11. *c.* 5.

(d) *l.* 4. *ff. de colleg.*

(e) *obſ. l.* 7. *c.* 30.

(f) *init. hiſt.*

(g) Odiſ. 3.

an praedae cauſa eo appuliſſet? Ob eamdem cauſam & Petiti (*a*) emendationem quoque rejecerim, qui legit ἐπιλείον ad *frumentum*: cujus ſignificationis auctorem habet Heſychium. Sed ne de collegiorum generibus laboremus, quae licita eſſent, quaeve illicita, ſatis erit noſſe illa fuiſſe licita, quae fraude malisve artibus carerent. Quaecumque autem collegia legibus permitterentur, ea certi juris condendi ſibi facultatem habebant, dum ne publicis legibus adverſarentur. Hinc lex quae ſequitur:

(a) *ad leg. Attic. pag.* 4:8.

Sodales legem quam volent, dum ne quid ex publica lege corrumpant, ſibi ferunto.

XLVI. De Jurejurando.

Porro cum nullum habeant homines vinculum firmandarum pactionum jurejurando firmius: ideo cautum fuiſſe de jurejurando legibus XII. tab. oportet: atque inde legem traxiſſe Ciceronem (*b*) de religione jurisjurandi hanc.

(b) Cic. *de offic.* Gell. *l.* 7 *c.* 18.

Perjurii poena divina exitium, humana dedecus eſto.

XLVII. De Foenore.

Inter contractus crebra in civili vita eſt foeneratio, propter diſſolutos mores eorum, qui abſumtis propriis, indigent alienis. Rarior vero eſt in bene conſtituta republica, unde foeneratio exulat ſimul cum luxu, & intemperantia egeſtatis parente, ac voragine patrimoniorum. Luxuries enim exoriens, quas invenit, brevi ſuperat, ac tandem atterit opes: e quibus qui exciderunt occupati a vitiis, & eorum alendorum facultate ſpoliati, vel rapere coguntur vel quaeſtum, laboresque ſuos ſubjicere rapinis foeneratorum, quorum oportet avariſſimas quaſcumque leges, atque intolerandas conditiones tota vita ſubire. Quamobrem priſcis Romanae reipublicae temporibus, quando nondum peregrina luxuries ex Urbe nativam frugalitatem ejecerat, ſub levibus admodum uſuris pecunia mutua daba-

Digitized by Google

dabatur: praecipue cum ea aetate, nonniſi terreſtris uſura eſſet in uſu, rei nauticae peritia nondum a Romanis comparata, in qua ſeſe non ante primum bellum punicum exercuerunt. Creſcit autem uſura ex lucro pecuniae: quod a maritimis mercimoniis, & frequenti, ac celeri trajectione, ac venditione mercium venit. Ideo Athenis, unde facilis erat ad exteras oras appulſus, & crebri excurſus, receſſuſque navium propter navigandi facultatem, atque peritiam, & mercimoniorum facilitatem non a lege, ſed a voluntate foeneratorum uſuris ponebatur modus. Unde quae apud Romanos maxima erat uſura, nempe centeſima, erat inter Graecos minima. Quamobrem & inter Romanos, poſtquam mare pervium habuerunt, uſurae etiam prodiere maritimae terreſtribus, & communibus longe majores, propter pecuniae periculum, & lucrum navigationis. Modus autem a Decemviris conſtitutus uſuris communibus, atque terreſtribus maxime conveniebat frugalitati ac parſimoniae veterum. Non enim quaeſtum permiſerunt ſupra uſuras uncias, vel unciarum foenus, cujus origo atque cognitio eſt altius aliquanto repetenda. Sortem ſive pecuniam foeneri occupandam Romani dividebant in centena denariorum; de qua ſumma, quam ſtipulari licebat uſura, erat centeſima pars in menſem, quae duodecies repetita reddebat in ſingulos annos uncias, hoc eſt partes duodecim, ſive duodecim denarios annuos. Eaque dicebatur uſura centeſima, ſive quod ſingulis menſibus centeſimam partem, nempe unciam redderet, ſive quod centeſimo menſe uſurae illae ſortem aequarent. Quae uſura quia duodecim continebat uncias in ſingulos annos, *aes*, vel *as uſurarius* appellabatur: eratque veluti corpus & fons ceterarum, quae ſub ea, veluti ſub majori minores, continebantur: quia Romani rerum integritatem,

 ſive

ſive rationem totius conſtituebant in duodenario numero: idque ſolidum putabant, & integrum in ſua ſpecie, quod partibus duodecim componeretur: ex eoque numero diviſionis cujuslibet ratio deducebatur: hinc as haereditarius eſt haereditas integra in duodecim tribuenda partes. Multa enim, ut Varro ait, (a) antiqui duodenario numero finiebant. Hinc iisdem appellationibus partes aſſis, & partes uſurae centeſimae complectebantur, ſive in ſingulos menſes, ſive in ſingulos annos quis eas ſtipularetur. Annuae namque uſurae cumulus erant plurium menſtruarum, quae ſingulae ad annuam ſuae quantitatis uſuram eamdem rationem habebant, quam unus ad duodecim. Unde qui ſtipulabatur ſex uncias annuas, poterat ſingulis menſibus repoſcere ſemunciam, qui ſtipularetur annuas duodecim, poterat ſingulis menſibus exigere unciam, ſive centeſimam ſortis partem. Eademque ratione per reliquam uſurarum quantitatem excurritur: revocantur enim omnes ad aſſis rationem, iisdemque nominibus notantur. Unde uſurae centeſimae ſunt uncia perſolvenda ſingulis menſibus ex denariorum centenis. Semiſſes uſurae ſunt ſemuncia ſingulis menſibus, & ſemiſſis in annum. Trientes uſurae ſunt tertia pars unciae in menſem, quatuor unciae in annum. Quadrantes uſurae ſunt quarta pars unciae in menſem, tres unciae in annum. Sextances uſurae ſunt ſexta pars unciae in menſem, duae unciae in annum. Quincunces uſurae ſunt tertia & duodecima pars unciae in menſem, quinque in annum. Septunces uſurae ſunt dimidium, & duodecima pars unciae in menſem, ſeptem unciae in annum. Beſſes uſurae ſunt duo trientes unciae, ſive duo tertiae partes in menſem, octo unciae in annum. Dodrantes uſurae ſunt tres quadrantes unciae, ſive tres quartae partes in menſem, novem unciae in

(a) *lib. 4. de ling. lat.*

Digitized by Google

in annum. Dextantes, vel decunces uſurae ſunt tres quadrantes, & duodecima, ſive tres quartae partes, & duodecima unciae in menſem, decem unciae in annum. Deunces uſurae ſunt tres quadrantes, ſive quartae partes, & duo duodecimae unciae in menſem: undecim unciae in annum. Denique aſſes uſurae ſunt uncia in menſem, vel quot menſibus; duodecim unciae quot annis, hoc eſt uſura centeſima, ad quam initio jam expoſitam, nunc partium enumeratione recurrimus. Cum autem ſtipulabantur uſuras majores centeſimis, tum aſſem multiplicabant, & partes ejus: exigentes aliquando ſupra legitimam uſurarum ſummam, nempe binas, ternasve centeſimas: ut numquam tamen ab aſſis ratione diſcederent: quae ſumma eſt ratio apud Romanos diviſionum omnium, ſive perfecta cujusque integri corporis menſura, & numerus abſolutus. Eſt enim *as* quidquid ad μονάδα, & ad unitatis, quam vocant, rationem reducitur. Unde quidquid eſt unum in duodecim tributum partes *as*, nempe totum appellatur, idemque eſt quod Graecorum εἷς. (*a*) Hinc *aſſa vox*, quae ſola ſine tibiis canit. (*b*) Fluxit autem *aſſis* vox a Doribus, Siculis, & Tarentinis, a quibus Romani, & nummum gravis ponderis nempe χαλκὸν, & ipſius nomen acceperunt. (*c*) Nam ex Dorico αἶς Tarentini, & Siculi, eliſa media litera, fecerunt ἆς: indeque Romani utrumque vocabulum, nempe *aes*, & *as* habuerunt. Quorum olim nominum eadem erat ſignificatio, quia *aes*, & *as* primus nummus fuit Romanorum ex χάλκου, ſive aere percuſſus: unde *aes* pro *as* ſaepe veteres dixiſſe, refert Varro. (*d*) Cum igitur ſummam uſurarum, nempe centeſimam vocarent *aſſem*; quando centeſimas multiplicabant, earum numerum per multiplicationem aſſium exprimebant, nempe treſſes dicebant, quatruſſes, ſextuſſes, pro ternas,

(a) Salmaſ. *de uſuris pag.* 576.

(b) *idem de modo uſur. pag.* 261.

(c) Pollux. *lib.* 9. *vide* Scalig. *conject. in* Varr. 4. *de ling. lat. pag.* 42.

(d) *lib* 8. *de ling. lat. pag.* 132.

Digitized by Google

quaternas, ſenas centeſimas: vel dupondiarium, ſive binas centeſimas, tripondiarium ternas. (*a*) Porro cum Siculi ἄς, & λίτραν quoque Dorice dicerent; Romani *as* etiam appellaverunt libram: quae vox orta eſt ex Graecorum λίτρα, & ita noſtra etiam aetate in magnae Graeciae regionibus certum pondus appellant. Quia vero pars duodecima λίτρας, ſive librae apud Siculos vocabatur οὐγκία, ut Ariſtoteles apud Pollucem docet; (*b*) ideo Romanis uſurpatum fuit unciae nomen pro duodecima parte librae, ſive aſſis. (*c*) Ceterae autem partes utrimque traxere appellationem ſuam, ut inveſtigando patebit. Ab aſſe igitur uſurario, demta uncia, ſuperſunt undecim, ſive *deunx*, quaſi aſſis, una demta. (*d*) Etenim *de* apud Latinos tollit, ut apud Graecos ἀπὸ: unde *demens*, hoc eſt ſine mente, *deſtruere*, hoc eſt ſtructuram tollere: undeviginti, vel duodeviginti, quaſi viginti, una, vel duabus demtis partibus. Eadem ratione dicuntur uſurae dextantes, ſive decem unciarum: quia demta ſexta aſſis parte, nempe ſextante, ſuperſunt decem. Unde dicitur *dextans*, quaſi *deſextans*, hoc eſt *demta ſexta*. Item dicitur *dodrans*, quaſi dequadrans as: a demto enim quadrante ſuperſunt partes novem, nempe dodrans. Quam nominis originem retineo donec in mentem venerit melior. Non minus tenebrarum invenio in voce *bes*, ſive octo unciae: quam vocem Varro deducit ex veteri *des*: etenim ſaepe apud antiquos *d* pro *b*, ſic *duellum* pro *bello*. Unde Varro *bes* pro *des*, quaſi demtis unciis quatuor, nempe triente: quo ablato ſuperſunt partes octo. Feſtus inde dictum putat, quod *bes*, bis triens ſit aſſis: nempe octo partes, quae dividuntur in duos trientes. Quam ſententiam a Scaligero rejectam fulcit opinione ſua Salmaſius, putans olim dictum fuiſſe *dues* pro *bes*. *Duis* autem pro duo, unde

(a) Salmaſ. *pag.* 268. *de modo uſurar.*

(b) *lib.* 9. *vide* Scalig. *conject.* *in* Varr. *pag.* 41.

(c) Salmaſ. *de modo uſur. pag.* 241.

(d) Varro *lib.* 4. *de ling. lat. p.* 41.

unde *dues*, quaſi duae partes aſſis, ac poſtremo *bes*, indeque natum ait, ut non *dueſſes* dicerent pro *duobus aſſibus*, ſed *dupondium*: quia *dueſſis*, vel *beſſis* vocabulum jam ſuſceperat ſignificationem duarum partium aſſis, ſive duorum trientium. Quam ego Scaligeri (a) antepono conjecturae ſcribentis, *bes* ſive *des* inde dictum, quia deinceps ab aſſe dematur: nam dodrans demit ab aſſe quadrantem; dextans duas uncias; deunx unam. Nihilo felicior eſt Voſſius *bes*, ſive *des* dictum exiſtimans, quia demitur triens. Septunx originem ſui nominis ex ſe profert. Semis quamquam deduci poteſt ab ἥμισυ, trajectis extremis literis, tamen, Varrone auctore, placet hanc vocem aſſerere linguae latinae, *ſe* enim ſignificat dimidium, ut *ſelitra*, & *ſemodius*, quaſi librae dimidium, & modii: atque ita *ſemis*, veluti *ſemias dimidium aſſis*. Sextans etiam Romanorum eſt vocabulum, quaſi ſexta pars aſſis: quod ſimile videtur graeco ἑξὰς ejusdem ſignificationis. Magis tamen ad graecum ſonum accedunt *quadrans*, & *triens*, ſignificatione tamen a graecis diverſa. Τριὰς enim Graecorum, unde Romanorum triens, tres aſſis partes ſunt, ſive tres unciae: apud Romanos vero triens uncias continet quatuor: eſt etenim tertia pars aſſis. Τετρὰς ad cujus exemplum natum eſt Romanorum quadrans, apud Graecos quatuor complectitur uncias: cum quadrans apud Romanos, uncias complectatur tres; eſt etenim pars aſſis quarta. (b) His vocabulis apud idoneos, cultosque ſcriptores uſurarius aſſis cum ſuis exprimitur partibus: pro quo barbari ſubſtituerunt duodecim pro centenario, vel undecim, vel decem, vel novem, vel octo, vel ſeptem, vel ſex, vel quinque, vel quatuor, vel tres, vel duo, vel unum: cum dicere oportuiſſet uſuras centeſimas, deunces, dextantes, dodrantes, beſſes, ſeptunces, ſemiſſes, quin-

cun-

(a) *apud* Feſtum *in verbo* bes.

(b) Salmaſ. *de modo uſur. cap.* 6. *pag.* 255.

Digitized by Google

cunces, trientes, quadrantes, ſextantes, uncias: unde qui ſcribunt pecuniam foenerat ad rationem quatuor pro centenario, latine dicerent expeditius, pecuniam foenerat ſub uſuris trientibus, & ita in reliquis. Centeſimae uſurae, quam frequenter invenimus apud Scriptores veteres, inſigne monumentum adducit ex veteri inſcriptione Salmaſius: (a) unde, ratione bene ſubducta, manifeſto apparebit quantitas unciarum duodecim in annos ſingulos. Hanc non Romani exemplo Graecorum centeſimam, ut Salmaſius exiſtimabat; ſed Graeci exemplo Romanorum ἑκατοστὸν τόκον appellarunt, ut Gronovius oſtendit: eaſdemque vocarunt, ob ea, quae praediximus, uſuras aſſes. Quincunces, & deunces memorat Perſius. (b)

Quid petis? ut nummi, quos hic quincunce modeſto
Nutrieras avidos pergant ſudare deunces.

Dextantium uſurarum veſtigium oſtendit Salmaſius in alia inſcriptione: quam eodem capite adducit.

Dodrantium uſurarum nulla mihi adhuc oblata eſt mentio. Uſurarum beſſium teſtis eſt Cicero ad Atticum (c) his verbis: *Foenus ex triente idibus quintilibus factum eſt beſſibus.* Septunces uſuras conſervavit marmorea tabula teſtamenti Venetiis, quam eodem capite Salmaſius explicavit. (d) Semiſſium vero uſurarum plura teſtimonia occurrunt, cum eſſent crebriores, utpote mediae inter maximas, & minimas uſuras: & finis graviorum, ac leviorum initium. Unde Ulpianus. (e) *Et niſi poſuerint haeredes uſuras leviores intra ſex menſes, ſin minus uſuras ſemiſſes Reipublicae pendant.* Eaſdem ſemiſſales uſuras Modeſtinus appellat. (f) Quincunces uſuras praeter Perſium Scaevola, (g) memorat etiam, & Ulpianus:

(a) *de modo uſur. cap. 7. pag.* 273.

(b) Satyr. 5.

(c) *epiſt.* 14. *lib.* 4.

(d) *pag.* 278.

(e) *l.* 5. *ff. de oper pub.*

(f) Modeſtinus *l.* 10. *ff. de pollicitat.* Columella *lib.* 3. *cap.* 3.

(g) *l. creditor, §. Titius, ff. de ſolution.*

mus: (*a*) apud quem etiam eſt mentio de trientibus uſuris, (*b*) quas paſſim reperies apud veteres praecipue Lampridium, (*c*) Capitolinum, (*d*) Ciceronem. (*e*) Quadrantes uſurae leguntur apud Scaevolam. (*f*) Sed nulla mentio in jure ſextantium. Tandem deſcendimus ad uſuras uncias, nempe ad unciarum foenus, quod unum habitum fuit juſtum in legibus XII. tab. temporibus nempe modeſtiſſimis, & mercatura quam rariſſima: nondum aperto mari, commercioque aliarum nationum. Ad quas Romani aditum ſibi armis patefecerunt, unde victores in Urbem redeuntes, eam in ſervitutem dedere peregrinae luxuriae, quam ſecum advexerant. Creſcentibus autem in dies rerum, hominumque commerciis, crevit etiam opulentia paucorum, cum plurimorum egeſtate: unde legitimum uſurae modum ſuperarunt: ut non raro novis legibus modeſtiam priſtinam renovare oportuerit, & uſuras effrenes coërcere. Nam & peregrinam luxuriam jam antevenerat avaritia. Etenim ab anno Urbis uſque CCCLXXI. in Manliano tumultu ingraveſcentis foenoris, teſtem habemus vocem Centurionis, qui ſe poſt multiplicem ſortem perſolutam, uſuris eam ſemper mergentibus, obrutum aere alieno querebatur. (*g*) Quamobrem anno A. V. C. CCCLXXVI. Licinia lex a C. Licinio Stolone trib. pleb. Sp. Furio Medullino, P. Cloelio Siculo lata conſtituit, ut eo deducto de capite, ſive de ſorte, quod erat uſuris pernumeratum, id quod ſuperfuiſſet triennio, aequis portionibus perſolveretur. (*h*) Cumque a foeneratorum immanitate, pauperum vulnera recrudeſcerent anno CCCXCVI. M. Duillius, & L. Moenius trib. plebis tulerunt, ut foenus ne majus unciario exerceretur, (*i*) quae fuit reſtitutio legis Decemviralis, (*k*) quod foenus anno CDVI. redactum fuit

ad

(a) *l. 7. ff. de administr. tut.*

(b) *l. 7. §. 10. ff. de administr. tut.*

(c) *in* Alexand. Sever.

(d) *in vita Antonini Pii.*

(e) *in epiſt. ad Attic.*

(f) *l. liberto 21. §. Largius 4. ff. de ann. legat.*

(g) Livius *lib. 6. cap. 14.*

(h) Livius *lib. 6.*

(i) Liv. *lib. 7.*

(k) Tacit. *lib. 6. annal.*

Digitized by Google

(a) Liv. *lib.* 7. Tacit. *eod.*

(b) Livius *eod.*

(c) *lib.* 5. *ad Attic. epiſt. ult.*

ad ſemiunciarium. *(a)* Tandem anno CDXI.L.Genutius trib. plebis tulit, ne amplius foenerari liceret. *(b)* Quod non longum permanſit. Moribus enim in diem vitiatis, dum luxuria ſupergrederetur opes, exceſſit etiam uſura legitimum XII. tab. modum; adeout legitima uſura jam centeſima duceretur. Vicit omnes tandem avaritia leges: ut foeneratores binas etiam, ternas, quaternas, pluresque centeſimas ſtipularentur. Unde Scaptius, teſte Cicerone, quaternas poſtulabat centeſimas *(c)* a Salaminiis. Plura exempla praetereo. Haec quantum tenuis noſtra facultas tulit, ex involutiſſimis hac de re Criticorum commentariis, ac ſane perplexis enucleate promere ſtuduimus: & e variis, ac diſcrepantibus opinionibus eam ſelegimus, quae magis cum veteribus monumentis congruere videatur. Siquidem homines, alioqui doctiſſimi, foenus unciarium cum uſura centeſima confuderunt: ne Accurſium cum ſuis, magis temporum barbarie, quam propria culpa interdum peccantem, accuſemus, qui uſuras centeſimas exponit eas, quae anno ſortem aequarent; ſemiſſes, quae dimidium ſortis; trientes, quae tertiam, quadrantes, quae quartam illius partem quotannis redderent. Manucius cum diſtinctionem annuarum uſurarum, & menſtruarum excogitaſſet, uſuras annuas conſtituit ſemiſſes, beſſes, trientes: menſtruas vero fecit centeſimas, quae ſcilicet ſingulis menſibus redderent unciam. Et tam ipſe, quam Adrianus Junius, Joſephus Scaliger, & Ritterſutius ad hanc legem, unciarium foenus acceperunt pro uſura centeſima: quibus neſcio quam recte Salmaſius accenſeat Hotthomannum longe alia tradentem in expoſitione legum XII. tabul. Primam vero, & puram hujus eruditionis lucem extulit Hermolaus Barbarus in caſtigationibus Plinianis. Qua ducti

Bar-

Digitized by Google

Bartolomaeus Soccinus, Budaeus, Alciatus, Antonius Auguſtinus, Sigonius haec antiquitatis monimenta feliciter illuſtrarunt; ut poſtremo Salmaſius, & Joannes Fridericus Gronovius, alter in tractationibus de uſuris, alter in diſputationibus tribus de centeſima, & aſſe unciario, ſingulis erroribus exploſis, & veterum teſtimoniis explicatis, diluerint quidquid adhuc tenebrarum incumbebat. Tandem ne quid ad legem Decemviralem pertinens reticeamus, cum abſurdum videretur e pecunia re ſterili pecuniam oriri, uſuram ſupra unciam veteres turpiorem ipſo furto duxerunt. Etenim furem in duplum, foeneratorem in quadruplum damnarunt: utpote cujus pecunia tamquam teredo obliguriret alienas opes, & ex Catonis ſententia ſanguinem etiam, & vitam hominum hauriret. Hinc lex.

Si quis unciario foenore amplius foeneraſſit, quadruplione luito. Eſt autem, ut diximus, uſura uncia, centeſima pars, quae de ſorte quotannis pendebatur.

XLVIII. DE CRIMINIBUS, ET PRIMO DE FURTIS.

Expeditis civilibus negociis, tranſeamus ad delicta tum privata, tum publica, cum quibus tractationem de judiciis conjungemus, poſtremoque publicum jus univerſum, & leges ad religionem pertinentes explicabimus. Exordiemur autem a furto, quod Lacedaemones poena exemerunt, exiſtimantes hoc veluti ludo exerceri pueros ad inſidias militares: eademque furtorum licentia erat apud Aegyptios. *(a)* Draco tamen Athenienſium legiſlator cruentus, omnia genera furtorum capite punivit. Quam legem temperavit Solon, qui poenam capitis tantum ad furta graviora cohibuit. *(b)* Itaque furtum ad quinquaginta drachmas duplione multavit, & carcere: ſupra

(a) Gellius *l.* 11.*c.*18. Diod. Sicul. *l.*1.

(b) Petit. *ad leg. Attic. lib.*7. *tit.*5. Gell. *lib.* 11. *cap.*18.

vero quinquaginta drachmas furem ad undecim viros puniendum abduci juſſit: itemque ſi noctu quis furaretur, aut in balneo, aut in gymnaſio, capite plectebatur. (a) Sicuti & ſacculari, cingula incidentes, ut marſupium auferant, quos Plautus appellat ſectores zonarios. (b) Non diſſimile ſanxit Plato, (c) ut qui noctu furandi cauſa ingredientem occidiſſet, ei eſſet impune. Lex vero divina (d) nocturnum furem occidi permiſit, non vero interdiarium ἡμεροκλέπτην, cui contrarius eſt ἡμερόκοιτος, (e) dormitator, fur nocturnus, ut appellatur a Plauto in Trinummo:

- - - - - - - - - - - mira ſunt
Ni illic homo ſit, aut dormitator, aut ſector zonarius.

Majoris autem periculi tempore, nempe nocturno cautiores eſſe oportebat homines ab inſidiis, & rapinis: a quibus ut maleſici abſtinerent, leges nocturni furis caedem impunitam dimiſerunt. Quae fuit etiam ſententia legis XII. tabul. in quas Atticarum legum convenere ſenſus. Igitur Decemviri nocturnum furem quoquo modo interſici permiſerunt: ne, dum quis modum in re ſua defendenda teneret, & quaereret; lucis ope deſtitutus, aut ſpoliaretur a fure, aut obtruncaretur. (f) Quamobrem Jacobus Gothoſredus haud temere, meo judicio, ſuſpicatur verba illa apud Cajum, (g) ubi legis hujus ſententiam refert: *ut tamen id cum clamore teſtificetur*, adjecta fuiſſe a Triboniano; cum Cicero, (h) Seneca, eoſque ſecutus Auguſtinus, licere ſcribant, furem occidere quoquo modo: niſi putemus interpretatione J.Ctorum XII. tab. verba flexa fuiſſe ad lenitatem. Interdiarii vero furis occidendi poteſtatem ita Decemviri fecerunt, ſi adverſus dominum rem ſuam reprehendentem fur ſe telo defenderet, ac dominus quirita-

ret,

(a) Demoſth. *contra Timocrat.* Pollux. *lib.4. cap.6.*

(b) *in Trinum.*

(c) *lib.9. de legibus.*

(d) *Exod.22.*

(e) Cujac. *obſ. lib.11. cap.27.*

(f) Gell. *lib.11. cap.18.* Theophil. *Inſtit. de perpet. & tempor. act.* Servius *in 8. Aeneid.*

(g) *l.4. ff. ad L. Aquil.*

(h) Cic. *pro Milone.* Seneca 10. *controverſ. ult. in fin.* Aug. *quaeſt. ſup. Exod.* Cujac. *obſ.* 11. *cap* 27.

ret, ſive publice Quiritium, nempe Civium Romanorum fidem imploraret, ſolennibus illis, ut mos erat, verbis:

Porro Quirites veſtram fidem imploro.

Telorum autem appellatione veniunt fuſtis, lapis, ferrum, & quidquid denique nocendi cauſa comparatur. (*a*) Quid ſi deprehendatur a non domino? an idem ei licebit in furem? Hotthomannus ait: quia lex XII. tabul. indefinite loquitur, neque dominum nominatim ſignificat. Alii negant, quibus durum videtur a non domino alienum damnum morte vindicari, niſi non tam ut furem, quam ut ſicarium, qui arma expediſſet, hunc etiam a non domino puniri dicamus: ut recte interpretatur D. Auguſtinus, (*b*) inquiens: *Hoc etiam in antiquis legibus ſaecularibus invenitur, impune ſcilicet occidi nocturnum furem quoquo modo: diurnum autem ſi ſe telo defenderit: jam enim plus eſt, quam fur.* Si vero fur neque noctu, neque cum telo deprehenderetur verberibus caeſus domino rei ad ſervile miniſterium tradebatur. Verum humanioribus poſtea temporibus lex Portia pro dignitate civium Romanorum lata ſuſtulit verberum poenam, & Praetor loco alterius poenae, qua fur tamquam ſervus domino addicebatur, ſubſtituit multam quadrupli ejus rei, quae ſurrepta eſſet. (*c*) Erga impuberes propter aetatem Decemviri fuere mitiores: non enim eos addixerunt, ſed magiſtratus arbitratu verberandos dederunt, ut & noxam quoque ſarcirent. (*d*) In ſervis vero ſupplicium exaſperarunt maxime: ut enim in graviſſimis criminibus conſueverat, verberibus affectos e ſaxo Tarpejo dejiciebant: quam poenam leniorum temporum diſciplina mitigavit. Si vero furtum, ſciente domino, factum eſſet, is

(a) *l. 54. ff. de furtis.*

(b) *cap. 3. extra de homicid. vol. vel caſual.* Hotthom. *in hanc leg.*

(c) *l. in furti 50. ff. de furt.* Contius, Cujac. Ant. Aug.

(d) Gell. *lib.* 11. *cap.* 18.

ſervum noxae tradere jubebatur. (*a*) Furtum vero non manifeſtum, quia inde abeſt audacia, quae merito in furto manifeſto punitur, non quadruplo, ſed dupli poena vindicatur etiam ex XII. tab. (*b*) Jus tamen domino erat cum fure tranſigere, atque poenam ei condonare: quam facultatem etiam a XII. tabul. legibus trahebat. Eaque pactione ipſo jure furti actio tollitur, cum aliae pactiones neque ad perimendam, neque ad ſuſcitandam actionem ſufficiant. (*c*) Ideo autem hic pactiones actionem perimunt, quia paciſcendi facultas ab ipſa lege conceditur. Nec tantum poena furti nec manifeſti: ſed etiam quadruplum furti manifeſti, ſive poena Praetoria, Cujacii ſententia, pacto remittitur; (*d*) ſicuti & pacto remittitur actio injuriarum ex lege Cornelia. (*e*) At quoniam ad ulciſcendum furtum actionem poenalem, & condictionem in ipſam rem furto ablatam habemus: ſi ſuper actione poenali decidatur, condictio ſupererit: & neque per actionem condictio, neque per condictionem poenalis actio conſumitur. (*f*)

XLIX.
De furto per lancem, et licium.

Ad furti manifeſti poenam leges XII. tabul. furtum redegerunt, quod per lancem, & licium conceptum dicebatur, a Gellio ſine ulla illius explicatione memoratum. Unde locum dedit poſteriorum aetatum vaticiniis, & proximiorum praecipue temporum: quibus quaſi non liceat quidquam ex antiquitate neſcire, malunt eruditi argutando ſe alioſque decipere, quam tantiſper in re ulla dubitare. Nos quamvis, & augurari etiam poſſemus (non enim ut rerum, ita ſumus & nugarum inopes,) abſtinere tamen malumus hanc a lectore moleſtiam; ſatis enim fatigabitur aliorum opinionibus cognoſcendis: e quibus & nos afferemus aliquot, ac primo illam Alciati, (*g*) quam paucis immutatis

(a) *l.* 2. *§.* 2. *ff. de noxal. act.*

(b) Gell. *lib.* 11. *cap.* 18. Cat. *de re ruſtic. in prooem.* Cujac. *ad Theophil. Inſtit. lib.* 4. *tit.* 8. §. 4.

(c) Paul. *leg.* 13. §. 1. *ff. de pact.*

(d) Cujac. *ad l.* 17. *ſive ad lib.* 3. Paul. *ad edict.* §. 1.

(e) *l. non ſolum §.* 1. *ff. de injur. l. ſtichum §. naturalibus, ff. de ſolut. l.* 1. *§. penult. C. de natural. liber.*

(f) Ulp. *l.* 3. *ff. de condit. furt.*

(g) *l.* 1. *parerg. cap.* 8.

Digitized by Google

tis adrogat ſibi Pithœus, (a) tradens Lictores, jubente magiſtratu, licio ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam, cujus licium erat inſigne, cum alio comite judicium in lance, fidemque praeferente, furtum quaeſitum in domos intrare conſueviſſe; indeque dictum eſſe *conceptum*, ſive *inventum per lancem, & licium*. Cum ſcilicet hac arte res furto ablata reperiretur apud ipſum furem: nam ſi a fure alteri res traderetur, & inde abduceretur, tum non conceptum, ſed oblatum furtum dicebatur. Suas etiam addidere interpretationes Balduinus, & Hotthomannus. Caput vero interpretationum aliarum eſt ea, quam legimus apud Feſtum, & cum qua convenit Ariſtophanes in Nebulis, & Plato de legibus lib. 12. ad eumdem reſpicientes morem, de quo haec Feſtus: *Lance, & liceo dicebatur apud antiquos; quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrumfamilias, aut virginum praeſentiam.* Quem Joſephus Scaliger morem, ex ſupra demonſtratis auctoribus, ab Athenienſibus repetit, ac licium explicat cincticulum, quo qui furtum quaerebant nudi amiciebantur, dum aedes ſuſpectas ingrederentur, ubi ne a matribusfamilias, aut virginibus conſpicerentur, lancem ſibi ponebant ob oculos, & ingrediebantur nudi, ne aliquid inferre poſſent in eam domum fraudulenter, quo poſtea dominum illius calumnioſe accuſarent uti furem, ob rem in ejus domo deprehenſam, ut colligitur ex Ariſtophanis Scholiaſte in Nubibus. Sed jam fragmenta legum ad furta pertinentium ſubjiciamus.

(a) *ſubciſiv. lib. 1. cap. 2* Petit. *ad leg. Attic. lib. 7. tit. 5. de furtis.* Cujac. *ad l. in rem ff. de rei vindicat. ſive ad l. 21. Paulli ad edict.*

Si nox furtum faxit, ſi im aliquis occiſit, jure caeſus eſto.

Si

Si luci furtum faxit, ſi im aliquis endo ipſo capſit, verberator, illique, cui furtum factum eſcit, addicitor.

Servus virgis caeſus ſaxo dejicitor.

Si ſervus, ſciente domino, furtum faxit, noxiamve noxit, noxae dedito.

Si ſe telo defenſit quiritato, endoque plorato: poſt deinde ſi caeſi eſcint ſe fraude eſto.

Si adorat furto, quod nec manifeſtum eſcit, duplione decidito.

Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti ne adorato.

Si furtum lance, licioque conceptum eſcit atque uti manifeſtum vindicator.

Nox) pro noctu ſaepe veteres. (a)

Im) pro eum dixerunt veteres, ut notat Feſtus, & Macrobius eodem loco. Ennius.

Omnes corde patrem praebent, animoque parentem
Circumfuſi im.

(a) Macrob. I. *ſaturnal.* 4. Auſonius Popma *de uſu antiquae locutionis c.* 10.

Endo) veteribus pro *in*, ut alibi.

Capſit) pro *ceperit*.

Eſcit) pro *erit*: ab *eſum* pro *ſum*, ut notavimus alio loco.

Quiritare) *clamare*, ab iis natum, qui Quiritium, hoc eſt Pop. Rom. opem in periculis implorabant. (b) Lucil.

Haec in quam rudet e roſtris, atque ejulavit
Concurſans velut arenarius clareque quiritans.

(b) Lucil. 6. *ſatyr.*

Endoplorato) ab *endo* pro *in*, & *ploro* veteres fecerunt *endoploro*: unde *endoplorato*, *implorato*, ſive opem civium invocato. Feſtus.

Se fraude eſto) ſine fraude eſto, hoc eſt impune eſto.

Ado-

Adorat) *adorare* priſce ſignificabat *agere*. Feſtus in verbo *adorare*: atque hinc ait legatos dictos oratores, quod mandata populi agerent.

Deciſum eſcit) tranſactum fuerit: *decidere* namque dicebant pro *tranſigere*, *paciſci*: quod loquendi genus ex uſu librorum veterum J. Ctis inhaeſit, ut notavit Cujac. obſer. 10. cap. 11.

Lance licioque) quid ſit lance, & licio docuimus in contextu.

Conceptum) furtum conceptum ſcribit Juſtinianus dici, cum apud aliquem teſtibus praeſentibus res quaeſita erat, & inventa.

L. De Arboribus Furtim Caesis, et Fruge Secta.

Non minori ſtudio, quam urbem, Romani agros cuſtodiebant: cum ſecundum militiam, agrorum cultus apud eos eſſet illuſtris. Quo igitur a frugibus fures abſterrerent, graviter animadverterunt in eos, qui noctu fruges aratro quaeſitas, excultas, aut paviſſent, hoc eſt excuſſiſſent immaturas, aut maturas ſecuiſſent. Paveri enim frumenta veteres dicebant ea, quae de vagina, de qua nondum exiſſent, excudebantur, ut Feſtus docet. An idem quod *pavire*, unde *pavimentum*: quia *pavire* eſt *tundere*, & pulſare terram, ut aequetur, & condenſetur, unde & frumenta, quod excuterentur, *paviri* dicebantur? ductum eſt enim *pavire* a παίειν ferire, eſt igitur *pavire* quaſi *quatere*. Quoniam autem qui fruges alienas obtriviſſet, rapuiſſetve, Cererem, quae frugibus praeerat, laeſiſſe credebatur; ideo illum hominem Cereri devovebant, veluti gratam Deae victimam, & Cereri ſacrum appellabant ſuſpendioque necabant. Qua in re non procul abiere Romani ab auſteritate Draconis Athenienſis legiſlatoris, quem Plutarchus refert, fures agrorum pari cum ſacrilegis, & homicidis poena damnaſſe. (a) Lenius vero propter aetatem agebatur cum impube-

(a) *vide* Balduin. *ad hanc leg.*

puberibus: qui verberibus affecti damnum duplione ſarciebant. Quae poena poſtea, ſublatis verberibus, ex edicto Praetoris, & mitigata ſeveritate legum XII. tabul. complexa eſt aetates hominum alias, & omnes caſus: *(a)* unde porrigitur etiam ad arbores furtim caeſas: pro quibus ex legibus XII. tab. conſtituta fuerat multa XXV. aeris in ſingulas arbores: ſiquidem non furtum, ſed damnum puniebatur. Neque enim qui alienas arbores caedit, continuo furandi animum habet. Furtim enim caedere eſt caedere clam, potius alieni damni, quam ſui lucri cauſa, ignorante arborum domino: nam ſi eo ſciente, atque invito caedantur, non clam, ſed vi caedi videntur: ideoque adverſus reum oritur actio *de vi* longe gravior. *(b)* Igitur quia furtum ex furandi cupiditate conſtituitur; *(c)* ideo ſi furandi animus probetur, concurret cum hac actione actio etiam furti, & rei perſequendae gratia condictio furtiva, vel actio ad exhibendum. *(d)* Immo & tamquam latrones puniuntur, qui arbores caedunt, & maxime vites, quarum eſt utilitas major: *(e)* unde colligitur ex hac cauſa poſſe actorem civili, & criminali judicio experiri. Quamobrem Servius ad illud Virgilii eclog.3.

Atque mala vites incidere falce novellas

addit: *Fuerat autem capitale ſupplicium arbores alienas incidere.* Quid autem arborum nomine veniat Ulpianus quaerit, docens & vites, & hederas, & arundines, & ſalicta ea ſub appellatione contineri. *(f)* In duplo autem, quod ex Praetoris edicto venit, continetur, quidquid domino damni acciderit. Atque ut Cujacius notat *(g)* duplum in actione non eſt extra rem: duplo ineſt res, quae abeſt actori; & poena eſt ſimpli tantum, quod rei accedit. Sed jam legem exhibeamus:

(a) Paul. *lib. 2. ſent. ubi* Cujac. *tit. penult. & tit. 20. lib. 5. ubi idem* Cujac.

(b) Cujac. *ad l. 8. ff. de arb. furt. caeſ. ſive ad lib. 39.* Paulli *ad edictum.*

(c) *l. furtim 7. §. 11. ff. de arbor. furt. caeſ.*

(d) Cujac. *loco cit.*

(e) *l. 2. ff. de arbor. furtim caeſis.*

(f) *l. 3. ff. de arbor. furt. caeſ.*

(g) *l. 8. ff. de arbor. furt. caeſ. ſive lib. 38.* Paul. *ad edict.*

Qui

Qui frugem aratro quaeſitam furtim nox pavit, ſecuitve ſuſpenſus Cereri necator.

Impubes Praetoris arbitrio verberator, noxiamve duplione decernito.

Si injuria alienas arbores caeſit in ſingulas xxv. aeris luito.

Nox) pro *noctu* priſce dici conſueviſſe ſupra jam oſtendimus.

Pavire) ferire a *παίω*, uti diximus, interpoſito *v* conſona factum eſt *pavio*, & inde *pavo*.

Duplione decernito) hoc eſt duplum pro noxa, ſive damno praeſtare jubeto.

LI.
DE DOLO IN RE DEPOSITA.

Furto proximus eſt dolus in depoſito admiſſus: quod crimen Decemviri duplione punierunt: hoc eſt, non ut aliqui explicant duplicibus fructibus; ſed dupli ejus rei praeſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat; Siquidem reus inficiaretur, ut Cujacius putat. (a) Quam ſententiam his Jacobus Gothofredus verbis ad imitationem vetuſtatis expreſſit:

Si quid endo depoſito dolo malo factum eſcit, duplione luito.

(a) *parat.* C. *de poſit.* & *in ſent.* Paul. *lib.* 1. *tit.* 19. *l.* 55. §. 1. *ff. de adminiſ. tut.* Paul. *apud Auct. collat. leg. Moſaic. tit.* 10. *de depoſito.*

LII.
SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR.

Praeter ſuperiora damna, quae clam, & conſulto inferuntur agris, occurrunt ea, quae non hominis dolo, neque data opera, ſed caſu potius oriuntur; veluti quae veniunt a quadrupedibus, a quibus, utpote rationis expertibus, injuria nullus afficitur. Hinc Socrates, quod ira correptos homines mentis uſu carere arbitraretur, percuſſus ab homine irato, non plus commovebatur, quam ſi, ut ipſe dicebat, calcibus a bove peteretur. Igitur Decemviri, ut ſubvenirent dominis detrimento affectis ab aliena quadrupede, quae laſcivia, furore, aut feritate acta damnum dediſſet, ſtatuerunt, ut dominus quadru-

Digitized by Google

pedis ſi noxiae, ſive damni dati aeſtimationem ſubire nollet, quadrupedem noxae dederet, hoc eſt traderet ei, qui damnum accepiſſet. *(a)* Ideo hanc reo conditionem Decemviri deferunt, ut aut damnum ſuo ſumtu ſarciat, aut quadrupedem tradat. Cujus juris exordia odorari licet in lege illa Solonis de cane qui momorderat, quem quatuor cubitorum catena vinctum noxae dandum conſtituerat, *(b)* ceteraque ad pauperiem pertinentia ex attico jure in Romanum fluxiſſe credendum, ex eo praecipue, quod jus noſtrum hac in re maxime cum Platonis lege conveniat, qui forſan eam ex attico jure decerpſit. *(c)* Ex lege autem Solonia *de cane* Cujacius putat corrupte dici *Peſolaniam de cane*: eamque non aliam arbitratur legem, quam hanc Solonis, perperam appellatam ex corrupta ſcriptura *Peſoloniam* *(d)* Democritus vero quadrupedem alteri noxiam necandam omnino jubebat. *(e)*

LIII. De Pastu Pecoris.

Adjungitur huic alia noxalis actio de paſtu pecoris, nempe de damno dato a pecore in alienum agrum immiſſo, ut pariter aut pecus dedatur, aut damnum ſarciatur: quam particulam ſuperioris legis fuiſſe putat Hotthomannus, hac tamen ratione diſtinctam, quod pauperies damnum eſt cum detrimento rei, ſive corruptae ſive obtritae: paſcendis autem pecoribus dominus quidem damno afficitur in re ſua, ſed res ipſa non corrumpitur, non labefactatur, quia non vertitur in uſum alienum a ſua natura: ideo diſcreverunt Decemviri has actiones, quas Paullus permiſcet, quia diſtinctis ex initiis oriantur. Lege vero Salaminia ſi porcus alienam frugem depaſceretur, ei dentes excutiebantur. *(f)* Recte vero Cujacius notat in has actiones pecudes venire, non beſtias, *(g)* non canes, qui non ſunt inter pecudes. Non deerat fortaſſe certum caput in XII. tab. ubi de damno ab homine dato cavebatur.

(a) *l.1. ff. ſi quadrupes paup. feciſ. dicatur.*

(b) Plutarch. *in* Solon. *pag.* 91.

(c) *lib.2. de legibus.*

(d) *ad tit.* 15. Paul. *ſent.*1.

(e) Stoboeus *ſerm.* 145.

(f) AElian. *l.* 5. Euſt. *in Od. ſ. lib.*18.

(g) *ad* Paul. *ſent. lib.*1. *tit. ſi quadrup. damn. intul.*

Digitized by Google

batur. Quod adeo excidit, ut vix verba ſuperſint ad indicium. Orta enim lex Aquilia, quae argumentum hoc luculentius credo tractabat, omne prorſus ad ſe ſtudium J. Ctorum avertit: unde non mirum, ſi caput illud XII. tabul. jacuerit, ac denique perierit, ſicuti, & ceterae leges de damno, quibus una cum lege XII. tab. derogatum fuiſſe per legem Aquiliam, Ulpianus refert. (*a*) Supereſſe credunt ex ea lege vocem *rupitias* apud Feſtum, niſi malimus cum Scaligero legere *rupſit*, ſive *damnum dederit*, ut relatum invenimus apud Ulpianum ex legis Aquiliae contextu eodem tit. l. 27. §. 5. *Quod uſſerit, fregerit, ruperit injuria*. En autem Decemviralium legum veſtigia.

(a) *l. 1. ff. ad l. Aquil.*

Si quadrupes pauperiem faxit, dominus noxiae aeſtimiam offerto: ſi nolit quod noxit dato.

Si injuria rupitias - aſt ſi caſu ſarcito.

Qui pecu endo alieno impeſcit.

Impeſcit) verbum hoc in lege ita reſtituit Gothofredus Feſti auctoritate ſcribentis: *Impeſcere in latam ſegetem paſcendi gratia immittere*. Cetera ſatis declarantur ex iis, quae ſupra notavimus.

LIV. DE TIGNO INJUNCTO.

Antequam a damnis diſcedamus, exponenda lex eſt de tigno injuncto, quod etiam eſt damni genus: ejusque praeſtandi cauſa leges XII. tabular. prodiderunt actionem. Tigni nomine materies omnis venit ad domos aedificandas, & vineas conſtruendas idonea: ut etiam lapides, teſtae, tegulae, perticae, & pedamenta eo vocabulo contineantur. (*b*) Si quis igitur domino ignorante tignum alienum ſuo aedificio junxerit ſciens, quaſi furti tenetur. Et adverſus eum dominus agere poteſt ad exhi-

(b) *l. 1. §. 1. ff. de tigno junct. l. tigni 62. ff. V. S.*

exhibendum, non quidem ut tignum ſolvatur, cum hoc publica utilitas vetet, ne per eam cauſam aedificia diruantur, & vinearum cultus turbetur; ſed ut aeſtimatio damni praeſtetur. (*a*) Actio autem ex XII. tabul. datur in duplum contra illum, qui tignum furtivum, vel ab alio ſurreptum ignorans aedificio ſuo junxerit. (*b*) Idque ob eam rationem, quia tignum furtivum, apud eum fuerit conceptum, ſive inventum, quod vindicari non poteſt. Is vero ab eo, qui rem furtivam obtulit, repetet quidquid per hanc actionem domino rei praeſtiterit. (*c*) Si vero quis ignorans tignum quidem junxerit, ſed non furtivum; precii tantum nomine condemnabitur. (*d*) At ſi tignum aut numquam aedibus junctum fuerit, & vineis; aut aedibus everſis, diſturbatisque vineis poſtea diſſolutum: domino tignum ipſum vindicare licebit; ſi tamen duplum, aut aeſtimationem non accepiſſet. (*e*) Quae ab Ulpiano dicuntur extrinſecus vindicari: quod vel numquam haeſerunt, vel non inhaereant amplius. (*f*) *Extrinſecus enim* (inquit Cicero) *aſſumuntur, cum quae ſunt foris, neque inhaerent in rei natura colliguntur.*

En autem verba legis.

Tignum junctum aedibus vineaeve concapes ne ſolvito: aſt qui junxit, duplione damnator: tigna quandoque ſarpta, donec demta erunt, vindicato.

Concapes) verba legis hujus apud Feſtum ſuperſunt, quae ita Scaliger, a quo vel Cujacium (*g*) diſſentire puduit, emendavit. *Tignum junctum aedibus vineave concapes nec ſolvito, ubi concapes* repoſuit pro veteri ſcriptura *concapet. Concapes* autem ait fuiſſe in vineis, quod in aedibus tigna: quod haberent caput ſuum cum capite vineae commiſſum, unde

(a) *l. in rem* 23. *§.* 6. *ff. de rei vendicat.*

(b) *l. in rem §. penult. ff. de rei vendicat.*

(c) § *conceptum. Inſtit. de oblig. quae ex delicto naſcuntur.*

(d) *l. qui res §. ult. ff. de ſol.*

(e) *l. in rem §. ult. ff. de rei vindic. Inſtit. de rer. divis. §. cum in ſuo.* Cujac. *obſ.* 23. *cap.* 19.

(f) *l.* 2. *ff. de tigno injuncto. l. gemma ff. ad exhiben. l. de eo ff. de donat. inter vir. & uxor. l.* 7. *§.* 7. *ff. de adquir. rer. domin.*

(g) *in Parat. ff. de tig. junc.*

unde ſicuti a capite veniunt *biceps* , *triceps* , ita & *concapes* quaſi junctum caput. Quam emendationem rejicit Jacobus Gothofredus, atque inauditum verbum comminiſcitur , ſubjicitque pro *concapes*, *concapet* , quod priſce poſitum putat pro *vindicet*, nullo auctore . Ego vero Scaligeri lectionem lubens retineo. Nec me movet, quod objicit Gothofredus, nempe inutile fuiſſe aliud ſubjicere vocabulum peculiare in vineis ; cum etiam iis tigni nomen conveniat. *Concapes* enim hic nomen eſt adjectivum, congruitque cum voce *tignum*, quod aedibus quidem *junctum*, vineis vero *concapes* dicitur, tamquam capite innixum, ſubauditur enim *tignum*, quaſi tignum *Concapes*: hoc eſt, capite innixum vineae : proinde ac ſi lex diceret : *tignum quod eſt injunctum aedibus*, *& tignum , quod eſt capite innixum vineae ne ſolvito* : ſicut enim *biceps*, *triceps*, *quadriceps* adjectiva ſunt, ita & *concapes*.

LV. De Famosis Libellis.

Damno in rebus accepto proximum eſt damnum in perſonam, & famam : qualis eſt injuria : quae gravis habetur, etiam ſi ſolis verbis inferatur, tum quia honeſtiſſimus quisque pluris reputat exiſtimationem, & famam, quam opes, & lucrum, & vitam; tum quia facilior haec laedendi ratio eſt, & occultior, ideoque diligentius praecavenda. Quamobrem Romani , quo Graecis honeſtiores , ita ſeveriores alienae famae vindices. Apud Graecos enim non humiles modo ; ſed & proceres patebant licentiae, & petulantiae poëtarum, praecipue Comicorum, qui perſonam alienam protrahebant in ſcaenam publice ludibrio habendam, & conviciis exagitandam. Nec magiſtratum ipſum verebantur. Nam Ariſtophanes cum Cleonem principem tum civitatis in ſcaenam induxiſſet, & prae reverentia, & metu nemo Hiſtrionum eum reddere vellet; ipſemet poëta Cleonem egit: quamvis vetuſta lex prohiberet τὸν ἄρ-

χόν-

χόντα φανερῶς κωμῳδεῖν. (a) *Magiſtratum in comoedia palam carpere*, de qua lege interpres Ariſtophanis in *Nubibus*. Gliſcente autem in dies furore poëtarum, vetitum fuit nominatim aliquem in comoedia perſtringere. Cumque ne ſic quidem effrena maledicentia conticeſceret, oportuit ab radice petulantiam excindere, ſublata comoedia illa, quam deinceps veterem appellarunt, ut eam diſtinguerent a nova, & pudentiori in illius locum ſubſtituta, in qua Menander maxime floruit. Conviciis autem Solon poenam levem admodum poſuerat, & certorum cauſa locorum. Plutarchus enim tradit eum, qui maledictis aliquem petierit inter ſacra, vel inter ſubſellia judicum, & magiſtratuum, aut inter ſpectacula Solonis lege multatum fuiſſe quinque drachmis: quarum tres aerario publico cederent, duae autem injuriam paſſo: cum ubique punire ingenitam humanae pravitati maledicentiam difficile reputaverit; nuſquam vero periculoſum; propterea crimen ex loco diſtinxit. Sed mirum cur Solon fuerit adeo levi poena contentus. Salmaſius, ut rem expediat, comminiſcitur diſcrimen inter κακολογίαν, & κακηγορίαν. κακολογίαν docet fuiſſe maledicentiam adverſus abſentem ſine convicio; κακηγορίαν convicium, & injuriam inter praeſentes, ad quam refert multam quingentum drachmarum, quae alia in lege continebatur: (b) multam vero leviorem refert ad κακολογίαν *maledicentiam ſine convicio*. Quam vocum diſtinctionem nulli Grammaticorum ante Salmaſium agnitam deridet Heraldus. Ego vero potius crediderim poenam hanc initio levem propter criminis raritatem, veterumque modeſtiam, poſtea fuiſſe auctam, creſcente hominum audacia, cum qua crevit etiam illius coërcendae neceſſitas. Nam ſimile habemus exemplum in legibus XII. tab. de percuſſione oris cujus

(a) Petit. *ad l. Attic. lib.* 1. *p.*80.

(b) Iſocrat. *in orat. contra* Lochitem *in princ.*

Digitized by Google

cujus ab initio levis multa fuit XXV. aſſium, de qua inferius. Romani vero moribus graviores, & diligentiores famae cuſtodes convicia, & famoſos libellos non indicia viciorum, ſed potius innocentiae alienae teſtimonium eſſe putarunt, omnis criminis ſuſpicionem auferentes ab eo, cui defuit accuſator, cum non defuerit inimicus, ut egregie Conſtantinus Imperator exiſtimat. (a) Quamobrem fuſtibus ad necem feriendum juſſerunt hominem, qui conviciis, aut malis carminibus alienam famam laceraſſet. (b) Quam legem ſummis laudibus Cicero extulit his verbis: *Judiciis enim, & magiſtratuum diſputationibus legitimis propoſitam vitam, non poëtarum ingeniis habere debemus, nec probrum audire niſi ea lege, ut reſpondere liceat, & judicio defendere.* atque iterum. *Probris, & injuriis poëtarum ſubjectam vitam, famamque habere noluerunt: capite etiam puniri ſancientes tale carmen condere, ſi quis auderet.* (c) En vero legem.

(a) Balduin. *in XII. tab. in hanc leg. in fine.*

(b) Horat. *ſerm.* 2. *Sat.* 1. Cic. 4. *Tuſcul.* Arnob. 4. *ad verſ. gentes.* *Cornut. in Perſ. Sat.* 1. Horat. 2. *epiſt.* 1.

(c) Cic. *lib.* 4. *de repub. apud* D. Aug. *de civit. Dei. lib.* 2. *cap.* 12.

Si qui carmen occentaſſit, quod alteri flagitium faxit, capital eſto..

Occentaſſit) *occentare* eſt convicium facere, obſtrepere adverſus aliquem, Plaut. in Curcul.

Quid ſi adeam, atque ad fores occentem?

Flagitium faxit) *flagitium* veteribus eſt *convicium*. Plautus:

Majore eum flagitio reddes poſtea, hoc eſt infamia, quia quo acrius petimus noſtra, eo eſt mora turpior. Et Cato *Intercutibus ſtupris flagitatus*, hoc eſt inteſtinis injuriis adfectus. Livius lib. XXV. *Simul & ingens flagitium imperii demturus.* Gracchus apud Iſidor. lib. 2. orig, cap. 21. *Pueritia tua adoleſcentiae tuae inhoneſtamentum fuit, adoleſcentia ſenectutis dedecoramentum, ſenectus reipub. flagitium.* Vide Feſtum verbo *occentaſſit*, & ibi Scalige-

Digitized by Google

ligerum. Jacobus Gothofredus hanc legem ita refert.

Si qui pipulo occentaſſit, carmenve condidiſſit, quod infamiam faxit flagitiumve alteri, fuſte ferito.

(a) *l. 1. §. occiſor. ff. de S. C. Syllan. l. 8. §. 1. ff. de poenis.*

Pipulum eſt convicium a *pipatu* pullorum: *Pipare* enim Oſci dicebant pro ejulabunde *conqueri*. Unde *pipulo differre*, eſt afficere infamia. *Fuſte* autem *ferire* eſt ad necem caedere. (*a*)

LVI. De Reliquis Injuriis.

Nunc ad injurias re illatas veniamus: quarum nomine inter Athenienſes dabatur accuſatio, ſive actio in caput, & multatio, ſive actio in pecuniam: haec privata erat, illa publica: privata dicebatur αἰκίας δίκη; publica ὕβρεως γραφή, de his acrius, quam res ferret inter Salmaſium, (*b*) & Heraldum (*c*) dimicatur. Hic enim utramque actionem trahit ab uno, eodemque genere injuriarum, ſub diverſis agendi modis. At ille a diverſis generibus injuriarum, diverſas ducit actiones. Patronum adoptat ſibi uterque Demoſthenem, (*d*) apud quem dicitur praelatam fuiſſe actionem αἰκίας, cum potuiſſet agi γραφὴ ὕβρεως. En, inquit Heraldus, ex eodem injuriarum crimine variam agendi facultatem. At Salmaſius plura genera injuriarum putat conveniſſe in illud crimen, atrocius videlicet, & levius; nec verberibus tantum petitum fuiſſe accuſatorem, ſed vulneribus, & luto inquinatum: docetque de injuria graviori ὕβρεως γραφὴν; αἰκίας vero δίκην de leviori deſcendere. Qua in re Salmaſius veteres Grammaticos habet auctores; Heraldus vero rationibus, & ſubtilitate contendit. Confligunt acriter, nec pugnae finis, aut ſpes ulla pacis: nec noſtrum, aut hujus loci dirimere tale praelium. Verberationis autem ex Athenienſium legibus poena erat pecuniaria:

(b) *In obſervat. ad jus Attic. & Rom.*

(c) *In animadverſ. adverſ. Salm.*

(d) *In orat. adverſ. Conon.*

Digitized by Google

ria: (*a*) quae, ſi laeſus accuſaret, laeſo caedebat; ſin alius Fiſco: nam ex lege Solonis cuilibet ex populo vindicare licebat illatam privato vim, cum in ea publicae auctoritatis, & cuſtodiae contemtus verteretur. (*b*) Meditati vero, conſilioque illati vulneris, poena erat exilium, & publicatio bonorum: & tandem ſupplicium capitale, ſi reus, contemta exilii poena, rediret in patriam. (*c*) Qui monoculo vero excluſiſſet oculum, ei amittendus erat uterque per talionis poenam, quam e Solonis tabulis in ſuas Decemviri leges traduxerunt: eo ſcilicet capite, ubi de membro rupto cavebatur: pro quo par membrum amputandum erat ei, qui ruperat, (*d*) niſi pactione quis poenam redemiſſet, quod lege permittebatur. (*e*) Os autem fractum pecunia vindicarunt in libero quidem CCC. aeris, in ſervo CL. Diſtinxerunt autem ab oſſe membrum, quia proprie membrum caro eſt, & pellis, qua artus teguntur, ut Popma notat; (*f*) hinc aliud membrum rumpere, aliud os frangere. Os autem & membro includitur, uti pars illius. Non abſimilem legem ex Catonis originibus profert Priſcianus lib. 6. quam ad aliarum gentium mores reſpicere cenſet Hotthomannus. (*g*) Ob oris percuſſionem, aliamve injuriam non amplius vigintiquinque gravis aeris poenam Decemviri conſtituerunt: quae quamvis a Favorino (*h*) propter levitatem etiam, Labeone auctore, irrideatur; tamen pro temporum illorum inopia, non erat fortaſſe tam levis. Prolatis vero finibus, auctaque Urbe ſpoliis, & opibus exterorum, viluit ea poena. Quem enim jactura XXV. aſſium ab injuria in tanta opulentia revocaſſet? Unde quid mirum, ſi L. Neratius, homo egregie improbus, homines, & leges adeo ludibrio haberet, ut obviorum os palma percuteret, oblatis continuo XXV. aſſibus per ſervum,

Rr quem

(a) Lyſias ἐν τῷ περὶ αἰκίας πρὸς Ἰσοκράτην.

(b) Ulp. *in Midian. Petit. ad leg. Attic. pag.* 526.

(c) Lyſias ἐν τῇ ὑπὲρ Καλλίου ἱεροσυλίας ἀπολογίᾳ.

(d) *Inſtit. lib.* 4. *de injur.* §. 7. Feſtus *verbo Talio. l.* 3. *C. Theodoſ. de exhiben. reis.*

(e) Gel. *lib.* 20. *cap.* 1. Paul. 5. *ſent. cap.* 4.

(f) *de diff. verb. verb. artus.*

(g) *ad leg. XII. tabul. in hanc leg. pag.* 470.

(h) *apud* Gell. *lib.* 20. *cap.* 1.

quem pecunia onuſtum ſecum circumferebat? Cum igitur ea poena contemneretur, coeperunt a Praetore judices injuriis aeſtimandis dari, quos propterea Recuperatores appellarunt, quia in privatis commerciis jus quiſque ſuum per eos recuperaret. Placet locum hunc auctoritate Collatoris legum Moſaicarum concludere, apud quem haec leguntur, prout Salmaſius reſtituit. *Injuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria, legitima ex lege XII. qui injuriam faxit quinque, & XX. aeris poenae ſunto. Qui membrum rupſit, talio eſto. Qui oſſa fraxit, libero tercenti aeris, ſervo centum, & triginta poenae ſunto.* Nunc leges producamus.

Si membrum rupſit, ni cum eo pacit, talio eſto.

Si qui injuriam alteri faxit XXV. aeris, poenae ſunto.

Qui os ex genitali fudit libero CCC. ſervo CL. aeris poenae ſunto.

Si membrum rupſit) ita legem hanc omnibus probantibus reſtituit (*a*) Cujacius.

(a) Cujac. *Inſtit. de injur.* §. 7.

Pacit) a verbo antiquo *paco* pro *paciſcor*. Cujacius ibid. niſi pro *paco* legamus cum Laurembergio *pago*, & *pagit*. Dicitur *talio* a *tale*, quia tale ac ſimile rependitur.

Qui os) ita reſtituitur a Petro Pithoeo; ceterum genitale dictum arbitror ubi gignitur: non ut P. Pithoeus, dentem excuſſum a gingiva, ne nimis coanguſtemus legis ſenſum: quaſi non quaelibet oſſis fractio, ſed ſolum dentis e gingiva excuſſio puniatur.

LVII. DE PECUNIIS REPETUNDIS.

Abſolutis judiciis privatis, ad publica veniamus, exordientes a lege condita contra judices, arbi-

Digitized by Google

arbitroſve pecunia corruptos. Quod flagitium, quia integritate judiciorum ſalus publica unice munitur, Decemviri capite punierunt: gravius longe agentes, quam Athenienſes, *(a)* & ipſe Plato, *(b)* nam illi pecunia crimen aeſtimarunt: hic duplo ejus rei, quae in judicium deducebatur, quod judex reddere cogitur ei, quem ſua ſententia laeſit. Ab hac autem XII. tabul. ſeveritate receſſit poſterior aetas in deteriores prolapſa mores. Cumque veterum legum oblivio, & impunitas judicum pudendam judiciorum corruptelam peperiſſet; ſupervenit lex Julia repetundarum, qua deinceps tale crimen coërceretur: de qua lege diſputandi locus erit libro ſequenti. Praeterea ex Praetoris edicto, qui litem ſuam feciſſet, ſive per dolum injuſte judicaſſet, parti laeſae veram judicii aeſtimationem praeſtare jubetur, *(c)* aliaeque poenae a conſtitutionibus principum acceſſerunt. *(d)* Dolo autem judicare videtur, qui per gratiam, aut per inimicitias, aut per ſordes in fraudem legis ſententiam tulerit. Lex autem talis fortaſſe fuit.

(a) Jul. Pollux *lib. 8. cap. 1. Interpres* Thucid. *ad l. 6.*
(b) *lib. 8. de legibus.*

(c) *l. 15. ff. filius fam. ff. de judic.*
(d) C. *de poen. jud. qui male judic. & novel. 124. c. 2.*

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam accepſit, capital eſto.

LVIII. DE FALSIS TESTIBUS.

Porro judiciorum integritas non ſolum avaritia judicis coërcenda, ſed etiam perfidia teſtium avertenda conſervatur. Judices enim e dictis, ac fide teſtium ſententiam expromunt ſuam. Quamobrem ne falſitas teſtium ſententias pariat injuſtas; oportuit metu poenarum falſos teſtes ab aditu judiciorum abſterrere. Ideo apud Graecos, (quam nationem Cicero ajebat ſacramentorum fidem numquam coluiſſe,) gravibus poenis mendacia teſtium prohibebantur: ut Atticis legibus, qui falſum in judicio protuliſſent, praeter multam etiam infamiam ſuſtinerent: quae & in producen-

Digitized by Google

tem quoque falſos teſtes redundabat. Quod judicium κακοτεχνιῶν vocabatur. (*a*) Romani vero quamvis integrioris fidei, tamen propter majorem judiciorum religionem ſupplicium exacerbarunt. (*b*) Igitur exemplo Platonis, qui ter falſi convictum teſtem neci dedendum decrevit lib. 11. de leg. juſſerunt Decemviri, ut falſus teſtis e ſaxo Tarpejo dejiceretur: cujus loci profunditatem, nondum, ut poſtea everſa Roma veteri, ruinae aedificiorum impleverant, ut altior antea, nunc in planitiem vergat. Verum relaxata ſimul cum virtutibus civium lege, capitalis poena converſa fuit in exilium, aut relegationem in inſulam, (*c*) quam perpetua infamia comitabatur, aliaeque poenae a judicis arbitrio pendentes: (*d*) quae tamen ab eruditis Triboniani adjectio reputatur. Noluit enim Tribonianus, ut Cujacius ſuſpicatur, has poenas, forte quia ſibi graviores viderentur, exprimere: unde adjecit ad legem qui falſo ff. de teſtibus: *a judicibus competenter puniantur*, vel ut legit Harmenopulus, *a judicibus competentibus puniantur*, ὑπὸ τῶν προσφόρων ἀρχόντων τιμωρεῖται. Unde conſulto ſuppreſſit Paulli verba, quae in ſententiarum libris, unde lex illa ſumta fuit, inveniuntur.

(a) Domoſt. ἐν τῷ κατ' Εὐέργου ἐν τῷ πρὸς Τιμόθεον. Pollux *l.* 8. Petit. *ad leg. Attic. lib.* 4. *tit.* 7.
(b) Gellius *lib.* 29 *cap.* 1.
(c) Paul. *ſent. lib.* 5. *cap.* 15. & *l.* 1. *ff. ad l. Cornel. de falſ.*
(d) *l. qui falſo ff. de teſtib.*

LIX.
De Teste Desertore.

A falſo teſte tranſeamus ad eum, qui cum ſeſe teſtem obtulerit, vel libripendem, quem loco teſtis adhibebant, poſtea teſtimonium ferre in judicio, dictaque ſua comprobare detrectet: qui teſtimonii deſertor, meo judicio, recte appellabitur, iſque etiam teſtimonium defugere dicitur, ut & qui rei alicujus auctor haberi nolit, is defugere dicitur auctoritatem. Quod apud Graecos crimen dicitur Λειπομαρτύριον, quaſi teſtimonii deſtitutio. (*e*) De qua Decemviralem legem adfert Gellius, (*f*) verbis adeo depravatis, ut neſcio an iis

(e) Petit. *ad leg. Attic. lib* 4. *cap.* 7. *pag.* 357.
(f) *lib.* 15. *cap.* 13.

iis reſtituendis doctiſſimorum virorum conamina ſuffecerint, de quibus inferius. Poena hujus criminis ex XII. tabul. legibus erat, ut qui teſtimonium ferre refugiſſet, eſſet inteſtabilis, nempe ut neque alios in re ſua teſtes adhibere poſſet; neque adhiberi ipſe in re aliena, (a) & inſuper improbus haberetur. Cujus vocabuli ſignificatio veteribus erat atrocior: continebat enim infamiam, & publicam ignominiam. Unde Livius lib. X. refert. *Valeriam legem, quae vetaret necari, aut virgis caedi eum, qui ad populum provocaſſet adverſus eum, qui in legem incidiſſet, non aliam poenam ſtatuiſſe, quam ut haberetur improbe factum:* tantuſque hominum erat pudor, ut validiſſimum eſſet honeſtatis vinculum infamiae metus. Nunc legem proferamus.

(a) *l. cum lege 26. & l. is cui 18. §. ult. ff. qui teſt. fac.*

Si falſum teſtimonium dicaſſit, ſaxo dejicitor.

Qui ſe ſirit teſtarier, libripensve fuerit, ni teſtimonium fariatur, improbus, inteſtabiliſque eſto.

Sirit) pro *ſiverit.*

Teſtarier) hoc fuit apud veteres ex iis verbis unum, quae ad actionem ſimul, & paſſionem ſignificandam adhibebantur, ut notat Gellius ex hac lege lib. 15. cap. 13. ubi verbum hoc παθητικῶς accipitur, ut *qui ſe ſirit teſtarier* ſignificet, qui ſe paſſus ſit in teſtem adſcribi.

Fariatur) ita repono cum Revardo, donec melius aliquid emergat, priſco enim ſermone *moriri* dicitur pro *mori*; *aggrediri* pro *aggredi*, unde & dici potuit *fariri* pro *fari*: niſi legere malimus cum Hotthomanno *fateatur*, vel cum Cujacio *feriatur* pro *cogatur*, ſatis dure; vel cum Sal-

maſio

Digitized by Google

maſio (*a*) *fariatur*, hoc eſt eatur ad fatendum.

(a) *Obſer. ad l. Attic. cap. ult. p.*817.

LX. De Coetibus Nocturnis.

Nunc ad crimina veniamus ea, quibus reipublicae ſtatus graviter perturbatur; quibuſque prohibendis Decemviri, lege lata, nocturnos coetus, & clandeſtinas coitiones prohibuerunt. Noctem enim τῶν πλεῶν κακῶν ἀρχηγὸν, ducem plurimorum malorum appellat Menander. Ut igitur cauſam omnem nocturni coetus removerent, Romani ne S. Ctum quidem condi licere voluerunt, poſt Solis occaſum. Unde, abeunte die, horam, quae ſequebatur, *intempeſtam* appellarunt, quaſi tempus minime rebus gerendis idoneum. Quo nomine Porcius Latro Catilinam inſimulat in ea declamatione, (*b*) ubi legis hujus Decemviralis monumentum reliquit. Haec etiam inter alias damnandorum Bacchanalium cauſas adfertur, quod ſcilicet nocte agitarentur. (*c*) Ideo & Diagondas Thebanorum Imperator ſacra nocturna omnino delevit. Legis autem Decemviralis haec videtur fuiſſe ſententia.

(b) *declamat. in Catil.*

(c) Cic. *lib.* 2. *de leg.* Livius *lib.* 39.

Si qui in Urbe coetus nocturnos agitaſſit, capital eſto.

LXI. De Crimine Perduellionis.

Nihil vero crimine perduellionis atrocius, quo ſtatus civitatis evertitur, & publica Pop. Rom. majeſtas violatur, de qua plenius libro ſequenti. (*d*) Lege autem XII. tabul. haec praecipue perduellionis capita comprehenduntur: alterum nempe illius, qui hoſtem concitaſſet, (*e*) ſive ut ego interpretor, qui aliquem ex amico Pop. Rom. hoſtem dolo, conſilioque ſuo reddidiſſet; & clam commoviſſet, ſollicitaſſet, ſubegiſſet, ut adverſus Remp. ſe compararet. Et quamquam is etiam qui contra prohibitionem Imperatoris cum hoſte pugnaſſet, idem crimen incurreret; tamen atrociorem ſenſum, quem ſupra expoſuimus, lex nomina-

(d) Cic. *pro* Rabir. *& in* Verr. 3. *& tot. tit. ff ad l. Jul. majeſt.*

(e) *l.* 1. *ff. ad l. Jul. majeſt.*

Digitized by Google

minatim complexa videtur. Alterum vero criminis caput eſt illius, qui civem in hoſtium poteſtatem tradidiſſet. Quae ſcelera capite plectebantur, Perduellis autem dicitur hoſtis, (*a*) quia veteres pro *bello duellum* enunciabant. Unde perduellis ab Ulpiano definitur, (*b*) *qui hoſtilem animum adverſus Rempub. aut principem gerit*. Lex autem Decemviralis haec fortaſſe fuit:

(a) *l. quos nos hoſtes* 234. *ff. V.S.*

(b) *l.ult.ff.ad l.Jul.majeſt.*

Si quis perduellem concitaſſit, civemque perduelli transduit, capital eſto.

Transduit) pro *tradiderit*: veteres enim *duit* dicebant pro *det*.

LXII. DE PARRICIDIO, SIVE HOMINIS CAEDE, ET VENEFICIIS.

Pergamus nunc jam ad eos, qui hominem caede ſuſtulerunt: quorum poena ſi ſuſceptum conſilio facinus eſſet apud Athenienſes, ad ultimum extendebatur ſupplicium, quod voluntario exilio, antequam judex pronunciaret, effugere licebat, (*c*) ut interpretatur Samuel Petitus, quia rei poſt primam orationem apud Areopagitas poterant exilio ſe ſubducere, quod exilium publicatio bonorum conſequebatur. (*d*) Verum ſi qui hac ex cauſa ſolum vertiſſet, in Atticae finibus deprehenderetur, impune poterat occidi, aut Magiſtratibus tradi multandus. Quod in ſuas quoque leges Plato tranſtulit, (*e*) & pluribus Demoſthenis locis comprobatur: quos locos fruſtra ſuis conjecturis tuendis vexat Salmaſius optimis rationibus ab Heraldo (*f*) redargutus. At ſi caſu hominem quis interemiſſet, annum extra patriam exulare, legibus jubebatur. (*g*) Non minori vero poena homicidium dolo admiſſum ulciſcuntur leges Decemvirales, vel lex Regia, nempe Numae, ut aliqui arbitrantur a Decemviris in XII. tabul. traducta: quae priſca locutione homicidam notat par-

(c) Demoſt. *in Midiana*, & *in τῷ κατὰ Ἀριςοκράτους*.

(d) Samuel Petit. *ad leg. Attic.lib.7.tit.5.pag* 508.

(e) *lib.9.de leg. ubi de homicid. volunt.loquitur*

(f) *In animadverſ.adverſ.*Salmaſ.*ad jus Attic.* & *Rom.lib.4.tit.4.*

(g) Petit. *ad leg.Attic.lib.7.tit.1.pag.* 314. Scholiaſt. Euripid.*in* Hipp.

parricidae vocabulo, quod apud veteres quodlibet homicidium complectebatur: (*a*) neque apud eos diſcrimen ullum invenitur inter *capital eſto*, & *parricida eſto*, quae clauſula poenis omnibus capitalibus attexebatur, ut Cicero (*b*) fecit: *Sacrum*, inquit, *ſacrove commendatum qui clepſerit, rapſitve parricida eſto*. De illo vero, qui hominem imprudens occidiſſet, haec a Scaligero e Schedis Servianis adferuntur ad hanc legem: ut ſcilicet eadem expiet in concione ariete caeſo. Quod cum ad hanc legem pertinere non conſtet, longioris morae mihi cauſam non praebebit. (*c*) Paribus etiam ſubjicitur poenis, qui hominem veneno ſuſtulit: quinimmo eo gravius hic delinquit, quod latendi facilitate poſſit delinquere liberius; majuſque periculum ab inſidiis, quam a vi hominibus creatur. Et quia venenorum propinator ſaepe miſcet huic maleficio magicas artes, quas profitentur praeſtigiatores, & mulieres eae, quas ſagas appellabant: (*d*) quorum incantationes, & carmina vi Doemonum armata, mentes corporaque hominum labefacere, frugeſque ab agro traducere veteres exiſtimabant; (*e*) adeo ut Cajus Furius, qui agrum ſuum proprio labore inopinato pinguefecerat, in hujus maleficii ſuſpicionem facile venerit; (*f*) propterea poenam edixere Decemviri adverſus eos, qui malis carminibus homines, aut animalia commaculaſſent, aut ſegetes, frugeſque alienas pellexiſſent. Poenam hujus criminis habemus, ſi Scaligeri conjecturam in reſtituendo, ſupplendoque mutilato Feſti loco amplectamur: diſcemuſque illam ex ſequentibus: ſiquidem ita Scaliger explet Feſti lacunam ſcribens. (*g*) *Nam in fine manifeſto haec ſcripta fuere. Tribus XXXV. aut privilegia irrogare, aut de capite civis ſtatuere, niſi maximo comitiatu vetant XII. tab. leges,* prae-

Tzezes *ad* Lycophron. Heſychius. Demoſth. ἐν τῷ κατ' ἀριςοκράτȣς.

(a Feſtus *verbo* Parricid.

(b) *lib. 2. de leg.* Scalig. *ad* Feſt. *verbo parric.*

(c) *Vide* Roſin. *ad leg. Reg. in leg. Numae.*

(d) Plin. *lib.* 28. *cap.* 2.

(e) Tibul. *lib.* 1. *eleg.* 8.

(f) Plin. *lib.* 18. *cap.* 6.

(g) *Lit. P. in fine.*

praeter quam veneficos, quique malum carmen incantant, quia ipſi indemnati jure occiduntur. Fuit autem fortaſſe lex homicidia, incantationes, & veneficia coërcens haec.

Si quis liberum hominem dolo ſciens morti duit; quive malum carmen incantaſſit, aut malum venenum faxit duitve, parricida eſto.

Duit) pro *dederit* ſatis notum.

LXIII. DE CAEDE PARENTUM.

Atque caedes hae, ut monuimus, priſca ſignificatione parricidii vocabulo continebantur. Parentum vero caedem, cui uni proprietate ſua hoc nomen convenit, utpote criminum atrociſſimum, adeo Solonis leges abominabantur, ut quod ſatis non poſſet vocibus, ſilentio deteſtarentur: utpote indignum, quod in cogitationem hominum verbis adduceretur: ne, cujus criminis notitiam natura non ſuggerit, a lege offerretur. (*a*) Veteres vero Romanorum longe deterius de humanae naturae pravitate judicantes, non ſilentio, ſed metu, & atrocitate poenarum illud avertere ſtuduerunt, lege lata, quam Scaliger (*b*) aliique doctiorum adſcribunt Regibus, nempe Romulo, aut Tatio, aut Servio; ut qui pueri, aut nurus parentes verberaſſent, divis parentum ſacri eſſent, hoc eſt divis illis devoverentur. Diis enim devoti ſacri fiebant, & a quolibet impune occidi poterant; tamquam Diis criminis ejus ultoribus victima illa mactaretur. Cum hac de re a regibus nominatim cautum reperiamus; fas erit ſuſpicari minime ſiluiſſe illos de caede parentum, eoſque auctores fuiſſe legis ejus, quam poſtea Decemviros credo in XII. tabul. conjeciſſe. Hujus autem ſceleris reus caeſus cruentis virgis, culleoque inſutus cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, quibus rabie incenſis laniaretur, mari mergebatur, ab omnium elementorum commerciis

(a) Cic. pro Roſc.

(b) *in verbo plorare, & verbo nuptias apud Feſtum.*

quaſi ſegregatus, cum nec terram attingeret, neque aquam: etenim ab ea culleo diſcernebatur. Cujus exemplum ſupplicii, Tarquinius jam ediderat in M. Tullio Duumviro, propter proditam arcanorum fidem. (*a*) Lex autem haec eſt.

Qui parentem necaſſit, caput obnubito: culleoque inſutus in profluentem mergitor.

Obnubito) notum eſt *nubere* quid ſignificet priſca origine, ſcilicet *velare*. Et quia ſponſa ob pudorem velabatur, cum ad mariti domum deduceretur: inde *nupta*, & *nuptiae*: verbumque *nubere* in conjugalem ſignificationem vulgo tranſivit.

LXIV. De Incendio.

Nulli criminum atrocitate caedit incendium dolo excitatum: cujus rei leges XII. tabul. exemplum poſuerunt in eo, qui acervum frumenti ad alienas aedes poſitum combuſſiſſet, non quia hoc tantum incendium punierint, ſed quia rei ruſticae tota vita deditis haec exempla crebrius occurrebant: unde ſub ea reliqua incendiorum genera comprehenderunt, & eos, qui quovis modo incendium conflaſſent igne cremandos juſſerunt: ut unde damnum aliis attuliſſent, inde & ipſi mortem haberent: poſtquam vincti, verberatique fuiſſent, quae capitalium omnium ſuppliciorum erant exordia; ſervi tamen, & viliora capita pergentes ad ſupplicium, nudi crucem, & furcam ſibi ferentes per vias caedebantur, unde *furciferi*, crebrum apud Plautum, & Terentium convicium. At ſi ex aliena negligentia incendium aliquo ſerperet, civili actione dupli perſecutio dabatur, (*b*) eaque actio incenſarum aedium dicitur in pluribus juris locis. (*c*) At ſi ſolvendo reus non eſſet, leviter verberabatur; propter eam de poenis regulam, uti qui aere nequit, corpore damnum luat. (*d*) Legis porro ſententiam his verbis reddidit Gothofredus.

(a) Valer. Max. *lib.* 1. *cap.* 1. *nu.* 13. Non. *cap.* 1. *verb.* Perbitere.

(b) *l. capitalium* 28. §. 12. *de poenis*. Paul. *lib.* 5. *ſent. tit.* 3. *ubi Cujac.*

(c) *l. juris gentium* §. 13. *ff. de pactis*, *l.* 1. *C. ad l. Aquil.*

(d) Balduin. & Ritt. *ad hanc l. vide cap. de incendiariis ap. eumd.* Rittarſ.

Qui

Qui aedes acervumve frumenti ad aedes poſitum dolo ſciens incenſit, vinctus verberatus igni necator: aſt ſi caſu noxiam ſarcito; ſi nec idoneus eſcit, levius caſtigator.

Incenſit) pro *incenderit*, ſicut *incoepſit*, ut notat Feſtus verbo *incenſit*. (a)

LXV. DE ORDINE JUDICIORUM, ET DE IN JUS VOCANDO.

Expoſitis legibus, quibus crimina coërcentur, leges judiciarias, judiciorum ordinem dirigentes, explicemus. Judiciorum autem exordium erat vocatio in jus. Jus enim dicebatur etiam locus, ubi cauſae agitantur. Igitur actor reum conveniens vocabat in jus ad eum, qui juriſdictioni praeeſt, ad Praetorem, cupiens cum eo diſceptare, ac jus experiri ſuum. Cujus vocationis hae ſolennes erant formulae. *In jus eamus*: vel *in jus veni*: vel *ſequere ad tribunal*: vel *in jus ambula*. (b) Vocationi reus ex Legibus XII. tabul. confeſtim parere jubebatur, ac ſi declinare vellet judicium, & ſeſe actori ſubducere ſatageret, licebat repugnantem obtorto collo ad Praetorem rapere ſine injuria: dummodo actor, antequam reo manus injiceret, adſtantes feciſſet ejus negocii teſtes: quo pateret reum ab actore nolentem in judicium trahi, non contumeliae, ſed ſui juris experiendi cauſa. Teſtes autem cum faceret eos ita interrogabat, *licet anteſtari?* ac ſi per eos liceret, admotis digitis, imam eis vellicabat auriculam, quam & *oricillam* dicimus; adjecto verbo *memento*, vel *memor eſto*: quo ejus rei recordarentur: (c) aures enim veteres phyſici memoriae dicarunt, ut alias partes corporis aliis facultatibus, veluti dexteram fidei, genua miſericordiae, frontem genio. Ritum autem hunc didicerunt Lipſius, & Raevardus ex veteri lapillo ſibi oſtenſo a Guido Latino: quo in lapillo inſculpta erat manus atterens auri-

(a) *vide l. 9. §. 1. qui aedes ff. incend. ruin. naufrag.*

(b) Briſſon. *lib. 5 de formul. in princ.*

(c) Porphyr. & Aeron. *in* Horat. *lib. 1. ſat. 9.* Cic. *lib. 2. de leg.* Auct. ad Heren. *lib. 2.* Non. *verbo* calvitur. Cajus. *l.* 233. *ff. V. S.*

auriculam hoc graeco verbo *μνημόνευε* *memento*. Hinc Virg. in Bucolic.

- - - - *Cynthius aurem*
Vellit, & admonuit. (*a*)

idque *anteſtari* dicebatur, hoc eſt, adſtantes, & proximos facere teſtes, ut optime Salmaſius exponit. (*b*) *am* enim particula proximitatem ſignificat, ut *amtermini* terminorum accolae, & *amſegetes*, quorum ager viam tangebat, & *amſanctae* valles, quae in circuitu ſunt, & vicinae. Male aliqui explicant *ante teſtari*. Poſt anteſtationem autem ſequebatur manus injectio, factis enim teſtibus, jus erat in adverſarium fugam molientem injicere manus, & ducere ad Praetorem. Qui mos omnis ab Athenienſibus deſcendit. (*c*) Apud eos enim reus ex auctoritate magiſtratus, vel per apparitores, quos κλητῆρες dicebant; (*d*) vel per ipſum actorem vocabatur in jus, advocatis teſtibus, quos etiam κλητῆρες appellabant, teſte Scholiaſte Ariſtophan. in Veſp. At ſi reus actori vocanti non obtemperaſſet, tunc in eum manus injiciebatur; cujus apud Graecos moris teſtis eſt Lucianus; & veteres comoediae Plauti, & Terentii graecos mores, utpote graecis ex auctoribus converſae referentes. Omitto feſtivum illum, & vulgatum ſimul Horatii locum lib. 1. ſatyr. ad Romanos mores pertinentem. Verum tum demum manum injecturi anteſtabantur, cum honeſta perſona in jus vocabatur, quo actor ab eo injuriam abſtinere videretur, (*e*) nam turpis vitae hominem, veluti lenonem licebat invitum ſine anteſtatione obtorto collo rapere, ut patet ex Plauto in Perſa, ubi Paraſitus a Lenone interrogatus, anne anteſtaretur, ita reſpondit:

- - - - *tuone ego cauſa, carnifex,*
Cuiquam mortali libero aures atteram?
Qui hic commercaris cives homines liberos.

& lu-

(a) Serv. *ad eclog.* 3. Senec. *cap.* 36. *lib.* 4. *de benef. & lib.* 5. *cap.* 3.
(b) *ad jus Attic. & Rom. pag.* 110.
(c) Petit. *ad leg. Attic. lib.* 4. *tit.* 2. *pag.* 315.
(d) Ariſtoph. *in Avibus, ubi Scholiaſt.* Ulp. *in Orat. Demoſt. pro Coron.*
(e) Raevard. *in ll. XII. tabul.* 5.

& luculentius in Rudente, ubi hanc ob cauſam Labrax cum Pleuxippo rixatur. Si qui vero in jus honoris cauſa non raperetur, ei diem actor dicebat, ut datis pignoribus, vel vadibus ſeſe judicio ſtiturum promitteret, & ni judicio ad diem adeſſet, certam poenam, ſive multam perſolveret. Haec autem vadatio dicebatur, quia ſcilicet adverſarius vadabatur ab actore, cui ſeſe eximere non licebat, (*a*) niſi datis pignoribus, aut vadibus, certaque poena promiſſa: atque ita ſatis aut cautum dabant. Vades autem dicti ſunt ii, qui ſuo periculo reum in judicio ſtituros offerebant: quos ita dictos AEron arbitratur, quod his ſponſoribus actori oblatis, reo vadere, ſive abire liceret. Cum enim rei fides ſuſpecta eſſet, cogebatur pro ſe ſponſorem dare, idque promittere, vadimonium dicebatur: unde deſerere vadimonium, cum ad certam diem quis ſe judicio non praeſtitiſſet; ut differre vadimonium, cum judicii dies a judice gravibus ex cauſis producebatur. Porro matronarum pudori, ac reverentiae tribuebatur, ut in jus vocatas nefas eſſet attingere: (*b*) neque licebat in jus vocare impuberes puellas alieno juri ſubjectas. (*c*) Lenimentum quoque aliquod hujus legis Juriſconſulti ſua interpretatione invenerunt, ne quis ſcilicet e domo ſua in jus protraheretur: (*d*) ſatis enim poenarum perferre latitando: niſi aditum ad ſe praeſtaret, aut ex publico conſpiceretur. (*e*) Praeterea oratione D. Marci cautum fuit, ne vindemiarum tempore cives ab opere ruſtico ad judicium abducerentur. (*f*) Quae quidem exceptiones poſt latas XII. tab. prodierunt: illa vero particula ex ipſis XII. tabulis proficiſcitur, quae jubet in jus vocatum morbo correptum non tamen adeo gravi, ut ſenſus confundat, juncto, non vero molliter in ſtrato vehiculo, in judicium venire: cujus legis rationem Phavorinus

Phi-

(a) *l. 5. ſi vero ff. qui ſatisd. cogan.*

(b) Valer. *lib. 2.* Hotthoman. *in leg. XII. tab. v. ſi* calvitur.

(c) *l. 22. in princip. ff. de in jus voc.*

(d) *l. 18. cum ſeq. ff. de in jus voc.*

(e) *l. 19. eodem.*

(f) *l. 1 ff. de fer.*

Philoſophus non ſatis percipiens XII. tabul. adſperitatis accuſabat: quaſi juberent etiam eum, qui gravitate morbi cohaerere non poſſit, in jus duci, uti funus ſuper jumento ſine plauſtro. A qua eum opinione, ſenſu legis benignius expoſito, depulit Coecilius, qui jumenti nomine docet ſignificari pecora juncta curriculis vehendis: putatque jumentum a jungendo dictum: eaque verba legis *arceram ne ſternito*, ita explicat, ne ſcilicet veſtibus plauſtrum ſternatur, aut mollius inſtruatur. Ceterum negat a legibus prohiberi plauſtrorum uſum ad vehendum reum. (*a*) Nec civis tantum compellere poterat reum ad judicium ſubeundum; ſed etiam peregrinus, quem veteres vocabant *hoſtem*, cujus vocis antea mitior, poſt vero ſignificatio fuit adſperior; notavit enim ſolos inimicos populi Romani, quae antea ſignificaverat & peregrinos. Eratque lex, ut conjectura erui potuit ex Cic. 1. de offic. e Plauto in Curcul. ſcripta his verbis:

(a) Gell. *lib.* 20. *cap.* 1.

Si ſtatus condictus dies intercedat, cum hoſte ito.

Status dies, & condictus) levi diſcrimine diſtinguuntur. *Status* enim *dies* eſt, quem Praetor ſtatuit litigantibus, ut ad ſe iretur: *condictus*, quem ſibi ipſi ex compacto litigantes praefiniunt, ut ad Praetorem eant. Sed jam legum reliquias, utcumque ab eruditis coactas proferamus, Gothofredum ſequentes, qui unam conſtituit ex tribus, quas alii faciunt, legibus, eamque in tria diſtinguit capita, quod & veterum auctoritate, atque ipſo ſententiarum nexu comprobatur.

Si in jus vocat atque eat.

Ni it anteſtamino: igitur em capito.

Si calvitur, pedemve ſtruit, manum endo jacito.

Si

Si morbus aevitasve vitium eſcit, qui in jus vocabit, jumentum dato: ſi volet, arceram ne ſternito.

Atque) ſenſus eſt *ſi quis in jus vocat, vocatus ſtatim eat.* Quae lex cum eſſet initium ceterarum pueris omnibus, qui jus addiſcebant, velut ſolenne carmen erat in ore, ut Cic. teſtatur lib. 2. de legibus.

Atque) ſignificat veteribus *illico ſtatim, e veſtigio*, cujus innumera ſunt apud Plautum exempla, quae colligit Paraeus in lexico critico in hac particula; & Virg. lib. 1. Georg.

- - - *Si brachia forte remiſit,*
Atque illum praeceps prono rapit alveus amni.

quibus in locis *atque* ſignificat rem inopinatam.

Em) priſce pro *eum*, quemadmodum & alibi, ut ſit ſenſus: *Si ſequi nolit reus vocantem, facito teſtes, deinde ipſum reum ducito.*

Igitur) pro *deinde* veteribus eſt uſitatiſſimum. Piget exempla referre in re tam nota.

Si calvitur) hoc eſt, *ſi moretur, ſubſiſtat, obnitatur, effugium quaerat*, in eum *manus injicito, ac per vim rapito: calvitur* enim ſignificat *decipere, fruſtrare*, ut docet JCtus in leg. ſi calvitur 203. in princip. ff. V. S. Gloſſae Philoxeni, *Calvitur*, ἐξαπατᾷ. Pacuvius: *poſtquam calamitas plures annos arva calvitur.* apud Noni. in *arva*. Plaut. Caſin. ſc. 2. verſ. 4. *ſopor manus calvitur*: ideſt ſopore manus torpent. Noni. in verbo *calvitur*.

Pedemve ſtruit) omnes ducti auctoritate Feſti, & Servii Sulpicii *pedem ſtruit*, explicant *fugit*: quod mihi videtur ſatis durum, & remotum a nativa hujus verbi ſignificatione, quo verbo firmitas notatur. Factum eſt enim, ut recte Voſſius putat, ex *στέω* per contractionem *ſtruo*, quamobrem ſuſpi-

ſuſpicor in Feſti loco ineſſe mendum, ac pro *fugit* legendum *figit*, ſive *reſiſtat*, *repugnet*: idque magis cohaeret cum tota ſententia legis, & antecedenti verbo *calvitur*.

Endo jacito) *injicito* priſce *endo* pro *in*, ſatis notum omnibus.

Si morbus aevitasve) ſenſus eſt: *ſi affecta valetudo, ſeniumve impediat volentem ſequi in jus, juncto plauſtro quidem ducatur: ſi repugnet plauſtro quidem ducatur invitus; ſed minime ſuperne in arcus formam pellibus tecto.* Quod plauſtri tegmen *arcera* vocabatur. Unde Nonius *arceram* interpretatur *plauſtrum tectum*. (a)

(a) Varro *de ling. lat. lib.* 4.

Eſcit) pro *erit*, ut ſupra diximus.

LXVI. De Vindicibus.

Diximus reum datis vadibus eximi poſſe actori, ea conditione, ut ad certam diem a vadibus, ſive ſponſoribus ſiſteretur. Hos autem vindices quoque fuiſſe appellatos in legibus XII. tabul. apparet ex lege inferius ſubjicienda: nec re alia differre vades a vindicibus arbitror; niſi quod vades dicerentur ii tantum vindices, qui reum praeſtabant; vindicis vero nomen latius fundebatur: nam & aſſertorem ſignificabat libertatis alienae, & quemvis alium, qui periculum alterius re, aut perſona ſubiiſſet, aut quid quovis modo liberaſſet; unde vindex honorum, dignitatis, & bonorum dicebatur. Fallitur vero Boëtius, (b) qui hac in lege vindicem ait eſſe procuratorem, a quo aliena cauſa vindicanda ſuſcipitur: non enim procuratoris, ſed ſponſoris vice fungebatur, qui reum ad certum tempus judicio eximebat, ne obtorto collo raperetur: niſi malimus legere *praediatorem* ex emendatione Cujacii, quam probat Hotthomannus, (c) negat ejus tamen vocabuli ſignificationem ad hanc pertinere legem; *praediatores* autem dicuntur ii, qui bona, & for-

(b) *In topic. Cic.* 2.

(c) *ad leg. XII. tab.* aſſiduo vindex. Cujac. 5. *obſ.* 29.

& fortunas eorum emunt, qui pro vectigalibus populi obligabantur. (a) Feſtus longe melius, qui *vindicem* inde dictum docet, quod vindicet, quo minus, qui prehenſus eſt ab alio, teneatur. Porro vindices non omnes omnibus, ſed pro reorum conditione dandos Decemviri cenſuerunt: nempe ut locupleti reo locuples daretur vindex: inopi vero quilibet, ſive locuples, ſive inops. Difficile namque eſſet inopi ſponſorem invenire locupletem; ideo ne miſerrima conditione uteretur, quemlibet ſponſorem ab eo Decemviri ob inopiam acceperunt. Quibus de rebus has ex Cicerone in topicis, & Gellio (b) veterum legum reliquias ab eruditis emendatas habemus.

(a) Turneb. *ad verſ.* 20 *c.* 30. *et veter. gloſſ.*

(b) *lib.* 16. *cap.* 10. Quintil. *lib.* 5. *cap.* 10.

Si en ſiet qui in jus vocatum vindicet, mittito.

Aſſiduo vindex aſſiduus eſto: proletario cuique volet vindex eſto.

Si en ſiet) ſenſus eſt: *ſi autem ſit, qui reum in jus vocatum vindicet, ſive ſe pro illo offerat, reus dimittatur.*

Si en ſiet) pro ſi *autem ſiet* priſca lingua: ita enim explicat Philoxenus in gloſſis, *ubi en ſiet* reddit ἐὰν δὲ. Hujus priſcae locutionis ignoratione corruptus eſt ab imperitis locus Ciceronis in topicis, ubi haec lex confunditur cum lege AElia Sentia nimis abſurde, nam & ratio temporum hanc lectionem rejicit, & teſtimonium Gellii, qui hanc legem adſcribit XII. tabul. ex initio autem legis cujus meminerat Cicero, *ſi en ſiet*, imperitia librariorum factum eſt *AElia Sentia*, & quomodo is error irrepſerit, ſubtilius, & latius invenies explicatum a Jacobo Gothofredo in hac XII. tabul. lege.

Aſſiduo) hoc eſt *locupleti*, ut ſit ſenſus: *locupleti reo, locuples ſponſor, aut vindex eſto.* Ve-

teres enim pro locuplete *aſſiduum* dicebant ab *aſſibus* : cum qui multos haberet aſſes, is eſſet locuples. Unde Cicero in topicis : *locuples enim eſt aſſiduus ab aſſe dando*: (*a*) atque ita explicant aliqui Plauti verſum 13. act. 1. Scaen. 1. Amphytr.

(a) Gell. *lib.* 16. *cap.* 10.

Proletario) hoc eſt *homini inopi quisquis volet ſit vindex.* Veteres enim *proletarium* appellabant eum, qui propter inopiam non re, ac cenſu, ſed tantum prole poſſet augere rempublicam. (*b*)

(b) Gellius *ibidem.*

LXVII. DE PACTIS.

Erat & alia declinandi judicii ratio per pactiones, quae inter actorem, & reum inirentur, dum irent ad Praetorem. (*c*) Etenim de quibus inter eos convenerat, illa magiſtratum rata oportebat habere. Cujus legis aequitas ex pluribus Demoſthenis locis a Petito (*d*) collectis apparet. Quamvis autem pacta nuda, quae in contractum non tranſierunt, nullius efficaciae ſint; ſi tamen lege, aut S. Cto confirmentur, legitima dicuntur : ideoque interdum ex pacto naſcitur, aut tollitur actio. (*e*) Porro lex ita reſtitui poterit ex aliquot eruditorum ſententia:

(c) *Auctor ad Heren. lib.* 2. Priſcian. *lib.* 10.

(d) *ad leg. Attic. lib.* 4. *tit.* 2. *pag.* 339.

(e) *l.* 5. 6. 7. *ff. de pactis.*

Endo via rem uti pacunt orato.

Endo via) in via *endo* pro *in*, ut ſaepe alias : eſt autem ſenſus, quemadmodum inter vias paciſcuntur, ita & cauſa inter eos agatur. Gothofredi enim conjecturam non probo; tum quia numquam inveni, aut *ratato* pro *ratum habeat*, aut pro *ratato rato*, nec analogiae ratio ſuffragatur; tum quia ſine mutatione ulla ſatis conſtat ſententia retentis verbis ſuperioribus : nam *orato* ſignificat, *cauſam quisque agito*, *perorato ſecundum pactiones.*

Pacunt) veteres pro *paciſcor* dicebant *pago*, unde uſus deinde induxit *paciſcor*. Terentianus Scaurus in orthographia notat, Decemviros ſcripſiſſe *pacunt* per *k* graecam literam : a *pago* autem ve-

niſſe

niſſe *pepigi*, ut a *cado cecidi* tradit Quintilianus. (*a*) Haec autem verba directa ſunt litigantibus: quae vero ſequuntur Praetorem reſpiciunt, eaque ſubjicientur inferius.

(a) *lib.1.cap.6.*

LXVIII. DE CAUSA PERORANDA.

At ſi de cauſa non fuiſſet inter litigantes tranſactum, agenda erat apud ſtantem judicem in foro, aut in comitio, qui locus privatarum erat cauſarum, ubi tota die litigantes obverſabantur, & advocati: eratque ibi Puteal Libonis, de quo meminit Cicero, & Horatius, quod Puteal erat ara, quo ſaepe advocati, & rei condicere ſolebant. (*b*) Plautus in Poenul.

(b) Sigon. *de judic.lib.1.cap.28.*

Nam iſtorum (ſcilicet advocatorum) *nullus nefaſtus eſt, comitiales ſunt meri*
Ibi habitant: ibi eos conſpicias, quam Praetorem ſaepius.

Cauſam autem iis orare usque ad meridiem licebat per leg. XII. tabul. (*c*) qua aetate Romani craſſius diem diſtribuebant: quippe qui non ante bellum punicum primum Catina in Sicilia capta, ex horologii uſu didicerint horas notare: anteaque diem diſtinguebant more ruſticorum. (*d*) Poſt meridiem autem judices ſententiam ferebant, & rem ei, ad quem ex jure pertineret, addicebant, ſi eſſent ambo praeſentes; ſi alter abeſſet propter deſertum vadimonium, ſtipulatio committebatur, & deſertor eo nomine damnabatur, ut promiſſam poenam ex ſponſione, atque ex ſtipulatu penderet. (*e*) Neque enim adſentior docentibus abſentem, ſi ad promiſſam diem ſeſe judicio non ſtitiſſet, cauſa caſurum ex leg. XII. tab. Quid enim opus fuiſſet cautionibus? aut cur abſens re, & poena dupliciter damnandus adeo inhumane? Non me fugit plura ſupereſſe veterum auctorum loca, quae oſtendant

(c) Gell. *lib.17. cap.2.* Plin. *lib.7. cap.60.* Auctor *ad* Heren. *lib.2.*

(d) Cenſorin. *cap. 23. de die natal.*

(e) Ritterſ. *ad hanc leg.*

Digitized by Google

abſentem cauſa cecidiſſe: (*a*) non tamen liquet, an hanc ob rationem, nempe ob deſertum vadimonium. Quin arbitror potius, quia non defenderetur, ſaepe abſentem, ut ſolet, fuiſſe damnatum: cum deeſſet, qui jura ipſius judici exponeret: contra vero adverſarius urgens oratione, tabulis, & advocatis ſuum jus judici comprobaret: ut non mirum ſi abſentes cauſa cecidiſſent. Quamobrem verba illa XII. tab. *Praeſenti ſtlitem addicito* interpretor cum Jacobo Gothofredo *judicium reddito*; non ut aliqui *rem addicito praeſenti*. Extremam autem rerum agendarum horam Decemviri ſtatuerunt ſolem occaſum. (*b*) Idemque rerum agendarum terminus erat veteri Athenienſium lege, cujus fragmentum apud Stoboeum habemus: (*c*) ſed jam leges producamus.

(a) Cic. *orat. pro Quint. & in Verr.* 4. Sueton. *in vita Calig. cap.* 39.

(b) Varro *lib.* 5. *de ling. lat. n.* 2. *item lib.* 6. *n.* 3. Petit. *ad leg. Attic. lib.* 4 *tit.* 4 *pag.* 336.

(c) *Sermon.* 1.

Ni ita pacunt in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam conſcito, cum perorant ambo praeſentes.

Poſt meridiem praeſenti ſtlitem addicito.
Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.

Conſcito) nota eſt ex veteribus hujus verbi ſignificatio pro *judico*, *cenſeo*. Livius libro primo, apud quem Senator rogatus ſententiam ita reſpondet. *Cum illo puro, pioque duello quaerendas res cenſeo, itaque conſentio conſciſcoque*, & mox: *Senatus P. R. Quiritium cenſuit, conſenſit, conſcivit, ut bellum cum priſcis latinis fieret*. Huic proximam ſignificationem habet hoc verbum in hac lege, ubi ſignificat *cognoſcere*. Unde parcere poterat labori Raevardus, cum pro *conſcito* repoſuit *gnoſcito*. Nec felicior fuit eorum induſtria, qui pro *conſcito* legunt *conjicito*. *Conjicere* autem *cauſam* eſt cum per indicem apud judicem, aut arbitrum exponitur. Paullus: (*d*) *Per regulam*, inquit, *igi-*

(d) *l.* 1. *ff. de divers. reg. jur. antiq.*

Digitized by Google

igitur brevis rerum narratio traditur, & ut ait Sabinus, quaſi cauſae conjectio fit.

Stlitem) veteres pro *litem*; ut *ſtlocum* pro *locum*. Unde *Decemviri ſtlitibus judicandis* in decreto Aſculanorum Romae in domo Caeſia, & in elogio L. Caeſonii Luilli Veronae. *Stlitem* autem *praeſenti addicito*, ſignificat judicium reddito, ut ſupra expoſuimus, eo ſenſu, quo Trebatius (*a*) dixit *religionum judicia addicere pro conſtituere*.

Sol occaſus) hoc eſt *ſole occidente*, nam ut varias hujus loci lectiones praetermittam, *ſole occaſo*, & *ſol occaſus* pro *ſole occidente*, cum latine dicitur, tum eleganter. Singula enim participia ſunt omnium temporum, ut recte Sanctius obſervavit. Legunt aliqui *ſole occaſo dies ſuprema tempeſtas eſto*; ubi *dies* pro *diei*. Ego ſi inſerenda fuerit vox haec lege in iſta mallem ſcribere *die*: nam veteres *die* pro *diei*, & *facie* pro *faciei*, (*b*) ut Caeſar cenſebat eſſe ea nomina declinanda. *Suprema* vero *tempeſtas* dicitur pro *ultima hora*, quae tempore XII. tabul. erat ſolis occaſus. Sed poſtea lege Praetoria ſupremum tempus fuit, quo Praetor in comitio ſupremam populo pronunciaſſet. (*c*)

(a) *lib. 1. Religion. apud Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 18.*

(b) Gell. *lib. 9. cap. 14.*

(c) Varro *lib. 5. de ling. lat.* Feſtus *in verbo ſupremam.*

LXIX. DE VADIMONIO DESERTO.

Cum ſupra leges attulerimus, quibus jubebatur, ut reus eximeretur, qui vocatus in judicium dederat vades promittentes eum adfuturum ad certam diem; nunc eas proponemus, quibus excuſabatur reus, qui datis vadibus ad certam diem non ſeſe praeſtitiſſet, juſtasque deferendi vadimonii cauſas adferemus. Harum vero cauſarum expreſſum tantum in legum fragmentis invenimus morbum ſonticum, ſive rei, ſive actoris, ſive arbitri, ſive judicis. Sonticum autem appellabant morbum vehementiorem, utpote corpori valde noxium; cum *ſontes* ſint *nocentes*, ut refert Feſtus ex AElio Solone:

Digitized by Google

lone: (*a*) unde *ſonticus morbus* dicitur quidquid impedit corporis actiones, (*b*) quamobrem Tibullus in re obſcoena.

Parce, precor, tenero non illi ſontica cauſa eſt.

Cum is quem corripuiſſet morbus ex lege XII. tab. quam e legibus Numae in Decemvirales translatam non obſcure innuit Feſtus, (*c*) cauſam praeberet propter quam judicii dies protrahebatur, ſive ut eſt in priſca lingua diffindebatur. Huic Jacobus Gothofredus alias exceptiones jungit ex conjectura, & ſubobſcuris veterum teſtimoniis, putatque in eadem lege fuiſſe incluſa vota publica pro ſalute Pop. Rom. quae poſtea in vota pro ſalute principis converterunt. (*d*) Juſtis etiam cauſis inſeritur abſentia ob publicum negocium, quam omni tempore juſtam excuſationem fuiſſe non dubito. (*e*) Quae conjecturae maxime adjuvantur verbis a Gellio relatis ex Cincii libro de re militari, (*f*) quae hujus veluti tabulae praebent exemplum. Quod autem Gothofredus *vindicem* hoc diſtinguit a *vadibus*, quod vindex fuerit, qui vocatum in jus liberaverit; vades qui reum ad certam diem judicio ſtiturum promiſerit, id utcumque veram habeat originem, tempore tamen evanuit, promiſcuuſque fuit horum vocabulorum uſus: & qui vindex erat, reum ob id judicio liberabat ſaepe, quod vadis munere fungeretur, ac reum judicio ſtiturum promitteret. Non magis probo adjectionem clauſulae illius ad hanc legem, *ſi ſtatus condictus cum hoſte*, quae clauſula hic eſt plane ocioſa: unde malo cum ceteris eruditis eam ſeparatim locare. Verba tamen legis hujus prout ſunt ab eo commiſſa proferemus: ut quiſque ſive rejiciendo, ſive probando judicio utatur ſuo. Is igitur etſi antea mutila verba protulerit, ita tamen farcit ſciſſuram in notis:

Ju-

(a) Feſtus *in verbo ſonticum morbum.*

(b) *l. ult. ff. de aedilit. edict.*

(c) *in verbo* reus.

(d) *ex* Cajo *l. ſi calvitur. ſ. 1. ff. V. S.*

(e) Cajus *l. 6. ff. ſi quis caut. in judic. ſiſt.*

(f) Gell *lib.* 16. *cap.* 4.

Judice arbitriove addicto vades, ſubvades danunto: vadimonii deſerendi uti pacunt poena eſto, extra quam ſi morbus ſonticus - - - votum - - - abſentia Reipub. ergo, aut ſtatus dies cum hoſte intercedat; ſi quid horum ſuat unum judici, arbitriove, reove, eo die diffenſus eſto.

Judice) ſenſus totius legis eſt.

Judicio conſtituto, judiceque adito vades, aut ſubvades judicio ſiſtendi utrinque dantor, iique ſiſtere teneantor: niſi morbus vehemens, vim graviter nocendi habens, votum aliquod abſentia Reipublicae ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino: nam ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici, arbitriove, aut reo judicii, dies differtor.

Subvades) cum utrinque ab actore ſcilicet, & reo dandi eſſent ſponſores judicio ſiſti; cenſet Gothofredus *vades* dictos eos eſſe, qui ſpoponderunt pro reo; ſubvades qui pro actore, quorum verborum ſignificationem ſuo tempore periiſſe refert Gellius. *(a)*

(a) *lib.*16. *cap.* 10.

Danunto) pro *danto* priſcum, ut ſaepe Plautus *danunt* pro *dant*.

Reove) priſcis reus fuit tam petitor, quam is unde petitur, dicitur enim reus, cujus de re agitur. (*b*)

(b) Cic. *de orat.* Feſtus *in hac voce reus.*

Diffenſus) id eſt prolatus, Gellius (*c*) dixit; & Livius *diffindere diem* pro differe libro nono. *Atque legem curiatam de imperio ferenti triſte omen diem diffidit.*

(c) *lib.*14. *c.*2.

LXX. De Obvagulando.

Sed cum eveniret aliquando, ut qui rem ſuam ab aliquo in judicio repetebat, careret teſtibus, quibus intentionem ſuam judici probaret; Decemviri ne quis nulla ſua culpa omnibus argumentis ad

rem

rem recuperandam deſtitueretur; facultatem dederunt actori, ut ante domum rei clamoribus, immo & conviciis rem ſuam flagitaret, palamque faceret omnibus eam improbitatem ternis diebus, ac ternis nundinis, ſive nono quoque die. Solebant enim Romani ex agris nono quoque die, negociorum cauſa, in Urbem convenire, ubi eo die nundinae habebantur; inde natum, quod uſu adhuc retinemus, ut tribus edictis reus citetur. At ſi reus fraudem ſuam obſtinaret, remque tradere detrectaret; jus tamen erat actori, accitis ſecum ſui clamoris teſtibus, rei domum intrare rem ſuam, ſicubi eam inveniret, ablaturus. Iſque effectus erat illius publici clamoris, quae obvagulatio dicebatur: ad *portum*, hoc eſt ante domum. Non me fallit Turnebum, (*a*) Salmaſium, (*b*) aliosque plures, hanc legem non referre ad actorem teſtimoniis deſtitutum, ſed ad teſtem teſtimonium defugientem: adeo ut pro *defuerit* legant *defugerit*. Verum ab horum ſententia me abducit Plauti locus: quo Raevardus priorem explicationem optime comprobat, (*c*) ubi poëta coquum inducit res in domum Euclionis illatas repetentem, eique, niſi redderet, clamorem ante aedes, & maledicta minitantem. Cui explicationi etiam Gothofredus, & Ritherſuſius ſuffragantur, en Plauti locum:

Ita me bene amet Laverna, te
Jam niſi reddi mihi vaſa jubes,
Pipulo hic differam ante aedes.

ubi *pipulum* ſignificat *convicium* priſca lingua. Nunc legem producamus:

Cui teſtimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.

Cui) ſenſus eſt: *ei qui teſtimoniis deſtituitur,*

(a) *lib.* 3. *ad verſ. cap.*26.
(b) *obſerv. ad jus Attic. & Rom.cap.*30.

(c) *ad leg. XII. tab.cap.*11.

tur, liceat tertiis nundinis reum ante aedes conviciis obruere.

Ob portum) hoc eſt *ante aedes*. Feſtus enim refert apud omnes convenire, ut portus in legibus XII. tabul. domum ſignificet in verbo *portus*.

Obvagulatum) Feſtus: *vagulatio in legibus XII. tab. ſignificat quaeſtionem cum convicio:* in verbo *vagulatio*.

Et haec quidem inter actorem, & reum agebantur: quid autem his ſuper deberent judices conſulere, aliis legibus Decemviri conſtituerunt. Itaque poſſeſſionis, & proprietatis quaeſtionem diſcrevere: cum poſſit quis jure poſſidere, quamvis non ſit dominus. Ideo dum proprietatis cauſa penderet, minime poſſeſſionem ademerunt ei, qui neque vi, neque dolo, neque clam eam haberet: ad cujus legis exemplum verbis longe uberioribus Praetor compoſuit edictum *uti poſſidetis*. Quod jus convenit cum Ariſtotele in problemat. ubi ait poſſidentem permanſurum quoad fuerit judicatum. (*a*) Hanc autem poſſeſſionis controverſiam veteres *vindiciarum cauſam* appellabant, a *vindicando* ſive *aſſerendo*, quod rem interea ſibi poſſeſſor aſſereret. Cujus deinde vocabuli ſignificatio propter ſimilitudinem, & affinitatem rerum inter ſe conjunctarum excurrit latius: nam & ipſam poſſeſſionem, & poſſeſſionis controverſiam, & rem, de qua controverſia eſſet, ipſumque agrum, vel glebam imaginem agri, de qua inferius, vindiciarum vocabulo comprehenderunt: ut mirer aliquos adeo certare inter ſe, dum quaerunt cuinam potiſſimum rei hoc vocabulum conveniat: cum ex veterum teſtimoniis haſce ſignificationes omnes includat, ut optime Turnebus obſervavit. (*b*) Ineuntes porro judicium

LXXI. De Vindiciis.

(*a*) Balduin. *cap.* 34.

(*b*) *lib.* 13. *adverſ. cap.* 23. *vide* Feſtum *in verbo* vindiciae. Gell. *lib.* 20. Alex. ab Alex. *lib.* 6. *c.* 10.

Digitized by Google

apud Praetorem pugnae ſpecimen quoddam praebebant veteres, qui nihil ſine aliquo ſolenni ſigno aggrediebantur: quod judiciarium bellum exprimebant, commiſſis inter ſe gladiorum loco feſtucis, inſtar militum inter ſe manus conſerentium: quam *vim civilem*, *quotidianam*, *& feſtucariam* appellabant, & tum *vim fieri moribus* dicebant. *(a)* Quae ſimulata concertatio umbra fortaſſe fuit verae dimicationis, qua, cum Hotthomanno ſuſpicor, veteres Romanos utpote rudiores, ac prope immanes, more veterum Longobardorum diremiſſe lites: ut cum alter alterum ad ſingulare certamen provocaſſet, is haberetur in jure potior, cui ſors victoriam obtuliſſet. *(b)* Quem cum illi morem exuiſſent, atque induiſſent humaniorem, verum praelium verſum fuit in ſimulatum; ac pugnam tantum retinuerunt imaginariam feſtucis expreſſam. *(c)* Etenim initio litigantes de poſſeſſione fundi Praetorem adibant, ut eum deducerent in fundum, de quo controverſia eſſet, quo judicaret utrius poſſeſſio foret. idque dicebatur venire *in rem praeſentem*: indeque cum Praetore redibant, ejusque judicium expectabant. Verum quia Praetor multitudine negociorum impediebatur una cum litigantibus ire; JCti rationem excogitarunt, qua profectionis moleſtia ſublata, veterum judiciorum figura, & religio maneret. Itaque priſcam illam profectionem imaginibus, verbisque ſimularunt, inſtituentes, ut in fundi gleba, veluti ſuper toto fundo, cujus gleba illa ſimulacrum erat, judicium exerceretur. Quamobrem ſatis erat Praetorem adire, ut apud eum judicium intenderent: Praetor autem in Urbe manebat, cum litigantes ipſi ex jure, ſive ex loco, ubi jus reddebatur, proficiſcerentur in fundum, unde glebam tollebant, eamque in judicium, adducebant, ut per eam, quam & vindiciam vocabant, totus fundus,

(a) Cic. *pro Caecin.*

(b) Hotthom. 3. *obſerv. cap* 15.

(c) Cic. *pro* Muren.

dus, & profectio Praetoris in rem praeſentem adumbraretur: ac rei loco imago illa ſubjiceretur. (a) Si de poſſeſſione igitur quaereretur, Praetor, quoad in judicio proprietatis alteri rem addicendam conſtaret, poſſeſſorem tuebatur. At ſecus erat in cauſa libertatis, in qua non poſſeſſionis titulus potior erat, ſed libertatis: quia magis reipubl. conducit liberis urbem impleri, quam ſervis. Ideo in liberalibus cauſis, ubi alter in libertatem, alter in ſervitutem aſſereret reum, vindicia, ſive poſſeſſio durante cauſa ſtatus dabatur ſecundum libertatem ut maneret liber, donec plane ſervum eſſe conſtaret. Id cum lege ſua Decemviri conſtituiſſent, qui tamen inter eos auctoritate praeſtabat Appius Claudius, calumnioſa interpretatione telam retexere conabatur: quippe qui ſenſerat ſua ſibi lege praecluſum libidinoſi conſilii exitum. Notum eſt enim eum forma Virginiae virginis captum clientem ſuum M. Claudium, abſente Virginio patre, ſubjeciſſe, qui eam peteret in ſervitutem, ſive ſuam ſervam eſſe contenderet. Cum autem Decemvirali lege durante judicio libera permanere deberet, Appius ejus potiundae ſpe puellam M. Claudio tradere in ſervitutem cogitabat: verum quia ſua ipſius lege prohibebatur, negabat beneficio legis gaudere, qui ab alio, quam a patre in libertatem aſſereretur. Itaque pronunciavit, abſente patre, vindicias dandas ſecundum ſervitutem, ſive tradendam virginem interea in ſervitutem ei, qui ſibi dominium aſſereret illius: cum non a patre, utpote abſente, ſed ab avunculo vindicaretur in libertatem. Quae ferox libido, & atrox calumnia, quam ſeditionem excitaverit, quantaque de auctoritate, atque imperio dejecerit Decemviros, ſatis liquet ex hiſtoriis Romanorum. (b) Antequam tamen is, qui ſtatus controverſiam patiebatur, ad quaſi poſſeſſionem liber-

(a) Briſ. *de formul. lib.* 5. *cap.* 6. Raevard. *ad leges XII. tab. c.* 6. Roſin. *de judic. lib.* 9. *cap.* 13.

(b) Livius *lib.* 3. Dionyſ. *lib.* 11. Pompon. *l.* 2. § 24. *ff. de orig. jur.*

Digitized by Google

tatis rediret, ſponſores dare oportebat, qui eum judicio ſtituros promitterent. Atque haec ſane libertatis gratia ſunt conſtituta. Ceterum reliquarum poſſeſſio rerum, ſi nec vi, nec dolo, neque clam capta fuiſſet, judicii tempore apud ipſum permanebat poſſeſſorem. Si vero aliquis falſo vindiciam tuliſſet, ſive falſo rei alienae poſſeſſionem ſibi aſſeruiſſet, hoc eſt ſi praedo eſſet, & malae fidei; tum tribus arbitris rei cognoſcendae captis, duplum fructuum ex ea re perceptorum reddere damnabatur. Quod jus conſervatum in Codice Theodoſiano fuit, (*a*) quamvis in Juſtiniani libros minime traductum. Is enim ſatis habuit praedonem fructus omnes reddere, bonae fidei vero poſſeſſorem reſtituere fructus a die rei in judicium deductae. (*b*) Cujacius autem docet duplicium fructuum praeſtationem ante Juſtinianum obſoleviſſe. En autem leges.

(a) *l.* 1. *C. Theodoſ. de fruct. & lit. expenſ. l.* 1. *§. ex die ff. unde vi.*

(b) *l.* 1. *§. ex die ff. vi, & vi armata. l.* 2. *§. ult. ff. de interdict. l. videamus* 38. *§. Fabian. ff. de uſuris. Inſtit. de offic. jud. §.* 2.

Si qui in jure manu conſerunt, utriſque ſuperſtitibus praeſentibus ſecundum eum qui poſſidet. Aſt ſi qui quem liberali cauſa manu adſerat, ſecundum libertatem vindicias dato.

Si vindiciam falſam tulit, Praetor rei, ſive ſtlitis arbitros tris dato: eorum arbitrio fructi duplione decidito.

Manu conſerunt) hoc eſt *ſi apud judicem diſceptetur.*

Utriſque ſuperſtitibus) *ſuperſtites* dicebantur veteribus *teſtes*, quod rei ſupereſſent. (*c*)

(c) Feſtus *in verb.* ſuperſtites.

Si quem liberali) hoc eſt *ſi quis quem adſerat in libertatem.*

Secundum) dare vindicias ſecundum libertatem, eſt in libertatis poſſeſſione ponere.

Si vindiciam) hoc eſt *ſi injuſtam poſſeſſionem*

Digitized by Google

nem ſibi abſtulit, ſive ſi rei alienae poſſeſſionem occupavit. Totius autem legis hic eſt ſenſus: *Malae fidei poſſeſſionem ſi quis nactus ſit, Praetor ei rei definiendae tres arbitros dato: eorumque arbitrio malae fidei poſſeſſor fructus in duplum praeſtato.*

Rei ſive ſtlitis) jam diximus veteres *ſtlitem* dixiſſe pro *litem*: *ſtlocum* pro *locum*. differt autem *res* a *lite*, quod *res* eſt idipſum de quo diſceptatur; *Lis* eſt ipſa rei diſceptatio: unde *res* eſt extra judicium, *lis* ſemper in judicio. Quam JCtorum diſtinctionem falſe deridet Cicero in orat. pro Muren. nempe ut callidus dicendi artifex Juriſconſultorum auctoritatem, qua maxime in ea cauſa premebatur, extenuaret. Frequens eſt autem apud veteres JCtos horum verborum conjunctio. Varro 4. de ling. lat. *quam rem, ſive litem dicere oportet.*

Arbitros) hic numerus erat ſolennis dandorum arbitrorum.

Fructi duplione) hoc eſt *fructus duplione*: *fructi* enim genitivus eſt veterum, qui nomina quarti ordinis ad normam etiam ſecundi ordinis flectebant; unde *fructus fructus* dicebant, & *fructus fructi.*

Controverſiae judiciorum, atque litium diſcordiae ſententiis judicum praeciduntur; quae ſententiae in rebus ſingularibus funguntur vice legum in generalibus. Rurſus ſicuti publicae res, atque ſtatus civitatis legum auctoritate componitur; ita privatorum negocia, & jurgia ſententiarum auctoritate ſedantur: ut e privatis rebus in tranquillum adductis, etiam quies publica exoriatur. Unde ſumma vis tribuitur rebus judicatis: ne ſi judicum ſententiae reſcindantur, turbato ſtatu ſingulorum, publica etiam tranquillitas obumbretur. Itaque Decem- LXXII. DE SENTENTIA, ET RE JUDICATA.

cem-

cemviri auctoritatem rerum judicatarum ſuis legibus maxime munientes, eodemque loco habentes eum, qui debitum confeſſus eſſet in judicio, cum eo, qui ejus debiti nomine convictus a teſtibus eſſet, & a judice damnatus: triginta dierum ſpacium judicato faciendo, aut confeſſae pecuniae contrahendae ſolutionis cauſa praeſtiterunt. Quos dies *juſtos* appellarunt, nomen, & praefinitionem temporis ducentes a militia: unde non paucae ſimilitudines ad rem forenſem commigrarunt: cum non aliud ſint judicia, quam praelia verborum, quae loco verorum praeliorum, quibus jure naturae homines contendebant, ſucceſſerunt. Ut igitur *dies juſti* vocabantur in bello triginta illi dies, quibus non licebat hoſtem laceſſere, vel res repetere, dum vexillum rufi coloris in arce defixum erat, & exercitus imperatus: hisque oppoſiti erant *praeliares dies*; (*a*) ita & in re judiciaria dies illi triginta poſt ſententiam, quibus judicium quieſcebat, juſti appellantur. Hoc autem tempus initio menſtruum, ſequenti tempore protractum fuit ad bimeſtre, (*b*) atque demum a Juſtiniano ad quatuor menſes: praeterquam in poſſeſſoribus rerum alienarum, quarum auferendarum etiam manu militari jus habent domini ſtatim poſt ſententiam. (*c*) Lapſis autem triginta diebus, niſi judicatum faceret reus, aut vindicem inveniret, qui fidem ejus praeſtaret, adprobanteque creditore debitum in ſe ſuſciperet; jus erat creditori, manus in debitorem injicere, ut eum ad Praetorem raperet, ac pro ſervo ſibi addicendum curaret: isque creditori debiti gratia ſic addictus, appellabatur nexus, & obaeratus, propter ſervitutem, quam ex aere alieno ſubibat. Quem etiam Romani morem ſumſerunt ab Athenienſibus, etſi jam poſt Solonis legem extinctum. Licebat enim Athenis ante Solonem creditoribus injicere manus in

(a) Gell. *lib.* 20. *cap.* 1. Feſtus *in verbo juſti.* Macrob. 1. *Saturnal.*

(b) *l.* 2. *in princ.* C. *de uſur. rer. judic. l. penult.* & *ult.* §. *ult.* C. *eod. l.* 2. C. Theodoſ. *eod.*

(c) Cujac. *in* C. *de exce. rei judic.*

Digitized by Google

in debitores, quibus abductis, eorumque corporibus oppigneratis pro ſervis uterentur, iique homines creditoribus obnoxii *ἀγώγιμοι* vocabantur. (*a*) Ne vero ſic addicti aufugerent, dominis licuit eos nervo, & compedibus vincire propria in domo creditoris, tamquam in carcere privato, catena injecta non majore quindecim pondo. (*b*) Porro ita vinctum, aut ex ejus ſubſtantiis, ſi quidem vellet, & poſſet, vivere oportebat; aut ex ipſius creditoris bonis capere cibum, & veſtitum, qui victus nomine veniunt. (*c*) Victum vero Decemviri definierunt *libras farris in dies*, ſive ut interpretantur eruditi libram farris in ſingulos dies. Haec autem verba XII. tabul. ex Gellio deſumta, fuerunt ſuſpecta eruditorum compluribus, tum propter obſcuritatem; tum quia nimis large pro veteri parcitate, ac duritie cibus videtur definiri libra farris: cum ſelibra victus fuerit hominum frugi quotidianus, quibus obaerati, & ſervi non debuiſſent tractari benignius. Bibaculus (*d*) de Valerio Catone.

Quem tres cauliculi, ſelibra farris
Racemi duo, tegula ſub una
Ad ſummam prope nutriunt ſenectam.

Et Titinius:

\- - - - *libram ajebat ſatis*
Eſſe ambobus farris intriti, plus comeſt ſola
Uxor - - - -

Me tamen eaedem auctoritates in veteri lectione retinent. Siquidem his victus tenuitas per ſelibram farris ſignificatur. Quis autem credat tenuem fuiſſe victum obaeratorum, quibus ad ſerviles operas, durumque laborem corpore opus erat firmo, & viribus integris? ut non mirum ſi eis integra libra praeberetur. His autem ſic addictis datum eſt

(a) Plutarch. *in Solon. & libel. de vit. uſurar.*

(b) Plaut. Bacchid. *ſcaen. ult.* & Menech. *Sc.* 1. Terent. Phorm. *act.* 2. *Sc.* 2. Cic. 2. *de orat.*

(c) *l. ſi victum* 34. *ff. de re judic. l. quos nos hoſtes* 233. *ff. V. S.*

(d) *apud* Nonium.

eſt LX. dierum ſpatium ad paciſcendum cum creditore, impetrandumque ab eo majores inducias, aut oneris levamen aliquod. Ac ſi creditor eſſet inexorabilis, poſt triginta dies ducere debitorem poterat ad Praetorem; ac deinde per trinundinum, ſive ternis diebus nundinalibus, quibus majori populus frequentia negociorum cauſa ex agris in Urbem concedebat, eum producebat in publicum, aut palam in foro proclamandum curabat quanti eſſet damnatus, ut emtorem inveniret. Ita vero initium harum nundinarum ſumere oportet, ut extremus nundinarum dies incidat in ſexageſimum, ut in hac lege ſententiarum repugnantiam vitemus, quam primus & notavit, & hac interpretatione ſuſtulit Hotthomannus. Si vero nemo civium emeret, tum licebat debitorem vendere peregrino, eumque ob id trans Tyberim ducere. At ſi pluribus creditoribus teneretur, tum crudele in ſpeciem exemplum in eum erat conſtitutum. In ſpeciem, inquam: nam revera nihil mitius ea poena, quae terrore ſuo delinquendi conſilium aufert; ut hujus legis exitus demonſtravit: numquam enim ea vigente quiſquam in hanc poenam incurrit, quia metu poenae nemo plus aeris alieni contrahebat, quam ſuae ſubſtantiae tolerarent. Igitur lege XII. tabul. permittebatur creditoribus, debitoris corpore conciſo, membrum ſibi viritim tollere, quam immanitatem vehementer deteſtatur in legibus Decemviralibus Favorinus apud Gellium. (a) Cui contra Coecilius JCtus regerit lenitudinis cauſa id fuiſſe ſancitum, ob rationem a nobis allatam, ut ſupplicii nempe metu periculum criminis averteretur, & caverent homines ſuſcipere ſupra facultates. Quae tamen lex abrogata deinde fuit; ac pro ſectione corporis ſubjecta ſectio bonorum, miſſis in poſſeſſionem bonorum rei creditoribus ex edicto Praetoris,

(a) Gell. *cap.* 1. *lib.* 20. Tertul. *Apologet. cap.* 4.

riſ, (*a*) ut iis venditis, pecuniam quiſque ſuam ſervaret: remanſitque ſectionis nomen a corpore translatum ad bona, propter venerationem vetuſtae legis, ut ſententia illius in vocabulo conſervari videretur. At ſi creditor careret ſufficientibus bonis, invaluit beneficium ceſſionis. (*b*) Sed jam legem proferamus.

AEris conſeſſi, rebusque jure judicatis XXX. dies juſti ſunto, poſt deinde manus injectio eſto, in jus ducito. Ni judicatum facit, aut quips endo eo in jure vindicit, ſecum educito, vincito, aut nervo, aut compedibus XV. pondo ne majore: aut ſi volet minore vincito.

Si volet ſuo vivito: ni ſuo vivit, qui em vinctum habebit, libras farris endo dies dato: ſi volet, plus dato.

Ni cum eo pacit LX. dies endo vinculis retineto. Interibi trinis nundinis continuis in comitium procitato, aeriſque aeſtimiam judicati praedicato.

At ſi plures erunt rei tertiis nundinis partes ſecanto: ſi plus, minusve ſecuerint, ſe fraude eſto: ſi volent uls Tyberim peregre venumdanto.

Confeſſi) confeſſus hic παθητικῶς accipitur pro quo barbari confeſſatus; unde ajunt *dos confeſſata*. Eſt hic autem ellipſis, ac ſubauditur *nomine*, ut ſit *aeris confeſſi nomine*.

Juſti) hoc eſt *legitimi*.

Poſt deinde) geminatio elegans, & uſitata veteribus. vide Paraeum in lexico critico.

Quips endo) ita legit Cujacius ex veteri

Xx Co-

(a) Livius *decad.* 1. *l.* 8. Quintanaduegn. *de juriſdict. lib.* 1. *tit.* 5. *part.* 2. *n.* 35. Cujac. *lib.* 3. *obſ. cap.* 39. & *parat.* C. *qui bon. ced. poſ.*

(b) C. *qui bon. ced. poſ.*

Digitized by Google

(a) *obſer.* 3. *cap.* 39.

Codice (*a*) priſce, *pro quis endo eo in jure vindicit.* Ita Cujacius recte ex veteri Codice repoſuit, uſitatum eſt enim veteribus *vindicare in aliqua re*, ut *in agro vindicare*.

Endo) autem pro in, ſatis notum.

Vindicit) vero dixerunt veteres, ut etiam nunc dicimus lavit; olim & ſonit dicebant. Accius Phoenis.

Unda ſubundis ſubunda ſonit.

vindicere autem pro vindicare. Lucret. lib. 3.

Ipſe ſui miſeret, neque enim ſe vindicet hilum.

Nervo) *nervus* eſt proprie vinculum, quo vincitur collum; *compedes* in quos pedes conjiciuntur.

Ne majore) ita prudentiſſime repoſuit Cujacius pro *ne minore.* Cur enim immitiores Decemviri, quam ipſimet creditores, qui rem amiſerant?

Farris) *far* hic ſignificat farinam, ex qua pultem farream conficiebant. (*b*) Cibus enim veteribus Romanis conſuetus erat farina cum aqua, & ſale cocta, & interdum etiam lacte. Unde Plautus Romanos vocat *pultiphagos.* Hinc Juvenalis:

(b) Varro *lib. ult. cap.* 5.

Grandes fumabant pultibus ollae.

Aeſtimiam) *aeſtimia* dicebant veteres pro *aeſtimatio.*

Se fraude (hoc eſt *ſine fraude*, *ſe* pro *ſine* veteres.

Uls) pro *ultra* veteres. Varro de ling. lat. *Quod ea ſacra, & eis, & uls Tyberim non mediocri ritu fiant.* vide Popmam de uſu antiquae locutionis.

Rei) hoc eſt *actores*, *creditores*: diximus enim per *reum* ſignificari tum petitorem, tum eum unde petitur. Brevis autem harum legum haec eſt explicatio:

Si

Si debitum confeſſus quis fuerit, vel condemnatus jure, hoc eſt in judicio fuerit (ut explicat Cujacius ad l. 29. ff. de donat.) *induciae ei menſtruae triginta dierum ad debitum exſolvendum dantor. Sin intra dies illos triginta debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum, ſive prehendere, atque in jus ducere jus eſto. Debitor ita nexus, ſi poterit ſuo, vivat, ſi non habeat, tum creditor, qui eum vinctum habebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus, ei pro arbitrio dare liceto.*

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quisquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem in vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire; ſic tamen ut vincula non ſint graviora, quam XV. pondo: leviora enim adhibere pro arbitrio jus eſto.

Paciſcendi interea addicto cum creditore jus eſto: ſi non pactus fuerit. LX. diebus creditori addictum in vincula habere jus eſto: intra eos dies trinis nundinis ad Praetorem in campum producitor, quantaeque pecuniae judicatus fuerit, praedicator. At ſi plures erunt creditores tertiis nundinis vigeſimo ſeptimo die rei corpus in partes ſecanto, ſi plus, minusve ſecuerint ſine fraude eſto: ſi malint, trans Tyberim venumdanto.

LXXIII. DE JURE PUBLICO, ET DE LEGISLATIONE.

Naturae ordinem tenentes ſimplicia percurrimus, ut ad compoſita deferremur. Itaque legibus abſolutis, quae ſingulas, privatasque perſonas, ac certas res, & negocia privatorum complectuntur, enitamur jam ad culmen, ac rerum tandem ſummam, e ſingulis, privatisque pluribus coactam, atque compoſitam capeſſamus; exponentes publici reginimis leges, quibus evolutis, contendemus altius, ac veluti a terra in coelum advolantes rerum ſa-

crarum, atque divinarum leges, quas publici quoque juris portionem fecimus, interpretabimur, lumina eruditionis more noſtro adferentes neceſſaria, & quae unice ad declarandum jus vetus, non ad memoriae laudem augendam adducatur. Jam enim tanto numero collectiones rerum vetuſtarum prodierunt, ut doctus ab indocto non tam copia, quam delectu rerum diſcernatur: & gravitas judiciumque ſcribentis non minus ex his, quae rejecerit, quam ex his, quae retinuerit, aeſtimetur. Exordium autem hujus expoſitionis merito ducimus a legumlatione, ſive a facultate publica ferendarum, & jubendarum legum, inde vim, & poteſtatem accipientium. Notum eſt autem ab inſtituta Repub. legum ferendarum jus penes magiſtratus majores, poſteaque penes Tribunum etiam fuiſſe plebis: Populum vero juſſiſſe, ac ſciviſſe legem eo ſuffragiorum ordine, atque eo ritu, quem ſuperiore libro demonſtravimus. At quoniam populi ſaepe voluntas a veteri lege ad novam, vel concionibus magiſtratuum, vel propoſitis majoribus utilitatibus, vel mutatione temporum traducebatur; ideo ne duae, pluresve inter ſe ſimul pugnantes leges civitatem diſtraherent, concordiamque civium turbarent, neve jure incerto respublica jactaretur; Decemviri conſtituerunt, ut populi voluntas poſterior, ſive legum eadem de re ultima, leges aboleret antiquiores; ac ſublato jure veteri maneret id, quod populus poſtremo juſſiſſet, ſive abrogando, id eſt legem prorſus contrariam ferendo; ſive derogando, id eſt partem prioris legis detrahendo; ſive ſubrogando, id eſt aliquid ad priorem legem adjiciendo; ſive obrogando, id eſt immutando ex priori lege aliquid. Cujus legis vis in univerſum jus civile penetravit. Nam & in pactis, & in tranſactionibus, & in teſtamentis, in ſententiis, in conſtitutio-

tio-

Digitized by Google

tionibus principum, in reſcriptis, in conſuetudine, in mora, in fama: denique in poſſeſſionibus, in interpretationibus id ſemper ſervatur, ut a poſterioribus priora ſubmoveantur. Legis autem haec verba feruntur.

Quod poſtremum populus juſſit, id jus ratum eſto.

LXXIV. DE PRIVILEGIIS NON IRROGANDIS.

At praeter jus legibus comprehenſum, & in cives univerſos explicatum, aliquando certum jus, & peculiare in privati alicujus perſonam conſtituitur, quod legis nomen minime meretur, quia lex complectitur omnes, & privilegium eſt tantum unius, veluti privata lex: unde Ulpianus ait, *jura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur.* (a) Etenim in privatas perſonas non leges, ſed judicia feruntur, per quae leges ad negocia privatorum accommodantur. Ideo vetitum fuit in privatum ferre legem, hoc eſt privilegia irrogare: quod ex Athenienſium diſciplina, & Solonis legibus defluxit in leges Romanorum. Nam ut ex Andocide, (b) Demoſthene, & AEnea Gazeo in Theophraſtum habemus, non licebat Athenis condere legem in privatum, niſi occultis ſex mille civium ſuffragiis juberetur: occultis nempe, ut gratia, & odium ſimul abeſſet. Et ne quis miretur ſuffragiorum exiguum ex tanta urbe numerum, admonitum velim Athenis, etſi ſupra quadringentum millia hominum habitarent, numerum tamen civium ad viginti millia fuiſſe a Cecropis usque tempore: qui numerum cogniturus civium, juſſit, ut in medium quisque conjiceret lapidem: quibus numeratis eam collegit ſummam, quae Demetrii Phaleraei tempore haud mutavit. (c) Eadem ratione Decemviri vetuerunt privilegia in quemquam irrogari, niſi comitiis centuriatis, ubi deſcribebantur cives

(a) *l.8. ff. de legibus.*

(b) *in myſt.* Demoſth. *κατ᾽ ἀριστοκρ.* Cujac. *obſ.* 15. *cap.*8.

(c) Petit. *ad leg. Attic. lib.*2. *tit.*1. *pag.*114.

cives non confuſe in tribus, ſed per ordines, & aetates in ſingulas centurias; proptereaque major inde diligentia, majusque conſilium oriebatur. Hic nos propter ſummam Jacobi Cujacii auctoritatem aliquanto ſubſiſtemus. (*a*) Is enim ne quidem comitiis centuriatis privilegia irrogari potuiſſe contendit; ideoque adjectionem illam *niſi maximo comitiatu*, pertinere tantum putat ad legem de capite civis Romani, quam mox ſubjungemus, quamque a Cicerone cum iſta conjunctam invenimus. Sed Cujacium videtur idem confutare Tullius, (*b*) qui ſtatim poſt duarum legum mentionem, repetens eam de privilegiis, hanc adjecit clauſulam, quae niſi contemto, perturbatoque ordine verborum, & ſententiarum, nequit ad ſolam legem de capite contrahi. Ut patet vel ex lectione vulgata, quae ut alibi corrupta ſit, hic tamen locus ſuſpicionem habet nullam. Nam ut hanc legis clauſulam inſeramus, monet auctoritas legum Atticarum, & ratio publica, quae aliquando poſtulat, ut privilegia irrogentur, dummodo majoris partis de neceſſitate publica judicantis conſenſus accedat. Sed ſufficiet verba haec Ciceronis expendere: *Praeclariſſimae de XII. tabul. translatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari, niſi maximo comitiatu, vetat.*

(*a*) 15. *obſerv.* 8.

(*b*) *lib.* 3. *de leg. in fin.*

Poſtea ſubjicit:

Cum legis haec vis ſit, ſcitum eſt juſſum in omnes: ferri de ſingulis niſi centuriatis comitiis noluerunt.

Cum haec igitur Cicero opponat *juſſum in omnes*, qualis eſt lex, & *ferri de ſingulis*, quod eſt privilegium; patet id, quod ſequitur, *niſi centuriatis comitiis* pertinere ad privilegia; nec ferri de ſingulis accipiendum eſſe ſolum de capite civis Romani, ſed de omnibus privilegiis aliis, ſive ſcitis unius

Digitized by Google

unius privati cauſa, tum in poenam, tum in praemium illius; adeo ut exceptio *niſi maximo comitiatu* ad utrumque referatur. Quamvis autem privilegia irroganda non ſint, propterea tamen minime ſublata facultas eſt ferendi juris ſingularis, quod aliud prorſus eſt a privilegiis, utcumque haec poſterior aetas confuderit, ac privilegium etiam appellarit ea, quae ſunt juris ſingularis, nempe dotium, creditorum, militiae, Eccleſiarum; quae non in privatam perſonam, ſed in certum hominum, aut negociorum genus concipiuntur. (*a*) Dicuntur vero Decemviris privilegia, quae in ſingulas perſonas feruntur, quia veteres pro *ſingulis* dicebant *privi*, unde *privatus*, & *privilegium*, quaſi *lex de privatis*, *lex de ſingulis*. Porro etſi verbum *irrogare* plerumque contineat poenam; ex hoc tamen XII. tabul. loco apparet etiam pertinere ad utilitatem; nam hic utramque complectitur, retinetque ſignificationem originis. Etenim *irrogare* compoſitum eſt ex *in*, & *rogare*, hoc eſt *rogare in aliquem*; ſive ob damnum, ſive ob utilitatem. Ob damnum privilegium irrogatum fuit ab Epheſiis adverſus Heraclitum: (*b*) quem etſi non directo, tamen oblique notarunt, cum ante occaſum ſolis excedere juſſerunt hominem, qui oderet omnes, & numquam rideret. Quae in unum Heraclitum conveniebant. Noxium quoque privilegium irrogavit Clodius contra Ciceronem ferens, *ut qui civem Romanum indemnatum necaſſet, ei aqua, & igni interdiceretur*. Quibus verbis non obſcure Ciceronis caput appetebatur. Item & illud in Eumenem: *ne cui regi Romam venire liceret*. Utilia vero privilegiorum exempla ſunt illa, nempe rogatio de reditu M. Tullii, lex Manilia de imperio Cn. Pompeji Magni, & ſimilia. En vero legem Decemviralem:

(a) Cujac. *obſ.* 15. *cap.* 3.

(b) *in epiſt. ad Hermod. vid.* Petit. *in leg. Attic. pag.* 116.

Pri-

Privilegia ne irroganto niſi maximo comitiatu.

LXXV. DE CAPITE CIVIS ROMANI.

Conſequitur hanc legem illa de capite civis Romani, de quo decernere per leges XII. tabul. non licebat, niſi comitiis centuriatis. Unde apparet quanti civis Romanus putaretur: cum de eo nonniſi populus judicarit univerſus eadem ſolennitate, atque ordine convocatus, ac ſi de ſumma reipublicae, & de creatione majorum magiſtratuum ageretur. Hinc merito Cicero nihil de ſe actum jure dicebat, nihil legibus; nihil more majorum a P. Clodio: quia cum nemo tolli de civitate potuerit ſine judicio; de capite civis Romani ne judicari quidem licuerit, niſi comitiis centuriatis. Quod cum alibi ſaepe inculcet, tum lib. 3. de legibus L. Cottae ſententia comprobat. Capitis autem appellatione vita, libertas, civitas, familia, & aeſtimatio continetur, ut patet ex pluribus Ciceronis locis. (*a*) Praeterea indemnatum neminem interfici voluerunt. (*b*) Quod ex Licurgi legibus translatum ſuſpicatur Cujacius, ex Valerio. (*c*) Eam ob cauſam a populo Quaeſtores parricidii creabantur, qui exercerent in ſingulis cauſis criminale judicium. Sed jam legem adferamus.

(a) *In Verr. pro Quint.* Gell. *lib. 5. cap.* 19.
(b) Salvian. *de gubernio Dei lib. 8. in fine.* Aug. *de civit. Dei lib.* 1.
(c) *obſ.* 4. *c.* 12.

De capite civis Romani, niſi per maximum comitiatum ne ferunto.

LXXVI. DE INDULGENTIA IN HOSTES.

Denique ad eam publici juris legem veniamus, quae ob utilitatem reipubl. atque humanitatis laudem omnibus antecellit. Eſt autem illa, quae paria jura, & aequam vitae, civitatiſque conditionem ſtatuebat inter bonos cives, amicoſque Pop. Roman., qui ſemper in fide manſiſſent, & eos, qui aliquando deficientes, poſtea reſipuiſſent, rediiſſentque in Pop. Rom. gratiam. (*d*) Ea lex, quae ſpem pri-

(d) Feſtus *in verbo* ſanates. Gell. *lib.* 16.

priſtini ſtatus minime adimebat, maximum Reipubl. fuit incrementum, quia qui ſpem amicitiae retineret, numquam ad extremum inimicitiae ferebatur. Ideo qui a Populo Romano deſciverant, facile redibant in fidem, cum intelligerent paratam ſemper fore gratiam: iisque accedentibus Urbs & Pop. Roman. & Resp. oppido augebatur. Quod jus non diſcrepabat ab Athenienſium lege Theſeo adſcripta, ut ſcilicet omnibus civibus, ejusdem eſſet aequa communio juris. (a) Hac eadem Decemvirali lege continebatur, ut nexi, ſive addicti creditoribus; ſi ſoluti eſſent, ſive e poteſtate creditorum exiiſſent, eodem jure cum reliquis civibus uterentur. Hanc vero legem abrogatam putat Hotthomannus lege Ebutia ob id lata, ut obſoletae XII. tabul. leges neque jam Reipubl. congruentes abrogarentur. Erat autem haec XII. tabul. lex his fere concepta verbis.

(a) Plutarch. *in Theſ.* Petit. *ad leg. Attic. lib.1.cap.3.*

Nexo ſoluto forti ſanati ſiremps jus eſto.

Nexo ſoluto) hoc eſt dimiſſo debitore e poteſtate creditoris.

Forti) hoc eſt bono. Nam ut Feſtus tradit, & nos ſupra innuimus, veteres *horctum* pro *bono* dicebant, ex *horctum* natum *forctum* verſo *h* in *f.* digamma aeolicum: quod aſperioris adſpirationis nota erat. Unde in pluribus vocibus pro *h* ſubſtitutum eſt *f.* ut *Felena* pro *Helena*. Priſcianus libr. 1. & ex antiquo *haba* factum *faba*, ut ſeribit Velius Longus, & Scaurus lib. 1. de orthograph. tandem *forctum* peperit *forctis*, & poſt *fortis*: quod apud veteres non ſolum validum, ſed hominem integrae fidei ſignificabat.

Sanati) Sanates, inquit Paullus ex Feſto, dicebantur, qui ſupra, infraque Romam habitarent: quod nomen his fuit, qui cum defeciſſent a Pop.

Digitized by Google

Rom. poſtea quaſi pacata mente, in amicitiam redierunt. Hic juvat adſcribere ejusdem Feſti ſententiam ex reſtitutione Joſephi Scaligeri, qui e corruptiſſimo loco hunc eruit ſenſum. *Sulpitius autem Sanates, & Opilios ajunt dici inferioris loci gentes, ut Tiburtes, & alios, qui cum pop. Tiburt. habitarent in agro Tiburti, id eſt omnes peregrinos, inferiorisque loci. Et infra ſunt qui intelligunt colonias, quae deductae ſunt in priſcos latinos a Tarquinio Priſco, quas integerit ſecundum mare infra Romam in civitates Latinorum: eosque Sanates propterea, quod praeter opinionem eos pacaviſſet, ſanaviſſetque, & cum eis paciſci potuiſſet, nominavit, ut auctores ſunt Cincius lib. 2. de officio juriſconſult.* & quae ſequuntur.

. Siremps) priſcum, & ſolenne verbum in ferendis legibus, quod explicatur *ſimilis re ipſa*: ex quibus vocibus componitur. Feſtus.

Sirempſe legem juſſit eſſe Juppiter.

Plautus ait. unde Cujacius locum illum Senecae *XCII.* ep.

Ambitio omnium, quae terram premunt ſeremiles eſto. reſtituit *Ambitio omnium, quae terram premunt, ſiremps lex eſto.*

LXXVI. De Jure Sacro, et Religioso, et Sacris Privatis.

Sed ad ſacra jam accedamus, de quibus plurimas fuiſſe XII. tab. leges, easque de Numae potiſſimum inſtitutis translatas opinamur. Verum ne inepte auguremur, eas tantum hic adducemus, quarum in veteribus monumentis certa veſtigia ſuperſunt. Nam quas multi de Ciceronis libris, tamquam de legum XII. tab. corpore ſumſerunt; non referemus in hunc ordinem, niſi certis teſtimoniis de XII. tabulis venire comprobentur; cum pleraeque illarum fuerint ab ipſomet Cicerone confictae, ut perfecta civilis juris forma illinc exhiberetur. An-

Digitized by Google

Antequam igitur ſingulas explicemus, prodere conſtituimus aliqua priſcae ſuperſtitionis exordia: tum ut legum capita magis illuſtremus; tum ut hinc etiam oſtendamus, quantis ex erroribus Dei, & Filii ſui Jeſu Chriſti beneficio erepſerimus. Hominis natura communis parentis defectione perduellis, hoſtisque divini Numinis a D. O. M., qui finis eſt extremumque bonorum omnium, ad rerum creatarum amorem, & falſa gaudia vertebatur: propriaeque cupiditatis nexibus implicata, cum ad ſapientiam contenderet maxime, tum ab ea longius abſtrahebatur. Rerum enim divinarum notitiam non a fonte ipſo, ſed a corruptionis noſtrae radice petebamus: Deum ipſum affectionibus noſtris involventes, eique deſideria, curasque noſtras adplicantes. Unde ſibi homines ſinguli conſtituebant ſuarum ſimulacra cupiditatum, & affectionum humanarum, quae pro numinibus colerent. Igitur ex inſita imperandi cupiditate fuit excitatus Juppiter, & ex contentione Mars, ex libidine Venus, ex induſtria Pallas, ex ſuperbia Juno, ex mortalitate Pluto, ex navigatione Neptunus, ex triſtitia Saturnus, ex ebrietate Bacchus: aliaque ex aliis affectionibus, & actibus hominum Numina extiterunt, nempe Spes, Labor, Morbus, Febris, Peſtis, pluraque alia monſtra furore hominum procreata, locum inter Deos invenerunt: ut non aliter homines a Diis diſcreparent, niſi quod homines vitia participarent, Dii vero ipſa eſſent natura vitiorum; & quod inchoatur in hominibus, in Diis abſolveretur: immo in eorum ſingulis vitium ipſum exculperetur. Itaque cultum his pro humano ingenio tribuerunt, ea tradentes, quae ſingulorum naturae convenirent; muneraque Diis offerenda non ex divinitate naturae, ſed ex hominum aeſtimatione pendentes. Hinc certa erant inſtituta ſacrificia,

cia, praeſcriptique actus corporis, & motus, quos praefinito exprimebant: quas caeremonias dicimus. Hinc & ludi edebantur in honorem Deorum, & feſti dies tripudiis, & molliculis cantibus celebrabantur, quaſi natura divina iisdem, quibus humana caperetur, & quaſi ſe quiſque in unius ex proceribus fidem, & patrocinium traderet; ſingulae nationes, & urbes ſuos praecipuos habebant Deos, in quorum honorem certa ſacrificia publice inſtituebantur: item & ſingulae familiae ſuos Deos ſibi familiares adſciſcebant, quos Lares vocabant, & Penates. Quamobrem privatis etiam, & anniverſariis ſacrificiis, eos venerabantur. (*a*) Quae ſacra genti erant jure Pontificio perpetuo addicta. Hinc plebs a patribus non honore tantum, ſed & ſacris diſcernebatur: cum alia ſacra plebejorum eſſent; alia patriciorum. Unde Virginia, excluſa ſacris Pudicitiae Patriciae, aram dicavit Pudicitiae Plebejae. (*b*) Haec eadem cauſa diſtulit communionem juris conjugalis inter patricios, & plebejos, quia enim in mariti ſacra, & familiam uxor tranſibat, ideo perturbatum iri ſacrorum jus praedicabat Conſul contra plebejos, differens, ſi conjugia mutua inter patricios, & plebejos permitterentur. (*c*) Hinc intelligitur Modeſtini locus, ubi habetur *nuptiis divinum jus communicari*: quia ſcilicet mulier ſacrorum mariti fieret particeps. (*d*) Publica igitur ſacra pro populo publico ſumtu fiebant; privata vero ſumtu privato pro ſingulis hominibus, familiis, gentibus, (*e*) ac praeter ſacra, ferias quoque familiae proprias habebant, quales habuit Claudia, Cornelia, Julia, AEmilia. (*f*) Haec autem ſacra, quo nunquam interirent, & ex legibus XII. tabul. in familiis perpetuo manerent, Pontifices conſtituerunt, ut eo migrarent, quo vel familiae nomen, vel haereditas tranſiret,

(*a*) vel

(a) Cic. *de Aruſp. reſp.*

(b) Livius *lib.* 10. *cap.* 23.

(c) Livius *lib.* 4. *cap.* 1.

(d) *l.* 1. *ff. ritu nupt.*

(e) Feſtus.

(f) Macrob. *lib.* 1. *cap.* 16.

(*a*) vel pars major bonorum, quantum ſcilicet caperent haeredes. Unde quae pars legatariorum aeri alieno ſuberat, ſacrorum onere carebat, quia, ut Cujacius (*b*) docet, bona ſacris obligabantur, deducto aere alieno. Itaque praeter uxorem filius cum naturalis, tum adoptivus, qui novae familiae nomen adſumebat, & quivis haeres, itemque legatarius partiarius, & quicumque majorem bonorum partem uſucaepiſſet, ejus familiae, unde bona veniebant, ſacris obligabatur. Addit Cicero: (*c*) *Quarto ſi nemo ſit, qui ullam rem caeperit, de creditoribus ejus* (ſcilicet obligatur) *qui plurimum ſervet. Extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminique eam ſolverit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam caeperit.* Hiſque perſonis publice *calatis*, hoc eſt *vocatis comitiis* deteſtabantur ſacra, ſive adhibitis teſtibus denunciabatur, ut ſacra ſuſciperent; ac ſi ea recuſarint, bonis plectebantur. Deteſtari enim eſt abſenti teſtato denunciare: unde deteſtatio ſacrorum, quae hoc ritu peragebatur. (*d*) Hinc frequens illud veteribus proverbium: *ſine ſacris haereditas*: quo ſignificabatur lucrum ſine incommodo, veluti haereditas deducto onere ſacrorum: quorum ſumtus non exiguam bonorum partem abſumebat. (*e*) Sed nequidquam Pontifices tanta religione ſacra munierunt. Etenim ne qui plures haereditates obtinuiſſet, tot ſacrorum incommodis obrueretur, juriſconſulti jus Pontificium in ſpeciem, ſive verba illius tantum honoris cauſa retinuerunt, re vero abrogarunt; excogitantes, atque introducentes translationem quamdam haereditarii nominis per ſimulatas venditiones in ſenem aliquem decrepitum, ac pene mortuum, cui haeres futurus eſſet nullus: in quem ſenem caderet nomen tantum haereditarium, & dominii titulus abſque re, abſque bo-

(a) Cic. *lib.* 2. *de leg.* Feſtus *verbo* ſine ſacris.

(b) *ad l.* 39. *ff. V. S.*

(c) *de legibus.*

(d) Cujac. *cit. l.* 39. & *ad leg. plebs* 238. *ff. V. S.*

(e) Plaut. *in Trinum.* Feſt. *verbo ſine ſacris.*

bonis ullis, una cum onere ſacrorum: in quorum ſumtus pecuniam ab haerede capiebat, ut ea curaret quoad viveret. Quo ſine bonis moriente, ac haereditario, familiaeque nomine cum eo una pereunte; jus quoque ſacrorum extinguebatur, bonaque tum libera remanebant apud poſſeſſorem illorum, a quibus ea de cauſa ille familiae nomen, & dominii titulum divellerat; ut translata in ſenem eum emtum, quem propterea *coëmtionalem* vocabant, morte illius occiderent, & cum dominii titulo familiaeque nomine, ſacra etiam interirent. Scio alios aliter exponere quid ſint ſenes coëmtionales apud Plautum in Bacchide. (a) Sed ut nulli nos in re tam perplexa, & obſcura divinationem invidemus; ita & iidem ferendi ſumus, ſi facultate utamur eadem: praeſertim cum hujus interpretationis adſcriptorem habeamus Joſephum Scaligerum: qui ad Feſtum in verbis *puri probi* ſcribit, plures inventas a JCtis artes ſacrorum interimendorum, ſive, ut idem vocat, praeſtigias; praecipue vero imaginariam quamdam venditionem, quae *coëmtio* vocabatur adhibitis ſenibus coëmtionalibus, qui aſſe Cajano, hoc eſt ſextertio *dicis cauſa* ter accepto, & rurſus reddito, haeredem abſolvebant. Legem vero ita retulit Cicero.

(a) *act.* 4. *Sc.* 9. *verſ.* 5. Gronov. *lib.* 3. *obſerv.* 20. *& de pecun. vet. lib.* 4. *cap.* 8. *pag.* 693.

Sacra privata perpetuo manento.

LXXVIII. De Religioſis, et Sumtibus Funerum.

A ſacris ad religioſa, nempe ad cadaverum humationem tranſeamus. Cujuſmodi ritus Romani ab exteris, & antiquioribus acceperunt: praeſertim cadaverum combuſtionem, quae diu antea fuerat uſitata. Auctoritatem enim uſtionis cadaverum apud Graecos arguit Homerus, apud quem omnia Graecorum, ac Trojanorum cadavera comburuntur, ut colligitur ex pluribus Iliados locis,

(a) prae-

Digitized by Google

(*a*) praecipue vero ex Patrocli funere : unde diſcimus congeri conſueviſſe in extructum rogum, quae defuncto eſſent cariora. Etenim Achilles in Patrocli rogum conjecit arma, & quatuor equos, & canes duos, mactatis ibidem XII. lectiſſimis Trojanis adoleſcentibus. Nam militiae neceſſitas, & putreſcentium foetor cremandorum cadaverum morem facile induxit. Cenſebant autem ex ſuperſtitione ſua veteres illi excoqui ſordes animorum igne, atque elementi levitate facile animos in coelum attolli : & inde flammis immortalitatem tribui exiſtimabant, Unde Gymnoſophiſtae ſeſe vivos in ignem conjiciebant, quo exuta citius mortalitate corporis, immortalitatem animi reciperent. Qua opinione Hercules, cui cremandi cadaveris initium tribuitur, cum bellum inferret Laomedonti, fertur amici ſui Licimnii filium ſibi ſocium adjunxiſſe, patrique incolumem redditurum juraſſe : adoleſcente vero in acie caeſo cremaſſe cadaver illius, & patri cineres tradidiſſe, ac ſeſe jurisjurandi religione ſolutum putaſſe, quaſi patri filium longe meliorem reddidiſſet, utpote immortalem inde factum. Romani autem initio ignem non adhibebant, ſed humo cadavera obruebant, unde *humatio*, & *humare* : a quibus differt *ſepulchrum*, & *ſepelire*, quod haec pateant latius, & ad quodlibet funeris genus extendantur. Uſum vero uſtionis poſtea Romani acceperunt, (*b*) quia longinquis bellis terra obrutos erui cognoverunt, maneſque turbari; plures vero familiae vetuſtam humationem retinuerunt, de quibus Cornelia, de qua primus Sylla ſuum corpus cremari voluit : quia cum per contumeliam Caji Marii apud Anienem ſitas reliquias diſſipari juſſiſſet; eamdem ipſe ſuo in corpore formidabat. (*c*) Neque tamen corpus continuo poſt mortem cremabatur, ſed

(a) Iliad. 7. & 8. 23. 24. & Odyſ. 24.

(b) Plin. *lib.* 7. *cap.* 54.

(c) Cic. 2. *de legibus.*

ſed octavo demum die in extructum rogum imponebatur, ſubjectis facibus, nono die ſepeliendum; (a) unde Horatius: *Novendiales diſſipare cineres*. Primo enim die cadaver calida aqua abluebant, & poſtquam unguento perfuderant, conclamabant, ut ſi qui ſpiritus vitales reſiderent, calore, atque clamoribus excitarentur. Contigit enim aliquando, ut qui mortuus putaretur e rogo ſurrexerit, ac ſuperante corpus flamma perierit, altero die nocturnis horis flentes ſubtili velo corpus involvebant ad diem octavum uſque lugendum, adhibitis ad hoc officium mulieribus, quas praeficas vocabant. Efferebatur vero funus praeeuntibus facibus. Curandorum autem funerum diebus familia funeſta manebat, & dicebatur *humilior* uſque ad humationem, niſi mendum ſit apud Varronem, (b) ut Scaliger ſuſpicatur. Cadavere autem exuſto, & ſepultis cineribus, ſupererat humatio: ſine qua familia nondum purgata putabatur: unde membro defuncti, nempe digito deciſo, in eo tamquam toto ſuper cadavere juſta perſolvebantur, injectaque gleba, corpus dicebatur humatum, ob membrum humo tectum; itaque locus fiebat religioſus. (c) Novem vero hiſce diebus, quibus haeres atra indutus veſte funeribus faciendis, juſtisque curandis occuparetur, neque in jus vocari poterat; neque alius quiſquam, a quo defunctus lugeretur, aliqua petitione vexari. (d) Vetuſtioribus autem Romae temporibus ſepulchra cadaverum in Urbe, imo etiam domi pro Diis Penatibus colebantur: quem morem ſignificat Virgilius (e) in illis verbis:

- - - - Urbique remittunt.
Sedibus hunc refer ante ſuis, & conde ſepulchro.

Ubi vetus interpres hoc de more diſputat, qui poſtea ſublatus fuit: nam Senatus vetuit, quemquam in

(a) Virg. 5. *AEneid. verſ.* 64. *ubi* Servius. Turneb. *adverſ.* 24. *cap.* 23.

(b) Varro *de l.l. ubi* Scalig.

(c) Cic. 2. *de leg.* Feſt. *verb. praecidan.* Var. 4. *de ling. lat. pag.* 6. *ubi* Turneb. & Scaliger.

(d) *l.* 1. & 3. *ff. de in jus voc. l.* 36. *ff. de judic.* Cujac. *ad l. ult. ff. de his qui not. infam. in quaeſt. Pap. lib.* 12.

(e) AEneid. 12. & *lib.* 3.

in Urbe uri, aut ſepeliri, quod in XII. invenitur tabulis. Unde qui legibus ſolvebantur, veluti ob virtutem clariores viri, & Imperatores, & Veſtales ſepeliebantur in Urbe; ceteri vero extra Urbem, exemplo Atheuienſium, quos eadem religione uſos ex epiſt. Servi Sulpicii ſcimus: qui refert Marcello mortuo locum in civitate ab Athenienſibus cadaveri ſepeliendo impetrare nequiſſe. Hoc autem conſtitutum videtur, ne flebilibus officiis, & lethali aura cives contriſtarentur. Cum autem Romani honoris cauſa ſepulchrum in Urbe alicui concederent, ad id patebat Exquilinus campus, quem Auguſtus Moecenati conceſſit: ut occupato jam alia in re loco, poteſtas cuiquam in Urbe ſepeliendi amplius non fieret. (*a*) Eamdem religionem fortaſſe neglectam reſcripto ſuo ſuſcitavit Adrianus, (*b*) qui poenam ſtatuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate ſepelirent, quam fiſco inferri juſſit; & in Magiſtratus, eadem qui paſſi ſunt; & locum publicari juſſit, & corpus transferri: ad quae acceſſerunt aliorum ſcripta Imperatorum. (*c*) Legem autem XII. tabul. his verbis exhibet Cicero lib. 2. de leg.

(a) *vide* Balduin. *ad hanc l.3. XII. tabul.*
(b) *l.3. §.5. ff. de ſepul. viol.*

(c) *ff. de relig. & ſumt. fun.*

Hominem mortuum in Urbe ne ſepelito, neve urito.

Nunc de ſumtibus ſepulchrorum.

Nullius rei cura homines tangere minus deberet, quam magnificentia ſepulchrorum, & humanae gloriae conſideratio poſt mortem: quae rebus nos omnino ſolvit humanis. Verum adeo miſeri haeremus corpori, mortaliſque hujus vitae cupiditate tantopere tenemur; ut unde abſcedit animus, ibi literis tamen, & rebus geſtis, & inſanis ſumtibus, aedificiorum, ac ſi non re, verbo tamen, ac nomine habitare contendamus, miſere viventes, ut ſum-

tuoſe moriamur ; totaque vita pro ea laude laborantes, quae vel contemnenda erit cum Deo habitantibus; vel a beatitudinis aeternae ſpe decidentibus aeterno tempore poenitenda. Ergo quid commemorem veterum AEgyptiorum fatuitatem; quid regum eorum inſaniam, qui exiguum cinerem eductis ad Coelum montibus condiderunt? Quid aetate quoque noſtra populorum orientalium, ac Sinarum praecipue ſtultitiam, quorum maxima pars opum funeris ambitione conſumitur? Profuſionem hanc inanem ab AEgyptiorum exemplo ad Graecos cum aliis moribus translatam a Solone compreſſam legimus: Atticoque jure conſtitutum refert Cicero, (a) ne quis ſepulchrum operoſius faceret, quam quod decem homines effecerint triduo; ac ne id opere tectorio exornaretur, neque ibi Hermae imponerentur; quod ideo fiebat, quia Mercurium animabus ad inferos deducendis praeeſſe putabant. Et quoniam ſepulchra columnis exornabant, earum quoque inſolentiam compeſcuit Phalaraeus, qui ſuper terrae tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem, aut menſam, aut labellum. Plato vero vetuit in parte agri foecunda locum ad ſepulchrum capere, vetuit item aggerem altiorem eo tumulo, quem viri quinque diebus quinque extruxerint; nec lapides ſuperextrui paſſus eſt majores, quam ut quatuor heroicos verſus complecterentur in mortui laudem. Hanc legum Atticarum ſobrietatem, atque modeſtiam imitati Decemviri a Romanis funeribus ſumtuum inſaniam amoverunt, praefati ab initio pauca haec, *hoc plus ne facito*, ne ſcilicet plus facerent, quam ſubjectis continuo legum capitibus permiſſum invenirent. Quae verba male Raevardus eo loco movet: ut aliis capitibus nulla ratione interponeret. Ac primo Decemviri artificii ſumtum in extruendo

(a) *lib. 2. de legibus.*

do

do rogo prohibuerunt, jubentes, ut e rudibus, & impolitis lignis componeretur, ac vetantes aſciam, ſive dolabrum ad elegantiam adhiberi. Quorſum enim ars, & induſtria in opere paucarum horarum? Et quoniam veteres, uti diximus, in ornandis funeribus adeo furebant, ut praecioſa quaeque, atque cariora defuncto, cum ipſo corpore conderent; vetuit Solon (*a*) plus quam tribus veſtibus mortui corpus onerari: cujus frugalitatem etiam Decemviri aemulantes legem tulerunt, ne ad cadaver componendum adjicerentur plura, quam tria ricinia, (*b*) quae veſtes erant quadratae purpureae. Unde Varro ait fuiſſe duarum togarum inſtar, quarum dimidium retrorſum jaciebatur, indeque dictum ricinium: atque antiquiſſimum ricinium fuiſſe mulierum, poſtea vero duplex fuiſſe virorum. Unde Servius ait ex ricinii uſu patere, mulieres olim habuiſſe togas; & Cicero ait, riciniis mulieres uſas in luctu. (*c*) Minus praeterea quoddam erat ricinium, quae rica dicebatur, eratque velamentum capitis muliebre, modeſtiae cauſa genas tegens, quo in ſacrificiis utebantur. Riciniis igitur involvebant cadaver, quorum ſingula involucra, ut ſuſpicor, diſtinguebant faſciis purpureis: propterea lex, ut Cicero tradit, non tulit plusquam tria vincula purpurae, (*d*) quae interpretor faſcias purpureas, quarum ſingulis ricinia corpori colligabantur. Ad eam ſolennitatem funeris veteres conducebant tibicines adhibita muliere, quae praefica nuncupabatur: eaeque cantiones lugubres appellabantur *naeniae*, quaeque apud ſitos, hoc eſt mortuos, & humi conditos, vel condendos canerent *ſiticines*. (*e*) In majoribus autem exequiis adhibebantur tubae. Cujusmodi ſumtus, quia modum excederent, Decemviri vetuerunt plusquam decem tibicines ad funus vocari. Unde Ovidius faſtor. 6.

(a) Plutarchus *in Solon.*

(b) Feſtus *in verbo* rica. Varro *lib.* 4. *de ling. lat.*

(c) *de legibus. lib.* 2. Turneb. *in Varron.* 4. *de ling. lat.*

(d) Cic. *de leg.* 2. Cujac. *ad l. ult. ff. his qui not. infam. ſive ad lib.* 2. *quaeſt. Papin.*

(e) Gell. *lib.* 20. *cap.* 2.

Adde quod AEdilis, pompa, qui funeris irent
Artifices ſolos juſſerat eſſe decem.

AEdilium enim munus erat curare ſolennitates, tum ludorum, tum feſtorum dierum, tum etiam funerum, quo rite omnia peragerentur. Unde miror, cur Jacobus Gothofredus pro *AEdilis* ſubſtituerit *edictis*. Corruptis autem Pop. Roman. moribus haec in ſumtibus modeſtia in oblivionem venerat. Ac Juriſconſulti, quia regendae humanae vitae ſtudia colebant, pro viribus huic amentiae occurrerunt. Unde Ulpianus: (a) *Non oportere*, ait, *ornamenta cum corporibus condi: nec quid aliud hujusmodi, quod homines ſimpliciores faciunt*. Et Papinianus ait: *ineptas voluntates defunctorum circa ſepulturam; veluti veſtes, aut ſi qua alia ſupervacua, ut in funus impendantur*. Nec tantum ſumtus immodicos, verum & effuſos, ac muliebres queſtus, & ejulationes molliores, aliaque infirmorum animorum argumenta Decemviri a Romanis inſtitutis averterunt: ne his imbecillitatis exemplis aſſueta bello pectora, & diuturnis praeliis roborata diſſolverentur. Longiores enim fletus, & inſueti moeroris adſpectus augent mortis opinionem, ad cujus contemtum aſſuefaciendus fuit populus omnibus gentibus imperaturus. Vetuerunt igitur XII. tab. leges mulieres radere, & dilaniare genas, ut mos erat earum, vel quo ſe acerbius cruciarent; vel quo ſanguinem ſuum funderent, ſi deeſſet ſanguis gladiatorum. Ludi enim gladiatorum in funeribus edebantur, de quo more teſtis eſt Servius ad locum illum AEneid. 12.

Et roſeas laniata genas. - - -

ubi hujus verba legis profert Servius, aetate, aut ſcriptorum imperitia fortaſſe corrupta. Simul cum laniatu genarum vetitus fuit etiam ejulatus, & queſtus effractior, atque abjectio animi, ploratusque im-

(a) *l. & ſi quis impediat* 14. *ff. de relig. et ſumt. fun. §. non autem.*

importunus, quos *leſſum* veteres vocabant, ut ſuſpicabatur Sex. AElius, quem ſimul cum L. Atilio Cicero refert, (*a*) nullam hujus verbi certam ſignificationem elicere potuiſſe: quippe aetas eam ſubduxerat. Unde nec nobis quidquam ſupereſt praeter conjecturam. Sane hanc ſententiam hujus fuiſſe legis arguit lex Solonis, qui nimios fletus, teſte Plutarcho, & Cicerone, inhibuerat: quam legem in ſuas Decemviri tabulas tranſtulerunt. Quam tamen gravitatem Solon legibus ſuis exegit, moriens ipſe minime praeſtitit: ſiquidem haec ille de ſuo funere, quae Cicero tranſtulit. (*b*)

Mors mea ne careat lacbrymis, linquamus amicis
Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

Quamobrem jure a Cicerone praefertur Ennii oratio haec:

Nemo me lachrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito vivo per ora virum.

Plato vero in ſuis legibus minime ſollicitus eſt de prohibendis, aut concedendis lachrymis: dum ne planctu, & clamore mortuum extra domum comitentur. Credo ne publico adſpectu lachrymarum civium animi debilitarentur. Praeterea Decemviri moderandorum ſumtuum curam ſuſceperunt providentes, caventesque, ne praeter juſta jam perſoluta, & humationes oſſis deciſi, quae ſupra memoravimus, benevoli, & cognati oſſa legerent referenda domum, ut ſuper iis juſta repeterentur, itaque ſumtus, & lachrymae augerentur. Neque enim celebrari poterat funus, niſi ſuper oſſibus. Hinc mari merſus, aut flumine, cujus cadaver ad litus, aut ripam non emerſiſſet, nullis funeribus decorabatur. Quamobrem cum nullum ſuper terra os defuncti extaret; haeres nulla funeris obligatione premebatur, neque jure Pontificio tenebatur porcam immolare Cereri, ac Telluri quotannis; quam praecidaneam por-

(a) *lib.* 2. *de legibus.*

(b) *lib.* 1. Tuſcul.

porcam vocabant, quia caedenda erat antequam novae fruges caperentur. Et haec annua immolatio poena erat haeredis, qui cum poſſet, juſta non feciſſet. (*a*) At ejus qui cecidiſſet in acie, quamvis oſſa nulla invenirentur, tamen virtutis ergo funus ducebatur, & memoria exornabatur exequiis. Immo etſi forte fuiſſet a commilitonibus crematus; tamen permittebatur haeredi, & cognatis legere oſſa, quae inveniſſent, ut ſuper iis juſta facerent. (*b*) Ad alios nunc ſumtus a Decemviris reſectos accedamus, nempe ad unEturam ſervilem, reſperſionem, murratam potionem, & longas coronas. Unctura cadaverum pluribus quidem populis conſueta, (*c*) veluti AEgyptiis, Graecis, & Perſis; Romanis vero fuit maxime neceſſaria, qui novem dies funus protrahentes, unctione olei, atque odorati liquoris, putredinem prohibere cogebantur: praeſertim quia oportebat corporis poros, aqua calida laxatos, unguentis opplere, ne aër viſcera liberius permeando corporis compagem celerius ſolveret. Quamobrem non omnem uncturam Decemviri ſuſtulerunt, quippe cum ſumtum hunc ingenuorum cadaveribus neceſſarium cognoſcerent; ideoque unctionem eam inter impenſas funeris poſitam invenimus; (*d*) uncturam vero tantum ſervilem prohibuerunt, tum ne par honos tribueretur cadaveribus ſervorum; tum etiam quia neque ea ſolennia, neque idem dierum ſpatium ad ſervorum funus adhibebatur. Sequitur circumpotatio, (*e*) ſive aepulae ferales, aut ſepulchralis coena, & convivium, quod inibatur poſt cadaver conditum: quae & *parentalia* dicebantur, & *ſilicernia*, quaſi *coena ad ſilices*; veteres enim *cesna* pro *coena* dixiſſe teſtis eſt Varro in Meleagris; (*f*) qui mos & Romanorum fuit, & Athenienſium, & aliarum gentium vetuſtiſſimus, cujus teſtis eſt Homerus. (*g*) Atque ad has epulas accedebant poſt coe-

(a) Cujac. *l. ult. ff. de his qui not. infam. in Papin. lib. 2. quaeſt.*

(b) Cujac. *loc. cit. ex* Cic. *lib. 2. de leg.*

(c) Herodot. *lib. 2. cap. 1.* Diod. Sicul. *lib. 1. Scholiaſt. Ariſtoph. in Plut.*

(d) *l. 37. ff. de relig. & ſumt. funer.*

(e) Cic. 2. *de leg.*

(f) Nonius. *vide* Laurem-berg. *verbo ſilicernium.*

(g) Iliad. *ω.*

Digitized by Google

coenam ipſis mortuis datam, mortuos enim convivio excipere ſe credebant coenam flammis injicientes: quaſi flammarum faucibus eam defuncti vorarent. Haec vero, quae diximus, convivia tanta magnificentia inſtruebantur, ut Decemviri profuſionem hanc inutilem moderandam exiſtimarint, ſed fruſtra. (a) Nam ſubactae moribus leges furori hominum reprimendo minime ſuffecerunt. Quippe ſuperſtitionis amentia verebantur fame necare mortuos, atque ipſos Deos: ni viventes, & mortales, pro mortuis, & immortalibus ſe vino, & epulis explerent: quaſi hominum dentibus Dii ſuperi, atque inferi manderent: adeo luxurie, atque crapula numen venerabantur inane. Hanc autem Decemviri legem etiam de Solone ſumſerunt, cui tamen jacturae hujus, inaniſque luxus coërcendi conſilium nihilo proceſſit felicius. Quis enim vulgarem affectionem coërcuerit, quando cupiditas religione munitur? Omnem autem circumpotationem Decemviri ſuſtulerunt, cum varia eſſet crapula, & circumpotatio, & etiam ad fores mulſum daretur. (b) Reſperſiones quoque rogi, & cinerum, quae Numae tempore vino, Decemvirorum vero aetate murrata potione fiebat, XII. tabul. prohibuerunt: cum amovendis ſupervacuis ſumtibus etiam vini reſperſionem Numa prohibuiſſet, quam tamen Decemviri tolerarunt, niſi ſumtuoſior eſſet: qualis erat murrata potio, quae rogo, ſive flagranti, ſive combuſto, aut cineribus adſpergebatur. Hanc enim reſperſionem lege XII. tabul. prohiberi recte meo judicio J. Gothofredus exiſtimat. Eadem autem prohibitione comprehenduntur liquores omnes precioſi, quos poſterior aetas invenit: quoſque Decemviri, etſi non ſibi notos, tamen legis virtute vetuerunt: conſilium enim legum conditorum fuit inutiles reſecare ſumtus. Quid autem fuerit murrata po-

(a) Tertull. *Apol. c.* 14.

(b) Theodor. Marc. *cap.* 94. *pag.* 258. *ad leg. XII. tabul.*

potio, non ſatis eſt exploratum. Alii enim ſcribunt *murinum* a μύρον ab unguenti odore, quod & *nectar* Latinis appellabatur, eratque potio dulcis ebrietati oppoſita, quae propterea, & foeminis concedebatur: alii vero *murrhinum*, quaſi myrrha conditum, unde myrrhatum vinum. (*a*) Hujus odore ſcribit Plinius proditum L. Plotium proſcriptum a Triumviris, cum in Salernitana latebra ſe conderet. Rurſus, ut quam minimo ſumtu mors hominum honoraretur, prohibuere Decemviri longas coronas, diverſas ſcilicet a rotundis contextis, ut capita redimirent. Erant autem longae coronae, quibus implicabantur cadavera, & buſta, & ſepulchra, & ſellae curules, & theatra, & currus triumphales, & fores. (*b*) unde Tibullus:

Flava Ceres tibi ſit noſtro de rure corona
Spicea, quae templi pendeat ante fores.

Rejecerunt poſtremo Decemviri, moderandorum ſumtuum cauſa, etiam odorem, a funeribus amoto acerrae uſu: quae ſive ara fuit ante cadaver adolendis odoribus poſita, ſive arcula incendendo thuri conſtructa, ut aliqui putant; certe ad odorum edendorum uſum in funeribus adhibebatur. Concludamus vero locum hunc de moderandis funerum ſumtibus ea lege, quae vetuit uni plura fieri funera, vel plures lectos ſterni, quod forſan erat ante conſuetum. (*c*) Sed antequam tranſeamus ad alias, proferamus eas, quas adhuc explicavimus.

Sumtus, & luctus a Deorum Manium jure removeto.

Hoc plus ne facito. Rogum aſcia ne polito.

Tribus riciniis, ac x. tibicinibus foris efferre jus eſto.

Mu-

(a) Feſtus *verb. murrata.* Plin. 14.*c.*13. Plaut. *in Perſa.* Mercur. *lib.* 5. *var. lect.cap.*1. Turneb. *adverſ.lib.* 28.*cap.*6.

(b) Ovid. *lib.*4. Faſt. Plin. *lib.* 21. *cap.*3. Tertul. *de coron. milit.*

(c) Cic. *lib.* 2. *de leg.* Servius *in lib.* 5. & 6. *AEneid.*

Digitized by Google

Mulieres genas ne radunto, neve leſsum funeris ergo habento.

Homini mortuo oſſa ne legito, quo poſt funus facias.

Servilis unctura, omnisque circumpotatio auferitor: Murrata potio ne inditor. Ne longae coronae, neve acerrae proferuntor. Uni plura funera ne facitor.

Notis abſtinemus, cum ſatis pateat ſenſus e ſuperioribus diſputationibus. Tantum addimus ad primam legem *Deos Manes* eſſe Deos inferos, jusque *Deorum Manium*, eſſe jus ſepulchrorum, & funerum. Dicuntur autem Manes, ut Varro tradit; (*a*) quia veteres *bonum* dicebant *manum*. Dii autem inferi, quamvis mali haberentur, tamen ut pax cum eis eſſet, priſci illi bono illos nomine demulcebant: quod mali bonis nominibus placarentur. Occurrit lex alia, (*b*) quae exceptio eſt prohibitionis hujusce funerum: permittitur enim, ut aurum, quo forte defuncti dentes in vita decidui revincti fuiſſent, flammis, & humo, ſi liberet, traderetur. Videbatur enim nimis avidum ob tantillum auri dentium defuncti ordinem diſſolvere. Unde lex fuit:

(a) *lib. 5. de ling. lat.*

(b) Cic. *lib. 2. de legib.*

Neve aurum addito: Aſt ſi cui auro dentes vincti eſcint, im cum illo ſepelire urereve ſe fraude eſto.

Eſcint) pro erunt, ut expoſuimus non ſemel.

Im) pro *eum*, ut ſupra expoſuimus.

Se fraude) pro *ſine fraude*, hoc eſt, *impune eſto*, *liceto*, *ne ſit ei damno*. Sequitur exceptio alia ſuperiorum legum, illiusque praecipue, quae coronarum luxum profligavit. Etenim ut praemiis

Digitized by Google

virtus excitaretur, Decemviri coronae poteſtatem fecerunt ei, qui ludis, & certaminibus publicis victor eam meruiſſet, ſive per ſemet, ſive per ſervos, equosve ſuos, quos pecuniae nomine lex complectitur: nec victoris tantum cadaveri coronam eam imponere licuit, ſed etiam parenti ejus. Siquidem, ut mos fuit Graeciae, ubi ſumma cum celebritate certamina ſunt inſtituta; qui publicis in ludis viciſſet, non ſibi tantum, ſed & patri, & patriae ſuae gloriam pariebat, & voce praeconis cum ipſe victor, tum patria ejus, & pater appellabantur. (a) Unde non mirum ſi coronae honorem Romanarum legum conditores etiam parenti tribuerint: poſt elatum enim filium, coronam eamdem domum referebant, ut argumentum virtutis usque ad funus parentum in familia maneret. Sed novorum temporum luxuries, praecipue ſub Imperatoribus, hanc omnem diſciplinam evertit, coronasque communes reddidit omnibus, (b) exceptis Chriſtianis, qui ſuperſtitioſum ritum abhorrebant. Legem autem, quam & plures ſarcire tentarunt, en qualem reſtituit Jac. Gothofredus.

(a) Pindar. *ode* 5. *ubi* Scholiaſt.

(b) Juven. *Sat.* 12. *Minut. Felix.* Tertul. *de coron. milit.*

Qui coronam parit ipſe pecuniaeve ejus virtutis ergo arguitor: & ipſi mortuo parentibusque ejus dum intus poſitus eſcit, foriſque effertur ſe fraude eſto.

Parit) male Raevardus figmentis aſſuetus mutavit in *pacit*. *Parit* praeteritum eſt antiquum pro *peperit*. Nam ut obſervavit Popma (c) veteres aliquando praeteritum etiam per praeſens exprimebant; unde ſunt illa *diſcedi* pro *diſceſſi*, & *decedi* pro *deceſſi*, (d) *ſi ſine liberis decederit* apud Paul. & apud Cat. in orat. de bello Carthagin. *aures nobis calleſcerunt*; & in *clepo*, *clepi*. Cic. de leg. *ſacrum ſacrove commendatum qui cleperit.* Hinc

(c) *de uſu antiq. locution. cap.* 12.

(d) Varro *de re ruſtic.*

Hinc & in lege noſtra *pari* pro *peperi a pario.*

Pecuniae) pecuniae nomine venit quidquid eſt in dominio noſtro, ut ſervi, & equi, (*a*) quibus cum uterentur in circenſibus, ob eorum laborem, praemium vertebatur in dominum.

(a) *l. pecuniae ff. de V. S.*

Arguitor) nihil temere mutandum, ut illi faciunt, qui *dicitor*, *addicitor*, reponunt. Senſus enim optime conſtat, cum *arguitor* ſignificet *arguatur virtus*, *declaretur.* Tota vero haec lex ita verbis communibus commode, atque uſitatis exponetur.

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus, equive in funere ob virtutem laudator: ipſique mortuo, & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus eſto.

Sed jam diſputationem noſtram de XII. tabul. leg. concludamus, pervenimus enim ad poſtremam in ordine a nobis inſtituto: eſtque lex illa, quae ſpatium praefinit, quod inter aedes alienas, & buſtum, rogumque debeat intercedere, (*b*) quod LX. pedum ſtatuitur: ne rogo propius admoto, aedes vicinae volitante flamma conflagrent: neve ex vicinitate foetor cadaveris proximiores inſiliat. Ex qua ſpatii amplitudine arguitur legem hanc pertinere ad aedes ruſticas extra pomoerium: nam urbis anguſtia, & proximitas urbanorum aedificiorum hunc ſenſum ſatis excludunt. Et quoniam lex privatis cavet, ut incendium ab eorum domibus arceat, atque foetorem; ſequitur, domino permittente, aedium fas eſſe propius rogum extruere: adeo ut nequeat poſtea prohibere dominus, ne alius mortuus eodem inferatur. Quo pertinent Pomponii verba in l. ſi propius ff. de mortuo inferendo, ubi *legitimum modum* intelligit Juriſconſultus ſpatium

(b) Cic. *lib. 2. de legib.*

hoc LX. pedum a XII. tab. leg. praeſcriptum; ut optime Antonius Auguſtinus interpretatur. Tandem progrediuntur Decemviri ad muniendam auctoritate legis religionem ſepulchrorum, quae ſatis ipſo religioſi nomine ab uſucapione eximebantur; cum non liceat res ſacras, ſanctas, & religioſas uſucapere, tamen nominatim de veſtibulo ſepulchri cavere voluerunt: ne forum ſive veſtibulum ſepulchri tamquam a re religioſa ſeparatum uſucaperetur: jubentes, ut acceſſio illa ſepulchri ejusdem ſepulchri jure frueretur: atque adjicientes, ne buſtum uſucapere liceret. Quod buſtum cum Hotthomanno interpretor locum, ubi cadaver fuerat exuſtum, ſiquidem alibi conditum fuiſſet: quamvis locus uſtionis proprie diceretur uſtrina. (a) Si enim buſtum pro ipſo ſepulchro hic accipiemus, inutilem hanc reddemus legem. Siquidem ſepulchra per ſe ſatis ipſo religioſi jure uſucapionem excludebant: nec quidquam nominatim nova lege caveri oportebat. Cavet autem lex quia buſtum, ſive locus, ubi cadaver tantum fuiſſet crematum neque conſeptum erat, neque religioſum: & interdum monumento conjungebatur, interdum vero conjungi prohibebatur, ut hae antiquae inſcriptiones teſtantur.

(a) Feſtus *in verbo buſt.*

Huic monumento uſtrinam adplicare non licet. (b) En autem leges ipſas ex Cicerone quantum potuit reſtitutas.

(b) *vid.* Popm. *de diff. verbor. verb. buſtum.*

Rogum buſtumve novum alienas aedes propius LX. pedes, ſi dominus nolet, ne adjicito.

Fori buſtive aeterna auctoritas eſto.

Rogum) de his verbis haec habet Servius in fragmentis. *Apparatus mortuorum funus dici ſolet: extructio lignorum rogus; ſubjectio ignis pyra;*

ra; *crematio cadaveris buſtum*; *locus uſtrina*, *operis conſtructio ſepulchrum*, *inſcriptum nomen*, *memoriaque monumentum*. Sed non ſemper in uſu loquendi diſcrimen hoc religioſe obſervatur.

Buſtive) hac voce diximus hic ſignificari locum ubi corpus crematum eſt, at non conditum: cujus interpretationis non modo Hotthomannum auctorem, ſed & adſcriptorem Popmam habemus de differen. verbor. verb. buſtum, ubi ait.

Interdum buſtum appellatur locus, in quo mortuus crematus, non etiam ſepultus eſt, ut notat Servius in illud AEneid. XI. ſemiuſtaque ſervant buſta; & Strabo lib. 5. ſcribit τὸ καύστρον *ideſt buſtum Auguſti fuiſſe in campo Martio, & ab eo diverſum Mauſoleum, in quo cineres conditae.* His addo Donatum, qui *buſta*, inquit, *ſunt loca, in quibus jam corpora arſerunt*. Quam ſententiam etiam probat Voſſius etymolog. qui ait: *Quemadmodum buſtum eſſe poteſt aliquid, ubi ſepulchrum non eſſet: ita eſſe poſſe ſepulchrum ubi non eſt buſtum.* Atque hactenus leges XII. tabul. explicaſſe ſufficiat.

Propoſitis autem XII. tabulis, jus quidem patebat omnibus, at uſus illius, & ratio, qua quiſque ſuum perſequeretur, a populo ignorabatur. Quamobrem inventi ſunt, qui leges redderent actuoſas, inſtrumentaque tractandi juris ex arcana diſciplina depromta civibus miniſtrarent. Unde conſtituti ſunt a prudentibus certi exercendi juris ritus, quorum ſolenniores, legis actiones vocabantur: certiſque verborum conceptionibus, ſive formulis cujusque contractus vis, actusque omnes excipiebantur. Romani enim a primo rudes quidquid agerent certis verbis, atque ſignis mentem exprimebant, quaſi nihil foret legitimum, niſi ea verborum, & ſignorum religione fuiſſet obſigna- LXXIX. De Jure Flaviano.

tum;

tum; nihilque ratum habebant, niſi quod ſuis eſſet ritibus expeditum. Hinc in ſponſalibus ferreum annulum dabant, (a) nec annulis uſae ſunt foeminae, niſi quos virgines a ſponſis acceperant, (b) in contrahendis nuptiis aqua, & ignis, quaſi nota communis vitae adhibebatur; (c) quorum ignis marem ſignificabat, aqua foeminam; quia vi, & humore foetus coaleſcit. (d) Igne autem, & aqua vitam conſtare vetus ſapientia praedicabat. Unde aqua, & ignis certum erat contracti matrimonii ſignum, ſine quibus nullae erant nuptiae, ut colligitur ex Scaevola, quia per ea vitae communio inducebatur. (e) Uxori domum deductae, traditione clavium, dominium tradebatur; dimiſſae vero per divortium earumdem ademtione eripiebatur. Clavibus enim cuſtodia rerum ſignificabatur; quod inſtitutum Numae Plutarchus adſcripſit. Prohibitio novi operis fiebat ſolenni jactu lapilli. (f) Filio vero emancipato colaphum infligebant. (g) Item & ſervo manumiſſo, quem etiam circumagebant, ut poſt dimiſſus liber eſſet, quo reſpexit Perſius.

Verterit hunc dominus momento turbinis exit
Marcus Dama - - -

Feſtuca etiam eos attingebant, & tonſos pileo donabant, quae libertatis nota erat: unde rex ille nomine regio prorſus indignus, cum ſeſe profiteretur P.R. libertum, raſo capite, atque pileatus obviam legatis procedebat. Uſurpabant autem, ſive uſucapionem interrumpebant defringendo ſurculum arboris. (h) Vindiciae, ſive lites de fundo, inſtituebantur conferta manu per ludicram pugnae ſpeciem, & ſimulata concertatione feſtucas committebant, praelium imitantes, eaque dicebatur vis moribus facta, de quo & ſupra. (i) Cum teſtem ali-

(a) Hotthom. *lib. X. obſerv. cap. 7.*

(b) Plin. *lib.* 33. *cap.* 1.

(c) Iſid. *lib.* 20. *etymolog. item. lib. de divin. off. l. ſi donatae* 36. *§. 1. ff. de donat. inter vir. & uxor.*

(d) Varro 4. *de ling. lat.*

(e) *l. penul. ff. de donat. inter vir. & uxor.* Cujac. 11. *obſ. cap.* 2. Plutar. *in problemat.*

(f) Feſtus Pomp. Cicer. Phil. 2. Ambroſ. *epiſt.* 65.

(g) *l de pupillo. §. meminiſſe, ff. de novi oper. nunciat. l. ult.* C. *de emancip. & novel.* 8. Cornutus *in Perſ. l. directis X. ff. de teſt. manum.* Plaut. *in milit.*

(h) Cic. 3. *de Orator.*

(i) Gellius *lib.* 20. *cap.* 9. Cic. *pro* Caecin.

aliquem facerent, imam aurem illius digitis primoribus atterebant, quaſi memoriae ſedem, ut jam expoſuimus. (*a*) In qualibet translatione dominii rerum earum, quae mancipi vocabantur, quarum proprietatem in noſtro dominio habemus, adhibebant aes, & libram, cujus lanx altera aere percutiebatur, quod etiam fiebat in teſtamentis, quia per ea dominium transfertur: (*b*) eademque ſolennitas adhibebatur in adoptionibus, quia per id adoleſcens ex una in aliam familiam diſcedit; quae ſupra latius expoſuimus. In auctionibus, qui pluris liceret, ſive qui Plus offerret, digitum tollebat. (*c*) Inſtituto haeredi teſtator annulum tradebat. (*d*) Pignoris nota erat manus compreſſio, unde Juriſconſultus ait, pignus dictum a pugno. (*e*) Hinc apparet pignus proprie ad res mobiles pertinere. Mandatum dabatur tradita manu. Inde quaſi manus datio mandatum. Item a mandato mando, quaſi manum do. (*f*) Stipulabantur autem frangendo ſtipulas; easque committendo, atque in ſpeciem redintegrando ſponſionem quisque ſuam agnoſcebat. Haereditas adibatur adprehenſione corporis haereditarii, & percuſsione digitorum, ut ſaepe Cujacius notavit. (*g*) Hanc autem populi Romani ſuperſtitionem prudentes ex uſu ſuo eſſe duxerunt, atque ut omnia negocia privatorum ad ſe traherent, ſingulos actus, atque cogitationes contrahentium, & in foro diſputantium conceptis verbis, & praeſcriptis formulis devinxere, ita ut omnem populum ad ſuam ipſorum auctoritatem traduxerint. Nihil enim agere peterеve licebat, niſi conſultis Juriſprudentibus, apud quos manebat ſcientia faſtorum, & nefaſtorum, ſive dierum, quibus licebat fari, aut non in judicio, quod erat lege agere. Manebat etiam apud eos ratio exercendi judicii, ut ab iis forma judi-

(a) Plinius. *lib.* 11. *c.* 45. Plaut. *in Perſ.* Horat. *ſerm. lib.* 1 *ſat.* 1.

(b) Plinius *lib.* 33. *cap.* 3.

(c) Cic. *in Ver.* 3. & 5.

(d) Val. Max. *lib.* 3. *cap.* 9. Corn. Nepos *in Eumene*. Diod. *lib.* 18.

(e) *l.* 238. §. 2. *ff. V. S.*

(f) Iſid. *etym. lib.* 5. *c.* 24.

(g) Cujac. *obſ.* 7. *cap.* 18. & *paratit. C. de jure deliberandi.*

Digitized by Google

judiciorum, ſive actio efflagitaretur, & dies. Quae autem certis verbis ad exercitium legum, & juris miniſterium compoſita fuerunt, actiones legis appellabantur, & actus legitimi, quibus jus civile XII. tabul. conſignatum, atque commiſſum evocabatur in forum, & ex umbra in campum, atque in aciem educebatur: eaque tertia juris civilis portio fuit. Erat videlicet in XII. tabulis mentio manus conſertionis, & mancipationis; harum autem ritus, & formulae quemadmodum explicarentur excogitatae fuerunt a prudentibus, & in Pontificum conditae penetralibus. Pontifices enim non modo conſequentibus temporibus de media Jurisprudentia ſuſcipiebantur; ſed initio Reipublicae auctores fuerunt illius, atque cuſtodes. Etenim interpretatio legum, unde Jurisprudentia manavit, e Pontificum Collegio procedebat: utpote cum eorum unus operam daret juri privato civibus ſuis interpretando; *(a)* reliqui vero religioni praeeſſent, & caerimoniis ſacrorum. Itaque ex eo Collegio, ubi arcana legum diſciplina condebatur, civibus reſponſa dabantur, veluti ex Phoebi cortina. In iis igitur penetralibus adſervabantur legis actiones, & formulae, quas in librum digeſſerat Appius Claudius Caecus, quo libro arcana juris civilis ſcientia continebatur. Hunc autem Appio ſubreptum, ejus ſcriba Cn. Flavius libertino patre populo prodidit, & ſacra Jurisprudentiae reſeravit. *(b)* Quo munere homo alioqui obſcurus adeptus eſt tribunatum plebis, & ſenatoriam dignitatem, *(c)* ad quam libertinorum filiis aditus numquam patuit ante Appium Claudium Cenſorem. *(d)* Livius AEdilem Curulem factum tradit: *(e)* cum antea ſcriba fuiſſet, & tabularius, & apparitor Cenſoris.

(a) *l. 2. ff. de orig. juris §. his leg.* Livius *lib.* 9. 46. Dionyſ. *lib.* X.

(b) Cic. *pro* Muren.

(c) Pomp. *l.* 1. *de orig. jur. §. poſtea.*

(d) *lib.* 9. *in fine.*

(e) *Vide* Cujac. *ad l.* 2. *§. poſtea ff. de orig. juris.*

Ex hoc igitur Jurisprudentiae ſacrario profe-

ctae

LXXX. DE ACTIBUS LEGITIMIS, SIVE ACTIONIBUS LEGIS.

ctae ſunt actiones legis, vel actus legitimi, quos cum breviter inter ſolennes ritus enumeraverimus, nunc aliquando fuſius expediemus. Eorum enim cognitio maxime aperit ea, quae in operis progreſſu ſeſe offerent. Ac ne difficultatibus iis involvamur, quae latent in pluribus juris locis, in quibus vel doctiſſimi labuntur, quorum exemplum eſſe poteſt Hotthomannus; (a) cavendum eſt, ne legis actiones, & actus legitimos una eademque ſignificatione ubique accipiamus. Sane lege agere tum ad magiſtratus pertinet, tum ad actores, & reos, & lictores, & apparitores, & eos omnes, quorum opera in judiciis verſabatur; (b) ſicut verbum diſceptare litigantium eſt & magiſtratus. Quamobrem legis actio latiſſime patet: etenim legis actiones dicuntur actiones omnes, quibus jus noſtrum perſequimur, actusque alii, qui in judiciorum ordine interveniunt: quo ſenſu Pomponius (c) legis actiones appellavit legitimas actiones, quod Hotthomannus injuria reprehendit. Item & actus legitimi nomen latius patet (d) in aliquibus juris locis, porrigiturque ad actus omnes lege permiſſos, lege imperatos, lege probatos, quibus ſcilicet jus civile tribuit auctoritatem; quo ſenſu accipitur in l. penult. C. de Haeretic. qui locus fraudi fuit Hotthomanno. Sed eaedem iſtae appellationes, nempe legis actiones, & actus legitimi aliquando coanguſtantur, & tantum complectuntur ritus illos ſolenniores, qui non modo proprias habent formulas, ſine quibus nihil fere peragebatur; ſed ex certae legis praeſcripto proceſſerunt, & ex ejus legis ſententia, atque auctoritate ſolenniter in jure celebrabantur; quibus proprium erat, primo ut in jure fierent, ſive apud Magiſtratum; deinde ut adjecta expreſſe conditione, aut die vitiarentur. Tertio ut ſemel fierent,

(a) *obſ.* 12. *c.* 30. & *quaeſt. illuſt.* 34. P. Faber *lib.* 2. *ſemeſtr. cap.* 22. & *ſeqq.*

(b) Briſ. *ſelect. lib.* 4. *cap.* 20.

(c) *l.* 2. *ff. de orig juris.*

(d) Cujac. *l. actus legitimi ff. de reg. jur.* in Papin.

& iterari nequirent. Quarto ut ne per procuratorem expedirentur, quod jure antiquo commune erat omnium actionum, quibus in jure diſceptabatur. Etenim neque intendere actionem per alium licebat, neque excipere; quae ſeveritas juris ſublata ex actionibus ceteris, manſit tantum in actibus legitimis, ſive hiſce ſolennioribus, in quibus hac in re nullum diſcrimen eſt inter privatos, & Magiſtratus. Nam ſicuti privato non licet legitimos actus exercere per alium, veluti adoptionem, aut emancipationem, & ſimilia: Ita nec Magiſtratui licet lege agere per alium, ſive harum actionum exercitium committere ei, cui mandavit jurisdictionem: (a) ſuperiora vero omnia congruunt iis actibus, qui partim recenſentur a Papiniano, partim innuuntur in aliis Juriſconſultis, ex quibus colligimus actuum legitimorum numerum, quem referemus. Perperam autem Hotthomannus in l. actus legit. ff. de regul. jur. interpoſuit negationem, ut commentum ſuum confirmaret de duplici actuum legitimorum genere, quorum alios dixit recipere diem, & conditionem, alios non. Ex quo errore dilapſus eſt ad innumeros, ut anteſtationem, & teſtimonii dictionem, & ſtipulationem, & quidquid denique ſolennius perageretur, ad actus legitimos retulerit. Quod abſurdum ut vitaret Cujacius, & Florentinam lectionem retinuit, & actus legitimos ab aliis immodice auctos, intra orbem a Papiniano, & aliis Juriſconſultis definitum retraxit. Igitur Papinianus ex Florentina lectione ita ſcripſit: (b) *Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, haereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis, vel conditionis adjectionem.* Cur vitiantur adjecto tempore, vel conditione, ſi ini-

tio

(a) l. 1. *de offic. Proconſ. l. nec mandante ff. de tut. & curat.* Cujac. *in actus legit. ff. de regul. juris.*

(b) *l. actus legitimi ff. de regul. jur.*

tio tradiderat actus legitimos ſuapte natura recipere temporis, & conditionis adjectionem? Hotthomannus, ut hanc orationis repugnantiam tolleret, ex Haloandro legit; *actus legitimi, qui non recipiunt*, praeter quos alios actus legitimos conſtituit, qui diem, conditionemque recipiunt; quique, ut ipſe putat, in hac Juriſconſulti enumeratione deſiderantur. Hinc mirum, quantum ex illius ſententia actuum legitimorum numerus increbruerit: utpote cum poſitum a Juriſconſulto modum ſuſtulerit. Cujacius vero longe peritius nihil de Florentina lectione mutavit; ſed priora tantum verba interpretatus congruam, & convenientem ſibi ſententiam extulit. Itaque ſic explicat: *actus legitimi, qui recipiunt diem, & conditionem*, ideſt *actus legitimi, quibus conditio, & dies adjicitur*; ut ſcilicet non ſuſcipiatur ab actuum legitimorum natura conditio, & dies, ſed adjiciantur ab homine: *actus*, inquit, *legitimi, quorum e numero ſunt emancipatio, acceptilatio, haereditatis aditio, ſervi optio, datio tutoris, vitiantur in totum, ſi eis conditio, & dies fuerit adjecta: non vitiantur tamen, ſi eis tacite dies, & conditio ſubſit.* Atque hic eſt germanus hujus legis ſenſus longe ſimplicior, & expeditior. Haec oportuit perſtringere breviter, ut actus legitimos ab aliis actibus ſollennibus diſcerneremus, utque vim, & naturam eorum clarius aperiremus. Haec ſunt igitur ſumma capita, ad quae legis actiones ſive actus legitimi a Juriſconſultis noſtris ſparſim in variis Pandectarum locis expreſſi revocantur.

I. Mancipatio.

II. Manumiſſio.

III Emancipatio.

IV. Ceſsio in jure.

V. Haereditatis aditio, & repudiatio.

VI Servi optio.

VII. Datio tutoris.

VIII. Acceptilatio.

LXXXI. De Mancipatione.

Exordiamur a mancipatione, qui fons eſt omnium civilium obligationum, deinde ad adoptionem, & ad teſtamenti factionem, quae ſub mancipatione comprehenduntur, itemque ad emancipationem, & manumiſſionem, quae eodem revocantur, accedamus. Igitur, ut alibi diximus, cives Rom. quaedam bona in ſuo dominio habebant, quaedam non: ſed earum proprietas penes populum erat, uſus tantum, & poſſeſſio penes privatos: unde Juriſconſultus poſſeſſiones appellat agros, de quibus vectigal pendebatur populo, cujus erat & proprietas. Quae in pleno civium Rom. dominio erant, (a) res appellabantur mancipi, quaſi quod manu caperetur, ſive in noſtram poteſtatem deduceretur; cujusmodi erant res mobiles, & animalia, praeter ea, quae ſunt ferae naturae, quorum dominium, ubi noſtram cuſtodiam effugerint, a nobis abſcedit, unde numquam perpetuo noſtra eſſe cenſentur, ideoque inter res mancipi non ponuntur. Ex immobilibus vero Italica praedia res mancipi dicebantur, quia jure optimo poſſidebantur a civibus Romanis, hoc eſt ad eos tranſibat ſimul cum poſſeſſione, atque uſu proprietas: ejusdemque generis erant jura praediorum ruſticorum, ut iter, actus, via. Praediorum vero provincialium proprietas, & dominium penes pop. remanebat, nec in privatorum commercium perveniebat, niſi poſſeſſio, & uſus. Propterea res nec mancipi dicebantur, quia eorum domi-

(a) Ulp. *tit. 19.* Boët. *in topic. Cic.*

dominium nemini privato erat in manu, ſed totum penes pop. cui vectigal pendebatur. Ex hoc juris diſcrimine rerum mancipi, & nec mancipi eſt orta diſtinctio nominum. Rerum autem mancipi abalienatio verſari tantum poterat inter cives Rom., quibus erat communio juris civilis, quibusque tantum competebant jura nexus, quae fuit ratio transferendi dominium jure Quiritium. Siquidem ante Juſtinianum, nuda traditione, dominium non transferebatur; unde res tradita ſine nexu, dicebatur eſſe in bonis accipientis, in dominio vero ejus qui tradiderat. (*a*) Eſt autem nexus, AElio Gallo teſte, nomen generis, (*b*) quo exprimitur quidquid geritur per aes, & libram, & per ſimulatam venditionem, quae ad omnem dominii translationem, atque ad obligationes omnes, & etiam ad donationes adhibebatur. (*c*) Accito enim libripende, & quinque teſtibus, venditor ſive mancipio tradens ſingebatur accipere ab emtore pecuniam, quam exprimebant parvo aere, quod raudusculum appellabatur a raudo, ſive aere: unde in veteribus mancupiis adſcribi ſolebat *raudusculo libram ferito*. (*d*) Eoque aere emtor, ſive qui mancipio acciperet, libram tangebat, quod ubi venditor, ſive qui rem mancipio traderet, accepiſſet quaſi precium, dominium transferebatur in emtorem, per eamque ſimulationem, ſive imaginariam venditionem, inter veteres jure civili contractus inibantur: unde Horatius.

Si proprium eſt quod quis libra mercatur, & aere.

Simili ratione, nexi quoque dicebantur ii, qui ob aes alienum ſeſe creditoribus dabant in ſervitutem: nexus igitur eſt mancipatio, ſive venditio rerum mancipi, & translatio dominii per aes, & libram. Porro tribus tantum modis dominium rerum mancipi

(a) Ulp. *Inſtit. tit.* 1. § *in bonis.*

(b) Feſtus *verbo nexus.* Varro 4. *de lingu. lat.*

(c) Tertul. *lib.* 2. *adverſ. Marc.* Cic. *in topic.* Cujac. *eod.*

(d) Varro *lib.* 4. *de ling. lat.*

cipi de uno migrare in alterum poterat: mancipatione, in jure ceſſione, uſucapione. Res vero non mancipi tantum transferebantur ceſſione in jure, de qua infra, quia proprietas earum numquam abſcedebat a pop. Rom. ſed uſus tantum illius in privatos, & poſſeſſio tranſibat: Hinc apud Ciceronem (a) locus ille perelegans: *cujus quando proprium te eſſe ſcribis mancipio, & nexu, meum autem uſu, & fructu, contentus ſum.* Lucretius peritiſſime:

Vitaque mancupio nulli datur, omnibus uſu.

(a) *lib. 7. epiſt. fam.*

Verbaque certa, & ſolennia mancipationis haec erant:

Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum eſſe ajo, isque mihi emtus eſto, hoc aere aeneaque libra.

Quae verba pronunciabantur ab emtore, qui mancupio accipiebat. (*b*)

(b) Boët. *in topic.* Cic.

LXXXII. De Cessione in Jure.

Alia ratio mutandi dominii fuit ceſſio in jure, quae communis erat rebus mancipi, & nec mancipi. (*c*) Res igitur nec mancipi tantum per ceſſionem in jure transferebantur, ſi eſſent immobilia; mobilia vero per nudam traditionem, veluti ferae beſtiae, leones, urſi, & ſimilia, quorum ſicuti non retinemus, ita nec transferimus dominium, ſed tantum poſſeſſionem; etenim fuga ſeſe recipere poſſunt in libertatem. Porro in ceſſione tres interveniebant: dominus qui cedebat, is cui cedebatur, & Praetor qui addicebat, vel Praeſes provinciae: apud quos is, cui cedebatur, rem tenens ita vindicabat.

(c) Ulp. *tit. 19. §. in jure ceſſio.*

Hanc ego rem ex jure Quiritium meam eſſe ajo.

Poſtea Praetor, converſus ad cedentem, interrogabat, an contra vindicaret, & ſeſe opponeret? qui ſi taceret, aut ſeſe oppoſiturum negaret, Praetor vindicanti rem addicebat; quem actum inter le-

gis

gis actiones, & actus legitimos Boëtius locavit. (*a*) Nunc redeamus ad mancipationem. Aliquando quis non mancipabat, ſive non alienabat rem, ut in perpetuum vellet ejus ab ſeſe abdicare dominium, ſed eo animo, ut rem ad tempus ad ſe revocaret; forte quia juvaret nomen, ac dominium alienum praetendere rei ſuae, ut eam vel a vi eriperet, vel ab inſidiis, vel a frequentibus eorum temporum proſcriptionibus. Ideo amico alicui probatae fidei, ſimulata venditione, aut donatione per aes, & libram ex compacto tradebat, ut poſt certum tempus eamdem rem emtor venditori remanciparet, ſive iterum venderet: eaque mancipatio dicebatur *fiducia*, quia ea conditione mancipabatur, ut aliquo poſt tempore per venditorem ab emtore reciperetur, cujus contractus haec erat formula:

(a) *in topic.* Cic. Briſ. *lib.* 5. *de formulis.* P. Faber *lib.* 2. *Semeſtr. cap.* 23.

Uti ne propter te fidemque tuam captus fraudatusque ſim. Ac ſi quis ſuo tempore fidem ſuam non liberaret, dabatur in eum judicium, in quo de fracta fide quaerebatur per hanc formulam.

Ut inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione. Quo reſpexit Cicero in epiſt. ad Trebatium, & in orat. pro Roſc. Comoedo.

LXXXIII. DE EMANCIPATIONE.

Ad hoc autem fiduciariae mancipationis genus refertur emancipatio filiifam. per aes, & libram. Siquidem ea fiducia pater naturalis filium vendebat; adhibito libripende, & quinque teſtibus, ut poſt tres imaginarias venditiones eodem, vel ſequentibus diebus factas, filius manumiſſus libertatem naniſceretur: (*b*) de quo ſupra. Etenim, ut retulimus, nonniſi poſt tres mancipationes, & tres manumiſſiones patria poteſtate filius eximebatur, ut pro extraneo haberetur. Nam poſt ſecundam manumiſſionem filius praeteritus rumpebat patris teſta-

(b) Paul. *ſent. lib.* 2. *cap.* 25. §. 2. Cajus *Inſtit. tit.* 6.

Digitized by Google

ſtamentum, quia in ejus poteſtatem reverſus ſuus haeres agnaſcebatur. (*a*) Emancipatus vero poſt tertiam manumiſſionem, ſervorum more, circumducebatur, quaſi ei libera daretur facultas abeundi, quo vellet, & colapho percutiebatur. (*b*) Fiebat autem emancipatio ante Magiſtratum, ut ceteri actus legitimi, (*c*) nec diem, aut conditionem recipiebat, hoc eſt nemo poterat ad diem, & ſub conditione manumitti, (*d*) neque eam repetere fas erat.

LXXXIV. De Adoptione.

Species mancipationis etiam erat adoptio, utpote alienatio proprii filii, ejusque in alienam poteſtatem, atque familiam translatio; unde & ipſa actus legitimus, ut perſpicue docetur in pluribus juris locis. (*e*) Quamobrem inter praeſentes fiebat, (*f*) & apud Magiſtratum, (*g*) neque iterari licebat, (*h*) neque tempus, aut conditionem recipiebat, (*i*) & nexu, ſive per aes, & libram expediebatur: nam adoptio, quae teſtamento fiebat, in actuum legitimorum numero non ponitur. Igitur vel filiusfam. adoptabatur, vel homo ſui juris, quod genus adoptionis dicitur adrogatio: Quia futurus filius interrogabatur *auctor ne eſſet*, ſive conſentiret, ut *in eo Titius*, v. g., *vitae*, *necisque poteſtatem haberet uti in filio*: vel, ut alii cum Gellio putant, quod populus rogaretur; idque commune erat aliis negociis, quae cum populo gerebantur. Cum autem filiumfam. pater in adoptionem daret, eum adoptanti mancipabat, (*k*) ſive imaginaria venditione tradebat: isque filius ſtatim ab adoptivo manumittebatur, ac manumiſſus recidebat in patris naturalis poteſtatem; a quo denuo patri adoptivo, ſimulata venditione, mancipabatur: adoptivus illum rurſus manumittebat, isque manumiſſus relabebatur iterum in poteſtatem patris naturalis, a quo tertio mancipatus, & adoptivo traditus filius, in adoptantis poteſtatem, familiam, & ſacra

(a) Ulp. *tit.* 23. §. *agnaſcitur.*
(b) *Novel.* 81. Cujac. *parat.* 8. C. *tit.* 48.
(c) *l.* 4. *ff. de adop.* Paul. *ſent.* 2. *tit.* 26. Juſtin. *novel.* 81.
(d) Cajus *Inſtit. cap* 6. *l. actus legit. ff. de reg. jur.*
(e) *l.* 3. *ff. de off. Proconſul. l.* 1. *ff. de offic. juridic. l.* 1. *de adopt.*
(f) *l. neque abſentes* 29. *l. ſeq. ff. de adopt.*
(g) *l* 3. & 4. *ff. de adopt.* Gel. *lib.* 5. *cap.* 19.
(h) *l. adoptare* 37. *ff. eod.*
(i) *l. quaeſitum* 34. *ff. eod.*
(k) Cajus *Inſtit. tit.* 5. Ulp. *cap* 8. *l. ult. C. de adopt.* Gel. *lib.* 5. *cap.* 19.

Digitized by Google

ſacra tranſibat: Sacra enim erant, ut diximus, perpetuo infixa familiis, eaque pecuniam, & haereditatem ſequebantur. (a) Itaque trinis mancipationibus naturalis patris, & binis manumiſſionibus adoptivi, poteſtas, & familia permutabatur. Qui vero in locum nepotis adoptaretur unica venditione, (b) ſive mancipatione adoptivi familiam jure antiquo nanciſcebatur. Item adoptio foeminarum abſolvebatur unica mancipatione. (c)

(a) Gutherus *de jure Pontif. lib. 2. cap. 5.*

(b) *l. ult. C. de adopt.*

(c) Cujac. *in enar. C. de adopt.*

LXXXV. DE ADROGATIONE.

Adrogatio vero erat longe majoris operis; tractabatur enim tamquam publica populi cauſa, utpote cum liberum civis Rom. caput, & exordium futurae familiae in alienam poteſtatem, alienamque familiam traduceretur. Cui conſilio fraus aliquando ſuberat, vel lucri cupiditate, vel honorum aſſequendorum gratia, quando ſcilicet per adrogationem plebejae, atque patriciae familiae permutabantur, quo patricius tribunatum plebis, qui ſolis plebeis patebat, conſequeretur. (d) Ideo res ad populi judicium deducebatur comitiis curiatis, accerſitis Pontificibus, qui cognoſcerent de iis, quae ad eorum collegium pertinebant; ut ex his Ciceronis verbis: *Quid eſt*, inquit, *Pontificis jus adoptionis* (quo ſub nomine etiam adrogatio venit, & de adrogatione loquitur:) *nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos poſſit; & cum potuerit, ſit expertus; quae deinde cauſa cuique ſit adoptionis, quae ratio generum, ac dignitatis, quae ſacrorum quaeri a Pontificum collegio ſolet. Quid eſt horum in iſta adoptione* (Clodii) *quaeſitum? adoptat annos viginti natus, etiam minor Senatorem? liberorumne cauſa? at procreare poteſt, habet uxorem, ſuſcepit etiam liberos: exhaeredabit igitur pater filium. Quid ſacra Clodiae gentis, cur intereunt, quod in te eſt? quae omnis notio Pontificum cum adoptaret eſſe debuit.* Praeterea adhibebantur

(d) Cic. *in orat. pro domo ſua.*

Pontifices propter religionem jurisjurandi, quo adoptio, ſive adrogatio ab omni calumnia, & fraude pura praeſtabatur. Deinde interrogabatur adrogator: an eum filium habere vellet? Item & filius an auctor fieret, ſive an vellet in alienam familiam e propria migrare, quibus adſentientibus tum rogabatur populus his verbis: *Velitis jubeatis Quirites, uti L. Valerius L. Titio tam jure, legeque filius ſibi ſiet, quam ſi ex eo patre, matreque familias ejus natus eſſet: utique ei vitae necisque in eum poteſtas ſiet, ut pariendo filio eſt. Hoc ita ut dixi, ita vos Quirites rogo.*

Conſuetudinem hanc adrogandi juſſu populi, ad Antonini tempora tenuiſſe colligitur ex Ulpiano, (*a*) auctore tamen principe, qui cum ſibi Pontificis Maximi jus, & nomen adjunxiſſet, ejusdem quoque Pontificis munus in hac ſolennitate praeſtabat; quod jus ereptum populo jam eſſe, temporibus Diocletiani, ex illius verbis apparet. (*b*) Hodie hujusmodi ſolennitates prorſus e foro ceſſerunt: nam adoptio ante Magiſtratum fit per acta publica, & adrogatio per principis reſcriptum. (*c*) Unde etiam foeminae, nempe matresfam. poſſunt adrogari, quod antea non licebat: quia ob ſexus verecundiam non dabatur foeminis facultas comitiorum. Ad mancipationem etiam redigitur teſtamenti factio (*d*) illa, quae per aes, & libram celebrabatur; nam teſtamenta, quae fiebant a militibus in caſtris, (*e*) nulla ſolennitate, ſed ſola nuncupatione coram commilitonibus pugnaturis, quae propterea in procinctu facta dicebantur, (*f*) quia procincta vocabatur claſſis ad bellum parata; (*g*) & alia quae fiebant calatis, ſive vocatis comitiis, quae ob eam cauſam bis in anno cogebantur, ut coram omni populo pro collegio Pontificum ſuum quisque teſtamentum conderet. (*h*) Haec inquam genera vetuſtiſſi-

(a) *frag. tit.* 8.

(b) *l.* 2. *C. de adopt.*

(c) *l.ult.eodem.*

(d) *vide* Vin. *Inſtit. lib.* 2. *cap.* 10. §. 1.

(e) Ulp. *in fragm. tit.* 20. *Inſt. de teſt.*

(f) Gell. *lib.* 5. *cap.* 27.

(g) Feſtus *in verbo procinctu.*

(h) Theophil. *de teſt.* Cic. *l. de oratore.*

Digitized by Google

ſiſſima teſtamentorum jamdiu obſoleverant. Igitur eorum loco fuit a Juriſconſultis inventa mancipatio familiae, ſive haeredis inſtitutio per aes, & libram; ita ut etiam ultimae hominum voluntates ad verum nexum redigerentur. A Praetore vero inducta fuit ea teſtamenti factio, quam adhuc retinemus a Juſtiniano cautius, atque ſolennius conſtitutam, & excultam. Cujus cognitio ſatis eſt ex communibus juris libris evulgata. Quamobrem in mancipatione familiae conſiſtemus. Itaque ad hoc teſtamentum ſolenni more mancipationum adhibebantur quinque teſtes cives Romani puberes, cum quibus teſtamenti factio eſſet, & libripens, excluſis a teſtium, & libripendis munere iis, qui eſſent in poteſtate teſtatoris, & familiae emtoris. Coram teſtibus vero, & libripende teſtator ſimulabat ſeſe vendere familiam, ſive haereditatem alteri, qui aderat, emtorque familiae dicebatur, quique *dicis cauſa*, hoc eſt pro precii ſymbolo exiguum aes numerabat venditori, atque illius ad ſeſe familiam, pecuniam, & ſacra traducebat. Duo autem ſimul (a) in hac ſolennitate jungebantur, mancipatio ſcilicet, & nuncupatio teſtamenti, quae fiebat his verbis: *Haec uti his tabulis, ceriſve ſcripta ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor, itaque vos Quirites teſtimonium perhibetote*. Quiritium enim appellatio reſpicit quinque teſtes. (b) Cum igitur haec nuncupatio neceſſaria fuiſſet, ideo qui voce careret, ut mutus hujuſcemodi teſtamenti factione interdicebatur, & ſurdus item; quia verba, quibus familiae emtor venditoris orationem excipiebat, exaudire non poterat. (c) Emtor porro nomen tantum ferebat haeredis: (d) nam bona perveniebant ad alium, de quo inter emtorem familiae, ac teſtatorem convenerat. Qui mos Romanorum Plutarcho videtur abſurdus. (e) Exemplo ſit Domitius, qui in teſta-

(a) Ulpian. *frag. tit.* 10.

(b) Raevard. *de auct. prud. cap.* 11.

(c) Ulp. *tit.* 20.

(d) Cujac. *in tit.* Ulp. 20. §. *inter teſtator.*

(e) *de fera numinis vind.*

mento Auguſti familiae ſe praeſtitit emtorem, nihilque de haereditate caepit; cum ne ſextula quidem fuerit adſperſus. (*a*)

(a) Sueton. *in Aug.*

LXXXVI. De Manumissione.

Nunc veniamus ad manumiſſionem, inter actus legitimos a Juriſconſultis relatam, iisdemque conditionibus obnoxiam, quibus aliae legis actiones. (*b*) Hujus autem duo ſunt genera pro duobus generibus libertatis; altera enim latina dicebatur, altera juſta libertas. A latina libertus beneficio elatus, atque animo tumefactus a domino ad priſtinam ſervitutem revocari poterat: vel ſi melius usque de domino mereretur, majori praemio afficiebatur, accepta pleniori libertate, quae adimi amplius nequibat. Latina enim non erat integra libertas, nec ſoluta prorſus nexu ſervitutis; ſed inſtituta fuit, ut ejus animus quodammodo probaretur, an dignus eſſet, qui ad integram libertatem perveniret, de quo & lib. 3. fuſius. Cum autem latina libertas daretur, vel inter amicos, vel per epiſtolam, vel ſervo adhibito ad convivia ſolennia, quae de more inter cognatos, & affines componendis jurgiis agitabantur; juſta vero libertas ex M. Tullii diſtributione, (*c*) vel teſtamento concederetur, vel cenſu, ſive profeſſione ſervilium facultatum, & impoſitione nominis Roman. per dominum apud Cenſores, vel denique vindicta; poſtremam hanc dandae libertatis rationem inter actus legitimos in libris juris deſcriptam invenimus: (*d*) cum haec tantum ante magiſtratum ederetur. Fiebat enim in jure apud Praetorem, (*e*) vel Conſulem Romae; in provinciis vero apud Praeſidem, vel Proconſulem: coram quibus dominus prehenſo ſervi capite, vel alia corporis parte verba haec ſolennia pronunciabat. (*f*)

(b) Paul. *ſent. lib. 2. tit. 25. l. 2. & 3. ff. de off. Proconſul. l. ult. C. de manum. ſ. vindict.*

(c) *in topicis.*

(d) *l. actus legit. ff. de reg. jur.*

(e) *l. 5. & ſeq. ff. de manumiſ. vindic.*

(f) Feſtus.

Hunc

Hunc hominem liberum eſſe volo.

cumque poſtea impacto colapho circumagebat, (*a*) ut libertatem, abeundi quo vellet ei datam, indicaret. Praetor autem, audita juſta manumiſſionis cauſa, ſive titulo (quo adducto in hoc manumiſſionis genere opus erat,) (*b*) impoſitaque illius capiti virgula, quam vindictam appellabant, domini verba ſolenni hac excipiebat formula: *Ajo te liberum eſſe jure Quiritium.* Servus vero libertatem adeptus, (*c*) abraſo capite, ſtatim capiebat pileum. Nulla tamen manumiſſio, ni fallor, tribum, ſive ſuffragii jus tribuebat: id enim olim a populo, poſtea tantum a principe concedebatur: poterant enim ſine ſuffragio adipiſci civitatem. (*d*) Ex quo intelligitur Scaevolae locus de patrono, qui per haeredem tribum liberto emendam juſſerat. (*e*) Quae vero manumiſſio cenſu fiebat, exolevit, ejusque locum occupavit manumiſſio in Eccleſia. Quamobrem *Eccleſiae* vocem loco nominis *cenſus* a Triboniano ſubjectam fuiſſe in ſcriptis Caji arbitrantur eruditi.

(a) Perſ. *ſatyr.* 5.

(b) Donat. *in* Terẽt. Aſcon. *orat. pro Mil. l.* 9. *ff. de manumiſſ. vindicta.*

(c) Plaut. *in* Amphitruon. Livius. 48. 24. 29.

(d) Livius *lib.* 38.

(e) *l. patronus ff. de legat.* 3. Cic. *pro* Cornel. Cujac. *obſ.* 7. *cap.* 14.

LXXXVII. DE ADITIONE HAEREDITATIS.

Offert ſe nunc aditio haereditatis, quae aliquando cum cretione fiebat, aliquando ſine cretione, prout fuiſſet haeres in teſtamento ſcriptus: quandoquidem, vel cum cretione ſcribebatur haeres, vel ſine cretione. Eſt autem cretio judicium haeredis, & deliberatio, adire vellet nec ne, ductumque verbum eſt a cernendo, ſive inſpiciendo, quia haereditatem aditurus in rem praeſentem ſolenni ritu veniebat inſpecturus haereditatem, atque deliberaturus, an e re ſua eſſet illam adire: *cerno* enim, non ut Varro a *creo* natum puto, ſed ut Scaliger (*f*) ſuſpicatur a κρίνω; unde cum dies ab ipſo teſtatore ad decernendum haeredi dabatur, tum diceba-

(f) Conjectan. *in* Varr. *de ling. lat. lib.* 5. *pag.* 65.

cebatur cum cretione inſtitutus haeres hac verborum formula. (*a*)

(a) Ulp. *tit.* 22. Iſid. *lib.* 5. *orig.* Var. 5. *de ling. lat.* Cic. *Attic. epiſt.* 4. *lib.* 13.

Titius haeres eſto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus ſcieris, poteriſque: niſi ita creveris exhaeres eſto.

Multum autem intererat cum cretione quis fuiſſet haeres inſtitutus, an non: etenim cum cretione inſtitutus, fiebat haeres cernendo, ſive haereditatem adeundo ſolenniter: inſtitutus vero ſine cretione fiebat haeres, gerendo ſe pro haerede: veluti res haereditarias diſtrahendo, aliaque agendo, quae ſine haeredis nomine fieri nequeunt. Item inſtitutus ſine cretione, ſtatim, ut conſtituiſſet haereditate ſe abſtinere, jure adeundi excidebat: at inſtitutus cum cretione, quocumque modo animum ſuum prodidiſſet, ac recuſare ſe oſtendiſſet, non tamen arcebatur haereditate, niſi poſt dies a teſtatore praeſtitutos, ac per eos totos dies locus erat poenitentiae, licebatque dicta revocare. Porro cretio duplex erat, vulgaris ſcilicet, & continua: vulgaris erat cum jubebatur quis adire certis diebus, quibus poſſet, & ſciret; unde adjiciebantur ea verba: *quibus ſcieris, poteriſque*, ne ſcilicet tempus ignoranti curreret, aut impedito, atque ut eſſet tempus utile, non continuum: cretio vero continua erat illa, cui adjecta non erant memorata verba: nam ſi haec deeſſent, currebat tempus etiam ignoranti, & impedito, ut poſt certorum dierum lapſum adeundi facultas omnino praecluderetur. Itaque in aditione vulgari dicebatur:

Titius haeres eſto, cernitoque in diebus C. proximis, quibus ſcieris, poteriſque.

In continua vero ſimpliciter ſine adjectione ulla:

Ti-

Titius haeres eſto, cernitoque in diebus C. proximis.

Fiebatque cretio ſolenniter teſtibus praeſentibus, (*a*) & digitorum percuſſione, (*b*) verbis ita conceptis:

Cum me Maevius haeredem inſtituerit, eam haereditatem adeo, cernoque.

Ideo Arcadius, & Honorius, & Theodoſius l. 17. C. de jur. delib. ajunt, *ſibi viſum eſſe ſcrupuloſum ſolennitatem cretionum amputare.* Cum igitur antea haeredes plerumque cum cretione inſtituerentur, quique haereditatem cerneret, ſimul adiret; inde natum eſt, ut cretio, & aditio a probatis auctoribus promiſcue acciperentur, ac per cretionem quaelibet haereditatis aditio exprimeretur, cum cernere dicerent pro adire: quamvis haereditas non ſolum cernendo adiretur; ſed & pro haerede gerendo: cum quis ſine cretione inſtituebatur. Adire enim haereditatem, eſt proprie ſuſcipere, & quaſi aditum in eam ferre; (*c*) Cernere vero eſt decernere ſe haeredem eſſe velle. (*d*) Ceterum ſicut aditionem, ita & repudiationem haereditatis ex contrariorum natura in actis legitimis ponimus, eademque haec ſolennibus verbis ſolenniter explicabatur, (*e*) & iisdem conditionibus ſuberat, quibus aditio, quam nullum diem, & conditionem recepiſſe (*f*) patet ex pluribus juris locis, ut nec iterari potuiſſet: (*g*) neque alteri mandari licuiſſet. (*h*) Itaque per procuratorem haereditas adibatur inutiliter, ut docet Paulles; (*i*) ſive legamus *per curatorem*, ut in Pandectis Florentinis, ſive *per procuratorem*, ut in aliis codicibus rectius. Etenim neque per procuratorem, neque per tutorem, aut curatorem recte

(a) Varro *lib.* 5. *de ling. lat.*

(b) Cujac. *obſ.* 7. *cap.* 34.

(c) *l. filius §. penult. ff. de lib. & poſthum.*

(d) *l. is qui haeres §. penult. ff. de lib. & poſthum.* Cujac. *obſ.* 7. *cap.* 34.

(e) *l.* 4. C. *de rep. vel abſtinen. haered. l. ſuus ibidem* Cujac. *ad l. actus legit. ff. de reg. jur.* P. Fab. *ſemeſ. lib.* 2. *c.* 23.

(f) *l. eum qui. & l. haeres* 54. *ff. de acquir. haer. l. actus legit. ff. de reg. jur.*

(g) *l. ſi ſolus* 80. *in fine ff. de adquir. haered.*

(h) *l.* 1. *§. eſt hoc praecipuum ff. de off. Procur. Caeſar.*

(i) *l.* 9. *ff. de adquir. haered.*

Digitized by Google

recte aditur, quamvis adeatur a pupillo, tutore auctore: ſiquidem non tutor, ſed ipſe pupillus adeundo adquirit. Fallitur enim Duarenus, (a) qui aliter docet, putatque per procuratorem ad eam cauſam datum adiri haereditatem jure antiquo poſſe. Quod eſſe manifeſto falſum evincitur ex eo, quod praecipuum id conceditur procuratori Caeſaris, ut ſcilicet pro Caeſare adire poſſit haereditatem: (b) immo ſi vulgo licuiſſet haereditatem per alium adire, cur Senatores legationes liberas in longinquas regiones haereditatum adeundarum cauſa impetraſſent: ut optime obſervat Hotthomannus. (c) Neque hac in re differret jus Praetorium a civili, ſi haereditas per procuratorem jure civili recte adquireretur, ſicuti adquiritur bonorum poſſeſſio, quae deſcendit a jure Praetorio, ideoque ſoluta eſt religionibus juris civilis. Jus enim civile directum eſt, & aſperum, ut eleganter Cujacius; (d) Praetorium vero moderatum, & mite.

(a) *lib. I. diſp. anniverſ. c. 27.*

(b) *l. 1. ff. eſt hoc praecip. ff. de off. Procur. Caeſ.* Cujac. *lib. 1. obſ.* 34.

(c) *quaeſt. illuſtr. cap.* 34.

(d) *lib. 1. obſ.* 34.

LXXXVIII. De Optione.

Ab aditione haereditatis tranſire convenit ad optionem legati, quae certae rei exemplo, per ſervi optionem ſignificatur. Fiebat autem optio poſt aditam haereditatem die a Praetore dato, productis palam rebus omnibus ejus generis, de quo erat optandum, nempe familia univerſa ſi legata fuiſſet optio ſervorum, atque adhibebantur concepta verba, ut Labeo (e) indicat cum ait: *omne jus legati conſumi prima teſtatione*, hoc eſt ſolennitate verborum in jure, ut interpretatur Cujacius. (f) ex quo Juriſconſulti loco oſtenditur fieri oportuiſſe ſemel tantum ex natura actuum legitimorum, & pure, & teſtibus praeſentibus. (g) Dabatur autem legatario a teſtatore optio his verbis: (h) *ipſa ſibi quae volet eligat*, vel *hominem optato eligito*: (i) vel *lances, quas elegerit quatuor*. (k)

(e) *l. 22. ff. de opt.*

(f) *l. actus legit. ff. de regul. juris. in fine.*

(g) P. Faber *lib. 2. ſemeſt. cap. 23. § optio.*

(h) *l. filium ff. de aur. & arg. legato.*

(i) Vlp *tit. 24.*

(k) *l. ult. ff. opt. legato.*

Se-

LXXXIX. De Tutoris Datione.

Sequitur tutoris datio, non quidem illa ex teſtamento, quae privata ex auctoritate procedit, nec actuum legitimorum nomine continetur; ſed illa, quae auctorem habet Magiſtratum, nempe Praetorem, vel Conſulem, vel Praeſidem provinciae: qua in datione tutoris, interveniebat ſolennitas actuum, & verborum, facta inquiſitione a magiſtratu, qui ex pupilli amicis, optimiſque viris optabat eum, quem pupillo magis profuturum cognoſcebat: non enim (a) ante poterat Praetor decretum interponere, quam inquirendo comperiſſet, quis eſſet magis idoneus, eumque pro tribunali cauſa cognita dabat hac verborum formula: (b) *Tutorem do*.

Actus legitimos acceptilatione claudamus, quae ſane cum primo loco poſitis conjungi potuiſſet; niſi natura ſolutionis poſtremum in ordine locum poſtulaſſet. Igitur meminiſſe oportet, veteres non modo dominium tranſtuliſſe per nexum, ſive per aes & libram, ſed omnem fere obligationem eo modo contraxiſſe; ſolus enim nexus auctoritatem juris contractibus dabat. At quoniam eo modo, quid ſolvi debet, quo fuit adſtrictum; ideo obligatio nexu devincta, contrario nexu ſolvebatur, ac debitum acceptum ferebatur imaginaria ſolutione per aes, & libram, quae vetus erat acceptilatio, ejuſque haec erat verborum formula.

XC. De Acceptilatione.

Accepta facis X? Facio. (c) quam Feſtus (d) nexus liberationem vocat, & ad aes & libram refert. Cum autem eſſet actus legitimus, fieri non poterat per procuratorem, qui ut acceptum pro alio ferre poſſet; neceſſe erat, ut dominus ei debitorem delegaret, ac deinde procurator proprio nomine novaret obligationem, ut eam poſſet poſtremo per ſe diſſolvere. (e) At quoniam alia obliga-

(a) *l. tutor. ff. de adminiſt. tutor.*

(b) *l. in dando l. Sejae ff. de tut. & curat. dat. l. naturali §. ſi quaeratur. & §. ult. ff. de confirm. tut. l. nequidquam §. ubi decretum ff. de off.* Proconſ. Briſ. *de form. lib.* 3. *pag.* 408.

(c) Briſ. *de form. lib.* 6. *pag.* 580.

(d) *Verbo nexus.* Varro 6. *de ling. lat.* P. Faber. *Semeſ. cap.* 22. *pag.* 561. Cujac. *l. actus legit. ff. de reg. jur.*

(e) Cujac. *l. actus leg. ff. eod.*

ligationum genera ſunt, quibus ea acceptilationis ratio minime conveniebat; cum ſola verborum obligatio hac acceptilatione tolleretur, inventus eſt C. Aquilius, qui celeberrima illa formula, de qua late in Inſtitutionibus, (a) obligationes omnes in ſtipulatum deduxit, eaſque per acceptilationem, facta novatione, retexuit.

(a) *lib.* 3. *tit.* 39.

Finis Libri Secundi.

TABU.

Digitized by Google

. . . .
. . . .
. . . .

I. SIN * JUS VOCAT QUEAT:

NIT, * ANTESTAMINO: IGITUR, EM CAPITO.

SI CALVITUR, PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO.

SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, QUIN * JUS VOCABIT JUMENTUM DATO: SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

II. SI ENSIET, qui in jus vocatum vindicit mi Tito.

ASIDUO VINDEX ASIDUS ESTO: PROLETARIO, CUIQUI VOLET VINDEX ESTO.

Endo via rem * uti paicunt, * orato.

III. Cognitio Praetoris. NITA * PAICUNT, IN COMITIO, AUT IN FORO ab ORTU ANTE MERIDIEM CAUSAM CONSCITO, * CUM PERORANT AMBO PRAESENTES. *

POST MERIDIEM PRAESENTI STLITEM ADICITO.

SOL OCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

Caj. *lib.* 1. *ad leg. XII. Tab. cujus pars prior huic primae tab. reſpondet.* Cajus *l.* 18. 20. 22. *in pr. ff. de in jus voc.*

* *Id eſt ſi in jus vocat, atque eat.* Porphirio. *ad lib.* 1. *Satyrar.* Hor. *Sat.* 9.

**ideſt, ni it.* Cajus *l.* 233. *in pr. ff. V. S.* Gellius *lib.* 20. *cap.* 1.

**ideſt, qui in.* Cajus *l.* 22. §. 2. *ff. de in jus voc.*

**ubi.*

* RATO.

* *id eſt nî ita: puta, vindice dato, vel pacto inito.*

Paraphraſis.

SI quis aliquem in jus vocet, vocatus ſtatim ſequitor.

Si in jus vocatus non ſequatur, qui vocabit teſtes ante adbibeto, & tum in jus vocatum ſiſtere ei jus eſto.

Si & tum in jus vocatus moretur, fruſtetur, ſugamve adornet, manum ei injicere jus eſto.

Si imbecillitas, aut invalentia quaedam, aetatve ſenilis impedimento ſit, quominus vocatus in jus ſequatur, qui in jus vocabit vocato vectabulum, ſeu vehiculum, quod adjunctis pecoribus trahetur, dato: ſi nolet is, qui in jus vocabit, vocato petenti plauſtrum undique tectum, munitumque ſternere ne cogitor.

Si tamen ſit aliquis, qui in jus vocatum, vel prenſum defendat, dimittitor.

Ceterum locupleti vindex locuples eſto: pauperi prolem tantum Reipub. ſufficienti quilibet vindex eſto.

Item ſi de re tranſactum fuerit inter vocantem, & vocatum dum in jus venitur, ita jus, ratumque eſto.

Si neque vindex aliquis ſit, neque de re in via tranſactum fuerit, tum in comitio, aut in foro Praetor cauſam cognoſcito, ante meridiem, cum ambo litigatores praeſentes perorant.

Poſt meridiem, etiamſi unus tantum praeſens ſit, praeſenti actionem dato, judiciumque conſtituito.

Sole occidente ſupremus terminus judiciorum eſto, ſeu judicia ſolvuntor. Ad Solem proinde occaſum Praetor jus reddito.

De Judiciis.
I. Numa R. II.

\- - - - - - - - - - - -
\- - - - - - - - - - - -
\- - - - - - - - - - - -
\- - - - - VADES SUBVADES - - - -

extra quam ſi MORBUS SONTICUS - - - VOTUM * abſentia* Reipublica Ergo, AUT STATUS DIES CUM HOSTE intercedat: nam ſi QUID HORUM FUAT UNUM * JUDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFENSUS ESTO.

\- - - - - - - - - - -
\- - - - - - - - - - -

CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

De Furtis I. de nocturno fure.

SI NOX FURTUM FAXIT, SIM ALIQUIS OCISIT JURE CAESUS ESTO. *

2. de diurno. 1. manifeſto.

Si luci furtum faxit, sIm aliquis endo ipſo capſit verberator iLique, cui furtum factum eſcit, aDicitor.

Servus, virgis coeſus, ſaxo deIcitor:

Inpubes, praetoris arbitratu verberator, noxiamque decernito.

vel quaſi

SI SE TELO * defenſint quiritato ENDOQUE PLORATO: poſt deinde ſi coeſi eſcint, ſe fraude eſto.

Si furtum lance licioque conceptum eſcit, atque uti manifeſtum vindicator.

2. nec manifeſto.

SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ESCIT, duplione decidito. *

3. de arboribus furtim caeſis. 4. Communia de furtis.

SIn juri alienas arbores coeſit, in ſingulas XXV. aeris luito.

Si pro fure damnum deciſum eſcit, furti ne adorato.

Furtivae rei aetern Auctoritas eſto.

Caj. *lib.* 1. *ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic ſecundae tabulae reſpondet.*
* *Numae R. lex II. tab. II. Capito apud* Feſtum *verb. Reus.*
*Cajus *l.* 233. §. 1. *ff. V. S.*
* Cajus *l.* 6. *ff. 6 quis caut.*
**al. vitium, ut ſupra tab. 1. l. 1. Si morbus aevitasve vitium eſcit.*
Labeo *lib. de XII. tab. II. de furtis egit* Gellius 15
**Forte in ipſa leg. fuit.* ſe fraude eſto. Cajus *l.* 233. §. 2. *ff. V. S.*
* *Luitque* Cajus *l.* 2. & 4. *ff. arborum furtim caeſarum.*

Digitized by Google

Paraphraſis.

JUdicio conſtituto, judiceque adito vades, & ſubvades judicio ſiſtendi utrimque dantor, iique ſiſtere tenentor: niſi ſi morbus vehemens vim graviter nocendi habens, votum aliquod, abſentia Reipublicae ergo intercedat, aut conſtitutus ſit dies cum peregrino: nam ſi quid horum fuerit, & obvenerit judici arbitrove, vel reo, judicii dies differatur.

Qui teſtimonium denunciare volet, is trinundino, id eſt ter intra XXVII. dies ad domum ejus, cui teſtimonium denunciat, denunciatum ito.

Si noctu furtum fiat, furem autem aliquis occiderit, impune eſto.

Si interdiu furtum aliquis fecerit, eumque aliquis in ipſo furto deprehenderit, verberetur, illique cui furtum factum fuerit addicatur. Servus prius virgis caeſus ſaxo Tarpejo dejiciatur. Impubes Praetoris arbitrio verberetur, noxaque ab eo facta ſarciatur.

Quod ſi ſe telo defendant, dominus cum clamore prius id teſtificetur: tum ſi occiſi fuerint, jure caeſi ſunto.

Si furtum per lancem, & licium conceptum erit, perinde ac ſi manifeſtum foret vindicator.

Si agatur de furto non manifeſto, fur dupli damnator.

Qui injuria, ſeu furtim alienas arbores caeciderit, pro ſingulis arboribus caeſis XXV. aſſibus multator.

De furto paciſci jus eſto: & ſi pactum interceſſerit, furti amplius agere jus non eſto.

Furtivam rem uſucapere jus ne eſto.

Digitized by Google

1. De depoſito.
2. de foenore.
3. de jure crediti perſequendi adverſus
1. hoſtem, ideſt peregrinum
2. Confeſſum judicatum.

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

Si quid endo depoſito dolo malo factum eſcit, duplione luito.

Si qui unciario foenore amplius foeneraSit, quadruplione luito.

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

ADVERSUS HOSTEM * AETERNAUCTORITAS ESTO.

AERIS CONFESI, * REBUSQUE JURE JUDICATIS XXX. DIES JUSTI SUNTO:

POST DEINDE MANUS INJECTIO ESTO, IN JUS DUCITO:

NI JUDICATUM FACIT, AUT QUIPS * ENDO EO IN JURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO, AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV. PONDO NE MAJORE: AT SI VOLET MINORE, VINCITO:

SI VOLET, SUO VITO: * NI SUO VIT, QUI EM VINCTUM HABEBIT LIBRAS FARIS ENDO DIES DATO: SI VOLET, PLUS DATO.

Ni cum eo pacit, LX. dies endo vinculis retineto: Interibi trinis nundinis continuis in Comitium procitato, aeriſque aeſtimiam judicati praedicato.

Aſt ſi plures erunt rei, TERTIS NUNDINIS PARTIS SECANTO: SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDESTO: ſi volent uls Tiberim peregre venumdanto.

\- - - - - - - - - -

\- - - - - - - - - -

Caj. *lib.* 2. *ad leg.* XII. *tab. cujus pars prior huic tertiae tab. reſpondebat.*

*Caj. *l.* 234. *in princ. ff. V. S.*

* *confeſſis*

* *locuples.*

Cajus *l.* 234 §. 1. *ff. V. S.*

Cajus *l.* 234. §. 1. *ff. V. S.*

Paraphraſis.

SI quid circa rem depoſitam apud ſe depoſitarius dolo malo admiſerit, dupli poena adficitor.

Si quis majus quam unciarium ſoenus (quod unciam menſtruam dependit in centum) exercuerit, quadrupli poena adficitor.

Peregrinus quidquam uſucapere non valeto: cujus adverſus eum in perpetuum actio eſto.

Si debitum quis confeſſus fuerit, vel condemnatus jure fuerit, induciae ei menſtruae 30. dierum ad debitum exolvendum dantor.

Si intra dies 30. illos debitor non ſatisfaciat, tum creditori capere eum, ſive prebendere, atque in jus ducere jus eſto.

Debitor ita nexus ſi poterit ſuo vivat: ſi non babeat, tum creditor, qui eum vinctum babebit, ſingulas farris libras in ſingulos dies ei dato: ſi volet plus ei pro arbitrio dare liceto.

Si & tum judicatum non ſolvat, neque interea quiſquam eum in jure defendat, proque eo interveniat, in privatum carcerem, ſeu vincula adducere creditori jus eſto, eumque vel nervo, vel compedibus vincire: ſic tamen ut vincula non ſint graviora quam XV. pondo: leviora enim adbibere pro arbitrio jus eſto.

Paciſcendi interea addicto cum creditore jus eſto: ſi non pactus fuerit, 60. diebus creditori addictum in vinculis babere jus eſto: Intra eos dies trinis nundinis continuis ad Praetorem in comitium producitor, quantaeque pecuniae judicatus eſſet praedicator.

Aſt ſi plures erunt creditores, tertiis nundinis, ideſt 27. die corpus rei in partes ſecanto: ſi plus minusve ſecuerint, ſine fraude eſto: ſi malent, trans Tiberim eum peregre venumdanto.

Digitized by Google

De jure patrio.

PATER inſignem ad deformitatem puerum cito necato.

Endo * liberis juſtis vitae necis venumdandique poteſtas ei eſto.

SI * PATER * FILIUM TER VENUNDUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO.

Si qui ei in X. MENSIBUS PROXIMIS poſtumus natus eſcit, juſtus eſto.

De jure connubii.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Caji *lib.* 2. *ad l. XII. tab. cujus pars poſterior huic IV tab. reſpondebat.*

* Dionyſ. Halicarnaſ. *lib.* 2.

* *patriſcilicet.*

* ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *ut exiſtimo vox haec ab Ulpiano repetita.*

Supplementum harum legum de jure connubii repete ex tab. XI. de mulieris uſu agetur infra tab.6 de repudio etiam extat lex quaedam d. tab. 6.

Paraphraſis.

P*Ater filium ſibi natum monſtroſum, vel prodigioſum ſtatim necato.*

In liberos juſtis ex nuptiis, quaeſitos patri jus vitae necis, vendendique eos jus eſto.

Si pater filium ter vendiderit, filius poſt tertiam venditionem plene a patre liber fiat.

Si filius patri poſt mortem ejus intra decem menſes proximos a morte natus ex uxore erit, juſtus ei filius eſto.

Digitized by Google

1. De teſtamento

PATERFAMILIAS UTI LEGASIT, SUPER PECUNIAE TUTELAEVE SUE REI, ITA JUS ESTO.

2. de ſucceſſione ab inteſtato.

AST SI INTESTATO MORITUR, CUI SUS HAERES NEC ESCIT, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.

1. de gentilitiis haereditatibus.

SI AGNATUS NEC ESCIT, GENTILIS FAMILIAM HAERES NANCITOR.

2. de libertorum bonis.

Si libertus inteſtato moritur, cui sUs haeres nec eſcit, aſt patronus patronive liberi eſcint, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM proximo pecuniADuitor.

3. Communia haereditatum.

Nomina inter HAEREDES pro portionibus haereditarIs ERCTA, CITA ſunto.

Ceterarum FAMILIAE rerum ERCTO NON CITO ſi volent Haeredes ERCTUM CITUM faciunto: Praetor ad ERCTUM CIENDUM arbitros tris dato.

4. de legitimis agnatorum, & Gentilium tutelis.

Si paterfamilias inteſtato moritur, cuInpubes ſuus haeres eſcit AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR.

SI FURIOSUS AUT PRODIGUS EXISTAT, AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAVEIUS POTESTAS ESTO.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

Caji libro ſecundo ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic quintae tabulae reſpondebat.

ἀπὸ τοῦ κυρίου verbum paterfamil. hic repetiit auctor libr: ad Herenn. & Cicero 2. de inventione, quod tamen alii omittunt.

Paraphraſis.

PAterfamilias uti legem dixerit, ſeu prout diſpoſuerit de bonis ſuis, & liberorum ſuorum tutela, ita poſt mortem ejus obſervator.

Ac ſi inteſtato moritur paterfamil. neque ei ſuus haeres erit, tum agnatus proximus haeres eſto: ſi agnatus non erit, tum gentilis haeres eſto.

Si libertus inteſtato decedat, neque ſuum haeredem reliquerit, ſed patronum tantum, vel etiam patroni liberos, tum liberti bona ex ejus familia in patroni familiam translata proximo in patroni familia addicuntor.

Defuncto creditore, vel debitore ejus haeredes pro portionibus haereditariis convenire & conveniri tantum poſſunt: ipſoque jure inter eos obligatio dividitur. At ceterarum rerum ſi volent haeredes diviſionem faciunto: ad eam diviſionem Praetor tres arbitros dato.

Si paterfamilias inteſtatus decedat, cui ſuus haeres extabit impubes, Agnatus proximus tutor hujus ſui haeredis eſto.

Si qui furioſus, aut prodigus eſſe incipiat, neque is curatorem habeat, agnatorum, iiſque deficientibus, gentilium curae tam ipſe, quam ejus bona committuntor.

Digitized by Google

1. De nexu mancipio. QUM * NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASIT ITA JUS ESTO.

SInficias ierit, duplione damnator.

Statuliber, EMPTORI dando, liber eſto.

Res vendita TRANSQUEDATA emptori non adquiritor, donicum ſatisfactum eſcit.

Caji lib. 3. ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic 6. tabulae reſpondet.
*Cajus *l. in traditionibus 48. ff. de pactis.*

2. De uſu auctorit. id eſt de uſucapione. USus AUCTORITAS FUNDI, BIENNIUM: ANUs USus ESTO.

Mulieris, quae aNum matrimon I ergo apud virum remanſit, ni trinoctium ab eo uſurpandi ergo abeſcit, uſus eſto.

*Cajus *l. ferri 235. in princ. ff. V. S.*

3. De vindiciis. de jure poſſeſſionis. SI QUIN JURE MANUM CONSERUNT, ſecundum eum qui poSidet.

Aſt ſi qui quem liberali cauſa manu adſerat, ſecundum libertatem Vindicias dato.

TIGNUM JUNCTUM AEDIBUS VINEAEVE NE CONCAPET NE SOLVITO.

Aſt qui junxit, duplione damnator.

Tigna QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMTA ERUNT, vindicare jus eſto.

Cajus *d. l. 235. §. fabros lignarios 1. ff. V. S.*

4. De repudiis. Si vir mulieri Repudium miTere volet, cauſam dicito harumce unam. - - - - - -
- - - - - - - - -

Cajus *l. 6 ex leg. repudium 43. ff. ad l. Juliam de adult.*

Paraphraſis.

CUm dominus rei ſuae nexum faciet, vel mancipium uti nominarit, locutus pactusve erit, ita jus eſto.

Statuliber ſub hac conditione liber eſſe juſsus, ſi hoc, vel illud dederit, *ſi venditus poſtea fuerit, emtori dando liber eſto.*

Res vendita traditaque non ante emtori acquiratur, quam ab emtore venditori aliqua ratione ſatisfactum fuerit.

Fundi biennio: ceterae res anno uſucapiuntor.

Mulier, quamvis ſine legibus viro juncta, ſi viro anno ſine uſurpatione, id eſt interruptione trinoctii apud unum virum fuerit, uſucapta eſto.

Si de qua re in jure apud Praetorem diſceptatur, ſecundum eum qui poſſidet Praetor vindicias dato: excepta liberali cauſa, in qua ſecundum libertatem Praetor vindicias ſemper dato.

Omnis materia juncta aedibus, aut vineae ne vindicator, neque ſolvitor; qui alienam junxit, duplo damnator; certe ubi ſoluta, demtaque fuerit, tum eam vendicare jus eſto.

Si vir ab uxore divertere voluerit, cauſam divortii dicito.

Digitized by Google

De Pauperie.

SI QUADRUPES PAUPERIEM ſaxit, dominus noxi aeſtimiam oFerto: ſi nolet, * quod noxit dato.

Cuji lib 4. ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic VII. tab. reſpondet.
**ut tab. I. ſi nolet arceram ne ſternito.*

De damno dato. 1. in genere.

sInjuria RUPITIAS. - - - - - - -

- - - - - - - - - - -

Aſt ſi caſu, SARCITO.

QUI FRUGES EXCANTASIT. - - - - - -

2. frugibus dato.

Qui frugem aratro quaeſitam furtim nox pavit ſecuitve, ſuſpenſus Cereri necator:

Impubes Praetoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito.

Qui pecu ENDO ALIENO IMPESCIT. - - - -

- - - - - - - - -

3. incendio facto.

QUI AEDES acervumve frumenti ad AEDES poſitum dolo ſciens INCENSIT, victus * verberatus igni necator:

Aſt ſi caſu, NOXIAM SARCITO.

Si nec idoneus eſcit, levius caſtigator.

Cajus l. qui aedes 9 ff. de incendio.
**vinctus.*

De injuriis. 1. levioribus.

SI QUINIURIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SUNTO.

SI QUI PIPULOCENTASIT CARMENVE CONDISIT, QUOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIUMVE ALTERI fuſte ſerito.

2. atrocibus. 1. loco: ſeu publicis. 2. re.

SI MEMBRUM RUPSIT, NI CUM EO PAICIT, TALIO ESTO.

QUI OS EX GENITALI FUDIT LIBERO, CCC. SERVO CL. AERIS POENAE SUNTO.

De falſo. 1. λειπομαρτυρίου. 2. Ψευδομαρτυρίας

QUI SE SIRIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FARIATUR, IMPROBUS INTESTABILISQUESTO.

Si falſum teſtimonium DICASIT ſaxo deIcitor.

De parricidio. 1. hominis cujuslibet. 2. Parentis.

Si qui hominem liberum dolo ſciens morti duit.

QUI MALUM CARMEN INCANTASIT, MALUM VENENUM faxit duitve PARICIDA ESTO.

Cajus l. qui venenum 236. in pr. ff. V. S.

QUI PARENTEM NECASIT, CAPUT OBNUBITO, CULEOQUE inſutus in profluentem mergitor.

De Fraude. 1. Tutoris.

Si tutor DOLO MALO gerat, vituperato * quandoque finita tutela eſcit, furtum duplione luito.

2. patroni.

PATRONUSI * CLIENTI FRAUDEM FAXIT, SACER ESTO.

vel ſi patronus.

Paraphraſis.

SI quadrupes damnum dederit, dominus quadrupedis damni aeſtimationem offerto: vel ſi malit, quadrupedem ipſam noxae dato.

Si per injuriam damnum dederit: ... Aſt ſi caſu, damnum ſolvito, praeſtato.

Qui fructus alienos, alienamve ſegetem incantamentis in alias terras tranſtulerit, pellexerit: vel ne creſcerent obligaverit ....

Qui frugem induſtrialem, aratro videlicet partam, furtim noctu paverit immaturam, vel maturam ſecuerit, Cereri ſacer, & devotus ſuſpendio necator. Impubes tamen ſi id fecerit, arbitrio Praetoris verberator, damnumque datum in duplum ſarcito,

Qui pecus in alienam ſegetem, vel frugem immiſerit paſcendi gratia....

Qui aedes aut acervum frumenti juxta domum poſitum ſciens prudens dolo incenderit, vinctus verberatus igni necator: ſi vero caſu, id eſt negligentia, damnum datum ſarcito: aut ſi minus idoneus ſit, levius caſtigator.

Si quis injuriam leviorem ſive re, ſive verbis alteri fecerit 25. aſſibus multator.

Si quis publice aliquem diffamaverit, eique convicium fecerit, vel carmen famoſum condiderit ad alterius injuriam, ſeu infamiam, fuſtibus feriatur.

Si quis alteri membrum aliquod ruperit, ni cum eo paciſci velit, membrum ei pariter rumpere injuria affecto jus eſto.

Qui dentem ex gingiva excuſſerit libero homini, trecentis aſſibus multator: qui ſervo CL.

Qui alicui actui teſtis adfuerit rogatus, vel libripens, ſi poſtea teſtimonium ferre detrectet, infamis habetor, neque ejus teſtimonium deinceps admittitor, neve ipſi teſtimonium dicatur.

Si quis falſum teſtimonium dixerit, Saxo Tarpejo dejicitor.

Si quis hominem liberum dolo ſciens occiderit, capitalis criminis reus eſto.

Item qui magico carmine, ſeu incantamentis alium defixerit. Item qui malum venenum fecerit dederitve. Qui Parentem necaverit capite obvoluto, culleo inſutus in aquam abjicitor.

Si tutor dolo malo tutelam gerat ſuſpectum eum facere cuivis liceto: Si quid de rebus pupilli furatus fuerit, cum finita fuerit tutela, duplum praeſtato. Si quis quo tutor eſſet a vi, & injuria alterius ſeſe patrocinio commiſerit, patronus autem eum fefellerit, execrabilis eſto.

Digitized by Google

1. De jure Parietum.

AMBITUS PARIETIS, SEXTERTIUS PES ESTO.

2. De jurib. Ruſtico-rum prae-diorum.

SODALES, legem * quam volent, dum ne quid ex publica coRompant, ſibi ferunto.

- - - - - - - -

1. De jure finium.

de FINIUM ratione lex * incerta, ad exemplum legis - - - - Atticae Solonis. - - -

Intra V. P. aeternAuctoritas eſto.

SI JURGANT adfines, finibus regundis Praetor arbitros tris aDicito.

2. De jure poſſeſſio-num.

- - - - - HORTUS - - - - -

- - - - - HAEREDIUM - - - - -

- - - - - TUGURIUM - - - - -

Si arbor in vicini fundum impendet, XV. P. altius ſublucator.

Si GLANS in EM caduca fiet, domino legere jus eſto.

3. De jure aquarum.

SI AQUA PLUVIA MANU NOCET, Praetor arcendae aquae arbitros tris aDicito, NOXAEQUE DOMINO GAVETOR.

4. De jure itinerum.

Via in poRecto VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. lata eſto.

SI via AMSEGETES iMunita eſcit, qua volet, jumentum agito.

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

- - - - - - - - -

Caji *lib. 4. ad leg. XII. tab. cujus pars poſterior huic VIII. tab. reſpondebat.*

* Cajus *l. ult. ff. de collegiis. Haec porro lex referri poſſet ad tabulam ſuſp. 7. de delictis, de quo in notis.*

* *vel pacionem.*

Cajus *l. ult. ff. finium regund. Haec tria vocabula forte pertinent ad junctam illam legem de finium ratione.*

Paraphraſis.

INter vicinorum aedificia ad circumeundi facultatem ſpatium vacuum duorum pedum, & ſemis relinquitor.

Sodales, id eſt collegiati (quorum certa fuerant corpora) leges inter ſe ferre liceto quas volent, dummodo publicis legibus contrariae non ſint.

Spatium quinque pedum (quod vacuum inter duos agros erat ad acceſſum, & circumductum aratri) uſucapere jus non eſto.

Si vicini de finibus diſceptent, decertent, Praetor dirimendae controverſiae tres arbitros dato.

Si arbor ex vicini fundo in vicinum impendeat, arboris illius rami XV. pedibus altius circumcidantur.

Si fructus e vicini arbore in vicini fundum cadat, domino arboris legere fructum jus eſto.

Si aqua pluvia opere manufacto nocere poterit, Praetor ad arcendam aquam ne noceat, tres arbitros dato: damni infecti nomine caveto.

Latitudo viae qua ſe recte porrigit via VIII. pedum eſto: at ubi flexum eſt ſedecim.

Si via ab iis qui vicinia praedia poſſident munita non ſit, jumentum agere quo quis velit jus eſto.

Digitized by Google

1. De aequalitate, & juris aequitate.

PRIVILEGIA NE INROGANTO.

NEXO SOLUTO, FORTI SANATI ſiremps jus eſto.

Si judex arbiterve jure datus, ob rem dicendam pecuniam aCepſit, capital eſto.

Caji lib. 5. ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic IX. tabulae reſpondebat.

2. De capite civis.

DE CAPITE CIVIS NISI PER MAXIMUM COMITIATUM NE FERUNTO.

QUAESTORES PARICIDI, qui de rebus capitalibus quaerant, a populo creantor.

3. De pace publica.

Si quIn urbe coetus nocturnos agitaSit, capital eſto.
Si qui perdueLem concitaSit, civemve perdueLi transduit, capital eſto.

. . . .

Paraphraſis.

IN ſingulos homines leges juraque ne feruntor.

Nexo ſoluto, item ei, qui in fide conſtanter manſit, & ei qui ſanata veluti mente ad obſequium rediit, jus idem eſto.

Si judex aut arbiter jure datus ob rem judicandam, pecuniam acceperit, capite luito.

De vita, libertate, civitate, familia adimenda civi Rom. populi judicium eſto centuriatis comitiis.

Judices rerum capitalium a populo conſtituuntor.

Si quis in urbe coitiones agitaverit, capite luito.

Si quis hoſtem in pop. Rom. ſeu patriam concitaverit, vel civem hoſti tradiderit, prodiderit, capite punitor.

Digitized by Google

2. De jure jurando.

\- - - - - - - - - - -

\- - - - - de JUREJURANDO - - - - - Caji *lib. V. ad l. XII. tab. cujus pars poſterior huic X tab. reſpondet.*

\- - - - - - - - - - - -

2. De jure ſepulchrorum.

HOMINEM MORTUM IN URBE NE SEPELITO, NEVE URITO.
SUMPTUS ET LUCTUM A DEORUMANIUM JUREMOVETO.*
HOC PLUS NE FACITO.
ROGUM ASCIA NE POLITO. Cicero *lib. 2. de legibus.*
Tribus riciniis, & X. tibicinibus foris eFeRe jus eſto. * *pro* jure removeto.
MULIERES GENAS NE RANDUNTO: NEVE LESUM FUNERIS ERGO HABENTO.
HOMINI MORTUO OSA NE LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAS, extra quam ſi beLi endove hoſtico mortUs eſcit.
SERVILIS UNCTURA, OMNISQUE CIRCUMPOTATIO auferitor.
MURRATA POTIO MORTUO NE INDITOR.
NE LONGAE CORONAE, NEVE ACERAE PRAEFERUNTOR.
QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE, EJUS VIRTUTIS ERGO, ARGUITOR: * ET IPSI MORTUO PARENTIBUSQUEJUS DUM INTUS POSITUS ESCIT FORISVEFERTUR SE FRAUDE IMPOSITA SIET. * *ideſt* honorator.

Uni plura funera ne facito, neve plures lectos ſternito.
NEVE AURUM ADITO: AST SI CUI AURO DENTES VINCTI ESCINT, IM CUM ILO SEPELIRE UREVE SE FRAUDESTO.
Rogum buſtumve noUm propius LX.P. aedis alienas, ſi dominus nolet, * ne adIcito. * *Cajus l. 237. ff. V. S.*
Fori buſtive aeternAuctoritas eſto.

Paraphraſis.

HOminem mortuum in Vrbe humare, vel urere jus ne eſto.

Sumtuoſa, & magnifica funera, & lamentabilia probibentor.

Funerum modus, qui nunc definitur, deinceps eſto, neque eum excedere liceto.

Ligna ex quibus rogus comburendo cadaveri conſtruitur, dedolando ne levigentur, ſed rudia, & impolita rogo adbibentor: tribus vinculis purpurae, neque pluribus, componi, vel uri mortuum jus eſto: X. tibicines neque plures funeri adbibere jus eſto.

Mulieres ne genas unguibus dilanianto, ſeu faciem carpunto.

Neque lugubrem ejulationem, ſeu fletum in funeribus adbibento.

Homini mortuo e cadavere membrum aliquod ne adimito, cujus cauſa poſtea funus, funeriſque impenſae de novo iterentur, niſi ſi quis in bello mortuus eſset, vel peregre.

Servorum cadavera ne unguntor. In funeribus epulae omnes probibentor.

Sumtuoſa adſperſio omnis in mortuum, & rogum amovetor.

Ne longae coronae, vel longae coronarum ſeries, neve arae thuri adolendo, aliiſve odoribus funeri praeferuntor.

Qui coronam meruerit in ludicris, ſive ipſe, ſive ſervi ejus equive in funere ob virtutem laudator, ipſique mortuo & ejus parentibus, & quamdiu domi per novem dies collocatum eſt cadaver, & cum effertur, coronam illam imponi jus eſto.

Unius hominis cadaveri funus unum fiat, & unus lectus ſternitor.

Aurum a funere omnino removetor: excipitur aurum, quo dentes vincti, id enim cum cadavere ſepelire, aut urere ius eſto.

Rogum vel ſepulcbrum deinceps aedibus alienis domino invito propius 60. pedes admovere jus ne eſto.

Veſtibulum ſepulcbri, ſepulcbrumve uſucapere jus ne eſto.

QUOD POSTREMUM POPULUS JUSIT, ID JUS RATUM ESTO.

Caji lib. 6. ad leg. XII. tab. cujus pars prior huic XI tabulae reſpondet.

Quartae tab. ſupplementum.

Patribus cum PLEBE * coNubI jus nec eſto.

Cajus *l.* 238 *in pr. ff. V. S.* Dionyſ. Halicar. *fine lib.* 10. Tonaras *tom.* 2.

. . . .
. . . .

Quintae tab. ſupplementum.

. . . DETESTATUM . . . .
ſeu de SACRIS DETESTANDIS.

Cajus *l.* 238. §. 1. *ff. V. S.*

. . . .
. . . .
. . . .

. . . .
. . . .
. . . .

. . . .
. . . .
. . . .

. . . .
. . . .
. . . .

Paraphraſis.

Poſteriores populi leges prioribus potiores ſunto.

Inter Patricios, & plebejos matrimonia ne contrahuntor.

Digitized by Google

Sextae tab. ſupplem.

Caji *lib. 6. ad leg. XII. tab., cujus pars poſterior huic ultimae tabul. reſpondet.*

. . . .

. . . .

. . . .

. . . de PIGNORE. . . .

Si qui rem, de qua ſtlis ſiet, in ſacrum delicaSit, duplione decidito.

Cajus *l.* 238. § 2. *ff. V. S* Cajus *l. ult. ff. de de litigioſis.*

SI VINDICIAM FALSAM TULIT, PRAETOR REI SIVE STLITIS ARBITROS TRIS DATO: EORUM ARBITRIO FRUCTI DUPLIONE DECIDITO.

Cajus *l.* 19. *ff. uſuris, & fruc.*

Septimae tab. ſupplemen.

SI SERVUS SCIENTE DOMINO FURTUM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXAE DEDITO.

Cajus *l.* 238. § 3. *ff. V. S.*

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Octavae tab. ſupplemen.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Nonae tab. ſupplemen.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Decimae tab. ſupplemen.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Digitized by Google

Paraphraſis.

REm de qua controverſia eſt, in ſacrum dedicare ne jus eſto: qui dedicaverit, dupli poena multator.

Mala fide poſſeſſionem ſi quis nactus ſit, Praetor ei rei definiendae tres arbitros dato, eorumque arbitrio malae fidei poſſeſſor fructus in duplum praeſtato.

Si ſervus domino ſciente furtum fecerit, damnumve aliter dederit, dominus eum pro delicto, injuria vel damno affecto dedito.

Digitized by Google

INDEX
SUMMORUM CAPITUM.
LIBR. I.

DE Populo Romano & ejus ordinibus Cap. I. pag. 1.
De Equeſtri ordine. II. p.2.
De Senatoribus. III. p.3.
De Plebe ruſtica, & urbana. IV. p.6.
De Plebe urbana, & tribunis aerariis. V. p.6.
De Scribis, apparitoribus, accenſis, interpretibus, praeconibus, viatoribus, victoribus. VI. p.7.
De Optimatibus, nobilibus, hominibus novis. VII. p.8.
De Cenſoribus. IIX. p.9.
De Tribubus ruſticis & urbanis. IX. p.11.
De Curiis. X. p.14.
De Claſſibus & centuriis. XI. p.15.
De Turba forenſi. XII. p.16.
De Conſulibus. XIII. p.17.
De Senatu & ejus poteſtate. XIV. p.19.
De Senatus-Conſulto & loco habendi ſenatus. XV. p.20.
De Tempore. XVI. p.21.
De Vocando Senatu. XVII. 21.
De Jure referendi, ſententiasque rogandi. XIIX. p.22.
De Dicenda ſententia, & S. C. per diſceſſionem. XIX. p.23.

Digitized by Google

De Juſto ſenatorum numero. Cap. XX. p.25.
De Conſcribendo Senatus-Conſulto. XXI. p.25.
De Adverſando S. C. XXII. p.25.
De Impedimento S.C. ſive de interceſſione Tribun. XXIII. p.26.
De Senatus decreto. XXIV. p.27.
De Dimittendo ſenatu. XXV. p.27.
De Ratione ferendae legis. XXVI. p.28.
De Tribuno plebis. XXVII. p.28.
De Comitiis. XXVIII. p.31.
De Legum ferendarum examine. XXIX. p.34.
De Publicatione legis Concione, & ſortitione, & ſuffragiis ferendis. XXX. p.34.
De Primis Romanorum legibus, & Jure Papyriano. XXXI. p.38.
De Jure XII. tab. XXXII. p.40.
De Actibus legitimis, & jure Flaviano. XXXIII. p.42.
De Poſterioribus legibus. XXXIV. p.43.
De Jure Honorario, & de Praetore urbano, & peregrino. XXXV. p 49.
De Praetoribus provincialibus, & quaeſitoribus XXXVI. p.51.
De Publicis quaeſtionibus. XXXVII. p.53.
De Edicto perpetuo. XXXVIII. p.54.
De AEdilibus. XXXIX. p.58.
De Jurisprudentia. XL. p.60.
De Diſputatione fori. XLI. p.63.
De Reſpondendi Jure. XLII. p.64.
De Auctoritate Prudentum. XLIII. p.64.
De Juris-Conſultorum philoſophia. XLIV. p.66.
De Juris-Conſultorum ſectis. XLV. p.68.
De Variis aetatibus Jurisprudantiae, & de Juris-Conſultis antiquae jurisprudentiae. XLVI. p.71.
De Tiberio Coruncano. XLVII. p.72.
De Sext. & P. Aliis. XLVIII. p.73.
De Lucio Atilio. XLIX. p.73.
De Marco Catone. L. p.73.

De Bru-

Digitized by Google

De Bruto. Cap. LI. p. 73.
De P. Mutio Scaevola Pontifice. LII. p. 74.
De Manlio Torquato. LIII. p. 74.
De Cajo Martio Figulo. LIV. p. 75.
De Cajo Livio Druſo. LV. p. 75.
De Media Jurisprudentia, ejusque Jurisconſultis, & de P. Rutilio Rufo. LVI. p. 75.
De Q. AElio Tuberone. LVII. p. 76.
De Sex. Pompejo, & Caelio Antipatre. LVIII. p. 77.
De Q. Mutio Scaevola augure, & Scaevola Pontifice. LIX. p. 77.
De C. Aquilio Gallo. LX. p. 80.
De L. Lucilio Balbo. LXI. p. 81.
De Cn. Aufidio. LXII. p. 81.
De C. Juventio. LXIII. p. 82.
De Sex. Papyrio. LXIV. p. 82.
De Servio Sulpitio. LXV. p. 82.
De Cajo Trebatio Teſta. LXVI. p. 84.
De Offilio. LXVII. p. 85.
De A. Caſſellio. LXVIII. p. 85.
De Q. AElio Tuberone. LXIX. p. 86.
De Alfeno Varo. LXX. p. 86.
De Cajo. LXXI. p. 86.
De Aufidio Tucca, & Namuſa. LXXII. p. 86.
De Sectarum Autoribus, & primum de Antiſtio Labeone. LXXIII. p. 87.
De Attejo Capitone. LXXIV. p. 89.
De Nerva patre, & filio. LXXV. p. 90.
De Proculo. LXXVI. p. 91.
De Pegaſo. LXXVII. p. 91.
De Celſo patre. LXXVIII. p. 92.
De Celſo filio. LXXIX. p. 92.
De Neratio Priſco. XXC. p. 92.
De Maſurio Sabino. XXCI. p. 93.
De C. Caſſio Longino. XXCII. p. 94.
De Cajo iterum. XXCIII. p. 95.
De Coelio Sabino. XXCIV. p. 96.

De Pri-

De Priſco Javoleno. Cap. XXCV. pag.96.
De Salvio Juliano, & Tarrunteno. XXCVI. p.97.
De Domitio Labeone. XXCVII. p.97.
De T. Ariſtone. XXCVIII. p.98.
De Ariano. XXCIX p.98.
De Sexto Caecilio Africano. XC. p.98.
De Sexto Pomponio. XCI. p.98.
De Junio Mauriciano, & AElio Marciano. XCII. p.99.
De Ulpio Marcello, Meciano Saturnino. XCIII. p.99.
De Tertulliano. XCIV. p.99.
De Papyrio Juſto, & aliis. XCV. p.99.
De Fabio Sabino. XCVI. p 99.
De Fabio Sabino fil. XCVII. p.100.
De Cerbidio Scaevola. XCVIII. p.100.
De Papiniano. XCIX. p.101.
De Domitio Ulpiano. C. p.103.
De Julio Paullo. CI. p.104.
De Herennio Modeſtino. CII. p.105.
De Aliis generatim. CIII. p.105.
De Romano imperatore. CIV. p.106.
De Variis muneribus imperatoris. CV. p.110.
De Pontificatu maximo imperatoris. CVI. p.111.
De Tribunicia poteſtate. CVII. p.112.
De Cenſura imperatoris. CVIII. p.112.
De Conſulatibus imperatoris. CIX. p.113.
De Proconſulari imperio. CX. p.113.
De Referendi jure. CXI. p.113.
De Senatoria imperatoris dignitate. CXII. p.114.
De Patris Patriae appellatione. CXIII. p.114.
De Lege Regia. CXIV. p.114.
De Orationibus principum. CXV. p.117.
De Quaeſtoribus. CXVI. p.117.
De Magiſtro officiorum. CXVII. p.118.
De Majori, & Minori Laterculo. CXVIII. p.118.
De Pragmaticis Juſſionibus. CXIX. p.119.
De Edictis principum. CXX. p.119.

De Mau-

Digitized by Google

CAPITUM LIB. I.

De Mandatis principum. Cap. CXXI. pag. 119.
De Decretis principum. CXXII. p. 120.
De Epiſtolis principum. CXXIII. p. 120.
De Reſcriptis principum, & Libellis. CXXIV. p. 120.
De Praefectis Praetorio. CXXV. p. 121.
De Aſſeſſoribus. CXXVI. p. 124.
De Magiſtris ſcriniorum. CXXVII. p. 124.
De Fiſci Advocatis. CXXVIII. p. 125.
De Digeſtione Juris Civilis ſub Juſtiniano. CXXIX. p. 125.
De Juſtiniano. CXXX. p. 125.
De Codice Juſtinanaeo. CXXXI. p. 126.
De Digeſtis. CXXXII. p. 127.
De Inſtitutionibus. CXXXIII. p. 128.
De 50. Deciſionibus. CXXXIV. p. 128.
De Novellis Conſtitutionibs ſive Authenticis. CXXXV. p. 130.
De Novellis Juliani. CXXXVI p. 130.
De Triboniano, & ſociis. CXXXVII. p. 131.
De Baſilicorum libris. CXXXVIII. p. 135.
De Fato Jurisprudentiae Juſtinianacae in Italia. CXXXIX. p. 138.
De Inſtauratione juris Juſtinianaei ſub Lothario. CXL. p. 139.
De Pandectis florentinis. CXLI. p. 140.
De Inſtauratione ſtudiorum juris. CXLII. p. 141.
De Bononienſi Schola, & de Irnerio. CXLIII. p. 141.
De Variis Irnerianae ſcholae ſectis. CXLIV. p. 143.
De Martino. CXLV. p. 145.
De Bulgaro. CXLVI. p. 146.
De Hugolino. CXLVII. p. 147.
De Rogerio, & Othone, & Placentino. CXLVIII. p. 147.
De Pyleo. CXLIX. p. 147.
De Alberico, & Joanne. CL. p. 148.
De Azone, ejusque ſchola. CLI. p. 148.
De Lothario Cremonenſi. CLII. p. 150.

De Bal-

INDEX SUMMORUM.

De Balduino Bononienſi. Cap. CLIII. pag. 150.
De Rofredo Beneventano. CLIV. p. 151.
De Accurſio & ejus Schola. CLV. p. 151.
De Jacobo Ardizono, & Odofredo. CLVI. p. 153.
De Dino. CLVII. p. 154.
De Bartolomeo a Capua. CLVIII. p. 154.
De Petro de Bella Pertica, & Jacobo de Arena, & Oldrato. CLIX. p. 154.
De Jacobo de Belviſo, & Butrigario. CLX. p. 155.
De Cino Piſtorienſi. CLXI. p. 156.
De Alberico de Roſata. CLXII. p. 157.
De Aliis turmatim. CLXIII. p. 157.
De Bartolo. CLXIV. p. 157.
De Baldo, & fratribus. CLXV. p. 163.
De Paulo Caſtrenſi. CLXVI. p. 166.
De Alexandro Tartagno. CLXVII. p. 166.
De Jaſone Mayno. CLXVIII. p. 167.
De Saliceto, Fulgoſio Cumano, Caſtilioneo, Cocpolla, Ruino, Riminaldis, Curtiis, Deciis, Nicolao Spinello. CLXIX. p. 169.
De Alciato, & ſanctiori Jurisprudentia, ſive de Cujaciana Schola. CLXX. p. 171.
De Aemilio Ferretto. CLXXI. p. 173.
De Goveano. CLXXII. p. 174.
De Budaeo. CLXXIII. p. 175.
De Antonio Auguſtino. CLXXIV. p. 177.
De Bituricenſi Schola. CLXXV. p. 177.
De Enguinario Barone. CLXXVI. p. 178.
De Duareno. CLXXVII. p. 178.
De Hugone Donello. CLXXVIII. p. 179.
De Franciſco Hotthomanno. CLXXIX. p. 180.
De Jacobo Cujacio. CLXXX. p. 182.
De Barnaba Briſſonio. CLXXXI. p. 188.
De Aliis acervatim. CLXXXII. p. 189.
De Marano, Gothofredis, Veſembegio, Perezio, Pancirolo, Mornacio, Vinnio, Grotio, Antonio Fabro, Gregorio Toloſano. CLXXXIII. p. 190.

Digitized by Google

De Quatuor Scholis poſt renovatam juriſpruden-
tiam Judicium. Cap.CLXXXIV. pag.191.
Concluſio de interpretum uſu. CLXXXV. p.193.

LIBR. II.

DE Boni, Malique Natura, ſive, de Juſtitia naturali. Cap.I. pag.205.
De Duplici Naturae lege. II. p.206.
De Lege rerum univerſarum, ſive de lege promiſcua. III. p.207.
De Lege peculiari humanae naturae, ſive de Lege Rationis. IV. p.208.
De Naturali bonorum extremo. V. p.210.
De Virtutum origine ex lege Naturae. VI. p.211.
De Morbis Naturae rationalis, ſive de vitiis. VII. p.212.
De Vita beata ſapientis. VIII. p.213.
De Juribus humanae rationis. IX. p.214.
De Origine Societatis humanae. X. p.215.
De Jure Gentium, & origine Commerciorum. XI. p.216.
De Permutatione Contractuum omnium elemento. XII. p.217.
De Jure Pacis. XIII. p.220.
De Jure Belli. XIV. p.221.
De Civili poteſtate. XV. p.222.
De Juſtitia Romanorum. XVI. p.223.
De Jure Sapientis in ceteros. XVII. p.224.
De Origine imperii, & Jurisdictionis. XVIII.p.225.
De Converſione rerum. XIX.p.226.
De Motibus civilibus. XX. p.227.
De Variarum legibus, & earum origine. XXI. p.229.
Fragmenta Aliquot Legum regiarum, ſive Juris Papyriani. XXII.p.135.
De Legibus XII. Tabul. XXIII. p.240.
De Scriptoribus ad has leges priſcis; & variis hujus
 juris

juris appellationibus. Cap. XXIV. pag.244.
De Jure Patrio. XXV. p.244.
De Jure Tutorum. XXVI. p.249.
De Jure Patronatus. XXVII. p.256.
De Jure conjugum, & connubiorum. XXVIII. p.257.
De Divortiis. XXIX. p.259.
De Partu XI. Menſium. XXX. 261.
De Partu monſtroſo. XXXI. p.263.
De Rebus litigioſis. XXXII. p.264.
De Servitutibus Praediorum. XXXIII. P.265.
De Aqua pluvia arcenda. XXXIV. p.267.
De Arboribus caedendis. XXXV. p.268.
De Glande legenda. XXXVI. p.269.
De Interſtitio ſepis. XXXVII. p.270.
Finium Regundorum. XXXVIII. p.272.
De Uſucapionibus. XXXIX. p.273.
De Teſtamentis. XL. p.277.
De Succeſſionibus ab inteſtato. XLI. p.279.
De Diviſione haereditatis. XLII. p.281.
De Statuliberis. XLIII. p.283.
De Mancipationibus. XLIV. p.283.
De Collegiis, & Sodalibus. XLV. p.286.
De Jurejurando. XLVI. p.288.
De Foenore. XLVII. p.288.
De Criminibus, & primo de Furtis. XLVIII. p.297.
De Furto per lancem, & licium. XLIX. p.300.
De Arboribus furtim coeſis, & fruge ſecta. L. p.303.
De Dolo in re depoſita. LI. p.305.
Si Quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. LII. p.305.
De Paſtu pecoris. LIII. p.306.
De Tigno injuncto. LIV. p.307.
De Famoſis libellis. LV. p.309.
De Reliquis injuriis. LVI. p.312.
De Pecuniis repetundis. LVII. p.314.
De Falſis teſtibus. LVIII. p.315.
De Teſte deſertore. LIX. p.316.
De Coetibus nocturnis. LX. p.318.

De Cri-

Digitized by Google

CAPITUM LIB. II.

De Crimine perduellionis. Cap. LXI. pag. 318.
De Parricidio, ſive hominis Caede, & Veneficiis. LXII. p. 319.
De Caede parentum. LXIII. p. 321.
De Incendio. LXIV. p. 322.
De Ordine judiciorum & de in jus vocando. LXV. p. 323.
De Vindicibus. LXVI. p. 328.
De Pactis. LXVII. p. 330.
De Cauſa peroranda. LXVIII. p. 331.
De Vadimonio deſerto. LXIX. p. 333.
De Obvagulando. LXX. p. 335.
De Vindiciis. LXXI. p. 337.
De Sententia, & re judicata. LXXII. p. 341.
De Jure publico, & de legis actione. LXXIII. p. 347.
De Privilegiis non irrogandis. LXXIV. p. 349.
De Capite civis Romani. LXXV. p. 352.
De Indulgentia in hoſtes. LXXVI. p. 352.
De Jure Sacro, & religioſo, & Sacris privatis. LXXVII. p. 354.
De Religioſis, & Sumtibus funerum. LXXVIII. p. 358.
De Jure Flaviano. LXXIX. p. 373.
De Actibus legitimis ſive Actionibus legis. LXXX. p. 377.
De Mancipatione. LXXXI. p. 380.
De Ceſſione in jure. LXXXII. p. 382.
De Emancipatione. LXXXIII. p. 383.
De Adoptione. LXXXIV. p. 384.
De Adrogatione. LXXXV. p. 385.
De Manumiſſione. LXXXVI. p. 388.
De Aditione haereditatis. LXXXVII. p. 389.
De Optione. LXXXVIII. p. 392.
De Tutoris datione. LXXXIX. p. 393.
De Acceptilatione. XC. p. 393.

Sequuntur Tabulae Duodecim.

De in jus Vocando.	Tab. I. pag.395.
De Judiciis & Furtis.	II. p.396.
De Rebus Creditis.	III. p.397.
De Jure patrio, & jure Connubii.	IV. p.398.
De Haeredit. & Tutelis.	V. p.399.
De Dominio, & de poſſeſſione.	VI. p.400.
De Delictis.	VII. p.401.
De Juribus praediorum.	VIII. p.402.
De Jure Publico.	IX. p.403.
De Jure Sacro.	X. p.404.
Supplementum V. prior tab.	XI. p.405.
Supplementum V. poſter. tab.	XII. p.406.

IN.

Digitized by Google

INDEX
SPECIALIS
RERUM ET VERBORUM.
IN LIB. I. ET II.

Accenſi, *unde appellati.* pag. 8.
eorum officium. 8.
Acceptilatio *quid, ejusque formula.* 393.
Accurſus *Florentinus.* 151.
ejus alacritas & induſtria. 151.
doctrina, laudes, mors. 152., & 153.
liberos doctiſſimos reliquit. 153.
Actio *aquae pluviae arcendae.* 267.
Tutelae. 253.
Finium regundorum. 272.
de Tigno juncto. 307.
Actiones *legis quid* 42.
quae ejus capita. 379. 380.
Utiles *quae.* 65.
unde deſcendant. 66.
Actus legitimi, *qui dicuntur.* 377.
eorum indoles. 377.
num & quatenus a legis actionibus differunt. 377.
A. Caſcellius. 85.

obla-

oblatum Conſulatum recuſavit. pag. 85.
ejus ſcientia juris. 85.
eloquentia & ſcripta. 85.
Aditio haereditatis *quid.* 389.
quot modis contingebat. 389.
Adoptionis *indoles.* 384.
ejus diverſitas & effectus. 385.
Adrogatio *quid.* 385.
ejus indoles, diverſitas, effectus. 385.
Advocatus *fiſci.* 125.
AEdes *inter vicinas quale ſpatium intercedere debet.* 265.
AEdiles. 58.
eorum munus. 59.
aetas juſta. 59.
Jurisdictio. 60.
locus quem in Senatu occupabant. 59.
Edicta. 60.
AEdiles Curules *unde nominati.* 59.
ex quibus collecti. 58.
eorum habitus & inſignia. 59.
AEdiles Cereales. 60.
AEgiptii *unde leges acceperunt.* 231.
AElianum Jus. 43.
AElii *fratres.* 73.
AElius Marcianus. 99.
AEmilius Ferrettus. 173.
ejus fata. 173.
legati, & doctoris munere egregie functus. 174.
AErarium *Pop. R. qui diſpenſabat.* 19.
Africanus. *vid. Sext.Catil.*
Agrorum *culturae dignitas ap. Rom.* 6. 12.
Albericus de Roſata. 157.
doctrina illuſtris. 157.
Advocati, & legati munere functus. 157.
ejus mors. 157.
Album *Praetoris quid fuit.* 56.

Al-

Digitized by Google

Alciatus. 171.
nullo parturientis dolo natus. pag. 172.
Juriſprudentiae priſtinum tenorem reſtituit. 171.
praemiis honoribusque ſummis affectus docuit. 172.
victu abundantiori deceſſit. 173.
ejus aeſtimatio, & ſcripta. 173.
Alexander Tartagnus. 166.
ejus aemulus Andr. Barbatius. 167.
gravi, rectoque ingenio fuit. 167.
ejus doctrina, munera, mors. 167.
Alfenus Varus. 86.
ex ſutore Juriſperitus, & Conſul evaſit. 86.
Servii auditor. 86.
hujus libri. 86.
Antiſtius Labeo. 87.
ejus Pater, honores & ſtudia. 87., 88.
inſanus ab Horatio appellatur. 87.
Auguſto reſtitit. 87.
Author Sectae Proculianorum, & Pegaſianorum. 88.
hujus ſcripta. 89.
Antonius Auguſtinus. 177.
ejus origo. 177.
a Jure Civili & Pontificio labes abſterſit. 177.
Epiſcopus ubi. 177.
ejus laudes ſcriptaque. 177.
Antonius Faber. 190.
Antipater. *vid. Coelius Ant.* 77.
Apparitores. 8.
Appellatio a *Conſulibus ad Pop. R. licita.* 18.
Aquae pluviae *arcendae actio.* 267.
Arbores *quanto ſpatio a confinio abeſſe debent.* 270.
Arborum *caedendarum diſpoſitio.* 268., 303.
lex ex 12. Tabb. 268., 304.
fructus fures quomodo puniebantur. 303.
de Arena. *vid. Jacob. d. Arena.* 154.
Ariſto (*Titius*) *ſummis a Plinio laudibus extollitur.* 98.

Arius

Arius Menander. *pag.* 99.
Severi Imp. negociis functus eſt. 99.
Aſſeſſores *Praefecto Praetorio aſſidebant.* 124.
hujus munere Principes aliquando functi. 124.
Aſſis *computandi ratio.* 291.
Attejus Capito. 89.
aemulus Labeonis. 89.
conſulatum impetravit. 89.
adulatus eſt Auguſto, & Tiberio. 89.
aquarum curationem geſſit. 90.
ejus ſcripta, & mors. 90.
Atinius. 5.
Aufidius Tucca, & Namuſa. 86.
Aufidius *vid. Cnej.*
Azo, *Bononienſis.* 184.
ſumme celebris orat. 184.
ejus auditores, ſcripta. 149.
mors. 150.

B.

Balbus. *vid. Lucilius.*
Baldus. 163.
unde originem ducit. 164.
Bartoli diſcipulus & aemulus. 163.
carpendi ſtudio deditus erat. 163.
ejus doctrina, vitaeque ratio. 165.
liberi. 164.
Balduinus, *Bononienſis.* 150.
ejus dignitas. 151.
recti JCti titulo indignus. 151.
Baro. *vid. Engninar. Baro.* 178.
Bartolomaeus a Capua. 154.
ejus doctrina, & honores. 154.
Barnabas Briſſonius. 188.
Advocati, Praeſidis & legati munere functus eſt. 188.
rerum veterum inveſtigator acutus. 188.
a Civibus ſeditioſis infeliciter peremtus fuit. 189.

Bar-

Bartholus. pag. 157.
unde ortus. 160.
ſpinis dialecticis Jurisprudentiam diſtraxit. 158.
ejus ſchola. 158.
laudes. 161.
ſcripta, ac mors. 162.
Cenſores iniquos habuit. 160.
inſignia familiae impetravit. 161.
Baſilicorum libri. 135.
quem autorem habent. 135.
ad Juſtiniani libros ſupprimendos conſcripti. 135.
eorum diverſitas, & fata. 136. 137.
Bellum, & Servitutes *cur ad Jus Gentium a JCtis relata.* 221.
Bellum *apud Rom. qui gerebat.* 28. 20. 18.
ejus Jus. 221.
finis eſt pax. 221.
de Belviſo *vid. Jacob. d. Belv.* 155.
Bituricenſis ſchola. 177.
docentium, & diſcentium numero clariſſima. 178.
Boni *malive natura quae.* 205.
Bonorum *finis.* 210.
Boſſianus *(Joh.).* 148.
Brutus *(Marc. Jun.)* 73.
Budaeus. 175.
unde originem trahit. 176.
reprehendendi alios libidine flagrabat. 175.
ejus officia, honores & ſcripta. 176.
Bulgarius. 146.
cur os aureum appellabatur. 146.
Bononiae docuit. 146.
ejus doctrinam pro legibus habebant. 146.
fata. 146.
Buſtum *quid.* 372.
quo ſpatio ab aedibus diſtare debuerit. 371.
Butrigarius. *vid. Jacob. Butr.*

Digitized by Google

C.

Cadaverum *Roman. humatio*. *pag.* 358. 359.
quibus ritibus abſolvebatur. 358. 363.
uſtio. 359.
unctura. 366.
ſepultura. 360.
cum lacrymis perficienda. 365.
quibus ſumtibus permiſſa. 362. 363.
ſepulchra horumque jura. 371. 372.
Cajus, *noſter a Juſtinian. dictus*. 96.
nomine ſpeciali ignotus. 95.
Inſtitutiones juris ſcripſit. 96.
Cajus Aquilius Gallus. 80.
Cajus Caſſius Longinus. 94.
Parentes quos habuit. 94.
avitorum virtutum propagator. 95.
doctrinae magis quam bello vacavit. 94.
Judaeorum Stolam Pontificiam in Romanam poteſtatem redegit. 94.
in exilium cur actus. 95.
Cajus Mart. Figulus. 75.
Cajus Liv. Druſus, *ejusque juris ſcientia*. 75.
Cajus Juventius. 82.
Calliſtratus. 99.
Caput Civis Rom. *quid complectebatur*. 352.
de eo quomodo judicandum. 352.
lex duod. tabb. 352.
Capito. *vid. Atteius Cap.*
Caſcellius. *vid. A. Caſcellius*
Coſtilioneus, *ejusque ſcripta*. 169. 170.
Caſtrenſis. *vid. Paul. Caſtr.*
de Cauſa peroranda. 331.
quamdiu id licuerit. 331.
leges duod. Tabb. 240.
Celſus pater. 92.

con-

conjurationis auctor poenam aſtu eluſit. pag. 92.
Licinio nepoti offenſus. 92.
Celſus filius. 92.
Adrianum conſiliis juvit. 92.
libros plures ſcripſit. 92.
Cenſores. 9.
eorum officium. 9.
dignitas ac poteſtas. 9.
Cenſus *natura.* 9. 10.
quis eum inſtituerit. 9.
Cenſura Magiſtratus *ejusque indoles.* 112.
morum Praefectura poſt appellabatur. 112.
ab Imperatoribus etiam exercita. 112.
Cerbidius Scaevola. 100.
diſcipulis, & eruditione clarus. 100.
Ceres *legislator qualis fertur.* 230.
Ceſſio in jure *quid.* 382.
quibus ritibus peragebatur. 382.
Ceſſio bonorum *quid.* 382.
quibus permittitur. 382.
quem effectum habet. 382.
Charondas, *legislator Graecus.* 231.
Cinus *Piſtorienſis.* 156.
Juris ſtudio & Poëſi clarus. 156.
Jus Pontificium perſtrinxit. 156.
ejus diſcipuli. 156.
Civile Jus. 1.
Civilis poteſtas *quid.* 222.
Civitas *quid* 224.
Civis Rom.
de ejus capite quomodo judicandum. 352.
inferioris ſortis. 16.
eorum numerus qualis Athenis. 349.
Claſſes *P. R. quot.* 15.
ſingulae quos receperunt. 15.
quot centurias complexae. 15. 16.
Clientes *Romani qui erant.* 256.

eorum officium. *pag.*256.
Cn. Aufidius. 81.
ejus caecitas ac ſcientia. 81. 82.
Cn. Trebatius Teſta *ejusque ſtudia*. 84.
Codex Juſtinianaeus *unde collectus & quando editus*. 126. 127.
Collegia *quae fuerint conceſſa*. 286.
habuerunt jura. 287.
Comitia. 31.
a Conſiliis quomodo differunt. 31.
eorum habendorum ratio & tempus. 31.
ſuffragia.. 31.
Centuriata. 31.
horum poteſtas & habendorum tempus. 33. 34.
Curiata *horumque aetas*. 31.
Tributa *eorumque poteſtas*. 31.
Confinii *ſpatium quod*. 270.
Conjugum *Jura ex LL. duod. Tabb.* 257.
Conſilium, & concilium *quomodo differunt*. 31.
Conſules Pop. R.
eorum ratio conſtituendorum. 17. 18.
aetas & officium. 17. 18.
officium annuum. 18.
Poteſtas ac auctoritas. 18.
belli gerendi ſummam habebant. 18. 20. 28.
minores tribunis plebis. 17.
ab iis ad Pop. Rom. appellebatur. 18.
veſtitus. 18.
quo tempore magiſtratum inierunt. 18.
etiam Imperatores fuerunt. 113.
Coelius Antipater *hiſtoricus*. 77.
Coelius Sabinatus. 96.
apud Veſpaſianum Imp. magnae auctoritatis. 96.
ab eo Sabinianorum appellatio proceſſit. 96.
ejus ſcripta. 96.
Caepolla. 170.
Coetus *nocturni prohibiti*. 318.

Coro-

Digitized by Google

Coronarum uſus *quatenus permittebatur.* pag.369.
370.
lex duod. tabb. 370.
Coruncanus *vid. Tiberius.*
Creditorum *jus in debitores damnatos.* 342. 343.
Cretio *quid.* 389.
Cujacius, *vid. Jacob. Cujac.*
Cura *ſeu Curatio quid.* 252.
Curiae Pop. Rom. *quot.* 14.
unde dictae. 15.
Curiones *unde denominati.* 15.
Curtii *fratres.* 170.

D.

Debitoris *condemnati & juſto tempore non ſolventis poenae quae.* 342.
Decemviri Rom. 241.
Decemvirale jus. 39.
Deciſiones 50. Juſtiniani. 129.
Codici inſertae. 129.
quem ordinem obſervant. 129.
Decii. 170.
Decreta Principum. 119.
Depoſitae rei *dolus quomodo punitur.* 305.
Dies *juſti qui dicebantur.* 342.
praeliares qui. 342.
Digeſta Juſtin. *eorumque natura.* 127.
unde denominati. 127.
eorum collectores. 127.
in Graecam linguam translata poſtea. 135.
Dii gentilium, *eorumque nomina diverſa unde orta.* 355.
illos colendi ratio apud veteres diverſa. 355.
Dinus, *doctrina clarus.* 154.
librum ſextum Decretal. compoſuit. 155.
moerore obiit. 154.

Diſ-

Diſputationes fori *quid*. *pag.* 63.
Divortia, *quibus permittebantur*. 259.
mutuo conjugum conſenſu ſine ulla cauſa erant conceſſa. 259.
primum rariora, poſt frequentiora. 260.
de iis leges 12. Tabb. 260.
Juſtiniani diſpoſitio. 260.
quid juris apud Athenienſes. 259.
Dominii *acquirendi ratio quotuplex J.C.* 274.
Domitius Labeo. 97.
Domitius Ulpianus. 103.
ejus fata. 104.
ſcribendi genus. 104.
Imperium Alex. Severi conſiliis rexit. 103.
Chriſtianorum hoſtis ſummus. 104.
obiit odio militari. 104.
Draco *malum quomodo aeſtimavit*. 233.
Druſus *vid.* Cajus.
Duarenus. 178.
ejus origo, auditores, mors. 178.
Cujacium habuit offenſum. 178.
Duodec. Tabulae, *vid.* Tabulae.

E.

EDictum *in albo quis propoſuit*. 51.
perpetuum *quotuplex*. 54.
Adriani. 55.
Cornelianum. 55.
Emancipatio *quotuplex*. 383.
ejus effectus. 388.
Enguinarius Baro. 178.
aliorum oppoſitionibus potiſſimum clarus. 178.
Epiſtolae Principum. 120.
Equeſtris ordo Pop. Rom. 2.
ex quibus conſcriptus. 2.
ſeminarium Senatus. 4.

Digitized by Google

ejus inſignia. pag. 4.
Equites Rom. *unde denominati.* 4.
quo cenſu fuerint lecti. 2.
cenſu diminuto ad plebejos tranſibant. 4.

F.

FAbius Sabinus. 99.
capite damnatus vitam quomodo ſervavit. 100.
Fabius Sabinus *filius.* 100.
Cato cur dictus. 100.
Foeminae, *vid.* Mulieres.
viris natura ſubjectae ſunt. 215.
Famoſus libellus *quid.* 369.
diverſa ejus coërcendi ratio. 310.
de eo Lex duod. Tabb. 311.
Ferrettus, *vid.* AEmilius Ferrett. 173.
Figulus, *vid.* Cajus.
Finium regundorum *Judicium.* 272.
Fiſci Advocatus. 125.
Flavianum Jus. 39. 43. 373. 376.
Fori diſputationes *quid.* 63.
Fragmenta *legum Regiarum.* 235.
duodecim Tabb. 395. *ſeqq.*
Franciſcus Hotthomannus. 180.
illuſtri familia oriundus. 180.
mutavit avitam religionem cum bonorum damno inſigni. 180.
ejus fata adverſa. 181.
Jurium peritiſſimus atque Orator fuit. 180.
reprehendendi ſtudii amans. 181.
ejus laudes & officia. 180.
Funeris ſumtus *ſupra modum qui expendere ſoliti fuerunt.* 362.
eorum erogandorum modus qui & cur fuerit praeſcriptus. 363.
L. duod. Tabb. de iis ac humatione. 368. 369.

Fur.

Furta, *eorumque natura*. pag. 297.
diſtinctio. 297.
per lancem & licium *quae*. 300.
nocturna *cur gravius punienda*. 298.
diverſimode puniebantur. 297. 298.
frugum, *quae poenam merentur*. 303.
apud AEgyptios & Lacedaemones impunita. 297.
quomodo apud Athenienſes puniebantur. 297.
de iis ll. duod. Tabb. 301. 302.

G.

GLans legenda. 269.
lex duodecim tabb. 270.
Gothofredus. 190.
Goveanus. 174.
Ariſtotelis defenſor ſtrenuus. 174.
Goveanus *ingenio acuto & veloci claruit*. 174.
laudatus nimium a Cujacio. 175.
Graecia *aliis populis leges dedit*. 231.
Gregorius Tholoſanus. 190.
Grotius. 190.

H.

HAereditas. 281.
ejus diviſio quot modis contingit. 282.
leges duod. Tabb. de ea. 282.
Herennius Modeſtinus. 105.
Ulpiani diſcipulus. 105.
Graecae & Latinae linguae peritus. 105.
ejus dignitas. 105.
Hermogenianus *nihil novi prodidit*. 105.
Homicidium *quid, ejusque poena*. 319.
apud veteres parricidium nuncupabatur. 320.
Homines novi. 9.
Homo *duplici natura praeditus*. 206.
Honorarium Jus. *vid.* Jus honor. 39. 57.

Ho-

Horas *Romani olim non horologio ſed ruſticorum more diſtinguebant.* pag. 331.
Hortenſius (*Quintus*). 33.
Hugolinus a Porta Ravennate. 147.
libros feudorum authenticis attexuit. 147.
ejus mors. 147.

I.

JAcobus Ardizonus. 153.
Feudorum librum reliquit. 153.
Jacobus de Arena. 155.
Jacobus de Belviſo. 155.
Jacob. Butrigarius. 155.
diſcipulum habuit Bartholum. 155.
Jacobus Cujacius. 182.
ejus origo. 183.
diſſidia quæ habuit. 183.
aliorum induſtriam & ingenium ſuperavit. 183.
ejuſdem fama inſignis, officia, honores. 184.
ejus ſcripta plurima. 185.
mors. 186.
Jaſo Maynus. 167.
ex concubina natus. 167.
luxuriae deditus ad frugem cur rediit. 167.
inimicitias habuit. 168.
ejus honores & munera. 168.
eruditio & ſcripta. 168.
ſenio confectus obiit. 169.
Ignobiles *qui.* 8.
Imperator Roman. 106.
Senatoriam dignitatem gerebat. 114.
Pontificatum, Cenſuram, Tribunitiam poteſtatem, Conſulatum, Proconſulare imperium geſſerunt ſimul. 112. 114.
Auguſtus. 111.
cur Auguſti, Imperatoris & Caeſaris nomen rece-

 perit,

perit. *pag.* 111.
alias Octavius Dictator appellabatur. 111.
Summam Reipub. re magis quam nomine geſſit. 111.
Tribunitiam poteſtatem, & Cenſuram adminiſtravit. 112.
Juſtinianus. 125.
ancipitis famae. 125.
quo anno imperio potitus. 126.
quae bella geſſit. 126.
Leges Civiles in ordinem & libros congeſſit. 126.
ejus virtutes vitiaque. 126.
Libri, Codex, Digeſta, Inſtitutiones, Deciſiones, Novellae; quos ſuo loco invenies.
Imperium *unde ortum.* 225.
ejus introducendi neceſſitas. 225.
Incendium *ejusque poena.* 322.
quam Leg. duod. Tabb. habet. 323.
Indulgentia *in hoſtes.* 352.
Injuriae *realis diverſa ſpecies.* 312.
puniendae ratio. 312.
Inſtitutiones *Juſtin.* 128.
quando editae. 128.
quis compoſuerit. 128.
earum dignitas & auctoritas. 128.
Interſtitium *ſepis quod.* 270.
Interpretes.
eorum munus & ratio. 8.61.
aeſtimatio. 62. *quomodo iis utendum.* 93.
Interpretes Graeci *qui.* 61.
Joannes Boſſianus. 148.
Irnerius. 141.
ejus aetas. 141.
Jurisprudentiae reſtaurandae adjutor. 142.
Scholae Irnerianae auctor. 144.
Bononiae Profeſſor fuit. 143.
Julius Paullus... 104.

Ul-

Vlpianum diſciplina & honoribus aequavit. pag. 105.
ſtylo fuit gravis & juris tenax. 105.
hujus ſcripta. 105.
Junius Mauritianus *quo tempore vixit.* 99.
Jurisdictio *quotuplex in Vrbe Roman. erat.* 51.
earum numerus. 53.
conjunctio. 53.
Juris *diviſio apud Rom. unde petenda.* 33.
exercendi ritus qui erant. 373. 374.
Juris Conſulti Rom.
eorum honor ac dignitas. 61. 62.
officii ratio. 62.
in jure auctoritas. 64.
diverſitas in philoſophiae ſectis. 65. 68.
Reſponſa. 64. haec obſignata Judici tradenda. 64.
diſſidia. 68.
ICti Sabiniani & Proculiani, *horumque ſeries.* 69.
cur ita appellabantur 96. 91.
Jurisprudentia *unde nata.* 38.
priſca quid complectebatur. 43.
quot Philoſophiae ſectis nititur. 66.
a quo in ordinem redacta. 65.
Caſſianorum, & Proculianorum. 68. 69.
quot ſcholis docebatur publicis. 135.
ejus aetas quotuplex. 71. 72.
Jurisprudentiae antiquae *indoles.* 72.
tempus ac duratio. 72.
mediae *indoles & duratio.* 72.
novae *tempus.* 72.
noviſſimae *natura & tempus.* 72.
Juſtinianaeae *fata adverſa.* 138.
reſtitutio. 139. 141.
Jus AElianum *unde profectum.* 43.
Jus Decemvirale *unde dictum.* 39. 40.
Jus duodecim Tabularum. *vid. Leges duod. Tabb.* 40.

Jus Flavianum. pag. 39. 373. 376.
Jus Honorarium *unde natum*. 39.
ejus indoles & differentia a Jure Civili. 57.
Jus Gentium. 216. 220.
Jus naturae. 206.
Jus Papyrianum. 38.
Jus Patrium. *vid. Patrium*. 244.
Jus Romanum *unde manavit*. 234.
Jus referendi. *vid. referendi*. 113.
Jus ſine ſcriptis. 63.
Jus Sacrum. 354.
Juſtinianus. *vid. Imperator*.
Juventius, *vid. Cajus Juv.* 82.

L.

Labeo *vid. Antiſt. Lab. Item Domitius*. 87. 97.
Laterculum *majus & minus*. 118.
Codex erat officiorum. 118.
ejus Curam qui gerebat. 118.
Legationes *quis Romae excipiebat*. 19.
quo in loco exceptae. 20.
a quibus ferri poterat. 348.
ratio ferendae ejus. 26. 37. 347.
publicandae. 34.
approbandae. 37.
improbandae modus & formula. 37.
abrogandae modus. 348.
ferendae formula. 34.
de iis lex 12. tabb. 349.
Legis actiones. 42.
Lex Atilia. 45.
Lex Atinia *ejus indoles*. 45.
Lex Aufidia. 47.
Lex Baebia. 47.
Lex Calfurnia *Junia*. 47.

Lex Cin-

Digitized by Google

Lex Cincia *quando prodiit.* pag.46.
Lex Claudia. 46.
Lex Clodia. 47.
Lex Cornelia *de falſis ejusque autor.* 47.
Lex Cornelia Nummaria *ejusque autor.* 48.
Lex Cornelia de Sicariis. 48.
Lex Cornelia de Veneficiis. 48.
Lex Duillia *populo cumprimis ſubvenit.* 30.
Leges Duodecim Tabb. 40.
earum collectores qui. 41.
colligendarum ac componendarum ratio. 41. 242.
conditores. 72.
ordo. 243.
diverſa denominatio. 244.
num aeneis an eboreis tabulis inciſae. 242.
cur plures a Cicerone fictae fuerint. 354.
quos habuerunt ſcriptores. 244.
Lex Fabia. 47.
haeredi quartam haereditatis partem ſalvam reliquit. 46.
certum modum legandi & mortis cauſa donandi praeſcripſit. 46.
Lex Fuſia Caninia, *ejusque indoles.* 44.
ejus fundamentum eſt quaerela inofficioſi Teſtamenti. 46.
Lex Icilia *Tribuno ad Populum loquenti contradicere vetat.* 30.
Lex Julia de ambitu, *ejusque auctor qui.* 47.
munera & honores pecuniis impetrare vetat. 203.
Lex Julia, & Titia. 45.
Lex Julia *de* Reſiduis. 47.
Lex Julia *de* Sacrilegio. 47.
Lex Julia de Vi, *ejusque auctor.* 47.
Lex Naturae. *vid.* Natura. 206.
Lex Junia Norbana *quando lata.* 44.
Lex

Digitized by Google

Lex Laetoria *terminum pubertatis ad ann.* 25. *poſuit*. 45.
Lex Petronia *ejusque autor*. 48.
Lex Pedia. 47.
Lex Petilia. 47.
Lex Plautia. 45.
Lex Regia *quid complectitur*. 114.
ejus fragmenta. 236. 237.
Lex Jul. Repetundarum. 47.
Lex Scribonia *ejusque autor*. 45.
Lex Titia. *vid.* Publica. 45.
Lex Tullia. 47.
Lex Vectii Lybici. 45.
Lex Velleja. 46.
extantium ſumma quae. 44.
libertatem legandi & foeminarum ſucceſſionem circumſcripſit. 46.
Libelli, *eorumque indoles*. 120. 121.
ſub Auguſto & Jul. Caeſare primum invaluerunt. 121.
Licinius Proculus. 91.
diſciplinae Nervae Patris ſui ſectator. 91.
magnam in jure auctoritatem obtinuit. 91.
ab eo Schola Proculianorum dicta. 91.
Lictores *eorumque officium*. 8.
Lis & jurgium *quomodo differant*. 273.
Longinus, *vid.* Cajus Caſſ. Long. 94.
Lotharius, *Cremonenſis*. 150.
aemulus Azonis. 150.
armis praecipue claruit. 150.
rei eccleſiaſticae parum favebat. 150.
L. Lucilius Balbus. 81.
Stoicae Philoſ. princeps. 81.
Ludos *qui dirigebat*. 59.
Luſtrum *cur quinquennium denominatum*. 9.
Lutii Atilii *aeſtimatio*. 73.

MA-

Digitized by Google

M.

Magiſter *officiorum Principis Palatium regebat.* pag. 118.
Magiſtri *Scriniorum, eorumque officium & numerus.* 124.
Mancipatio *quid ſignificet.* 284. 380.
ejus indoles & effectus. 284. 380.
quas LL. duod. Tabb. habet. 285.
Mancipium *quid.* 274.
Mancipi res *quae.* 380.
Manlius Torquatus. 74.
ejus munera, honores, animiquae conſtantia. 74. 75.
ipſe adverſus filium ſuum ſententiam tulit. 75.
Manumiſſio *quotuplex.* 388.
ejus ritus & effectus. 388.
Maranus. 190.
Marcello (*Ulpius.*) 99.
Marcus Cato. 73.
ejus eruditio & dignitas. 88.
Marcianus. 99.
Marc. Jun. Brutus. 74.
Martinus, *Cremonenſis.* 145.
ejus origo & vita. 145.
ambitio ſingularis. 145.
agnati inter principes relati. 145.
adverſarium Bulgarum habuit. 145.
adulatus eſt Friderico. 145.
qua morte perierit. 145.
Maſurius Sabinus. 93.
doctrinae Attei Capitonis ſucceſſor. 93.
auditorum liberalitate vixit. 93.
primus de jure, publica autboritate reſpondendi jus nactus. 93.

Eque-

Digitized by Google

Equeſtrem ordinem virtute acquiſivit. 93.
Mathematici *qui dicebantur.* 224.
Mauritianus (*Jun.*) 99.
Menander. *vid.* Arius Men.
Monetae cudendae *ſcientiam unde Romani didicerunt.* 218.
Morbi *naturae rationalis.* 212.
Mornatius. 190.

N.

Natura *rationis cum corporis natura ſemper certat.* 222.
corporis. 291.
Naturae *lex duplex.* 206. 208. 211.
promiſcua. 207.
rationis. 208.
Neratius Priſcus. 92.
magni a Trajano Imp. aeſtimabatur. 92.
Conſulatum geſſit. 93.
ſpe imperii obtinendi per Adrianum excidit. 93.
Nerva Pater. 90.
Tiberio familiaris. 90.
Tiberii flagitiis indignatus mortem ſibi arceſſivit. 90. 91.
Nerva filius. 91.
mature aliis conſuluit. 91.
Nervae Imperatoris Pater creditur. 91.
Ejus ſcripta. 91.
Nexus *quid.* 381.
Nicolaus. 170.
Nobiles *qui, atque eorum diviſio.* 8.
Nomina & Cognomina *Romana ratio cognoſcendi & diſcernendi.* 251.
Novellae Juſtiniani. 130.
graece conſcriptae. 130.
quo tempore prodierint. 130.

trans-

Digitized by Google

tranſlatae in linguam latinam. pag. 130.
Novellae Juliani. 130. 131.
eas Julianus JCtus vertit. 131.
Nundinae *quo die Romae erant.* 34. 336.
Nuptiae *prohibitae inter Patricios & Plebejos.* 257.

O.

Obvagulatio *quid.* 336.
num actori aut teſti permittebatur. 336.
de ea lex 12. tab. 336.
Octavius Dictator. vid. Imperator. 110.
Officiorum *magiſter. vid.* magiſter. 118.
Offilius, *quos libros ſcripſerit.* 85.
Oldradus de Ponte. 155.
advocatus fuit callidiſſimus. 155.
a Pontifice objurgatus angore obiit. 155.
Optimates *qui.* 8.
Optio *quid.* 460. *quando fiebat.* 392.
Orationes *Principum.* 117. 119.
earum indoles. 117.
rudiores Principes eas per quaeſtores recitabant. 117.
Otho *judiciorum ſummarium reliquit.* 147.
Othofredus *Bononienſis.* 153. 154.
ejus ſcripta & mors. 154.

P.

Pacis Jus. 220.
Pactorum *Indoles.* 330.
de his lex duod. tabb. 330.
Pandectae Florentinae *quae.* 140.
Pancirolus. 190.
Papyrius Praetextatus. 5.
ob reticentiam erga matrem in ſenatum fuit receptus.

tus. *pag.* 5.
Unde cognomen praetextatus accepit. 5.
Papyrianum Jus *quid.* 38.
Papyrius (*Sextus.*) 82.
Papyrius Juſtus. 99.
Papinianus. 101.
dignitate & eruditione clariſſimus. 101. 102.
occiſus Caracallae juſſu. 102.
Inſcriptiones in eum. 102.
Patricidium *ejusque indoles.* 321.
apud veteres homicidium dicebatur. 319. 320.
lex duod. Tabb. de eo ſuperſtes. 322.
Partus legitimi *tempus quod.* 261.
temporis hujus autores. 261.
computandi norma. 261.
lex duod. Tabb. de iſto. 263.
Partus Monſtrôſus *qui dicendus.* 263.
a quibus judicandus. 263.
necandus ſtatim a Parentibus. 263.
quomodo ab Oſtento differt. 264.
quando matri prodeſt. 264.
lex. duod. Tabb. de iſto. 264.
Paſtus pecoris *quomodo vindicatur.* 306.
Paternus Taruntenus. 97.
militares libros ſcripſit. 97.
Patrium Jus. *omnibus gentibus commune.* 244. 245.
in Tyrandidem apud quos tranſiit. 245.
jus vitae ac necis continuit. 246.
ejus diverſi effectus. 245.
expreſſio quomodo in LL. 12. Tabb. facta. 249.
Patronatus Jus. 256.
Patroni Romani *unde dicuntur.* 256.
a quo inſtituti. 256.
eorum officium. 256.
de iis lex duodecim Tabb. 257.
Paullus Caſtrenſis. 166.
Baldi diſcipulus. 166.

ege-

Digitized by Google

egeſtate ad ſtudia adductus. pag. 166.
quae munera geſſit. 166.
Pauperiem *ſi quadrupes fecerit.* 305.
Pax *intenditur bello.* 220.
Peculatus *crimen. vid. leg. Jul. peculatus.*
Pecuniae repetundae *crimen quale.* 315.
quomodo puniendum. 315.
Pegaſianorum *auctor Labeo.* 89.
JCtorum. vid. JCti.
Pegaſius. 91.
non nativitatis beneficio, ſed virtute honores adeptus. 91.
auctor SCti Pegaſiani. 92.
Perduellionis *Judicium.* 33.
crimen quale & quomodo a majeſtatis crimine differt. 318.
hujus poena. 319.
Perezius. 190.
Perizonius. *vid.* Jacob. Periz.
Permutatio *antiquiſſima contractuum.* 217.
olim venditio dicebatur. 217.
qua ratione olim fuerit inita. 217.
Petrus de Bella Pertica. 154.
Perſarum *Legislator qui.* 230.
Philo (*Quint. Publ.*) 33.
Philoſophia *quae praevaluit in jure.* 66.
Phoroneus *Legislator Graec. inſignis.* 232.
Placentinus. 147.
juris ſcientiam in Galliam retulit. 147.
Placita *Principum. vid. Principum.*
Plebiſcita *a quibus lata.* 32.33.
Plebs Pop.Rom.
ruſtica vel urbana. 6.
quo loco conveniebat. 31.
Poenae *neceſſitas.* 222.
ejus diverſitas. 229.
Pomponius Cajus. 86.

an fuerit Servii auditor. pag. 86.
Pomponius *vid.* Sextus Pomp.
Pontificatus *maximus Pop. Rom.* 111.
ab Imperatoribus gerebatur. 111.
Populus Romanus. 1.
ejus diviſio. 1.
ordinum auctor. 2.
poteſtas. 28.
in criminibus publicis. 52.
conventus. 31.
Populares *qui.* 8.
Poſſeſſionis *Judicium.* 337.
ſingulari ratione exercebant Romani. 338.
Pragmaticae *juſſiones quid.* 119.
Praecones. 8.
eorum officium. 8.
Praefectus *urbis.* 22.
ejus poteſtas ac officium. 22.
Praefectus *Praetorio.* 121.
Conſuli dignitate cedebat. 121.
ejus officium. 122.
illi aſſeſſores aſſidebant. 124.
eorum numerus. 121.
Praetores Urbis, *eorumque origo.* 49.
Praetores Urbis. 49. 53.
poteſtas, Conſulibus abſentibus. 22.
habitus. 50.
quibus lictoribus uſi. 50.
album quid fuit. 56.
numerus. 53.
jus reddiderunt e ſella. 50. 51.
per annum Praeturam gerebant. 54.
Praetores Peregrini. 51.
unde orti. 51.
eorum officium. 51. 54.
poteſtas. 51.
Praetores Provinciales. 51.

quam-

Digitized by Google

quamdiu erant in officio. pag.51.
Cereales *qui.* 53.
Tutelares *qui.* 54.
Edictum juris a ſe reddendi per annum proponere tenebantur. 54.
quibus formulis poteſtatem ſuam exercebant. 56.
Praetorii *Edicti aequitas & aeſtimatio.* 58.
compilatores qui. 58.
Pro-Praetores *qui, eorumque nomen unde.* 51.
Principum *Edicta quid.* 119.
mandata. 119.
Reſcripta quid complectebantur. 120.
Placita. 39.
Orationes, vid. Orationes. 117.119.
Decreta. 120.
Epiſtolae. 120.
Priſcus. *vid.* Neratius. 92.
Priſcus *Javolenus.* 96.
levis mentis erat. 96.
ejus eruditio in jure. 96.
auditores, & ſcripta. 96.
Privilegium *quid.* 349.
ejus concedendi ratio ac ritus. 349.
lex duod. tabb. 352.
Proculianorum *Auctor Labeo.* 88.
Schola unde. 91.
Proculiani JCti *vid.* JCti.
Proculus. *vid.* Licinius.
Proconſules *unde dicti.* 52.
Proconſulare *Imperium.* 113.
in univerſas Provincias exercebant Imperatores. 113.
Publius Rutilius Rufus. 75.
ejus animi firmitas. 76.
ſcripta ac aetas. 76.
Pub.& Sext. AElii *fratres.* 73.
Pyleus *ejusque vitae ratio, & ſcripta.* 147. 148.
Pythagorica *Schola.* 231.

Qua-

Digitized by Google

Q.

QUadrupes *ſi pauperiem feciſſe dicatur.* pag. 305.
Quaeſitores *qui.* 52.
Quaeſtiones *perpetuae.* 52.
Quaeſtores *qui & unde dicti.* 117.
eorum officium ac diverſitas. 117. 118.
Quintus Aelius Tubero. 76.
ejus frugalitas ac ſcientia. 77.
Quintus Aelius Tubero, filius. 86.
Ligarium infeliciter accuſavit. 86.
ejus Praeceptor Offilio. 86.
ſcribendi ratio. 86.
Quintus Hortenſius *Dictator.* 33.
Publilius Philo *Dictator.* 33.

R.

RAtionis *humanae jura.* 214.
Referendi Jus *quid.* 113.
parce Imperatoribus initio concedebatur. 114.
Repetundarum crimen *ejusque poena.* 315.
Res litigioſae *quae.* 264.
in ſacrum non dicandae, & cur. 264. 265.
de iis lex duod. Tabb. 265.
Reſponſa JCtorum. *vid.* Juriſconſulti.
Rhadamantus *primus legumlator.* 230.
Riminaldus. 170.
Rivinus. 170.
Roſredus, Beneventanus. 151.
Azonis diſcipulus. 151.
actionum formulas aliaque ſcripta edidit. 151.
Rogerius. 147.
Rogus *quid. vid. Buſtum.* 372.
Romanorum *juſtitia & jus.* 234.
unde profluxit. 230. 234.

Ro-

Digitized by Google

Romam *intrare non niſi depoſito officio licebat*. 21.
Romulus *ordinum Pop. R. auctor*. 1.
de Roſata. *vid.* Alberic. *de* Roſat.

S.

SAbinus *vid.* Coelius Sab. *It.* Fabius. *It.* Maſurius.
Sabiniani *JCti*. *vid.* Juriſconſulti.
Sacrae *res, eorumque jura*. 356.
Salicetus *factionibus & exilio clarus*. 169.
Salvius Julianus. 97.
cognomine Severus dictus. 97.
Adriano Imper. familiaris. 97.
Edictum perpetuum aliosque libros ſcripſit. 97.
ejus dignitates. 97.
Sapientis *vita beata*. 213.
Scaevola. *vid.* Cerbid. Scaev.
Schola *Proculianorum unde dicta*. 91.
Bononienſis. 171. *a quo inſtituta*. 141.
Bituricenſis. 177.
Pythagorica. 231.
Scholae publicae *quot in Jure apud Rom. fuerint*. 135.
Scribae *doctores quodammodo Magiſtratuum erant*. 7.
eorum officium, dignitas. 7.
navales qui. 7.
Scrinia *quid*. 124.
eorum diverſitas. 124.
cura quibus demandabatur. 124.
Senatus *Pop. R. ex quibus erat conſcriptus*. 1.3.
quot perſonis conſtabat. 3.
habendi tempus. 21.22.
ejus locus. 20.31.
authoritas ac poteſtas. 19.
quando diminuta. 19.

offi-

Digitized by Google

officium in quo conſiſtebat. 19.20.28.
convocandi Jus cujus erat. 21.
dimittendi formula. 27.
ordo ſedendi. 23.
ordinis inſigne quod. 6.
poteſtas circa bellum gerendum. 28.
Seminarium quod. 4.
Decreta. 27.
Senatores *qui dicebantur*. 2.
eorum aetas juſta 4.
in Senatum venire cogebantur. 18.
quo cenſu fuerint lecti. 2.
ante cenſum a quibus lecti. 5.
cenſu minuto ad ord. Equeſtrem deſcendebant. 4.
quo ordine in Senatu ſedebant. 23.
eorum diſceſſio quid ſignificat. 24.
Senatusconſultum. 23.
ejus dicendi ratio & tempus. 23.318.
approbatio. 27.
quomodo conſcribendum. 25.
quot Senatoribus condendum. 25.
Senatus ſaltem faciebat. 33.
quomodo aſſervandum. 26.
a quibus impugnari poterat. 26.
ejus impediendi ratio. 26.
poſt ſolis occaſum condi prohibebatur. 318.
Praeſidis Provinciae juriſdictionem in cauſa libertatis extendit. 44.
SC. Claudianum *ejusque auctor Caeſ. Claudius*. 44.
mulieres cum alienis ſervis concubere ſub poena ſervitutis prohibet. 44.
SC. Daſumianum *libertati ſervorum favet*. 44.
fraudulentam haereditatis alienationem coërcet. 46.
SC. Largianum. 44.
liberis haeredibus a Patre inſtitutis ratione bonorum

Digitized by Google

rum liberti ſubvenit. pag. 44.
SC. Macedonianum *improbat mutuum filiiſam. dare, creditorique repetitionem ejus denegat.* 46.
SC. Ninnianum *ſive* Nonianum *incerti auctoris eſt.* 44.
SC. Pegaſianum *fiduciario quartae detractionem concedit.* 46.
SC. Rubrianum *ſervis libertatem, quam haeres rogatus praecidere intendit, plene concedit.* 44.
SC. Sabinianum *haeredibus adoptivis proſpexit.* 46.
SC. Tertullianum & Orphitianum. 46.
Filio matrique mutuam ſucceſſionem permittit. 46. 47.
SC. Trebellianum *de haereditate ejusque actionibus ab haerede in alium transferenda ſibique quarta ejus parte retinenda diſpoſuit.* 46.
SC. Vellejanum, *unde appellatum pariter ac deſcendit.* 46.
foeminis pro alio intercedentibus ſubvenit, & fidejusſionem infirmat. 46.
SC. Vitraſianum *quale.* 44.
Infantibus, quibus libertas fideicommiſſaria relicta erat, ſubveniebat. 44.
Sententia Judicis. 341.
ejus exequendae ratio ap. Rom. 342.
leges de ea duod. tabb. 345.
Sententias *quis rogabat.* 22.
earum dicendarum ratio. 23.
Sepis *interſtitium.* 270.
eorum jura alia. 371. 372.
Servius Sulpitius *qua ratione in juris ſtudio profecerit.* 82.
Ciceroni erat conjunctiſſimus. 82.
ſummam attigit juris aliorumque ſtudiorum ſcientiam. 82.
quae munera & honores geſſerit. 83.
Servius Tullius. 15

Servitus *viae quam habet latitudinem*. pag. 265. 266.
Sext. & Publ. AElii, *fratres*. 73.
Sext. Papyrius. 82.
Sextus Pomponius. 77. 98.
Sextus Pompejus. 77.
jurium, Geometriae & Phil. Stoicae peritus. 77.
Sext. Caecil. Africanus. 98.
Julianum Praeceptorem ſuum imitatus. 98.
Societatis *humanae origo unde*. 215.
Sodales *qui dicebantur*. 286.
Lex de iis duod. Tabb. 288.
Solon *ejusque geſta*. 234.
Spinellus. 170.
Statusliber, *qui erat.* 283.
ejus mentio in duod. Tabb. 283.
Stoicae Philoſophiae *in jure auctoritas.* 66.
Succeſſio *ab inteſtato*. 279.
quo ordine contingit. 279.
inteſtatus qui dicitur. 279.
ejusdem lex 12. tabb. 281.

T.

TAbbula 1. 2. 3. *uſque* 12. duodec. Tabularum. 395. *uſque* 406.
Tartagnus, *vid.* Alexand. Tart.
Tarruntenus, *vid.* Paternus.
Tertullianus, *ſub Sept. Severo vixit.* 99.
num ſacer an civilis ſcriptor dubitatur. 99.
Teſtes falſi *qui proprie ſunt*. 315.
eorum poena diverſa. 315. 316.
leges duod. tabb. 317.
Tiberius Coruncanus, *Princeps*. 72.
jus docuit 65. 72. quo tempore vixit. 72.
ejus dignitas, & honores. 72.
Tigni juncti *actio*. 307. 308.
de eo lex duod. Tabb. 308.

Titus

Digitized by Google

Titus *Ariſto qui fuit*. 98.
ſummis a Plinio laudibus extollitur. 98.
Torquatus. *vid.* Manilius.
Trebatius *Teſta*. 84.
Tribonianus *qui*. 131.
unde ortus. 134.
Juris civilis compoſitor. 131.
ſocios compilatores quos habuit. 135.
culpatur a Suida. 131.
capitis accuſabatur a ſeditioſis. 134.
ejus laudes & vitia. 132.
honores. 134.
Tribuni Plebis. 28.
quam poteſtatem habebant. 28.
conſulibus poteſtate erant majores. 17.
eorum inviolabilitas. 28.
interceſſio. 30.
illi ex quibus collecti. 30.
quot fuerint. 29.
eorum domus die nocteque patebant. 30.
Tribus *quotuplices apud Rom. fuerint*. 11.12.
Tryphoninus *Syriae praefuit*. 99.
Tubero. *vid.* Quint. Aelius.
ejus officium. 86.
Tutoris datio. 393.
a quo, quibusve ſolennibus fiebat. 393.
Tutorum *Jus*. 249.
Tutela *quid*. 251.249.
Furioſorum. 252.
Prodigorum. 252.
quibus LL. 12. Tabb. deferebatur. 249.
ejus actiones. 253.254.
in quo differt a Cura. 252.

V.

Vades *qui dicebantur*. 325.
qua in re a vindicibus differunt. 328.
Vadimonium deſertum *juſtas rei non comparentis cauſas complectitur*. 333.
de eo lex duod. tabb. 335.
Varus *vid.* Alfenus Varus.
Veſenbecius. 190.
Veteres *olim ſeorſim ſinguli habitarunt*. 216. 217.
Viatores *qui*. 8.
Vindices *qui & unde dicti*. 328.
num cum vadibus conveniunt; 328.
quae LL. duod. Tabb. de iis extant. 329.
Vindiciae *quid*. 337.
quas leges duod. Tabb. ſuperſtites habent. 340.
Vinnius. 190.
Viris *foeminae ipſa natura ſubjectae ſunt*. 215.
Virtutum *origo*. 211.
Vita beata *ſapientis*. 213.
Vita & *eorum natura*. 212. 213.
Ulpianus *vid.* Domitius Ulpian.
Ulpius Marcellus. 99.
Vocatio in jus *quid*. 323.
ejus formula. 323.
exercendae modus. 323.
quas exceptiones reo indulgebat. 324. 325.
quas LL. duod. tabb. habet. 326.
Voluſius Mecianus *quis*. 99.
ejus laudes. 99.
SCti Voluſiani auctor. 99.
Uſucapio, *a quo introducta*. 273.
ejus introducendae ratio & finis. 274.
quod tempus quasque res requirit. 274.
quas habet LL. 12. tabb. 276.

Uſu-

Digitized by Google

Uſurarum modus *privatis graeciae foeneratoribus relictus.* pag. 289.
a Romanis qui fuerat determinatus. 289.
Computandarum ratio & uſus. 289. 290.
de Uſuris leges duod. Tabb. 297.
Uxores, *quae propriae dicebantur.* 258.
vino uti prohibebantur. 258.
earum poteſtas in maritum. 258.
Uſucapio. 257.

Z.

Zaleucus *legislator Graecus.* 231.
Zoroaſtrus *num Perſarum Legislator.* 230.

VO-

Digitized by Google

VOCABULORUM
ANTIQUIORUM
Ex fragmentis Legum duodecim Tabularum explicatio.

ABeſcit. 260.
Amfracto. 267.
Amſagetes. 267.
Amtermini. 324.
Amſegetes. 324.
Amſanctae. 324.
Aſſiduum. 329.
AEſtimiam. 346.
Ambitus. 265.

COncapes. 308.
Conſcito. 332.
Capſit. 302.

DOnicum. 286.
Deciſum eſcit. 303.
Duplione. 305.
Duit. 321.
Danunto. 335.
Diffenſus. 335.

ENdo. 249.
Eſcint. 369.
Eſcit. 254.302.328.
Eſum. 254.
Emem. 270.
Ercta Cita. 283.
Endoplorato. 302.
Em. 327.
Endo jacito. 328.
Endo via. 330.

FVlmin. 237.
Fariatur. 317.
Fructi. 341.
Forctum. 353.
Farris. 346.
Forti. 353.

HOrctum. 353.

IVrgant. 273.
Jobis. 237.
Im.- - - - - - - 302.369.
Impeſcit. 307.
Incenſit. 323.

NAncitor. 255.
Nervo. 346.

OLoë. 236.
Occentaſſit. 311.
Obnubito. 322.
Ob portum. 337.
Obvagulatum. 337.

POlluctum. 239.
Pavire. 305.

Pa-

Pacit. 314.
Pedemve ſtruit. 327.
Proletario. 330.
Pacunt. 330.
Pipulum. 336.

Q *Viritare.* 302.
Qui ps endo. 345.

R *Vpſit.* 314.

S *Ei.* 236.
Stlis 295.
Sublucare. 269.
Se fraude eſto. 302.
Siremps. 354.
Sirit. 317.
Si calvitur. 326.
Si enſiet. 329.
Stlitem. 333. 341.
Stlocum. 333.
Sol occaſus. 333.
Subvades. 335.
Superſtitibus. 340.
Sanati. 353.

T *Ransque data.* 286.
Teſtarier. 317.
Transduit. 319.

V *Erberit.* 236.
Vſurpandi. 260.
Vſus eſto. 260.
Vindiciam. 340.
Vindicit. 346.
Vls. 346.

EMEN-

Digitized by Google

EMENDANDA.

IN Epiſtola dedicatoria pag.14. v.17. celebratur, leg. celebrabatur. In Prefatione p. penultima v. 21. exponimus, exponamus, p.ultima v.ultimo expoliti, expoſiti, p.19. v.3. legationem, legum lationem, p.23. v.14. alia, alio, p.46. v.35. juris patronatu, jure patronatus, p.61. v.17. philoſophia, e philoſophia, p.73. v.22. His, Hic, p.79. v.22. ad, in, p.123. v.21. alteri., alteri p.133. v.34. nempe, neque, p. 137. v.10. ἐπιδιόςθωσις, ἐπιδιόρθωσις, p.193. v.32. &, & in, p.225. v.20. qua, quae, p.235. v.27. ceterum', Celerum, p.238. v.31. Quo jus, Quojus, p.242. v.8. Τὸ σομα, Τοσομα, p.266. v.3. ita, iu, p.271. v.29. locorum finale, locorum: finale, p.289. v.10. facilitatem non, facilitatem; non, p.385. v.23. Pontificis jus, Pontifices, jus.

ANT 13187 RF

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google